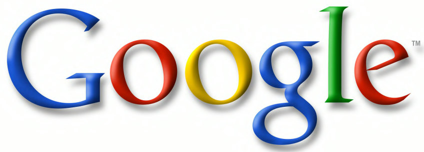

ÆDES CHRISTI
in Academia Oxoniensi

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Fjerde Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

E. Holm,
Foreningens Secretair.

Første Bind.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1869—1870.

Indhold.

Side

Literatur og Kritik:

Er Nordens gamle literatur ‚norsk', eller er den dels islandsk og dels nordisk?

(Svar på indvendinger mod anmældelsen af R. Keysers literaturhistorie.)

Af **Svend Grundtvig.**

I.

Min i «Historisk tidsskrift» (3dje række, 5te bind, s. 499-618) optagne og tillige særskilt udkomne anmældelse af N. M. Petersens og R. Keysers oldnordiske literaturhistorier indeholdt en bestemt, efter min overbevisning både berettiget og fornøden indsigelse imod Keysers hele betragtning og fremstilling af Nordens gamle literatur: som udelukkende eller dog aldeles væsenlig norsk. Denne keyserske betragtning af literaturen danner kun et enkelt om end væsenligt led i et helt system af anskuelser og påstande, angående det norske folks stilling i og til den hele nordiske folkekreds, der ikke alene betinger opfattelsen af fortidens historie i alle retninger, men også får den störste indflydelse på synet for nutidens forhold og fremtidens mål.

Når man nu, som jeg, tror at vide og stræber at vise, at dette system er falsk, at det, skönt båret frem af videnskabsmænd og under videnskabelige former, dog ikke hviler på nogen sand videnskabelig basis: på en fordomsfri opfattelse og en forsvarlig bedömmelse af foreliggende kends-

gerninger, men aldeles væsenlig grunder i en af særegne tidsforhold avlet stemning, så vil det næppe kunne undgås, i kampen mod systemet eller dele deraf at såre den stemning, hvorpå det hviler og som i hint system har fundet sit udtryk.

Da nu systemets grundtanke er den, at det norske folk og det alene er Nordens rette odelsfolk med det ublandede «nordgermaniske» blod i sine årer og med den udelukkende odelsret til al «norrønestammens» virkelige og indbildte herlighed: nordisk folkeånd og tungemål, poetiske syner og historiske minder, så er det intet under, hverken at det kan have en for Nordmænd særlig tillokkende og fortryllende magt, eller at de Nordmænd, som have taget ved troen på denne lære, kunne harmes over angreb på den. Og det er nu desværre så, at denne lære, skönt opelsket i de lærdes studerekamre, er, efter dèr at have udspillet sin rolle, trængt ud i videre kredse og til en viss grad bleven det norske folks ejendom. Det er derfor kun altfor naturligt, at det kan synes mangen brav og ærekær Nordmand, der ikke har haft lejlighed til ved selvstændigt studium at vinde et af lærens begavede ordførere uafhængigt selvsyn på sagen, som om det var hans fædreland og fædrearv, der bleve angrebne, når man stræber at sønderrive hin lærde spindelvæv af uklare følelser og fordrejede kendsgerninger, for dels at lade forholdene fremtræde i deres historiske sandhed, for så vidt denne lader sig oplyse, og dels at lade dem stå hen i den kun for sandsynligsslutninger tilgængelige dunkelhed, hvori så mange Nordens ældste historie vedkommende forhold endnu hvile og tildels vel bestandig må vedblive at hvile.

Det har derfor ikke kunnet overraske mig eller nogen, som kender disse ejendommelige vanskeligheder, at min

bestemte indsigelse mod den keysèrske*) lære har vakt mishag i Norge, om jeg end må beklage, at dette har givet sig et tildels så krast og utækkeligt udtryk**). Jeg erkender imidlertid villig og med beklagelse, at formen af min indsigelse er bleven noget skarpere og uskånsommere, end

---

*) At Keyser er den egenlige ophavsmand til denne lære, tör vel ansés for almindelig erkendt. Her kan dog anføres nogle hertil sigtende ytringer af professor Konrad Maurer i München (Zeitschr. f. deutsche philologie, I. [1868], s. 26-28): Keyser, siges der, er i udlandet ulige mindre bekendt end den frugtbare P. A. Munch, fordi han virkede mest ved sine omhyggelig udarbejdede forelæsninger. «Eine folge zugleich jener ungewöhnlichen sorgfalt für seine akademischen vorträge und dieser ebenso seltenen zurückhaltung im veröffentlichen der eigenen studien ist aber die, dass die bekanntschaft mit den leistungen Keysers, welche dem ausländischen publikum unzugänglich, aber den sämmtlichen gelehrten Norwegens ganz geläufig waren, gar vielfach in den schriften dieser letzteren vorausgesetzt wird; gar manche originelle ansicht des mannes ist auf diese weise in die werke anderer übergegangen, ohne dass doch deren eigentlicher urheber jemals genannt worden wäre, gar manche besondere theorie desselben als feststehend behandelt und nur im vorbeigehen berührt worden, von welcher doch nirgends eine zusammenhängende darstellung und begründung in der literatur zu finden ist.» Den efter hans død påfulgte udgivelse af hans efterladte forelæsninger, navnlig dem over «Nordmændenes literatur», bliver derfor af vigtighed, «da höchst eigenthümliche grundanschauungen hier zum ersten male im zusammenhange vorgetragen werden, welche unverkennbar schon früher für eine reihe mehr gelegentlicher äusserungen der verschiedensten norwegischen schriftsteller massgebend geworden waren.»

**) Norske bladudtalelser om min «anmældelse og indsigelse», som ere komne mig for öje, findes i «Vort land» f. 1867, nr. 20 og 21; «Morgenbladet,» nr. 234; «Skillingmagasin», nr. 38; «Vikingen», nr. 38. De indeholde kun udtryk af harme og hån, ingen indrömmelser og ingen grunde. — Anderledes det norske «Aftenbladet» f. 1867, nr. 183 og en unavngiven norsk forfatter A. L.'s artikel i «Fædrelandet», nr. 201. De have vel stødt sig på formen, men indrömme dog, at den keyserske lære i mange dele kan trænge til berigtigelse. — Om L. D.'s i «Norden» optagne og særskilt udgivne modskrift skal straks nærmere tales.

jeg ved nöjere eftertanke kunde ønsket. Den er bleven det, fordi det ikke alene var mig en rent videnskabelig opgave at påvise uholdbarheden og vilkårligheden af den keyserske literaturbetragtning, men tanken om en af hin videnskabelige doktrin avlet folkelig forblindelse fyldte mig med sorg og smerte, eftersom jeg i hin norsk-norske doktrin så en af de lærde vildfarelser, hvis praktiske følger kunne blive skæbnesvangre, i nærværende tilfælde for Nordens folk i det hele, — ligesom vi i den slesvigholstenske doktrin have haft et nærliggende eksempel på, hvorledes en oprindelig i lærd og teoretisk form fremtrædende falsk lære kan, ved at gribes af mængdens lidenskaber, vokse op til en al ret og sandhed knusende lavine. Men i det jeg meget må beklage, om jeg, mere end sagen selv nødvendiggjorde, har såret broderfolkets følelser, så må jeg dog tillige udtale den forvisning, at den varme, hvormed jeg bekæmpede, hvad jeg måtte ansé for både falske og skadelige påstande, den har dog víst sig forenelig med en på mange steder fremtrædende varm anerkendelse af Norges fortjenester, varme ønsker for det norske folks kraftige udvikling og höje forventninger netop til dets fremtidige åndsliv. Jeg har trot og jeg har vovet at udtale, at dette åndsliv havde sin farligste fjende i den tilböjelighed til at ville være sig selv nok, i den altfor stærke fremhævelse af og tilfredshed med sig selv og sit eget, og den altfor vide udstrækning af dette sidste begreb, som på forskellig måde er kommen til syne i det unge Norge, og som navnlig ved Keyser er bleven bragt i et system, der fremtræder med en fordring på videnskabelig holdbarhed, som ingenlunde tilkommer det. Jeg har derved trykket på en natjonal byld, og det er en mislig sag for enhver, men tåles måské allermindst af den, der vel halvt er en fremmed, men dog halvt hører til familien.

Jeg kan dog ikke fragå, at det er min overbevisning, at bylden må bort, om der ikke skal gå edder i den; dens fjernelse er ganske vist et indre norsk anliggende; men för man i Norge kan få vilje til at göre noget herfor, må man først få öjnene op for dens tilværelse; og et vigtigt skridt i denne retning vilde det utvivlsomt være, om man kom til erkendelse af, i hvor höj en grad den historiske sandhed er bleven krænket under indflydelsen af den ensidige norskhedsfølelse hos en ældre, nu uddøende slægt. Jeg havde måské helst måttet holde mig til den rolige påvísning af den omtalte læres uholdbarhed og urimelighed og da have overladt til Nordmændene selv at göre den videre anvendelse. Jeg vilde ønske, at jeg havde kunnet det. Men som det nu er kommet, vil jeg dog heller bære mængdens vrede i öjeblikket, end være skyldig i nogen tilsløring enten af den historiske sandhed eller af den fare, der efter min formening ligger i denne sandheds vedvarende fornægtelse.

Det eneste mig bekendte fra norsk side fremkomne forsøg på overfor mit angreb at hævde den keyserske literatur-betragtning er en også særskilt udkommen artikel i månedsskriftet «Norden» f. 1868: «Om den norrøne literaturs forhold til Norge og norsk kultur af L. D.» *) Dette modskrift udmærker sig fordelagtig ved sin sömmelige tone, og forf. udtaler endog, at «han liker ikke de vrede udgydelser, som Grundtvigs arbejde har foranlediget fra norsk side.» Forf. stræber med rolighed at imødegå min indsigelse mod Keysers lære, men det er dog kendeligt nok,

*) For danske læsere kan det måské ikke være af vejen at bemærke, at disse bogstaver ikke skjule nogen af de to bekendte norske historikere af navnet Ludvig Daa: hverken professor L. Kristensen eller stipendiat L. Ludvigsen Daa.

at også han finder den oprørende. Han kan ikke forklare sig den uden som ytring af et gammelt nag fra «den dansk-nordiske skole», der ikke kan finde sig i at være bleven overflöjet af den norske; han udleder den af «en misforstå-et skandinavisme, parret med såret natjonalitetsfølelse» (s. 7-8); jeg må, mener han, være én af «dem, som i sin blinde higen efter et forenet Norden oversé sær-natjonalitet-ernes ret og betydning», for hvem «det naturligvis er en forargelse, at det lille Norge, der i sekler havde savnet ud-tryk for selvstændig folkevilje og selvstændigt åndeligt liv, ikke smukt vil indordne sig og sine börns arbejde under Danmarks eller Sverigs fane, men göre natjonale påstande gældende både for fortid og nutid» (s. 6). Jeg tror ikke at behøve udtrykkelig at fralægge mig, at en sådan «for-argelse», et sådant nid og nag skulde have fremkaldt min indsigelse mod de keyserske lærdomme; men uden derved at ville fornærme den ærede forf. må jeg dybt beklage, at han selv viser sig så hildet i, hvad jeg ansér for smålige sær-patriotiske fordomme, at han har trot at måtte under-lægge min optræden sådanne motiver.

Forf. bemærker med rette (s. 2), at videnskaben, der «i sit inderste væsen beror på en ædruelig logik, anvendt af den mere og mindre klare følelsesretning, der under natjonale rivninger som oftest gör sig gældende, er let ud-sat for at lide overlast og føres ind på veje, der ikke har-monere med dens indhold». Denne bemærkning indeholder i virkeligheden det eneste forsvar, der kan føres for den af mig angrebne nynorske etnografiske og literærhistoriske lære; men dette er ingenlunde forf.'s mening. Han har ingen anelse om, i hvor höj en grad denne sætning finder anvendelse netop på det keyserske system: som det viden-skabelige udtryk for den følelse, den stemning, der i visse

kredse gjorde sig stærkt gældende efter Norges politiske adskillelse fra Danmark og under dets rosværdige stræben efter at hævde en selvstændig stilling ved Sverigs side. Han har ingen mistanke om, at hin følelse har haft nogen del i tilblivelsen af de keyserske teorier: om en særegen norsk indvandring nordfra i modsætning til den svenske fra öst og den danske fra syd, om «sydgermaniske» elementer i Danmarks og tildels også i Sverigs befolkning, i modsætning til Nordmændenes ægte «norrøne» blod, om oldliteraturens udelukkende norskhed, osv. osv. Han öjner ingen forbindelse mellem alle disse nye videnskabelige doktriner og f. eks. Henrik Wergelands poesier. Og han «formår ikke at indsé, at den norske historiske skoles lærdomme indeholde noget unionsfjendsk eller antiskandinavisk« (s. 5).

Herpå kommer det jo imidlertid ikke først og væsenlig an; hovedspörsmålet, som jeg har rejst, er det: om «den norske historiske skoles lærdomme» ere rigtige, stemmende med åbenbare kendsgerninger og sandsynlige slutninger, eller om de, som jeg tror, væsenlig ere formede efter lystens og følelsens både positive og negative fordringer. Om rigtigheden eller urigtigheden af hine lærdomme er det, der skulde tales; men det har forf. egenlig slet ikke gjort. Han er i så höj grad forud indtagen for disse lærdomme, og han befinder sig så vel ved dem, at han aldeles ingen trang føler til noget korrektiv, men ansér et sådant for ganske overflødigt. Han er ikke fagmand og har ikke haft lejlighed til at foretage noget dybere studium af sagens akter, som kunde hjælpe ham til et selvstændigt syn på sagen. Han forudsætter derfor stadig det, som netop skulde bevises — eller opgives —, og hans modsigelse består væsenlig i en række gentagelser af de omtvistede lærdomme, dels af de samme påstande, som jeg i min anmældelse har

stræbt at belyse, dels af andre lignende, som jeg ikke dèr fik lejlighed til at drøfte.

Betegnende for herr L. D.'s standpunkt er det allerede, når han (s. 4) ansér det for en given sag, at Keyser og Münch i «deres egenskab af Nordmænd» måtte have et «lettere greb på at tilegne sig de gamle sagaers ånd og tanke», end de danske (og islandske?) forfattere, der forhen havde givet sig af med dem. Skal det argument gælde, så er det rigtignok meget ubeskedent af os andre, som ikke besidde hin «egenskab», at ville have en fra deres afvigende mening om den gamle literatur og om dennes egne vidnesbyrd om sin oprindelse. Men dette argument synes dog i hvert fald nærmere at tilhøre følelsesregionen end den videnskabelige deduktjon. Det er overhovedet forfatteren nok, at ved Keysers fremstilling af, hvad han kalder «Nordmændenes videnskabelighed og literatur i middelalderen», er «Norges ret til i væsenlig grad at kalde den norrøne literatur sin hævdet med bestemthed» (s. 7), og derved skal det blive. Denne «slutsten» i Keysers virksomhed skal efter forf.'s mening alt have víst sin «knusende magt på hans læres modstandere» (s. 7) — ved at fremkalde min indsigelse. Hvad vilde forf. da have sagt, om både jeg og alle andre «modstandere» havde tiet?

Om end hænderne ere L. D.'s, så er røsten dog overalt R. K.'s. Som et uomtvisteligt historisk dogme omtaler forf. stadig «den norrøne stammes gennembrud» (s. 10), «den norrøne indvandringsström» (s. 14. 19), «den ublandet norrøne folkestamme» (s. 28), og lader derved aldeles uænset, at denne påstand om en særlig norsk indvandring og udbredelse fra nord til syd er et af de allersvageste punkter i det keyser-munchske system, hvorom siden mere. Forf. viser sig også fuldkommen fortrolig med forestillingen om

«den herskende stamme af mest ublandet norrøn oprindelse» (s. 25), som skal have været så god at tage sig af det helt eller halvt tyske Danmarks opdragelse og dèr blandt andet kan have anbragt de mange runestene, som, når man ikke havde haft denne nye norske opfindelse, vilde have stået som troværdige vidner om det danske folks ægte nordiske byrd. Således er for forf. alle omtvistede spörsmål allerede afgjorte ved den norske Keyser-ret, og der er næppe den ting, han jo kan tro og vil være rede til at forsvare, når kun Keyser selv har sagt det. Det er da kun småting, at Fagrskinna fremdeles er «den bearbejdelse af vore kongesagaer, der bærer tydeligst spor af at være forfattet i Norge» (s. 22), uden at det i mindste måde kan komme i betragtning, hvad jeg har tilladt mig at minde om, at det er bevíst, at den alene kan have en Islænder til forfatter. Om det så er den ulykkelige «Thorgeir Afrådskoll», som jeg rigtignok smigrede mig med at have tilstrækkelig nedmanet, så går han igèn hos forf. (s. 31) som «en fremragende sagamand», hvem «Keyser så mesterlig har skildret». Den sag er afgjort, ti «Keyser har godtgjort hans personlige historiske betydning med så gode grunde, som der i en sag af denne beskaffenhed kan være tale om» (s. 32).

Når da den ærede forf. tilsidst (s. 50) bemærker, at han «på de allerfleste steder støtter sig til Keysers værk», så er denne bemærkning utvivlsomt rigtig, skönt temmelig overflødig for hvem der kender værket. Skulde nogen mene, at det hele forsvar derved bliver temmelig overflødigt og unyttigt, både for dem der stole på Keysers avtoritet og ikke have mere vidnesbyrd behov, og for dem der ikke kunne slå sig til ro hermed, så kan jeg ikke indvende stort derimod; men jeg ansér det dog for min pligt, siden hint forsvar nu engang er fremkommet, for sagens og — da vi

jo skal lege fremmede med Nordmændene — også for den «internatjonale» høfligheds skyld, at give svar på tiltale.

Herr L. D.'s forsvar for de af mig angrebne keyserske lærdomme falder, ligesom mit angreb, i to hoveddele, af hvilke den ene omhandler den ældste poetiske literatur, den anden fornemmelig sagaliteraturen. Det var, som forf. rigtig bemærker (s. 30), «ikke ganske tilfældigt», men skete med fuldt overlæg, når jeg i min anmældelse først betragtede den i historiens lys liggende literære virksomhed, forinden jeg gik over til den altid mere problematiske del af literaturen, den ældste folkepoetiske, hvis tilbliven jeg med Keyser er enig i at henlægge til et tidsrum langt forud for al nordisk skribentvirksomhed. Jeg må tillade mig også her at følge samme orden i behandlingen, og som en følge heraf vil jeg også først senere få lejlighed til at omtale dr. Jessens «småting».

II.

Angående forholdet mellem Norge og Island i literær henseende gentager forf. (s. 30-49) den keyserske fremstilling, der jo — og det var, hvad jeg ankede på — er et rent fantasistykke i norsk manér. Vi høre altså atter her den bekendte vise om de norske mundtlige sagaer, som Islænderne brugtes til at opskrive, og vi få forspillet med: om hvorledes der «i Norge åbnedes med enekongedömmet en udvikling, der bærer et bestemt natjonalt præg» (s. 32). «En mærkelig kærlighed til natjonal digtning og natjonal historie går gennem hele den norske middelalder» (s. 33)*). Det vigtigste bevís herfor er, at

*) Hvor liden sandhed der er i denne påstand, vil fremgå af det følgende.

de norske konger fra 10de til 13de årh. stadig havde islandske skjalde ved deres hof, og «dette vedblev så længe skaldskab i det hele blomstrede i Norge og på Island. Da det ophørte eller visnede hen, genfinde vi den samme kærlighed til natjonal literatur og natjonale minder i en anden form» (s. 33), — i det nemlig kong Sverre lod (Islænderen) Karl Abbed skrive sin saga, Hakon Hakonsön lod sig forelæse nogle (af Islændere forfattede) norske kongesagaer, og Magnus Lovbøder overdrog til (Islænderen) Sturle Thordssön at forfatte både hans faders og hans egen levnetsbeskrivelse. «Medens således Norge med enekongedömmets opståen [i det 9de årh.!] slog ind på en ny bane og udviklede en ejendommelig, men på natjonal grundvold bygget kultur, gik det ulige langsommere dermed på Island» (s. 34). «Den kultur, Island opnåde, fik det fra Norge» (s. 35). «Ligesom Islænderne fik sin borgerlige kultur fra Norge, således fik de derfra også sin åndelige dannelse» (s. 36). «Den kundskabsfylde og smagsretning, som de her tilegnede sig, førte de så med sig tilbage til sin fjerne ø og lagde denne senere til grund for sine åndelige interesser og virken, så at den hos de höjere klasser i Norge og ikke mindst ved kongernes hof ned igennnem hele vor middelalder herskende forkærlighed for fædrenelandsk skaldskab og saga måtte blive af bestemmende betydning for udviklingen af literær virksomhed på Island» (s. 37). Det er umuligt at vende en sag mere på hovedet eller at indbringe flere urigtigheder i ligeså få ord. Men forf. bliver ved: «Den islandske kultur kan derfor næppe tillægges nogen særegen ejendommelighed. I regelen gik den i den norske udviklings kølvand» (s. 38).

Med sådanne forudsætninger, i hvilke vi genkende alle

de keyserske påstande, kun om muligt udtrykte endnu dristigere og i en endnu mere skrigende modsætning til det faktiske, bevislige forhold imellem Islands og Norges åndsudvikling og literære virksomhed, hvorom straks mere, er det da en selvfølge, at vi også forefinde et opkog af æventyret om de i norske munde fuldt færdige sagaer, som Islænderne kun havde at nedskrive således som de havde lært dem udenad, — ikke fordi Nordmændene jo vare vel så dygtige i al boglig kunst (jfr. s. 36), ligesom det jo, efter hvad vi nylig så, netop var dem, der fastholdt den natjonale tråd i udviklingen, men formodenlig (ti forf. udtaler sig ikke om dette punkt, som også Keyser har ladet ligge) fordi Nordmændene havde bedre ting at passe og derfor helst holdt Islændere til at digte og fortælle, huske og tænke, skrive og afskrive. Der er, siger forf. (s. 38) ingen «grund til med rimelighed at formode, at Islænderen, når han nedskrev eller afskrev den direkte eller indirekte fra Norge lærte saga i regelen afveg i andet end uvæsenlige punkter fra den ham overleverede traditjon». «Nu (hedder det s. 39) ligger det vel temmelig klart for de fleste, at den første nedskriver af sagaen som oftest ikke gjorde stort mere end at nedskrive, hvad han havde hørt», osv. Beviser for alt dette må forf. jo rigtignok blive skyldig; men de behøves jo ikke heller, ti det (ikke beviser, men påstandene) står jo altsammen hos Keyser. I mangel af andet må da de i Saxos fortale omtalte «Thylenses», der på dette sted umulig kan betyde andet end Islændere, atter drages frem som vidner for tilværelsen af norske mundtlige sagaer i Thelemarken (s. 29 og 42). Og Thjodrik Munk må atter for en dag, for at forf. kan få lejlighed til at gentage og lovprise Keysers sindrige tydning af hans klare ord, hvorved de komme til at antyde det modsatte af, hvad de lige-

frem udsige (s. 42-44), uden at der tages mindste hensyn til, hvad der er anført mod denne mislige omgang med historiske vidnesbyrd. Men alle bevisgrunde ere aabenbart spildte på en forfatter, der i denne sag ikke vil ud over det rent aprioriske; ti, siger han: at det norske folk skulde have forsömt at skrive sin egen historie på modersmålet og have overladt dette til Islænderne, «dette tror ingen, der uden fordom og med et åbent blik for kulturens gang og det norske folks ejendommelighed betragter historien. Ingen vilde tro det, selv om vi ganske savnede positive vidnesbyrd for, at historieskrivning har fundet sted også i Norge» (s. 42). Et godt bevis på det omtalte «åbne blik» og fordomsfriheden giver forf. ved (s. 47) at føle sig «fristet til at spörge, hvad det er, som adskiller Hakon Mages, Sverres og Magnus Lagabøters stilling til de omhandlede sagaberetninger fra Snorre Sturlesöns til Heimskringla; ti Snorre begynder jo også sit værk med de ord: I denne bog lod jeg nedskrive gamle frasagn om høvdinger &c.« — De «omhandlede sagaberetninger» ere som bekendt fortællingen om vedkommende personers egen historie eller tildragelser, hvortil de havde været öjenvidner, og som navngivne islandske historiske forfattere (Erik Oddssön, Karl Abbed og Sturle Thordssön) skrev, dels efter deres bestilling, dels efter deres meddelelse. Forf. har dog efter ordlaget modstået fristelsen til at spörge, og jeg skal derfor også overvinde fristelsen til at svare.

Hele den del af herr L. D.'s modsigelse, der angår Islands forhold til den gamle literatur, er som sagt i den grad en blind hylding af de keyserske lærdomme, uden spor af nye støtter for dem, at der for mig egenlig intet er at svare derpå. Jeg vil da i så henseende overlade svaret til en anden mand, der netop i et af de norske modskrifter

imod mig (Skillingmagasin, s. 602) er bleven stævnet som vidne; og jeg vilde være meget glad ved, om hans ord måtte i Norge finde bedre ørenlyd end mine have fundet. Det er den ansete tyske retslærde og historiker, professor Konrad Maurer i München, der for nylig meget udførlig og grundig har udtalt sig om disse forhold, dels i en væsenlig af lærde noter bestående afhandling: «Über die ausdrücke altnordische, altnorwegische und isländische sprache», i Abhandl. der k. bayer. akademie der wissensch. (I. cl. XI. bd. II. abth. s. 457-706), dels i en her mere direkte anvendelig anmældelse af Keysers literaturhistorie: «Über die norwegische auffassung der nordischen literaturgeschichte», i Höpfner & Zachers Zeitschr. f. deut. philol. (I, s. 25-88).

Disse to afhandlinger have væsenlig samme indhold, men behandlingen er meget forskellig. Formålet for dem begge er det samme, nemlig at göre det klart, at den gammelnordiske literatur i det hele taget er islandsk og ikke norsk. Men medens denne opgave i den sidstnævnte afhandling (anmældelsen) fremtræder utilsløret og dèr finder en meget tilfredsstillende løsning gennem en sammenhængende motiveret fremstilling, så dølger den sig i den førstnævnte afhandling under en meget vildledende titel med tilhørende indledning og efterskrift og er behandlet på en for de fleste læsere afskrækkende måde, i det en kortfattet mager tekst giver en sammentrængt opregning af resultater, medens de vidtløftige anmærkninger, der udgöre otte gange så meget som teksten, meddele alle de oplysninger og undersøgelser, hvorpå tekstens udsagn hvile. Disse anmærkninger yde imidlertid så mange nye og værdifulde bidrag til kundskab om enkeltheder i det indbyrdes forhold mellem de gamle literaturværker, især de norske kongesagaer, at man derfor må være forfatteren taknemmelig, uden at det

dog bör oversés, at de nye oplysninger for en stor del skyldes Islænderen Guðbrandr Vigfússon (for tiden i Oxford sysselsat med udgivelsen af R. Cleasby's islandske ordbog); og det ligger da nær at beklage, at denne lærde Islænder, hvis store fortrolighed med den gamle literatur også er kendt og påskönnet af hans norske og danske venner, har foretrukket at være en stadig og uundværlig hjælper for fremmede lærde som Maurer, Möbius, Dasent med flere, fremfor at benytte den lejlighed, der ved udgivelsen af N. M. Petersens oldnordiske literaturhistorie naturlig frembød sig for ham til selv at meddele offenligheden de mange dertil hørende oplysninger, som nu må søges dels i det her omtalte, dels i tidligere arbejder af Maurer og andre. Det i denne lærde afhandling førte bevís for den gamle literaturs islandske karaktér fremtræder, som sagt, ved et besynderligt indfald af forf., som begrundelse af hans forslag til et nyt system af benævnelser så vel for det sprog, hvori hin literatur foreligger, som for alle andre i det skandinaviske Norden tilstedeværende sproglige forhold. Hans forslag, som sådanne kunne ikke have synderlig vægt, da forf. slet ikke indlader sig på nogen sprogvidenskabelig motivering. De ville næppe heller findes brugbare eller finde optagelse, ialfald ikke af nordiske forfattere, da de gå ud på, at man for det fællesnordiske sprogstade (der ifølge forf.'s anskuelse ses at måtte tænkes forladt allerede för mitten af 9de årh.) skulde bruge betegnelsen «nordgermanisk», medens derefter skulde indtræde en tredeling af Svensk, Dansk og — «Nordisk», det sidste alene omfattende det i Norge, på Island og de andre fra Norge befolkede vestlige øer og lande i middelalderen talte og skrevne sprog, hvorimod danske og svenske runeindskrifter fra 9de til 11te årh. — ikke at tale om det senere Dansk og Svensk — skulde falde udenfor

begrebet «Nordisk», så der altså for tiden kun eksisterede ett «nordisk» skriftsprog, nemlig Islandsk, ved siden af nogle «nordiske» sprogarter på Færøerne og i Norge.

Med disse forslag have vi her intet at göre, hvorimod det formentlig er meget ønskeligt, at det, der udgör kærnen i begge de maurerske arbejder, netop nu bliver et större antal såvel danske som norske læsere bekendt, og jeg skal derfor her give et udtog navnlig af sidstnævnte afhandling. De resultater, hvortil prof. Maurer er kommen, ville ses i henseende til det her omhandlede forhold at stemme nöje overéns med min indsigelse mod den keyserske lærebygning, uagtet vore arbejder ere indbyrdes aldeles uafhængige. Min anmældelse var færdig trykt i Maj 1867 og udkom i «Hist. tidsskr.» i løbet af Juni; Maurers anmældelse er dateret 12te Juli 1867. Hans førstnævnte större afhandling, der tildels kan betragtes som en række bevisende bilag til den anden, blev vel først færdig trykt 1ste April 1868, men gaves, som efterskriften oplyser, færdig i trykkeriet i November 1866 og er aftrykt uforandret, så at forf., hvad han udtrykkelig anmærker, ikke har kunnet benytte min anmældelse.

Maurer begynder sin anmældelse med en almindelig anerkendende omtale af Keyser, hvis fremragende plads i den nynorske historiske skole fremhæves, tildels med de her foran (s. 3) anførte ord om betydningen af, at hans til grund for så mange forhen fremkomne spredte udtalelser liggende udførlige fremstilling af den gammelnordiske literatur nu foreligger offenligheden.

«Det standpunkt (siger forf. s. 29-30), hvorfra Keyser betragter den gammelnordiske literatur, er et meget ejendommeligt. På den ene side påstår han, og det langt skarpere end det alt var gjort af P. E. Müller og hans

efterfølgere, tilværelsen af en literatur så at sige forud for literaturen, i det han antager, at de i det-12te og 13de årh. skrevne værker allerede længe forud både i henseende til form og indhold have levet i den mundtlige overlevering, så at deres optegnelse kun skal kunne gælde for en akt af skriver-, ikke af forfatter-virksomhed. På den anden side fraskriver han ikke alene Danske og Svenskere enhver andél i den gammelnordiske literatur, men han benægter også, heri vidt afvigende fra Müller, dennes overvejende islandske karaktér, for i dens sted at tildele den en norsk, så at hin tids videnskab og literatur af ham betegnes som ‚gammelnorsk'».

Efter en refererende udsigt over Keysers hovedpåstande (s. 30-40) går forf. over til en prøvelse af dem. Han erklærer sig enig med ham i hans fremstilling af forholdet mellem «Nordgermaner» og «Sydgermaner», så vel som af den norsk-islandske folkegrens udelukkende ret til den hele såkaldte oldnordiske literatur. «Dog kunde man (siger han s. 41) göre indsigelse mod en viss overdrivelse af den norske selvfølelse (eine gewisse überhebung des norwegischen selbstgefühles), som lejlighedsvis gör sig gældende lige over for de danske og svenske naboer. Hvorfor skal f. eks. netop det norske sprog have víst större troskab mod det fælles grundsprog end det svenske og danske, skönt dog disse sidste umiskendelig i deres lydforhold i flere henseender stå den sydgermaniske sprogstamme og da vel også det for den hele sprogklasse fælles grundsprog nærmere? Og hvorfor skål fremdeles netop Nordmændene have været i besiddelse af de rigeste og mest uforfalskede overleveringer fra fortiden, ikke alene i sammenligning med det danske blandingsfolk, men også med det svenske kærne-

folk.*) At beråbe sig på det norske blods större renhed, som Keyser oftere gör, synes dog misligt, da selv efter alt hvad han med hensyn til dette punkt har anført i et tidligere arbejde (om Nordmændenes herkomst og folkeslægtskab), spörsmålet om urbefolkningen i de forskellige dele af den skandinaviske halvø dog bestandig bliver meget problematisk. Desuden forekommer det mig, at en sammenligning af retsordningen hos de tre nordiske folk taler for, at det svenske folk har holdt fastere ved den gamle overlevering end det norske».

Endnu væsenligere betænkelighed har forf. ved Keysers fremstilling af forholdet mellem Norge og Island. Hvad først sproget angår, da betvivler han stærkt rigtigheden af K.'s påstand om, at der ingen dialekter var i Norge för i 14de årh., og fremsætter de vægtige grunde, der tale for, at netop dèr tidlig måtte udvikle sig en spaltning i folkesproget, i modsætning til Island, hvor næringsveje, levevis og retsforhold i forbindelse med det tidlig udviklede skriftsprog hindrede dialekters dannelse. At Norges skriftsprog dog med små afvigelser lige til det 14de årh. var

---

*) Af de umiddelbart efter følgende ytringer synes at fremgå, at Maurer ved denne modsætning mellem «das mischvolk der Dänen» og «das kernvolk der Schweden» snarere vil gentage Keysers end udtrykke sin egen mening om disse folk. — Umuligt var det jo for resten ikke, om den tyske forf. fæstede lid til den af Keyser og Munch så ivrig doserede lære om tyske bestanddele i Danmarks, særlig i Jyllands befolkning, som jo med stor beredvillighed er tagen til indtægt af Jak. Grimm og mangfoldige andre af hans landsmænd. Hans sindelag mod Danmark giver sig noksom tilkende, hvor han (s. 85) ved omtalen af Norges forhold til Danmark under unionen omtaler «jene sprachschulmeisterliche bedeutung, wie solche etwa in unseren tagen die bemühungen des national-dänenthums in Schleswig an sich trugen».

det samme som på Island, udleder han deraf, «at skriftsproget først vandt fast form på Island og herfra overførtes til Norge (s. 46: dass die schriftsprache sich auf Island zuerst feststellte und von hier aus erst nach Norwegen übertragen wurde)». For at vise, at dette virkelig var tilfældet, beråber Maurer sig især på den ved år 1150 formodenlig af Thorodd runemester forfattede ældste grammatiske afhandling i Snorra-Edda (II, s. 2-42). Dens forfatter kender af nordisk skreven literatur foruden Are frodes skrifter alene love, ættetavler og kirkelige oversættelser, og «da han alene ved at beråbe sig på de stammebeslægtede Englænderes eksempel, men uden med et eneste ord at omtale Nordmændene, begrunder sit forsøg på at bringe det latinske alfabet til anvendelse for det islandske sprog, så fremgår heraf, at medens på Island i første halvdel af 12te årh. et skriftsprog fastnede sig og en literatur begyndte at danne sig, var der endnu på den tid i Norge ikke tale om nogen af delene» (s. 47).*) . . . «Også i en noget senere tid, da den literære virksomhed for længst var kommen i gang på Island, vilde den endnu bestandig ikke ret slå rødder i Norge» (s. 49): Karl Abbed, Erik Oddssön, Odd og Gunløg Munk, Styrmer Præst, alle vare Islændere; kun Thjodrek Munk var Nordmand, og

*) Det fremgår ialfald heraf, at skriftsproget dannede sig på Island efter engelsk og ikke efter norsk forbillede; men dette forhindrer ikke Keyser i at påstå det modsatte eller herr L. D. i at gentage påstanden (s. 36): at «medens skrivekunsten har banet sig vej i Norge lidt efter lidt, er den på Island bleven indført til afbenyttelse ved et kollegium af lærde mænd (!), der visselig en byggede i dette som i andre tilfælde på de i Norge allerede høstede erfaringer, om de end benyttede erfaringerne med nogen selvstændighed». — Doktrinen er bestandig det faste udgangspunkt, hvorefter alle kendsgerninger have sig at rette.

hans vidnesbyrd om «den norske historisk skole» på den tid lader Maurer gælde — efter hans egne ord og ikke efter Keysers kunstige fortolkning. (Jfr. min anmæld. s. 516-18 [18-20]). Han fortsætter (s. 50-52) således:

«Det er dog indlysende, at såfremt et hjemligt bogvæsen (eine einheimische schriftstellerei) havde i Norge kun nogenlunde kraftig udviklet sig, vilde man sikkert ikke have overladt omsorgen for den norske historieskrivning til Islændere, og en norsk konge vilde da ganske vist ikke have vendt sig til udlændinge, når han i landet selv havde kunnet finde brugelige kræfter til beskrivelsen af hans eget og hans forgængeres liv og levned. Og hvad der giver denne slutning forøget vægt, det er den omstændighed, at vi også udenfor historieskrivningen næppe formå at påvise de svageste spor til nogensomhelst norsk literatur i hele det 12te årh. eller endnu i begyndelsen af det 13de».

«Digtekunsten, som endnu i det 10de årh. stod i fuld blomstring i Norge, finde vi dèr i det 11te i fuldstændigt forfàld. Islandske og ikke norske skjalde er det, som omgive og besynge den hellige Olav, den gode Magnus, den hårde Harald. ... Det er en sjælden undtagelse, når der endnu engang imellem dukker en indfødt norsk versekunstner op, og betegnende nok er det endelig næsten alene enkelte fyrster, som kong Harald selv († 1066) eller endnu et årh. senere den orknøske jarl Rognvald Kale († 1164), som, understøttede af de islandske hofpoeter, dyrkede digtekunsten. Dens udøvelse var nu bleven en slags hofmæssig modesag eller nobel passjon ligeså fuldt i Norge som — hvad jo Keyser selv antager — ved de danske, svenske og engelske fyrstehoffer. På den tid altså, da der på Island og i Norge begyndte at opstå en hjemlig literatur, var poesiens folkelige

dyrkning i det sidste land allerede forlængst ophørt, og de digte af ældre norske skjalde, som nu nåde til at blive optegnede, skylde regelmæssig dette til islandske skribenter, således som tilfældet er med Thorbjörn Hornkloves kvad, Ejvind Skaldaspilllirs Hákonarmál og Háleygjatal, med Eiríksmál og andre, der findes i Fagrskinna, Heimskringla osv. eller med de ikke få andre vers af gamle norske digtere, der ere os opbevarede i den yngre Edda».

«Trods al friskhed i opfattelsen, vise også de ældste norske retsbøger dog endnu en ulige mindre literær øvelse end den, der giver sig til kende i så mange afgjort ældre afsnit af de islandske, som f. eks. tiendeloven eller kristenretten.*) Ligeledes kan den med en norsk hånd i første halvdel af 13de årh. skrevne hovedtekst af den legendariske Hellig-Olavs saga kun betegnes som en meget mådelig kompilatjon, medens de med islandsk hånd skrevne, et halvt hundred år ældre membranbrudstykker af en af de til grund liggende kilder vise ulige bedre arbejde».**)

---

*) Jfr. hermed L. D.'s erklæring s. 35-36: «Sammenligner man den os levnede ældste islandske lovbog med de bevarede ældste norske love, vil det også befindes, hvad enten man tager hensyn til videnskabelig form eller til den kulturbevidsthed, der udtaler sig gennem lovreglerne, eller til det standpunkt af borgerlig udvikling, som disse betegne, at Islænderne ikke have formået at nå sine mønstre». Maurer har for resten også på et andet sted i sin her refererede anmældelse (s. 60-61) påvíst den ældre islandske lovgivnings uafhængighed af den norske. Om disse forhold vil herr L. D. i øvrigt kunne blive bedre oplyst ved K. Maurers artikel «Graagaas» i Ersch u. Grubers Encyclopädie I. sect. LXXVII. bd. s. 1-136. Jfr. samme forf.'s afhandl. «Zur altnordischen rechtsgeschichte» (anmældelse af 2den del af Keysers Efterladte skrifter) i Kritische vierteljahrschrift f. gesetzgebung u. Rechtswissenschaft, X, s. 360-404. (München, 1868.)

**) Om dette mellem Nordmænd og Islændere omtvistede, i øvrigt lidet betydelige værk kan jævnføres Maurers afhdl. i bajerske

«Når altså Norge i løbet af 12te årh. så godt som slet ikke befattede sig med de to hovedgrene af den nordiske literatur, nemlig sagaskrivning og digtekunst, og først sent og på en temmelig ufuldkommen måde med den tredje, affattelsen af retsbøger, hvad bliver der så for hin tidlige tids vedkommende tilbage af indenlandske literære ydelser? Efter al rimelighed kun en smule teologi, det vil sige nogle legender, homilier og deslige, — skönt jeg ikke heller af sligt vilde være istand til at påvise et eneste stykke, der med nogen sikkerhed kunde henføres til en norsk forfatter fra 12te årh. — og så kongespejlet og stridsskriftet om kirkens forhold til staten, to ganske vist fortræffelige værker, der imidlertid netop tilhøre kong Sverres tid, der selv var en Færing og ellers bevislig plejede at betjene sig af islandske penne til forfattelse af sådanne værker, som lå ham på hjærte.*)

«Man ser, at en ligefrem sammenstilling af de vedkommende kilders vidnesbyrd fører til et ganske andet resultat end Keysers. Den viser os, hvorledes man først

---

vidensk. selsk. skr. s. 467, med noterne 17-18 og 20. Maurer ansér værkets islandske oprindelse for fuldkommen sikret både ved ydre og indre beviser. Denne bevisførelse fylder hos ham ikke mindre end 30 tættrykte store kvartsider.

*) Maurer tror her (ligesom i den anden nævnte afhdl. s. 509 og 694-98) endnu at måtte gå ud fra, at Kongespejlet virkelig, som de norske udgivere (Keyser, Munch og Unger) have antaget, skulde tilhøre kong Sverres tid el. nærmere bestemt årene 1190-96. N. M. Petersen har fundet det rimeligere at henføre det til tiden ved år 1260 (Bidr. t. den oldnord. lit. hist. s. 297), og ved det kulturhistoriske lys, som kapitajn O. Blom siden (i Årbøger f. nord. oldkynd. f. 1867, s. 65-109) har kastet over dette literaturværk, er denne sidste antagelse bragt så nær som muligt til fuldstændig vished.

på Island kom til at fastslå et indenlandsk skriftsprog, i det man efter Angelsaksernes eksempel vidste med megen dygtighed at læmpe det latinske alfabet efter de hjemlige lydforhold, og hvorledes så dette skriftsprog, efter først kun at have stået i kirkens og rettens tjeneste og desforuden kun at være brugt höjst til et par tarvelige genealogiske optegnelser, endnu i første halvdel af 12te årh. anvendtes til omfattende historiske og filologiske værker, hvortil da snart sluttede sig en både mangfoldigere og righoldigere literatur. Men den lader os også erkende, at man i Norge gennem hele det 12te årh., måské med undtagelse af nogle juridiske og teologiske forsøg, endnu aldeles intet havde nedskrevet, og at man dèr, når man vilde have løst en eller anden literær opgave, plejede at vende sig til de islandske skribenter, på samme måde som man overlod til islandske skjalde og sagamænd at lovsynge de norske konger og at underholde deres hoffer. Det er let at forstå, at det på Island vedtagne skriftsprog under disse omstændigheder måtte blive rådende i Norge, om end den enkelte norske forfatter eller afskriver ikke altid kunde frigöre sig for alle norske provinsialismer. Den vaklen, der i de i Norge frembragte skriftstykker viser sig i de fleste tilfælde, i hvilke den islandske sprogbrug havde fjærnet sig fra den norske, turde netop være at tilskrive den omstændighed, at skriftsprog og talesprog i Norge i disse tilfælde afvege fra hinanden».

Efter således at have skildret gangen i den tidligste islandske og norske skribentvirksomhed på modersmålet, går Maurer over til spörsmålet om den islandske literaturs indre selvstændighed overfor Norge og navnlig til en betragtning af Keysers også den hele historiske prosaliteratur omfattende traditjons-teori. Han afviser her

bestemt de keyserske påstande som blottede for hjemmel og udtaler denne sin protest i de ord (s. 55):

«Med påstanden om en i form og indhold fuldkommen fast mundtlig overlevering falder naturligvis også hele Keysers udmaling af den slaviske afhængighed, hvori den nordiske literatur skal have stået til denne overlevering. Forfatteren har da i virkeligheden heller ikke engang forsøgt at føre et på selve kilderne støttet bevis for disse påstande, hvorpå dog hele hans literær-historiske bygning hviler.

Keyser har fremsat sin traditjons-teori som afgjort og almengyldig, men Maurer spör, om vi vel nogensteds kunne opvise den som kendsgerning. Han besvarer dette spörsmål benægtende og forlader dermed denne gyngebund, for at gå over til andre egne, hvor der er fastere holdepunkter. Først kritiserer han dog nogle af Keysers andre sandsynlighedsgrunde for Norges forspring i åndelig og literær udvikling (s. 55):

«Først og fremmest kan jeg nu ingensteds opdage spor til den gunstige indflydelse, som (efter Keyser) grundlæggelsen af enekongedömmet i Norge skal have haft på udviklingen af den historiske traditjon i dette land. Snarere synes det mig endog sandsynligt, at virkningen af hin begivenhed måtte for den folkelige overlevering blive helt modsat. Det voldsomme brudd med alle fortidens forfatningstilstande, en mængde fremragende mænds uddrivelse af landet og ligeså mange andres undergang, den uro endelig, som gennem en række af slægtled herskede i Norge, indtil de nye tilstande kunde opnå nogen fasthed, lade på forhånd ikke vænte andet; og denne forvæntning bekræftes ved den kendsgerning, at ingen sikker historie lader sig føre længer tilbage end til Harald hårfagers tid; hans heldige

statsstreg har öjensynlig overskåret og forvirret al erindring om de bag ham liggende tider, så at alt på den anden side af hans regeringsperiode taber sig i tåge og tusmørke».

Maurer går derpå over til Keysers tale om Islændernes rejselyst, der fornemmelig skulde drage dem til Norge. Det lå, siger han, dengang i Nordboens karaktér, at han vilde ud fra hjemmet, dreven af æventyrlig nysgerrighed, leve- og lærelyst, og også af lyst til ære og bytte; dette karaktértræk, der jo ganske særlig havde været tilstede netop hos de mænd, hvis uafhængighedsfølelse havde drevet dem til, da Norge kom under enekongens strænge spir, at søge sig nye boliger hinsides havet, holdt sig fremdeles mest levende hos de fribårne Islændere. «Men ingensteds (siger forf. s. 56-57) findes der mindste spor til, at Norge mere end andre lande var målet for Islændernes rejselyst. ... Ligeså urigtig er Keysers anden påstand: at det netop var Norge, der dannede forbindelsesleddet mellem Island og det kristnede Vestens hele kultur». Biskop Isleif studerede i Herfort i Vestfalen, hans sön Gissur fik sin uddannelse i Saksen,. Sæmund frode studerede i Frankrig sammen med biskop Jon Ögmundssön, i Paris og i Linkoln søgte biskop Thorlak Thorhallssön sin dannelse, i England også biskop Povl Jonssön, og Hungrvaka beretter om Hall Teitssön, der døde i Utrekt 1150, at han talte landets sprog som en indfødt. En mængde Islændere gik pilgrimsgang til Rom, St. Jago og Jerusalem; handelen gik på England og Danmark så fuldt som på Norge; hofferne i Danmark, Sverig, Irland og Orknø havde stadig islandske skjalde ligesom det norske. «Den påstand, at Islænderne vare nødsagede til at hente al deres viden og hele deres åndelige dannelse fra Norge, viser sig altså som lige så ugrundet som hin antagelse af en særlig gavn-

lig indflydelse af det norske enekongedömme på den hjemlige traditjon» (s. 57).

Ikke större ærbødighed viser den lærde tyske forf. for den hovedsætning, hvorpå Keyser bygger sin påstand om Norges ejendomsret til en stor del af den historiske literatur, teorien nemlig om de i Norge mundtlig uddannede og af sagamænd som den noksom omtalte Thorgeir Afrådskoll afrundede norske sagaer, som Islænderne kun havde at lære udenad og opskrive næsten ord til andet som de lød i norske munde. Om end denne Keysers lære tildels — som vi også så af herr L. D.'s skrift — er bleven en trossætning i Norge, så finder den kun liden tiltro udenfor. Maurer erklærer rentud (s. 61-62), at: «Keysers hele fremstilling af ‚sagamændenes' virksomhed fattes, trods al den omstændelighed hvormed han tegner og de levende farver hvormed han udmaler den (s. 399-471), enhver på kilderne støttet begrundelse (fehlt alle und jede quellenmässige begründung). Det er ret vakre fantasistykker han foredrager: om ‚den norske historiske skole' ved Harald hårfagers og hans efterfølgeres hoffer, om den gradvise uddannelse af afsluttede sagaer om hele kongerækker, opståede af ældre levnedsbeskrivelser af de enkelte konger, hvilke igèn skulde være fremgåede af endnu ældre fortællinger om de enkelte historiske tildragelser osv.; men til nogensomhelst overtydende bevisførelse for hele denne skildrings historiske sandhed findes intet spor.... At hin mundtlige traditjon var bunden til nogen bestemt form, og at det ikke snarere var overladt til hver enkelt sagaskriver ved enkelte spörsmål hos enkelte personer at indsamle sit stof og da at give dette en sådan form som han selv fandt passende, dette punkt, hvorpå

dog her alt kommer an, har Keyser helt og holdent ladet stå ubevíst».

Maurer giver nu en på kilderne støttet fremstilling af den måde, hvorpå Are frode, den ældste bekendte islandske historiske forfatter, ses at have arbejdet, hvilket klarlig fremgår af den måde, hvorpå han anfører sine hjemmelsmænd: «Det er bestandig kun de enkelte kendsgerninger, som Are enkeltvis har udspurgt, alt efter som hans enkelte hjemmelsmand var vel underrettet om dette eller hint punkt. Det er umuligt at tænke på, at han skulde have haft efter form og indhold i den mundtlige overlevering afsluttede fortællinger for sig, hvilke han kun som skriver bragte på pergamentet» (s. 65). Maurer gör her opmærksom på vilkårligheden af Keysers tydning af det udsagn i Heimskringlas fortale, at Ares hjemmelsmand Odd «nam at Þorgeiri afráðskolli». Ligesom Are således beråbe også Odd og Gunløg Munk sig på enkelte hjemmelsmænd for enkelte efterretninger. Det samme gælder om Erik Oddssön, der foruden på sin egen iagttagelse beråber sig på den norske herremand Hakon Mage og hans sönner, på kong Inges hirdmand Hall Thorgeirssön, på Einar Pålssön og Gudrun Birgersdatter, samt på provst Ketil i Ålborg: «altså også her igèn den samme beråbelse på enkelte hjemmelsmænd for enkelte kendsgerninger og ikke det fjærneste spor til, at Erik kun skulde have nedskrevet en efter form og indhold allerede færdig saga» (s. 66). Noget lignende gælder om Karl Abbed, der skrev Sverres historie, tildels efter hans egen meddelelse. Den hele literære fortjeneste for arbejdet tilhører naturligvis ham og ikke hans hjemmelsmand.

Hele den allerede af P. E Müller fremsatte, men af Keyser til den yderste yderlighed førte teori om de mundt-

lig formede sagaer, som efter et længere eller kortere traditjonelt liv fæstedes på pergamentet i en allerede given form, bekæmpes stærkt af Maurer, både i henseende til de sagaer, hvis æmner ligge forud for år 1130, og til de senere. «I de sagaer (siger M. s. 68-69), som handle om længst forgangne tider, hvilket jo gælder om det overvejende antal af dem, træffe vi vel ved siden af beråbelse på ældre skrifter også henvisninger til mundtlige fortællinger, kun at hjemmelsmænd for disse nu sjældnere anføres; men også med hensyn til disse sagaer fattes dog al støtte for den antagelse, at sådanne mundtlige kilder enten skulde have haft noget större omfang eller været bundne til en bestemt afsluttet form. Den klage, som fortalen til Heimskringla og til den historiske Hellig-Olavs saga fører over den fare for forvanskning, som den mundtlige (prosaiske) overlevering var udsat for i modsætning til skjaldeversene, taler endogså bestemt imod den antagelse, at også den mundtlige sagnoverlevering optrådte i fast afsluttede former; og Keysers forsøg på at bringe sagnene i nöjere forbindelse med sangene ved den påstand: at hofdigterne tillige fortrinsvis skulde have været bærere af sagnkyndigheden, og at den prosaiske sagafortælling oprindelig skulde have sluttet sig til og dannet sig om skjaldeversene, den er på ingen måde begrundet. En uhildet sammenligning mellem de forskellige kilder, med stadigt hensyn til aldersforskellen, vilde efter min formening vise lige det modsatte: at i Nordens ældste historiske værker vers overhovedet ikke anførtes, undtagen for så vidt som de hørte med til selve historiens indhold, som Hjalte Skeggesöns spotvers om guderne og lignende». Først senere benyttedes vers til udsmykning, og det ofte sådanne, som sagaens forfatter selv digtede til denne brug. Ikke för ved mitten af 13de årh. blev det bragt i system at anvende

med begivenhederne samtidige skjaldes vers som beviser, og her var da Snorre Sturlesön, der i fortalen til Heimskringla særlig fremhæver og motiverer denne fremgangsmåde, og hvem det som digter og lærd kender af digtekunsten måtte ligge nærmest, måské endog opfinder af metoden. Man må kun her ikke lade sig forvirre af, at samme metode siden ved interpolatjon blev anvendt på ældre literaturværker, såsom på Odds oprindelig latinske Olav Trygvesöns saga. «Det er derfor, (slutter Maurer s. 70) aldeles bagvendt, når Keyser nu vil göre alle de hofskjalde, hvis digte senere ere blevne benyttede i historisk öjemed, til sagamænd». Det er naturligvis også aldeles ubeföjet, når Keyser af tilnavnet «hinn fróði», som gives Thjodolv fra Hvin, vil udlede, at han var en udmærket historiker, da dette tilnavn kan betegne kyndighed i en hvilkensomhelst retning.

Efter en påvisning af det intetsigende i den støtte, traditjonsteorien har villet søge i værkernes anonymitet (s. 71-72), bekæmper Maurer muligheden af fasthed i en gennem århundreder fortsat traditjon med hensyn til prosafortællinger og forkaster navnlig Keysers forklaring: at den ældre tid i sagaerne er mere fragmentarisk behandlet, fordi selve sagafortællingskunsten fra først af stod på et lavere trin, medens de senere tiders saga er mere omstændelig og bedre udarbejdet, fordi kunsten imidlertid var stegen. Dette erklæres for en ugrundet og urimelig fantasi. Der gives lykkeligvis en ulige simplere forklaring: jo længere tilbage de begivenheder ligge, som skulle berettes efter traditjon, des mere ufuldstændig og fordunklet er mindet; jo nærmere, des mere levende. «Det er altså ikke en vedvarende stigning i sagakunsten, der ligger til grund for den större fuldstændighed i den de senere tider angående saga;

men det er omvendt en gradvis svækkelse i erindringen om de fjærnere tidsrum, der har gjort, at historieskriveren så sig indskrænket til et stedse tarveligere materiale, jo længere tilbage i tiden han forsøgte at gå» (s. 73).

«Den skrevne sagas form er ganske vist bestemt ved det mundtlige foredrag; men heraf følger dog alene det, at øvelse i at fortælle er gået forud for øvelse i at skrive en saga, og at den førstes fremstillingsform i det hele og store er bleven overført på den sidste; derimod tör på ingen måde sluttes heraf, at hver enkelt saga allerede för den blev skreven har lydt ganske ligedan i det mundtlige foredrag, eller at, som Keyser antager, sagaens egenlige forfatter i regelen var en ganske anden person end dens nedskriver» (s. 73-74). En roman i brevform forudsætter ganske vist brevskrivning, og en postille forudsætter prædiken, uden at dog deraf følger, at romanens breve ere virkelig udvekslede, eller postillens prækener holdte.

Efter at Maurer endnu kortelig har påvist uholdbarheden af det af Keysers argumenter for den mundtlige traditjons fasthed, som udledes fra delvis ordret overensstemmelse ved siden af væsenlig afvigelse mellem forskellige kildeskrifter, ved at vise, at dette forhold netop altid beror på skriftlig benyttelse dels af de samme, dels af afvigende skrevne kilder — noget som Maurer med stor udførlighed uimodsigelig godtgör i en række af noter i afhdl. i bajerske vidensk. selsk. skrifter —, giver han følgende overblik (s. 76-79).

«Jeg må her endnu kaste et blik på den stilling til sagaskrivningen, som Islænderne indtoge ligeover for Nordmændene. Så meget er da allerførst fuldkommen klart, at hele mængden af Íslendinga sögur, de kirkelige med indbefattede, ene og alene kunne være en frugt af Islænd-

ernes flid. Hvad skulde kunne bevæge norske forfattere til at give sig af med den kun lidet betydende øs indre historie, og hvorledes skulde de desuden være komne til den detaljerede, særlig islandske lokal- og personal-kundskab, som i alle disse lægger sig for dagen? Når man ikke vil medregne den æredrape, som Ejvind Skaldaspillir digtede om Islænderne, og når man ikke med Keyser vil göre ridder Hauk Erlandssön fra en Islænder til en Nordmand, så findes der i virkeligheden intet spor til, at man i Norge har beskæftiget sig med øens historie. Men også med Noregs konunga sögur forholder det sig, så vidt jeg kan se, på selvsamme måde, trods alt hvad Keyser søger at anføre derimod. Gennem næsten alle disse sagaer slynger sig en stadig fremhævelse af islandske mænds skæbner, som kom i en eller anden berøring med det norske hof; og dette gælder ingenlunde blot, som Keyser fremstiller sagen (s. 413), om sådanne episoder, der kunde mistænkes for at være indskudte i en ældre saga, men ofte nok om notitser, der ere så fast indvævede i hele fortællingens gang, at de öjensynlig må have hørt med til dens oprindelige indhold. Det er også for meget sagt, når Keyser påstår (s. 413), at synsmåder og domme om begivenheder og personer i disse sagaer altid ere det norske folks og ikke Islændernes. Vistnok vil den fremmede i regelen ikke alene når han tager tjeneste eller borgerskab i udlandet tilegne sig de indfødtes opfattelse af derværende forhold, men også under kortere ophold væsenlig lade sit omdömme om sådanne bestemme ved de indfødtes dom og stemning, og for så vidt ville de islandske sagaskrivere også for en stor del have skrevet de norske kongesagaer ved hjælp af norske briller. Men ganske anderledes stiller sagen sig, når undtagelsesvis islandske særinteresser komme på tale, eller også blot de i sådanne

interesser begrundede særlig islandske følelser og fordomme; i slige tilfælde gör den særlig islandske synsmåde sig straks regelmæssig gældende og vil da ofte være meget forskellig fra den norske. Således glemmer hverken Fagrskinna eller nogen anden bearbejdelse af Harald hårdrådes saga, der lejlighedsvis giver en karakteristik af denne konge, at fremhæve, at han var og hvorfor han var en spesiel ven af Islænderne, og hvilke velgerninger han viste deres land. De forskellige bearbejdelser af Hakon hærdebreds saga forsömme ikke enten at anføre den ros, Gregorius Dagssön tillagde den islandske tapperhed eller udtrykkelig at fremhæve, at siden kong Ejsten Magnussöns død havde ingen norsk høvding været så venlig sindet mod Islænderne. Når Islænderen Thoralv stærke prises som den eneste mand, der havde kunnet måle sig i styrke med kong Hakon Adelstensfostre, så var dette sikkert en islandsk og ikke en norsk dom, med mere af samme art. Gentagende vises også i disse sagaer hen til, at disse eller hine personer bragte den første efterretning om de fortalte begivenheder til Island, og fortalen til den historiske Olafs saga helga undskylder endog den gentagne omtale i sagaen af islandske mænd udtrykkelig dermed, at det havde været Islændere, der som öjen- og ørenvidner til de pågældende tildragelser havde hjembragt efterretningen derom, hvilken da fra dem havde spredt sig videre. Hvorledes lader sligt sig vel forene med den forestilling, at sagaskriveren selv var en Nordmand og istand til at øse sin kundskab af en norsk overlevering? Den betydelige stedkyndighed, som de fleste herhid hørende sagaer (dog ikke alle og ikke på alle punkter) lægge for dagen med hensyn til Norge, kan ikke forundre, når vi betænke, hvor mange Islændere der til enhver tid opholdt sig i Norge, og hvor god lejlighed disse, hvad enten de nu

vare købmænd eller hofskjalde eller kongelige embedsmænd, måtte have til at göre sig nöje bekendte med landet. (Under kong Magnus Barfod skal således alene i Nidaros på én gang have været 360 Islændere. Fms. VII, 32, Gunnlaugs Jónss. helga, 221). Af afgörende vægt er endelig munken Thjodreks ytringer. Af hans ord fremgår nemlig utvivlsomt ikke alene, at der endnu på hans tid (sidst i 12te årh.) ikke i Norge var skrevet noget egenligt værk om den indenlandske historie; men hans gentagne beråbelse på Islænderne, som ypperste hjemmel i spörsmål om norsk historie, så vel som hans flittige benyttelse af de allerede for hånden værende islandske historiebøger, afgiver tillige fuldt bevis derfor: at også den mundtlige overlevering angående Norges egen ældre historie var på hans tid i landet selv så godt som ganske uddød*). Forgæves stræber Keyser (s. 407-8. 443-45) at svække betydningen af disse Thjodreks udsagn, forgæves kommer han atter her tilbage til sin yndlingsteori, ifølge hvilken f. eks. Snorres Ynglingasaga ‚i hovedsagen' skulde være et værk af Thjodolv hvinverske, eftersom de korte angivelser i hans digt ‚udentvivl' have været ledsagede af en udførligere prosaisk fortælling, der ‚åbenbart' har dannet grundlaget for hin saga (s. 420-21), — og ifølge hvilken fremdeles begge Olavers levnedsbeskrivelser ‚med fuld ret' skulde kunne gælde som et værk af Thorgeir Afrådskoll (s. 425), med mere sådant. Vistnok havde Thjodrek, der jo på mange steder i sit værk giver sig til kende som født Nordmand, ikke forsmåt benyttelsen af indfødte sagamænds mundtlige efterretninger, dersom der på hans tid havde været sådanne i Norge; og vistnok havde han hellere søgt råd hos sine landsmænd end hos fremmede, dersom han hos sine egne havde kunnet finde, hvad han

*) Jfr. Maurers afhdl. i baj. vidensk. selsk. skr., anm. 28 og 52.

søgte. Det falder heller ikke vanskeligt at udfinde årsagen til denne traditjonens tidlige uddøen i Norge. Den ligger i den urolige tid, der var i landet: først med den hellige Olavs, den gode Magnus' og den hårde Haralds krige, så med den barfodede Magnus' stadige hærtog, og endelig især med de langvarige borgerkrige, der brøde løs efter Sigurd Jorsalfars død. Ganske ligesom forhen den af kong Harald hårfager iværksatte statsomvæltning, således havde nu også disse evindelige kampe løsnet sammenhængen mellem fortid og nutid, draget blikket fra hin til denne og derved udslukket de ældre minder. Men med den historiske overlevering om fortiden synes også både lysten og evnen til syssel med tidshistorien at være aflivet; og når vi ikke formå at opvise noget eneste i Norge i landssproget skrevet værk om den ældre indenlandske historie*), så stiller sagen sig slet ikke bedre med hensyn til den senere tid; endnu i anden halvdel af 13de årh. vendte kong Magnus Lovbøder sig til Islænderen Sturle Thordssön for at få sin faders og sit eget levned beskrevet, og de kongesagaer som kong Hakon den gamle lod sig forelæse på sin sottesæng vare jo dels Sverres saga og dels den ligeledes fra islandsk hånd udgåede Fagrskinna».

Efter dette overblik over den historiske saga, går Maurer over til betragtningen af andre grene af den gammelnordiske literatur og belyser også her skævheden og vilkårligheden af den keyserske fremstilling. Med hensyn til de uhisto-

*) «En tilsyneladende undtagelse danner den legendariske Ólafs s. helga, således som den foreligger i hovedhdskr.; men dette er en yderst rå kompilatjon af ældre materialier, der, som de endnu bevarede membranfragmenter vise, vare af islandsk oprindelse; og hin saga kan således næppe engang betragtes som et selvstændigt værk, selv om vi ville antage, at dets sammensætter har ligesom dets afskriver været en Nordmand». — Jfr. her foran s. 21, anm. **

riske sagaer bliver det naturligvis vanskeligere at bestemme enten alder eller hjemland; efter at have mindet om, at ifølge Sturlungas vidnesbyrd fortalte den islandske præst Ingemund år 1119 ved gildet på Reykjaholar en sådan saga om Orm Bårøskjald, ligesom den islandske bonde Rolv gav en Romund Grepssöns saga til bedste, som han selv havde sammensat, — udtaler Maurer sig (s. 80-83) som følger:

«Jeg indskrænker mig her til den bemærkning, at vi ere berettigede til at antage, at den islandske literatur også på dette område har hævdet den samme overlegenhed, den samme uafhængighed [og det samme forspring] som med hensyn til de forhen omtalte literaturgrene. Keyser antager rigtignok også her det modsatte; men han tager sig det let med sin bevisførelse. Når der kun er mindste mulighed derfor, tillægger han de omtalte værker en umiddelbar norsk oprindelse, . . . og går det ikke an, så må igèn den alt oftere omtalte teori holde for, ifølge hvilken den islandske literatur egenlig kun består af optegnelser af gammelnorske folketraditjoner. Endogså Gylfaginning skal indeholde 'et i mundtlig overlevering bevaret trossystem fra selve hedendommen, en systematisk sammenstilling af asatroens læresætninger, således som disse i ubundet foredrag fremsattes til forklaring og fuldstændiggörelse af de ældgamle tros-digte' (s. 70. jfr. 107-8); og når Islendingabók kap. 4 omtaler en forbedring af kalenderen, som engang i 10de årh. skal være bleven gennemført på Island af Thorsten Surt, så skal denne — med literaturen rigtignok i ingen direkte forbindelse stående — opdagelse egenlig kun have været en genoplivelse af en gammelnorsk viden, der var sunken i forglemmelse (s. 562-63)!»

«At gribe til så fortvivlede udveje, er ikke hver mands sag (zu so verzweifelten auskunftmitteln zu

greifen, ist nicht jedermanns sache). For den, der imidlertid ikke vil eller kan beslutte sig dertil, bliver efter mit skön i virkeligheden ikke andet tilbage, end indrömmelsen af, at om end det islandske folk havde fra sit gamle hjem i Norge medbragt sit sprog, sin versekunst, sin sagafortællings form og tildels også både sagnstof og retsstof i deres grundtræk, så bleve alle disse spirer dog først fuldkommen selvstændig udfoldede og literært anvendte af dette folk som sådant; medens man i Norge, på den tid da en hjemlig literatur begyndte at danne sig på Island, endnu aldeles ikke, og selv i den senere tid kun i såre ringe grad deltog i dens udvikling. Höjst betegnende i sidstnævnte henseende er det, at man i Norge, i den tid da dette land tog den virksomste del i literære sysler, netop vendte sig helt bort fra det egenlig natjonale åndsliv, for at gribe efter udenlandske æmner og mønstre. Den nedarvede natjonale digtekunst overlod man til islandske skjalde, og selv affattelsen af de norske kongers historie overdrog man til sagnkyndige Islændere, for selv at forfatte et par uundværlige retsbøger, et par kirkelige opbyggelsesskrifter, der ikke mindre hørte med til dagens behov, samt et par kirkeligpolitiske strids- og lejligheds-skrifter, for så vidt som man ikke også hertil har benyttet sig af islandske mænds hjælp. Derimod viste man i Norge stor iver for at oversætte allehånde ridderromaner og legender fra fremmede sprog eller at sammenstille og bearbejde fremmede sagnstoffer i landets sprog. Også til sådanne arbejder brugte man dog undertiden islandske hjælpere (Brand Jonssön, siden biskop i Holar, oversatte således for kong Magnus Lovbøder så vel Philippe Gautier's Alexandreis som en række stykker af Vulgata fra latin); men i regelen synes man dog hertil at have brugt norske penne, og i hvert fald var smagen for denne art literatur

egen for det norske hof, medens man på Island endnu længe holdt fast ved de natjonale æmner og først sent rettede sig efter den samme udenlandske mode. Således lod kong Hakon den gamle oversætte Ivents saga og Lais de Marie de France fra det franske, og Duggalsleizla fra det latinske sprog; for ham oversatte munken (senere abbed) Robert Tristrams saga og Elis saga, og under hans regering synes også sagaen om Didrik af Bern og hans kæmper at være bleven sammensat efter hanseatiske købmænds fortællinger; dens rå bearbejdelse lader mig snarere slutte til en norsk end en islandsk arbejder. Barlaams og Josafats saga skal 'kong Hakon den unge' selv have oversat, og det er da vel snarere kong Hakon den gamles sön af samme navn († 1257) end kong Hakon Sverresön (1202-4). Magnus Lovbøder (1263-80) lod som sagt Alexanders saga og Gyðinga sögur oversætte. Under kong Erik Magnussön (1280-99) skal herr Bjarne Erlingssön have ladet oversætte et afsnit af Karlamagnússaga fra engelsk, og til samme norske herre bliver også, hvorvel med urette, henført oversættelsen fra tysk af Blómstrvalla saga. Kong Hakon Magnussön endelig (1299-1319) lod dels en bibelsk historie og en samling legender bearbejde efter latinske kilder, dels også en række ridderromaner oversætte fra fransk og græsk. Denne unatjonale retning af den literære smag i Norge lader sig for resten let forklare. Den beror dels på den allerede nævnte omstændighed, at en natjonal literatur som den, der i løbet af det 12te årh. var opvokset på Island, ikke dengang havde kunnet danne sig i Norge på grund af de vedvarende borgerkrige, som netop på denne tid neddrog folket i råhed og fortærede dets hele kraft, dels også på den omstændighed, at Norge, ved en udbredt handel bragt i livlig forbindelse med Tyskland og England, som et mægtigt rige ind-

viklet i de andre landes skæbner, endelig også ved gensidige giftermål mellem sin kongeslægt og andre regerende familier i syden og vesten, langt tidligere måtte blive udsat for den umiddelbare, overvældende indflydelse af de kulturströmninger, der beherskede hele det evropæiske samfund, end dette kunde blive tilfældet med det fattige og afsides liggende Island, der også på grund af sin fra middelalderens målestok ganske afvigende forfatning måtte være lidet tilgængeligt for tidens ridderlig-religjøse romantik. Det bliver altså i grunden det mere bevægede og rigere udfoldede statsliv, der i Norge viste sig ugunstigt for en selvstændig literær udvikling; medens det var Islands politiske ubetydelighed, der lod det nordiske åndsliv netop dèr finde et roligt og sikret tilflugtssted».

Også med hensyn til den gammelnordiske literaturs forfåld må Maurer bestride rigtigheden af Keysers opfattelse. Han påviser, hvorledes der på Island gennem 14de årh. vedblev et om end svækket så dog virksomt literaturliv: digtekunsten vendte sig til gejstlige eller romantiske æmner, sagaskrivningen bestod nu dels i omarbejdelser af de givne historiske værker, som man ved allehånde indskud søgte at fuldstændiggöre, dels i behandlingen af legendariske og andre uhistoriske æmner; tidshistorien fremtrådte kun som annalistik. I 15de årh. hensygner den literære virksomhed på Island nærmest som en følge af «den sorte død» (1401-4), der bortrev to tredjedele af landets indbyggere. Den åndelige digtning blev dog ikke helt afbrudt. Efter Ejsten Asgrimssöns († 1361) berömte Lilja følger en række digte som Marieviserne af Lopt rige († 1432) og af den såkaldte «Mariuskáld» præsten Jon Povlssön († 1472) lige ned til Niðrstigningsvísur og Píslarminning af den sidste katolske biskop Jon Åresön († 1550). Jævnsides hermed gik

de verdslige Rímur og andre mindre betydende værker. Efter reformatjonstidens travle syslen med fornyelsen af den fornødne kirkelige literatur vågnede atter interessen for den gamle natjonale og gav sig først til kende i Arngrim Jonssons latinske skrifter, siden i Björn af Skardsås islandske. Og sproget var da endnu væsenlig det samme som i den literære glandsperiode, medens Norge for længst havde ombyttet det med det danske. En hovedgrund til denne gennemgående forskel, som Keyser ifølge sin hele betragtning af den gammelnordiske literatur måtte oversé, var den, at «den literære virksomhed i Norge selv i den bedste tid var kun lidet indgribende og lidet natjonal» (s. 85). I henseende til det i Norge foregåede sprogbytte bemærker Maurer, at det næppe er rigtigt, at de norske dialekter først skulde have udviklet sig i 14de og 15de årh.; han antager denne udvikling for langt ældre og mener, at dialekt-splittelsen selv i 13de årh. kun med möje holdtes i tömme af det antagne skriftsprog; ligesom den i Tyskland ikke først indtræder, men klarest fremtræder i den mellemtid, der falder efter at det alemanniske (middelhöjtyske) hofsprog havde tabt sin overvægt og endnu ikke var afløst i herredömmet af det overtyske (nyhöjtyske) kansellisprog, som også Luther optog; således gik det også i Norge. «Om noget egenligt forfåld af den indenlandske literatur i Norge kan der (siger han s. 86), efter min opfattelse af dette lands literærhistoriske forhold til Island, kun i meget begrænset forstand være tale, fordi en egenlig norsk literatur af nogen betydning alt forud ikke havde eksisteret. . . . Affaldet fra smagen for den islandske, med den norske folkeånd nær beslægtede digtning og saga til den syd- og vestevropæiske ridderromantik og kirkelig-lærde skoleliteratur var jo i Norge allerede i fuld gang i begyndelsen af det 13de årh.; hvorfor skulde da

ikke de höjere klassers senere tiltrækning til det svenske eller danske hofsprog, der afbrød sprogfællesskabet med Island, også fuldende dette affald? Det var dog egenlig ikke en indenlandsk literatur, man opgav, men snarere en overgang fra den ene fremmede til den anden, så det for det ikke dybere indtrængende blik kunde synes lige natjonalt, enten man fandt behag i islandske draper og sagaer eller i oversatte engelsk-franske ridderromaner eller i svenske Evfemiaviser».

Maurer har derefter (s. 87-88) en hel del smukke ord om Keysers fortræffelighed, til trods for alt hvad han har anført imod hans anskuelsers rigtighed. «Jeg har (siger han) stadig måttet påvise hans dristige, for al objektiv begrundelse blottede konstruktjoner og hist og her også de ganske vidunderlige udveje, som han griber til, når det gælder ham om at hævde sine teorier lige over for stridige kildesteder. Ligesom jeg, således vil vel også enhver anden læser af hans bog, som, uberørt af rivaliteter mellem de forskellige nordiske folk, er uden fordom gået til dens læsning, modtage det indtryk, at en altfor levende natjonalfølelse er bleven af afgörende betydning for Keysers hele system. (Dass für Keysers ganzes system ein allzu überreiztes nationalgefühl massgebend geworden sei s. 87)». Maurer afviser dog al tanke om, at nogen bevidst, beregnet tendens til forherligelse af hans eget folk skulde have været tilstede hos Keyser. Ud af hans mest vovelige tydninger og hypoteser fremlyser, siger Maurer, hans grundærlige tro på sine egne læresætninger og hans om end ikke altid heldige, så dog altid lige ubestikkelige stræben efter fuld og ren historisk sandhed. Rudolf Keyser havde, mener han, trods al

sin forstandsskarphed et dybt poetisk anlæg, og dette var det, som i forbindelse med hans varme fædrelandsfølelse på den naiveste måde lod ham sætte sig ud over alle vanskeligheder, hvor der gjaldt om at gennemføre sin overbevisning om sit fødelands gamle storhed, således som han forstod den. «Netop dette hans tankers poetiske sving og hans foredrags patriotiske varme må man tilskrive den mægtige indflydelse, som hans lærdomme vandt i Norge på en tid, da den endelige befrielse fra et gennem århundreder fortsat fremmedherredömmes tryk havde sat natjonalfølelsen i den stærkeste bevægelse. . . . Hine udvækster på en i sit inderste væsen velberettiget nordisk natjonalstolthed ville med et koldere blod falde bort af sig selv, og også i Norge vil man med tiden indsé, at dèr, ganske ligesom i Sverig og Danmark, det mere bevægede statsliv og rigets större politiske betydning hindrede udfoldelsen af en selvstændig literatur, undtagen alene på retsvæsenets enemærker, medens Island derimod måtte købe sin literære blomstring med fuldkommen politisk betydningsløshed».

Hermed skulle vi forlade dette område: den i historiens dagslys liggende literære produktjon, hvor utilforladeligheden af den keyserske fremstilling vel nu er så tilstrækkelig godtgjort, at det, som Maurer siger, kun er et tidsspörsmål, når man også i Norge vil opgive de på denne lære grundede prætentjoner, der, ved for Norge at göre krav på den eksceptjonelle stilling, som alene tilkommer Island, have fostret indbildningen om en dyb historisk kløft mellem Norge og de to andre nordiske riger, som aldrig har været til. At den i middelalderen på Island udviklede natjonale literatur i mange henseender står Norge nærmere end enten

Sverig eller Danmark, det er noget, som ingenlunde skal nægtes, og det er også udtalt i min anmældelse s. 24 (522) og 41-42 (539-40); men det er ligefuldt vist, at Norge i middelalderen (1100-1400) delte skæbne med Danmark og Sverig og ligesom de kun i meget ringe grad nåde til at give sit natjonale indhold et literært udtryk, medens derimod, til hele Nordens lykke, de islandske udflyttere udfoldede en rig og ejendommelig literær virksomhed, der både bevarede rige rester af oldstidsarven og opdyngede nye skatte af ægte nordisk malm, til bedste for alle kommende tider.

III.

Vi skulle nu vende os til det andet hovedspörsmål: om den i den islandske literatur bevarede oldtidsarv, resterne af en folkelig mytisk og heroisk digtning, der almindelig (også af Keyser) antages for at være ældre end Islands bebyggelse, tilhører den nordiske folkestamme i dens helhed eller ene og alene dennes særlig norske gren. Det sidste er som bekendt Keysers påstand, og mod denne optrådte jeg i min anmældelse, i det jeg dels imødegik de af Keyser fremførte grunde for den gamle digtnings udelukkende norskhed, dels anførte, hvad der efter min mening talte for, at den ældste nordiske åndsvirksomhed, som har frembragt hin digtning, endog måtte antages fortrinsvis at have udfoldet sig i det sydlige Skandinavien. I det jeg nu atter her må komme tilbage til dette dobbelte spörsmål og ligeover for fremkomne modsigelser hævde hvad jeg ansér for det rette, må jeg dog tillige på forhånd indskærpe den artsforskel, der er imellem dette og det i det foregående drøftede spörsmål. Medens hint er rent historisk og kan

ved samvittighedsfuld benyttelse af de foreliggende kilder bringes til fuldstændig evidens, så er dette af en mere omtvistelig natur og vil næppe nogensinde, trods al anvendt flid og skarpsindighed, kunne bringes ud over sandsynlighedsstadiet.

I det jeg nu her skal stræbe yderligere at hævde og begrunde min anskuelse af forholdet, nødsages jeg til at göre front mod forskellige sider, for at møde de gjörte indsigelser, der udgå fra vidt afvigende synspunkter og tilstræbe vidt afvigende resultater.

Der er da først min ærede norske modstander, herr L. D., der her ikke alene går forsvarsvis til værks, men søger at føre krigen over på mine enemærker, ved at fremstille den af mig forfægtede anskuelse som bygget på aldeles løse og vilkårlige påstande. At dette ikke er tilfældet, håber jeg dog vil blive også herr L. D. klart, ved nærmere overvejelse af, hvad jeg alt har anført og hvad jeg her i det følgende skal anføre. Forf. har ikke taget sig denne sag fuldt så let, som han tog sig forsvaret for Keysers lære om den historiske literatur, hvor han nöjedes med at gentage alle de angrebne påstande; han har her trot at måtte være betænkt på nogle nye argumenter for den keyserske lære: at «eddadigtene» og de med dem i klasse stående oldkvad, som haves i det gamle sprog, ere norske og intet uden norske. Men de nye argumenter ere rigtignok ikke skikkede til at give de norske påstande nogen holdbar støtte. Et af dem er dette, at «Bödvar Bjarke, til hvem det [*sic*] gamle Bjarkemål, der fra de ældste tider af er sat i forbindelse med Leidrekongen Rolf Krakes sidste kamp, henføres, var en Nordmand», ligesom også «Starkad den gamle, der deltog i og besang Bråvallaslaget, som således levede og virkede omkring vikingetidens begyndelse,

var efter norske sagn født på Agder i Norge». Således s. 13, og forf. kommer tilbage til det samme s. 27-28, hvor det gentages, at «de med Rolf Krakes saga forbundne olddigte for en större del må henføres til den norske skald Bödvar Bjarke». Dette argument kan dog alene have nogen vægt for sådanne naive sjæle, som ikke alene endnu antage Starkad for en historisk person og forfatter til de i oldsagnene forekommende vers, der lægges denne sagnfigur i munden, men som endogså ville göre det samme gældende med hensyn til den endnu ældre sagnfigur, Rolvskæmpen Bjarke. Men så måtte vel også den danske digter Hjalte, digterinden Gudrun Gjukedatter, ikke at tale om den danske kongeskjald Hjarne, måské endog som forfatter til Grottesangen, kunne komme i betragtning. I en videnskabelig diskussjon tror jeg dog man helst måtte holde sig helt borte fra slige fantasterier.

Det andet nye argument, som forf. synes at tillægge ikke ringe vægt, er det bevis, han s. 19-24 stræber at føre for, at menneskeofring, der efter Finn Magnusens udsagn «ikke ommældes nogensteds i de eddiske sange eller skrifter», var velbekendt og almindelig i Sverig og Danmark, men så godt som ukendt i Norge, hvilket da skal tale stærkt for, at «eddadigtene» kun kunne have hjemme i Norge, og ikke i noget af de andre lande. Ligeover for denne forf. måtte det vel være tilstrækkeligt at göre opmærksom på, at Keyser selv i «Nordmændenes religjonsforfatning» (Saml. afhandl. s. 335-38) udtrykkelig udtaler og nærmere påviser, at «menneskeofringer vare ej usædvanlige». Her skal dog yderligere bemærkes, at selv om det var bevisligt (hvad det ikke er), at slige ofringer vare mere brugelige i Sverig og Danmark end i Norge, så vilde det dog være altfor dristigt af »eddadigtenes» tavshed herom at udlede et

bevis for deres udelukkende og oprindelige norskhed; men afgjort uheldigt er det for vor forf., at der tværtimod i den ældre Edda findes umiskendelige antydninger af menneskeoffer, så at de altså derved – dersom den af forf. påståede forskel mellem Norge på den ene og Danmark-Sverig på den anden side virkelig var tilstede i den tid, da disse digte bleve til — netop kom til at afgive direkte bevis for det modsatte: for at de ikke kunde være digtede i Norge, hvor menneskeofring var ukendt. Vi kunne nemlig næppe undgå at finde kendskab til menneskeofring i Håvamål v. 138, hvor Odin siger: «såret med spyd og given til Odin, selv til mig selv, hang jeg på træet», især når vi sammenholde dette med oldsagnet i Gøtrikssaga om Starkad, der gennemstinger kong Vikar med spyd og hænger ham i træet som et offer til Odin. Der kunde også være grund til at tænke på noget lignende ved Voluspå v. 21 (B. 18) om Gullveig, der gennemboret med spyd kastes på bålet. Men aldeles tydelig træder det frem ved Brynhilds bålfærd i tredje Sigurdskvad, hvor ikke mindre end 14 mennesker ere dræbte, for at følge Sigurd og hende på bålet og til Valhal. Og når man med Keyser (anf. skr.) til menneskeofring må henføre den skik «at riste blodörn» på den overvundne fjende, så finde vi jo dette ikke alene i Ragnars saga, men også i det andet Sigurdskvad v. 26; og betydningen af denne dødsmåde udtales udtrykkelig i Flatøbogen (I, s. 223), når det hedder, at Einar jarl ristede blodörn på Harald hårfagres sön Halvdan Höjben, i det han med sværd skar rivben fra rygrad og uddrog lungen «og gav ham til Odin, til sejr for sig selv». Spor til menneskeofring er imidlertid lige så lidt bevis imod som for norsk oprindelse, fordi den upåtvivlelig har været kendt og øvet i hedenskabet overalt i Norden. Om det end er höjst rimeligt, at der indenfor

Keyser eller Munch havde været. Her blev det ham klart, at det kunde ikke hænge rigtig sammen med det tromsøske udgangspunkt for Norges befolkning og brændpunkt for den nordiske kultur. «På denne rejse (siger han s. 119) faldt det mig så underligt, at dette Hålogaland skulde være landets moderbygd», og «jeg besluttede ved mig selv, at når jeg kom hjem af rejsen, så skulde jeg læse om igèn det kapitel af Norges historie og prøve at komme på det rene med, hvordan det monne have sig. Og nu må jeg ydermere tilstå, at efter denne fornyede læsning med dens nöjere betragtning af grundene kan jeg ikke længer følge med og holde på hin anskuelse. Ja, jeg synes at se, at den indeslutter i sig en miskendelse eller overseen af ting, som jeg, med mine bestræbelser for at opfatte visse sider af vort folkeliv eller almuens kår og sæder, med flid må lægge mærke til og fremhæve for betragtningen». Sundt betragter nu først med et uhildet blik grundene for den keyser-munchske indvandringslære. Indenlandske mundtlige sagn om noget, der skulde være sket over 1000 år för der blev noget opskrevet, tillægger han med rette slet ingen vægt. Lige så ringe tiltro skænker han de forvirrede efterretninger om vort Norden, der 1000 år för vor egen historie begynder vare nåte til græske og romerske forfattere. De vide vel heller intet at fortælle om indvandringen, men både Keyser og Munch har dog pillet en del navne ud og fået dem flinket op til argumenter for deres meninger.

«Der kan altså (hedder det s. 121) ikke ligefrem vides noget om denne sag. Men ved at stirre på hine sagn og beretninger, som jo kanské endnu kunde indeholde korn af sandheden, ved at agte på sprogslægtskabet mellem vort og tilgrænsende folk, ved at lægge mærke til landenes og folkenes nedarvede navne, ved at sammenligne jordfundne

sager fra hedenold i forskellige lande, ja ved at samle på iagttagelser af bygde-egenheder, ... og ved at lægge det ene sammen med det andet, have de nævnte lærde (Keyser og Munch) kommet til at danne sig en storartet gisning eller som en bygning af gisninger fra grundvold til tag. En sådan gisning kan gælde, så længe den passer som en rimelig forklaring for alle de enkeltheder, som stå i sammenhæng med hovedsagen; men om den støder an imod én eneste sikker og pålidelig kendsgerning, så kan det være nok til at bevirke, at den vakler og falder». Efter en kort og fattelig fremstilling af «den storartede gisning«, navnlig således som den fremtræder i fuld puds i Munchs Norges historie, går forf. over til at fremsætte sine indvendinger. Jeg kan desværre ikke her give noget uddrag af dem; de bör læses i deres helhed, og læsningen vil ikke fortrydes. Det er så velgörende at følge denne øvede iagttagers simple og klare fremstilling af, hvad hans sunde blik har set, og af de slutninger, som kendsgerningernes egen logik uundgåelig medfører. En frisk luftning fra virkelighedens verden henvejrer hele den kunstige stuelærde bygning som en spindelvæv, og en nordlig indvandring, således som Keyser og Munch havde tænkt sig den, viser sig ikke alene höjst urimelig, men fysisk umulig.

Sundts lille afhandling var et grundskud for den hele doktrin; men den har siden den tid fået flere sådanne. Den hovedstøtte for læren om en tysk befolkning i Sydskandinavien, som Munch søgte i de ældste runeindskrifter, er bleven forvandlet til et argument imod den norske hypotese, i det disse indskrifter, der afgjort ere ældre end vikingtiden eller den yngre jærnalder, hvis begyndelse falder ved mitten af 8de årh., vise os ikke et tysk sprog, men forskellige stadier i den organiske udvikling fra det fællesgo-

tiske til det nordiske sprog, der møder os i alle dele af Skandinavien i indskrifterne med de yngre runer fra 9de, 10de, 11te årh. og fremdeles væsenlig uforandret i den i 12te og følgende århundreder fornemmelig på Island skrevne literatur. Og det er atter her en Nordmand, professor Sophus Bugge, der har den störste fortjeneste af, at disse forhold nu fremtræde i deres sande lys. De antikvariske undersøgelser endelig, der vel endnu langtfra have ydet alt det udbytte for Nordens oldtidshistorie, som tör væntes af dem, have dog allerede tilstrækkelig godtgjort gangen og retningen i jærnalders-folkets (det er vore forfædres, den gotiske folkestammes) udbredelse over det skandinaviske Norden og sat det udenfor al tvivl, at denne udbredelse er foregået fra Syd mod Nord og ikke omvendt. De i Norge forefundne minder fra den ældre jærnalder strække sig mod nord i det mindste til Trondhjem, og det vel at mærke således, at de ældste af dem ere yngre end de ældste danske, og at deres ælde aftager i samme grad som de skride frem imod nord; hvorimod ingen spor ere fundne til en i modsat retning gående folkevandring. Det tör da væntes, at det netop vil blive de norske oldgranskere (Niels Nikolaysen og Olaf Rygh), der, tvungne af kendsgerningernes magt, ville komme til at give den keyser-munchske indvandringslære dødsstødet, — for så vidt som den ikke allerede er død og begraven ved naturforskermødet i Kristiania i sidste sommer. Så længe dette mødes forhandlinger kun kunne kendes af flygtige bladreferater og mundtlige meddelelser fra deltagere, er det dog endnu ikke tid at gå nærmere ind herpå, om jeg end har grund til at tro, at en nær fremtid vil slå det fast, at den nynorske etnografiske doktrin, endnu ikke 30 år gammel, ved en rolig død endte sit jordiske liv i den videnskabelige verden og

jordedes i Norges hovedstad i sommeren 1868. Men derfor vil den jo endda en stund, i følge med den store søslange, kunne vedblive at spøge i landsbygderne.

Når altså herr L. D.'s betrågtning af gangen i Nordens kultur- og literatur-historie er for en stor del grundet på eller dog gennemgående påvirket af den keyser-munchske forhistoriske historik, så er det en selvfølge, at han idelig må komme til slutninger, som, når hin lære falder, ikke have nogen gyldighed, og som det derfor ikke lönner umagen særskilt at bekæmpe. Når han således siger (s. 10), at «eddasangene i det hele ikke kunne tillægges en oprindelse . . . ældre end den norrøne stammes gennembrudd», når han (s. 11) misbilliger min tanke om at henlægge dem til, hvad han kalder «den gotisk-gautiske kulturperiode», når han (s. 19) søger grunden til den indbildte væsenlige forskel mellem «norrøn» og dansk mytologi og heroisk digtning i «en mere eller mindre opblandet befolkning i Sydskandinavien», og ved den lejlighed fremhæver, at «den norrøne indvandringsströms betydning er ved afgörelsen af alle herhen hørende spörsmål af væsenlig vægt», eller når han (s. 25) forklarer sig de danske runestenes rene nordiske sprog deraf, at de sagtens skyldes «den herskende stamme af mest ublandet norrøn oprindelse», — så er det umuligt for den, der ikke deler forfatterens forudfattede meninger, direkte at imødegå disse blodløse skygger, lånesætninger fra hin «storartede gisning».

I det jeg nu må tage afsked med denne höjtærede modstander, talsmanden for alle de nynorske, allerede forældede idéer, må jeg udtale min beklagelse af, at jeg ikke har kunnet komme ham mere i møde, endskönt vi utvivlsomt mødes både i oprigtig kærlighed til det gamle Norden og i

håbet om et nyt enigt Norden, i hvilket Norge er kaldet til at indtage en fremragende Plads; og jeg skilles fra ham med fuld anerkendelse af den hjærtelige varme for sagen, der gennemströmmer hans arbejde og danner en så velgörende modsætning til den hånlige bitterhed og blaserede kulde, der udmærker det andet indlæg i sagen, hvortil jeg nu må vende mig.

IV.

Det er dr. E. Jessen, der i Hist. tidsskrift (3dje række, 6te bind, s. 226-84) har fået optaget nogle «Småting om oldnordiske digte og sagn, en indsigelse» mod min anmældelse eller snarere mod min literære virksomhed i det hele. Et tillæg til denne «indsigelse», undertegnet -n, er fremdeles indrykket i Hamiltons Nord. tidskrift f. 1868, s. 598-99*). Tonen i dette indlæg er som man kunde vænte sig af denne forfatter, og jeg skal derfor ikke beklage mig over, at det falder dr. Jessen naturligt at behandle mig med den samme overlegne hån og hensynsløse flothed, som han tidligere har vist mod J. N. Madvig som sprogmand, P. G. Thorsen som runekyndig og Adam Øhlenschlæger som nordisk digter. Jeg skal da ganske se bort fra og lade uomtalte alle udtryk for forf.'s subjektive bidskhed og alene protestere imod de motiver, han straks i begyndelsen af sin afhandling tillader sig at underlægge min optræden mod den keyserske literaturbetragtning.

*) Det er nødvendigt, når man er så uheldig at få med dr. E. Jessen at göre, at tage sig den frihed at betragte ham og hans alter ego, denne herr -n, som én og samme person; i den grad ere disse to forfatteres arbejder indfiltrede i hinanden; stadig supplerende, siterende og lovprisende hinanden, ere de også — for så vidt som dr. Jessen er enig med sig selv — enige i stort og småt, om det så er i henseende til det lille «av».

Dr. Jessens «indsigelse», eller rettere hans forskellige indhug — ti det er en række sporadiske bemærkninger —, som jeg her, hvor trættende det end kan falde både for forfatter og for læser, for sagens skyld må stræbe at afslå, angå alene det sidst omtalte hovedspörsmål. Med hensyn til det først afhandlede råder også han Nordmændene til at finde sig i billighed og «give Islænderne hvad Islændernes er». Men når talen bliver om de bevarede rester af den nordiske oldtids mytiske og heroiske digtning, så er han mere imødekommende mod Nordmændenes fordringer. Han godkender ganske vist ikke de norske etnografiske lærdomme, men tåler dog ikke at høre noget om hin gamle digtnings fællesnordiske karaktér, og da endnu mindre, at den, som jeg har trot og fremdeles tror at måtte hævde, for en meget stor del må være bleven til ikke i Norge, men i Danmark og Sverig. Han skænker den bort med begge hænder: til Tyskere, Nordmænd og Islændere, kun Danske og Svenske må ingen del have i den. «Dansk patriotisme (siger han) vil ikke finde sig i den sandhed, at heltesagnene i ældre Edda og Volsungesaga er lånegods, at de ikke er nordiske men tyske sagn. Dansk patriotisme vil om mulig endnu mindre finde sig i den sandhed, at oldnordiske digte og sagn særlig er norsk-islandske, eller med et andet og ligetydigt ord ‚oldnorske'*). Dansk patriotisme har formelig afsky for at lade Nordmænd få del i nogen Ting». Men han lader da for resten også forstå, at det meste er noget mådeligt kram, som det ikke er værdt at strides om. Det er ejendommeligt for dr. Jessen, at overalt hvor han blander sig i talen, dèr tror han at kunne afsige inappellable kendelser i orakelmæssig form. At göre særlig

*) At han dog kommer til på den mest påfaldende måde at modsige sig selv i denne henseende, skal senere blive víst.

indsigelse mod denne manér er dog overflødigt; ingen honorerer nutildags slige fordringer, de have kun psykologisk interesse. Jeg agter ikke heller at følge min angribers eksempel ved at frakende modparten al ret til at tale med og at have en mening om den foreliggende sag; mod dr. Jessens adkomst til vel ikke at afsige færdige domme, men at tale med om videnskabelige spörsmål af historisk og sproglig art skal derfor ingen indsigelse göres; kun at det fastholdes, at det er grundenes vægt og ikke udsagnets afgörende form, hvorpå det her som i enhver videnskabelig debat alene kommer an. Men hvor talen er om poesi, dèr tror jeg rigtignok at dr. Jessen lider af en mangel, hvorpå ingen lærdom og heller ingen selvtillid kan bøde: mangel på sangbund, på poetisk sans. Hans forhold til det poetiske synes mig i höj grad at ligne om ikke den blindes så dog akyanobleptens forhold til farverne; og det er slemt i spörsmål, hvor det gælder om at bestemme digterværkers rang og poetiske ejendommelighed og af indre kriterier at udlede deres relative alder og de nødvendige forudsætninger for deres tilblivelse. Min mening om dr. Jessens gaver eller mangel på begavelse i denne retning støtter sig på flere iagttagelser. En afhandling som den «om Øhlenschlægers Nordens guder» (i Nordisk tidskr. f. 1868, s. 182 ff.) vil ikke ret vel kunne skrives af nogen, som har sans for poesi: en sådan række af smålige mistydninger af løsrevne enkeltheder, uden öje for helheden, forudsætter hos forf. en medfødt blindhed for poesi eller dog et meget anomalt og begrænset syn. Og nu de oversættelser af oldnordiske gudekvad, som dr. Jessen har leveret, især i «kort nordisk gudelære» (1867): de bære på den ene side vidnesbyrd om den samme mangel på poetisk sans og på

den anden af den samme uhyggelige lyst til at neddrage og nedsætte, hvad i andres öjne er stort og skönt. Til denne sidste lyst hengiver forf. sig også ret i denne afhandling (f. eks. s. 262-64) og viser derved på en slående måde, hvor lidet skikket han er til at vurdere og bedömme den poetiske ejendommelighed ved gammelnordisk poesi. Et så fuldendt digt som første Gudrunskvad vækker kun uvilje og modbydelighed hos ham, og til særlig at travestere vælger han netop dets ypperste vers (15), hvor Gudrun endelig, ved at se den dræbte Sigurds åsyn blottet, rives ud af sin stumme forstenende sorg:

Þá hnè Guðrún	(Da sank Gudrun
höll við bólstri,	hældende mod bolstret,
haddr losnaði,	håret løsnedes,
hlýr roðnaði,	kinden rødmede,
en regns dropi	og regnens dråbe
rann niðr um knè.	randt ned i skød.)

De sidste linjer parodieres ved den rå oversættelse (s. 263): «således græd hun, at regnen løb ned over knæerne». Og der er meget mere af samme slags, hvor forf. ved halvsande eller helt urigtige, men altid skurrile oversættelser af udrevne sætninger, tildels af de smukkeste steder, bejler til ukyndiges rå latter ad fædrenes ædleste digtning*). Når da

*) Kun halvsande ere sådanne vittige gengivelser som: «lo da Brynhild, hele gården dundrede» (Brot, 10; jfr. Sig. III, 32); «således var Sigurd, sammenlignet med Gjukes sönner, som han havde været grön løg voksende mellem græs eller en höjbenet hjort fremfor hurtige dyr eller glorødt guld mod gråt sølv» (Guðr. II, 2; jfr. Guðr. I, 18; Hund. II, 38); «de gik alle, og dog den ene efter den anden, at snakke Brynhild til rette» (Sig. III, 44). Hélt urigtige ere oversættelser som «smykkernes mark» = *mörk menja*, Sig. III, 49 (*mörk*, egl. skov, her = træ); «hun puffede dem, de omtalte alle, fra sin hals, hver sær-

dr. Jessen med sådanne forudsætninger giver sig til for alvor at lave oldnordiske vers over en lav sko (på de tolv sider 237-48), så blive de også derefter: til forbavselse for enhver kender af gammel nordisk poesi.

Det er en uheldig omstændighed, at dr. Jessen, der i denne sag vil tale det store ord, har, efter hvad han selv siger, haft så travlt, at han kun sådan i forbigående og efter «hvad han har fastholdt» (s. 228) har kunnet give nogle «strø-bemærkninger» (s. 229), «småting i første bedste orden eller uorden» (s. 233), så det hele efter hans egen erklæring er «et hastværksarbejde» (s. 282). Dersom han havde kunnet give sig lidt bedre stunder, tænkt lidt bedre efter og læst lidt bedre efter, både i de skrifter han angriber og nedsætter og i andre, blandt andet i selve de omhandlede oldskrifter, så vilde han upåtvivlelig have kunnet undgå adskillige fejl og urigtigheder; måské han da helt havde sparet sig at skrive sine småting. Det er allerede ganske mærkeligt, at dr. Jessen, hvis «småting» ere undertegnede 6te Januar 1868, kan ville undskylde sig med, at «det tildels er en stund siden [han] gav sig af med disse sager» (s. 228), eftersom han umiddelbart forud (Oktober 1867) udgav «kort nordisk gudelære og oversættelse af vedkommende dele af Eddaerne», ti det er jo netop «disse sager», hvorom forhandlingen drejer

lig», en grov bommert, da *sèr* i «hratt hon af hálsi hveim þar sèr» (Sig. III, 45) ikke kan forbindes med *hveim*, men viser tilbage til subjektet: dem alle stødte hun bort fra sin hals; «således slog Gudrun sine svære hænder»; hdskr. har på det tilsigtede sted (Sig. III, 31); svá sló hon svárar sinni hendi», hvor allerede Rask har rettet *svárar* til *sváran* ɔ: så hæftig slog hun sine hænder sammen (et oftere forekommende udtryk for ytring af heftig smerte); men selv om man vilde følge skrivfejlen i Sig. III, 27: svárar sínar hendr, vilde dog ingen oversætte det ved «svære hænder», uden netop for at «göre grin»; men det er jo også, hvad dr. Jessen vil.

sig. Men med hint forudgående arbejde har dr. Jessen også haft overordenligt hastværk; det siger han rigtignok ikke, men det fremgår tilstrækkelig af de pågældende (både forsætlig og uforsætlig parodiske) oversættelser, som når ***kjóll*** i Vspá 55 oversættes ved «køl» isteden for ved fartöj (forveksling med ***kjölr***), og samme fejl gentages i Hým. 19 med ***kjóla valdi***, der gengives ved «kølstyrer»; når ***hristu teina*** i Hým. 1 oversættes «ristede tenene», isteden for rystede (forveksling med ***ristu*** af ***rista***); ***gandar*** i Vspá 1 gengives ved «varge» (ɔ: ulve), men i Vspá 3 ved «tene» (stave); ***óðr*** i Vspá 21 oversættes ved «vilje»; ***vað*** (gf. af hankönsordet ***vaðr***: en fiskesnöre) i Hým. 21 ved «vådd» (forveksling med hunkönsordet ***váð***); ***þat it mjallhvíta man*** (ɔ: den snehvide mø) i Alv. 7 ved: «den melhvide mø» (forveksling af ***mjöl***: mel og ***mjöll***: sne): ***þèr var í hanzka troðit*** (ɔ: du blev stoppet i handsken) Hárb. 26 ved: «i hansken du trådte»; ***ef görask þarfar þess*** (ɔ: om det göres behov) Skírn. 36 ved «om til gavn det göres»; ***hve Vafþrúðnis salakynni sè*** (ɔ: hvordan V.'s hjem er; salakynni = salkynni = heimkynni) Vafþr. 3 ved: «hvad hos V. i salene er sæd»; ***allir óskmegir*** i Lokas. 16 (ɔ: alle énherjer, jfr. Grímn. 51) ved — «alle de börn, vi os ønsker» osv. osv. ikke at tale om de forsætlige afvigelser fra meningen eller om smagfulde friheder som disse (Lokas. 8. 9. 15):

«fordi at æser de véd, hvem af folk de skal gude-svir give».	(þvíat æsir vitu, hveim þeir alda skulu gambansumbl um geta.)
«På øl smage sa' du aldrig at ville».	(ölvi bergja lèztu eigi mundu.)
«Gak du kun at slås, hvis gal du er i ho'det».	(vega þú gakk, ef þú reiðr sèr.)

Det kræver desværre större plads og koster mere tid og flid og tålmodighed at berigtige vildfarelser, end at

fremsætte dem; så jeg kan ikke være så særdeles kort; men for at göre læseren det så lidet besværligt som muligt at følge sagen mellem dr. Jessen og mig, tror jeg i disse modbemærkninger helst at måtte følge samme «orden eller uorden», som han har fulgt i sine «strøbemærkninger», der dele sig i betragtninger over 1) forholdet mellem den ældre og yngre Edda (s. 233-49); 2) «norsk og islandsk natur» i eddakvad (s. 250-52); 3) «sprogform» i eddakvad (s. 252-57); 4) «form, fremstilling, stil, udtryk m. m.» (s. 257-71); og 5) «tyske sagn» (s. 271-82). Det sidstnævnte æmne kan jeg dog fritage mig for her at gå videre ind på; da det kun fjærnt vedkommer, hvad jeg har talt om i min anmældelse, hvor jeg ikke indlod mig på det vidtløftige og vildsomme spörsmål om de for Norden og Tyskland fælles folkelige minders opståen og forplantelse, men holdt mig til betragtningen af den i det skandinaviske Norden forefundne mytiske og heroiske digtning, hvis fællesnordiske karaktér jeg har hævdet, ikke ligeover for mulige tyske arvekrav, men over for den norske udelukkelsesteori.

Om **Snorres Edda** har jeg sagt (s. 82-83), at den «øser ikke alene af de ældste folkelige oldkvad, men også af senere skjaldes, tit vistnok meget vilkårlige besyngelser, og tillige af åbenbart nyere, måské alene i prosaform uddannede, dels allegoriserende, dels æventyrlig udmalende og forklarende fortællinger», hvorfor den «ikke tör göres til prøvesten for, hvad der har været den ældste og ægteste form af en myte i den folkelige mytebesyngelses bedste tid. Her må vi holde os til, hvad vi have tilbage af disse oldkvad selv». I Snorres Edda og i andre islandske skrifter «have vi væsenlig den traditjon om Nordens hedenskab, der nedarvedes gennem skjaldene, der vedbleve at bruge de fra mytologien lånte udtryk og omskrivninger

og tildels vistnok også endnu efter kristendommens antagelse at besynge rent hedenske æmner. Denne professjonelle, lærde traditjon er på den ene side pålideligere i en mængde enkeltheder og grundet på et rigere, om end mere forskelligartet materiale end den folkelige, som ligger mellem hedenskabet og Saxo; men den har på den anden side modtaget mange for den ældgamle fællesnordiske folkelige digtning fremmede bestanddele af den for Norges og Islands vedkommende mellemliggende, fortsatte digteriske behandling og udmaling af de gamle sagn».

Skulde der virkelig være noget væsenligt at indvende herimod? Finde vi ikke allerede i første kapitel af Gylfaginning et vers af Brage skjald benyttet, og i andet kapitel et vers af Thjodolv fra Hvin anført som hjemmel for, at Valhal var tækket med skjolde (hvad for resten også står i Grimnesmål)? Og er det ikke så, at Skáldskaparmál bruger ikke blot Thjodolvs Haustlöng, Ulv Uggesöns Husdrape og Eiliv Gudrunsöns Thorsdrape som hjemmel for mytiske træk, Brages Ragnarsdrape som kilde for heroiske sagn om Jormunrek og om Hjadningekampen, men også en mængde yngre, kristne skjalde fra 11te og 12te årh. som hjemmel for mytiske benævnelser, Einar Skulesön fra midt i 12te årh. endog jævnsides med Grottesangen som hjemmel for oldsagnet om Frodes kværn? Øser Snorre ikke her både af nye og gamle kilder? Er det ikke klart, at den ramme, hvori Gylfaginnings fremstilling af den gamle troslære er indlagt: fortællingen om Gylfe og om den ellers ukendte treenighed af Hár, Jafnhár og Þriði, tilhører om ikke Snorre selv, så dog en senere forestillingsmåde end den, hvorom f. eks. Voluspå bærer vidne? Er ikke her nyt og gammelt blandet? Og er ikke Asgård og Aser her neddragne til et jordisk land og folk, om end ikke således

lokaliserede som i Ynglingasaga, så at vi også her ikke mindre end hos Saxo finde den middelalderlige historiserende opfattelse? Og beskrivelser som f. eks. den i kap. 34 af Hels bolig, bohave og tjenerskab: har den ikke fået et både allegoriserende og æventyrligt tilsnit? Derfor kunde dr. Jessen dog gærne have fået vers ud af det, bedre end mange af dem, han laver. Hvorfor ikke:

Eru garðar hennar hávir,
ok grindr stórar.
— — —
Heitir Eljuðnir salr,
sultr knífr,
(en) hungr diskr hennar.

Ganglati þræll,
Ganglöt ambátt,
þresköldr fallanda forað;
— — —
kör sæing,
arsali blikjanda böl.

Hálf er hon blá,
hálf með hörundar lit*),
heldr gnúpleit ok grimmlig.

Når man vil være så nöjsom (som dr. Jessen er), så kan man snart få hele sagaliteraturen omsat i verseform, hvad jo alt Finn Magnusen prøvede på (Grönl. hist. mindesm. I, 295 ff.); men det legeværk vil jeg overlade til hvem der ikke har bedre forstand. — Jeg kan ikke her opregne alle de tilfælde, hvor Snorres Edda øser af yngre kilder end sådanne, som vi have i Sæmunds; men skal endnu kun nævne myten om skjaldedrikken. Man må da være blind, for ikke at kunne se, at Snorre her nöjes med bærmen, medens fordråberne findes i de af dr. Jessen så totalt miskendte Håvamål. (Jfr. N. M. Petersens Mytologi, s. 200 ff. og Grimms, s. 855. 1086.)

Jeg kom i min anmældelse til at udtale mig om Snorres Edda som nys anført derved, at dens fremstilling af

*) En anm. kunde da påvise en del steder, hvor en overflødig stav findes i 2den linje. Der var nok at vælge imellem.

Balders-myten var af norske forff. gjort til prøvesten for Saxos historiserende sagn om Balder og Hoder. Jeg indrömmede naturligvis, at Snorra-Eddas fremstilling i det hele stod kilden nærmest, men udtalte som min formening, at også den havde fjærnet sig fra den til grund liggende rene myte ved at medtage «en indenfor hedenskabet liggende heroisk udvidelse», som jeg tror at finde i Hermods helridt, og «udentvivl også en allegorisk, som fremtræder i beskrivelsen af Balders bålfærd». Når nu dr. Jessen vil slå sig til ridder på mig ved at lade mig sige, at selve «Balders bålfærd»: det træk, at Balders lig brændes på bål, skulde være en allegorisk udvidelse, så skaffer han sig rigtignok en let sejr; men det er indlysende, at jeg aldrig kunde have sagt noget sådant i samme åndedræt som jeg netop henviste blandt andet til Vafþr. 54, der omtaler Baldersbålet. De allegoriske udvækster har jeg fundet i Snorra-Eddas «beskrivelse» af bålfærden. Jeg skal kun minde om det træk, at Thor i sin sorg sparker dværgen Litr (ɔ: lød, farve) ind i ilden, det er, som N. M. Petersen anmærker (Nord. myt. s. 279): «farven dør med lyset». Men dr. Jessen, som med foragt ser ned på alle «literærhistoriske» og «kulturhistoriske» skelnemærker, og som endikke kender forskel på prosa og poesi, han ser i hele Snorra-Eddas beretning om Balder en umiddelbar opløsning af ensartede oldkvad. Bålfærden antager han har været besungen i sådanne dejlige ljóðaháttr's-vers som disse:

«Vildu goðin framsetja
ok göra à
bálför Baldrs.» osv. (s. 238-39).

Skal dette gælde for modbevis eller blot for en alvorlig indvending? Det kan dog ingen mene. Og hvad skal man sige om en kritisk slutning som denne (s. 235), at «Øges-

gilde stadfæster Nannas død, i det hun ikke er med dèr«. Mon da Fröj var bleven enkemand, siden Gerd heller ikke nævnes? Eller var Uller død, da han ikke heller optræder? Og hvor var Vale og Forsete henne? Det morsomste ved denne kritik er dog det, at dersom Øgesgilde (Lokasenna) ved sin tavshed «stadfæster Nannas død», så gælder det selvsamme om alle eddakvadene, ti hun nævnes jo ikke i et eneste oldkvad («Hrafnagaldr» er ikke heller efter dr. Jessens mening noget sådant), men alene i Snorres prosa og så hos Saxo. Dr. Jessen har dog selv søgt at afhjælpe denne mangel ved at indbringe hendes navn i sit dejlige vers (s. 239):

«Var borit á skip
lík Baldrs,
sá þat Nanna Neps dóttir».

Angående Hermods helridt er det jo også min mening, at Snorres fremstilling hviler på en gammel episk besyngelse, om end, efter hvad jeg har antaget, af heroisk art. Om derfor end Eddas prosa skulde (hvad jeg ikke kan finde) endnu vise nogle spor af «klingende vers», så vilde jo dette ikke i mindste måde tale imod min antagelse. Hvad Hermods personlighed angår, da må jeg mod dr. Jessens benægtelse (ti andet giver han ikke) fastholde min opfattelse, hvis grunde ere tilstrækkelig antydede i min anmældelse, s. 582 (84). Og nu det punkt i Snorra-Eddas fortælling om Balder, der nærmest foranledigede min udtalelse om denne kildes blandede karaktér, nemlig dens udsagn, at Hoder var blind. Herom ytrede jeg s. 483 (85): «Det træk i Snorres Edda, som Munch særlig peger på som uforeneligt med Saxos oldsagn: Hoders blindhed, den står der ikke et ord om i eddakvadene, og jeg tror ikke at fejle ved at antage netop den for et senere indkommet allegorisk træk, der gentager sig i

middelalderens legende om St. Longinus, den romerske soldat, der gennemstak Kristi side: at også han var blind. (Jfr. Danm. gl. folkev. II, 536 ff. III, 892). Det er næppe mere urimeligt at tænke sig en blind, tjenstgörende romersk legionær end en blindfødt Odins-sön. Men selv om dette ikke var så, selv om Hoders blindhed havde hørt med til den oprindelige forestilling, så vilde det, at det danske sagn, som det lød ved år 1200, ikke kendte denne blindhed, dog vel aldrig kunne tjene som bevis for, at alle de mytiske eddakvad, som heller ikke kende den, ikke kunde 400 år för den tid have været bekendte, måské endogså digtede i Danmark». Min her udtalte tvivl om ælden af forestillingen om «en blindfødt Odins-sön» vil dr. Jessen nu først afvise med sin erklæring (s. 231): at dette er netop «talt lige ud af mytologiens og poesiens ånd», som han altså må tro at have særlig forpagtet; men han leverer da også beviset for, at hvad Snorre har om Hoders blindhed er taget lige ud af et oldkvad, ved ud af Snorres prosa at lave dette «klingende vers» (s. 237):

«Því at ek sè eigi,
hvar er Baldr,
ok þat annat, at vápnlauss em ek».

Hvis dette ikke skulde være nok, henviser han yderligere (s. 231 anm.) til «en enöjet Odin, en tjenstgörende Odinssön uden höjre hånd og en fornem gud uden sværdet». Herved må imidlertid bemærkes, at ingen af disse tre skavanker er noget oprindeligt; men myterne vide at fortælle, hvorledes disse mangler opstode, som beviser på det slid, der stadig gik af guderne, og som varsler om deres endelighed; så de afgive næppe nogen passende analogi til «en blindfødt Odins-sön». Eddakvadenes tavshed om dette punkt synes mig fremdeles at begrunde en stærk tvivl om

oprindeligheden af denne forestilling, som der var lejlighed nok til at nævne, både i Voluspå 33 og i Vegtamskvide 10-11.

När dr. Jessen fremdeles, i sit forsvar for Snorra-Eddas bogstavelige troværdighed, vil belære mig om, at Thors østerfærder ere vel kendte af eddakvadene og derfor triumferende udbryder (s. 249): «Der kan da aldeles ikke være tale om modsætning mellem kvadene under ett og fortællingerne under ett, endsige om modsætning af den art, som herr dosentens lære kræver; den falder sammen»; så er det en kamp mod hans egne vejrmøller; ti atter her, ligesom tilfældet var med «Balders bålfærd», har jeg kun sagt, hvad vistnok alle (måské med undtagelse af dr. Jessen) ville indrömme: at den udførlig udmalede skikkelse, hvori Thorssagnene foreligge i Snorres Edda, den viser tilbage til en senere, mellemliggende, formodenlig kun i prosa udført behandling og hviler ikke umiddelbart på tabte oldkvad af samme art som dem vi kende, ikke engang som Hymeskvide, der dog kommer dem nærmest. Det er ellers ganske morsomt at sammenligne den iver, der nu er kommen over dr. Jessen for at hævde hvert ord i Snorres Edda, med udtalelser som disse i hans umiddelbart forudgåede Nord. gudelære (s. 11 og 12): «Forfatteren til Gylveginning ses både her og andre steder at fortolke gamle viser temmelig på må og få, så at man ikke kan tillægge hans mening om tvivlsomme ting stor vægt. . . . Man ser, at han i det hele øser sin kundskab af hedenske viser, men at han ikke altid opfatter dem ret. Derfor må en del deraf bruges varsomt».

Dr. Jessens andet bundt «småting» angår formentlig «**norsk og islandsk natur**» i oldkvadene (s. 250-52). Herved kan jeg fremdeles henvise til, hvad jeg derom har sagt i min anmældelse s. 72-77, (570-75), og skal endnu kun anmærke

følgende. Dr. Jessen har her overalt (tildéls uden at henvise til kilderne) anført de pågældende steder i sin egen danske oversættelse, der ingenlunde altid er rigtig. Han nævner »fyrr», «birk»; hvorfor ikke også: lind, lön, alm, abild, hassel, tjörn, asp, ask, vidje osv.? Og hvorfor ikke: aks, hvede, hör, gødede agre, tørveskær, øksne for ploven, vogne, hjorte osv.? Han nævner «jökler» og «de glymmende (drönende) jökler»; men dette beror på urigtig oversættelse. På de to steder, hvor ordet «jökull» forekommer i den ældre Edda (Hým. 10. Sig. III, 8), betyder det ikke isfjæld eller isbræ, men istap (jfr. dansk «hus-egel»). På første sted hedder det om havjætten Hymer, der kommer fra fiskefangst: «han gik ind i salen, istapperne klang (glumdu jöklar), den kommende gamles kindskov var frossen». På sidste sted bör åbenbart ikke med dr. Jessen oversættes «Brynhild spaserer ene mellem is og jökler»: ti intet tyder ellers på, at man tænkte sig Sigurdssagnets skueplads hensat til polaregne; men det må oversættes: «Ofte går hun ud, fuld af ondt, af is og istapper» ɔ: af had og avind (jfr. Finn Magnusen Den ældre Edda, IV, 63; Bugges Sæm. Edda, s. 248). Dr. Jessen nævner fremdeles «hede kilder». Sådanne findes som bekendt lige så lidt i Norge som i Danmark, men alene på Island. Det eneste sted, han her kan sigte til, er «*hvera lundr*» i Vspá 36, navnet på det sted, hvor Loke ligger fængslet. Så skulde altså også Voluspå være digtet på Island, hvad vist ingen uden forf. vil tro. Men om end *hverr* nu ganske rigtig på Island kan betyde en varm kilde, så betyder ordet jo dog egenlig en kedel og findes i denne betydning jævnlig i de eddiske sange, ett sted endog (Hým. 27) om en bjærghule; og dr. Jessen har selv i sin oversættelse af Voluspå (Nord. gudelære, s. 69. 119) gengivet *hvera lundr* ved «Hværelund d. e. Kedel-

lund». Hvor blive så de «hede kilder» af? Håvamåls «ren på tøfjæld», indrömmer dr. Jessen jo selv, hører (som jeg har sagt) til senere indskud og kan altså ikke påberåbes som bevís for hele digtets hjemland. Når det hedder (s. 251) at «Norge» omtales i kvadet om Helge Hjorvardssön, da er dette (hvad jeg også för har oplyst) en fejltagelse, eftersom det «*or noregi*» der står i dette digt (v. 32) oprindelig kun kan have skullet betyde: fra nörreleden, nordfra (jfr. *á norðrvega* Hund. I, 4); ti det er aldeles klart, at dette sagn ikke er stedfæstet i Norge, men snarere midt inde i Tyskland. Dr. Jessens sitat «Nu springer laksen over mangen foss» kan jeg ikke finde i Sig. II; men måské det er en fri oversættelse af v. 2, hvor Andvare i geddelignelse siger: ***margan hefik foss um farit.*** At det skulde være et bevís for norsk eller islandsk oprindelse, tör dog næppe siges; ti ordet «foss», som også bruges to gange i Voluspå, er ikke noget særlig norsk og islandsk ord, men fællesnordisk; det står i Østgøteloven og kendes endnu i svenske landskabsmål og stedsnavne, måské også i danske (som Fossinge, Forsom), og Anders Arrebo siger: «strömmen ... som tusind fosse fused». Dr. Jessens sidste bevíssteder ere disse: «Gudrun vil så gærne brændes som birkeved, hvor en dansk dame snarere havde tænkt på bøgebrænde eller tørv; Gudrun ligner sig selv ved en fyrr uden kviste, hvad en dansk dame eller dansk digter ikke vilde sige for alt i verden». Som en følge heraf må, efter dr. Jessens erklæring på de danske damers og digteres vegne, alle eddakvadene have norske eller islandske forfattere!

Den tredje flok af dr. Jessens «strøbemærkninger» angår «**sprogformen**» i den ældre Edda. Her skulde forfatteren jo have sin stærke side; men hvad han her har ydet er rig-

tignok meget svagt, og det ulyksalige «hastværk» har efter ordsproget her givet lastværk.

Den første sprogbemærkning angår det af mig i forbigående s. 568-70 (70-72) oplyste forhold: at stavrimet på en del steder i den ældre Edda kræver forlyden **vr**, hvor nu teksten, overensstemmende med norsk og islandsk sprogbrug så langt tilbage som 10de eller endog 9de årh., har **r**, med bortkastelse af **v**; og at dette sidste var så, påviste jeg ved en række vers af den tids hovedskjalde; medens **vr** som forlyd kun var fundet på to steder i benævnte skjaldes vers, nemlig ett af Brage og ett af Egil; men «da begge disse [og alle samtidige] skjalde på andre steder bortkaste **v** foran **r**, så kan en enkelt benyttelse af den ældre form da kun vise, at denne var dem bekendt fra ældre digtning og endnu kunde bruges i en snæver vending, eller hvor man ønskede at anvende en alt tidligere yndet ordföjning», og jeg henviste da til stedet i Snorra-Edda (II, 134), hvor brugen af **v** foran **r** omtales som forældet skjaldeskik. Jeg gjorde gældende, at de oldkvad, hvori vi måtte læse eller forudsætte et **vr**, viste ud over særlig norsk-islandsk og tilbage til fællesnordisk sprogform; men jeg tillod mig ingenlunde deraf at uddrage nogen slutning angående vedkommende kvads hjemsteder; jeg lagde, som udtrykkelig bemærket, «fra mit standpunkt ingen videre vægt herpå», men indskød kun denne påvisning for dermed at belyse overfladiskheden i Keysers argumentatjon, når han af sproget i oldkvadene vilde bevise deres udelukkende norskhed. Efter Keysers argumentatjonsmåde måtte nemlig **vr** i kvadene blive bevís imod deres norskhed, medens **r** for **vr** «vilde i det höjeste kunne bevise, at disse steder i den senere norske eller islandske traditjon [hvorigennem digtene jo ere nåte til opskrift] havde undergået nogen ændring fra det oprindelige,

hvorimod **vr** ikke vel i Norge eller på Island kan være indbragt efter det 10de årh.» Jeg gjorde fremdeles opmærksom på, at Atlemål tre gange rimer **r** i ord, som oprindelig have haft **vr**, og var derfor tilböjelig til at antage dette kvad for digtet i Norge sidst i 9de årh., da skjaldene alt havde begyndt at slippe **v** foran **r**, som til den dag i dag er tilfældet i det norske folkesprog, undtagen i Telemarken.

Skönt disse mine bemærkninger kun bleve gjorte i forbigående, og uden at jeg byggede noget på dem, så synes dr. Jessen, som sproggransker ex professo, dog ikke, at han kan gå dem tavs forbi. Han har rigtignok ikke noget at rette ved dem, men gör kun et mislykket forsøg på at stille mine fakta på hovedet, for at få dem til at sige noget-andet, end de i virkeligheden göre. Jeg må da tillade mig her at dvæle lidt ved dette punkt, for at hæve det af forf. indbragte vilderede. Dr. Jessens orakelsprog lyde således:

1) «I Island og dele af Norge blev forlyd **vr** til **r**, vel omtrent fra 10de årh. af. I dele af Syd-Norge siges endnu **vr** (*vrang, vrei*)».

Dette er, som man vil se, netop det samme som jeg har oplyst.

2) «**r** for **vr** i stave er da afgörende bevís for norsk-islandsk oprindelse og sen tid».

Dette har jeg ikke sagt, men det er også aldeles uforsvarligt; ti det er for det første indlysende, at enkelte yngre former og udtryk (altså også rim) i et digt, som notorisk har levet i mundtlig traditjon (sidst på Island) i flere århundreder, för det blev optegnet, umulig kunne afgive «afgörende» beviser for digtets oprindelige tid eller hjemland; da det altid er muligt, at netop disse mærker af en yngre tid skyldes senere ændring, noget der jo er uadskilleligt fra al traditjonel literatur; og der er for det andet, som

straks skal vises, god grund til at antage, at **v** foran **r** i nogle ordrødder er bortfaldet meget tidlig, så at alle nordiske sprogarter ere enige om bortkastelsen.

3) «**vr** i stave er selvfølgelig ikke bevís for dansk oprindelse eller gammel tid. **vr** og **r** for **vr** i samme kvad viser nærmest overgangstid (10de årh.?), med mindre vers er optaget fra ældre digte, eller ældre ordformer er brugt ved vilkårlig efterligning af ældre brug».

Hvad heraf kan forsvares er lige skrevet ud af min anmældelse, hvor også er henvist til det samme sted i Snorres Edda, som dr. Jessen her anfører. Men hvad heraf hører dr. Jessen til, det holder ikke stik. Ti dersom vi også fandt (hvad vi ikke finde) det ældre **vr** og det yngre **r** (for **vr**) i samme digt, så turde heraf ingenlunde udledes, at begge dele vare lige oprindelige i digtet; der vilde da være störst sandsynlighed for, at den ældre form var den oprindelige i digtet, og dette altså ikke yngre, end at den kunde være brugt; den yngre form derimod måtte antages for indkommen som senere ændring i traditjonen. Dette er noget, hvorpå jeg har haft god anledning til at blive opmærksom ved sysselsættelse med 12te, 13de, 14de århundredes folkeviser, således som de foreligge i 16de og da endnu mere som de fremtræde i 19de århundredes opskrifter. Sagen er så simpel, at det er mærkeligt, at dr. Jessen kan drage så bagvendte slutninger.

Dr. Jessen optræder derpå som regnemester. Jeg har s. 569 (71) anført ti steder i eddakvad, hvor rimet er forstyrret ved den norsk-islandske bortkastelse af **v** foran **r**. Af disse udskyder dr. Jessen to (Þrym. 1 og Akv. 19), fordi man til nød kan hjælpe sig med én støttestav. (Sandsynligheden bliver dog for at læse ***vreiðr*** og ***vráku***, især da Akv. andensteds afgjort har haft ***vreiði***). Men 2 fra 10 giver 8 og ikke,

som dr. Jessen regner (s. 254), «seks», og da han gör opmærksom på ett tilfælde til, som fattedes hos mig (Sigrdr. 27 = Fáfn. 17), så måtte han altså få mindst ni og ikke syv eksempler herpå, foruden det i Sólarljóð. Nu findes der endnu ett sted (Fáfn. 30, der ligesom Sigrdr. 27 er = Fáfn. 17), og disse ti (tolv) tilfælde af oprindeligt **vr** findes i Hávamál, Vafþrúðnismál, Lokasenna, (Þrymskviða), Fáfnismál, Sigrdrífumál og Atlakviða*). «Dette er særdeles meget efter omstændighederne»; ti af sikre eksempler på det modsatte, det yngre: **r** for **vr**, har dr. Jessen alene de tre (ikke som han siger «fire») af mig påviste i Atlamál (***rengdi***, ***reiðr***, ***reiði***), samt to af dem, som han påviser i Gripesspå (Sig. I, 26 og 49: ***reiði***), altså i alt fem steder, og det i to digte, som man forud var enige om at regne til de yngste. Dr. Jessen har nemlig ingen ret til at medtage som særlig norsk-islandsk tabet af **v** foran **r** i *róg* og *rægja*, som jeg s. 570 (72) anm. har påvist i flere eddakvad. Denne ordslægt må have tabt forlyden **v** såre tidlig, da vi ikke alene, som dr. Jessen véd, have nysvensk *röja*, men også ældre svensk ***røghia:*** angive, anklage (Rydquist, III, 161); det synes da at være en meget gammel anomali, der dog ikke er enestående, men har sit sidestykke i mindst én anden ordslægt med oprindeligt **vr**, som dog både i Dansk og Svensk, så vel som i Norsk og Islandsk, har tabt forlyden **v**. Det er den rod, hvoraf tillægsordet ***rask*** er udgået. Stammeverbet er gotisk ***vrisqan*** (***vrasq***, ***vrusqans***): at bære frugt. Lidende tillægsform af dette udsagnsord findes i oldn. ***roskinn***: moden (om mennesker: fuldvoksen og i fuld kraft), hvoraf ***at rosknask***: at komme til mandsalder. Fra fortidsformen udgår tillægsordet oldn. ***röskr*** (böjningsæmne: [***v***]***raskva***), vort ***rask*** (med

*) Endnu et 11te (el. 13de) tilfælde er «*vá*» for *vrd* i Háv. 26, dersom Gudbr. Vigfússon og Bugge have ret i deres formodning.

grundbemærkelse: moden), hvoraf oldn. *at röskvask*: at komme til modenhed. Hermed kan jævnføres det danske *at raske sig* (om dejg): at løfte sig (egl. vel: at modnes), samt formodenlig også norsk tillægsord *rysk*: ufuldvoksen, og svensk tillægsord *rysk*: gal, dumdristig, begge at henføre til nutidsformen, med böjningsæmne [*v*]*riskva*. Det er da ikke blot i sin orden, at vi finde ord af denne slægt rimede som **r** tre gange i Atlemål (51 og 90: Röskr tók at ræða; 61: röskr munk þèr reynask) og én gang i Egils Sonartorrek (11: ef sá randviðr röskvask næði); men selv hvor det samme forekommer i Rigsmål (1: ramman ok röskvan Ríg stíganda) tör dette, om man vilde antage ordet for oprindeligt på dette sted, dog ikke anføres som «afgörende bevís for norsk-islandsk oprindelse og sen tid», eftersom denne ordslægt, ligesom den nys omtalte, hvoraf *róg*, *rægja*, har tabt sit **v** både i Dansk og Svensk. Mærkeligt er det derimod, at en form på **vr** dog endnu efter al rimelighed kan påvises på ett sted hos en norsk skjald fra 10de årh., nemlig i navnet ***Röskva*** på det eneste sted det forekommer i vers, i de linjer af Eiliv Gudrunssön, der anføres i Snorres Edda I, s. 254:

Reiðr stóð Rösku bróðir,
vá gagn faðir Magna.

Man har på grund af den tilsyneladende rimløshed antaget disse to linjer for ej oprindelig at høre sammen*), og jeg har i henhold hertil i min anmældelse s. 568 (70) anført den første linje blandt gamle eksempler på **r** i *reiðr* brugt som rimstav, fordi jeg da endnu ikke var bleven opmærksom på, at også ***Röskva*** må have haft oprindeligt **vr**. Nu antager jeg det for vist, at vi bör læse:

---

*) «Non necesse est hos duo versus inter se cohærere». Sn. E. l. c.

Vreiðr stóð Vrösku bróðir,
vá gagn faðir Magna.

Dette eksempel havde altså haft sin rette plads hos mig s. 570 (72) i anmærkn., som et tredje sted i Snorres Edda med denne arkaisme.*)

Når dr. Jessen fremdeles rykker i marken med seks nye tilfælde, hvor oprindeligt **vr** i eddakvad formentlig rimes som **r**, nemlig én gang *Rati*, én gang *Ratatoskr* og fire gange *at rata*, så er han atter uheldig. De to mytiske navne, hvis etymologi man ikke kender, ere naturligvis ubrugelige som beviser; derved bortfalder Háv. 106 og Grímn. 32**); *rata* i Grip. 36 har intet at göre med gotisk *vraton* (vandre, rejse), men er = *hrata* (styrte, snuble), og de tilbagestående tre eksempler: Háv. 5 og 17 og Alv. 6, der vise den faste forbindelse af *viða* (*v*)*rata*, ere ikke bevíssteder, fordi, som dr. Jessen også indrömmer i en anmærkn., det «ikke er aldeles uhørt», at hovedstaven dubleres. Nej, det er rigtignok ikke uhørt i eddakvadene, hvor der findes vel 100 eksempler derpå!***) I forbigående kan ellers anmærkes, at *rata* måské har delt skæbne med *róg* og *röskr* og tabt sit **v** meget tidlig. Dette vilde være bevíst, dersom det er dette ord, vi have på to af de ældste danske runestene (Glavendrup og Tryggevælde, se min anmældelse, s. 600 [102]), samt på den

*) Først efter at dette var både skrevet og sat, ser jeg, at Säve har gjort den samme bemærkning i De starka verberna i Dalskan och Gotländskan (Upsala, 1854), s. 6-8.

**) Den sandsynligste tydning af de to navne er vel den af Bugge i Edda-udgaven foreslåede: af sanskr. RAD (lat. rodere) ɔ: fodere, findere; altså «Gnaver» og «Gnavetand».

***) Sål. Vspá 1. 13. 36. Þryms. 7. 25. Hým. 30. Lokas. 2. 3. 4. 13. 14. 30. 36. 40. 41. 57. 59. 61. 63. Hárb. 9. 20. 29. 51. Skírn. 8. 14. 17. 18. 22. 23. 24. 25. 34. Vafþr. 3. 12. 18. 29. 35. 44. 46. 48. 50. 52. Grímn. 25. 26. 34. 36. 39. Alv. 2. 16. Háv. 10. 11. 14. 17. 27. 33. 38. 42. 43. 53. 71. 75. 104. 109. 112. 162. osv. osv.

skånske Glimminge-sten (Stephens, s. 701-2), i det ellers uforståede ***rita*** eller ***rata***, der endogså på det ene sted danner stavrim på **r**.

I anledning af dr. Jessens famlende bemærkninger (s. 255) om, at der ikke tör antages oprindelig forlyd af **v** i ***Óðinn*** og ***úlfs***, hvor de rime med ***val*** og ***Viðarr***, skal jeg kun oplyse, at det har jeg heller aldrig sagt, fordi det længe har været mig klart, at **v**, i oldtiden udtalt **w**, på mange steder i eddakvadene rimer vokalsk (halvselvlydene oprindelig regnede som selvlyd); så grunden er ikke den, at «somtid forsömmes stavene», og «stavene kan netop være forsömt». Dette forhold har da ikke modtaget nogen ny belysning fra dr. Jessens pen, og jeg kan fremdeles henholde mig til, hvad jeg i så henseende har oplyst.

Om forf.'s øvrige sproglige strøbemærkninger kan jeg fatte mig kort. Der er nu denne: «I Hårbardsvise bruges vedhængt kendeord tit, omtrent som i islandsk prosa. Den er altså meget ung». Denne slutning er altfor hastig. Forf. indrömmer, at vedhængt kendeord (bestemt artikel) ellers undgås i oldnordisk digtning, og det vedvarer lige til 14de årh. Men hvoraf véd han, hvor tidlig denne form kan have været tilstede i daglig tale? Og det er jo netop karakteristisk for Hárbarðsljóð, at dette ægte komiske digt, som lader de to hovedguder Odin og Thor optræde under meget beskedne forklædninger, samtidig med at det med stor finhed véd at fastholde og åbenbare deres egenlige mytiske væsen, det har også kendelig nedstemt sin diktjon og sprogtone til hverdagstalen, ligesom det også i sin meget frie vekslende verseform indskyder prosalinjer. Dersom altså den hverdagslig prosaiske brug af bestemt form i navneord skulde høre digtet oprindelig til (det findes 17 el. 18 gange i det, ellers kun 1 gang i Vspá, 2 gange i Lokasenna, og i

alle heltekvadene tilsammen kun 5 gange), så vilde vi heri have et mærkeligt bevís på denne forms höje ælde. Men det vilde være letsindigt at beråbe sig herpå, da det jo er aldeles uvist, om den ikke (hvad vel er det sandsynligste) er senere indbragt, til forhöjelse af den komiske virkning. Der vil mere til for at bestemme et gennem århundreder traditjonelt bevaret kvads oprindelige alder, end en sprogform i den foreliggende optegnelse, især når denne sidder så løst som den her omtalte. Digtets hele karaktér synes at forbyde os at tænke på en kristen forfatter. Den fyldige anskuelse af de to guders personlighed, hvorpå digtet hviler, og den sosiale partifarve, det røber: som en Odinsdyrkelsens polemik mod en ensidig Thors-forgudelse, synes alene at kunne udgå fra stillinger og stemninger indenfor hedenskabet; og når digtet er så gammelt, kan det dog ikke rask væk kaldes «meget ungt».*)

Den næste aldeles løsrevne strøbemærkning er denne: «Völvespå har ord komne fra latin: *tafla* (*tabula*), ***dreki*** (***draco***); ligeså Völundskvide: ***gim*** (gemma), der mulig også er tilstede i Völvespås ***Gim-lé?*** Det latinske ord ***kalkr*** (***calix***) forekommer i Hymeskvæde og i flere af heltekvadene». Dette er igèn «hastværksarbejde». Der findes i eddakvadene flere latinske (eller græske) ord end ***tafla***, ***dreki***, ***kalkr*** (***tafl*** i Rígsm., ***tefla*** i Vspá, ***sigli*** i Lokas. og Sig. III, ***kista*** i Völ., Sigrdr. og Atlam., ***kanna*** i Rígsm., ***ketill*** i Háv., Hým., Guðr. III, ***söðull*** i Vegt., Skírn., Hyndl., Völ., Hund. I, Guðr. I og II, Oddr., Akv., måské også ***mækir*** i Háv., Grímn., Skírn., Lokas., Völ., Akv., Hamd., ***vín*** i Grímn., Hým., Rígsm., Sigrdr., Akv.,

*) Forf. kalder et andet sted (s. 261) Hárbarðsljóð «et som helhed taget mat og intetsigende produkt, vistnok islandsk». Som modvægt mod denne dom kan henvises til R. v. Liliencrons ypperlige udvikling: «Das Harbardslied», Zeitschr. f. deut. altert. X, 180-96.

Hamd., samt *bjórr* i de fleste kvad, dersom det skulde stå i forbindelse med latinsk *bibere*); men *gim* i Völundarkv. er derimod ikke = *gemma*, men betyder der som ellers ild, og samme ord findes da vel også i *Gim-lė* = *Gim-hlė*. Men hvad vil så dr. Jessen bevise med denne bemærkning? Skulde latinsk ordlån være bevís for ny tid, for middelalders sprog? Skulde navne for brætspil, kister, våben, smykker, drikkekar og drikkevare ikke kunne være fulgtes ind med selve tingene, som vi jo tildéls finde af romersk arbejde indførte i Danmark så tidlig som 3dje århundrede? Og så gamle vil da endikke jeg göre kvadene.

Dr. Jessens sidste strøbemærkning om «sprogform» angår heltesagnenes navne: «Ved hjælp af navnene har man (J. Grimm, Müllenhoff, Raszmann) for længe siden godtgjort, at Völsunge- og Gjukunge- og Völund-sagnene er lånt fra tyskerne». — Dette kan da ikke skulle være nogen «indsigelse» mod min anmældelse, hvor det indviklede spörsmål om de forskellige heltesagns sandsynlige hjemlande ikke er drøftet, men hvor det dog i forbigående bemærkes s. 598 (100), at «der også efter bosættelsen [ↄ: den gotiske folkestammes bosættelse i Norden] har fundet indvirkning sted både fra den i Norden foregåede udvikling på de syd for Østersøen boende gotiske folk og omvendt fra disse på Nordens beboere. Der har uden al tvivl endnu indenfor det hedenske tidsrum fundet en gensidig påvirkning og udveksling sted mellem de forskellige grene af stammen, så at langt fra alt hvad der findes både her og hist kan have tilhørt tiden för adskillelsen. De samme strömninger, som have ført heltesagn om Hedin og Hogne, om Hjarne og Frode fra nord til syd, kunne have medbragt mytiske sagn og forestillinger; og de strömninger, der have båret dele af Volsung-Gjukung-sagnet fra syd til

nord, kunne ligeledes have båret mytiske frøkorn. Kun så meget er klart, at denne indbyrdes påvirkning ikke har taget vejen om ad «Troms-kirke», men er foregået umiddelbart mellem de nord- og syd-gotiske folkeslag, der — til lands eller til vands — vare naboer på hele strækningen fra Ejder til Weichsel».

Jeg har altså langtfra at benægte ligefrem indrömmet tysk indflydelse på Nordens hedenske digtning; men hvad jeg ligeover for de norske påstande stræbte at hævde, var den overvejende sandsynlighed for, at de forefundne nordiske folkelige besyngelser af disse sagn, ligesom de lignende, vi have eller (fra Saxo) vide om af mange andre, for en stor del netop særlig danske oldsagn, fornemmelig havde hjemme i Danmark og ikke i Norge. Skönt det derfor ikke videre vedkommer sagen, må jeg dog anmærke, at hvad dr. Jessen her med sædvanlig sikkerhed har fremsat, er dels urigtigt, dels meget usikkert. Det er nemlig bekendt, at egennavnes form ikke altid holder skridt med sprogenes lydudvikling, men at de dels kunne fastholdes i ældre former, end tilsvarende ord vilde frembyde, dels kunne, om end udgående fra en fælles grundform, dog i de forskellige sprog omformes på uorganisk, vilkårlig måde, efter det enkelte sprogs smag og analogi. Det er derfor rent vilkårlige påstande, at «*Hamðir* er taget af tysk form *Hamideo*»,*) at «*Hlöðvér* er fordrejet af tysk *Hlôdwic*», og «*Sin-fjötli* af *Sintar-fizilo*» osv.; og det er ligefrem urigtigt, at «*Erpr* er tysk form for *Jarpr* (jfr. jarpskamr i Hamdismål)» **); eller som det hedder s. 280: «formen *Erpr*

*) *Hamðir* egl. vel *Hamþèr*; jfr. *Sigþèr*, *Hjdlmþèr*, *Eggþèr*, det sidste svarende til oldeng. Ecg-þeow. (Se Bugges Sæm. Edda, s. 390 a.)

**) «*jarpskamr*» er ingen ting; ved mit «huskud»: *jarpskör* (iarp scar for «iarp scār») er der kommet mening i det.

viser lån yngre end den tid, da den særlig nordiske lyd ***ja*** fremkom, da navnet ellers havde deltaget i denne udvikling»; ti navnet ***Erpr*** forholder sig til tillægsordet ***jarpr*** netop ligesom ***berg*** til ***bjarg, bera*** og ***bersi*** til ***björn, fell*** til ***fjall, spell*** til ***spjall, gefa*** til ***gjöf***, Gerðr til gjörð, det er: som «svækkelse» til «brydning».

Det var nu angående «sprogform», hvori dr. Jessen jo skulde have sin styrke. Jeg har derfor dvælet noget længere derved, end det ellers vilde været fornödent; og jeg tör da tage mig det noget lettere, hvor forf. kommer ind på enemærker, hvor han aabenbart er mindre hjemme, som når han derefter drøfter «**form, fremstilling, stil, udtryk** m. m.» i de meget omtalte eddakvad. Det er jo harmeligt, for hvem der længe med alvor og kærlighed har beskæftiget sig med disse ærværdige levninger, at se de affejende hastværksdomme, støttede på flygtig og unöjagtig iagttagelse, hvormed dr. Jessen tror at kunne bestemme disse oldkvads alder og poetiske karaktér, og hans strøbemærkninger herom fortjente egenlig ikke nogen alvorlig imødegåen; men som forholdene ere, tror jeg dog at måtte påtage mig at vise overfladiskheden i en del af disse domme.

Dr. Jessen véd ikke (s. 257), om man kan kalde formen i Hamdesmål, Atlekvide og Atlemål for vers. Det er en mærkelig strænghed ved siden af den store nöjsomhed, som ellers lader forf. finde vers overalt, hvor han blot kan finde et par rimstave, og de savnes da ikke i noget af disse digte. Men det er «den slette takt», som her støder hans fine øre. Denne anke beror på en fejl ved øret; ti i disse kvad have vi den ejendommelige udvidelse af almindelig «kviðuháttr» (fornyrðalag) til den såkaldte «málaháttr», der dog kun er helt gennemført i Atlemål, hvor takten netop er overordenlig fast og kendelig: vi finde her overvejende

den samme treleddede takt som i almindelig «dróttkvæðr háttr», og ligesom dèr have vi i Atlemål stadig kvindelig udgang i hver linje. Vi have altså her en verseart, der kendelig danner overgangen mellem det episke toleddede folkevers (kviðuháttr) og det kunstige drapevers; og dette overgangsstadium giver sig også til kende ved den store mængde af de for kunstdigtningen ejendommelige ind-rim, der dog her endnu fremtræde tvangfrit, som overgang til den regelrette anvendelse. Enkelte indrim (ligesom enkelte enderim) forekomme vel sporadisk i de fleste eddakvad, og linjer som disse i Voluspå:

(31) Skuld hèlt skildi	(61) níðs ókvíðnum
(57) bjartr at Surti	(67) Hropts sigtoptir

kunne ikke være rene tilfælde: denne samklang er hørt og følt og for så vidt tilsigtet, skönt ikke søgt, fordi den kun toges med, hvor den af sig selv frembød sig. Men i intet andet eddakvad fremtræder indrimet i en sådan hyppighed som i Atlemål:

3 lag heyrði hon orða	34 sèr rèð hann lítt eira
4 rengdi þær Vingi	39 ella hèðan bíðið
7 fèllskat saðr sviðri	44 ef höfðuð áðr ráðit
7 sýsti um þörf gesta	44 liðs var sá yðars
8 báru mjöð mærar	52 sem þeim hugr dygði
11 farðu í sinn annat	53 flóði völlr blóði
12 eðr valda aðrir	55 en höggnir tveir liggja
13 allar 'ru illúðgar	61 glaðr munk þess bíða
13 þótt vèr ógn fregnim	63 er skyldi vás gjalda
14 eða ella hræðumk	66 rekkum rakklátum
20 líðr hver rœða	66 kvöl hann vel þoldi
21 var þar sams dœmi	67 at snótir grètu
22 gengir þú at hanga	73 lèkum leik margan
30 fleiri til váru	78 bannar þat manngi

81 áttu slíkt at frètta
87 fríðra vil ek dauða
90 kendi brátt benja
97 þótt ek þat lítt rekja
97 heldr var ek hœg sjaldan
100 strangt var angr ungri

Jeg tror således, at man med fuld föje kalder Atlemål for vers, og at disse vers netop have særlig betydning for den her naturlige og rigtige literærhistoriske betragtning af den gamle digtning: som bevís på, hvorledes det, der på senere udviklingstrin fremtræder som bevidst kunstmæssig fordring, ingenlunde fra først af berór på vilkårligt indfald, men har sin rod i en folkelig formsans, der mere ubunden kommer tilsyne i en ældre tids mere kunstløse frembringelser. Og netop det samme gælder om det i den oldnordiske digtning så stærkt fremtrædende billedsprog, den poetiske omskrivning, de såkaldte «kenningar», som dr. Jessen også ser så mærkelig fejl på.

Det hedder nemlig (s. 257): «De kunstige søgte ‚kenninger' (omskrivninger) viser altid sen tid. De råder i Hymeskvide og i heltekvadene (undtagen Völundsvisen); Alvismål er en liste på ‚kenninger', men ikke almindelige, og åbenbart parodierende. I heltekvadene kommer omskrivningerne*) på en påfaldende, plump, smagløs, hensigtsløs måde, så man tydelig mærker, at digterne var vant til dem i digtarter, hvor de bedre passede, og at de netop på grund af vanen ikke kunde bare sig for dem, hvor de aldeles ikke passede. De bedre af gudekvadene er fri for dem». Denne

*) En hertil knyttet anmærkning giver nogle eksempler. Vi finde her det sædvanlige hastværk; ti *gylfi* og *ægir* ere ikke «omskrivninger» (kenningar) men poetiske ord (ókend heiti), og *hlíðfarmr* (ikke «*hlíðfarmr*») *Grana* er dèr hvor det står (i Oddrúnargrátr) heller ingen omskrivning, men at forstå ligefrem efter Ordene: Gunnar bød Atle «femten gårde og Granes ladning» ɔ: drageguldet, for at få hans søster Oddrun til ægte. Og «*benvönd*» er ingen ting; det hedder da *benvöndr*.

tanke, at de eddiske heltekvad skulde være forfattede af norske eller islandske digtere, af dem vi kende eller af deres samtidige, enten fra 13de eller fra 10de årh., viser sig ved enhver nærmere undersøgelse som aldeles uholdbar, og jeg vil i det følgende komme tilbage til dette spörsmål; hèr skal alene dvæles ved det af dr. Jessen fremdragne punkt, for at vise den mærkværdige løshed og upålidelighed af den nys anførte dom om omskrivningens optræden i eddakvadene. Når forf. her og oftere taler om «sen tid», hvad er så meningen dermed? Jeg fatter det ikke. Er 9de og 10de årh. sen tid? Det kan dog næppe være meningen. Men det véd da enhver, der kender noget til oldnordisk poesi, at hvad man kan kalde «kunstige, søgte kenninger» er ingensteds stærkere fremtrædende end i digte af de ældste navngivne skjalde, som Brage, Thjodolv, Eiliv Gudrunssön, Ulv Uggesön. Ingen kan dog mene, at denne smag, der her er dreven til en yderlighed, som nutidens læsere (udenfor Island) have ondt ved at fatte og værre ved at skatte, den kom først til verden med hine det 9de og 10de århundredes norsk-islandske skjalde. Det kan dog ikke betvivles, at den er meget ældre, at den alt længe forud havde været anvendt i de nordiske folks digtning, inden den nåde den overvægt og den overdrivelse, hvorom de ældste historiske skjaldes vers bære rigeligt vidne. Vi måtte paa forhånd vænte, at dersom vi skulde være i besiddelse af en forud for den ældste historiske, norsk-islandske skjaldesang liggende digtning, så vilde vi i den finde den samme poetiske omskrivning på et mere primitivt stade. Og det er jo netop, hvad vi finde i Eddas kvad, og dette bliver da netop én af grundene til at hævde deres höjere ælde.

I alle den ældre Eddas mytiske kvad — med undtagelse af Hymeskvide, som jeg også netop derfor i mit af

dr. Jessen angrebne skrift*) tillagde en yngre oprindelse, samt i det anomale digt Alvismål, hvorved her ikke skal dvæles — er omskrivning så godt som ganske indskrænket til simple toleddede betegnelser for guder og andre mytiske væsener og enkelt-genstande. Selve de mytiske navne ere jo tildels sådanne kenninger: *Ygg-drasill*, *Herja-föðr*, *Farma-týr*, og væsenlig på samme primitive trin stå de andre omskrevne benævnelser: Ods mø = Fröja, Beljes banemand = Fröj, Balders fjende = Hoder, Fjorgyns, Hlodyns, Odins sön = Thor, Bylests broder = Loke o. s. v. Udenfor denne klasse af omskrivninger findes i alle de mytiske eddakvad (med de to nævnte undtagelser) kun disse: himlen kaldes i Voluspå vind-hjem (vindheimr), ilden sammesteds (om tydningerne ere rigtige) grenenes ulykke (sviga læ) og livs-kueren (aldrnari); hovedet kaldes i Lokasenna hærde-klint (herðaklettr), klippen i Skirnesmål örne-tue (araþúfa), og sorgen sammesteds måské glædes-brud (súsbreki), det sidste dog meget uvist.*) Hymeskvide derimod har en række omskrivninger for forskellige genstande: hav-hest, rulle-ganger, flyde-buk, vand-svin (lögfákr, hlunngoti, flotbrúsi, brimsvín) for skibet, hjælm-stub, hårets höjfjæld, hornenes höjmark (hjálmstofn, skarar háfjall, horna hátún) for hoved, væske-koger, øl-skib (lögvellir, ölkjóll) for kedel, kind-skov (kinnskógr) for skæg. Selv dette er dog, sammenholdt f. eks.

*) S. 575 (77): »Hymeskvide synes at høre til de yngre og viser sig længere fremskredent end noget andet i brugen af billedsproget, altså i den retning, der siden blev den herskende i den vistnok fornemmelig i Norge udviklede kunstpoesi«.

**) Det er Egilssons tydning; måské (med Bugge) at læse: sútbreki: sorg-brænding (jfr. oldeng. breóst-wylm, cear-wylm, sorg-wylm, sár-wylm).

med Thjodolvs Ynglingetal, digtet i «fornyrðalag» endnu i 9de århundrede, en meget mådeholden og primitiv anvendelse af billedsproget; hvorfor man af den grund ikke behøver at antage Hymeskvide for yngre end fra begyndelsen af 9de århundrede.

Men det var jo særlig Eddas heltekvad, hvor dr. Jessen fandt omskrivninger anbragte «på en påfaldende, plump, smagløs, hensigtsløs måde, så man tydelig mærker, at digterne var vant til dem i digtarter, hvor de bedre passede, og at de netop på grund af vanen ikke kunde bare sig for dem, hvor de aldeles ikke passede.» Ere da virkelig de eddiske heltekvad så overfyldte med omskrivninger? Ti om mængden må man dog kunne blive enige, om end ikke om smagen. I dem alle tilsammen er der omtrent ett hundrede, fordelte på henved 6000 verselinjer. Volundskvide har ingen (ti «byr sima» er næppe ret forstået), og heller ikke 3dje Gudrunskvad; Gripesspå, Brudstykket, 1ste Gudrunskvad, Helrid og Guðrúnarhvöt have hver to; Atlemål tre; Helge Hjorvardsöns kvad, Oddrunsgråd, Hamdesmål og Grottesang hver fire; 3dje Sigurdskvad og 2det Gudrunskvad hver fem; Sigrdrivemål otte; Fåvnesmål og Atlekvide hver ti; 2det Sigurdskvad elleve; Helge Hundingsbanes 2det kvad har tretten, og Helges 1ste kvad har ni og tyve. Sidstnævnte oldkvad (Völsungakviða in forna), som næppe nogen anden end dr. Jessen vil antage for at høre til de yngste, har altså de fleste omskrivninger; men at det skulde være overlæsset eller betynget af dem, det vil næppe nogen sagkyndig og smagkyndig mene; og selv disse 29 kenninger i 460 linjer er da også langt mere mådeholdent, end Thjodolv var i Ynglingetal, der i 376 linjer har 70 kenninger. Og nu de omskrevne genstande og omskrivningens måde. Det er i Eddas heltesange fornem-

melig helten, kampen, skibet, guldet, kvinden, sværdet, blodet, ulven, ravnen, hjærtet, der således omskrives, samt nogle andre genstande, der i alt kun findes omskrevne én eller to gange (jætte, skjold, spyd, sår, lig, hest, hus, bølge, sol, himmel, jord, luft, nat, galge, sejl, bavn, fjæld, træl, tå, sod, fjendesön, edsbryder). Og hvor meget simplere er ikke denne omskrivning, end hvad vi ellers ere vante til i den kunstige skjaldesang! Jeg vil ikke tale om de gennemførte indviklede mørke billedtaler, som det vrimler af i de ældste skjaldevers (Ragnars drape, Haustlöng, Thorsdrape, Husdrape) eller om vidtløftigheder, som Brages halvvers, der i ett og alt indeholder en omskrivning af et navn: «han, som op på vindenes vidstrakte hvælving over mange mænds boliger slyngede skidisens faders öjne» ɔ: Thor (som kastede Skades fader Thjasses öjne op på himlen, hvor de stå som stjærner, hvilket siges ligefrem i Hårbardssangen). Men hvor væsenlig forskellige ere ikke eddakvadenes simple kenninger fra dem f. eks. i Thjodolvs i samme verselag forfattede Ynglingetal! På nogle få undtagelser nær*) kende Eddas heltekvad kun simple toleddede kenninger som kamp-træ, ring-bryder om helten, sværd-ting, egg-leg, spyd-storm om kampen, elvens lys, ormelejets ild om guldet, sejl-hest, vove-ganger om skibet osv. Ilden omskrives i alle kvadene kun to gange: ved lindens våde og alt træs øder; medens Thjodolv har i Ynglingetal ikke mindre end ni om-

*) Dobbelt-kenninger i heltekvadene ere kun disse seks: vígnesta böl i Hjörv., Gunnar systra gögl i Hund. II., naddéls boði i Sig. I., brynþings apaldr i Sigrdr., eggleiks hvötuðr i Guðr. II., linnvengis bil i Oddr. Den eneste sådanne i et eddisk gudekvad er brjótr bergdana i Hým. — Men Ynglingetal har tre-tvundne og fir-tvundne kenninger, som: okhreins lögðis oddr, dagskjarr Durins niðja salvörðuðr.

skrivninger: skovens méntyv, hus-tyven, gård-ulven; gløde-ulven, land-tangens bide-sot, røg-skyderen, søens slægtning og Fornjots glohede sön (hentydninger til myten om Fornjots tre sönner: Ild, Vind og Vand), samt Halvs dönnende bane (hentydning til sagnet om kong Halv, der blev indebrændt).*) Og Ynglingetal har omskrivninger som disse: Slepnes måltids slyngestok ɔ: en høtyve, oksens klinges tynde del, åg-renens værds odd ɔ: drikkehornet, Durins börns sals dagsky værge ɔ: en dværg osv.

Og hvor spredt forekomme ikke hine heltekvadenes 100 kenninger i de 6000 verselinjer! Det er noget andet, end hvad vi ellers finde i skjaldenes vers, selv af de simplere digtarter, som i dette vers af Egils Höfuðlausn:

Brýtr bógvita	(Håndens stenes byder
bjóðr hrammþvita;	bryder arm-bavnen;
muna hodd-dofa	ej mon ring-skifter
hringbrjótr lofa;	love skatte-gæmme;
glaðar flotna fjöld	han med Frodes mel
við Fróða mjöld;	glæder sømænds skare;
mjök er hilmi föl	let hos fyrsten fal
haukstrandar möl.	er høge-landets grus.)

Når man kender eller dog burde kende disse forhold, så burde man ikke, selv i hastværk, kunne komme med så skæve og løse domme som den, jeg her har måttet imødegå.

---

*) Det kan i forbigående bemærkes, at til sådanne fra heltesagnene lånte omskrivninger, hvoraf der findes flere i Ynglingetal, ligesom i Brages og i mange senere skjaldes vers (jfr. min Udsigt over den heroiske digtning, s. 26-28), findes der intet spor i de eddiske sange; atter et lille vink om, hvor vel overvejet det er: at det skulde være de samme skjalde, som digtede eddakvadene, og som da også i dem anbragte deres sædvanlige omskrivninger.

Og man burde endnu mindre kunne tale om, at omskrivningerne i Eddas heltekvad «viser sen tid», når man, som dr. Jessen, dog også kender noget til den oldengelske poesi og altså må vide, at f. eks. Bjovulvsdigtet fra 8de årh. vrimler af aldeles ligeartede omskrivninger, tildels endog de selvsamme som findes i Edda. Selv om man vilde vove den påstand, at Eddas heltesange som de foreligge vare lånegods fra germanske folk, f. eks. fra Anglerne, så måtte man dog vel indrömme, at dette lån måtte ligge forud for alt hvad vi besidde af oldengelsk digtning; eftersom den hedenske karaktér er så uudslettelig indvævet i eddakvadene, at de kun kunne være lånte fra hedningfolk, hvad Anglerne som bekendt ikke vare efter år 600. Det blev endda ikke «sen tid». Men vi ville lade hin hypotese hvile og vende os til en kort betragtning af, hvad en sammenligning mellem omskrivningen og i det hele taget det poetiske sprog i den oldengelske og oldnordiske digtning kan lære os, nemlig dette, at grundlaget for begge kendelig er fælles, og at dette fællesskab viser meget langt tilbage: det må tilhøre en tid, da begge folkestammer vare hedninger.*) Men medens den oldnordiske poesi med hedenskabet bevarede en mængde hist opgivne poetiske udtryk og forestillinger og udviklede nye, hvortil hist ikke findes noget spor, så har også det oldengelske digtersprog på sin side dels fastholdt adskillige oprindelige fællestræk, som i Norden ere helt eller halvt udslettede, dels selvstændig udviklet sig på sin måde og da også udvidet omskrivningen til genstande,

*) At således valkyrje-forestillingen i hedenskabet har været tilstede også i den oldengelske digtning, fremgår af kvindenavne, som Brunhild, Cwénhild, Bóthild, Berhthild, Ælfhild, Raganild, Beadufrið, Hildefrið, Hildeburg, Ecgburg, Ósburg, Fréburg, Ælfswíð, Beaduswíð, Ælfrún, Ælfgifu, Ósgeofu osv.

som det hedenske Norden ikke havde brug for. Det trin, som omskrivningen i formèl henseende har nåt i det oldengelske digtersprog fra 8de årh., viser sig dog væsenlig at være det samme som det, hvorpå den står i de eddiske heltekvad, men derimod vidt forskelligt fra billedsprogets optræden i den nordiske skjaldedigtning ligefra 9de og 10de århundrede af.

Den oldengelske digtning omskriver rigelig, ligesom Eddas heltesange, kampen, helten, skibet, sværdet og andre våben, også blodet, ravnen, hjærtet, men så vidt jeg véd f. eks. ikke guldet, ikke kvinden, ikke ulven (ligesom det også er værdt at mærke, at eddakvadene aldrig omskrive øksen*), brynjen og kun én gang skjoldet, medens den senere oldnordiske skjalde-digtning har en mængde omskrevne benævnelser for disse genstande). Nogle eksempler kunne tjene til at vise både ligheden og uligheden.

Kampen omskrives i Eddas heltekvad ved 1) våbentinget: hjör-þing, bryn-þing, hjör-stefna, val-stefna, brímis dómr; ligeså oldengelsk: gúð-geþingu, gúð-gemót; 2) våben-legen: hildi-leikr, egg-leikr, hjör-leikr; oldengelsk: beadu-lác, heaðu-lác, lind-gelác, bord-gelác, sweorda gelác, ecga gelác, wíg-plega, sweord-plega, gúð-plega, æsc-plega, hand-plega, lind-plega; 3) våben-stormen el. bygen: geira veðr, nadd-èl; ligeså oldengelsk: hilde-scúr, ísern-scúr, flána scúr, stræla storm, heaðu-wylm; 4) våbenbrugen: sverða svipun; jfr. oldengelsk: sweord-slege, sweord-geswing, sweord-gripe, wæpen-þracu, wæpen-gewrixle, gár-mitting, gár-faru, gúð-ræs, ecg-hete osv. 5) våben-braget: víg-þrima, geira gnýr, dólga dynr, randa rymr; oldengelsk:

*) Dette Nordmænds og Islænderes yndlingsvåben i den historiske tid nævnes ej engang i noget eddakvad, uden i Atlemål.

wíg-cirm, gár-geþrum, cumbol-gehnást, flána gegrind, helma gegrind, borda gebræc, lind-croda.

Helten som kæmpe og anfører kaldes i Eddas heltekvad med mange navne, såsom: her-baldr, hers oddviti, fólks oddviti, hers jaðarr, fólks jaðarr, her-glötuðr, eggleiks hvötuðr, naddèls boði, fólk-vörðr; hertil svare oldengelske udtryk som: wígena baldor, ord-wíga, ord-fruma, frum-gára, æðelinga eodor, byrnwígendra helm, lidmanna helm, gúð-weard. Som den gavmilde ædling kaldes helten i Eddas heltekvad: baug-broti, hring-broti, bauga deilir, bauga spillir, hring-drífi, men-vörðr; oldengelsk: beág-gifa, sinc-gifa, máðum-gifa, hord-weard. — Her fremtræder dog også forskel. Medens således Eddas heltekvad have adskillige eksempler på den i al oldnordisk digtning fremtrædende omskrivning af helten som våbnenes eller guldets træ: hildi-meiðr, hrotta-meiðr, vápna hlynr, dólg-viðr, hjálm-stafr, róg-þorn, róg-apaldr, brynþings apaldr, skjaldar börr, auð-stafr, så ere disse idéer ganske fremmede for den oldengelske poesi, som derimod har den ej blot for Edda, men for hele den oldnordiske digtning fremmede omskrivning af helten ved våben-ulven: here-wulf, heoru-wulf, scild-freca, wíg-freca. Her har det oldengelske digtersprog beholdt noget oprindelig fælles, hvilket fremgår af nordiske egennavne som Úlfr, Freki, Hjörólfr, Gunnólfr, Hildólfr, Brynjólfr, Ylfingr. (Jfr. oldengelske navne som Hróðulf, Gárulf, Gefwulf, Cynewulf, Marculf.) Helten har oprindelig i fællesgotisk digtersprog været lignet ved de tre vilddyr: ulven, björnen og vildsvinet; men medens nordisk *jöfurr*, ligesom tildels oldengelsk *eofor*, er blevet et fast udtryk for kæmpen, og omvendt *beorn* i oldengelsk poesi betyder kæmpe, men i Norden kun forekommer som egennavn og i egennavne, så tildelte man i Norden ulven en uædlere plads,

som gjorde den uskikket til at bære den ædle kæmpes billede.

Skibet, som i Eddas heltekvad kaldes hav-hesten og sø-træet: vág-marr, segl-marr, stagstjórn-marr, segl-vigg, hlunn-vigg, Ræfils hestr, sæ-trè, hedder i oldengelsk poesi ligeså: sǽ-mearh, sund-mearh, ýð-mearh, lagu-mearh, sǽ-hengest, sund-hengest, brim-hengest, mere-hengest, wǽg-hengest, faroð-hengest, — sǽ-wudu, sund-wudu, brim-wudu, flód-wudu.

Sværdet, som i Eddas heltekvad kaldes sår-luen: ben-logi, kaldes ligeså oldengelsk: beadu-leóma, hilde-leóma; men medens de nordiske oldkvad også kalde det blod-orm, sår-vånd og skjolde-skade: blóð-ormr, ben-vöndr, víg-nesta böl, har den oldengelske poesi andre kenninger, som kamp-hakke, kamp-lé: gúð-bill, hilde-bill, wíg-bill, hilde-segese, og som hamres og files lævning: homera láf, féla láf.

Blodet, som i Eddas heltekvad omskrives ved val-dugg, sår-dråbe, sværd-væske: val-dögg, sár-dropi, hjör-lögr, hedder i oldengelsk digtning ligeså: hilde-gicel, heoru-drinc.

Kamp- og ådselfuglene, **örn og ravn,** kaldes i Eddas heltekvad Odins og valkyrjernes fugle: Óðins haukar, Gunnar systra gögl, i oldengelsk poesi: gúð-fugelas, né-fuglas, gúð-hafocas, here-fugolas hildegrǽdige.

Brystet og hjærtet, som i Eddas heltekvad kaldes huens borg, livs-muskel, mod-nødd: hug-borg, fjör-segi, móð-akarn, får i oldengelsk digtning mange navne, der-iblandt livets hus, sjælens stue: feorh-hús, ferhð-cleófa, breóst-hord, gást-cófa, hord-loca, rún-cófa, sáwel-hús.

Når den oldengelske digtning fremdeles, for endnu at age nogle eksempler, omskriver havet ved svane-vejen, sejl-

vejen, bølge-vejen, bade-vejen, fiske-badet, sæl-badet, hvalens og mågens odel, nykke-bo (swan-rád, segl-rád, flód-weg, mere-stræ̂t, bæð-weg, fisces bæð, ganotes bæð, seolh-bæð, hwæles éðel, mǽwes éðel, fífel-wǽg, geofenes grund, égor-streám), brynjen ved kampens (egl. Hildes) særk, strids-nettet, kamp-klæderne (hilde-serce, beaðu-serce, here-net, breóst-net, beadu-scrúd, gúð-gewǽde), sadlen ved kamp-sædet (hilde-setl), harpen ved glædes-træ (gamen-wudu, gleó-beám), klo ved hånd-spore (hand-spora), honning ved bi-brød (beó-breád, fisken ved bølge-last (brim-hlæst), strandsandet ved bølgens lævning (ýð-láf), himlen ved skytaget (wolcna hróf), skyen ved luft-hjælm (lyft-helm), isen ved vand-hjælm el. dække (wæter-helm, sund-helm), hovedet ved hjærne-gæmme (brægn-loca), öjet ved hovedets ædelsten (heáfod-gim), tåren ved hoved-bølge, kind-dråbe (heáfod-wylm, hleór-dropa), munden ved ord-gæmme (word-loca) sorg og smærte ved bryst-brænding, sår-brus (breóst-wylm, cear-wylm, sorg-wylm, sár-wylm), — så må det vel indrömmes, at den oldengelske digtning ikke giver Edda noget efter i henseende til omskrivning, så den allerede i Bjovulvsdigtet er tildels endog mere «kunstig» end i de nordiske heltekvad. For den sags skyld kunde da disse sidste godt være så gamle som år 700, og det er jo endda ikke dem alle, jeg antager for så gamle.

Efter nu i en række af tilfælde udførlig at have víst løsheden og overfladiskheden af dr. Jessens henkastede på-stande, tör jeg måské tage mig det noget lettere med resten og kun oplyse enkelte punkter i de følgende. Ved et for-underligt fejlsyn fremhæver forf. gentagne gange Skirnes-mål som et mytekvad af den ældste støbning, hvorimod Vegtamskvide, som jeg af flere grunde sætter mellem de

ældste, efter hans mening «er et sent islandsk øvelsesstykke»; og det skal godtgöres derved, at «den tager ordret stykker af Völvespå og Trymskvide», og «når af de tre det ene [kvad] låner af de to andre, så er det ikke let at tvivle om islandsk forfatterskab». Men det er en aldeles vilkårlig påstand, at Vegt. har lånt af de to andre kvad. Den har seks linjer (dog kun i det ene tilfælde «ordret») tilfælles med hvert af dem; men derved er dels intet lån bevíst, dels — selv om lån antages — ikke bevíst, hvem der er långiver og hvem låntager. Hvad de linjer angår, som genfindes i Thrymskvide, da ere de kendelig «loci communes», hvoraf enhver folkelig episk digtning altid har en del; og når vi i vore oldkvad kun have forholdsvis få sådanne, da kan grunden dertil kun være den, at de bevarede lævninger tilhøre så forskellige stadier, at hvert har sine stående udtryk. De linjer, som Vegtams og Thryms kvad have tilfælles, ere sådanne, hvori afholdelsen af et gudeting berettes:

Vegt. 1.		Thr. 14.	
	Senn váru æsir allir á þingi, ok ásynjur allar á máli; ok um þat rèðu ríkir tívar, *hví væri Baldri* *ballir draumar.*		Senn váru æsir allir á þingi, ok ásynjur allar á máli; ok um þat rèðu ríkir tívar, *hve þeir Hlórriða* *hamar um sætti.*

Voluspå har et andet udtryk for det samme:

Þá gengu regin öll ginnheilug goð,
á rökstóla, ok um þat gættusk,

som forekommer fire gange i digtet. Ethvert af disse to udtryk for en i episke gudebesyngelser stadig tilbagevendende situation tör vistnok antages at have været brugt i flere oldkvad,

som nu ere tabte. Er det måské også lån fra den ene eller anden side, når både Voluspå 52 og Thrymskvide 7 har:

Hvat er með ásum, hvat er með álfum?

Eller når vi i Brot af Sig. 6 og i Oddr. 3 finde de samme linjer som stå fire gange i Thrymskvide:

Og hann (hon) þat orða alls fyrst um kvað?

Jeg mener, det er netop det samme som finder sted ved hint vers. Om de seks linjer, som Vegt. har tilfælles med Vspå, har der været forskellige meninger. N. M. Petersen og P. A. Munch trode, at de egenlig hørte hjemme i Vspå, Bergmann og Br. Snorrason antoge det modsatte, og til dem slutter altså dr. Jessen sig. Jeg mener, at al tale om lån imellem de to digte indbyrdes også her er ugrundet; i det begge snarere vise tilbage til én fælles kilde, til et ældre — ingen kan sige hvor gammelt — vers om hævnen for Balder, der i de to digte fremtræder ikke «ordret» ens, men i traditjonelt afvigende former: som forudsigelse af noget tilkommende og som beretning om noget forbigangent:

Vegt. 11.	Vspå 33-34.
Rindr berr [Vala]	***Baldrs bróðir***
í vestrsölum,	***var af.borinn snemma,***
sá ***mun*** Óðins sonr	sá ***nam*** Óðins sonr
einnættr vega;	einnættr vega;
hönd um þvær	***þó hann æva hendr***
nè höfuð ***kembir,***	nè höfuð ***kembdi,***
áðr á bál ***berr***	áðr á bàl ***um bar***
Baldrs andskota.	Baldrs andskota.

Her, hvor talen er om Vegtamskvide, kan i forbigående omtales nogle underlige krumspring af dr. Jessen om det ord ***hróðrbarm*** i Vegt. 9. Han finder først (s. 260) sin mening om dette digts store ungdom bekræftet ved, at dets

«forfatter kan ikke bare sig for en meget smagløs 'kenning': *hróðrbarm.*» Der står:

> Höðr berr hávan hann mun Baldri
> hróðrbarm þinnig, at bana verða.

Dette har hidtil været forstået således, at ved hróðrbarmr (= baðmr: hæderstræet, stortræet, det berömte træ), mentes Misteltenen, som Hoder bar did, hvor Balder blev fældet. (Således Gunnarr Pálsson, Finn Magnusen, Egilsson, N. M. Petersen, Lüning og flere.) Men da er hróðrbarm jo slet ikke nogen 'kenning'. Dr. Jessens ytring bliver først forståelig, når man véd, at han selv i «Nordisk gudelære» har oversat stedet ved: «frem skrider Höd under höje hjælmrand.» Dette er altså den «smagløse kenning», der sigtes til; kun er det ikke digtets forfatter, men dr. Jessen, der «ikke har kunnet bare sig for» at lave den, og som dermed har været ligeså uheldig som med sine selvgjorte eddavers; ti skönt *barmr* kan betyde «rand», så kan *hróðrbarmr* dog umulig være en kenning for hjælm eller «hjælmrand». I min udgave af Edda har jeg (s. 187) gjort opmærksom på, at «*hróðrbarm* er nok ikke Misteltenen, men = Balder; jfr. höfuðbaðmr (barmr), ættbaðmr (barmr), hróðrsonr, hróðrbarn, hróðmögr», og «*þinnig* = hinnig ɔ: til Heljar». Denne bemærkning har Bugge optaget og bifaldet i tillæg til sin udgave (s. 402), og i den anledning siger da dr. Jessen i sin efterskrift (s. 283-84): «Baldersmyterne har herr Grundtvig gjort endnu mer 'videnskabelige' end som ovenfor omtalt, idet den ny myte kommer til, at Höd bærer Balder til Hel! (smlgn. herr Grundtvigs note til *hróðrbarm*, Vegtamskvide, v. 9). Denne ny myte hviler naturligvis, tillige med hele mytologiens omkalfatring, på den ny lære, at fortællinger i Snorres Edda skal forkastes, og at Vegtamskvide, så vel som de andre viser, er fra ældste og

mellemste jærnalders 'literære guldalder'. Men den ny mytologi falder af sig selv bort med hele den ny 'literærhistoriske' lære. Og oldgranskerne kan fremdeles skrive grundige undersøgelser over det vanskelige eller forvanskede ord hróðrbarm.» ... «Det kunde være lidt dristigt af mig at kritisere Bugge; men jeg kan knap tilbageholde min forundring over den venskabelige ilfærdighed, hvormed Bugges noter har optaget adskillige af herr Grundtvigs privat meddelte huskud, såsom det om *hróðrbarm*». — Lidt viser viljen, siger ordsproget; og dette lidet, som er alt hvad dr. Jessen har at bemærke om min Edda-udgave, viser da både hans gode vilje og hans forfærdelige «hastværk». Ti for at få «en ny myte» ud af den forklaring, jeg har givet af det sted i Vegtamskvide, (og som jeg trygt stoler på vil herefter blive stående fast, da *hár hróðrbaðmr* er et fuldkommen veldannet udtryk for «storætling», «hæderssön», men aldeles upassende for den uansélige Mistelten, og *þinnig* ellers overalt i Edda [Hund. II, 36. 53. Sigrdr. 3] betyder hid og ikke did), må dr. Jessen tage «bærer» aldeles bogstavelig, isteden for at det naturligvis kun udsiger det samme som at han dræbte ham (jfr. í helju hon þann hafði, Atlem. 51). Dr. Jessen må da vel i samklang hermed (mis)forstå udtrykkene om Vales hævn for Balder: *á bál vega, á bál bera* (Vegt. 10. 11. Vspå 34) bogstavelig om at løfte Hoders lig op på bålet, isteden for at det på ganske tilsvarende måde udtrykker, at han bragte ham på bålet ved at dræbe ham; ligesom når vi nu sige, at «den sön lagde sin fader i graven», så menes ikke dermed, at han begrov ham, men at han blev skyld i hans død.

Var nu Vegtamskvide efter forf. s anskuelse «et sent islandsk øvelsesstykke», så gå de andre mytiske eddakvad da heller ikke ram forbi. Thrymskvide og Skirnesmål

finde dog nåde for hans öjne, Voluspå opnår hæderlig omtale, og Lokasenna hædres med karaktér af «vittig komers-vise». Men Hårbardssangen er «et mat og intetsigende produkt», Alvismål en «parodi», Hyndlesangen «er lige ynkelig fra først til sidst», Grogalder og Fjölsvinsmål «afarter og udskejelser», og Håvamål er «en udlevet norsk hofmands, måské ikke engang en hednings, livsopfatninger og hjærteudgyldelser, ... helt igennem almindeligvis mat og ubetydeligt, har få tanker i mange ord.»

Som et morsomt eksempel på følgerne af forf.'s forskrækkelige «hastværk» kan anføres, hvad han siger om Hyndlesangen (s. 261): «Guder omtales som forbi, altså af en kristen; visen er vel islandsk». Forf. må i hast have forsét sig på v. 29-30, hvor det hedder: elleve vare aser i tal, da Balder faldt og Vale fældede hans banemand Hoder; Balders fader var sön af Bur; Fröj fik (átti) Gerde. Heraf får forf. ud, at «guder omtales som forbi» i dette digt, hvori Fröja optræder lyslevende og (i v. 1-2) foreslår jættekvinden Hyndla at ride med til Hærfaders sal og lover hende (i v. 4) frit lejde hos jættefjenden Thor, og hvor det fremdeles hedder (i v. 44), at «få se nu længer frem end til den stund, da Odin skal møde ulven», hvilket møde da omtales som noget fremtidigt.

Som nys bemærket har forf. dog noget tilovers for Voluspå. Men man må dog også vogte sig for at göre for meget væsen af den. «Docent Grundtvig (hedder det s. 258-60) forsikrer atter og atter, at Völvespå er ældst af alle kvad. Det er aldeles ubevisligt og ikke sandsynligt. Jeg for min del hælder snarest til at tro, at den er forfattet på Island. Men i alt fald til den ældste art digte hører den ikke. ... Islænderne holdt mest af de mere så at sige literære arter (i mangel af bedre ord), repetitjons- og kate-

kisatjons-digte. Völvespå er en såre sammentrængt, af en ægte digter gennemført, oversigt over hovedpunkter, given i form af profeti, på noget underlig måde, i det volven enten meddeler Odin, hvad han må vide, må mindes og måské også forudsé bedre, eller også tiltaler alverden, hvad dog ellers ikke var spåkvinders måde, ligesom myterne [?!] heller ikke vil have, at alverden skal vide alting.... Når herr dosenten (s. 99 o. a. st.) lader selve mytologiens vækst kulminere i Völvespå, så er det i alle henseender en misforståelse. Alt hvad Völvespå omtaler, forudsætter den bekendt iforvejen. Heller ikke opfinder den ny sammenhæng mellem myterne.»

Om Voluspås absolute alder, som af Keyser sattes op til 5te årh., skal jeg ikke tvistes med nogen; men om dens relative alder mellem gudekvadene har hidtil kun været én mening, för nu dr. Jessen får det parodokse indfald at ville vende også dette forhold på hovedet. Hans forsøg til en begrundelse heraf synes mig dog ikke at kræve nogen særlig imødegåen, ligeså lidt som hans «mistanke om tyske forbilleder for Völvespå» (s. 266). Men ligeover for hans anke over, hvad jeg har sagt om Voluspå som mytedigtningens kulminatjons-produkt, skal jeg tillade mig her at gentage nogle ytringer herom, som jeg lejlighedsvis har fremsat på et andet sted (Dansk månedsskrift 1866. II, s. 150): «Den plads imellem alle Nordens oldtidsdigte, som allerede den gamle skriver [af «Sæmunds Edda»] har givet dette kvad, den har ingen siden villet göre det stridig, hvad enten talen var om ælde, poetisk höjhed eller videnskabelig vigtighed. Det har mindst i 600, måské i mere end 1000 år været, er endnu og vil fremdeles blive hovedkilden for al vor viden om vore hedenske fædres gudsbevidsthed og verdensanskuelse. Derfor stillede den gamle samler det i

spidsen, og Gylveginning, det ældste forsøg på en sammenhængende prosaisk fremstilling af Nordens gudetro, som åbner Snorres Edda, viser, ved helt igennem at lægge Voluspå til grund og beråbe sig på den, med anførelse af henved halvdelen af dens vers, at forfatteren kendte ingen bedre hjemmel; og det samme har da gældt om Snorre Sturlesön, som satte Gylveginning i spidsen for sin skjaldelære, hvad enten han selv eller en anden var dens forfatter. Derom have da også alle nyere lærde i og udenfor Norden i de sidste 200 år været enige, hvor uenige de end for resten have været om den rette forståelse af kvadets enkeltheder.

Når nu dette er så: at det oldkvad, der er ikke alene det mest omfattende og storladne, men tillige det i poetisk henseende ypperste af alle de bevarede mytekvad, tillige er det ældste, så følger heraf, at alt hvad vi ellers have lævnet af hedenske gudekvad må tilhøre ikke en fremgangs-, men en tilbagegangs - tid i hedenskabets gudelige digtning, med andre ord: vort öje kan i tilbageblikket på denne digtnings historie ikke nå ud over kulminatjonen, men i bedste fald kun tilbage til den. At netop det samme finder sted med hensyn til den oldnordiske heltedigtning, det har jeg på et andet sted (Udsigt over den heroiske digtn.) søgt at vise; og dette forhold må ganske naturlig indtræde, hvor vi have for os ikke en af digteren selv eller hans samtid nedskreven, men en gennem et langt tidsrum alene mundtlig forplantet digtning. Hvad der ligger forud for kulminatjonen vil da sjælden eller aldrig blive bevaret for en fjærnere eftertid; ti så længe det går op ad bakke med udviklingen og dennes folkelig-digteriske udtalelse, så længe vil det nye stadig fortrænge det ældre, det fuldkomnere bringe det ufuldkomnere i forglemmelse. Først når

bladet har vendt sig, når åndens vinger synke, så de nye kvad ikke formå at hæve sig til de ældres höje flugt, medens folkets modtagelighed for det ophöjede — der kun gradvis og langsomt vil følge efter i nedadgående retning — endnu ikke er væsenlig svækket, medens folket endnu mindes og elsker og med ærbødighed lytter til de höjere toner fra de forgangne dage, da folkeånden rørte sig i sin fulde kraft, — först da ville de ældre kvad holde sig i mindet ved siden af de nyere og endog overleve mange af dem. Dette forhold gentager sig overalt, hvor vi have en ægte folkepoesi for os, og det med naturnødvendighed, fordi mindets varighed afhænger af følelsens varme, af hjærtets dybde, men frembringelsens storhed berór på fantasiens styrke, på åndens kraft; og dennes virkning vil altid overleve den selv. At den folkelige gudebesyngelse således danner en egen afdeling og udfylder et eget tidsrum — det ældste, hvortil vi kunne skue tilbage — i vor stammes åndsliv og digteriske produktjon, det er da åbenbart; og her kan kun i forbigående peges på, at også dèr finde vi den almindelige historiske gang: at i den dalende periode bliver der dog endnu en stund kraft og liv nok tilbage til at fortsætte formens uddannelse, hvad vi indenfor vor hedenolds folkelige gudebesyngelse iagttage i digte som Skirnes rejse og Loketrætten.

Når altså Voluspå tilhører den hedenske gudedigtnings kulminatjonstid, eller i ethvert tilfælde er det af alle de bevarede digte, der står denne nærmest, så følger fremdeles heraf, at der forud for dette digts tilblivelse må være gået en lang udvikling, under hvilken både besyngelsens form og dens genstand mere og mere have udfoldet sig, at der altså, forinden Voluspå kunde blive til, må gennem lange tider have været kvædet om alle menneskelivets store problemer,

om Nordens guder i det hele og i det enkelte, så vel som om alle de andre ideèlle magter, til hvilke de sættes i et dels venligt, dels fjendtligt forhold; kort sagt: den digteriske spekulatjón, ·især en sådan, som hele folk ere mere eller mindre delagtige i, i det den udspringer af og sammensmelter med deres religjøse bevidsthed, den bliver ikke til i ett århundrede, lige så lidt som på én dag. I Voluspå finde vi hele den mytiske forestillingskreds fuldt udviklet, vi finde dèr både aser og vaner, norner og valkyrjer, alver og dværge, turser og jætter, levende mennesker og dødninger, Surt og Hel og Muspels sönner, Fenrisulv og Midgårdsorm. Hver gud møder os med sit eget åsyn, sin egen historie, sin egen bestemmelse, det hele store verdensdrama fra begyndelse til ende ligger oprullet for digterens og for folkets blik; ja, dette blik, der skuer tilbage til den tid, da intet var, end ikke tiden, det skuer også fremad ud over tidens grænser, ud over tidens guder, og öjner i det fjærne hinsides ragnarok fornyelsen under den ene almægtiges herredom. At nu dette storartede overblik over den hele tilværelse — det höjeste, hvortil menneskeånden nogensinde og nogensteds har formået at hæve sig på egne vinger — betegner og alene kan tilhøre et vidt fremskredent stade, med en lang opadgående udvikling bag sig, det ligger klart for dagen; så i forhold til hele den nordiske gudedigtning, der i sin helhed først efterhånden kan have digtet både alle myterne og alle guderne og alle de andre ideèlle magter og indordnet dem i det store altomfattende sammenspil, må Voluspå da erklæres for et meget sent digt, en sildig moden frugt på Nordboens ældgamle stammetræ».

Følgende dr. Jessens «orden eller uorden», må jeg her endnu med et par ord berøre, hvad han har at sige om kæmpeviserne, der, som jeg har påpeget i min anmæld-

else s. 581 og 607-8 (83. 109-10), tildéls vise den inderligste sammenhæng med de i og udenfor Edda bevarede mytiske og heroiske oldkvad, hvoraf kan sluttes, at disse ikke have været så fremmede for det danske og svenske folk, som Nordmændene og nu også dr. Jessen gærne vilde göre dem. For at slippe fra det vink, der i så henseende gives ved den öjensynlige og unægtelige sammenhæng, der finder sted mellem den eddiske Thrymskvide og den dansk-svenske kæmpevise om Thor af Havsgård, må forf. (s. 258-59) gribe til den dristige hypotese, at måské »visen er bragt ned af en islandsk skjald i middelalderen og derefter omsat i kæmpeviseform». Og han har da et sprogligt bevís til rede herfor: «At den i alt fald i Danmark er indført i meget sen tid, tör sluttes af den hårde medlyd i navnet 'Locke'; i overleveret dansk form vilde han hedt Låge. Og da den svenske synes afledt af den danske, bliver indførelsen fra (Norge eller) Island så meget sikrere». Hypotesen er dog ikke bleven «så meget sikrere» ved denne komparative lingvistik; ti dels tör det næppe ansés for afgjort, at dr. Jessen har ret i sine forskellige, tildéls temmelig kunstige forklaringer (i Filol. tidsskr. V, s. 216. Årb. f. nord. oldkynd. 1866, s. 139. 149-51) af de i vort modersmål forekommende mangfoldige undtagelser fra regelen: at oldn. enkelt hård efterlyd af **p**, **t**, **k** i dansk skal genfindes som **b** (v), **d** (ð), **g** (γ), eftersom der også kan gives den simplere forklaring, at oldn. enkelt hård medlyd som ud- og indlyd ofte har holdt sig i organisk udviklet dansk sprog ved selvlydens forkortning,*) — og dels foreliggēr der andre beviser for,

*) Foruden de af dr. Jessen omtalte: et næt, en jætte, at gætte, nytte, knytte, skøtte, dryppe, læk, at lække, slikke, lukke osv. kunne her endnu nævnes: at nitte (= oldn. hnita), stritte (strita), skidt (skítr), bitter (bitr), sytten, nitten, en svip (svipr) at svippe

at dette særlig har fundet sted med gudenavnet *Loki*, der har holdt sig i Danmark ikke i formen «Låge», men netop i formen *Lokke* (som kæmpevisen også har, og som måské i folkeforestillingen er sat i forbindelse med det etymologisk ubeslægtede udsagnsord *lokke*). I Molbechs Dialektleksikon (s. 330-31) haves de jydske talemåder: «*Lokki* sår havre i dag» og «*Lokke* driver i dag med sine geder», samt «*Lokkes* havre» for ukrudtsplanten avena fatua. Flere vidnesbyrd findes i Finn Magnusens Lex. mythol. s. 504-5, (jfr. N. M. Petersens Mytol. s. 376-77); ligesom det også fortjener at mærkes, at navnet på Færøerne har samme form: se «*Lokka táttur*» i Hammershaimbs Sjúrðar kvæði, s. 140 ff. — «Det lykkes i det hele dårlig» med dr. Jessens sprogargumenter, der dog efter hans studiers retning skulde være hans bedste stikkere.

Et andet sted (s. 281), hvor dr. Jessen gör kunster, for at lade alle de i danske kæmpeviser fremtrædende spor til nordisk sagnform af Volsungsagnene forsvinde, siger han om visen om Sivard Snarensvend (Danm. gl. folkev. nr. 2): «Når herr dosenten oven i købet lader visen 'svare til Gripesspå', fatter jeg ikke meningen; Gripe eller spåmand eller spådom nævnes ikke.» Det er da dr. Jessens og ikke min fejl, at han ikke fatter det. I de danske opskrifter af visen nævnes den konge, som Sivard gæster, rigtignok kun som hans morbroder (som Griper var Sigurds), men i samme vises norske opskrifter (Landstad, nr. 9; jfr. Danm. gl. folkev. I, 423. II, 634-35) hedder han Greipe kongin; så den sag var fuldkommen klar, længe för dr. Jessen i sit hastværk faldt over den; og den bliver ikke mindre klar, fordi han ikke fatter den.

(svipa), slak (slakr), kluk, klukke (klak, klaka), et bræk (brek), en stikke (stika) at kække, kvække (kvaka), vække (vekja), tække (þekja), klække (klekja) osv.

Læseren er træt, og jeg er træt, og jeg skal nu også straks være færdig med dr. Jessen. Öjemedet med hans «indsigelse» imod min afhandling om Nordens gamle literatur er jo dels i almindelighed at neddrage og nedsætte vor oldtids digtning og mistænkeliggöre den som produkt af «sen tid» eller endogså «meget sen tid», dels i særdeleshed at indprente to såkaldte sandheder, nemlig

1) «den sandhed, at heltesagnene i ældre Edda og Volsungesaga er lånegods, at de ikke er nordiske, men tyske sagn», og

2) «den sandhed, at oldnordiske digte og sagn særlig er norsk-islandske eller med et andet og ligetydigt ord 'oldnorske'.»

Dr. Jessens første «sandhed», som han dog sikkert selv må indrömme er en «sandhed med modifikatjon», vedkommer mig ikke her, og jeg kan med hensyn til den nöjes med, hvad her foran (s. 75) lejlighedsvis er bemærket. Hans anden «sandhed» har han selv sørget for så væsenlig at modifisere, at jeg til afsked kun skal påvise de modsigelser, hvori han i så henseende har indviklet sig. Det var s. 226, at forf. fremsatte sine to sandheder. Den sidste angik «oldnordiske digte og sagn» i almindelighed, altså ikke alene dem, der findes i den ældre Edda, men alt hvad deraf findes bevaret i den oldnordiske (islandske) literatur. Men allerede s. 231 hedder det: «Naturligvis er det den rette opfatning, som også herr dosenten følger, at sagn om Rolv Krage, Harald Hildetand, Regner Lodbrog, vel og om Frode, og måské Tyrving-sagnene, må være kommen fra Danmark til Norge og Island.» Og s. 252 hedder det: «At versene i første del af Hervors saga, der gærne oprindelig kan være danske, ikke har andet end hvad der kan passe på Danmark, beviser

ikke noget, da scenen er Danmark (Samsø), som Nordmændene kendte». Og ikke nok med, at forf. således som oprindelig danske udpeger så betydelige dele af den nordiske oldtids sagn og sange som de heroiske sagn om Frode (med Grottesangen), om Rolv (med verselævninger i sagaen og i Snorres Edda, foruden de latinske oversættelser hos Saxo), om Harald Hildetand (ɔ: hele Starkads-digtningen) og om Regner Lodbrog (der dog, efter hvad jeg andensteds har påvist, er efterheroisk), samt måské også om Tyrving (ɔ: Hervorssaga); — han fremhæver endog tildéls netop disse sagn og resterne af deres gamle besyngelse som de ældste, ypperste og renest nordiske digtninger, som når det hedder s. 261: «Ligesom i de smukke og virkelig nordiske lævninger af kvad i første del af Hervorssaga og i de ligeledes ægte nordiske småstumper i Rolv Krages saga, findes også i ældre Eddas heltekvad over tyske æmner prøver på den oprindeligste fremstillingsmåde, således i Volundsvisen, der ikke er så ilde, og begynder med en virkelig poetisk strofe. Også i anden vise om Helge Hundingsbane, der, ligesom første, blander nordiske [ɔ: særlig danske] sagn ind i de lånte tyske[?], findes et par strofer, hvor hvert ord er poesi, og ikke spor af den manér, der ellers råder i Eddas heltekvad.» Og s. 265 hedder det: «Gudekvad og de få lævninger af **ægte nordiske** heltekvad (som i Hervors og Rolvs saga) er fri for svulst og affektatjon.»

Når dr. Jessen således fremhæver, åt netop «de få lævninger af [hvad han ansér for] ægte nordiske heltekvad,» som han er så god at finde «smukke» og fri for alle de stygge fejl, han finder ved de fleste eddiske, de «kan gærne oprindelig være danske,» ligesom næsten alle bevarede nordiske oldsagn efter hans dom «må være komne fra Dan-

mark,» hvordan står det så til med den grundsandhed: «at oldnordiske digte og sagn særlig er norsk-islandske»? Han forkynder jo her selv den forhadte lære om «en literær guldalder i Danmark» —hvad enten han nu vil henlægge denne til den yngre eller til den ældre jærnalder, eller måské til bronsealderen —, hvori netop det af oldtidsdigtningen, som han erkender for ældst, smukkest og ægtest nordisk, har hjemme!*) Og når nu forf. er så god at fritage versene i første del af Hervors saga for beskyldningen for svulst og affektatjon, som han udslynger mod Eddas heltekvad, hvad mener han så dermed? En hovedgrund til hans afsmag for disse var jo deres omskrivninger, «kenninger,» hvorom för er talt. Dem fandt han jo svulstige og affekterte. Ere da de vers, som have fundet nåde for hans öjne, fri for sådanne? Grottesangen (som nok får lov at være dansk) har dog sådanne som ***valdreyri, regingrjót, vigspjöll*** og ***dólgs sjötull,*** og versene i første del af Hervorssaga have: ***blóð-refill, dverga smiði, manns mjötuðr, sá er hatar brynjur, hlifum hættr Hjálmars bani*** om sværdet Tyrving, ***röðuls tjald*** om himlen, ***eygja spor*** om sår, ***hugar muntún*** om hjærtet, og ***hvít hlaðbeðs gunnr*** om kvinden; — et nyt og efter alt det foregående overflødigt bevís på løsheden i forf.'s kritik; ti når disse vers «gærne oprindelig kan være danske», hvorfor kan så Eddas heltekvad ikke også være det? Og når hine kvad om Volund, om Volsunger og Gjukunger, ja selv de om Helge Hjorvardssön og Helge Hundingsbane, skulde være indvandrede fra Tyskland, hvor skulde de da för komme til end netop til Danmark, og hvilket land skulde

*) Jfr. hermed herr - n's ord i Nord. tidskr. 1867, s. 266: «Danerne er det eneste af alle nordiske og tyske folk, som har frelst rig overlevering af heltesagn fra oldtiden.»

være nærmere til, med sproget, at give dem det «ægte nordiske» præg, som de dog i hvert fald tildéls have modtaget?

Men selv om vi vilde indrömme dr. Jessen at modifisere sin anden «sandhed» til alene at skulle gælde om kvadene i den ældre Edda, så er det dog påfaldende, hvor pludselig han har fået den åbenbaring, at de utvivlsomt ere «særlig norsk-islandske eller med et andet og ligetydigt ord oldnorske»; ti i «Nordisk gudelære» fra 1867 siger han om Eddakvadene (s. 11-12), at «de kunde være digtede hvorsomhelst i Norden, skönt fra Island snarest er at vænte optegnelser af norske kvad.» *) Og ikke mindre påfaldende er det, efter de stærke udtalelser og begyndelsen med hin ubetingede «sandhed,» at se dr. Jessen slutte sin indsigelse med de ord (s. 282): «Norske og islandske er aldeles utvivlsomt næsten alle, og sandsynligvis alle, kvad i ældre Edda. At kalde det aldeles umuligt, at et eller andet måské kunde være forfattet i Danmark eller Sverig, vilde være overdrivelse; men det er ikke overdrivelse at kalde det aldeles usandsynligt. Ved tabte gudekvad, der ligger til grund for fortællinger i Snorres Edda, kunde denne usandsynlighed måské tildéls være noget mindre, men dog stor nok alligevel.» Det er jo sat på skruer; men rent ud sagt betyder det så meget som så: at dr. E. Jessen efter

*) Umiddelbart herefter bemærker han endog, at «det er påfaldende, at begge smædeviserne: Øges-gilde og Hårbards-vise, hentyder til ellers ukendte sagn med nævnelse af danske øer: Samsø, Læsø;» men på bogens sidste side (128) tilföjes som rettelse: «ytringen om Samsø og Læsø s. 12 har ingen vægt og havde bedre været udeladt.» — Mon denne rettelse, og i det hele det forandrede standpunkt, skulde have noget at göre med, at jeg i mellemtiden (i min anmældelse, hvis særtryk falbydes på omslaget til «Nordisk gudelære») havde tilladt mig at skrive om den sag og da også s. 598 (100) at fremhæve de to danske ø-navne, der findes i Edda, både i gude- og helte-kvad?

alle sine indhug dog ikke føler sig rigtig fast i sadlen som den betrængte rene «sandheds» opofrende ridder og derfor ønsker at forsvinde i en sky af större og mindre sandsynligheder og usandsynligheder, næstener, tildélser og måskéer, hvilket i sammenligning med det drabelige indtog giver en noget bedrøvelig skikkelse.

Og hermed er jeg, som jeg tror at turde love, for bestandig færdig med dr. E. Jessen.

V.

Det var oprindelig min hensigt, efter at have besvaret de mod min tidligere afhandling fremsatte indvendinger, at göre spörsmålet om den oldnordiske mytisk-heroiske folkedigtnings absolute alder og sandsynlige hjemsteder til genstand for en egen drøftelse. Den første del af min opgave: at værge og støtte min forrige afhandling om Nordens gamle literatur, har imidlertid allerede krævet så megen plads (og så megen tid), at jeg må nöjes med til slutning at give nogle korte antydninger med hensyn til løsningen af min opgaves anden del: den yderligere udvikling og begrundelse af mit syn på Nordens ældste literatur.

I min forrige afhandling havde jeg ingen anledning til særlig at hævde den folkelige oldtidsdigtnings höje ælde, fordi jeg derom var væsenlig enig både med N. M. Petersen (jfr. min anmældelse, s. 558-59 [60-61]) og med R. Keyser, der i sin literaturhistorie (s. 267-69) udtaler sig som følger: «Hvor megen dunkelhed der end kan hvile over samlingens [ɔ: den ældre Eddas] alder i dens helhed, så bliver de deri indeholdte enkelte digtes oprindelse fra hedendommen en ubestridelig kendsgerning. Har man sat sig ind i eddadigtenes ånd, og er man dérhos fortrolig med den gammelnorske skaldekunsts værker i almindelig-

hed, kan man ikke et öjeblik betænke sig på endog at nægte muligheden af, at disse digte kunne være forfattede af middelalderens kristelige skalde. Ja man tör med tryghed gå et skridt videre og påstå, at de alle eller i det mindste mængden af dem er ældre end Harald Hårfagers dage, ældre end mitten af det 9de århundrede, altså også ældre end Islands bebyggelse. Fra Harald Hårfagers tid af ere de berömteste norske og islandske skaldes navne os vel bekendte. Når den yngre Edda beråber sig på deres avtoritet ved at sitere skaldestykker af dem, sker dette altid med anførsel af deres navne. Havde man nu blandt dem trot sig at kunne søge forfatterne til den ældre Eddas digte, så havde ganske vist den yngre Eddas forfattere anført disses navne, når digtene siteredes. Men dette er ikke tilfælde. Den ældre Eddas digte siteres stedse i den yngre Edda navnløse. Store stykker af digte, ja måské hele digte af Harald Hårfagers mesterskalde, og det digte, der behandle netop de samme mytiske og heroiske æmner som eddasangene, anføres under forfatternes navne; hvorfor skulde nu ikke det samme finde sted med eddadigtene, der dog siteres som det egenlige grundlag for de mytiske og heroiske sagn, hvilke den yngre Edda indeholder, såfremt deres forfatteres navne vare bekendte, eller man blot havde nogen grund til at henføre dem blandt berömte navngivne skaldes værker? Skreve de sig fra en Thjodolv, fra en Hornklove, fra en Ejvind Skaldespilder eller fra nogen senere berömt digter, så måtte jo anførselen af et sådant navn forøge avtoriteten; eller anså man dem for navnløse digterværker fra disse skaldes tidsalder eller endog fra senere tider, hvorfor lagde man da sådanne navnløse digte til grund for sin fremstilling af gude- og heltesagnene, når man havde ligeså gamle eller

ældre höjt berömte skaldes værker over samme æmne at bygge på? Man kan umulig forklare sig denne omstændighed på anden måde end deraf, at den yngre Eddas forfattere have ansét hine navnløse digte for at ligge langt bagenfor de bekendte skaldes tid og for netop ved sin höjere ælde at afgive en bedre hjemmel. Sammenligner man nu derhos den ældre Eddas digte med digtene over de samme æmner fra Harald Hårfagers tider, så vil man i hine straks finde den höjere ældes præg. Deres simple prunkløshed henpeger på en tidsalder, da sagnene, de indeholde, endnu ikke vare så mangesidigen behandlede, eller så ofte af forskellige skalde besungne, at de trængte til den studerede kunsts hjælp for at vinde interesse. Ganske det modsatte er tilfælde med skaldestykkerne over disse samme æmner fra Harald Hårfagers dage. Her sporer man tydelig, at æmnet allerede er forslidt ved idelig behandling, og at kunsten og kunsten alene skal give fremstillingen af det alménbekendte æmne en viss pirrende nyhed. Man nødes så at sige til at forudsætte eddadigtenes tidligere tilværelse, for at forklare sig deres æmnes ejendommelige behandling af Harald Hårfagers skalde. Kommer nu endelig til de forud anførte grunde eddadigtenes oldtidsagtige sprog, der i flere af dem synes at ligge århundreder bagenfor sproget i digtene fra Harald Hårfagers alder, ... så må man vel ansé eddadigtenes oprindelse fra en tidsalder ældre end Harald Hårfagers dage, ældre end mitten af det 9de århundrede, for at være bevíst med så gode grunde, som man i en sag af den beskaffenhed kan fordre. At eddadigtene må antages at være værker af mange forskellige skalde, er allerede påpeget, ligesom og, at de efter al sandsynlighed ere af meget forskellig alder.... Man kan med god grund antage,

at Voluspå er et af de ældste, om ikke det ældste digt i samlingen, og at dets alder måské kan stige op til det 5te århundrede, ja måské höjere. Man kan om de digte, der omfatte Volsunge- og Gjukunge-sagnkredsen, formode, at mængden af dem er ældre end skalden Brage den gamles levetid, som falder i begyndelsen af det 9de århundrede, eftersom han ses i sin drapa til Ragnar Lodbroks ære at have behandlet deres æmne netop på samme kunstige måde, som Harald Hårfagers mesterskalde have anvendt i behandlingen af eddasangenes mytiske æmner.» Hertil kan föjes en anden ytring af Keyser (s. 228), at Atlemål «i form som i tone nærmer sig noget til skaldeværkerne fra Harald Hårfagers dage, og det kunde vel hænde sig, at det er blevet til i det 9de århundrede, medens mængden af de andre eddadigte rimeligvis er ett eller flere århundreder ældre.»

Der var altså ligeover for Keysers udtalelser om den pågældende digtnings alder for mig kun anledning til nærmere at formulere sætningen således, at vor oldtids mytisk-heroiske folkedigtning i det hele taget måtte sættes forud ikke alene for Harald Hårfager og Brage den gamle, men også for vikingtiden eller den yngre jærnalder, og som en følge heraf måtte erkendes for rester af den ældre (ældste og mellemste) jærnalders poetiske produktjon; så at Starkads-digtningen, der af Keyser sættes senest til første halvdel af 8de århundrede, bliver slutningen af den ældre, Regners-digtningen begyndelsen til den yngre periodes: vikingtidens digtning. Min opgave ligeover for Keyser blev i henseende til den ældste poetiske literatur den: at påvise, at ifølge hans egen dom om den mytisk-heroiske episke digtnings alder, kunde denne så langt fra regnes for særlig norsk, at den endog måtte antages for fortrinsvis opstået

udenfor Norge: i Danmark og Sverig; og jeg påviste navnlig — i det jeg gik ud fra Keysers og Munchs egne forudsætninger —, hvorledes den norske historiske skoles etnografiske lære om Norges bebyggelse endnu mere uundgåelig og udelukkende måtte göre hele denne oldtidsdigtning til ikke-norsk arbejde.

Det var mig dog ingenlunde ubekendt, at der endnu eksisterede en fra ældre tid nedarvet, særlig islandsk anskuelse af disse forhold, ifølge hvilken også hin episke oldtidsdigtning skulde være islandsk arbejde. Men jeg fandt og finder denne anskuelse ligeså urimelig, som Keyser fandt den, og havde derfor ingen anledning til at imødegå den. Heller ikke nu kan jeg ansé det for fornødent at bekæmpe denne vildfarelse, der efter min overbevisning må dø ud af sig selv, må vige for et dybere indtrængende studium af den gamle poetiske literatur, som ikke nöjes med at sysle med skallen, men som kræver og forstår at søge og finde kærnen, og som da også vil vide at skelne mellem vidt forskellige epokers åndsfrembringelser, ikke alene efter ydre, mere eller mindre foranderlige mærker, som sprogform og tildels også ordvalg og verselag, (skönt også disse, som jeg på flere punkter har haft lejlighed til at oplyse, kunne blive vigtige skelnemærker), men fornemmelig efter digtningens åndelige væsen, dens hele anlæg og poetiske karaktér. For en således indtrængende forståelse vil det være umuligt, således som tidligere kun altfor ofte er sket, at slå alle de i den islandske literatur opdyngede poetiske skatte i hartkorn. Jeg bör dog ikke dølge, at hin forældede islandske anskuelse er — om end kun i forbigående og ligesom på anden hånd — for nylig kommen til orde i de her foran benyttede og i henseende til deres behandling af den gammelnordiske historiske literatur höjt skattede arbejder af professor K.

Maurer, der vel, som han siger, «lykkeligvis ikke behøver at gå videre ind på dette punkt, der desuden ligger fjærnt fra hans studier», men som dog ligefrem udtaler det som sin tro, «at i det mindste flertallet af de i den ældre Edda indeholdte kvad er digtet på Island».*) For en ordens skyld kan da også her bemærkes, at denne Maurers tro straks har mødt protest i en anmældelse af hans afhandlinger i Literar. Centralblatt f. 1868, nr. 39, hvor det blandt andet hedder (sp. 1063) «Wenn verf. auch die edda-

*) I Zeitschr. f. deut. philol. udtaler han s. 58-59 sin tvivl om eddakvadenes höje alder: «Schon ihrer zahl und ihrem umfange nach sind diese zu wenig bedeutend, um für unser urteil über den gang der literarischen entwicklung im Norden massgebend werden zu können, und überdiess bedarf deren alter und herkunft trotz aller vertrauensseligkeit, mit welcher man auch bei uns noch an deren uralt heidnischem ursprunge festzuhalten pflegt, in sprachlicher wie in sachlicher beziehung noch viel zu sehr einer sorgfältigen prüfung, als dass sich auf sie zur zeit irgend ein sicherer schluss bauen liesse». Han affærdiger da spörsmålet med at beråbe sig på Gudbrand Vigfússons (mundtlige?) erklæring om, at Skirnesmål, Hårbardssangen og Loketrætten skulde ikke være ældre end höjst fra slutningen af 10de, de fleste Volsungkvad fra 11-12te, og Solsangen (jfr. G. V.'s udgave af Eyrbyggja, s. XXXVII) fra 14de århundrede (!!). Forf. tilföjer dog: «Glücklicher weise brauche ich aber auf diesen meinen studien ohnehin fernliegenden punkt hier nicht weiter einzugehen, da es für meinen zweck sehr gleichgiltig ist, ob die nicht sehr grosse zahl der nachweisbar von norwegischen skalden gedichteten gesänge noch durch hinzurechnung von ein paar eddaliedern erhöht werden dürfe oder nicht.» — I afhandl. i bajerske akademis skrifter hedder det s. 503: «Der name 'alte Edda' ist uns zu einer collectivbezeichnung aller derjenige dichtwerken geworden, die man, freilich ohne sie in bezug auf ihre enstehungszeit einer irgend wie genügenden prüfung zu unterziehen, als die ältesten producte des heidnischen volksgeistes anzusehen pflegt. Auf Island hat man sich von der überschwänglichen werthschätzung fern zu halten gewusst, welche wir diesen sogenannten eddaliedern zu zollen pflegen; um so höher schätzt man dagegen dort jene lange reihe von ehrenliedern, welche isländische skalden auf die verschiedensten persönlichkeiten und

lieder nur dem norwegisch-isländischen stamm zuweisen will, so können wir das nicht zugeben. Manche lieder mögen ihre jetzige letzte gestalt in Island, und selbst Grönland, erlangt haben, einzelne spätere auswüchse der sage mögen geradezu erst dort entstanden sein, aber die ursprüngliche entstehung und einbürgerung derselben hat gerade nicht im höchsten Norden, sondern hat in Dänemark und Schweden stattgefunden. Das beweist noch heute die localität so mancher. Sie sind die im norden aufbewahrten geringen reste, und somit noch die mittelbaren repräsentanten jener zeit, in der der schwerpunkt der nordgermanischen cultur und poesie in die südlicheren gebiete dieses stammes fiel. Dass eine solche zeit gewesen ist, kann nur absichtliche blindheit leugnen wollen. Später wich vor dem eindringen der neuen bildungselemente die äusserung des einheimischen wesens immer weiter nach dem norden hinauf. Dass manche jener, freilich erst spät aufgezeichneten lieder ihrer entstehung nach gar wohl jahrhunderte weit zurückverlegt werden dürfen, kann uns nicht unwahrscheinlich

---

vorgänge dichteten, dann eine nicht minder lange reihe geistlicher dichtungen, welche ebenfalls von den ältesten [?] zeiten bis in die gegenwart herein [?] sich fortsetzt.» Og i den hertil knyttede anmærkning 49 hedder det (s. 689-90): «dass man durch den dem heidenthume entlehnten inhalt der einschlägigen gesänge geblendet und durch eine gewisse einfachheit des vortrages bestochen, die von der künstlichkeit so mancher skaldenlieder weit abliegt, ohne weiters anzunehmen sich gewöhnt hat, dass alle diese lieder einer uralten zeit angehören und unter sich ziemlich gleichartig seien; beides annamen, die vor einer eingehenderen kritik nicht bestehen dürften. . . . Hier kann natürlich auf dieselbe [frage] nicht näher eingetreten, vielmehr nur die überzeugung ausgesprochen werden, dass nicht nur die sammlung des codex regius auf Island entstanden, sondern auch die mehrheit wenigstens der darinn enthaltenen lieder hier gedichtet sei.»

bedünken, wenn wir sehen, wie lange sich lieder im volksmunde erhalten».

Jeg anfører dette som sagt for en ordens skyld, ikke for at beråbe mig derpå, såmeget mindre, som det vel var muligt, at den unævnte forfatter her kunde have haft mit unævnte skrift for öje og tildels udskrevet det. — Hovedbeviset for den episke oldtidsdigtnings höje ælde ligger i den selv og i dens forhold til den historisk bekendte tids skjaldskab, der klarlig forudsætter den. Og ligesom den historisk bekendte tid var ude af stand til at frembringe en digtning med alle mærker på primitiv kunst: fuld af brudd på senere opstillede formelle krav, men tillige fuld af spirer til den senere udvikling, således er det også af afgörende vægt, at den episke digtart overhoved i den gamle literatur alene repræsenteres ved hin navnløse digtning og så ved de overgangsformer, der danne dens efterklang hos det 9de og 10de århundredes skjalde i Haraldsmål, Eriksmål, Hakonsmål, Ynglingetal og Halejetal.

Spörsmålet om den episke oldtidsdigtnings hjem er naturligvis vanskeligere at besvare end det om dens tid; ti da digtningen kan have været dyrket og kan have skudt friske skud overalt, hvor den samme nordiske stamme til den givne tid havde sæde under nogenlunde kultiverede forhold, så kan naturligvis også adskillige af de lævnede oldkvad være forfattede i Norge, ligesom endnu flere, ved at lægge vejen til Island om ad Norge, kunne dèr have modtaget större eller mindre omarbejdelse. Men den bliver dog altid i sin helhed at betragte ikke som nogen særlig norsk, men som en fællesnordisk produktjon; og når spörsmålet bliver om, hvor digtningen havde sin störste og rigeste blomstring, så kan dette kun besvares i forbindelse

med det videre spörsmål om, hvor den nordiske folkestammes kultur i det hele havde sine ældste sæder; og det véd da enhver var ikke i Norge, men i Danmark og Sverig. «Vor mytologi er (som N. M. Petersen siger i sin Mytologi, s. 262) ikke født i islande, men i sølunde,» og heltesagnene dreje sig jo fornemmelig om danske, gøtiske og svenske, foruden om sydgotiske folkeslags, konger og helte; så alt taler for, at disse sagnkredse ere dannede og komne til besyngelse så tidlig, at Norge da endnu ikke var i besiddelse af en sagnrig fortid, der kunde løftes i poesiens glans. Derfor kunde de norske nybyggere helt op til Helgeland jo dog godt føle sig — og de følte sig også — som ett med deres frænder i de ældre boliger og tilegne sig de til disse knyttede sagn, med samme ret, som oldtidens Grækere ved det sorte og det toskanske havs kyster, og nutidens Engelskmænd ej blot i Irland, men i Kanada og ved Ganges, tilegnede og tilegne sig deres fælles åndelige fædrenearv. (Jfr. min forrige afhandl. om Nordens gamle literatur, s. 609-10 [111-12].)

Ikke for at udelukke Norge og Nordmænd, så lidt som Island og Islændere, fra fuld delagtighed også i Nordens ældste minder, men kun som fornøden indsigelse mod den af nogle norske lærde opstillede og af nogle tyske bifaldte lære om Danmarks og Sverigs udelukkelse fra lod og del i den ældste nordiske literatur, har jeg hævdet og fremhævet, hvad der taler for, at vi i den have bevaret lævninger fra en tid, da det nordiske åndsliv endnu fortrinsvis var virksomt i stammens sydligere boliger; og jeg er ganske rolig for, både at dette syn på sagen i længden vil findes at være det rette, og at det langt fra at skille, alene kan hjælpe til at samle alle Nordens ægte börn i kærlighed til deres fælles fortids arv og fremtids opgave.

Januar 1869.

Landgrev Friedrich II af Hessen-Homburg og hans første Krigsfærd.

Af Professor, Dr. F. Schiern.

Slaget ved Fehrbellin betegner et betydningsfuldt Vendepunkt for det nordlige Tydsklands Historie. Efter Ludvig XIV.'s Angreb paa Holland stod i Begyndelsen af Aaret 1675 ogsaa den brandenburgske Kurfyrst Friedrich Wilhelm I ved Rhinen, rustende sig til et Indfald i Frankrig, da Ludvig XIV, med denne Udsigt for Øie, for at gjøre ham uskadelig, bevægede Svenskerne til fra det Sverriges Krone underlagte Pommern bag Ryggen af Kurfyrsten at kaste sig over Mark Brandenburg, som ikke kunde skjærmes af den svage, der efterladte Styrke. Med en Hurtighed, der fremkaldte Samtidens Beundring for denne «Cavalcade», førte Kurfyrsten da sin Hær tilbage, og Seiren ved Fehrbellin den 18 Juni 1675 frigjorte atter Kurfyrstens Land for den indtrængte Fjende. Den nyere preussiske Historieskrivning tillægger gjerne Kampen i Aaret 1675 «den tydske Karakteer, at ved dens Fortsættelse syntes Muligheden givet for i Norden af Tydskland atter at gjenoprette de nationale Grændser»[1]); Sverrigs traditionelle Krigeræere, Troen paa de svenske Vaabens Overlegenhed, som Slagene ved Nördlingen eller Nyborg neppe

---

[1]) P. Hassel, Friedrich Wilhelm, der grosse Kurfürst. Berlin 1868. S. 25.

havde svækket, leed i al Fald ved denne Kamp et betydningsfuldt Nederlag[1]). Kurfyrsten havde prøvet en Kamp, hvori 5600 Brandenburgere havde staaet lige over for 11,000 Svenskere, hvori 13 Kanoner havde maalt sig med 38 — og i denne Kamp havde han seiret. Tydske Sange bleve digtede til Ære for «den store Kurfyrste», Udtrykket vandt hurtig Indgang, og i Flyveskrifterne fra Aaret 1678 er det allerede gjennemgaaende herskende.

I endnu større Grad end selve «den store Kurfyrste», var dog en af hans Befalingsmænd, Landgreven eller som han dengang oftere kaldes, Prindsen af Hessen-Homburg, den Kriger, der fremkaldte Seiren ved Fehrbellin. Prinds Friedrich af Hessen-Homburg førte Fortroppen af den Hærstyrke, hvormed Kurfyrsten over Hals og Hoved var brudt op fra Syden, og havde Befaling til med den at opsøge de svenske Fjender. Ham var det, som ved Fehrbellin først fandt Svenskerne i en uheldig Stilling, som Waldemar Wrangel her havde indtaget, og som derfor lod Kurfyrsten sige, at hvis han vilde understøtte ham, haabede han at kunne levere et lykkeligt Slag. Det blev ham svaret, at han skulde drage sig tilbage, da man ikke var stærk nok til at maale sig med Fjenden, men uden noget Hensyn hertil havde Prindsen af Hessen-Homburg imidlertid selv allerede kastet sig over Svenskerne, og Feltmarskal Dörfflinger udbrød da til Kurfyrsten: «Vi ere nødte til at hjælpe ham, thi ellers faae vi ikke een Mand tilbage». Slaget blev vundet, men for Kurfyrstens strengt militaire Tænkemaade faldt det i Førstningen ikke let at tilgive den Selvraadighed, hvormed Prindsen var gaaet frem og havde sat saa Meget

[1]) Men den svenska wapenäran var fläckad. Ryktet derom genljöd öfver Europa. Carlson, Sveriges Historia under Konungarne af Pfalziska Huset. Stockholm 1855—56. II, 447.

paa Spil[1]). Fire Aar senere benyttede han dog atter Prindsen af Hessen-Homburg ved Fredsunderhandlingen i St. Germain, der forøgede hans Lande med en Deel af det svenske Pommern, og da man i det nuværende Aarhundrede reiste et Monument ved Fehrbellin for Friedrich Wilhelm, der «kom, saa og seirede», og paa dets tvende Sider angav hans Befalingsmænd i Slaget, satte man Friedrich af Hessen-Homburgs og Dörfflingers Navne øverst[2]).

Helten fra Fehrbellin, der var født i Aaret 1633, blev fra Aaret 1680 indtil sin Død i Aaret 1708 regjerende Landgreve af Hessen-Homburg. Som saadan anføres han gjerne som Landgrev Friedrich II, men stundom er han ogsaa bleven betegnet som «der Landgraf mit dem silbernen Bein». Thi tidligen havde han mistet sit venstre Been og maattet erstatte det ved et kunstigt[3]), uden at

---

1) Jfr. Stenzel, Geschichte des preussischen Staats. Hamburg 1830—54. II, 355. Ohrlich, Geschichte des preussischen Staates im siebzehnten Jahrhundert. Berlin 1839. II, 184. Kong Friedrich II, en Sønnesønssøn af Kurfyrst Friedrich Wilhelm I, tillægger denne disse Ord til Prindsen af Hessen-Homburg: «Si je Vous jugeais selon la rigueur des lois militaires, vous aurez mérité de perdre la vie; mais à Dieu ne plaise que je ternisse l'éclat d'un jour aussi heurenx en répandant le sang d'un prince qui a été un des principaux instruments de ma victoire». Mémoires de Brandenbourg, i Oeuvres de Frédéric le Grand. Berlin 1844—57. I, 76.

2) Vintzelberg, Gedenkbuch zur Feier der Schlacht bei Fehrbellin. Berlin 1857. S. 19.

3) Denne Omstændighed har ikke været kjendt eller er blevet ignoreret af en nyere tydsk Digter, der i et bekjendt, ogsaa paa Dansk oversat Skuespil har gjort Slaget ved Fehrbellin til Gjenstand for en noget forskruet dramatisk Behandling (Prinds Friedrich af Homburg. Et Skuespil i fem Acter ved Heinrich von Kleist. Oversat af A. E. Boye. Kjøbenhavn 1826). Den samme Omstændighed bliver ligeledes hverken berørt af Kong Friederich II i hans Mémoires de Brandenbourg, eller af de nyere Forfattere, der nærmere have omtalt Slaget ved Fehrbellin, Stenzel, Ohrlich o. a.

dog dette Uheld havde forhindret ham fra at sætte sig til Hest eller fra at følge sin Krigslyst. I Spidsen for de brandenburgske Ryttere havde han, trods sit Sølvbeen, galloperet i Kampen med den samme Freidighed, hvormed Josias Rantzau efter et lignende Uheld, der havde rammet ham ved Beleiringen af Arras, endnu fra sin Stridshest havde ledet mere end een Kamp som Marschal af Frankrig.

Det var dog ikke som en af Kurfyrst Friedrich Wilhelms Krigere, at Landgreven af Hessen-Homburg havde faaet sit Tilnavn, men Anledningen dertil var blevet givet tidligere, idet han som Yngre allerede nogle Aar havde gjort Tjeneste under en anden, ikke mindre bekjendt Fyrste. Turenne, der kort Tid førend den westphalske Freds Afslutning endnu stod i Egnen af Homburg, skal allerede have tilbudt den femtenaarige Yngling et Rytterregiment; senere sendte hans Moder, Enken efter Landgrev Friedrich I, ham til Akademiet i Genf, til Frankrig og Italien, hvor han allevegne kun havde Øie for Krigsvæsen, og da Karl Gustav af Pfalz-Kleeburg i Aaret 1654 besteg den svenske Throne, blev den eenogtyveaarige Prinds af Hessen-Homburg den første, som han overdrog at hverve ham et tydsk Rytterregiment[1]). Medens han endnu fulgte Karl Gustavs Faner, var han bleven rammet af en Kanonkugle, der havde knust ham Benet.

Om Stedet, hvor dette skete, og om de nærmere Omstændigheder, hvorunder dette tildrog sig, kan her henvises til en Beretning fra Landgrevens egen Mund, der nu findes trykt i en lille Samling af Aktstykker om Landgrev Friedrich II, der for nogle Aar siden er blevet udgivet af J. G. Hamel, Bibliothekar i den landgrevelige, stærkt besøgte By Hom-

---

[1]) Du Vernois, Histoire de Hesse-Hombourg. Berlin 1791. p. 76—105.

burg vor der Höhe[1]). Samlingen bestaaer af nogle egenhændige Breve fra Helten ved Fehrbellin, der fandtes i Slotsarkivet, og til dem er paa nogle faa Sider føiet en kort, i et ubehjælpsomt og knudret Sprog affattet Beretning om «Ihro Hochfürstl. Durchlaucht Hochseeliges Lebenslauf von anno 1648 bisz anno 1708», dateret «Humburg den 24sten Februar 1708», og undertegnet af Landgrevens gamle Tjener Johannes Pockszen, men, som denne angiver, «von mir unterthänigst aufgesetzt, so ich von Sein Hochfürstl. Durchlaucht von Wort zu Wort selbsten gehöret».

Denne Beretning oplyser, hvorledes det var en dansk Kugle, der havde rammet den unge Fyrste. Ogsaa han havde været en af de ikke faa tydske Fyrster, der fulgte Karl Gustav paa Toget over det frosne Bælte, og blandt de mange fremmede Tropper, der i Forening med Svenskerne og Finnerne, under Karl Gustavs andet Anfald paa Sjælland, beleirede og bestormede Kjøbenhavn — ved Siden af de fra Borgerkrigen i Polen endnu til hans Faner knyttede polske Afdelinger eller ved Siden af de med ham til Sjælland komne Tatarer — var ogsaa Prindsen af Hessen-Homburgs tydske Rytterregiment. Den Skjæbne, der mødte ham udenfor Kjøbenhavn, da han jog frem med sine Ryttere, ligesom hans Omtale af, hvorledes han senere havde Leilighed til at gjensee det samme Sted, meddeles her med den anførte Beretnings egne Ord:

In der Belagerung vor Copenhagen waren Seine Hochfürstliche Durchlaucht avisirt, dasz ein starker Ausfall würde geschehen, darauf ritten Ihro Durchlaucht dem Feind entgegen.

---

[1]) Friedrich II mit dem silbernen Bein, Landgraf von Hessen-Homburg. Von Johann Georg Hamel, Stadtbibliothekar zu Homburg und Mitglied des historischen Vereins für das Grossherzogthum Hessen. Berlin 1861.

Kam Ihr Jäger Peter Ahrhelgen, brachte Ihro Durchlaucht ein weisz Schnupptuch, das nahmen Ihro Durchlaucht ihm ab, steckten es in den Sack, der Jäger aber rennt gleich von Sie hinweg und kam nicht wieder zu Sie. Wehrenter Action kam darauf der Feind stark auf Ihro Durchlaucht. War ein Oberstleutnambt, ein Hollstenischer Cavalier mit namen Powisch, presentierte ein Musqueton auf Ihro Durchlaucht, darauf sagten Seine Hochfürstliche Durchlaucht zu dem Offizier: Schiesz du Hund — schieszt also Sein Hochfürstl. Durchlaucht auf den Leib, dasz Sie auch gleich auf den Sattelknapf nieder bückten, dasz die andern Offizier gemeint haben, Sie wären todt. Erholten sich, kamen die andern Offizier dazu und schnitten die Scherff auf und wollten sehen, wo der Schusz sey; fielen die Kugeln aus dem Busen, und war aufgelaufen, wo der Schusz war hingang, feuste dick, dasz es auch grosze Schmerzen verursachte, und gaben also dem Schnupptuch die Ursach, so der Jäger gebracht, weil sie von nichts wuszten, wo her dasz es muszt kommen sein. Zogen Ihro Hochfürstliche Durchlaucht auf die Hauptwacht, darauf thät der Feind einen Ausfall, wurde dermaaszen von Ihro Hochfürstlichen Durchlaucht empfangen und poussiret bis in die Conterscherff und wurden darauf von einem sechspfündigen Stück geschossen, dass das Pferd durch und durch geschossen und starb also auf Ihre Durchlaut. Leibe. Ihr Schenkel war abgeschossen, er hink aber noch an der groszen Sehne, lieszen sich ein Messer geben, schnitten den Schenkel selber ab und hatten sich so sehr verblutet, dasz auch ein Arjedant gerennet kam und brachte ein Glas mit Schlagwasser sie damit anzustreichen; nahmen Sie dem Arjedant das Glas aus der Hand und setzten es an den Mund und trunken es aus, darauf wurden Sie wieder gansch frisch. Warten Seine Hochfürstliche Durchlaucht in einen Schlitten gelegt, dasz Sie unter den Stücken hinweg kamen, brachten Sie ihn nach Ihrem Quartier, ist der König zu Ihro Durchlaucht kommen und Sie beglaget. That der König Ihro Durchlaucht grosze Promisz, was Sie vor eine grosse Gnade wollten vor Sie haben; wie

auch Ihro Majestäten der König zwey Empter hatten gegeben, die versprecchen auch zwei Regementer zu geben; viel anderes Promisses, so der König hat gethan, wie nun der König that war, hat es die Grone all wieder eingezogen.

Im Übrigen standen Seine Hochfürstliche Durchlaucht grosze Schmerzen aus, wurd aber ahn Dokter und Balbierer nicht gesäumet, denn Sie muszten grosze Schmerzen ausstehen wegen der vielen Splitter, so noch im Fleische steckten. Sie hatten sich resolvirt hierauf zu reisen, war unterwegs ein Stock in die Calesch kommen und kam justament in ihren schlimmen Schenckel und war fast fingersdick ins Fleisch gegangen, dasz also Seiner Hochfürstlichen Durchlaucht grosze Schmerzen verursacht. Kam also nach Humburg, wurden gewahr, dasz ein trefflicher Balbier sollte sein in Oppenheim, wie sich dann Seine Hochfürstliche Durchlaucht resolvirten und reissten hin nach Oppenheim zu dem Balbirer. Wie nun der Balbirer den Schaden in Augenschein nahm, fand er, dasz der kalte Brand schon anhängig hätte gemacht; sprach der Balbierer: er könnte es nicht korriren, wenn Sie es wollten ausstehen, wollte er was drauff legen, dasz sich das böse Fleisch weg thäte; darauf resolvirten Ihro Hochfürstliche Durchlaucht und sagten wider den Balbirer: ja er sollte es in Gottes Namen auflegen und verbinden. Darauf krichten Seine Hochfürstliche Durchlaucht grosze Schmerzen und muszten vor Ungeduld zu Pferde sitzen und reiten hinaus in Feld, haben auch etliche Lerchen geschossen; die Schmerzen aber waren so grosz, dasz Sie muszten nach Hause ritten und den Balbierer lassen kommen. Machte er es auf, so fiel das Fleisch mit sammt dem Pflaster herunter, darauf seind Sie Gott sey dank glücklich korrirt worden.

— Wie nun Ihro Durchlaucht vor ethlichen Jahren zu Coppenhagen waren, ritt der Feld Marschall Schack mit Ihro Durchlaucht auf der Festung herum und zeigte Seiner Hochfürstlichen Durchlaucht das Stück, womit Sie geschossen waren; und haben einen groszen Stein auf den Platz gebracht, wo Sie geschossen seyn worden, und heisst der Platz «am Acker».

Ingen vil finde det tvivlsomt, at Udtrykket «am Acker» kun beroer paa en Misforstaaelse af den keitede Nedskriver, eller at der jo derved alene er sigtet til Øen Amager. Men netop fordi der herom ikke kan være mindste Tvivl, kunde muligen Nogen, da Prindsen af Hessen-Homburg ogsaa her siges at være bleven saaret ved «et stærk Udfald», let fristes til at tænke paa det berømte Udfald fra Kristianshavn den 10de October 1658, hvori ogsaa den daværende Generallieutenant Schack deeltog, og hvorved, under Kong Frederik III.'s personlige Ledelse, de med Karl Gustav til Amager overførte Svenskere bleve kastede over Ende. Den Angivelse, hvorefter den saarede Prinds af Hessen-Homburg blev lagt og bortkjørt «paa en Slæde», henviser imidlertid den omtalte Begivenhed først til den Tid, da det for de Beleirende farebringende Frostveir allerede var indtraadt, og da Voldene og alle de Omgivelser, hvortil Øiet kunde naae, viste sig indhyllede i Snee. Prindsen af Hessen-Homburg er den «Greve af Humborg», der ved denne Tid omtales i de danske Dagbøger over Beleiringen, som ifølge Vallensbecks Diarium blev saaret den 19de Januar 1659 [1]), ifølge Hjørrings Dagbog to Dage tidligere [2]) Hjørring bemærker: «17 Jan. Kom 10 Tropper (ɔ: Afdelinger) offver Kallebo paa Amager, de gick ind dict under Styckerne for Christianshaffn for Enden af Steen-Broen. De skærmytzerede med voris Rytter uden for Broen under styckerne. Da stillede voris et Stycke saa laugt, at de med det eene Stycke skiød fem Svensker fra Hesten; da bleff Beenet skudt af Faltz-Greffven af Humborg oc ved 20 Rytter skudt. Da saae jeg, hvor General Fuchs satte iblandt dem med de store

[1]) Vallensbeck, Diarium obsidionis Hauniensis. Hafniæ 1660. p. 167.
[2]) Hjørring, Leyrs-Krantz. Kiøbenhafn 1660. S. 143.

Stöcker». Vallensbæk og Hjørring, hvis Dagbøger bleve trykte i Aaret 1660, kunde ikke vide, at deres «Greve af Humborg», der rammedes i Ledtog med de Svenske, engang skulde opnaae et langt større Navn under Kamp imod dem; i Vitus Berings Fremstilling af Beleiringens Historie, der først blev trykt Aaret efter Slaget ved Fehrbellin, eller i den endnu sildigere Skildring i Theatrum Europæum vilde en saadan Bemærkning derimod kunne være gjort, men dette blev ei Tilfældet[1]).

Beretningen slutter med at anføre, at da Prindsen af Hessen-Homburg senere besøgte Kjøbenhavn og gjensaa den Ø, hvor en stor Steen nu skulde betegne den Plet, hvor den uheldige Skjæbne havde mødt ham, var det i Feltmarskalk Schacks Selskab, at han red om paa Voldene. Feltmarskalk Schack døde i Aaret 1676 og Besøget maa altsaa være skeet inden dette Tidspunkt. Formodentlig har det fundet Sted i Tiden mellem det nysnævnte Aar og Aaret 1667, da Fyrstens Slægtning, Prindsesse Charlotte Amalie af Hessen-Cassel, var bleven gift med Danmarks og Norges Kronprinds, den senere Kong Christian V.[2]).

Prindsen af Hessen-Homburg havde selv, kort Tid efter at han under Kjøbenhavns Beleiring havde havt den her omtalte Skjæbne, og medens han endnu var knyttet til

---

[1]) Viti Beringii Obsidionis Hafniensis stricta narratio. 1676. 4°. p. 150. Theatrum Europæum. VIII (1708), p. 1146.

[2]) Rommel, Geschichte von Hessen. Marburg u. Cassel 1820—1853. IX, 54. Röth, Geschichte von Hessen. Kassel 1856. S. 302. Ifølge Vitus Bering maa Prindsen af Hessen-Homburg ogsaa have havt Anledning til paa sit Besøg i Kjøbenhavn at frembære Tak for den Omsorg, der tidligere var bleven ham til Deel fra den beleirede By. Hos Vitus Bering hedder det sig nemlig saaledes: Qui atroci tortus vulnerum cruciatu, petere sustinuit ab obsessa urbe fomenta, et quid gloriosius? impetravit. Nil Homburgum supra Hafniam fecisset mitius, ut non cum humanitate nobis, sed hominibus bellum esse testaremur. Obsidionis Hafniensis stricta narratio. p. 150.

Sverrig, i Aaret 1661 ægtet en Datter af den berømte Grev Abraham Brahes Ægteskab med Friherreinde Elsa Gyllenstjerna. Prindsen af Hessen-Homburg talte dengang endnu kun 28 Aar, den nævnte Grevinde, der rakte ham Haanden, var 58 Aar gammel[1]), og havde allerede ved Døden mistet to Ægtefæller. Grevinde Margareta Brahe havde først været gift med Friherre Bengt Bengtsson Oxenstjerna eller «Resarė-Bengt», kaldet saaledes af sin svenske Samtid med Hensyn til de flereaarige, paa mærkværdige Hændelser rige Reiser, hvorpaa han, efter paa toskanske Skibe at have kæmpet mod Tyrkerne i Middelhavet, havde gjæstet Konstantinopel, Ispahan, Jerusalem og Kairo; hjemkommen fra Orienten, hvor nyere Reisende have fundet hans Navn indridset paa Ruinerne af Persepolis, havde han i flere Aar fulgt Gustav Adolf, af hvem han var meget afholdt, og af hvem han blev meget benyttet til vigtige Tjenester, forinden han efter Kongens Død udnævntes til Generalgouvernør i Lifland og som svensk Rigsraad døde i Riga i Aaret 1643. Hans Enke havde derpaa i Aaret 1648 i sit fem og fyrgetyvende Aar i Wismar giftet sig med den otte Aar yngre Grev Johan Axelsson Oxenstjerna, en Søn af Sverrigs Rigskantsler og selv ogsaa bekjendt som Diplomat, bekjendtest dog ved de navnkundige Ord, hvormed den berømte Fader vidste at bekæmpe Sønnens Tvivl om sine Kræfter til at forestaae Fredsunderhandlingen i Osnabrück efter den langvarige Krig i Tydskland: «Veed Du da ikke, min Søn, med hvor ringe Klogskab denne Verden styres» (An nescis, mi fili, quantilla prudentia regitur orbis). Efterat Mar-

[1]) Margareta Brahes Fødsel paa Rydboholm anfører Faderen selv under 28de Juni 1603 i sine bekjendte Optegnelser (Riksrådet Gref Abraham Brahes Tidebok ifrån 1594 til 1629, hos Samuel Loenbom, Anecdoter om namnkunniga Svenska män. Stockholm 1770—75. III, 148).

gareta Brahe ved Grev Johan Oxenstjernas Død i Wismar i Aaret 1657 anden Gang var bleven Enke, stod hun i Aaret 1661 i Begreb med at ægte den sex og tredsindsaarige Grev Ludvig Henrik af Nassau-Dillenburg[1]); da betænkte sig den trods sin fremskredne Alder for sin Elskværdighed, maaskee ogsaa for sin Rigdom endnu meget søgte Dame, idet hun pludselig foretrak at knytte sig til den unge, i de Svenskes Rækker nylig saarede tydske Prinds, og med ham fulgte til Homburg[2]). Margareta Brahes Ægteskab med Prindsen af Hessen-Homburg blev barnløst, ligesom hendes Ægteskab med Friherre Oxenstjerna og Grev Oxenstjerna havde været det; men efter hendes Død i Aaret 1669, giftede ogsaa Landgrev Friedrich sig endnu tvende Gange, først med den ældste Datter af Hertug Jacob af Kurland, en Niece af den store Kurfyrste, derpaa med en Grevinde af Leiningen-Westerburg[3]). Alene i sit andet Ægteskab havde han sex Sønner og sex Døttre, og fra ham nedstamme de mange Prindser af Hessen-Homburg, der i de forskjelligste Landes Tjeneste have indskrevet deres Navne i de sidste Aarhundreders Krigshistorie, Arvetagere af et Heltemod, hvorpaa Landgrev Friedrich II, som her fremhævet, længe førend Slaget ved Fehrbellin, allerede havde aflagt Prøve udenfor Danmarks Hovedstad.

---

[1]) Af et sjeldent Flyveskrift for Aaret 1661 med Titel: »Die ungetreue Margarethe Brahe, Gräfin von Wisingsburg« seer man, at den tilsidesatte Greve af Nassau ikke forsmaaede at benytte Pressen for at hævne sig. Til Gjendrivelse af hans Sigtelser udkom, ligeledes i Octav: »Der beantwortete, ungenannte, aber überaus schändliche Nassau-Dillenburgische Pasqnillant«.

[2]) Medtagende ikke blot sine store Kapitaler, der gik tabte for den Oxenstiernaske Slægt, men ogsaa flere denne vedkommende Papirer, saaledes Bengt Bengtson Oxenstiernas interessante Dagbog over hans Reiser i Orienten. Biogr. Lexicon öfver namnkunniga Män. X, 267, 316.

[3]) Jfr. Voigtel, Genealogische Tabellen. Halle 1811. Tab. 188.

Breve fra Ove Høegh-Guldberg til Johan v. Bülow.

Meddelte af J. H. Bang.

Disse Breve findes i Sorø Academis Manuskriptsamling i Pakke 37 c. 1—121. De meddeles ikke fuldstændig; dog ere kun nogle faa udeladte, der ikke indeholde noget af historisk Værd eller noget charakteristisk Træk med Hensyn til Guldbergs Personlighed, som man ikke finder tilstrækkelig fyldigt i de her meddelte Breve. Udvalget er gjort af Foreningens Secretair. Om Johan v. Bülow, der paa denne Tid var Hofmarskalk hos Kronprindsen, see Historisk Tidsskrift, 3die Række 4de og 5te Bind.

Allerhøistærede Hr. Marskalk
Oprigtige Ven

Efterat jeg i Gaar[1]) med et rørt Hierte af alle de Sindsbevægelser, som den sande Ærefrygt, den virkelige Taknemmelighed og Følelsen selv af min egen hele Tilstand kunne opvække, havde forladt Audiencen hos Vor allerdyrebareste Kronprints, overtænkde jeg siden hiemme hos mig selv et Spørgsmaal, som Hans Kongelige Høihed giorde mig, og som jeg i den Fornemmelses Tilstand, jeg var, ikke besvarede saa oplysende, som jeg burde. Sagen er denne: Hans Kongelige Høihed spurgde mig, om man ikke endnu ved det forrige Cabinet havde et stort Kongeligt Segl?

---

[1]) Dette Brev er skrevet et Par Dage efter at Guldberg var bleven afskediget som Statsminister og udnævnt til Stiftamtmand i Aarhus.

Herpaa svarede jeg: nei! man havde ikke og havde aldrig havt uden det saa kaldte lidet Cabinets-Segl, som Conferentsraad Sporon[1]) havde faaet, og som Hans Kongelige Høihed Kronprintsen vel havde. Alt dette er sandt, og lige efter Bogstaven; thi der har i Cabinettet aldrig været andet Segl, og aldrig andet Segl været brugt. Men det, som i det Øieblik, jeg havde den Naade at staae for Vores saa naadefulde Herre, ikke faldt mig ind, og saa naturligviis ikke kunne falde mig ind, er følgende: Da jeg efter den sidst gjorte Indretning[2]) skulle forestaae de Expeditioner, som angik det Almindelige, syntes ogsaa hos mig et Kongeligt Cabinets Segl at være nødvendigt. Det blev da ved Justitsraad Malling[3]) nogle Dage forud efter H. K. H. Arveprintsens Befaling hos Jøden Signetstikker Salomon Aaron bestilt. Dette var endnu ikke opkommet; følgelig aldrig seet af mig; og derfor nu, da det ei meer tænkdes paa, reent glemt. Dersom nu Hans K. Høihed, Vores Naadigste Kronprints, ville i Stilhed ved Dem, min Ven, lade sende hen til Signetstikkeren, og spørge derefter, samt befale, at naar det var færdigt, skulde det opleveres til H. K. Høihed; saa er og dette i Orden.

Deres Høivelbaarenhed vil i denne simple Fortælling finde efter Deres gode Hierte og sande Indsigt Aarsager nok til, at dette Signet, som aldrig havde været i mine Hænder, og nu ei meere tænktes paa, aldeeles ikke kunne

---

[1]) Om B. G. Sporon se Hist. Tidsskr. III, 5te Bind, S. 308 og N. M. Petersen Bidrag til den danske Literaturs Historie 5te Bind.

[2]) Der menes herved, da Guldberg den 6te April, altsaa faa Dage førend sin Afskedigelse, var bleven udnævnt til Statsminister.

[3]) Iver Christian Malling f. 1749 † 1806 ældre Broder til den bekjendte Forfatter Ove Malling, blev efter Guldberg Cabinetssecretair og Kasserer hos Arveprinds Frederik 1/1 1784.

falde mig ind i det Øieblik, jeg stod for min Herre. Hans K. Høiheds store Forstand og ædle Hierte vil da vist allernaadigst undskylde.

Min Ven ville end videre legge mig for Hans K. Høiheds Fødder, og sige, at jeg til Punkt og Prikke har efterkommet Høistsammes naadigste Ordre strax i Gaar Aftes, og at jeg fandt Indgangen for alt, hvad jeg bad, saa aabnet, at jeg tør med Grund haabe den Virkning, som Hans K. Høiheđ saa rørende for mig ønsker. Maatte ogsaa denne min lydige Handling være Kongens Søn behagelig! og det er den. Guđ, alle Tings Herre, velsigne og bekræfte og i alt, i alt lyksaliggiøre Ham!

Men De, min Ven, vil spørge til mit Befindende i Dag. Jeg er ikke fuld vel, og har maattet bruge noget; men det, De nu stedse maae giøre, og vil giøre, De maae elske

Deres

altid sande Ven

O. Høegh-Guldberg.

d. 17 Apr. 1784.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk

Allerhøistærede Ven

Det er mig vist umueligt at tilbringe sidste Morgen i Kiøbenhavn, og ikke anvende en Deel deraf paa at sige endnu her sidste Gang Deres Høivelbaarenhed ligesaa sand en Taksigelse, som et varmt Farvel. Jeg har været her med et oprigtigt Venskab for Dem: min Siel er overbeviist om, at De har det samme for mig, og jeg veed, jeg veed det med en Vished, der glæder mig, at De har giort dette Venskab saa virksomt, som De nogensinde har kunnet. Min Erkiendtlighed er Dem, Kiere Ven, helliget, og mit Venskab er Dem vis: det har, jeg veed det, nogen Priis i

Deres Siel, det skal stedse haandthæve sig deri, og Deres Hierte skal stedse ville møde mit. Fraværelse har ingen Virkning paa retskafne Siele. Men nu mit Farvel, og mit Farvel til Dem, min Ven:. det er ømt, fordi jeg elsker Dem; fordi De er hvor De er; fordi De trænger til saa megen Varetægt; fordi jeg veed, hvor høiligen De trænger dertil; thi hvo veed dette som jeg? Gud være Deres Skiold og Deres Lys; og altid være De hans mægtige Naade i Deres Siel opofret! De leve vel, min Ven, og De handle vel! Dette Ønske er alt, og det er (troe det) heelt af Hiertet.

Har De, Kiere Ven, Leilighed: saa ville De dog legge endnu denne Dag for Hans Kongelige Høiheds Kronprintsens Fødder min Siels ubrødelige Hengivenhed, min sande Underdanighed og den fuldeste Taknemmelighed. Jeg reiser bort fornøiet; thi jeg er det i Hiertet. Mine Ønsker skal stedse svæve over denne Vores dyrebare Herres vigtige Person, og maatte jeg i mit nye Embede være lykkelig nok til at have og erholde hans Bifald!

Jeg reiser i Morgen saare tidlig[1]), og seer Dem, Kiere Ven, ikke. Det havde jeg dog saa gierne villet, fordi mig synes, at der endnu var noget, som jeg kunne have sagt Dem. Men hvo veed, som jeg, hvor lidet De kand det, som De endog helst ville? Nu lev vel; lev saa lykkelig, som De dydigen kand; og meer veed jeg, at De ikke ønsker; elsk altid den, som elsker Dem, og kand i Sandhed kalde sig

Deres

sande, Deres ærbødige Ven

O. Høegh-Guldberg.

Kiøbenhavn d. 9 Jun. 1784.

---

[1]) **Til Aarhus for at overtage Stillingen der som Stiftamtmand.**

Høi- og Velbaarne Hr. Marskalk
Allerhøistærede sande Ven

Hans K. Høihed vor Naadigste Kronprints har virkelig sørget for mig. Finants-Collegium har tilmeldt mig i Dag al denne Høistsammes fuldnaadige Omhu. Jeg har ikke kunnet modstaae den Taknemmelighed, som bød mig at skrive lige til denne Naadigste Herre. Bedste Ven! leg Vægt til mit Hiertes Udtryk: tak for en Ven; takke ville De for mig: siig, at ogsaa Dem har jeg bedet derom. Jeg skrev Dem, førend jeg reiste: jeg veed bedst, hvor tungt det er at svare; men De maae dog, Kiereste Hr. Marskalk, nu blot til Svar paa dette skrive mig 6 Linier, hvoraf den sidste skal være: jeg elsker Dem og vil altid elske Dem. Troe, at jeg elsker Dem; troe, at det er oprigtigt; troe at mine Ønsker ere over Dem; og aldrig skal De komme til at troe anderledes; endog i dette sidste har De været min Ven. Jeg elsker Dem og jeg ærer Dem, og det vil jeg giøre til min Død.

elsk da nu og altid
Deres Høivelbaarenheds
gode faste Ven
O. Høegh-Guldberg

Aarhuus d. 22 Juni 1784.

Jeg kom over den 13 Jun vel og magelig; efter at have giort et forgjæves Forsøg d. 11. Min Gaard er taalelig, god til det anstændige: svag i Henseende til Huusholdnings Leilighed. Jeg maae begynde med at rive ned, og bygge op; og anvende endnu 2000 Rd. derpaa. Vær saa god at sige H. E. Hr. Obermarskalken[1]) den bedste Helsen

lev altid vel.

---

[1]) C. F. Numsen, om hvem see Hist. Tidsskr. III, 5te Bind S. 371.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Allerhøistærede Ven

Jeg skal være kort; thi jeg veed, at man bør være det. Tak af Hiertet for Deres Høivelbaarenheds Brev og dets hele Indhold, ogsaa for den naadigste Forsikring fra Hans K. Høihed Kronprintsen. De har tilladt, at jeg maatte i visse Tilfælde tage min Tilflugt til Dem; det giør jeg nu, og det med en Vens Tillid. Professor Thorkelins[1]) Indsigter og Hjerte kiendte jeg. Han havde just den Art Lærdom, som en Archivarius bør besidde. Jeg bad da for ham, og han fik et Kongeligt Løfte paa Geheime-Archivarii Tienesten: det har han i Hænde; jeg veed, at han har alle Egenskaber fortrinligen dertil. Nu frygter han, at nogen anden skulle dertil komme ham for. Han viser min Ven dette Løfte. Hav den Godhed at legge et stærkt NB. dertil, og at handthæve det. H. K. H. Vor dyrebare Kronprints har i alle Tilfælde giort det: og jeg tør allerunderdanigst indestaae for, at Prof. Thorkelin har til denne Post en sær udmærket Duelighed.

Nu ikke et Ord meere, uden dette, at Stiftamtmanden har nu omreist sit Stift, og kiender det nu saaledes, som Barnet sin Religion, naar han har lært sin Catechismus. Deres Ven bygger, og bliver færdig til Mikkelsdag. Lev vel; nyd al sand Lyksalighed, og elsk dog altid

den oprigtige Ven og ydmyge Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 27 Jul. 1784.

Om det ikke er for dristigt, vover jeg ved min Ven at legge mig for H. K. H. Kronprintsens Fødder.

---

[1]) G. J. Thorkelin f. 1752 blev 1791 Archivarius i Geheime-Archivet; jvfr. N. M. Petersen Bidrag til den danske Literaturs Historie V, 2, 130—31.

Høivelbaarne Hr. Marskalk

Allerhøistærede Ven

Ved den høie Fest, som nu forestaaer[1]), maae Deres Høivelbaarenhed dog tillade mig at skrive Dem til, for at sige Dem, at min hele Siel er det, den bør være, kun Bøn og Ønske for vor Dyrebareste Kronprints, for Høisammes Liv og Lyksalighed, for det jeg veed at være Hans Kongelige Høiheds første og sidste Ønske, Landets Vel at lykkes under Hans Majestet ved den utrættelige Omhu, som Hans Kongelige Høihed bliver ved at anvende for Kongen og Hans Folk. O! maatte Hans Kongelige Høihed dertil nyde den allerkraftigste Guddommelige Velsignelse, og maatte Høistsammes saare ædle Hensigter efterhaanden naae den for Ham ærefulde og for hele Landet salige Opfyldelse! Maatte Hans Kongelige Høiheds Liv og Dage og Lyksalighed være under Forsynets helligste Varetægt, og Han til Sit og vores Fædrenelands sande Gode opnaae Christian den Tredies Ære med Christian den Fierdes Alder!

Disse mine daglige Siels Ønsker ville min Ven legge for Hans Kongelige Høiheds Fødder, og for mig, som De vist elsker, tillige i dybeste Underdanighed forsikre, at jeg hver Dag med den meest levende Taknemmelighed i største Sandhed erkiender Høistsammes Naade for mig og mine, i det jeg i et kiert og anstændigt Embede arbeider paa at giøre min Pligt, og i en stille og for mig angenem Rolighed nyder mit Bibliothek, og har igien oprettet gammelt Venskab med Muserne. Jeg maatte rive et gammelt Huus ned, og drev saavel, Kiereste Hr. Marskalk, paa Arbeidet, at jeg inden Vinteren fik mine Contoirer logerte; mine Bøger;

---

[1]) Kronprindsens Fødselsdag d. 28de Januar.

mine Domestiquer; og mig selv; simpel; men i min Smag beqvem.

Naar nu Hans Kongelige Høihed engang benaader det kiere Jylland med Sin høie og velgiørende Nærværelse, og De da er med, og kommer til Aarhuus, hvor skal jeg da vise Dem al min Herlighed, og fortælle Dem, hvor lykkelig jeg i mit Hierte er! Jævnligen spørger jeg til Deres Høivelbaarenhed, og undertiden har De ladet mig helse; men hver Gang jeg hører fra Dem, og at De er vel, saa glædes mit Hierte: det ville De være forvisset om, at jeg elsker og ærer Dem, og om vi ikke skulle sees meere i denne Verden, saa ville De troe, at min indvortes Høiagtelse har De og eier De: det jeg har erklæret for alle og skal erklære. At De og bliver ved igien at være min Ven, og at De af og til vil nævne mig for vor Dyrebare Kronprints som en taknemmelig og lykkelig og underdanigst hengiven Tiener, det vil jeg bede Dem om. Igien paa min Side ere mine oprigtigste Ønsker, troe det, for Dem, ligesom og Dem bestandigen er bestemt den sandeste Venskabs og Ærbødigheds Hengivenhed, med hvilken jeg lever og døer

Deres Høivelbaarenheds
ydmyge Tiener og ærlige Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 20 Jan. 1785.

Høivelbaarne Hr. Marskalk
Allerhøistærede Ven.

Tak for Deres Høivelbaarenheds Brev og for dets hele Indhold; tak for det Indtryk, som Deres Hierte har sat derpaa; det Indtryk, som mit Hierte kiender, fordi det har erkiendt Deres Hierte, og vedbliver sin Overbeviisning. Her

i min Rolighed, i en Tilstand, jeg uskrømtet elsker, er det mig en indvortes Glæde, en uskyldig Glæde at troe mig vis om Hans Kongelige Høiheds Kronprintsens Naade; og det er af Dem, Kiereste Ven, en Fortieneste mod en altid tro og stadig Ven at bevare mig dette uskatteerlige Gode. Dette giøre De; og det giør De; jeg er vis derpaa med en Overbeviisning, som giør os begge ingen Skam; men saa er De og i Sielen selv vis paa, at ingen giør for Dem, Kiere Ven, til det Skridt, det vigtige Skridt, som De nu har for, sandere og bedre meente Ønsker end jeg; jeg kiender Dem saa nøie, at jeg seer, De føler de nye Pligter i hele Vide, og ønsker sig al Naade til at opfylde dem værdigen, og under deres Opfyldelse al Velsignelse i en Stand, som saa høiligen trænger dertil[1]). Denne Velsignelse, denne Naade skal mine Ønsker oprigtigen nedkalde over Dem og Deres Brud; og Hendes gode Hierte skal vide at holde ved den guddommelige Naade, Til Lykke da, Allerhøistærede! til Lykke! det siger mit Hierte Dem; det ønskes ikke med Munden, ikke paa Papiret, men af inderste Grund. Endog den anseelige Formue, som Forsynet beskierer Dem, og som i Deres Haand er sikker at bevares, giver mig en Rolighed for Dem, som Ven kun føler; men har da Gud saaledes givet Deres Høivelbaarenhed en Sikkerhed meere; en Sikkerhed, jeg oprigtigen har ønsket Dem: saa ville De ære Gud derfor, ved derfor ligefuldt at blive paa det slibrige Sted, og giøre Guds og Landets Gierning. De kand nu med større Rolighed; og De ville derfor og med fuldere Lyst. Herren være Dem Viisdom, Styrke, Mod og Befæ-

---

[1]) Johan v. Bülow ægtede $^{21}/_{5}$ 1785 Else Marie Hoppe f. 1767 † 1834.

stelse! Opfyldelsen af dette Ønske er dens Glæde, som med et sandt Venskab og en sand Høiagtelse er og skal være

Deres Høivelbaarenheds
oprigtige Ven og gamle troe Tiener

Aarhuus d. 16 Febr. 1785. O. Høegh-Guldberg.

Tak for al Omhu og Godhed mod Thorkelin: han er det værd og er taknemmelig.

Høivelbaarne
Allerhøistærede Hr. Marskalk

Uden egentlig at have noget i Dag at skrive om af alt det, hvorfor man gierne skriver, tager jeg Pennen, alleene i dette eene Øiemeed at fornye mig i Deres Høivelbaarenheds Erindring, og at sige Dem reent ud engang igien, at jeg bliver ved at elske Dem og at ære Dem, ja at agte Dem i mit Hierte høit, fordi jeg om Dem intet hører eller erfarer, uden hvad der giør Dem, Deres Tænkemaade, Deres Plans Fasthed Ære, og da for det Venskab, min Siel føler for Dem, glæder mig meere, end jeg her vil sige; dog dette baade maae og vil jeg sige en Ven, at alt dette er mig noget saa got, saa angenemt, som Haabs og vigtige Ønskers Opfyldelse altid er det for Mennesker. Jeg, som kiender min Ven, veed, at det er Dem ikke ligegyldigt, at Deres Jydske Ven lever med denne varige søde Fornøielse, og derfor maae De og tillade mig, idet mindste et Par Gange om Aaret, at fortælle Dem denne Glæde, hvormeget De endog er adspredt, og har at giøre. Med samme Vished kiender jeg og, at det er Dem altid kiert at høre om mig, og fra mig, at jeg lever vel, og føler altid i min hele Tilstand samme Sødhed, som første Gang. Embede, Familie og Bibliothek dele mig, og disse tre, alle kiere, nyde mig og nydes af mig: dertil giver Gud Helbred og et

glad Sind, og hvad fattes saa, uden at erkiende i Alt dette Guds Barmhiertighed og Kongens og Kongens Søns Naade? og troe mig, min Ven, at ogsaa dette staaer altid ligesaa levende for min Siel som dybt skrevet i mit Hierte. Hermed fra meere end een Side henger og det Ønske sammen, at De, Oprigtige Ven, maae leve vel, være fornøiet og nyde Siels og Legems Munterhed. God Efterretning derom, naar jeg en enkelt Gang imellem kand faae den vis og tilforladelig, er mig Føde for mange Dage. Nu har jeg sagt Deres Høivelbaarenhed alt, hvad jeg har villet; kun eet sukker min Siel om, og det er i dette dømmende og for Landets og min Egns Vel afgiørende Øieblik, at den gode Gud ville inden aatte Dage vande vore Agre og Enge; skeer dette, er der endnu Haab om god Grøde og god Høst; i denne hele Maaned har min Omkreds ingen Regn faaet.

Endeligen lev vel, agtbarste Ven, nyd Himmelens Varetægt og Bistand, og bliv ved at elske den, som med den fuldeste Høiagtelse og sandeste Hengivenhed er og skal være

Deres Høivelbaarenheds
ydmyge Tiener og trofaste Ven.
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 23 Jun. 1786.

Høivelbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven

Et kiert Brev bragde Hr. Justitsraad Malling mig fra Deres Høivelbaarenhed, og et ligesaa kiert veed jeg, at han nu igien skal bringe Dem tilbage. Det, som jeg ved ham fik fra Dem, min Ven, var netop som mit Hierte ville have det; De var vel; Deres Kiere Frue ogsaa vel, skiønt nær ved at giøre Dem til Fader; De elsker mig, som altid; De bevarer i alt den samme Tænkemaade, og bliver ved uryggelig at følge Deres Vei. De ville da, Bedste Ven, forestille

Sig ved alt dette min Glæde, min hele Siels Glæde, og med hvor aabent et Hierte vil og skal jeg modtage den Tidende, jeg længes efter og giør sande Ønsker for; den nemlig, at den gode Frue Marskalkinde er en lykkelig Moder, og De, min Ven, en lykkelig Fader! Troe mig, at alt, hvad Dem angaaer, har for mig en fuld Vegt; og hvilken bør og maae da have et Øieblik saa foruroligende og igien saa glædende!

Alt dette er nu, min Ven, som imellem sande Venner; og dette ere vi, og dette vil vi til vor Død blive. Vi have havt i vanskelige Omstændigheder Leilighed til, af sande Prøver at kiende hinanden, og til Trods for Menneskelige Fordomme, endog de almindeligste, have vi kunnet ikke alleene frelse Venskabet, men og bestyrke og forhøie det. Mig har dette intet kostet; thi den Høieste være lovet, jeg kunne tydeligen opsee, og klart kiende det, jeg saa gierne ville kiende; og for min Ven var af alt, hvad forud skeede, aabenbart, at jeg aldrig saa snart havde een Vished, førend mit Hierte lagde for Dagen alt hvad det ønskede og vilde Dem, da det til den Tid ærligen havde virket til at handthæve Dem mod tusende listige Anfald. Udslaget af Forsynets mærkelige Raad blev dette: min Ven staaer just, hvor mit Ønske vilde Dem; og jeg opnaaede den lyksalige Rolighed, som jeg intet Gudbehageligt Middel kiendte til at overflyttes i. Stedse staaer for mine Øine, Kiereste Ven, levende Billeder af Dem i nogle Stillinger, og disse tilsværge mig Deres ømmeste Venskab. Stedse bekiender jeg derfor, og har bekiendt, at jeg elsker Dem; og jeg veed og har hørt det af uforkastelige Vidner, at De og bekiender mig for Deres Ven, og begge føle vi i vort Inderste, at Hiertet her taler ved Munden. Saaledes er det, og saaledes skal det blive. Aldeles vis derom har jeg nu kun det Ønske,

det daglige Ønske, at den gode Gud vil beholde mig min Lyksalighed, og forunde min Ven, Dem, Kiereste Ven, den Varetægt, den Viisdom, den Sindsstyrke, som De behøver høiligen i Deres Uroe. I dette Ønske staaer for min Siel den ømmeste, ligesom underdanigste, Hengivenhed for vor allerdyrebareste Kronprints, for Hvis vigtige Person og høie Ære jeg veed, veed med den yderste Vished, at De, min Ven, med Ærlighed, Uegennyttighed og en reen Samvittighed vaager. Det er da for mit Danske Hierte af yderste Vegt, at De ved Almagtens egen Naade bevares, styrkes udrustes imod alle de lumske og skiendige Anfald af Avind, Had, Begierlighed af alle Arter; Anfald, jeg aldrig i 12 Aar havde udholdt, naar ikke den ypperlige Arveprintses Standhaftighed selv havde giort mig rolig; og samme yderst fornødne Rolighed hvor under, ønsker og forventer jeg den for min Ven! jeg siger endog: forventer, fordi saa forekom mig altid Kongens Søns Siele-Agt at love. Sikker da fra denne allerbetydeligste Side, har min Ven indvortes Rolighed, skiønt De derfor hverken undgaaer eller kand undgaae Bryderier, Ærgrelser, Fortrædeligheder af egennyttige, fremfusende, falske, foranderlige, sære, ubegribelige Mennesker. Men mod alt dette maae dyb Ærbødighed for Guds Kald; fast Kierlighed til Sine Herrer og sit Fædreneland; sund Taalmodighed med Menneskers Svaghed og en oplyst Standhaftighed og et jævnt Mod væbne og hærde. Kiert, usigelig kiert har det da været mig denne Sommer at erfare, ved den nøieste Udspørgelse, af tre Mænd, som alle ligemed mig ære og elske min Ven, at De staaer just paa Deres Post med disse retskafne Vaaben. Dette har først Hr. Kammerherre Schumacher[1]), siden Hr. Kammerjunker

[1]) P. Chr. Schumacher f. 1743 † 1817, var en Tid Consul i Marokko, derpaa 1779 Legationssecretær, siden Gesandt i Petersborg, men

Brochenhuus[1]), og endelig Hr. Justitsraad Malling eenstemmigen forsikret mig. Med disse Tre har jeg kunnet tale, (og de ere ogsaa og have været, siden jeg er her, de første) ogsaa har jeg talt med dem. Den Mellemste kom mig net op, for at rolige mig; thi just da havde jeg hørt, at slette Siele havde mod Dem, agtbareste Ven, en Mine færdig; og efterat jeg vel havde forsikret mig, at Brochenhuus tænkte, som jeg vilde, spurgde jeg ham reent ud; thi mit ængstede Hierte trængte til Forvisning; men han forsikrede mig, at jeg kunde være rolig, saavidt han i nogen Maade indsaae. Siden kom Malling, og igientog mig det samme. Nu lettet, skriver jeg Dem Selv min Frygt og min Glæde; jeg omarmer Dem, og beder, at fare fort kun paa samme Vei, som hidtil: jeg tilønsker Dem altid Naade hos Gud, Yndest hos Fyrsten, Viisdom og Sinds Fasthed, Velsignelse i Alt, ogsaa i Deres eget Huus. Skulle jeg med et Ord anmode Dem at blive ved at være min Ven? Nei! det vil jeg ikke; thi det veed jeg at være unødvendigt. Fordi Leiligheden er saa god, skriver jeg et saa langt, et saa aabent Brev. Min Ven svarer, naar De kand, og ikke, naar jeg vilde. De omsluttes af mine oprigtigste Ønsker, ligesom De er i dens Hierte, som med en Vens Følelser nu underskriver sig Deres Høivelbaarenheds

trofaste og ærbødigste

Tiener O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 4 Aug. 1786.

---

blev efter 1784 ikke benyttet i diplomatisk Tjeneste, blev et Par Aar efter Amtmand i Svendborg Amt og døde her som Geheimekonferensraad 1817. Han var en af Guldbergs nærmeste politiske Venner.

[1]) Kammerjkr. Brochenhuus, enten den ældre Frederik f. 13/10 1758, da Kammerjunker hos Prindsesse Sophie Frederikke, eller den yngre Joh. Ludvig f. 12/5 1759, da første Kammerjunker hos Kronprindsen.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Allerhøistærede Ven

Vore Breve have krydset hinanden. Mit inderlige Ønske for Deres Høivelbaarenhed og min Siels hele Begiering for den Naadigste Herre, der er og bliver hver ærlig Undersaats Haab, er allerede i min Vens Hænder; ligesom nu Deres Ønske for mig og Deres vist kiere Venskabs Forsikring er med en sand Glæde i mine. Tak derfor; bliv ved at være, ogsaa for mig, den De er; og behag at troe, at den gode Hr. Kammerjunker Brochenhuus har fra min Mund ikke kunnet sige Dem meer eller andet, end hvad mit Hierte udtrykde.

Men nu Prof. Thorkelin[1])! han har ikke skrevet mig, siden han forlod Kiøbenhavn, og ikke veed jeg, hvor han er; men blev han en Brit eller Fremmed, saa er han saa langt fra at være brav, at jeg ikke ville helse ham. Gid min Ven ville skrive ham fra Sig og mig dette! Men jeg vil, kand og bør dog ei heller troe saadant.

Nu saa kort om alt andet, for at have Rum til det vigtigste Svar paa det betydeligste Spørgsmaal af min Vens Brev.

De forlanger, Allerhøistærede Hr. Marskalk, at vide mine Tanker angaaende en Plan, som arbeides paa i Henseende til en Species-Banques[2]) Oprettelse i Altona, og som Deres Høivelbaarenhed forestiller Sig, at jeg har hørt om. Ja vist nok har jeg hørt derom; thi hvad høres ikke, hvad skrives ikke til hele Verden? Men af alt det sig selv modstridige, som herom er kommet mig for Øren, har jeg intet agtet, uden det som findes indrykt for Nov. Maaned i den Politiske

---

¹) Denne var dengang reist til England, han var paa Helsingørs Rhed 15 Juli og ankom til London 7 August 1786.

²) Forordningen udkom først 29 Febr. 1788. Betænkninger for og imod Banken findes i Manuskriptsamlingen Pakke 88. C. 1—18.

Journal[1]); men der siges denne Plan allerede at være af Kongen approberet; og da nu min Ven kalder det kun en Plan, som arbeides paa: saa seer jeg, at ikke engang Journalen er deri paalidelig. Hvor tungt da at sige sine Tanker, Kiereste Ven, over en Sag af den Vigtighed, naar man tvivler om de Data selv, som man dog har alleene for sig! Og ville jeg endog antage Journalens Foregivende for rigtigt, saa maae en Mand, som jeg, dog nødvendigen sige sig selv, at han da heller ikke veed uden dette: følgelig ikke kiender det Hele i sin sande Art; i sine Omstændigheder; i sit Baand med alt andet, og det just paa denne Tid. Og, Kiere Ven, hvo bør bedre vide end jeg, at uden en reen Udsigt over alt dette bør man aldrig, fordi man aldrig kand, bedømme en Plan af saadan Natur og saadan Følge? Naar det da ikke var, fordi en Ven, som De er, og paa det Sted, De staaer, forlangde disse mine Tanker, og forlangde dem efter Deres egne Ord af mange Aarsager, som endnu blive in petto: Saa omarmede jeg Dem, og bad Venskab og Fornuft undskylde.

Men nu skal jeg over disse en Journals aldeles ufuldstændige Data sige Dem min Mening oprigtigen: De ville da nøie erindre Sig, at denne Mening er, som sin Kilde, umoden og uvis og utilstrækkelig.

I. Journalen siger, at Planens Hoved-Hensigt er at indvexle den nu curserende Mønt mod en nye Specie-Mønt, som beskrives; og de nuværende Banco-Noter mod Nye, som og beskrives. Efter Journalen synes, at dette skulde gielde alle Kongens Stater, og den hele Massa af Mønt og Sedler: og at Massen af Mønt ei skulde formeeres; thi den

---

[1]) Den af Etatsraad B. G. v. Schirack udgivne »Politisches Journal«, der begyndte at udkomme i Hamburg i Aaret 1781 og siden blev fortsat indtil 1837.

siger, at nye Udmøntning alleene har ikke den paasigtede Virkning. Denne Virkning skulde da alleene følge af Møntens Forandring til det Sande og Bedre, og af Sedlernes Forandring til en bedre Form. Journalen bestyrker mig i denne Meening, naar den strax taler om Species-Banquen i Altona; thi da skal, hedder det (rigtignok efter en Species-Banques Natur) 2 Millioner rdl. i Sølv deponeres, og ligesaa meget i Banco-Sedler, for hvilke sidste jeg da slutter, at den i Hertugdømmerne curserende Mønt skal indfries, ommøntes, og igien gaae ud, tilligemed de der værende Danske Sedler, som indfries og casseres.

Naar nu Journalen er paalidelig, synes mig

1. at en Ommøntning af den hele klingende Fond for alle Kongens Stater var en herlig Sag, siden dens ved Slid og Udvippen, i Tidens Længde, foraarsagede Forringelse har vist ingen god Virkning,

2. at 1 og 5 rdl. Sedlers Afskaffelse var god af bekiendte Aarsager

3. at Banco-Noternes Indretning efter Mønten; og Møntens efter Species-Fod er Planmæssig.

Men, Kiere Ven, nu kommer det an paa

a) at dette skeer for alle Kongens Stater og tillige; thi ellers synes deraf, at ville flyde en Uorden, som forekommer mig saa stor, at jeg aldrig kand indsee, hvorledes den skulde styres

b) at Hans Majestæt vil udholde Tabet ved Ommøntningen, og at den nøieste Afpasning kand iagttages ved den hele Operations Iverksettelse i alle sine Dele,

c) at Kongen har en Fonds stor nok til at giøre dette mægtige Forskud.

d) at Kobber-Mønt og Scheide-Mønt bliver NB. inden for det sande Forhold. Og endelig

e) tilstaaer jeg reent ud, at det overgaaer min liden Forstand, hvorledes den forhaabte Virkning kand ventes, og 1 og 5 rdl. Sedler tages bort, uden at Massen af den klingende Mønt formeeres i Forhold til de indgaaende Sedlers fulde Beløb, og NB. uden at Handel og Virksomhed med Eftertryk (efter Tiderne dog) opfriskes og reises til Besparelse for Staten og Gevinst for Staten og et hastigt Omløb i Staten.

II. Jeg kommer nu til Journalens anden vigtige Post, som siger, at med denne nye Indretning skal begyndes i Hertugdømmene, og derfor Species-Banquen, Species Sedler, Species Mønt paa den beskrevne Maade indføres i bemeldte Hertugdømme. Nu efter min stakkels Journal, som min eeneste Kilde at dømme, saa tilstaaer jeg:

NB. at dersom Hertugdømmene vare Kongens Eeneste Stater, kand ingen Plan være bedre, grundigere, i fuldere Forhold; thi de 2 Millioner in deposito, 2 Millioner Species Sedler i rigtig Forhold til denne Fonds, og hele Mønten ligeledes rigtig forandret udgiør et vel passet Heelt for Slesvig og Holsten

Men da nu (a) Hertugdømmene neppe er den Fierde Deel af det Gandske, og denne Fierde Deel vilde ved en saadan Indretning vinde mod de Tre Dele en uoverseelig Fordeel og blive en græsselig Gevext (*tumeur*) paa Statslegemet, der indtil Marven udsuede det Øvrige: Saa seer og begriber jeg, at min Journal er en Avis, og at alt, hvad den har, er kun Stykker, og maaskee Løgn for det Meeste. (b) Hertugdømmene ere paa Udsiden af Staten; men Circulationen i Legemet drives i og ved Hovedet og Hiertet, og bør i en Stat have sit Væld ved Regenten og i Midten, hvilket, hos os, Kiøbenhavn er for sit store Baand med det øvrige, da Altona er som Tommel-Taaen paa Foden.

(c) Hertugdømmene ere, i Henseende til Stæder og Proprietairer, de meest privilegerte af Kongens Stater: Stæderne svare ingen egentlig consumption. Derfor at oprette for dem en saa stor Forlods Fordeel, og Kongen at have deraf mindre, end om sligt skede for Kongerigerne, det synes og mindre passende.
(d) Man har længe meent, at Hertugdømmene vandt fra Hamborg alleene 2 Tønder Guld om Aaret, og det er vel: Men at hielpe dem til at vinde aarlig fra de egentligen Danske Stater ved saadan Mønt og saadanne Sedler og et al pari i Hamborg, det var vel meget.
(e) Endnu svimler jeg, naar jeg efter Journalens Anviisning vil tænke, hvorledes det vilde blive mueligt, naar Hertugdømmene vare i denne store Finants Deel saaledes blevne en Stat i en Stat, en Stat for sig, da at opholde paa nogen Maade de andre Danske Banco-Sedler og den anden Danske Mønt, NB. som nu tabde baade i Handel med Hertugdømmene og ved Betalinger i Hamborg, og dog forekomme eller formindske det Tab, den Bekymring, den Ulykke, som deraf vilde flyde, naar Hertugdømmene ei alleene ikke bære med, men ved deres Bedre i alt forkleine og nedsette det Andet.
(f) Hamborg ville nu see de Danske Sedler ikke faa pro cent slettere; Hvilken Gevinst!
(g) Men alle disse Uleiligheder, der ere endog af den Art, at mine svage Øine ikke see, hvorledes de kunde, naar saadan Indretning eengang var indført, meere ændres, forekomme mig saa store, at jeg med den yderste Overbeviisning indseer, at det er en manglende og usand Journal, og ingen Statsplan, som jeg har for mig.

Døm derfor, Kiere Ven, hvilket Offer det er af mig til

vort Venskab og min reene Tillid paa Dem, at jeg over slige usammenhængende Krummer vil og tør yttre nogen alvorlig Tanke. Men De har villet, og jeg har giort det. Nu vil jeg og noget, og det maae De giøre, og ved Venskabets Hellighed love mig; og det er, naar De har læst al denne Fegtning maaskee med en Skygge, De da vil ofre strax Brevet til Ilden; dog Dem min Ven, uformeent, om De finder en eller anden Tanke nogen Eftertanke værd, da Selv at afskrive, hvad De i Forveien lyster. I øvrigt er det hverken min Smag eller min Lyst eller min Rolighed at tale eller skrive, hvor jeg ikke har Kald eller Befaling; Og jeg veed, hvor kiert alt dette Mit er for Dem. Nu ulovet har jeg Deres Løfte herom, og dette er mig helligt; thi saa har nu været Dem det hiertelige Venskab, hvormed jeg agter til Døden at være

Deres Høivelbaarenheds
ærbødige Tiener og sande Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 2. Jan. 1787.

Første Brev i Aaret, Herren velsigne Aaret for Dem og Deres! for Kongen og Staten!

Høivelbaarne Hr. Marskalk

Allerhøistærede Ven

Jeg skriver i Dag Deres Høi-Velbaarenhed til, vistnok for at glæde mig med Dem, at vores fælles Kronprints og Herre har fyldt med saa megen sand Ære, og en bevaret Dyd og Virksomhed sit 19 Aar, og for at sige Dem, at Deres Ønsker for denne vigtige og dyrebare Herre ere mine; men dog derfor havde jeg ikke nu saa hastig uleiliget min Ven; thi De veed, hvor Dansk jeg er; og dette er Dem for

min Tænkemaade og for mine Ønsker langt anden Borgen end de statteligste Breve. Min Ven faaer da atter et Brev, og det af adskillige Aarsager, som jeg nu saa kortelig vil fremstille.

Hvad tænkde De, Kiere Ven, om mit sidste Brev? Min Siels Overbeviisning skrev jeg Dem, og det kort og sammenpakket, og uden at udføre noget, endog med at udelukke meget, for at undgaae et stort mistænkeligt Brev.

Den hele Indklædning laante jeg fra Deres og min egen Stilling; og stolede paa, at De forstod den og undskyldte alt dette ellers fremmede Væsen. Al min Kundskab og Erfaring har De i hvert Tilfælde at byde over; og havde jeg blot een Gang mundligen talt med Dem, var intet lettere for Dem end give mig ved saadanne Leiligheder, om flere skulle komme, den fulde Frihed og Omstændelighed.

Men saadan Leilighed spaae nu alle Efterretninger mig for næste Sommer, da Jylland venter og min Egn i Jylland (venter) den Naade, at see Hans K. H. Kronprintsen. Hvor glædeligt dette vil være for mig, vil jeg ikke forklare; men dette ville min Oprigtige Ven troe, at det vil blive mig vist en sød Fornøielse at see dog engang igien Dem, og nyde et Par Samtaler midt i al den fra saadanne Reiser uadskillelige Tummel. De ville troe, at De eier al min Høiagtelse, og det i den Grad, som faa Mennesker, fordi jeg finder, at De aldeles er det Guds Kald troe, som hviler paa Dem; og som De, min Elskelige Ven, opfylder ved at sørge for vor, dyrebareste Kronprintses Person og Ære, og ved at vedligeholde Forbindelsen i det Kongelige Huus: en Berømmelse, som ikke jeg giver Dem, men H. K. H. Arveprintsen, hvis sande Agtelse De, min Ven, virkeligen har. Jeg skriver Dem intet Løgn eller Smiger; thi hvad Aarsag har jeg dertil, der er, hvor jeg er, og er der med inderlig Glæde

og aldeles efter mit Tykke; hvilken Lykke H. K. H. Kronprintsen har giort mig, og hvorfor min hele Siel takker denne min Arve-Herre. Kort sagt, min Ven, ja min sande Ven, vi vil see hinanden med sand Rørelse; thi jeg er lykkelig efter al mit Ønskes Fylde; og De, hvis Val jeg saa har bifaldt, har opfyldt alt mit Haab, saa at jeg kun ønsker, at De maae blive ved at være hos den Dyrebare Herre, og Han beholde en saa ærlig og uegennyttig Mand, og at ingen M.[1]) eller nogen anden maae snige sig til en Plads, som De saa vel og tilbørligen beklæder. Jeg kand ikke andet end skrive Dem min inderste Tanke og Attraa til, hvilken De, Kiereste Ven, vil mundlig, naar vi sees høre udførligere af mig. Stedse maae De, ligesom jeg, troe, at fra de Poster maae man aldrig selv gaae; thi det er Guds Kald, om noget er det. Som man da er sat af den store Herre, maae man og handhæve sig mod alle Skielmstykker ved alle lovlige Midler; og man maae ikke alleene, men man bør; ja man bør; og det for Guds Skyld, og for sin Printses Skyld, og før de. Manges Skyld.

Nu en Bøn, som jeg formelig vil giøre til Dem, min Ven, og det er, at De for det sande Venskabs Skyld, som vist er imellem os, maae, om De nogenlunde kand, mage det saa, at vor Dyrebare Kronprints her i Aarhuus viser mig den Naade at ville logere hos mig. Mit Huus er dertil beqvem; men det er ikke Sagen: den er, at mit Hierte

---

[1]) Her sigtes vist til Joh. Sigismund Møsting, opvartende Kammerjunker hos Kongen. 1790 blev han Amtmand i Haderslev, men kom 1804 atter tilbage til Kjøbenhavn; død som Statsminister 1843. Om hans Deltagelse i Regeringsforandringen 14de April 1784, se Hist. Tidsskrift III, 5te Bind S. 414 ff. Hans 71 Breve til Bülow (Pakke 36 e.) antyde et temmelig venskabeligt Forhold mellem dem.

ville ellers lide forskrækkeligen; og min Anseelse i Stiftet. Ingen af mine gamle Misundere har noget derved at frygte; thi deels er H. K. H. vist uden for al Fare fra en provincial-Cabale, og deels veed Gud, at jeg intet ønsker uden at døe i dette mit Reede. Men til Dem, min Ven, at skrifte alt: jo meere jeg hertil er og bør være sindet, jo inderligere attraaer jeg den søde Naade at herbergere vor Kronprints; og dette maae De nu sørge for, at jeg kand naae dette inderlige Ønske, om Gud vil, at og vort Aarhuus skal have denne Lykke at see inden sine Porte denne vor Arve-Herre. Tænk nu og, hvad Glæde det skal være for mig at logere Dem saa, at jeg kand dog med nogen Mag see Dem. Behag endelig herpaa engang at svare mig, naar De seer Dem i Stand til at kunne svare; og imidlertid at bevare mig det Venskab, jeg høit agter, og som endog vil sørge for, at jeg bliver hvor jeg er: ingen elsker meere Deres Høivelbaarenhed end Deres

ærbødigste Tiener og trofaste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 2. Febr. 1787.

Hele Brevet er skrevet fra Ven til Ven med yderste Tillid, og min Ven fortiener den af mig i al Henseende. Lev altid vel.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Allerhøistærede Kiere Ven,

Med en Glæde, som Deres Høivelbaarenhed Selv saa fuldkommen kand føle, modtog jeg fra Deres Haand den naadigste og for mig oplivende Tilsagn, at Hans Kongelige Høihed vor Dyrebareste Kronprints vil unde mit Huus den Naade og Ære, at tage ved sin Høie Nærværelse i Aarhuus

der Sit Herberg. Alt dette, min Oprigtige Ven, veed De: ogsaa kiender De, og jeg kiender, med hvad indbyrdes Rørelse vi vil igien see: jeg Dem, der saa fuldkommen har fortient min hele Siels Agtelse, og De mig, som De elsker, og vil finde i min egen Smag lykkelig, efter mit eget Tykke boende, og i min Kreds efter mine Kræfter virksom. Hvilken Fest at beskue vor Kronprints, og hvilken *episode* tillige at see Dem! Maatte kun nu dette søde Ønske opfyldes! Men dette giøre Gud!

Imidlertid er der endnu een Bøn, jeg allerunderdanigst vover at giøre, og om hvis Bønhørelse min Ven baade vil anholde, og kierligst unde mig Efterretning. Bønnen angaaer Randers, om det maae allernaadigst vorde mig som Stiftamtmand tilladt at sørge for Hans Kongelige Høiheds Logis i denne Bye, der saa inderlig ønsker at maatte nyde den Naade at være Vært for denne vor store og kiereste Giest. Min Ven vil og her være min Talsmand, og jeg synes saa, at jeg tør vove at haabe. Horsens nævner jeg ikke, fordi jeg har hørt, at Hr. General-major Schenkel[1]) allerede har erholdt det naadige Løfte, og hans Gaard tillige baade er beqvem og ligger vel. Aarhuus alleene, og da nu Randers blive for mine Ønsker tilbage.

Nu dette er da under min saa Kiere Vens Omhu, og hvor kunde det være bedre?

Bange for at skrive Dem for ofte til, indtil jeg har seet og hørt Dem, vil jeg nu med den Fortrolighed, som er gammel mellem os, udbede mig paa eengang nogle faa Oplysninger.

1. Man siger, at Deres Excellencer de Herrer Gene-

---

[1]) Generalmajor Johan v. Schinchel var Chef for 1ste Husarregiment.

raler Huth[1]) og Ahlefeld[2]) følge med. Den sidste kand jeg ikke anstændigen logere hos mig, og ei heller, som jeg vilde, den Første; men i Nærheden hos mig dem Begge meget vel. Nu er kun min Tvivl denne: H. Ex. Huth er gammel og svagelig: maaskee han da burde være i samme Gaard med H. K. Høihed. Skulde da saa være, saa er hos mig kun eet Kammer ligeved Hans K. Høiheds Sovkammer; og dette vilde jeg just, at min Ven skulde have; thi hvor jeg igien da hos mig maatte logere Dem, er ikke saa fuldkommen i min egen Smag. Vær nu saa god at bestemme med eet Ord en tvivlende Ven. Jeg selv tænker, at de ikke egentlig til Hoffet hørende, logere rettest i Nærheden i Byen; men der kand være *relationer*, jeg nu ikke kiender.

2. Jeg veed, at H. K. H. er over alt, hvad man kalder plaissirs de table; og det skal da blive min Regel, anstændig anvendt. Men een Ting veed jeg ikke: hvad Høistsamme nyder om Morgenen, førend han tager ud til *manoeuvren*: og hvad der bruges, naar han kommer derfra? En fuld Vankundig vilde min Ærlige Ven her ledsage.

3. Fører H. K. H. Seng med sig og hvad dertil hører? Atter et Spørgsmaal

4. Uden Tvivl kommer Haand-Heste med, ogsaa maaskee for Suiten; og da hvormange?

5. Min Ven har tiltænkt mig en Fortegnelse paa Suiten. Denne Godhed venter jeg, naar De kand give den.

6. Hvad Tid meener min Ven, at H. K. H. befaler om Middagen at gaae til Taffel?

---

[1]) W. v. Huth, General og Medlem af Statsraadet, see om ham Hist. Tidsk. III, 5, 342 og W. H. F. Abrahamson: Geschichte der königl. Artillerieschule in Kopenhagen 1780 S. 74 ff.

[2]) Hans Adolf v. Ahlefeldt, Ridder af Dannebrog, Ober-General-adjudant, Generallieutenant af Kavalleriet, Chef for det fyenske Regiment, 1ste Deputeret i Generalitets- og Commissariatscollegiet.

7. Mon Høistsamme bliver den 24, der er en Søndag i Randers, og om Eftermiddagen tager til Viborg, eller forlader Han endnu Randers d 23?

Fortryd nu ikke paa, at jeg, hvis Hierte henger ved Deres, uden Betænkning spørger Deres Høivelbaarenhed om alt dette; der altsammen har en Vigtighed for os, og bliver os en saa sikker Veiviisning. Et Par Ord over hver Post er mig strax et klart Lys. Maaskee jeg endnu turde spørge, om en Fourier gaaer i Forveien, eller den Slags Besørgelse bliver ved en tilsendt Liste enhver Stiftamtmand betroet?

Men nu nok: bliv ved, Elskeligste Ven, at elske den, som med et sandt Hierte og fuldt Venskab og Høiagtelse vil og skal leve og døe

Deres Høivelbaarenheds
trofaste Ven og ydmyge Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 2. Mart. 1787.

Jeg har betænkt mig tusende Gange, om jeg torde legge denne Seddel herved. Endelig har min Siels inderlige Hengivenhed for H. K. H. stemt mig dertil, og dertil dette, at jeg veed, hvormeget min Ven og jeg tænker og ønsker eens, og hvor aldeles jeg tør betroe mig til Dem.

Naar H. K. H. nu reiser, kunde det i hver Kiøbsted, hvor Høisamme kommer, være af de bedste Følger, naar Han efter *manoeuvren*, saasnart mueligt, lod Stiftamtmanden kalde ind, og efterat have spurgt denne, om hvad Herren fandt for got, lod denne kalde Magistraten, Byefogden og NB de eligerte Mænd ind, og i Stiftamtmandens Nærværelse spurgte disse alle:

1. om de i de sidste 3 Aar (dem nævner jeg som H. K. Høiheds egen Tid) have giort noget til Forbedring i Byen, af hvad Navn nævnes kand? og da hvilket?

2. om de sørge for Orden i Byen, i Skole-Væsenet, Fattig-Væsenet og for Skifter og de Umyndiges Midler?

Derpaa om Stiftamtmanden er fornøiet med dem, og finder dem følgagtige?

Og da Formaning til dem at sørge ivrig for Byens Bedste, samt Befaling, at de inden Afreisen leverer Herren en kort Beretning, om hvad de have sagt.

Ville nu Herren lade Stiftamtmanden blive et Øieblik efter, for endnu at spørge om eet og Andet. Hele Sagen kand være giort i ringere end en halv Time, og Beretningen kand ved Afreisen leveres ved Vognen.

Følgerne seer min Bedste Ven for hver Gang Herren kommer igien, og æsker det samme. Hvilken Opvækkelse for Alle, ogsaa for mig og Colleger! Hvilken Ære for vor Dyrebareste Herre! Ved de smaa Byers svage Kræfter og svage Kundskaber kand kun skee lidet, men dette lidet bliver dog omsider til noget.

Men for alt hvad helligt er brænd dette, og lad Tanken, om den finder min Elskede Vens Bifald være heel og aldeles Deres egen. Den gode Gud bevare Dem! altid! altid!

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Sær Kiere Ven.

Ved Leilighed af en Officier, Lieutenant Rodenborg, som herfra overbringer Recruter og som jeg kiender for et skikkeligt Menneske, finder jeg den Fristelse at skrive Deres Høivelbaarenhed til saa stor, at jeg ikke kand modstaae den, og det for at sige Dem, at jeg elsker Dem, ærer Dem, beder Got for Dem, længes efter at see Dem, tale Dem i Flugten, og igien ledsage Dem, og ledsage vores Dyrebare Herre med de hedeste Ønsker. Men dette veed jo alt min Ven, ligesom jeg og veed, at De elsker mig, og imidlertid

og siden stedse vil huske paa mig. Sandt! Men det er dog saa sødt at fortælle det, og undertiden i en saa langvarig Fraværelse at sige og igien at høre det samme.

Dog for at give mit Brev endnu nogen anden Nødvendighed, maae jeg fortælle, at jeg endelig har faaet at vide, at det Rygte var falsk, at Generalmajoren i Horsens har skullet tilbyde sin Gaard til Hans K. Høiheds Ankomst. Da dette nu er saa, og det ei heller skal kunne være mueligt, at denne brave Mand, helst i saadan Tid og som Pebersvend skulle kunne modtage en saa høi Giest: Saa er det, at ogsaa for Horsens, ligesom for Randers Stiftamtmanden beder Sin Allerhøistærede Ven at ville udvirke mig den Naadigste Tilladelse, at jeg maae vælge Gaard og føie Anstalter, ligesom denne Naade, mig saa dyrebar, allerede allergunstigst er mig tilsagt for mit eget Aarhuus. Kunne saa min Ven legge den Godhed til, om Bønnen ikke er for dristig, engang inden Midten af Mai-Maaned at see Sig selv i Stand til at meddeele mig den allerunderdanigst forønskte Tilladelse, og, om mueligt, en liden venskabelig Oplysning om de Smaa Poster, jeg med en Vens Tillid vovede i mit forrige Brev at omspørge: See saa, Agtbarste Ven, skal De ei foruleiliges, førend vi (Gud give!) med Glæde sees paa Aarhuus Stifts Grund. Her er nu alt; og nu heller ikke et Ord meere uden dette eene sande, at jeg med det sandeste Venskab og den sandeste Høiagtelse er

Deres Høivelbaarenheds
trofaste Ven og ærbødigste Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 24 Apr. 1787.

Høivelbaarne Hr. Marskalk
Sær Kiere Ven.

Omendskiønt jeg haaber i Morgen at see og omfavne min Ven, og da med den sandeste Glæde at takke Dem for Deres to sidste kiere Breve, saa kand mit Hierte dog ikke andet end attraae den Glæde at tale med Dem i Fridericia, endnu førend jeg ved Hedensted, 2 Mile fra Horsens, skal have den søde Fryd at see Dem, i det jeg legger mig Hans K. H. vor Dyrebare Kronprints for Fødder. Den gode Gud giøre, at vor Naadigste Herre maatte være vel, maatte være fornøiet; maatte nogenlunde allevegne have fundet Sig tilfredsstillet; og nu, da Høistsamme rører mit Stift, og siden efter de andre, maatte allevegne under det bedste Helbred og idelig Erfaring af muelig Flid forlade os munter, og i nogen Maade fyldestgiort!

Hvad nu mine Omsorger angaaer: saa har det været min Sag paa mine tre Steder at føie de beqvemmeste Anstalter, som have været giørlige: allevegne har jeg havt for Øine, at H. K. Høihed har villet og ladet ved Deres Høivelbaarenhed befale det Simple, og jeg har ikke bestemt mig dette Ords Kraft uden alleene derved: at dette Simple skulde vises vor Kiere, den mig evig dyrebare Kronprints. Saaledes vil nu min Ven, Marskalken, finde det allevegne.

Forud har jeg nu giort og bestemt, hvad mig er tilladt at bestemme; men naar jeg nu i Horsens taler min af Hiertet elskede Ven, vil De komme til at bestemme Selv et og andet, som jeg har burdet ladet staae derefter: og saadan Deres Bestemmelse tiener mig da paa de to andre Steder til Rettesnor. Nu har Stiftamtmanden talt med sin Ven Marskalken.

Men nu Vennen med Ven. O! hvor velsigner jeg den gode Gud, der ved et Fald som det, min Ven giorde med

Hesten, holdte sin naadige Haand over Dem! Tak, Kiereste, at De Selv har villet sige mig, at De nu deraf ingen Smerte føler! Jeg vidste dette, for mig rædsomme allerede: ogsaa at Gud havde bevaret Deres Liv og Lemmer. H. K. H. Arveprintsen, der vist agter og elsker Dem, var Selv saa naadig, at forsikre mig om et Udfald, hvis Vigtighed han kiendte endog for mig. Men jeg frygtede dog stedse, at De, Kiere Ven, deraf skulde have Meen; Gud være lovet, at endog denne Frygt, som saa mange andre, maae svinde bort.

Tak, at De i Aarhuus har ingen Hest: Aarsagen er vigtig for mit Hierte og min Fornøielse. Thi vær overbeviist om, at omendskiønt jeg forud seer, at vore Samtaler vil være afbrudte, tørster min Siel dog derefter saadant som det kand blive, fordi det vil blive os begge let, der troe hinanden, og have fuld Grund dertil, at gaae lige paa, hvad vi vil tale om, uden at bruge de Tid-ædende Omsvøb, og poliske Udlokkelses Midler. Men saa hvilken Glæde for os Begge at sees og tales saaledes!

Tak og, Agtbarste Ven, for Meddeelelsen af Thorkelins Nyheder. Maanens[1]) Ildsprudende Biærge har overmaade fornøiet mig. Denne Iagttagelse er høist mærkelig i meere end een Henseende.

Nu lev vel. Herren velsigne, beskytte, styrke og glæde Dem! Den Hellige Varetægt være over H. K. H. Kronprintsen!

I Morgen, ja i Morgen sees vi, og tænk faa Dage over tre Aar omfavne vi hinanden første Gang igien i min kiere

---

[1]) Herschels Opdagelser i Maanen meddeltes Bülow af Thorkelin i et Brev $\frac{8}{5}$ 87.

Føde Bye[1]). Min Siel elsker Dem, og De elske igien, Retskafne Ven

Deres sande Ven og oprigtige Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Horsens d. 19 Jun. 1787.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven.

Jeg maae begynde med at bede Deres Høivelbaarenhed at legge ved første gode Leilighed mig og min Kone og vore Ønsker og vor Glæde og allerdybeste Taknemmelighed for H. K. H. vor Dyrebareste Kronprintses Fødder. Disse Dage og al den Naade, os er viist, og det kiere naadefulde Erindrings Tegn[2]), som H. K. H. har efterladt i mine Hænder, blive os af en uskatteerlig Værd. Gud ville velsigne, ledsage og under denne vist møiefulde Reise styrke og opholde H. K. Høihed!

Men nu Dem, Kiereste Ven, hvor meget skylder jeg Dem? Jeg har elsket Dem, men nu har jeg Dem saa inderlig kier, at jeg henger efter Dem, længes, savner Dem, og føler for Dem alt, hvad øm Ven bør føle for anden. Disse Dage have været mig søde Dage, og skal blive mig alt mit Liv i den frugtbareste Erindring. De har giort for mig, hvad ædelt Venskab vilde. De har tilveiebragt os den kiere Herres naadigste Begegnelse. De har skaffet mig god Leilighed til at fremvise for Ham vore offentlige Anstalter. De har saa glædeligen undet mig Leilighed til at blive kiendt i mit Embede og dets Dele. Deres Fryd derover har været Vennens. De har vedkiendt mig og vort Venskab

---

[1]) Guldberg var som bekjendt født i Horsens.

[2]) I Politisches Journal i et Brev fra Kjøbenhavn af 18de Septbr. 1787 kaldes denne Gave »ein mit Brillanten besetztes Souvenir«.

uden Sky. De har som Ven talt med mig, og udgydet Deres Hierte i mit Hierte, der skal bevare for sig helligen alt, hvad De der har nedlagt. Ogsaa skal jeg redeligen, saasnart jeg nu ved Deres Hiemkomst begynder vores aftalte Brevvexling, fremlegge for Dem reent ud og uden Forbeholdenhed efterhaanden al min Stats Kundskab og Erfarenhed, Grundene for alt hvad jeg har giort, og de endog ikke udførte Hensigter. Vær vis paa, at intet Arbeide skal blive mig kierere, fordi jeg veed, i hvis Hænder det er sikkert, og under hvis vist kloge Besørgelse det kand blive til sin Tid nyttigt og maaskee blive til den Naadige Herres Fordeel, jeg ærer, og til det Fædrenelands Nytte, som har Ret til sine Borgeres Flid. De ville kun, Bedste Ven, nu jeg har talt med Dem, og faaet Forvisning om det, jeg behøvede, paalegge mig alt, hvad De vil: aldrig skal jeg arbeide med større Lyst, end naar jeg veed, at det er for Dem, ved Dem for Herren og Landet.

Min Vens hele Tænkemaade, som jeg nøie har agtet paa, har mit høieste Bifald; og i alt, hvad vi talede om, veed jeg intet, hvori De jo har handlet og tænker i, som jeg med al min Indsigt finder rigtigst. De ville kun blive ved at følge Deres Plan, og med Standhaftighed udholde under den Dem egne Forsigtighed i den os allervigtigste Herres Tieneste. Det er Pladsen, Forsynet har sat Dem paa, sat Dem viseligen paa; det Forsyn, som forunderligen veed at udsøge sine Tienere; just dem, der ere næsten eene skikkede til den Post og de Tider, hvor De anvendes. Han, der har valgt Dem, Han styrke Dem, veivise Dem, holde sin mægtige Haand over Dem! ogsaa bevare Han Deres Liv og Deres Kræfter paa denne møiefulde Reise, og afvende alt ondt, skadeligt og ubehageligt fra Dem; saa skal saa vel De som H. K. Høihed komme vel og fornøiede tilbage;

og kommer baade Herre og Tiener saaledes hiem: saa er jeg og usigelig glad.

Men hvilken udmattende Fart, og det ud i Eet! Jeg skiælver, naar jeg tænker derpaa, og vil neppe blive rolig, førend jeg ved et Brev fra Kiøbenhavn fra min Ven forvisses om Udfaldet; det Gud ville lade blive det allerbedste!

Efter min Hiemkomst, hvor jeg fandt alt vel, og hvorfra jeg nu har min Kones Ærbødighed og Taksigelse at formelde, besøgde jeg vor Spindeskole[1]), og havde der Inspecteurerne forsamlede; jeg erfarede da, at de i disse Dage havde faaet et Brev fra Spinde-Directionen, som NB giør det endnu ikke nødvendigt, at den høieste Myndighed skulde ønskes, saa at jeg inderlig beder min Ven at have det Venskab for mig at see H. K. Høiheds naadigste Virkning udsat; thi dette store Middel bør allersidst anvendes. Hav den Godhed for os og for Sagen selv, at dette saaledes udvirkes.

Nu alle mine Ønsker ledsage Dem, allerkiereste Ven! Jeg omfavner Dem med et sandt Hierte, har Dem og vort Venskab i den meest levende Erindring og agter at leve og døe

Deres Høivelbaarenheds
ømmeste Ven og oprigtigste Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 26 Juni 1787.

---

[1]) Ifølge Cancelliets Prom. af 21de Septbr. 1782 (see Fogtmanns Reskriptsamling) til Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen over Aarhuusstift indskjærpes det som et godt Middel mod Betleri at befordre Vindskibelighed hos den menige Mand og derfor lade Undervisning i Spinderiet udgjøre en Deel af de etablerede Læseskolers Fag, saaledes at Ungdommen paa eet og samme Sted herudi oplæres i Christendom og erholde Undervisning til at blive nyttige og vindskibelige Borgere. Jfr. kgl. Resolution af 30te Aug. 1781, og Archiv for Statistik, Politik og Husholdnings Videnskaber 2det Bind S. 574.

Vore Marker har i Løverdags Eftermiddag, da det smaaregnede i Randers, faaet en fuld vedholdende stærk Vanding. Ogsaa i Gaar Eftermiddag atter Regn. Formiddagen var da tør. Gid den og havde været det i Wiborg! Maatte nu denne Dag være god igiennem Heden fra Wiborg til Colding, og Befordringen, som jeg ønsker. Vær saa god at sige fra mig de bedste Helsener til Deres ærlige Hr. Broder[1]). H. K. Høiheds Ridekarl ankom i Gaar fra Randers gandske syg; men Hesten var i god Stand. Han skal sørges vel for.

Velkommen hiem! Kiereste Hr. Marskalk; og gid jeg blot vidste, at De var vel, at De var fornøiet med Deres Reise, og havde nu ved Hiemkomsten nu fundet alt nogenlunde efter Ønske! troe mig da, at min Glæde skulle være saa inderlig, saa fuldkommen, som den oprigtigste Vens alleene kand være. Men dette veed De, min Ven, og det bør vi nu begge med Vished vide efter vores fortrolige og mig uforglemmelige Samtaler. Hvad jeg derfor lovede Dem, var alleene tilsagt en Ven; og det bør nu og Deres sandeste Ven holde; og det skal han holde maanedligen; ligefrem, uden Forbeholdenhed, som om det var for sig selv, han kaldte alle disse gamle Tanker tilbage. To Ting alleene (foruden hvad Vennen tilsagde Vennen mundligen) vil jeg bede Dem om; den eene at De vil huske stedse, at jeg har ikke et eeneste Document at styrke min Hukommelse ved, og derfor bruger r u n d e og o n g e f æ r l i g e Tal, samt at jeg aldrig vil enten rose eller dadle være sig mig selv eller andre; den anden, at disse Breve maae ansees som

[1]) **Hans Løvenhjem v. Bülow f. $\frac{1}{6}$6 1737 † $\frac{4}{4}$ 1803, R. af D., Kammerherre, Amtmand i Skanderborg.**

mig tilhørende, og paa venlig Affordring engang igien uvægerligen forundes mig tilbage leverte. Jeg vil ingen chronologisk Orden følge; men vælge Materierne, som de kand frembyde sig.

Kiøbenhavn var i Aaret 1772 gandske i Forfald, Gaardenes Priis var sunket omtrent en $\frac{1}{3}$ Deel af deres forrige Værd; en Deel af dem stod ledig; mange nærsomme Borgere vare forarmede; thi den fierde eller tredie Deel, som de havde havt i Gaardene, var gaaen forloren, og desuden havde de forrige Operationer svækket alle Næringer: mange Lauge jamrede sig for Brød, og plagede derfor; de Kongelige Told- og Consumptions Indtægter vare faldne. Nøden var stor, og lod sig føle og forkynde i begge Aarene 1772 og 73. Skatkammeret blev indrettet; jeg troer 73[1]). Der kunde blive et Overskud af $\frac{100}{m}$ rdl. og noget mere. Med alt dette manglede $\frac{200}{m}$ rdl. til de Kongl. Udgifter: i endeel Uger blev i den extraord. Commission prøvet, for at faae denne Summe, et Forslag efter et andet, og for idel deraf flydende Uleiligheder forkastet. Endelig af alle disse Aarsager faaer jeg det Indfald at foreslaae, jeg troer, 1774

at Kongen skulde anvende $\frac{100}{m}$ rdl. om Aaret, og om mueligt, noget meere paa at bygge Skibe i Kiøbenhavn, udruste dem til Fiskerie deels under Island med Finmarken, og deels under Grønland. Mine Aarsager vare:

1) den evige Finants-Sandhed, at den Herre, der vil tage ind, maae give ud; NB. give ud med Forstand; til det Nyttige; paa de Ting, hvoraf de fleste Fordele og adskillige Fordele kand høstes; og paa det Sted (NB. naar hans Finantser ere i Betryk) hvor han hastigst

---

[1]) Skatkammeret findes først nævnt i Statskalenderen for 1775. Det bestod dengang af Thott, Schimmelmann og Schack Rathlou med Guldberg som Assessor.

og vissest kand igien komme til sit giorte Udlæg med stærke Renter. Forslaget fandt Bifald. Man bygde; Flere bygde med: Hænderne i Kiøbenhavn bleve sysselsatte: Laugene klagede ei meere: Det forstærkede Penge-Omløb blev til Blod, til Kraft: Husenes Priis reiste sig: de stode ei længere ledige: Told- og Consumption tog til: Kongen havde, om ei alt feiler mig, strax 24 p. c. det første Aar, og jeg troer i samme Forhold til sit Udlagte herefter.

2) Det er en anden stor Finants-Sandhed: Forvandle dine Penge til Vahrer, til Mennesker; thi dette er dog ikke *repræsentans*; men *repræsentatum*. Overskuddet i Skatkammeret blev omskabt til Skibe, til Mennesker, til Fisk og Fisk igien blev til Penge; og imedens Forvandlingen gik for sig, levede de Mennesker, der fiskede, der seilede, der henførte Fisken, der solgde, der i alle disse Maader arbeidede, og i alt dette vare meere til for Staten, end for sig selv.

3) Ogsaa dette er en ligesaa vis, som ofte miskiendt Sandhed, at en Konges Gevinst ved sligt et Foretagende maae ikke beregnes paa den Maade, som en Ryberg etc. beregner deres; legger man denne Beregning til Grund, bedrager man sig selv og sin Herre forskrækkeligen. Jeg N N taber i en Handel, hvad Skipper, Matros, Skibsbygger, Haandværker, Dagleier koste og hvad Told og Consumption og Skatter tage bort. Jeg Statsmand seer min Konge vinde alt dette i Undersaatter, som leve, avle, opdrage; og i hans Indtægter, som ved disse nye Kilder formeere sig. Hiin taber forfærdelig, naar han ikke vinder 12 à 16 p. c. Kongen kand, som Konge, vinde forfærdelig, om han endog i den egentlige Handel taber 12 à 16 p. c.

4) Det er en uryggelig Finants - Sandhed for en middelmaadig Stat: samle dine Kræfter i din Middelpunkt. Svæk dem ikke (thi du har kun faa) ved at adsprede dem, og allerhelst ved at adsprede dem til Udsiderne: Kiøbenhavn er Statens Middelpunkt. Anvendelsen er let. Men det er mærkeligt, at om Regenten anvender behørigen 1 Million i Hovedstaden, skal den i Told, Consumption, Skatter give ham 20 p. c. Giør han det samme i Holstein, skal den ikke bære 2 à 3 p. c., og i det øvrige Danmark ikke 5 til 6 p. c. Aarsagen ligger i Omløbets mægtige Hastighed, og de Kongelige Indtægters større Sikkerhed paa det Første Sted, og høiere Tilflod.

5) Erfaring har længe lært, at Kongens nordligste Stater aldrig (man giøre, hvad man vil) kand nyttes uden ved Ham selv, og disse Have (ces mers) have dog saadan Rigdom, at i de 3 Aar 1779, 80, 81 bleve fiskede, jeg troer, for $\frac{900}{m}$ rdl. Skulde dog dette ikke nyttes?

6) Danmark er en Søemagt, og maae i den store Vegtskaal alleene tynge ved sin Flode; men til den høre Matroser og øvede Matroser, og Matroser hiemme, ikke, af Mangel paa Fart hiemme, adspredte til Engelland og Holland. Danmark, maae derfor være en handlende og, da og for sine nordlige Lande, en fiskende Stat. Vi vare komne vidt: vi havde i disse Farvande over 100 Skibe; alle besatte med vore egne Matroser, og vi vare endda kun i Begyndelsen, plagede med alle Begyndelses Ufuldkommenheder.

7) Det er en Sandhed, at Danmark i Krigstider har lidt meget fordi vi ei havde Kaperskibe, Defensions Skibe. Chr. 5 (i hvis Regiering jeg eene agter den danske

Statskonst) tænkte og forordnede alt dette[1]). Ogsaa vore Fisker-Skibe (de største) og tillige andre vare dertil udseete: endog Canoner til dem vare besørgede for en Deel.

8) Erfaring havde lært mig, at Europa har i et Seculo 6 til 8 Gange Krig, Danmark skal og kand undgaae den; og i det Sted benytte sig da af den forladte Handel; men dertil behøves strax Forraad af store Skibe; dem har Kongen at overlade, naar han i Fredstiden driver det store Fiskerie. Han giorde og saa i sidste Krig for en stor Deel dette.

Min Ædle Ven ville overveie disse Aatte Poster. Disse stode for mine Øine. Iværksettelsen var ikke i min Magt. Over alle disse Ting indfled jeg aldrig med fuldstændig Virksomhed førend fra Sept. 1783. Danmark kand blive til meget, om den kunde efter samme Grundsætninger regieres 30 Aar; men dens Hauge er som den, der omplantes hvert 10de Aar. Nu elsk altid Deres sande Ven.

d 24 Jul 1787.

Tak Elskeligste Ven, for alt det Gode og Kierlige, som Deres mig saa angenemme Brev indeholdte. Paa Deres Venskab regner jeg, fordi jeg kiender Dem; og De regner vist med samme Tillid paa mit, og af samme Aarsag. O! vidste De, Kiereste Hr. Marskalk, hvor ofte De svæve, og vore Samtaler svæve for mine Tanker, hvor oprigtige mine Ønsker ere for Dem, og hvor aldeles mit Hierte henger ved Dem uden Hensigter og uden Tanke til Deres Indflydelse! Dog De veed det, og har givet mig derpaa talende Beviis.

---

[1]) Ved Forordningen af 3die April 1683 og kgl. Ordre af 5te December 1691. Jvfr. Garde Efterretninger om den danske og norske Søemagt I, 283 og 333—34.

Ogsaa føler De, hvad jeg føler for vor dyrebare Kronprints; Deres Glæde er min, og min er Deres; som Høistsamme var under mine opmærksomme Øine i de 5 uforglemmelige Dage, saaledes har skarpsynede Venner malet mig Ham overalt paa Hans videre Reise. Her staaer da for os et stort Haab; og hvilket Haab er for mit Hierte meere indtagende! Mit Fædreneland og dets Konge-Huus er mig alt; og dets sande Hoved har mit fulde Hierte. Ogsaa værdiger denne Herre mig Sit uskatteerlige Bifald. Det har nu og G. Sch. R.[1]), som rigtig bragde mig Deres Helsen, fortalt mig; men hvad er dette Vidnesbyrd for mig imod min Vens? Tak endnu eengang, min Bedste Ven.

Glad er jeg, at Arveprintsen, den gode faste Herre, giør Dem Ret. Venskab der, vil glæde og opmuntre Dem, og nytte Ham: ogsaa dette er mit inderlige Ønske.

Sch. R. tog kierlig mod mig, og var med mig paa gammel fortrolige Fod, han roste Deres Høivelb. for Deres Ærlighed mod Kronprintsen og Omhu for hans Dyd; men De var for varsom, for frygtsom; jeg hørde, forsvarede Deres Forsigtighed, og i øvrigt lod ved ikke et Ord forstaae vores Fortrolighed. I øvrigt glædede det mig at erfare, at Manden endnu ikke tænker paa at forlade sin Post[2]), endnu aldeles ikke. Dette var mig i denne Tingenes Orden det vigtigste at blive forvisset om i disse Samtaler.

Men nu en Ende paa alt dette, og det øvrige Papir være helliget til det Venskabs Maaneds Arbeide, som jeg har lovet min Ven! Denne Gang synes jeg at ville fortælle

---

[1]) Geheimeraad Schack Rathlou omtaler i et Brev til Bülou $\frac{26}{8}$87 at han har talt med Guldberg. Brevet er dateret fra Rathlousdal. Om ham Hist. Tidssk. III, 4de Bind, p. 471 not. † og om hans Deltagelse i Regeringsforandringen 1784 sammesteds 5te Bind.

[2]) Schach Rathlou fratraadte først sine Embeder 1788.

Dem, kiere Ven, min Plan i Landvæsen; hvad der i min Tid blev giort, og hvilke Hensigter jeg havde.

Jeg traf det hele Landvæsen ved Hoverie-Forordningen af 1771[1]) i en forstyrret Tilstand, fordi Hoverie Bestemmelsen var saa, at Baandet imellem Proprietaire og Bonde blev brækket; det Baand nemlig, som fordrer Villighed paa begge Sider; uden hvilken Gaardenes vigtige Marker ikke fordeelagtigen for Staten blive dyrkede, og ei heller den rigtige Hielp i Tide for den saa ofte trængende Bonde kand være Staten vis. Dette Baand maatte da igien knyttes; og dog tillige Hoveriet faae en nyttig og fast Bestemmelse, hvilken burde meest gaae ud paa den egentlige Agerdyrkning, og give begge Partier Sikkerhed deri; men tillige befrie Bonden fra al Udmattelse ved det fordærvelige saa kaldte Pligts Arbeide: det allermeeste af dette sidste blev afskaffet, og Resten bunden[2]). Agerdyrkningen kunde nu med Lyst paa alle Sider drives: Orden var indført: det vigtige Baand var igien oprettet: det Trykkende var borttaget.

Det er et stort Gode, at Udskiftninger skee, og det let og ordentlig. Der vare allerede derom Anordninger. Men man havde mærket, hvor de vare manglende; hvori der viiste sig Misbruge: hvorfra Hindringer kom. Endelig udarbeidede man den Forordning[3]), der endnu staaer, og har viist sine Virkninger.

Brændeviinsbrænden paa Landet er et stort Onde, fordi Bonden da drikker meere af denne Gift, fordi 300,000 tønder Korn meere bleve forbrugte, og siden fra Fremmede ofte maatte kiøbes; fordi af Kornet ved de smaae Kiedler udkommer langt mindre Spiritus; og endelig fordi det er

---

[1]) Forordning af 20de Februar 1771.
[2]) Hoveriforordningen af 12te Aug. 1773.
[3]) Forordningen af 23de April 1781.

og bør være en Kiøbsted-Næring, og tillige der bliver en god Kilde for de Kongelige Indtægter. Forordningen derom[1]) hævede meget Onde og havde Nytte.

Da man i Land-milice-Forordningen[2]) bestemde 22 td. Hartkorn til at levere en Soldat, stod det, Kiereste Hr. Marskalk i Deres Vens Hoved[3]), just fra disse 22 tdr. Hartkorn at ville afsondre fire Tønder Sædeland, eller omtrent ½ td. Hartkorn paa en Udside i det nu mindst dyrkede Land, og der stifte en Soldater-Bolig, der med Sønner skulle blive en Krigsstamme.

Lad dette nu som det vigtigste alleene være nok, og lader os springe over et og andet mindre betydeligt, for at komme til at høre min fulde Troes Bekiendelse over denne hele vigtige Sag.

Jeg troede, at den Danske Stat maatte (en Undtagelse vil jeg siden giøre) bevare sine Herregaarde og deres væsentlige Forfatning, fordi en Mængde Korn, som fra Fortærelsen paa Gaarden bliver tilovers, er meer end dobbelt, imod hvad det vilde være, om denne Jord var deelt i Parceller; fordi Kiøbenhavn og Norge behøve dette Overskud, som ellers maatte sælges til os af Fremmede; fordi dette samme gielder om Smør, Oste, Kiød af alle Sorter; fordi den store Deel af Bonde-Almuen trænger til det Tilsyn og til alle Slags Smaahielp nu af Heste, nu af Korn; nu af Tømmer og andet Træ; fordi Hoveriet giør for hver Bonde en Karl Person nødvendig over, hvad ellers behøvedes, og denne

---

[1]) Forordningen af 2den Septbr. 1773, 26de April 1776 og 5te Septbr. 1781.

[2]) Forordning af 14de Septbr. 1774.

[3]) Guldbergs Plan til en staaende National Armee, med Schack Rathlous, L. Reventlous og Fleres Betænkninger derover findes i Manuskriptsamlingen Pakke 74. G. 1—4.

Karl har da Staten, som ellers tabde den; fordi Staten ved denne Herregaards Forfatning er vis paa sine adskillige Indtægter af Bonde Standen ikke i Freds Tider alleene, men og i Krigstider; fordi Staten kand regne da paa, altid at have med Vished nogle formuende Familier; fordi her ere de Steder, hvorfra Forbedringer kand udbredes i Agerdyrkningen, i alle Creaturers Pleie, i Landsby-fabrication etc.; fordi her ere gode og sikre Panter for publique Penge; fordi de Skove, vi endnu have tilbage, meesten alleene ved Gaardene bevares.

Jeg troede, at man ikke torde røre ved Gaardenes Forfatning og væsentlige Rettigheder, fordi alt dette Store, som jeg nu har anført, da endnu tabdes, eller blev formindsket, eller kom til at vakle og blive uviss. Og hertil kom endnu saa meget andet. De nu værende Eiere havde under Lovenes Værn og med Tillid til dem arvet eller kiøbt disse Rettigheder, og skattede deres Eiendomme derefter. Mig syntes da, at det var stor Uretfærdighed, *par un trait de plume* at nedsette dem ved disse Rettigheders Svækkelse til en halv Deel af deres Værd, uden engang at have fuld Vished, om og deraf opkom noget sandt Gode for Staten. Jeg vidste, at de tre fierde Deele af Proprietairer havde fremmede Penge i deres Gaarde, og jeg saae, at ved de Planer, som mange havde, vilde en Mand, som selv i sin Gaard eiede 20,000 rdr, og havde 40,000 rdr til Laans, tabe de 20,000 rdr, og neppe udbetale de 40,000 rdr: jeg gysede for alle disse Familiers Ødeleggelse, og saae endnu meere. Stiftelsers, Skolers, Hospitalers, Kirkers, Fattiges Penge staae for en stor Deel i Godser: Disse Godsers Forringelse i Værd ville medbringe et rædsomt Tab for alt dette publique og en Forvirrelse for det Almindelige, som jeg ingen Redning kiendte for. Jeg vidste, at Misvexts Aar,

der undertiden indtreffe efter hinanden, svække uafværgeligen den store Deel af Land-Almuen, som da maae hielpes og hielpes til Pas: og naar Herregaardene ikke vare, og den Nødvendighed, som nu, ikke for dem at understøtte deres Bønder: kunde jeg ingenlunde begribe, hvorledes dette da paa nogen anden Maade kunde skee. Endnu til alt dette var det ubegribeligt for mig, at en Stat skulde selv hielpe til at nedsette sine faste Eiendommes Værd, og endog deri fornedre sig selv, og giøre sin Penge-Stok slettere, som nu blev representeret ved Mindre.

Friheden for Bønderne at kunne reise, hvor de ville i Hans Majestets Stater, vil jeg og her for for min Ven korteligen omrøre, uden at indlade mig i alle de Stridigheder som nu herske om denne Sag. Sagen betragter jeg alleene fra den politiske Side og som Statens Bedste i dette Nu synes at kræve den. Min Ven veed, ligesom jeg, at den hele Heftelse til Fødestavnen er grundet paa vore militaire Indretninger, at nemlig 22 td. Hartkorn skal levere een Soldat etc. Kongen veed da sit fulde Antal, og Lægderne staae Ham inde derfor. Men saa maae og Mandskab være overalt, ligesaa vel i de slette, som i de gode Egne. Nu hæves Fødestavn. Hos os vil da de slette Egne blive forladte, og de gode Egne befyldte, fordi disse ere angenemmere, ere lettere at tiene Brødet i, og give større Folke-Løn. Det hele militaire kommer da i Forvirrelse og det i den Grad, at dette Onde vist ikke kand modstaaes. Man har meent, at denne Frihed kunne dog uskadelig gives, naar Karlen var 40 Aar. Sandt, at dette Onde blev saaledes mindre; men jeg troer ikke, at man har betænkt, at sær mange Bønder-Karle gifte sig da først: følgelig Giftede de sig ikke nu i vore Heder, ved Vester-Havet, i de skarpe Egne; men gik bort derfra at søge Lykke i de bedre og mageligere

Egne. Sært skulde det være, om ikke alle disse Egne om 30 Aar vare meesten øde. Der ere mange Aarsager, som spaae dette. Maaskee det ikke skede; men for et Maaskee hvo torde vove dette dristige Forsøg? Og nu om Folkemængden tog mærkeligen af i alle disse vore slette Egne, hvilket Tab da for Staten! hvilket for dens Indkomster! for Agerdyrkningen! for Jordernes Værd! for de mange Familier! Jeg begriber, at vore deilige Egne her i Stiftet kand lokke Folk til sig fra Hederne imellem Viborg og Colding; men at disse skulle kunne lokke til sig fra os, dette begriber jeg ikke.

Desuden frygter jeg ved denne Frihed, hvad Erfaring lærer, at Menneskene altid attraae, saafremt de have nogen Kundskab, at slippe fra haardt Arbeide til mageligere Haandtering. Vore Bønderkarle, som nu inderlig søge at komme til Kiøbstæderne at være Kudske, Gaardskarle, Bryggerkarle, endog Matroser etc., ville da styrte ind paa Stæderne, hvor de ikke behøves, og hvor de ofte blive tærende, isteden for de før vare nærende; og naar de ikke meer kunne der antages, da vandre ud, nogle til Slesvig og Holsten, og flere til Holland; men al denne Udvandring er et stort Tab; og ikke seer jeg, hvorledes den i nogen Maade kunde forebygges: En allevegne fordeelt og til hver Sted passende Folkemængde er en Stats Styrke.

Troe ikke, Elskeligste Ven, at jeg med alt dette, som jeg nu har skrevet, hører til dem, der alleene see paa Proprietairerne og ikke paa Bonden. Nei! i alt dette har Staten alleene svævet for mine Øine. Dens Vel er min Lov: det Heles Bedste min Regel. Alle Forandringer her, gaae for sig i dens Grundvolde; og skulle disse forrokkes, hvad da? Danmark har, hvilket er unegteligt, i de sidste 40 Aar forbedret sin Agerdyrkning betydeligen, og udvidet den

anseeligen; og dog har dens gamle Forfatning staaet. Jeg ønskede, at denne maatte staae, og Forbedringen under dens Skygge tage til, og uden at røre ved Forfatningen man hævede Misbruge og bortryddede Hindringer. Man naaer da det Gode, og vover sig ikke for det Onde.

Selveier Bønder ere kiere for mig, og ypperlige i Staten. De have i de sidste 40 Aar formeeret sig i Tal ved de Kongelige Godsers Salg, og ved publique Stiftelsers Bøndergaardes Salg, ogsaa ved den Tilladelse, som Proprietairer have faaet, at udstykke Godser, Staten kand, om den vil efterhaanden forøge dem ved at tilstaae samme Bevilling. Og denne Tilladelse skal ingen Rystelse foraarsage, fordi den skeer efterhaanden og uformærkt knytter sine Virkninger til det Hele. Men ogsaa disse Selveier-Bønder ere heftede til Fødestavn for det Militaire.

Ellers maae jeg ikke skiule for min Ven, at hvormeget jeg end elsker Selv-Eier-Bønder, har jeg dog altid staaet, og endnu staaer i Tvivl, om og Staten, om den kunde, var tient med at have paa denne Fod alle sine Bønder.

Men jeg maae tænke at ende, skiønt her allevegne var endnu saa meget at sige. Dette maae jeg dog forud faae min Ven fortælt, at jeg fordum tænkde, og, om Udrustningerne ikke 1779-1783[1]) havde hindret, vel og havde erholdt

a) at Kongen kraftigen havde understøttet de mange endnu tilbageværende udyrkede, ikke slette, Jorders nyttige Anvendelse

b) at Frugt-Træers Opelskning og Udbredelse var blevet almindelig

c) at Soldater-Gaarder vare blevne til, 1000 hvert Aar.

d) at visse Misbruge ved Hoverie, ved Udskiftninger etc.

---

[1]) I Anledning af den væbnede Neutralitet.

(hvoraf de seenere Anordninger har rigtig nok villet hæve nogle) vare blevne afskaffede.

e) at visse Huusfabriker paa Landet (de vigtigste, Staten eier) vare blevne med Eftertryk befordrede.

a, *b*, *c*, *e* vidste jeg ikke at kunde for den allerstørste Deel efter vor Forfatnings Natur sette igiennem uden ved Proprietairerne; men saa maatte de og i deres nu værende Tilstand blive staaende. Dog jeg maae ende. Holde vil min Ven mig, hvad De har lovet for disse Papirer. Gud bevare og beskytte Dem! Altid ville de elske

Deres evig tro Ven OHG.

d. 24 Aug. 1787.

Hav(?) ved den Godhed engang hver 6te Uge at skrive mig til: og om der ere Oplysninger, D. H. nærmere ønsker, etc., da at forlange: alt hvad jeg veed, er for Dem.

Det er nu Tiden, at jeg igien bør afbetale min maanedlige Rente, og som en ærlig Skyldner til en kier Creditor haster jeg med at give dette Beviis paa min Ordholdenhed. Jeg vælger mine Materier, som de falde mig ind, uden at vide, om det er just denne, som Deres Høivelbaarenhed nu ville, eller helst ville. Mine Tanker derover faaer min Ven at læse, lige eftersom de staae for min Siel uden Skiul, uden Tilbageholdenhed; men jeg seer tillige, at ofte maae jeg udtrykke mig ikke tydelig nok, ofte vel og for det lidet Rum ikke nøiagtig nok. Her er det, hvor De, Kiereste Ven, har Ret til, naar Sagen er Dem vigtig, at æske nøiere Forklaring; og De veed jo, at for den Herres Skyld, som vi Begge inderlig elske; og for det Fædrenelands Skyld, som eier os, og for Deres Skyld, som mit Hierte henger ved, hører hver Gnist, som er i min Forstand, disse Breve til. Endnu eet: og dette Eene maae jeg eengang for alle sige,

og dette er, at min Ven aldrig vil troe, at jeg om mig selv tænker, at disse mine Meeninger ere alle sande, og rigtige, fordi jeg baade allerede har fremsat og herefter fremsetter dem med Tillid og Vished. Dette Idelige: om jeg ei feiler; og jeg har ret indseet Sagen: svækker et Foredrag og døver Skarpheden. Lad det da, Bedste Ven, allevegne forstaaes under, og bedøm mig, som om det begyndte og endte hver Post. Men nu til Sagen, den som mine Tanker i Dag ere faldne paa.

Ungdommens Opdragelse bliver for enhver Stat høist vigtig. Den kand betragtes fra mange Sider, ligesom den Ungdoms Bestemmelse er til, hvorom man handler. Den Ungdom, som skal tiene i Statens Embeder, verdslige og geistlige, behøver en anden Opdragelse, end al anden Ungdom; jeg vil kalde den, den lærde Opdragelse; og denne synes, hvor Opdragelsen har været urigtig, at fortiene Regieringens første Omhu, siden blandt denne Ungdom, at jeg ei skal nævne andre Aarsager, ogsaa den største Deel er bestemt til at blive Lærere, det er til at opdrage og bevogte de andre Borgere. Denne Aarsag bestemte Kongen til at giøre for denne lærde Opdragelse saavel ved Skolerne som Academierne nogle vigtige Anordninger[1]. — En Commission eller Commissioner bleve nedsatte[2]: deres Forslage fandt Bifald og bleve forvandlede til lovgivende Forskrifter. Jeg troer, at min Ven kunde ønske, at vide de Aarsager, som bestemde denne Commission, og jeg maa vide dem, som et Lem af samme.

[1]) Forordningerne af 11te Mai 1775.

[2]) Kommissionen om Skolernes og Universitetets Omordning blev nedsat ved Kabinetsordre af 1ste Decbr. 1774. Den bestod af Biskop Harboe, Biskop Hagerup, Etatsraad Horrebow, Guldberg og daværende Professor Balle (Jvfr. Nyerup Hist. statistisk Skildring o. s. v. 3die Binds 1ste Deel. S. 254 ff.)

I. Jeg maae begynde med Forandringerne i de latinske Skoler.

a) Her rører jeg ikke ved Skolernes Oeconomie eller Bestyrelse; thi de to Bisper, der vare med, og kiendte sammes indvortes Væsen, beholdte af forrige Indretninger det Gode, og mod kiendte Mangler eller Misbruge føiede nye Anstalter, som Commissionen fandt gode.

b) Men det jeg vil udføre, og som min Ven vil uden Tvivl vide, er den hele Lære-Bygning, som man nu herefter bestemte for Skolerne. Man var overbeviist om, at Skolerne skal egentlig giøre Ungdommen moden til Academierne; det er sette den i Stand til, at høre Collegier med Indsigt, og selv uhindret gaae siden under den Academiske Veiledelse frem til de Videnskaber, hvortil den herefter vender sig; men nu vidste man af en uryggelig Erfaring, at dette kand Ungdommen ikke, med mindre den legger i Skolerne en fast Grund i de lærde Sprog. Til den Ende bleve disse en Hoved-Sag nu for Skolerne, og der blev meget seet paa, at Ungdommen i det Latinske, Græske, og ogsaa i det Ebraiske blev fast, fordi man ubedrageligen vidste, at dersom disse Sprog ikke i den Alder lærtes, overvandt de Unge aldrig siden de Grammatikalske Ekkelheder, og følgelig vilde finde paa deres øvrige Bane de da uovervindelige Mangeler

c) Men paa det saa megen Nytte kunde foreenes med disse Sprog, som nogensinde blev mueligt, indrettede man efter en vis Plan de Skribenter, som skulde læses. Min Ven vil fornøie sig over at kiende denne, og De kand fuldkommen bedømme den.

Ungdommen begynder med Eutropius — — — — — —	et vigtigt Udtog af den Romerske Historie
derpaa Phædrus — — — — —	for at lære Fablen
nu Justinus — — — — — —	en artig almindelig Historie
herpaa Terentius — — —	for at kiende Comœdiens Natur
nu Cicero om Pligterne— —	et vigtigt Stykke for den Politiske Moral
saa hans Bog om de berømte Talere — — — — — — —	for at kiende Roms Lærde, og faae Smag paa den sunde Critik
nu Horatii Oder— — — —	for at kiende Oden, en Deel af den høie Poesie
ligesom og hans Breve — —	for de sunde Tanker og for at kiende Lære-Digter.
saa hans ars Poetica — —	som indeholder et Grundlæg til al Poetisk Critik
nu Ovidii Elegier — — —	for at kiende Elegien
Stykker af Virgilii Aeneis —	for at kige ind i den Episke Poesie.
de tre sidste Bøger af Qvintilian — — — — — — —	vigtige for den lærde Historie, for den rette Studere-Maade, og sund Veltalenhed.
og Cornelius Nepos — — —	for at lære Biographiens sande Natur
I det Græske det Nye Testamente — — — — — — —	for Religionen
Epictet — — — — — — —	for Moralen og den Stoiske Philosophie
En Bog af Herodotus, — —	for den Egyptiske Historie, og at blive kiendt med Grækenlands ældste Historieskriver

ligesaa af Homerus — — {for at blive indviet til at læse ham.

Min Ven vilde med den Indsigt og sande Smag, som De besidder, skiønne, om man vel med disse Sprog kunde forbinde større og frugtbarere Hensigter; De ville et Øieblik oversee denne Liste.

d) Vor Ungdom blev, isteden for en Latinsk Theologie, herefter given en Dansk: Forfatteren elsker De[1]). Har han her ingen anden Fortieneste, saa har han den, at han er tydelig, lærer den store Deel af Ungdommen, der prædiker strax, og skal prædike siden, et værdigt Sprog, og har Bibelens evige Sandheder, og ikke en Mode-Theologie, hvoraf hvert 15de Aar har en nye; thi jeg har nu oplevet tre.

e) Vor Ungdom blev forpligtet til at lære Historie og Geographie bedre end forhen; min Ven veed Aarsagen.

f) For at være vis paa, at disse Ting kunde læres i Skole-Aarene, udelukde man alt øvrigt, hvilket denne Alder og i denne Tid dog ei fatter, og ikke lærer, uden ved at forsømme hvad da just burde læres.

II. Nu flød af denne Skole-Indretning, at Universitetet ogsaa maatte undergaae en Forandring.

a) i sine Examina. Den saa kaldte Første Examen, blev nu alleene over de i Skolerne lærte Poster. Den Anden Examen, som alle maatte tage, fordi de alle behøve den, blev alleene for de Philosophiske, Mathematiske og Physiske Videnskaber. Men da det er Staten vigtigt at have til alle Videnskaber opvoxende sande Lærde, og disse ikke kand uden Philologiens

---

[1]) Det var bestemt at Guldbergs Lærebøger i »Den naturlige Theologie« og »Den aabenbarede Theologie« skulde bruges.

videre Dyrkelse blive til, indførte man en Philologisk Examen, som man ved allehaande Midler opmuntrede til, uden dertil at tvinge alle.

b) ved Communitetet, hvor man søgde at bringe den studerende Ungdom i sin første Academiske Tidsalder til at fortsette de Philologiske Studeringer og siden med fast Grund deri at gaae til hvilke Videnskaber den skulde.

c) ved den Theologiske Examen, saa vigtig for Staten, som Religionen selv er vigtig for den. Her bleve Forskrifter givne, der, naar de holdes over, have den Natur, at man har duelige Præster, og NB at de kand aldeles iverksettes; thi man har havt for Øine, hvad der behøves, hvad der ziirer; at alle Siele have ei de samme Ævner, og at unge Studenter ikke endnu kand have Professor-Lærdom.

Jeg havde, Kiereste Ven, den Glæde, som Medlem i den bestandige Commission over Communitetet, at see i de sidste 4 Aar (thi før kunde Virkningerne ikke spores) de kiendeligste Frugter af disse Anstalter. Unge Mennesker voxede op, der spaaede meget; endog af den Sæd ere nu nogle Præster her allerede i Stiftet, som glæde mig. Men nok derom.

Nu skulde og den Juridiske Examen have undergaaet nogle visse Forandringer. Jeg mærkede, at lærde Jurister vilde snart mangle os: for at drage dem frem, maatte nødvendigen visse stærke Opmuntringer være givne. Jeg mærkede, at Juristerne i Almindelighed dømde over de fleste Stats-oeconomiske og politiske Tilfælde skievt og ufuldstændigen: for dem da, som toge den Latinske juridiske Examen, maatte og en politisk Examen giøres nødvendig, hvilket og havde den Nytte at formindske Classen, som var og er for

stor efter Staten. Jeg mærkede, at den Danske juridiske Examen, fordi den er for slap, fylder Landet med Rabulister og Advocater, der plage og forvirre Landet. Denne Examen maatte da skiærpes, at Tallet af disse kunde blive mindre og bedre. Nu maae jeg ende. Men naar jeg skriver igien, da vil jeg, ifald min Ven ei befaler andet, skrive Dem alle de Anslag, jeg havde om vore saa kaldte Danske Skoler. Men nu vil jeg kun sige Dem dette eene, at jeg omfavner Dem, elsker Dem som Deres Ærlige Ven, tilbeder Dem og Deres Guds Varetægt, og er saaledes Deres Høivelbaarenheds tro Ven OHG,

Aarhuus d. 21. Sept. 1787.

Med en Følelse, som Venskabet alleene kiender, modtog jeg, og læste jeg Deres Høivelbaarenheds sidste Brev, hvori De har glædet sig ved at sige mig alt hvad Deres Hierte meener om min Person og min Tænkemaade. Bevar mig altid det Venskab, som er mit hos Dem: Deres hos mig skal altid være mig helligt: det skal følge mig igiennem alle Livets Forandringer; og ved enhver Leilighed paa det nøieste svare til mit hos Dem. Lad dette Venskab være ofte, ja altid Begges Glæde: kand det ikke altid nytte, lad det altid glæde, og altid være fuldt af Ønsker for hinanden.

Allerede havde min Ven havt sin maanedlige Skat, naar jeg ikke for en smertefuld Rheumatisme paa Halsen og paa Bag-Hovedet havde i meer end otte Dage været sysselsat med Spanske Fluer og Kampher-Pulvere, og langt stærkere aaben for Følelser end for Tanker. De første, som nu igien udbrede sig over min Siel, de ere for Dem, min Ven, og de være Fædrenelandet helligede og dets Bestyrer! Men jeg nævner Fædrenelandet, og derved husker,

hvad De har paalagt mig, og nu igien forlangt. Dette er ikke glemt, og skal om Gud vil, komme i Deres Hænder, som et Nytaars Ønske. Lad det saalænge være udsat, paa det intet usedvanligt skal røre vor uskyldige Brev-Vexling.

Jeg havde ventet, at min Vens Brev havde sagt mig, om De saaledes vil overlade mig Valget af Materierne: dette vil da ikke altid blive, som De helst vilde, og maaskee helst vilde til det Øieblik, jeg skriver; og jeg skriver kun for Dem, min Siel elsker, og med Øiet paa den Herre, der er mit for mit Fædreneland saa ømme Hierte overmaade kier og dyrebar. Jeg skrev da over alt, hvad min Ven vilde, og det lige villig, og efter det mindste Vink. Brug mig kun, Kiereste Ven; brug kun med mig den meest aabne Frihed; vi fornyede og stadfæstede vort sande Venskab i de 4 uforglemmelige Dage sidste Sommer.

Nu da efter denne Fortale kommer jeg til den vigtige Sag, som jeg selv har valgt og efter mit sidste Brev forbundet mig til denne Dag at skrive om. Det angaaer da vore saakaldte Danske Skoler saavel i Kiøbstæderne, som paa Landet, og hvad jeg i hine Tider ønskede, at maatte have skeet for dem, saasnart de latinske Skoler vare komne i Orden, og denne Orden havde giort sin Virkning. Jeg maa først tale om disse Skoler i Kiøbstæderne.

I. Hvad da dem angaaer, saa troede jeg, Kiereste Ven, at her, som i alt, maatte nøie paaagtes, deels at man ikke forfaldt i de mange Tydske vindige *projecter*, som aldeles ingen Nytte har stiftet (NB naar man med et koldt Blod og et agtsom Øie har fulgt, spurgt og strængt undersøgt); deels, at man lagde ikke anden Plan, end man havde Kraft og Middel til at udføre; deels at man med de svage Kræfter, vi har, arbeidede paa at opnaae

sikker det Gode, som man kunde, og som var til Øiemedet, i det mindste for de første Tider, nok.

Med disse Grund-Regler for Tankerne, var da mit Anlæg følgende.

a) Denne Ungdom, som egentlig bestaaer af Kræmmer- og Haandværkers Børn, skal lære at kiende Religionen, dens Lærdomme og Pligter: skal lære at skrive skikkeligen, og regne vel: skal holdes til Sædelighed og Orden: skal, hvad det andet Kiøn angaaer, ogsaa anføres til Fruentimmer-Haand-Arbeide; og endelig hvad Kiøbmænds Børn angaaer, faae nogen Geographisk Kundskab. Dette udgiør, hvad man for denne Ungdom kand kalde, Netop; og dette Netop troede jeg at kunne naae hentil ved disse Midler;

b) Lærere hertil duelige ere at faae: allerede en vigtig Sag. Deres Koner maatte forstaae Syening etc.

c) Ungdommen, Børnene meener jeg, maatte i hver Bye tælles, og 50 bestemmes til en Skole; følgelig ligesaa mange Skoler omtrent, som der vare Halve-Hundrede.

d) Alle, som vare under 7 Aar, maatte samles for sig selv, og udgiøre for sig selv en eller flere Skoler. De, som vare over denne Alder, fordeeltes paa de andre Skoler.

e) Det maatte ikke staae til Forældrene at lade deres Børn være uden Underviisning; men vel at vælge, hvilken Skole efter Børnenes Alder de vilde.

f) Skole-Lønnen maatte efter hvert Sted bestemmes; men for dens rigtige Betaling maatte Øvrigheden sørge.

g) Da der paa de fleste Steder er ingen offentlig Skole-Løn; og den, som for hver Barn betales, ikke er

tilstrækkelig, maatte der sørges for, at nogen vis Løn af Kirkernes, Byernes Penge etc blev fastsat; mindre for de smaae Børns Lærere, og større for de større.

h) Præsterne skulde forpligtes til ugentlig at besøge Skolerne; og hvor der ere flere Præster, skulde NB hver have sin Skole eller sine Skoler. Ugentlig skal der da af hver Præst for sin Skole være Catechisation.

i) Øvrigheden med Præsterne ere Inspectores, og de skal aarligen bivaane en skarp Skole-Examen.

k) Der skal i hver Skole være en Protocoll, lig den, som holdes i de 32 Mænds Skole i Kiøbenhavn.

l) Stiftamtmanden og Biskoppen have lige Opsyn og fuld Myndighed over disse Kiøbsted-Skoler; og det NB i alt.

m) Der maae i hver Kiøbsted være en Spinde-Skole, hvortil Kongen giver ufeilbarligen noget vist aarligen; denne staaer under Magistraten og Stiftamtmanden, som bevise ved Arbeidet, der giøres, at den er til, og til, som den bør være.

n) Der sørges for at bringe en *fonds* til Veie, at der i hver Stift kand blive en Handels Skole vel indrettet, og ikke vindig.

See Kiereste Ven, mit Udkast. Intet er vigtigere; intet trænger meere, og raaber høiere om Hielp. Alt er her forfalden, og duer ikke. Men troer De, Deres Vens Indsigter, Erfaring og Hierte: saa søg, om De kand hielpe; men for alt i Verden ingen Tydske Projecter, intet Kiøbenhavnsk Besser-Mageri; men ligefrem; mod det Øiemed, det Netop, som kand naaes; efter den liden Kraft, som Staten har, og Landet har.

II. Nu vore Landsbye-Skoler. Disse ere, Kiereste Ven, ulige bedre, og giøre denne Dag, NB endog som de

ere, stor og herlig Nytte, hvor NB Præst, Provst og Biskop ere som de bør være; men vi maatte give disse Skoler, hvad Indretning vi ville, saa duede alt dog ikke, naar Præst, Provst, Biskop ikke ere, som de bør være, og giøre, hvad de bør giøre. Siæland har en fortreffelig Biskop [1]). De, min Ven, fortiener, at kiende hans Værd, og giøre den kiendt. De ville ligefrem troe Deres ærlige Ven. Han har kun een Feil; og det er at være, for nidkier for at giøre sit Embede; men hvilken Feil!

Dog der ere fire Ting, jeg om vore Landsbye-Skoler vil erindre, og i dem alle fire nøie huske Statens Kræfter; det Netop, man kand naae; og hvad der og er eene Muligt at naae.

1) Skoleholderens Løn er for usel til vore dyre Tider; den skulde da forbedres; men Skoleholderne ere mange. Her er da for en fattig Stat og et fattigt Land kun et Middel; og det er at lade Degnene uddøe, og og alt som de døe ud, at fordeele hver en Indkomst, som de har havt, til Sognets Skoler. Skoleholderne forbedres da, og forrette, hvad Degnene paalaae.

2) Skoleholdere maae tildannes. At tænke paa Seminarier, formaaer Staten ikke; og (tør jeg sige det) jeg hader *seminarier*, og det fordi NB den eene Methode, som der bruges, passer sig ikke til alle Hoveder: kun i det Militaire, hvor Legemets machinmæssige Bevægelse er Sagen, lykkes sligt. Sielene, de frie Siele, staae under andre Love. Vaisenhuse og Opfostringshuse frembringe de usleste Legemer og de slappeste Siele. Seminarier due da ikke. Præsterne maae da tildanne Skoleholdere; og enhver Præst

---

[1]) N. E. Balle, om ham see N. M. Petersens Bidrag til den danske Literaturhistorie V, 1, S. 237 ff.

(under Provstens, maaskee og Bispens Tilsyn) have Ret til at udsøge af sine Skolebørn et opvakt flittigt og fattigt Bondebarn, naar det behøves, som har Lyst til dette; og denne dannes da videre. Det meget, som her skulde siges, undgaaes, dog dette burde jeg sige, at Skoleholdere af Bondestanden ere de Bedste, fordi de ere vante til at leve af Lidet, agte saadan Post for en Lykke, og alleroftest i Erfaringen selv have viist sig bedst, flittigst, dueligst. Man kunde, for at det Militaire ei skulde tabe, sette et vist Maal, Over hvilket Drengen ei maatte tages.

3) Bønder-Børnene lære vel deres Christendom og deres Pligter, lære at læse vel, og at blive kiendt med Bibelen; lære at skrive; og ligesaa, om de skal, at regne lidet. Anden Videnskab behøve de ikke, og ere ikke tiente med. Jeg gyser her for alt videre, som vore vindige Tider have tænkt, og kun maatte fordærve alt ved. Meere Kundskab her giør Bonden hans Stand ufordragelig, og udbringer kun Leede og Kiedsomhed for det haarde og eensdanne Arbeide, hvortil hans Dage maae bruges, og Staten maae og skal bruge hans Dage. Det hele Menneskelige Kiøn taaler kun et vist Maal af Kundskab; og enhver Stand maae derfor have sin egen visse Andeel. Det Meere giør drukken. Beskue, min Ven, de Kiøbenhavnske Klubbe-Statsmænd-Agerdyrkere-Theologer etc.

4) Kun een Ting vilde jeg, at Skoleholderne skulde lære, og igien lære fra sig: at pode, inoculere, rygte et Træ, behandle en liden Kiøkkenhave, og bruge NB hvad deri voxer. Men nu og intet meere: nei! ikke det allermindste; thi alt andet er Vind, og bliver skiert Tab for Hovedsagen.

Saa er da her min Maaneds Skat. Gid den treffer min Ven vel! Gud, som har bevaret dem fra den surrende Kugle, være Deres Skiold og Deres Frygt! Altid elske De

den Dem hiertelig hengivne Ven og
tro Tiener O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 23. Oct. 1787.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Allerhøistærede Elskelige Ven,

Førend jeg erlegger min Maaneds Skat, maae jeg lykønske deels Deres Høivelbaarenhed til den nye Orden[1]), som De er beæret med; deels min Ven til vel overstanden Møie med Opvartningen ved Hans Svenske Majestet; deels min Hiertens Ven til den beleiligen udførte kloge Meddeelelse, som nu er skeet af Elephant-Ordenen til H. H. Prints Christian Friderich[2]). Det sidste har vist glædet Dem meest; det andet er behageligt at see Ende paa; og det første er i mine Øine netop, hvad det er i Deres; et Noget, som jeg dog neppe skulde troe, at nogen skulde misunde Dem, hvor misundelige ellers saa mange smaae Siele ere. Min Ven er da nu igien i sin Roe; hos Sin og hos Vores Herre; omhyggelig for denne allerdyrebareste Person, som den gode Gud ville mægtigen velsigne: og stedse fuld af de ærligste Ønsker, at Landets Sag maatte skee vel ved Ham og under Ham. Saa tænker De, saa attraaer De, ædleste Ven; og kunde Deres Aarhuus-Ven ved sine Maa-

---

[1]) Bülow blev Ridder af Nordstiernen $\frac{9}{16}$87, efterat Gustav III. havde gjort sit bekjendte Besøg i Kjøbenhavn fra 29de Oktbr. — 5te Novbr., hvorved han forgjæves søgte at formaae den danske Regering til Forbund imod Rusland. Gustav III's Hensigt med at give Bülow denne Orden var aabenbart at gjøre det lettere for sig at faae Elephant Ordenen til sin Yndling Armfeldt.

[2]) Den senere Christian VIII.

nedlige Betragtninger nu eller siden ved nogen Tanke hielpe dertil, at vores værdige Herre kunne see Glæde, skue Vext, ophielpe Landet, og De, Kiereste Marskalk, nyde den for Deres Hierte eene søde Fornøielse at være dertil Midlet: saa har jeg, hvad jeg ønsker; dette nemlig at have tient vor kiere Prints, og glædet min i Sandhed elskte Ven. Men skulde end under eet for mine Stats-Indsigter fremmedt System det første mindre lykkes: saa lad mig dog opnaae det sidste, at behage Dem, at fornøie Dem, og knytte Deres Hierte stedse fastere til Mit.

Jeg skulde da til dette Brev vælge nogen nye Materie, og har tænkt paa en Deel af Landvæsenet, der i vore Tider saa meget omtales, og endnu ei har faaet den sidste Salve. Maaskee min Ven kunde finde under al den Korthed, som Rummet indskrænker mig til, hist og her nogen ei aldeles uvigtig Tanke. Eengang har jeg erindret, at ingen mindre troer sig ufeilbar end jeg. Deres Høivelbaarenhed ville da læse, og troe, at Forfatteren veed, at han kand feile.

Det, jeg vil tage i Overveielse, er Bondestandens Frihed. Allerede har jeg derom yttret mig tilforn; men det skader ei, at skienke til denne vigtige Sag et heelt Brev, endog med Fare for at igientage. Spørgsmaalet bliver det, som det eene kand blive, hvorvidt er Fødestavns Heftelse i dette Nu, og for dette Land tienligt at ophæve.

Jeg agter da aldeles ikke at besvare alle de almindelige Grunde, som for Frihed anføres af Theoretici paa deres Collegier, besynges af Poeter, forestilles paa Skuepladsene, forsvares i Klubberne, og ere blevne allevegne, hvor Indbildningen fører Herredømmet, Poeternes gyldne Alder. Alle disse sige ikke meere eller andet, end hvad Vedde-Døberne, eller Anabaptisterne sagde og giorde under Reformationens Begyndelse. Ofte, ja ofte falder det mig ind,

hvorledes Apostlene i deres Breve, under den Christne Religions Stiftelse, saa aldeles tvert imod alt dette, aldrig paalagde Herrene at sette Slaver i Frihed, og aldrig opmuntrede de sidste at bemægtige sig Frihed. Ogsaa ofte, ja ofte falder det mig ind, at de Selvsamme, som nu vil have alle Baand løsnede om Bonde-Standen, ønske og, skrive og, digte og, male og, hvorledes de Baand, Fyrsterne have om deres Undersaatter, ogsaa ere Slave-Baand, og burde sønderrives. Een Aand er i begge Ønsker, og neppe kiender jeg Skribent, som vil jo begge tillige; og saare faa har jeg kiendt at attraae det første, at de jo har havt Fyrste-Had, og i Hiertet Fyrste-Foragt; thi at yttre denne, er farligt; tvertimod er det i Moden at qvæde om det Første. Men agtsom Øre veed at høre, og agtsom Øie at see, og agtsom Forstand at slutte.

Om da endog Bondestandens Frihed var i Almindelighed ønskelig, og intet vægtigt kunde i Almindelighed siges derimod: saa blev det dog altid, førend man i Danmark satte den i Værk, et Hoved-Spørgsmaal: Passer den her, og nu her:

Følgende Betænkeligheder forekomme mig af megen Vigtighed.

1) Jeg kand ikke andet skiønne, end at visse sandige skovløse, mavre uangenemme Egne, især i en betydelig Deel af Jylland, vil blive efterhaanden forladte af Folk og efterladte øde; hvilke da vil have samme Skiebne, som den store Ahl-Hede. Thi Menneskene boe i disse Egne slet, have usel Føde, usel Drik, elendig Pleie. Vanen, den hos Mennesker mægtige Vane, giør dem dette Liv taaleligt; og dette giør Vanen, fordi de ei troe, at de kand komme fra Egnen. Men nu faae de Frihed: nu opvaagner den hos Mennesker stærke Drift at ville forbedre Tilstand; og nu

gaae de, hvorhen de kand, efter dette Bedre, som disse saa let finde. Disse Egne (hos os den Femte Deel af Jylland) blive da folkeløse; efterhaanden meere og meere. Og til disse Egne hvo vil gaae derhen fra de bedre? Men hvilket Øde! hvilken Savn i de Kongelige Indtægter! hvilken Forvirrelse! Hvilken Bekostning at oprette denne Skade; og hvor hartad umueligt; thi Ahl-Hede med alle de derpaa anvendte Penge, er dog endnu i alle sine Colonier jammerlig. Og det som er høist beklageligt, bliver altid dette, at, hvor disse Udvandrere gaae hen i Landet, ere de tilovers; hvor de gaae fra, kand de ikke undværes; og om de gaae ud af Landet, er Tabet utaaleligt.

Men skal Føde-Stavn hæves, maae det jo og skee for disse Egne: følgelig maae man udsette sig for Faren, der er vist saa stor, at mig forekommer den i høieste Grad gyselig.

2) Jeg forlader disse Egne, og kommer nu til de bedre. Disse, siger man, skulde ikke tabe Folk ved Forandringen, og aldeles intet lide. Det første vil jeg et Øieblik tilstaae af samme Aarsag, som jeg paastod den onde Virkning for de slette. Thi hvor skal Udvandrerne hen fra de ringe Egne? De have kun tre Veie: til de gode Egne, eller til Kiøbstæderne, eller ud af Landet: det sidste er fordømmeligt; det mellemste skadeligt, og det første aldeles unyttigt. Lad os sette, at en god Deel unge Karle fra Sandet styrter sig paa de gode Egne; saa kand de jo ikke der komme an, uden at der maae giøres Plads for dem: de ere vante til dobbelt saa ringe Løn: de antages da i Tienesten; men hvor de antages, gaae jo de Karle bort, som før tiente der, og hvor gaae disse hen? Maaskee til de slette Egne: jeg leer, om nogen kunne troe dette. Nei! til Kiøbstæderne, som der kand komme an; til Søen andre; og de fleste udaf Landet.

Men Hænder revne fra Bondestanden, og oversatte i

de andre Næringsveie, kand jeg aldrig begribe, at være tienligt; thi derfra kand de let komme, men fra hvilke Stænder komme igien tienlige Folk der over? Det hendes ofte i de gode Egne, at Bønderne ere dovne, komme i en ond Slentrian, ere henfaldne til Drik. De faae en Proprietaire, som vil ændre dette, og er alvorlig, ja, om man vil, stræng. Nu i denne Tingenes Orden bliver han den nyttigste Reformateur. Men giv os den anden Tilstand, saa har han kun at vælge imellem at lade alt gaae efter det Gamle, eller at see sig Folkeløs. Min Ven ville troe, at slige Reformateurs behøvedes meere, end man skulde troe; thi vor Bondestand har meget, der skulde rettes. Men Alt dette maae ophøre, saasnart Fødestavn er ikke meere.

3) Hans Majestets Krigstieneste fordrer, synes mig, under denne Sag en synderlig Opmærksomhed i Henseende til de alt meere nødvendige Nationale Recruter. At bringe Kilderne til dem i Uorden, førend nogen anden Statsklog og Statsmuelig Indretning er stiftet og har naaet fuld Modenhed, er for mig høist farligt; men at de ville komme i Uorden ved Fødestavnens Hævelse, og at denne Uorden ikke kand ved nogen nyfød og spæd Anstalt forekommes, vil min Ven let indsee. Her siger jeg ikke meere.

4) Jeg synes, at see, at hvad der gik an under Frid. 4 i Begyndelsen af dette Aarhundrede og dog maatte rettes [1]), ville nu mindre gaae an, og kunne ikke saa anstændigen, som da, vorde rettet. Kundskaben var da hos Almuen meget mindre, og Giæring i Gemytterne meget mindre: en vis gammeldags Døsighed var da allevegne. Friheden nu med Eet givet skulde da nu giøre en Virkning, lig en uvant

---

[1]) Herved tænkes paa Stavnsbaandets Oprettelse 1724, hvorved Virkningerne af Vornedskabets Ophævelse 1702 stærkt svækkedes.

stærk Driks; den intet Hoved er stærk nok til at bære. Denne Anmærkning er for mig vigtig.

5) Af min Siel kan jeg ikke faae, at vor Bonde-stands Constitution i det Væsentlige jo skulle blive det, den er, indtil man havde faaet i det mindste de Landvæsens sande Forbedringer giorte, som jeg i August nævnede; thi ved denne Constitution maae de giøres, om de nogensinde skal skee.

6) Som en Følge da af vor hele Constitution troer jeg, at Statsklogt kand ingen Frihed gives uden denne, at naar en Karl har udtient, og er over 40 Aar eller saa omtrent, er han fri fra Stavnen paa samme Tid, som han er fri fra Kongens Tieneste, der eene har bunden ham til Stavnen. Dette er i Lovens Aand; og Virkningen deraf er angenem Løn for Tienesten og Opmuntring til Tienesten: i den Alder ere Menneskene satte, og ikke letsindigen forandre Sted: de have en til deres Føde-Egn bestyrket Vane; de ere for gamle til at prøve Lykke i fremmede Lande; de ere gierne giftede, og følgeligen heftede: Egnene staae da ei Fare for at blive forladte: ei heller andre Egne at blive befyldte; ei heller andre Næringer at blive betyngede: Alt andet beholder sin Orden; og vor kiere Kronprints undgaaer *repentir*. Men min Ven skiuler alle disse mine Tanker, og elsker Sin

d. 22 Nov. 1787. OHG.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk

Elskeligste Ven

Naar Deres Høi-Velbaarenhed treffer det gunstige og ledige Øieblik, saa ville De efter det Venskab, De bærer til mig, legge mig for vor sandeligen elsk- og agtværdige Kronprintses Fødder, og forsikre kun ligefrem, at ingen kand

have for denne vor Dyrebareste Herre en usvigeligere og underdanigere Hengivenhed; ingen høre Thronens saa agtbare Arving med større Troskab til; ingen føle for Høistsammes Velgierninger, og for den uskatteerlige Gave sidste Sommer og al da viist Naade en sandere og meere varig Taknemmelighed, og derfor og ingen giøre nu ved Aarets Omvexling inderligere Bønner til den Høieste for denne Hans Tieners Liv, Helbred, Lyksalighed, Velsignelse end jeg. Vistnok har Hans Kongelige Høihed tró Tienere og retskafne Undersaatter; men det eeneste, jeg vil, er, at ingen af dem skal overgaae mig i Troskab, Iver og Nidkierhed for denne vores Herre.

Naar De nu, Agtbareste Ven, har med egne Ord frembaaret for Deres Ven disse Forsikringer og disse Ønsker, som Gud vist hver Dag hører: saa siig Dem Selv, at mit Hiertes sande og daglige Ønsker ere og for Dem, og til Gud for Dem i alt det, hvor De saa høiligen trænger til Hans mægtige Varetægt, vise Ledsagelse, kraftige Bistand, besynderlige Medvirkning. Han kiender Deres Hensigters Redelighed, og Han satte Dem Selv der, hvor disse Hensigter bør haves og bør virke. Han ville da; Han, der er (vi troe det eller ikke) Staternes endelige Styrer, Han ville give Dem Viisdom, og gode Raad, og Klogskab da til at finde dem, søge dem, og dømme dem: Han ville vise Dem de Udveie, som vi ei selv kand skabe: give Dem det rette Syn paa dem: bortvælte de sande Anstøds Steene: lette Dem Byrden i at lette Dem Midlerne: aabne til Dem Veien for de bedste Raad, og igien for Dem Veien til at iverksette Dem[1]). Saa ville han og fremdeles være Deres Velgiører, Deres Beskiærmer, Deres Lyksaliggiører over Deres egen Person og Deres eget Huus. I dette

---

[1]) ɔ: dem.

Ønske, der er af Hiertet, Kiereste Ven, har vist det Venskab Deel, som jeg føler for Dem og daglig føler; thi Venskab vil ønske, og end meere bør ønske, og ønske passende med den Tilstand, hvori Vennen befinder sig. Men hold mig det til Gode: i Deres for mit Hierte saa kiere og altid kiere Person, seer jeg endnu noget videre: jeg seer tillige mit Fædreneland og min Kronprints og mit med Ham uadskilleligen forbundne Konge-Huus. Deres Plads nu og fremdeles knytter Dem, min Elskværdige, til disse for mig og min Tænkemaade hellige og væsentlige Objecta. I denne eene Hensigt er vist mit Venskab for Dem ikke u-interesseret. De veed, at jeg hører til de gamle Orthodoxer, som troe, at Fædreneland og Konge og Kongehuus have en stor Forlodsret i vore Personer, vore Eiendomme, vore Attraaer og vore Bestræbelser; en Ret saa stor at den alleene viger for Guds Ret: Jeg hører da kort sagt til den gamle ærværdige Sect, som hine Themistocler, Aristider, Agesilaer, Epaminonder, Demosthener, som hine Camiller, Decier, Fabier, Scipioner, Catoner, Ciceroner, som hos os selv Rantzover, Friser, Rosenkrantser, Juler, Svaner, Nansener, Tordenskiolder og saa mange andre have med Siel og Hierte hengt ved. Tidlig, i Sandhed tidlig græd jeg af Glæde over deres Kierlighed til Fædrenelandet, og Iver for Fædrenelandet og Deres Konger. Jeg kunde ikke føle, hvad de følede; men det, jeg følede, var, at Grunden til deres Handling var ædel, ophøiet, skiøn. Og, Kiereste Ven, denne Følelse; den samme som jeg saae at have blomstret saa herligen i hine store og uforglemmelige Siele, denne Følelse, siger jeg, saa retfærdiggiort og saa herliggiort, blev mig et Grund-Beviis for, at vi skal elske vort Fædreneland og være det regierende Huus hengivne; thi vi maae sige, hvad vi vil; vore Følelser, ofte igientagne, og det i lang

Tid af de klogeste og ædelste Mennesker blive Sandheds usvigeligste Grund.

Saaledes nu overbeviist, og ledet ind i denne Overbeviisning af de meest opklarede og opløftede Siele, Jorden har eiet, spurgde jeg længe ikke, om der endnu var anden Grund for denne Fædrenelands Kierlighed: Tvivl herom ansaae jeg næsten med samme Øine, som Tvivl om min egen Tilværelse; thi jeg veed, at jeg er til, fordi jeg føler det; og jeg vidste, at Fædrenelandet burde elskes, fordi jeg følede saa, og fordi alt, hvad jeg ærede, havde saa følt for mig. Hertil kom, at denne Kierlighed havde for Staten og de store menneskelige Selskaber havt, og endnu har de allergavnligste og vidt udstrakte Virkninger; Virkninger, som intet andet skulde have i lige Vide og i lige Varighed. Og nu havde jeg af de sandeste Exempler lært at kiende, at hvad som meest gavner, meest har beviist at gavne, sikrest har hos de ædleste Siele havt Vægt og endog paa Mængden beviist en velgiørende Indflydelse, det er Pligt, det er grundet i Tingenes Natur, det er Guds Villie. Men alt dette fandt jeg hos *patriotisme* lige saa vist og ligesaa overflødig, som min historiske Indsigt voxde i Vished og Mangfoldighed. Nu stod jeg da, Kiereste Ven, ved denne min Tro, og endnu glædede mig ved at finde den hos al Fuldkommenheds største Mønster, hos Guds Søn selv, og hos den Paulus, faa Mennesker har kunnet nærme sig i Siels Høihed og Sandhed. Endelig hørde og læste jeg, at vor overkloge Tid endog havde fundet, at Fædreneland er en Fordom; at dets Kierlighed er en gammeldags Grille eller, som Religionen selv, et Stats-Opfund; at Jorden er mit Fædreland; og almindelig Menneskekierlighed alleene min Pligt; at Patriotisme er kun Nationalisme, og denne en Svaghed. Sandelig, Kiereste Ven, om jeg end ikke vidste

at giendrive disse og deres Grunde, og opløse alle de Knuder, som de ved Ideers Sammenblanding have knyttet: saa blev jeg dog ved min gamle Overbeviisning, og endog vovede at feile i et Selskab saa ærværdigt, som hiint. Men det feilede ikke; og jeg ei heller, saafremt ellers Gud er til, og Gud har stiftet den Tingenes Orden, hvori vi leve. Thi da Mennesker skulde ved Avling blive til, bleve der og Familier, og for dem nødvendigen en Forlods Kierlighed, og Forlods Omhu. De voxede og bleve Selskaber: de bleve større, og indtoge visse Lande. De maatte hielpe; de maatte forsvare hinanden, og da elske hinanden: hvert Lems Kraft var liden nok, anvendt til det Heles Vel; men skulde denne Kraft endog virke ligedan for andre Selskaber, saa forsvandt al Virkning. Loven blev da: skad aldrig de andre Selskaber, negt aldrig en Fremmed en dig muelig Tieneste; men husk det Selskab, Du hører til, som opdrog dig, forsvarede dig og din Eiendom, og som du skylder dig; thi du skylder det den Velgierning, du har nydt. Dette Selskab er din Familie, din Slegt; thi tæl 1000 Aar tilbage, og see hvormange Fædre og Mødre du har, og da hvormange Udsider af Slegt endnu til? Nationer ere for den allerstørste Deel store Familier; just som Fyrsterne i Europa ere een Familie. Ogsaa min Bülow, og jeg ere slegtede: vist ere vore Siele det. De ville da elske det, De giør, vort Fædreneland, og elske mig Deres

OHG.

Aarhuus, Jule-Aften 1787.

Høivelbaarne Hr. Marskalk

Kiereste Ven

Brevet fra min Ven, som jeg den 11te fik, besvarer jeg i Dag, fordi mit Hierte vil takke Deres; thi Deres Hierte

har tilsagt Dem alt, hvad Brevet indeholder, og mit Hierte har følt, at Alt kom fra Deres. Tak da, Oprigtige Ven, for hvert et Venskabs Udtryk, og vær vis paa, at al den Fortrolighed, som hersker i Deres Breve, staaer hos mig i den inderste Helligdom, hvor intet dødeligt Øie enten seer eller skal erfare (noget derom). Lige Saa veed jeg, at mine saa uforbeholden yttrede Tanker ogsaa hos Dem staae og skal blive; og hvad er der da, der kunne standse mig, i det mit Hierte saa villigen vil udtømme sig hos Dem; saa gierne ville ved Dem nytte den Vigtige og den Kiere; saa inderligen ønsker, at min Ven kunne blive for Ham og for Fædrenelandet den, jeg ville, og De kunne. Vidste De, Elskede Ven, hvormeget den Udladelse i Brevet, som viser mig et Glimt af Haab dertil, har frydet mit Inderste! Vidste De, med hvad ligefrem Oprigtighed Deres sande Ven skal, som hidtil, saa og da deele med Dem alt, hvad Erfaring og Indsigt har samlet hos mig! Dog dette veed De, og ingen Fremtid skal forandre denne Deres Overbeviisning. Men jeg maae til Sagen, De har forlangt: dog i Forveien takker jeg Dem med megen Varme for alt, hvad min Ven siger mig om Dem Selv i Henseende til Gustafs Orden, hvilket er netop, hvad jeg vidste; thi troe mig, at jeg kiender Dem; for det, som De betroer mig om en for Dem Selv udvidet Plan, den jeg er vis paa at blive vel afpasset, og derfor usigeligen fornøier mig: for alt, hvad Brevet har om Herskabernes gode indvortes Forstaaelse, Deres Værk, Priselige Ven, og min Lyst, og hvoraf jeg og selv mærker klare Spor; og endelig for hvad, De venskabeligen siger mig, Elephantordenen angaaende til Gustafs Armfeldt.[1]) Men

[1]) Den danske Regering opfyldte vel Gustav III's Ønske at gjøre Armfeldt til Elephantridder, men gjorde det paa en saadan Maade, at det var let at se, man kun høist nødigt var gaaet ind derpaa.

nu til Sagen, til Fricks[1]) Piece, og hvad min Ven herom med al sin Ret har paalagt mig. Nu Alt reent ud, og som til min Elskværdige Bülow.

Skriftet har to Deele: den første nedriver, den anden opbygger; i begge er Forfatteren lige ivrig, lige tillidsfuld til sig selv, men langt fra ikke lige lykkelig, heller ikke lige stærk: i den første er det den fuldkyndige Mand, som (hvad Holsten angaaer og Holstens Sammenhæng med Hamborg og med Danmark) har sagt med faa Ord om den ulyksalige Mønt[2])-Plan[t] saa meget, saa rigtigt, saa tydeligt, at den sundeste Theorie her har forenet sig med en aabenbar practisk Kundskab til at give dette Uhyre-Forslag, om man dog ville see dets Død, det sidste Bane-Saar. Thi Kiere Ven, er dette fordømmelige Misfoster dog og ødeleggende for Hertugdømmene, for hvilket det eene synes at være giort: Saa var det jo for Staten og for dens Unge Kiere Bestyrer en Himmelraabende Synd, om Høistsamme skulle i en lang Leve-Tid martre sig med Følgerne af dette i Hans 18de Aar givne Raad.

Og hvad vil man da vel med Grund kunne sige imod, hvad Forfatteren har fra 13 Side indtil 48de, især hvor han rører Hertugdømmene; thi der har jeg fundet ofte vistnok min Lærer, men ellers jævnligen den kraftige Overtyder om sine Paastands Rigtighed. Da min Ven seer vist i det Lys,

---

[1]) Otto Jacob Finck, Kjøbmand i Altona, født 1749 † 1824. Af ham ere der 3 Piecer om Danmarks Finantsvæsen fra Aaret 1787 *a*) Freymüthige Bemerkungen über das Finantswesen des Königlich-Dänischen Staats. Altona im Maymonat 1787. 8vo 49 Sider *b*) Nachtrag zu den freym. Bemerk. 8vo og *c*) Unvorgreifliche Prüfung dessen wodurch Herr Etatsrath Zoega — was er von dem Plan der projektirten Neuen Münz — Veränderung in den Herzogthümern Schleswig und Holstein in seinen Schriften bekannt gemacht, hat rechtfertigen wollen. Altona 23 Oct. 1787. 8vo 52 Sider.

[2]) Forordning af 29. Febr. 1788.

som Frick (Finck) har tændt for os, ligesaa klart som jeg, indlader jeg mig i ingen Udstykning; men vil blot (jeg taler om Hertugdømmene) anmærke, at p. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 29—34 indeholde en Sandhed saa stærk, at Vægtskaalen aldeles nedsynker til Jorden. Yderste Eftertanke i Henseende til Sagen fortiener p. 16. 17—22. 29—31.

I Fricks (Fincks) Regninger er der et Mørke for mig p. 30-32. Han giver Holsten og Slesvig en circulerende Fonds af 4 Millioner, hvoraf 3½ Millioner i Papir. At denne Fonds ei lader sig indløse med 2 Millioner Nye Sedler og Penge begribes let; men hvorledes 600,000 Daler smaa Mynt p. 31. ikke skulle være ligesaa blivende, som 500,000 Daler nu værende er det p. 30, det indseer jeg ikke, uden fordi Fonden i det hele er bleven mindre, og han derfor tænker, at den nye Mønt først og hastigst gaaer ud; men han formoder vist til Hielp mod alt dette, at Vore Vise har beredet sig paa det usalige Middel, som han n. 56 peger paa, og videre viser Værdien af p. 39—43; og NB i n. 78.

Saa patriotisk ellers som Frik (Finck) har skrevet, og dog ærbødigen: saa troer jeg dog, at kiende hos ham den i mine Øine ikke billige *Holstenismum*; ikke billige, siger jeg, hvor det gielder Staten; men som jeg noget nær hos alle Holsteiner, den eene Stemann[1]) undtagen, altid har mærket. Jeg holder Frik (Finck) tilgode, at Danmark saare lidet omrøres, og neppe, uden hvor Holsten kunde frygte at tabe; hvor Riget tvertimod ville føle det meest sviende Tab, der tier han, eller taler kun mat; men det, jeg blev vred ved, er, at han giør Mønt i Holsten saa rar, da dog alle Obligationer lyder paa klingende Mønt, alle Renter i Kieler-

[1]) Se om denne Hist. Tidssk. III, 5, 389.

Omslag betales saaledes, alle Reisende forsikre mig altid det modsatte, især paa hin Side Eideren; og just deri ligger den sande Grund, hvorfor 600,000 rd. nye Mønt ikke bliver lige gieldende mod de foregivne 500,000 gamle, og deri ligger den sande Grund, hvorfor alle Jord-Eiere i Holstein fordømme for sig den nye Plan; thi hvad de vinde ved den fordømmelige Cours, og have vundet, er betydeligt. Derfor sagde og af dem en Ven 1783 til mig ved Anledning af en langt simplere Plan, og (jeg tør sige) meere rigtig, at han ville i sine Indtægter om Aaret derved tabe 8 p. c.; men dette er en Hemmelighed, som Frick (Finck) enten ikke har kiendt, eller ikke villet omrøre. Dog dette uagtet, bliver alt øvrigt, hvad han har sagt om Hertugdømmenes Skade ved denne elendige Plan lige stor, og lige usvækket. Undret har det mig, at denne kyndige Mand ikke med et Ord har omrørt den forfærdelige Urimelighed, i en liden Stat at indbringe dobbelt Mønt og dobbelte Sedler, skiønt han tit nok omrører Hertugdømmenes Handel med Rigerne, og Uleilighederne, der vil og maae komme af dette, og deraf for dem begge.

Ja Rigerne, Kiereste Ven (thi hvad Frick (Finck) har om Hertugdømmenes Forfald p. 37. 38 er *temporaire* og *local*, og rimer sig ei vel med n. 26. 27), Rigerne siger jeg, hvad de ville tabe, og hvor de ville forvirres, er ubeskriveligt. Cours med Hamborg og Cours at beregne med Hertugdømmene, og Rigernes Cours ved begge at nedsynke endnu dybere, er noget, som svier mig lige til Sielen for Fædrenelandets Skyld, og for den Herres Skyld, som jeg af inderste Siel elsker og bør elske. Hvad Frick (Finck) kort siger p. 36 er sandt, men langt fra ikke eene sandt. Eftertænk Texten p. 27. nederst paa Siden, og føi dertil, hvad der staaer p. 44 og alt p. 39—41 og hvad min Ven

ellers veed, og Rummet ei her tillader at udføre. Blot dette maae jeg ved p. 27 berøre. Coursen er nu 45, og ved den nye Plans Iverksettelse maae den blive 50 og derover. Nu kiøber Holsteineren i Jylland Øxne for 150,000 rdl. betalte i Banco-Sedler: dem har De (at jeg skal regne rundt) tilkiøbt sig i Hamborg for 130,000 rdr. i Courant: vundet derpaa for Holsteineren 20,000 rdr., og saa meget tabt for Riget. Dette har igien at betale i Hamborg 130,000 rdr., og for at betale dem, maae det sende 150,000 rdr.: anden Gang tabt 20,000 rd., som er rigelig den fierde Deel af hele Capitalen. Jo høiere Vexel-cours, jo større Tabet.

I Sandhed, Allerkiereste Ven, De har vel Aarsag at sige, at man maae skiælve for denne Tilstand. Men skiælv aldrig saa, at De ansee den for fortvivlet. Dette giør ei heller Frick (Finck) og jeg ei heller. Den varsomste og i halvandet Aar fortsatte Undersøgelse viiste mig Muligheden; nu er det ved sære Operationer (efter mit Tykke) blevet vanskeligere; men for Stater vel styrte er alting næst Gud (ja næst Gud) mueligt. Men Fremmede og Fremmede Principer og Tydske Professorers Stue-Griller maae ikke blande sig i Bestyrelsen. Dette er den store Kilde til vore Ulykker: ogsaa af denne Kilde leed jeg; og i det Øieblik, jeg endelig fik Magten over den, bortskyllede den, og intet uden den, mig og mit hele Anlæg. Nu har De, Kiereste Ven, alt værre; især dette Værre, at den, jeg da kun for 1/8 Deel kunde styre, var baade villig og stærk til at udrette meget, ja meget Got, saa man dog vandt meget, i det man tabte noget: nu tvertimod haver De blot bart med det Skadende, det Usle, det Forvirrede at giøre, under hvis Skyts der arbeider i Smu alt det Skadelige, og Interesserte og Contoir-Hensigtende, som kand tænkes. Dersom min Ven skulde (som vist vil blive fornødent) træde nærmere og

aabenbare til Tingene, da troe den, der elsker Dem, og for intet i Verden uden af bar Kierlighed skrev dette, da troe dette, at intet er at udrette, uden at alle Steder, som have med Finantser (Ordet taget i Sand Forstand) at giøre, ere vel besatte, og saaledes tillige, at al fremmed Indflydelse holdes vist borte. Dette, dette Brev, Sande, Ægte Ven, maae brændes. Naar jeg, om Gud vil, i Jan. skriver, gaaer jeg til den positive Deel af Fricks (Fincks) Skrift; thi jeg troer, at dette ville De; og hvad De vil, det vil og jeg. Nu lev vel, elsk altid den, der ærer og elsker Dem, og lever og døer Deres O H Guldberg

Aarh. d. 14 Dec. 1787.

Kiere Ven, fornøi mig med at hielpe min Commissionaire Rhode[1]) til en Havne-Controlleur eller Ober-Visiteur-Tieneste, som nu bliver ledig. For hans Redelighed og Duelighed og Paapasselighed indestaaer jeg. De kand derved synderligen obligere os: hans 200 rdr. ved det Islandske Compagnie spares da. Dette er i mit eget. Secretaire Olavius[2]) Tolder fra Schagen, og Forfatter af Beskrivelsen derover, har megen Værd: Han burde hielpes: han er fattig: endog Pengehielp var her vel anvendt. De ville tage Sig ham an, og hielpe ham til et bedre Sted: han gav os da en ligesaa vigtig Topographie. Hold nu dette til Gode. Venskab taaler jo alt, endog saaledes at bemale Siderne. Herren bevare og glæde Dem!

---

[1]) **Henr. Rhode var efter Statskalenderen Assistent ved det Islandske Pakhuskontor.**

[2]) **Olaf Olavius f. 1741 var Tolder i Skagen hvis Beskrivelse han udgav 1787 † 1788 som Tolder i Mariager.**

Høi-Velbaarne Hr Marskalk
Elskeligste Ven

Vor dyrebare Kronprintses Fødsels Dag er nær: og mit Hierte, ligesom min Pligt, kalder mig til, høitideligen at giøre de Ønsker for denne vores ypperlige Herre, som jeg med mig selv veed, at Gud hver Dag hører af min Mund. Herren lade ham leve, lade ham nyde i Livet Sundhed og Styrke! Han give ham Viisdom og klare Øine til at see den og Sandhed, uden hvilken ingen Viisdom er! Guds Velsignelse følge Hans K. Høihed igiennem et langt Liv, og føie til Hans Bestyrelse de gode Tider og lykkelige Tilfælde, uden hvilke al Regiering er kun den sureste Kamp! Samme Velsignelse lede denne vores allervigtigste Herre til de Udsigter, som ere de rette og til de Mennesker i alle Classer, som klogeligen vide og ærligen ville med Hurtighed udføre dem!

See, Retskafne Ven, disse ere mine Ønsker: den ædelmodige og høie Siel, som boer i H. K. H., har ikke andre for sig selv: og De, Høistsammes ægte og sande Ven, har ikke andre. Nu dem ville den Store, vor lille Jords eene og virkelige Regent, naadigst opfylde! Dette skee! Ogsaa skee dette, Kiere Ven, at Gud bevarer, styrker, muntrer, oplyser, befæster Dem! O vidste De, hvor vist dette Ønske er af Hiertet!

Tak for Deres kierligste Ønsker: endog Venskab giorde Dem til Digter. De føle for mig stedse, hvad jeg stedse skal føle for Dem! Tak for Deres Hielpsomhed mod de to, jeg bad for: følg for min Skyld min Rhode til Enden: han har allerede erfaret Virkning af Deres Godhed; og denne krone nu Sagen.

Hvad mig angaaer, da bede De mig ikke, min Elskelige, at blive ved at skrive og at optænke! De vil saa; og

denne min Vens Villie har paa mit Hierte en tung Vægt: maaskee Kronprintsen, jeg fra 4de Aar har havt de allerømmeste Følelser for, kunne derved tienes; og til Ham er og bør min hele politiske Kundskab være opofret; thi og i Ham seer jeg aldeles mit Fædreneland, for hvilket jeg føler hartad Enthusiastens Varme. Men troe og, Redelige og ømme Ven, at blot det, at De vil, er mig en Bevæggrund saa stærk og saa sød, at saalænge De vil, vedvarer og disse vore Maaneds Breve, om de endog kun angik Venskab og philosophiske Betragtninger, som den jeg til Nytaar skrev om.

I Dag kand jeg, førend jeg endnu rører noget andet, ikke undlade at nævne til min Siels Ven, at om saare kort Tid indkommer fra Horsens Bye ad den alfare Vei til General-Told-Kammeret allerunderd. Begiering angaaende Havnen, og dens Indtægters Formeerelse saaledes, at det vigtige Værk, som vor Kiereste og Bedste Herre saae med egne Øine, og med et Behag, der til Sielen rørde mig, gav sit Bifald; som og De, min Ven, saae, for Deres Vens Skyld ogsaa, med Glæde; at dette Værk, siger jeg, kunne ved formeerte Indtægter naae deels fuld Fasthed, og deels sin sidste Fuldkommenhed Jeg troer, at Deres Høivelbaarenhed lagde Mærke til et anseeligt Stykke nyt Eege-Bolværk, som var sat: hver 10 Favne koster 100 rdr, og slige 220 have vi omtrent tilbage. Hvad endnu fattes i Opmudringen, dette kand og skal efterhaanden skee, og lader sig bestride; men de 220 Favne Bolværk, som kræver 2,200 rd., og giver vort hele Arbeide sin sande Fasthed, dertil udkræves extraordinaire Hielp. Naar nu Kongen ved Kronprintsens naadigste Megling tilstaaer os de ansøgte formeerte Indtægter: saa seer jeg at kunne omtrent hvert Aar faae sat 20 Favne, og saaledes i 11 Aar have Værket fuldført. Selv, Søde Ven, har jeg hiulpet, og hielper maa-

skee meere, end jeg for mine Børn burde: dette Aar, ligesom forrige, lader jeg paa egen Regning sette 10 Favne: dog dette kun for Dem at sige; thi det er mig en Vemmelse at prale af sligt; ei at tale, om hvad der forhen langt vigtigere er skeet; thi af intet skeer dog ei, hvad er skeet. Og vist er det, Bedste Ven, at, om det nu indkommende Forslag ikke i sine Hovedposter gik igiennem, blev Fristelsen for mig til at fuldende saa stor, at jeg troer aldrig, at jeg udholdt den; helst 100 Favne, hvis Istandsettelse burde skee hastig, raabe høit til mig, hver Gang jeg seer dem; thi en vis Form, som Bolværket der burde have, fuldkommede mig Anlæget. Da dette er den første Provints-Havn (den helsingørske undtagen) som i Danmark er kommen paa fuld Vei til sand Opreisning, og ikke har kostet Kongen een skilling: saa burde nok Forslaget gaae igiennem; og jeg troer, at min Ven ville i inderste Hierte finde, at det lod kiønt, om hans Majestet gav blot 1000 rdl. til mine melancholske 100 Favne, og sendte mig fire gode svære Sølv-Medailler til mine fire Havne-Commissarier, hvis Flid, Nidkierhed og Redelighed overgaae al min Berømmelse; men ikke eet eeneste naadigt Ord engang for Magistraten, som NB i denne Sag har ikke fortient uden de Utak, jeg selv har givet den. Ville nu min Ven have den Godhed, naar Forestillingen indkommer, at see den, og etc. etc.: Med den følger et Tingsvidne, under Eed taget, over de tre Poster: hvorledes var Havnen; hvorledes er den; hvad fattes den endnu: dette er Hoved-Documentet. Skulle den saa priselige Gave af 1000 rdr. ikke erholdes: saa ville da min Ven sørge for, at det øvrige Forslag endelig bevilges, og at de 4 Medailler maatte allernaadigst tilstaaes: jeg ville da velsigne Kongen og Kongens ypperlige Søn, og

omfavne min Ven, og see til hvorledes jeg med mine fire raske *patrioter* hielper os igiennem.

Da her nu ikke bliver Rum i Dag til andet, og jeg dog altid skal skrive noget almeennyttigt: saa ville jeg tilsidst tilføie to Ting. Den første er, at Jyllands lange østlige Kyst har kun egentlig tre Havne; Aalborgs saare maadelige; Aarhuses temmelig gode, og nu Horsens's, som for sin sikre Reed faaer et Fortrin. Nu videre: fra Horsens udskibes Korn etc. fra et District af 10 Mile, Vesten for Byen, som ingen anden Udskibning har, og fire Mile Synden og Norden fra; Dette er Havnens Vigtighed.

Nu en anden, ikke hertil henhørende Sag, men som jeg ikke kand for Kierlighed og Samvittighed forbigaae. Jeg har hørt, at og den Grønlandske Handel skal gives fri: og da det er skeet med den Islandske[1]), skielver jeg for, at det er sandt. Kiereste, Bedste Hr Marskalk, hvor vil alt dette hen? og hvad vil Enden blive? Theoretiske Ideer, antagne uden *application* paa Staten og dens sande Trang, Beskaffenhed og Sammenhæng, synes mig her at være de Eene bestemmende, og at berede for Kongen og Staten noget for mig underligt Tøi. Dog maaskee al min Kundskab og Erfaring er falsk; og Gud give, at den var det, og at hver en Sag, og først og sidst Mønte-Planen, maatte lykkes! Men skulle alt dette Store og til alle Sider Virkende vanlykkes: saa vil Eftertiden sige, at Fremmedes i høieste Grad virksomme Egennyttighed[2]) har født, og opdraget og anbragt hos os alle disse besynderlige Anlæg.

---

[1]) Ved Plakat af 18de Aug. 1786.

[2]) At dømme efter et Brev fra P. Chr. Schumacher (Pakke 42) af $^{12}/_{10}$87 sigtes her til Schimmelman den ældre og Bernstorff, dog vel især til den første.

Jeg skriver til en sand Ven, ligesom jeg tænker; og veed, at dette er altsammen kun for Ham, som elsker og aldrig forraader Sin evig tro O. H. Guldberg.

Aarh. d. 24. Jan. 1788.

Høivelbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven

Sidste Gang blev mit Brev alleene en Horsens-Sag; og at saadant ikke denne Gang skal hende, vil jeg strax begynde med den vigtige Materie, jeg har valgt, naar jeg først har sagt Deres Høivelbaarenhed, at jeg er vel, at jeg elsker Dem af inderste Hierte, og er fast overbeviist om, at Deres Venskab til mig er af samme Ærlighed, samme Kraft, samme Varme. Undertiden længes jeg efter Dem, og at tale med Dem; i det mindste ønsker jeg ofte at vide, om De er vel, om De er munter, om De er, som jeg her med den sandeste Glæde saae Dem, fornøiet under Byrden, og villig for Forsynet. Derfor, ja derfor alleene er et Brev af og til fra min Ven mig saa vigtigt, saa kiert.

Endnu, førend jeg forlader os selv, kand jeg ikke andet end sige Dem, at jeg længe nu har seet efter i Aviser, om min Ven var bleven bragt nærmere til de offentlige Sager; men hidtil har jeg intet mærket: ogsaa veed min Ven, hvad jeg tænker derom, at nemlig intet var meere nødvendigt og af en større Nytte; og at jeg dog i den nu værende Tingenes Orden, og ved Siden af visse Folk elsker Dem og den tilkommende Gavn af Dem saa høit, saa alvorlig, at min Frygt nu staaer just i lige Grad med min Glæde da, naar her var den Forandring muelig, som engang vil blive af den stærkeste Nødvendighed. I Sandhed Sagerne staae i en sand *crisi*; thi paa den eene Side at see de

voveligste Ting nær ved Iværksettelsen, og paa den anden at hindre denne ved de altid gyselige Forandringer, dette er just en Stats-Crisis. Den eeneste Middelvei, som er at vælge, synes jeg, at min Ven bruger, og det er at holde Iverksettelsen tilbage. Gid dette fremdeles maatte lykkes dem. Imidlertid samler De Selv stedse skarpere Indsigt og omstændeligere Kundskab, hører det vigtige pro et contra, og bliver i disse sandeligen *problematiske* Sager sat i Stand til at see Selv og see vist, og da med Sikkerhed at kunne hielpe den Dyrebare Herre med Raad og Daad. De seer, Kiereste Hr. Marskalk, at jeg skriver ærligen, og med den fuldeste Tillid til Deres Hierte og Deres Taushed.

Man har fortælt mig, eller jeg har i en Journal læst, at en Commission nu undersøger, om ikke den Grønlanske Handel, ligesom den Islandske, kunde hæves, gives fri, og giøres almindelig for de Kongelige Undersaatter. Om denne Sag har jeg troet det var min Pligt imod vores gode Herre, at nedlegge i min Vens Barm mine Tanker til Undersøgelse og Eftertanke for Dem Selv. Hvad jeg eengang i Almindelighed har skrevet om disse Handeler, settes nu tildeels forud, og her bliver det eene Grønland min Beskuelse.

Jeg holder da for, at denne Handel burde blive aldeeles ved at drives under nøieste Opsyn for Kongelig Regning. Mine Grunde ere disse:

Ved Grønlands Besegling ere følgende Ting at agte:

1) Colonie-Handelen og Colonierne 2) Landets bedre Benyttelse 3) Hvalfangsten 4) Skibsfarten selv dertil og derfra.

1. De 13 eller 14 Colonier paa Landet styres hver af en Kiøbmand med eller uden Assistent; to, tre, fire Arbeidskarle ere der tillige. Bestemmelsen er at modtage en

vis Qvantitet Vahrer fra Handelen, udsælge dem til Grønlænderne mod Spæk, giemme dette, indtil Skibene komme, og da sende det hiem med nogle andre Vahrer, som ogsaa falder, som Skind, Edderduun etc. Disse Kiøbmænd opmuntre Grønlænderne til Flid, afhente ofte Spækket hos dem, holde Orden blandt dem etc. Ved nogle Colonier ere og Præster, ogsaa for Missionens Skyld. Alt dette gaaer, saalænge et Compagnie, og bedst saalænge et Kongeligt Compagnie har det hele Land, og driver det hele Værk. Men nu skal dette hæves. Jeg setter, at Particuliers nu vil handle paa Landet. Disse maae da tiltræde Colonierne, og holde Kiøbmænd og Folk der; thi der maae være nogle, der Aaret igiennem kand modtage og afhænde Vahrer. Men nu af de 13—14 Colonier holde kun den halve Deel Regning stedse: den anden halve kun saare sielden. Deraf flyder, at denne sidste Deel enten ikke bliver brugt eller snart forladt. Da dette sidste maae skee; saa maae Herren af Landet enten gandske forlade det, eller igien antage sig det. Dette sidste maatte skee. Saa skulde da Kongen igien have de samme Bekostninger, og kiøbe til høi Priis, hvad han nu til laveste sælger, for at forsørge disse mavre og uvisse Colonier; og naar han nu giorde dette, saa havde han netop de Colonier, hvor der var Tab; og ikke dem, hvorved Tabet skulle oprettes. Denne Betragtning grundet paa Facta, som jeg har studeret, viser, synes mig, Projectets Forkastelighed. Men har man og (om jeg et Øieblik ville glemme alt dette) overlagt, om vi have Particuliers, der kand og vil drive denne tvivlsomme Handel; en Handel, der aldrig er Fordeel ved uden i det Store; aldrig kand beregnes Fordeel af, uden ved at de samme drive den mange Aar efter hinanden; og endda ikke, uden anden, derved fremhiulpet Fordeel, tages med i Regningen. Min Ven vil troe mig

ligefrem, at saa er det. Nu Particuliers hos os hvor ere de af den Formue og af den Vedholdenhed? Ingensteds, og aldeles ikke til Stadighed. Saa skeer da eet af to: Enten maae Kongen igien tage Landet og Farten dertil med den gyseligste Bekostning, eller og alt dette vil falde i Hamborgers, Bremers, Hollænderes Hænder under Danske Navne: og dette sidste er jo ret got; thi man bør elske sin Næste, og have den almindelige Menneske-Kierlighed. Troe mig, min Ven, at naar Rummet tillod det, kunde jeg endnu tilføie meget meere.

2. Landets bedre Benyttelse. Dette var stedse mit Øiemeed; men de første Linier bleve kun dragne, og intet fik Tid til at udmales. Dertil hører at drive Hvalfangsten fra Landet af meest ved Grønlænder: nogle Steder var Begyndelsen allerede lykkedes; men hos os, som i Engelland, Holland, hører 50—70 Aar til, at bringe, ved stedse at følge samme Sag, til Fuldkommenhed. Dertil hører at benytte sig af Steenkul-Minerne i Landet; af Marmor-Bruddene; af Agather etc: alt smaat, men samlet, nyttigt; af Græsgangene ved Juliane-Haab etc. For alt saadant sørger en Konge, og nytter dertil de Folks ledige Dage, som anvendes ellers i Landet for Handelen. Men derfor sørger aldrig Particuliere Handlende.

3. Hvalfangsten, Engellænders, Hollænders, Hamborgers Attraae, drives for en stor Deel ved Kongens Kyster. Tran er i Handelen og for dens adskillige Bestemmelse, af største Vigtighed. Kiøbenhavn begyndte at blive en af dens Nedlags Stæder, og kunde blive og burde blive det; thi just fordi Kongen eier Kysterne, har han Naturens Fordele; og naar man havde faaet Tid til at opdrage sig duelige Folk, og overvinde de mange første Vanskeligheder; saa maatte man jo have naaet hen, hvor man vilde. Men

nu havde den sandeste Kundskab lært mig, at denne ikke kand drives med Fordeel, uden i det Store, uden stadigen, i mange Aar. Kongen kand da her alleene drive den. Alle andre Anlæg af Particuliers i Chr. 6tes Tid fra Bergen, og siden fra Nyeborg, Corsøer etc. ere strandede. Gaaer da Projectet igiennem, saa er Hvalfangsten tabt for Staten.

4. Skibsfarten selv dertil er Staten vigtig. Mange Skibe kand her beskæftiges; mange Folk, mange Matroser opdrages og holdes for Staten. Andre Hensigter har jeg allerede i mit første Brev[1]) anført. Mange Haandværksfolk og Handlende vinde og derved i Kiøbenhavn, og igien ved dem andre. Al denne Skibsfart ville nu tilligemed alle dens Følger ved Projectet fordømmes. Denne vigtige Fordeel er da tabt for Staten, tabt for Statens Centrum, Kiøbenhavn, som alt meere svækkes og bliver mat, og taber sig for de Kongelige Indtægter.

Men Handelen skal være fri. Det lærer de Tydske Professorer. Kongen bør ikke handle; dette er et andet Principe, som bør følges, om end saa Staten taber aldeles denne Handels Green, og dens Fordele. Kongens Casse skal spare, om den end saa ved den Sparsomhed taber paa andre Sider det tredobbelte. Kiøbmænd skal eene handle, om de end saa ikke vil drive den Nærings Vei, hvorved de skulle erhverve Vahrerne, at handle med. Noget Nyt skal skabes, og det Gamle forandres, om end saa det Nye forvirrer alt, forvolder største Skade, foraarsager endnu større Udgifter, og tvinger Regenten til om nogle Aar at skabe igien, hvad allerede var. Men nu Ende. Herren bevare

[1]) Brevet $^{24}/_{7}$87.

Dem! Altid elske Deres Høivelb. Deres ærlige og hengivne Ven OHG.

Aarh. d. 19. Febr. 1788.

Høivelbaarne Hr. Marskalk

Allerhøistærede Elskelige Ven,

Nu er min Ven i Gield, i stor Gield; men nu veed jeg og, at jeg snart faaer et kiert Brev, et Brev jeg behøver, mindre fordi Venner virkeligen trænge til denne Føde, end fordi jeg ville dog vide af Dem Selv, som jeg inderlig elsker, hvorledes De lever, hvorledes De er fornøiet, om Deres Standhaftighed beholder sin Fasthed, og om den store Pligt, De har mod Guds Kald, endnu beskues af Dem med samme Følsomhed. Deres Høivelbaarenhed skrive mig dette, og forsikre mig derom! Saa maae De igien tie to Maaneder; thi at de elsker mig, og at De ønsker endnu dette Slags Breve, skrevne med samme Frihed; det er med samme Oprigtighed: om alt dette tvivler jeg ikke eet Øieblik.

Min Horsens Havne-Sag er gaaet igiennem fuldkommen efter mit Ønske: endog er jeg af Kongen bleven bemyndiget til at tilkiendegive mine Havne-Commissarier Hans Majestets allernaadigste Bifald: endog for mig selv var et høist behageligt Vidnesbyrd. Modtag nu derfor, Kiere Ven, min Siels Tak; og forbind mig endnu meere ved at legge for alt dette det underdanigste Hiertes sandeste Taksigelse for vor dyrebareste Kronprintses Fødder. Tør De, og kand De, saa ville De endnu for denne vor gode og alt Got Elskende Herre frembære denne min allerunderdanigste Bøn, om Høistsamme ikke naadigst ville unde mig til disse

Fire i deres Fag fortreflige og villige Mænd 4 Sølv Medailler, som ville være Dem, der arbeide for aldeles intet, til en glædelig og stor Opmuntring.

Denne Bøn fremført af min Ven, vil vist naadig optages af denne vor fortreflige Herre.

Jeg tegner, Bedste Hr. Marskalk, dette Ønske her: maaskee jeg skulle skrive et Brev, lige derfor; og hvor gierne baade giør og bør jeg giøre det, dersom De med et Vink siger mig, at saa skal det være. Dette er da nu i Deres Hænder.

Jeg har i denne Tid til Commissionen for Fattig-Væsenet indsendt paa Dens opgivne Spørgsmaale en omstændelig, nøiagtig og derfor vidtløftig Besvarelse. Sagen er vigtig, ja høistvigtig, og derfor tildrog sig og min hele Opmærksomhed. Ingen Umage sparede jeg derfor, baade da saa er min Pligt, og fordi jeg saa brændende ønsker at kunne i nogen Maade arbeide med til Hans K. H. Kronprintsens Glæde og Fædrenelandets Vel. Jeg ønskede, at min indsigtsfulde Ven læste denne Erklæring. Men maaskee efter den Plan, De har valgt sig og saa fast følger, at dette bliver mindre muèligt; i det mindste ikks førend mod Enden mueligt. Det ville vel da i en Sag af den Vide og Vigtighed ikke være Den uangenemt her at see i et lidet Udtog Summen af Deres kiere Stiftamtmands Tanker.

Sagen angaaer at hindre, ja afskaffe Betlerie, og om mueligt skaffe de Fattige Arbeide. Her maatte da anstilles særskilte Betragtninger over Kiøbstæderne og Landet, fordi Forfatningen er her anderledes end der.

Hvad da Kiøbstæderne angaaer, saa, naar man vil tage Tingene, som de ere, bliver der ei andet for, end bringe de Fattige hvert Aar under en nøie Classification efter en forud indhentet nøie Kundskab om deres virkelige

Tilstand, bestemme Fattiges Penge, saavidt de tilstrække, for de sande Almisse-Lemmer, udelukke alle Arbeidsføre, og om da de sande Fattige endnu ei saaledes kand underholdes, og Betlerie maae blive fornøden for nogle, da bringe Betleriet selv under Orden, bestemme hvert Aar, hvem der maae betle, give dem et Mærke, sette dertil visse Dage og Timer, og lade dem følge af Bettelfogder. Jeg udelukker Aarsagerne dertil og alle Forvarelses Midler.

Men dette er endnu ikke nok til at holde dette Væsen i Orden; thi hvad man nu giør, det giør man efter Kiøbstædernes nu værende Tilstand, og da den kiendeligen i de fleste aarligen forringes, bliver om Ti Aar de Fattige flere, og Kræfterne til at hielpe dem svagere. Det hele Væsen er da igien i Uorden. Af yderste Nødvendighed er det da, at der maae alvorlig tænkes paa at ophielpe Kiøbstederne. Nogen liden Understøttelse behøves fra Kongen efterhaanden i hver Kiøbstad til at nedsette saadanne Fabriksvende, der paa Haandværksfod med et Par Væve skulle fabrikmæssig forarbeide til bedste Brug Landets egne *producter*; ikke i anden Hensigt end at Folk der kunde lære den rette Omgang og Anvendelse af alt: en Sag af yderste Vigtighed for et Land, der saa gierne i egne Huse giør Hiemgiort Tøi af alle Sorter. Ellers maatte til Kiøbstædernes Opkomst Contrebande paa Landet kraftigen hindres: Land- og Forprang afskaffes, fremmed Tobaks Indførsel standses og derved Tobaksfabriker ophielpes; især en gandske anden Orden indbringes i den Handlende og i Haandværksstanden; hvilket sidste ville for den nærmeste Alder have den ønskeligste Virkning. Hver Kiøbsted burde derfor befales efterhaanden at foretages og særskilte Forestillinger at skee, da hver er anderledes. Dette er her det vigtigste: det mindre gaaer jeg forbi.

Hvad Landet angaaer, da har jeg bygget min hele Plan paa følgende Grunde: hvert Sogn maae forsørge sine Fattige; og det kand de allerfleste, naar det omvankende Betlerie bliver afskaffet, og hvert Sogn holder sin Bettelfoged, som strax kand snappe den ankommende Betler. Maaden og *executionen* i alt dette har jeg viist, ogsaa hvorledes man kand blive ved en General-Inquisition skilt, naar den tilkommende Forordning bliver til, ved de nu værende Betlere. Da intet nu værende Tugthuus kand modtage de Betlere, som igien vil blive til, og der i hvert Amt nødvendigen maae være et Sted, hvor man nemt kand bringe dem til: Saa siden der ei kand tænkes paa at oprette et Manufactur-Huus, som Erfaring har da længe lært ikke at kand bestaae ved saadanne Arbeidere, har jeg raadet, at kiøbe i hver Amt en Bonde-Gaard, sette derpaa en Gartner, lade ham anlegge en Træskole og en Kiøkkenhave af en passende Størrelse, og bringe Betlerne, som ere Arbeidsføre, til ham; thi de ikke Arbeidsføre maae bringes hiem, og hiemme straffes. Jeg har viist at dette gaaer an, og nøie udført det. Den hele Anstalt bliver endog for et lidet Amt en ufølelig Byrde. Min Ven vil see, at man som en Tilgift vandt saaledes i hver Amt en Træ- og en Frøe-Skole.

Hvad Vindskibeligheden paa Landet angaaer, saa har jeg viist, at den rette Spindemaade maatte og kunde læres i Kiøbstædernes Spindeskoler og i de smaa Fabriker, jeg ønskede i hver Kiøbsted; at Skolemester-Konerne maatte der lære; og alt hvad videre dermed henger sammen, for at Sagen virkeligen kunde iverksettes. Men alt dette maae skride frem. Vi have Egne, hvor der er megen Flid. Fliden der maatte ordnes ved og fra Commerce-Collegium, og siden derfra udbredes.

See, Dyrebareste Ven, Skyggerne af dette Arbeide. Jeg ville saa gierne være nyttig, saa gierne understøtte vor Kiere Kronprintses Hensigter. Det er og Deres høieste og eeneste Attraae. Nu Deres Høivelbaarenhed leve vel og lide vel! De blive altid ved at elske den, der har Dem saa oprigtig kier, og er med den ægte Høiagtelse ubrødeligen

Deres

ydmyge Tiener og sande Ven

OHG.

Aarhuus d. 25 Mart. 1788.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk

Sær Kiere Ven

Min Vens kierkomne Brev indeholder saa meget os selv angaaende, at mit Svar vel neppe denne Gang lader Rum til de sedvanlige Betragtninger. Dette kiere Brev er Deres Hierte og Deres Vens Hierte saa aldeles værdigt, at jeg har læst det, og læst det igien med al den Ømhed, som dets Oprigtighed fortiente. Bliv ved, Elskværdige Ven, at elske mig og troe mig: jeg elsker Dem og troer Dem, og skrev ikke, som jeg skriver og har skrevet, naar mit Hierte ikke var heelt for Dem, og heelt opladt til Dem. Skiønt jeg derfor var urolig over, i tre Maaneder intet Brev at have fra Deres Høivelbaarenhed, og min Indbildningskraft ville, i hvad jeg havde skrevet, oplede Aarsagen, og snart igien i nogen Deres Tilstand finde Anledningen til en saa lang Taushed: Saa vidner jeg dog, at Forvisningen om Deres Venskab var saa stor, og saa fast hos mig, at derfor

faldt det mig aldrig ind at have mindste Frygt. Men nu til det søde Brev!

De begriber let, Ædle Ven, hvor rørende det var mig, at De Selv rørt befoel mig at skrive nu Selv til vor Ypperlige Kronprints, og selv nedlegge for H. K. Høiheds Fødder den ømme Taknemmelighed og Hengivenhed, som jeg føler for denne retskafne Herre. Jeg har da nu og, som De vil see, giort det med denne samme Post: jeg har, for at følge Dem fuldkommen, ladet Hiertet tale det, det vilde og som det vilde, og ladet da Brevet gaae lige til. Gid det nu anstod Dem, min Ven, og maatte finde Naade for den Gode Herres Øine, det da er bestemt for! Ogsaa dertil legger jeg det i Deres Hænder! Min hele Siel beundrer, ærer og elsker denne fortreflige Prints. O maatte Han blive saa lykkelig og see af Sine gode Hensigter saadanne Frugter, som Hans Aarhuus-Tiener hver Dag tilbeder Ham, vist tilbeder Ham! Dette giøre Gud for Jesu Skyld!

Det er, Ædle Ven, een af Guds store Velgierninger mod vor allerkiereste Kronprints, at Han gav Ham Dem til Ven: saa dømde jeg, og denne Dom staaer uforanderlig hos mig. Han har i Dem Sin Persons og Sin Æres ubedragelige Ven. Dette vidste jeg og det veed jeg. Derom blev jeg, troe mig, sidste dyrebare Sommer ikke meere forvisset, end jeg var; men vore Samtaler da gav mig den Trøst, jeg behøvede; den, at De ikke, Allerkiereste Ven, taber Modet, ikke omgaaes med den Tanke at nyde Rolighed; men at De fast og Deres Siel værdigen bliver Guds Kald troe; thi De har Guds Kald, og (hvor glæder det mig at læse hos Dem, og forhen at høre af Dem, at De saa føler det) De har det vist. Ogsaa har De det paa den Maade, som De aldrig skal glemme: De har det ikke ved en Cabale, som mange andre har Deres (deres) Kald;

men De har det af Gud ved De høie Personer, som den Gang af Forsynet alleene havde Magten at kalde; og jeg veed, ja jeg veed det, at Disse kaldte Dem med Valg og Overlæg og under Guds Paakaldelse. Ogsaa har Erfaring viist, at dette Kald var got, og at det har aabenbar Guds Velsignelse. Dette være Deres Trøst: Dette give Dem under alle Vanskeligheder Mod: og dette skal, som hidtil, saa herefter, foreene med Dem og Deres Retskaffenhed Guds Velsignelse! De handler, ophøiede Siel, for Herrens Øine: De sigter alleene til den elskværdige Kronprintses sande Bedste og til Fædrenelandets ved Ham: De hader alle Rænker og de smaa Sieles usle Kunstgreb: De skiuler ikke Sandheden, og De har Hierte til at sige den nøgen og blot, som den bør være: alt dette er Gud behageligt og skal tilveiebringe Dem Guds Velsignelse, og har tilveiebragt Dem den; Guds Varetægt over Deres Person og Deres Helbred; Guds Styrke i Deres Siel imod Utaknemmelige, Stolte, Ildesindede: og Guds Vidnesbyrd i Deres Samvittighed imod den foragtelige Ondskab og Falskhed. O! Kiere Ven! Jeg omarmer Dem, og giver Dem Guds Velsignelse; den, jeg daglig tilønsker Dem; thi troe mig, jeg tænker daglig paa Dem, og daglig paa den Herre, vi af et sandt Hierte begge tiene.

Vist er Deres Post vigtig, ja saa vigtig som ingen anden. Vist bør jeg bifalde, at De holder haardt ved Deres saa vel tagne Plan, og ikke befatter sig egentlig med Affairerne, da de ikke kand følge Dem (dem). I alt dette handler De aldeles som De bør: og jeg skiælvede, da et Udtryk bragde mig i Deres Brev til at troe, at De skulde forandre Deres Stilling, helst om De skulle med visse Folk arbeide, hvis Planer ere mig saa ubegribelige og saa aldeles ude paa det Steile. Jeg elsker min Ædle Ven af Hiertet,

og føler ømmeligen alt, hvad der rører Dem, Deres Lyksalighed, Deres Ære! Deraf alle mine aabne og usminkede Udladelser. Men nu er jeg rolig, og jeg er det saa meget meere, som jeg vist veed, at De ikke af Menneskefrygt eller nogen anden smaa Hensigt lader sig bevæge til (fra?) at vidne den erkiendte Sandhed, ogsaa imod skadelige og for det Almindelige vovsomme Planer.

Tak for saa stor Godhed imod Olavius: han kommer da nu til mig, i et lille Embede, men med Haab om et Bedre: og det Arbeide der er ham givet, er saa, at jeg og derfor omfavner Deres Høivelbaarenhed. Tak for min Rhode. De vil vist fuldføre, og derved besynderligen forbinde os.

Førend De, elskeligste Ven, gaaer til Norge, hvorhen og hvori, og hvorfra Gud ledsage den Høie Reisende og Dem, Hans Ven! da skrive De mig til, og da sige De mig, om vi paa Nedreisen kunne vente, at see H. K. Høihed. At see Ham, og omarme Dem, det er for mig af saadan Værd, at De maae betroe mig det, om der er saadant Haab. Hvad De skriver, veed kun Deres Ven alleene.

Da, naar De nu værdiger mig et Brev, kunde De og, Bedste Ven, sige mig om jeg maae skrive Dem til i Norge, og hvorhen da den almindelige Adresse gaaer. Gud følge vor Kronprints! Men at Høistsamme ikke skulle komme til Norge (som det sladrende Kiøbenhavn siger) dette ville giøre mig ondt. Dette Kongerige burde dog efter 40 Aar engang igien see sin Herre. Dette er klogt og nyttigt og retfærdigt og billigt. Dog Kiøbenhavns Sludder har jeg altid foragtet.

Min ædelmodige Ven ville tage en nær Deel i og over en Opdragelses Anstalt, og naar det kom saa nær, høre mine Tanker. Disse, i alt hvad de formaae og kand udfinde, ere for Dem. Men kunne ikke Veisenhuset, uden at dets

fundatz i noget væsenligt blev rørt, blive til allerstørste Besparelse Stedet? Dog nu denne Gang ei meere derom: kun dette alleene, at naar min Ven forlanger over Sagen mine Tanker, da ville De, for at jeg kan svare bestemt, gjøre mig bestemte Spørgsmaale. Nu Herren velsigne Dem og Frue og lille Frøken. Souvenir og Stambog have inderlig glædet mig. Elsk altid den evig tro OHG.

Aarhuus den 18 Apr. 1788.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk[1])

Elskeligste Ven

Nu har Deres Høi-Velbaarenhed fuldkommen tilfredsstillet Deres Ven, da De ville saa omstændeligen besvare mit sidste, og hvad jeg deri har ønsket at vide. Kunne De vide, hvormeget De har glædet mig, og kunne De see, hvor høit jeg elsker Dem, saa ville De ofte gribe en Pen, for paa eengang at fornøie baade Dem Selv og mig. Glad er jeg, at vor kjere Kronprints har ikke med Mishag ansedt mit Brev, og at jeg veed det fra en Kilde saa sikker. Denne Naadigste Herre er mig altid i Ønskerne: de følge Ham stedse, og Gud ledsage Ham, og ledsage Dem, Hans Ven, paa den lange Reise! Planen til Reisen har alt mit Bifald, og paa Bergen nær, som er formeget af Veien, er intet forsømt eller udeladt.

Arveprintsen har skrevet mig, at min Ven har forelæst Ham mit Brev, og behaget at føie til, at De er min Ven. Dette vidste jeg vel nu, men at høre det og fra denne gode Herre, det var mig saa meget kierere, fordi jeg tillige saae af hele Brevets Indhold, at Han elsker og troer og agter Dem, og dette er da en Føde for mit Hierte.

[1]) Dette Brev er tidligere trykt i L. Daae: Af Geheimeraad J. Bülows Papirer (Christiania 1864).

Tak for Klim[1]). Omhu for sligt er smukt, og af alt i Verden ere Videnskaberne de taknemmeligste.

Hvad min Ven har betroet mig om Tilbagereisen igiennem Sverrige skal aldrig nævnes af mig til nogen.

Det glæder mig, at min dyrebare Ven paalegger mig at nævne for Dem, hvad jeg nu troer at kunde være paa denne Norske Reise Deres høieste Opmærksomhed værdig. De veed, at i Norge var jeg aldrig. Det jeg da kiender, er kun af Bøger, og især af min 12 Aars Erfaring. Hvad jeg da deraf har i min Hukommelse som noget, jeg anseer for vigtigt, og saa vigtigt, at om jeg var kommen did, havde det især fæstet min Opmærksomhed: alt dette vil jeg da nu med den største Fornøielse optegne for Dem. De Kongelige Betiente i Norge tiltroede jeg for en stor Deel en vis Selvraadighed, Egennyttighed og Udsuelse. Dette Onde burde kiendes og kraftigen hindres. Min Kamp var det stedse. Men Nærværelse kunne hielpe til at kiende nøiere og hindre vissere; thi Nordmanden er tre Gange listigere end den Danske, og veed at hefte sig saa fast til Collegiernes Contoir-Betiente, at, med mindre Regieringen selv kiender og kand foreskrive, bliver intet fuldstændigt udrettet. Disse Norske Betiente maae kunne leve; alt er der dyrere, og for Districternes Størrelse sværere Arbeide og flere Folk fornødne. Men udsue maae de ikke; og dette skeer sikrest, længst borte fra Regieringen, og hvor Bønderne eie dem selv, og have ingen Hosbond, der kand tale

---

[1]) Klim. Pakke 36. B. G. Sporon omtaler i et Brev 22/9 86 til Bülow Udgaven af Niels Klim med ny Kobbere som Bülows Idee; men afslaar at skrive Fortalen dertil, da han paa Coldinghuus savner de fornødne Hjælpemidler dertil. Han foreslaaer adskillige Forandringer ved de ham tilsendte Kobbere. Jeg formoder Bülow ikke blot har givet Ideen, men ogsaa væsentlig Pengene til dens Udførelse. Bogen kom ud 1789.

for dem. Deres Skatter og Afgifter have saa mange Navne, og noget af det er *arbitraire.* Jeg ønskede at faae det *reduceret* til to Klasser: den eene for Kongen: den andet (anden) til det *publiqve*, og begge fastsatte; jeg ville, at man af Skatbøgerne skulde af 10 eller 15 Aar tage et *medium*, og giøre det til Regel, i det mindste for 10 eller 15 Aar, men jeg kunne ei trænge igiennem, skiønt Sagen var mig øiensynlig rigtig: altid saae jeg, at Hindringen kom fra *contoir*- og Collegii Betientene. Men Nytten var stor, fordi saadan Fastsettelse afskar Leilighed til megen Udsuelse og megen Misnøielse. Ikke mindre indsaae jeg, at ved Skatternes Inddrivelse og Hævelses Tiden var meget at rette og ordne fordi Udsettelse deri kiøbes altid af Fogden. Ogsaa troede jeg, at Proces-Maaden i Norge trængde til Revision; at Bønderne bleve et Bytte for Dommere og Procuratorer, at disse sidste vare for mange, og da man havde der med Odelseiere at giøre, burde man lempe alt til deres Tarv, og derfor treffe den allerkorteste, dog sikre *proces*maade; men jeg var eene. Leilændingernes Kaar forekom mig usikre, og en Fastsettelse syntes mig nødvendig. Deres Mængde er stor, og jeg ønskede mig at kunne i Mag have giennemreist Norge, for selv at see og selv at høre, om det ikke var muligt, ved hver Gaard at kunne have en arvefæstet Leilænding med den Byrde at gaae Soldat for Gaarden, saaledes at Bonden og sammes ældste Søn vare frie, saalænge saadan Leilænding eller Søn gik Soldat; thi jeg saae, at det gieldte om, naar man havde Krig, tillige at kunne dyrke Landet. Dog jeg forlader alt dette, som maaskee er uden for min Vens Plan paa denne Hast-Reise, og under saa mange andre da følgende Sorger. Heller ikke behøver jeg at nævne, at mig forekom stedse Bonde- Præste- og Borgerstanden

at være den, som i dette Rige maatte sær venlig begegnes og det i denne Orden, jeg nu nævnede dem.

Agerdyrkningen i Norge, og dens Opmuntring laae mig altid paa Hierte. Arveprintsen var saa naadig, omtrent dertil aarlig at give 300 rdr: Kongen og dertil undertiden andre Opmuntringer. Mosers eller Myrers Udtappelse, Steenes Bortførelse, smaae Krats Udryddelse kand anseelig formeere Ager og Eng: jeg er vis paa, at jo meere Myrer formindskes, formindskes og den farlige Nattefrost. Overalt bliver Følgen, at Norge da ved at avle meere Korn, behøver mindre fremmed Korn fra Engelland og Østersøen. Endog i de gode Aar tog dette Rige fra Fremmede for 30 Aar siden, naar jeg ikke feiler, for 5 til 6 tønder Guld. Dette skal i gode Aar være meget aftaget; og kunde det som det kand, endnu anseelig synke, er Gevinsten stor, og af høi Værd.

Vor Bedste Kronprints vil vist derpaa vise sig særdeles opmærksom, allevegne derom see, derom spørge, og hvor han treffer Flid, helst hos Bonden og Præsten, Bondens Lærer, da vise Sit naadigste Bifald. Allevegne vil Høistsamme treffe nogle: Guldbrandsdalen skal have noget besynderligt. Hamp dyrkes med Flid paa nogle Steder; Hør og hist og her: den forarbeides tillige; og somme Steder ere Væverier i god Gang. Naadigt Øie der og kraftig Anpriselse vil have god Virkning. De Norske Bønder, som ofte øve tillige flere Haandværker, giøre undertiden ret vel allehaande Redskaber, som bruges i hver Mands Huus. Disse Frembringelser ere især dyrebare, og i mine Øine, naar de due, langt vigtigere end een og andens Konststykker. I Nogle Egne klæde de sig kun, i hvad de selv giøre, og bruge næsten ikke uden hvad de selv forarbeide. Disse ere mig de sær værdige Folk, og fortiene megen Agtelse.

Paa Hedemarken derimod, og vel og andensteds skal Overdaadighed have indført fremmedt Tøi, endog Caffé. Steendiger, saa lette paa de fleste Steder, burde forjage Træ-Indhegninger, og fortiene Roes, hvor de have giort det. Nu, min Kiere og Agtbare Ven, ansee med Skaansomhed dette lidet: om 10 Dage skal jeg gaae til andet. De finde vist neppe nogen for Dem nye Tanke; men hvad De seer fra mig, er fra Deres Høivelbaarenheds

egen OHG.

Aarhuus d. 9 Mai 1788.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven.

Kun to Ord, som man siger, og heller ikke ventes et Svar større tilbage. O! maatte Deres Høi-Velbaarenhed, naar De modtog dette, være fuld frisk! De veed, hvor inderlig dette interesserer mit Hierte og mine Ønsker for Dem, min Bedste, og for Herren og for Landet. Gud bevare Dem, og styrke Deres Helbred, og muntre Deres Sind! Glæde for min hele Siel er den nye Reise-Route. Saa seer jeg da i Aar to Gange H. K. H., og seer Dem! Men Eet maae Deres tillidsfulde Ven udbede sig underrettet om, og det er, Hvad Vei tager vor Naadigste Herre fra Fridericia til Randers? Tager Høistsamme over Weile, Horsens, Aarhuus? Eller og vælger man for at vinde et Par Mile eller tre de slette Gienveie tvert over Landet? Kiereste Ven, som jeg skriver dette med Dags Post: saa ville jeg allervenligst bede, at De for Deres paahængende Vens Skyld ville med samme Post med to Ord sige mig, hvilken af disse to Veie til Randers vor allerkiereste Herre vælger. Underretning strax derom er for mig høist vigtig. De ville aldeles

ikke umage Sig Selv med at svare, men kun behage at kalde Deres og min saa hengivne Ven Malling[1]), og lade ham skrive mig dette til med Posten.

Skulle Gienveien over Landet vælges, da tør jeg raade min Ærlige Ven, at Amtmændene faae hastig Ordre, og denne saa, at de drage Omhu for, at Befordringen skeer som forrige Aar over Heden med Proprietaire og Præste-Heste; thi ellers gaaer det aldrig got. Dag-Reiserne ere lange; Gud styrke H. K. H. og styrke min Ven til at udholde denne Møie. Jeg gyser derfor. O! vidste jeg nu, hvorledes det er med Dem! Ogsaa ville De lade Justitsr. Malling sige mig det. Nu jeg omarmer Dem, og er med et ømt Hierte og et sandt Venskab Deres Høivelbaarenheds

troeste Ven og ydmygste Tiener

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 16. Mai 1788.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk

Elskeligste Ven.

Gid jeg vidste dette Øieblik, hvorledes Deres Høivelbaarenhed befandt sig, og gid jeg i Morgen (thi i Aarhuus maae Postdagen forud skrives) derom maatte faae den ønskede Efterretning! De veed ikke, min Ven, hvorovermaade mit Hierte henger ved Dem, og giør hiertelige Ønsker for Dem! Herren bevare, styrke og velsigne Dem!

Førend jeg gaaer til den mig forelagte Sag, kand jeg ikke andet, skiønt det maaskee er for silde og til enhver anden kunne ansees for Paatrængenhed, end dog sige, hvad jeg siden ved Efterspørgsel har erfaret om Veien fra Fride-

[1]) See om ham Side 126.

ricia til Randers, naar man vil tage den gienneste Vei. Den gaaer da fra Fridericia til Weile; derfra over Uldum, forbi Rask, Hvirring, og siden til Fuldbroe Mølle; saa forbi eller som er det samme, igiennem Skanderborg, og saa Landeveien til Randers; fra Fridericia til Weile 3 Mile, derfra til Skanderborg 5 til 5½ Miil; fra Skanderborg omtrendt det samme til Randers; hvorved da vindes 3 Miil. Veien skal og om Sommeren være gandske taalelig. Skiønt Horsens og Aarhuus da tabe denne Gang den Naade og Lykke at see vor dyrebare Kronprints, vinder dog Høistsamme paa denne meget hastige Reise ikke alleene tre Miil, men og den Fordeel, naar Befordringen bliver, som jeg sidst vovede at foreslaae, at denne allerkiereste Herre kand komme omtrændt Kl. 7 om Aftenen til Randers, spise, naar Han befaler, og være i Seng mod Ti, til at hvile sig for at udholde Dagen efter den gyselige Tour til Fladstrand. Min ædle Ven holder mig disse ubudne Tanker til Gode; thi De kiender saavel Kilden til dem, som min heele Tillid til Deres Venskab.

Nu kommer jeg til Norge med min hele lille Kundskab. Næst dens Bønder og deres Tilstand staaer for mine Øine dens Skove og deres Umistelighed og de aarlige Summer, som samme indbringe. Hvad Norge faaer for sit udskibede Tømmer af Fremmede, er skier Gevinst for Staten, og dermed betales en Deel af Danmarks Debet til Fremmede, ligesom og det Korn og de Vare, som Norge behøver eller faaer fra Fremmede: Hvad Tømmer Danmark faaer fra Norge; maatte ellers tages fra Fremmede, og til dem betales, og dermed betaler og Norge til os Korn og hvad det faaer fra os, som ellers maatte skee med Penge. Skovene ere da Norges Skat, og deres Vedligeholdelse af yderste Nødvendighed, endog med Hensigt til dens Biergværker, som alle gaae ved Kul, og maae staae uden Kul:

denne Skovenes Værd tager til, jo nærmere de ligge Stranden, ligge Elvene, ligge Biergværkerne: ja denne Skovenes Værd voxer med hvert Aarhundrede, fordi hvert Aarhundrede komme Skovene ved Østersøen alt længere fra Havet, og fra Floderne, siden de der først ere borthugne og borthugges. Naar derfor min Ven reiser igiennem Norge: saa ville De med Deres opmærksomme Øine vist vide at beskue disse Norges Skatter, hvor de paa Reisen forekomme; skiønne paa deres Tilstand, og mærke, om der ere gode, Tømmerføre Træer tilbage; om der ere Unge i Opvext af flere forskiellige Aldere; hvorlangt fra Havet og Elvene og Biergværkerne; hvilke Eiere eller Egne der have vaaget over deres Skove, og disse fortiene Roes, ligesom de andre Last. Regieringen er det yderlig vanskelig, at treffe til Skovenes Bevarelse kraftige og sunde Midler, fordi Norge er saa vanskelig at kiende og oversee; fordi de rette Vedkommende maatte vist aarlig giennemreise dette Land district-viis kryds og tverts; fordi det har en Besværlighed større, end tænkes kand, at indskrænke Eiernes Raadighed over deres Eiendom; fordi Aarvaagenhed af Betienterne er ingensteds mindre tilforladelig; fordi de saa ofte indfaldende Uaar giør det hartad nødvendigt at lade Bonden, som dog ikke maae sulte ihiel, for og fra sine Skove skaffe sig Penge til Brød. Tusende Gange have de Norske Skoves Bevarelse svævet for mine Tanker; og alt veiet, troede jeg omsider, at i Sandhed var deres Frelse kun at erholde ved indirecte Midler, som derved, at Ministre og Første Kammer-Deputeret kom til at giøre langsomme og agtsomme aarlige Reiser didhen; at Saugs-brugs nye Bevilgninger maatte varsom tilstaaes, og de tilstaaede Qvanta, som aarlig maatte skieres, holdes over; at Agerdyrkningen maatte i dette Land med besynderlig Omhu opmuntres, paa det Bonden trængde det mindste

muelig til sine Skove; at Overdaadighed i alle Stænder maatte hindres; thi til at stoppe dens Udgifter, forhugges Skovene; at Steenhuse og Steengierder maatte opmuntres af al Kraft, fordi Forbrugelsen af Skovene hertil er forfærdelig. Dette Bedste Ven, var en kort Sum af mine Bemærkninger, som nu ere saa vel i Deres Hænder. Endnu een: Kundskab om Østersøens Skoves aarlige Aftagelse og den store Frastand, som de komme i fra Havet; og en deraf hos mig reisende Overbeviisning, at om 100 Aar saaledes som Europæ Floder og Handelsskibe nu i Tal tiltage, maae Skibstømmer blive saa rart og saa dyre, at den Danske Konge skal med Møie og hartad ikke kunne holde Flode, der dog er og har været Statens Hoved-Styrke: alt dette bragde mig da til at ønske, at Kongen sparede til Eftertiden Fyrskove for Master etc i Norge, og Ege-Skove i Danmark og Hertugdømmene. Tanken fandt Bifald. Nogle Anstalter begyndte her at giøres; om man har fulgt dem, veed jeg ikke. I Norge kiøbde Kongen paa taalelige Vilkaar i Christiansands Stift en Præste-Skov at frede til Eftertiden. Hvorledes dermed nu staaer, er mig ubekiendt. Det kloge Engelland har saadanne udsatte Kronskove.

Nu en liden kort Sum af min Kundskab om Norges Biergværker, og hvorledes jeg har lært at see dem an. Kongsberg er mig vigtig, skiønt Kongen ofte taber og taber meget; thi som *proprietaire* af Værket, taber han saa ofte, at hver anden maatte ødes; men som Konge vinder han, at 2 til 3 Tønder Guld aarlig gaaer ind i Statens Penge, og det ud af Jorden; og de talrige Mennesker ved Værket, og Bønderne for deres Kul og Kiørsel om Værket, underholdes. Sparsomhed ellers og Forsynlighed og god Huusholdning er nødvendig; men den maae være fornuftig. Berg-Hauptmanden [1])

[1]) Etatsraad Jørgen Hiort.

forekom mig ellers at være en klog, duelig og brav Mand. Cobolt-Værket, 3 Mile eller saa fra Kongsberg, lod til at blive vigtig, og fortiente høieste Omhu. Røraas Kobber-Værk har været betydelig for Staten og Eierne; men Skovene ere nu for langt borte, og jeg er bange, at Værket, om ikke nye Gruber findes, synger sin Ligsang, Min Ven seer det nu selv.

Jern-Værkerne ere saa betydelige, fordi de forsyne os og Norge selv; men aldrig kand de holde Priis med Svenske og Russiske, fordi Daglønnen og Kullene ere der 2/3 Dele ringere. Ogsaa er det en Ynk, at baade Kobber og Jern ikke forarbeides til Vahrer; i det mindste ikke til smaae Vahrer. Der døde en Clausen i Norge, en Jernværks-Eier af et stort Haab. Over mod Sverrig ligger et Annex, jeg troer, at det hedder Troiske, som har de bedste Skove, der raadne op: kunde der, siden de, fordi Elvene gaae ind i Sverrige, ikke kand nyttes, findes Jern-Miner eller anden Metal! Glem ikke, Bedste Ven, Saltværket ved Tønsberg: det er vigtigt. Nu Gud bevare Dem: Elske ville De Deres OHG.

Aarhuus d. 22. Mai 1788.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven

Hvor kiert vilde det være mig, om jeg denne Time vidste, at det var med min Ven i fuld Bedring og det i den Grad, at De kunde, og kunde uden Fare begynde den store Reise, og det med et got Haab at fuldende samme vel og efter mit Ønske! Ja dette Ønske, Ædle Ven, hvor er det varmt for Dem, og vedholdende for Dem! Og jeg saa langt fra Dem veed denne Time ikke meere om Dem, end dette alleene, at Hans K. H. Arveprintsen i Dag aatte Dage skrev mig med en sand Ynksomhed: Deres Ven (thi saa kalder

Han Deres Høivelbaarenhed) seer saa ilde ud efter sin Sygdom, at han ret ynkede mig; maatte han kun udholde denne saa vigtige Reise. Saa slutter jeg da, at min Ven er oppe, seer ilde ud, begynder igien Sin Tieneste; men hvad veed jeg nu tilfredsstillende meere? Kunde De dog, ømme Ven, ville blot ved Secret. Bluhme[1]) nu paa Løverdag d. 7 blot lade mig sige, hvorledes det netop er. Føl dog ved Dem Selv, hvor mit Hierte længes derefter. De har, før at lade ham skrive, dog det gode Paaskud at lade mig tillige vide,

a. om vi Amtmænd her i Stiftet maae til den Befordring, som Kiøbstæderne kand giøre for Vores Naadigste Herre, endnu sørge for Høistsammes og Suites Befordring. Lad os kun giøre det. Veien er overmaade lang, og der vil ellers medgaae for megen Tid, og blive for liden til Natte-Hvile. Undskyld, Bedste Ven, disse Tanker.

b. Tillige kunde jeg da og faae at vide, hvormange Vogne der blive, og hvormange Bie-Vogne, samt om den halve Suite gaaer forud, og det Dagen tilforn, samt hvilke, og hvormange Vogne til denne.

Naar vi veed dette, saa veed vi alt, hvad vi behøve, og da skal vi nok, næst Gud, see til, al alt kand gaae vel og hurtigen.

Endnu een Sag. Min allerunderdanigste Pligt er at være tilstæde ved mit eene Amts Begyndelse, for at modtage vor dyrebareste Herre, og følge Høistsamme to Mile, indtil Skanderborg-Amt modtager H. K. Høihed; men da jeg samme Aften skal have den Naade at legge mig i Randers for Hans Fødder, og min Nærværelse der er (som De, Kiereste Ven, indseer) mig saare vigtig: Saa tager jeg min Tilflugt nu til Dem, at De vil vise mig det saa gode

[1]) Denne var Casserer hos Kronprindsen.

Venskab at lade mig vide, om H. K. Høihed naadigst vil tillade mig, at jeg maae, for at være fuld sikker ikke at mangle paa det vigtigste Sted, blive borte paa det første Sted, som er 10½ Miil fra Randers. Nu dette er i en Vens Hænder, O! ville nu den gode Gud saaledes styrke Deres Helbred, at jeg kunde omarme Dem med Glæde og see Dem forlade mig uden Frygt og med got Haab! De veed ikke, hvor De er i mine Ønsker, hvor jeg længes efter Dem, og hvor mit Hierte svæver imellem Haab og Frygt! I Tankerne trykker jeg Dem til mit Hierte. Gud ville bevare Dem!

Deres Høivelbaarenhed har befalt 3 Breve over Norge: to ere alt i Deres Hænder. Det sidste burde egentligen handle om Norges fierde store Nærings Green, som er Fiskerie; men deels kommer Hans K. Høihed ikke til Fiske-Pladserne; deels er denne Materie bedre her at forbigaae, og hellere, om min Ven saa vil, spare den til andre for Dem roligere Tider. Jeg vil da kun her nævne noget lidet, som jeg har glemt, for dog at vide med mig selv, at jeg har, saavidt disse Breves Rum kundet tillade, meddeelt al min Norske Kundskab.

Glasværkerne, hvoraf dog eet, om jeg ikke feiler, ei er langt fra Reise-Routen, fortiente vist at sees, og den dertil nødvendige Pot-Askes og Tang-Askes Frembringelse opmuntres. Igiennem Guldbrands Dalen kommer Herren: Gid paa Veien nogle af de flittige Bønder boede, som der har vidst at vande deres Agre, og hvoraf nogle endog skal have megen Huusflid. Naar man har forladt Dovrefield, saa ligger i det Trundhiemske et Sogn, hvorom Skiønning taler i sin Reise, og hvor hos Bonden en gammel Tarvelighed og Flid hersker, som fortiente Roes. Til en anden, mindre kyndig end min Bedste Ven vilde jeg ved Trondhiem nævne

Stiklestad, hvor Kong Oluf den Hellige faldt; og Stedet, hvor de berømte Lade-Jarler boede, som i 9 og 10 og 11 *seculo* spillede saa Store Roller. Men jeg vil nu ende, thi jeg nenner vist ikke at trette min Dyrebare Ven med meere. De har og allerede det bedste, af hvad jeg veed; og iblandt dette har De efter al den Flid, De har giort Sig, og det med det reene Øie, som De seer med, neppe fundet, uden hvad De allerede vidste. Gud styrke Deres Helbred, spare Deres Liv, og velsigne vor saa ypperlige Herre ogsaa til og paa denne saa lange og vigtige Reise! Altid elske De den, der med den ømmeste Høiagtelse er

Deres Høivelbaarenheds
ærbødigste Tiener og ærlige Ven
O. Høegh-Guldberg.

Horsens (hvor jeg i disse Dage er)
d. 3. Juni 1788.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven

Skiønt det næsten er Synd at plage Deres Høi-Velbaarenhed med noget Brev paa Reisen, maatte jeg dog sende Dem Indlagte, som under *couvert* til mig kom een Dag for silde; og havde jeg end ikke havt den Aarsag, vilde dog mit Hierte have tvunget mig til, een eeneste Gang at helse Dem i Norge, deels for at bede Dem at legge for vor dyrebareste Herres Fødder en underdanig Tiener med alle hans Ønsker, og deels for at takke Dem Selv paa det ømmeste for al sand Venskabs Udviisning, og for at sige Dem at de oprigtigste Ønsker følger Dem paa denne store, besværlige og lange Reise. Maatte Deres Helbred udholde, og Dag fra Dag styrkes! Maatte al Uheld blive borte fra

Dem og vores Kiere Kronprints! Maatte De, Kiereste Ven, endog undgaae al Ærgrelse[1])! See nu veed jeg ikke meere, at ønske for Dem!

Jeg tør ei bede Dem engang, naar dette Brev har truffet Dem, kun i 10 Linier at sige mig mod Enden af Deres Valfart, hvorledes Deres Sind og Legeme staaer sig; hvorledes H. K. Høihed befinder Sig; og om Høistsamme gaaer igiennem Jylland tilbage, og da, om Høistsamme ikke kunne ville passere Natten i Aarhuus, og om Vinden var god, da gaae over fra os til Callundborg. Dog om De, Bedste Ven, kand og vil skrive, da skrive saa, at jeg kunde i Tide faae det. Er der noget dristigt i disse Tanker, da er jo Dristigheden selv paa Venskabets store Regning, og alt i øvrigt kun en Tanke.

Jeg vil i Dag skrive et blot Venskabeligt Brev, som intet skal indeholde, uden hvad der fødes under Pennen, og hvad min vist trette Ven uden Anspendelse kand læse.

De har ret giort ved Dronningen Jul(iane) Mar(ia) Deres Cour, at De fra Fladstrand af lod H. M. vide, hvad man da længdes efter, at H. K. H. var der og var vel. Arveprintsen, der sandelig elsker Dem, har oprigtig glædet Sig over, at De saa giorde.

Her har vi fra d. 27 af havt den ønskeligste Regn indtil d. 30 incl. ogsaa veed jeg af Reisende, at den er falden i Siæland, saa at jeg haaber, at Landet er overalt blevet vandet: vi har faaet overflødig, og det i det rette Øieblik, da det skulde afgiøres, om Rugen skulle blive liden og

---

1) Den beredte Kammertjener og Livchirurg hos Kronprindsen, J. Chr. Bodendick (om hvem see Hist. Tidssk. III, 5. S. 339), Bülow paa den norske Reise ved sine urimelige Fordringer med Hensyn til Kvarter og deslige. Fra den Tid af i det mindste var han Bülows Fjende, bagtalte ham og bidrog til hans Fald (1793).

uvegtig, og Bygget med Havre og Ærter aldeles udsel. Nu har den gode Regn givet os den første Sikkerhed imod Misvext og et grundigt Haab om et jævn got Aar. Høet kand ei synderlig hielpes; men Græsningen for Creaturene, der vil bestemme Smørets Priser, kand aldeles komme sig.

Dette er da for min Ædle Ven et stort og got Nyt fra Danmark: maatte ogsaa Regnen være ligesaa god og ligesaa velgiørende for Norge! Endnu har vi ikke uden Skipper-Tidender om H. K. Høiheds Ankomst til Norge: efter dem skulde Høistsamme net op d. 19 være kommen til Friderichsstad, som man af Canonernes Knald har i Søen sluttet; men Skipper-Tidender ere utilforladelige, omtrent som de berygtede Hof-Venskaber. Nu længes jeg da efter de Kiøbenhavnske Aviser, som naturligviis maae om dette vigtige give os den første skiere Sandhed.

Min Ædle Ven er nu, saavidt det sysselsatte Sind tillader, kun idel Øie i et nyt Land; nyt for os Sletternes Beboere; nyt i den hele Natur; nyt i saa mange Næringsveie; nyt og for et saa opmærksomt Sind i Henseende til Beboernes hele Sindelav. Jeg vilde høre Dem, og være kun Øre, een Time efter denne (Gud give!) vel fuldendte Reise.

Aviserne vise os endnu Europa i een og den samme Gestalt: Frankerige for sine Parlamenters Stivhed nær ved Borger-Blods Udøselse: Keiseren at lade til at ville føre en blot Forsvars Krig, der er saa meget i den gamle Lascys Gout, Russerne at blive nu synlige ved Dniesteren; Stor Vizieren at nærme sig til Keiseren, og hans *adjutant* til Russerne; kort sagt Sagerne at pippe frem, og Fosterne, hvordan de nu skal blive, at være komne mod Fødsels Stedet; men disse Aviser have endnu intet om den store

Gustafs videre Hensigter mod Rusland[1]); maatte dog Keiserinden redde sin Flode og beholde Petersborg! og Storfyrstinden ikke blive nødt til at flytte med den nyfødte Princesse! Nu Deres Høivelbaarenhed leve og reise vel, og tænke eengang hver ottende Dag paa Deres sande, trofaste Aarhuus-Ven og aldeles hengivne

Tiener OHG.

d. 1 Jul. 1788.

(Brevet er adresseret til Friderichshald og videre).

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven,

Allerede er den store Reise fuldendt, og den store Gud være lovet, saa vel, at H. K. H. vor dyrebare Kronprints ikke alleene under Guds Varetægt har undgaaet alle Farer; og til det Norske Folks Glæde og Opmuntring været seet stor, agtsom, elskværdig, som Han er, men og med en synderlig Lykke fuldendt Søereisen baade hen og hiem. Men hvorledes er det med Deres Høivelbaarenhed? At de har paa Reisen været vel, og at De med Sundhed er kommen hiem, det har Deres sande Ven sluttet, fordi ikke en eeneste af mine Efterretninger har havt noget modsat: jeg har da, Kiereste Ven, inderlig glædet mig, at mit oprigtige Ønske saaledes er blevet opfyldt, og at al min Frygt for det Helbred, som De begyndte Reisen med, saaledes har været forfængelig. Men dette saaledes at vide, kunde være mig nok, dersom jeg ikke elskede Dem saa ømmeligen, og tænkde saa ofte og saa inderligen paa Dem. Jeg længes da meere

[1]) Krigen imellem Gustav III og Rusland aabnedes ved en Forpostfægtning Natten imellem 27de og 28de Juni.

end nogen Tid paa et Brev fra Dem; ikke paa et Svar paa det Brev fra mig, som jeg haaber De i Norge har faaet; thi dette Brev var dog ei andet end et venskabeligt Brev, fordi Uvisheden med det forbød mig at skrive andet: men det, jeg nu attraaer, er at vide af Dem Selv; vide til fuld Rolighed for mig, hvorledes De lever, hvorledes De er fornøiet, om De er munter, om De physisk og politisk er, som De veed, at ingen ønsker inderligere end jeg. Und mig, jeg beder Dem, med al en Vens Higen, snart Underretning derom: De forstaaer saa vel, at skrive klart nok for mig, og dog kort. Mit Sind vil De derved tilfredsstille, det ønsker det, De veed, at alt maatte være, som jeg selv har seet og hørt det nu to Aar efter hinanden; men jeg maae være vis; thi jeg elsker Dem, og elsker Den, som er mit hele Hiertes Formaal: De kand være lykkelig, ogsaa paa anden Maade; men Den veed jeg, hvor sikker Han er med Sin ærlige Bülow. Hemmelig har jeg, men NB. herover hørt fra en vis Dame, som nu er Misnøielse selv, at Schl[1]) ... fra N(eapel,) som jeg nu af Aviserne seer at være paa Hiemreisen, er af et vist Parti[2]) bestemt til Deres Post. Slige Tanker og Rygter, hvis Grund jeg saa vel kiender, rører ikke synderlig en gammel Hofmand, som mig, men det føler jeg, at jeg intet afskyer som dette, fordi jeg alt for tydelig seer et ubodeligt Tab baade *privatif* og *positif*.

Jeg elsker vort Kongehuus og den Herre, der er dets sande Hoved, og saa mit Fædreneland med en Varme, endog min Ven finder for hidsig; men derfor er og dette Inderste mig saa saare vigtig; helst nu og, da facta og Nordens

---

[1]) Theod. Georg Schlanbusch, Kammerherre, Gesandt i Neapel. See om ham Historisk Tidsskrift III, 5te Bind. Han stræbte at fortrænge Bülow.

[2]) Fru Løvendahl og Overhofmarskalk Chr. F. Numsen.

Tilstand viser mig, hvor nær vi er paa Bredden af en vidtudseende Urolighed. Vor smigrende og listige; men tillige paa den anden Side glubske og ubesindige Nabo spaaer mig, skiønt saa langt borte fra alle Kilder, at dersom han kunde, saa deelde han sig i et stort Bytte over os og Rusland. Min Ven veed, hvor kiert det er mig (det gaae ellers, som Gud vil!) at vi opfylde vore Forbindtligheder, og blive vor Bundsforvandt tro. Derfor velsigner jeg vor Uskatteerlige Kronprints. Alle Løgne og Smigrerier have da intet hiulpet[1]), lige saa lidt som, vel siden bag efter, alle frekke Trusler. Min Gud! hvilken Rolle af Gustaf! og hvilken Ubesindighed! Saaledes at vælte sig Krig paa! saaledes at forhaane Rusland ved de allerurimeligste *prétensioner*, som nogensinde ere giorte! saaledes at udsette sig for sit eget Folk, da han uden Stændernes Samtykke har tvertimod sin egen Forpligt begyndt denne ugrundede Krig! Men hvad skriver jeg alt dette til Dem, ædle Ven? O! jo! mit Hierte er saa fuldt deraf, at jeg ikke kand andet end følge det, og lade udflyde i Pennen, hvad min hele Forundring nu saa længe har hvilet paa! Det er ellers mærkeligt, at saa gyselige som Krigs Rygter ellers ere for et Folk: saa er man her i Provindsen overalt fornøiede med, at Kongen opfylder sine Forbindligheder: det har ret glædet mig, at finde hos mine Landsmænd den Afskye for Vanære og Uredelighed og den Kiekhed for Ordholdighed og Ære.

Nu jeg ender, og er det, jeg altid har været, med lige saa ømt et Venskab, som høi Agtelse

Deres Høivelbaarenheds
ydmyge Tiener og sande Ven

Aarhuus d. 26 Aug. 1788. O. Høegh-Guldberg.

---

[1]) Herved tænkes paa Gustav III's Bestræbelser for at vinde Danmark under hans Ophold i Kjøbenhavn i Efteraaret 1787.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven

At jeg ikke skriver før nu Deres Høivelbaarenhed til, vil De Selv finde Aarsag til i al den Uvished, hvori jeg har svævet, siden jeg med de ømmeste Følelser fulgde Dem, min Ven, ned af Randers Gade, og saae med Dem reise bort til det, jeg vidste, vor bedste og uforlignelige Kronprints. De havde vel, Ædle Ven, givet mig en *adresse*, men jeg vidste ikke, hvad jeg skulde skrive: jeg vidste ikke hvor De var, og i hvilken Tilstand: mine Tanker vare urolige, og mit hele Sind undslog sig for Pennen. Endnu er jeg langt fra Vished; dog nærmere end før. De Magter, som jeg har frygtet for[1]), og hvis Sindelav mod Rusland ikke kand i Aviserne skiule sig for en gammel Kynding, spaae os Freden; en Fred, min hele Siel længes efter at erfare engang Artiklene af. Vinteren kommer nu og, og hvor end dette Brev treffer min Ven, treffer det Dem mindre sysselsat, meere rolig, end nogle Uger før. Jeg lader det gaae til Friderichshald, sikker om, at Deres Navn fører det derfra hastigere til Dem, end om jeg lod det gaae nu til Christiania. Det maae dog intet indeholde, uden dette eene vigtige, at glæde mig med Dem over alt: og ønske, som med Dem, saa og for Dem alt Got. Vidste jeg kun nu, om De var vel! vidste jeg kun, at De var munter! Kunne jeg blot et Par Minuter see Dem, og høre Dem, og derpaa sige Dem igien at varmt Farvel! Min hele Siel har taget Deel, den ømmeste Deel i Ind-marchen[2]), i Menne-

[1]) England og Preussen, der som bekjendt tvang Danmark til at trække sig ud af Krigen.

[2]) I Sverige, hvor det norske Corps under Prinds Carl af Hessen tog en mindre svensk Afdeling tilfange ved Quistrumbro og trængte frem indtil Götheborg. Kronprindsen var som Frivillig tilstede ved Corpset.

skeligheden, i Hastigheden, i Rigtigheden, ogsaa i det Kiekke, da dertil var Leilighed. Hver en Efterretning om H. K. H. vor uskatteerlige Kronprints har været for mig, for os og for hver ærlig Dansk uudsigelig vigtig. Mit Hierte har et Par Gange dog faaet opspurgt om Herrens ærlige Marskalk, at og Han var vel, og tænk, hvor og dette har været mig kiert.

Hvorfore skal jeg dog nu aldeles ikke vide, hvor De er, Bedste Ven? Dog denne Uvidenhed hører til Tingenes Natur, og sligt bør vi finde os i. Dog naar De kand, og ingen Pligt hindrer, da ville De, om kun i to Linier, sige mig, hvor De er, hvorledes De er, om vi endnu see os før Aarets Ende, og at De elsker mig, og vil, at jeg der og derhen skal skrive Dem til. Nu under alle disse Omstændigheder ikke eet Ord meere, uden dette alleene, at mine Ønsker følge Dem, mit Hierte henger ved Dem, og min Høiagtelse ikke kand voxe, og at jeg saaledes er

Deres Høivelbaarenheds

ydmyge Tiener og tro Ven

O. Høegh-Guldberg.

Horsens d. 21 Okt. 1788.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk

Elskeligste Ven

Vi ventede her og paa den hele Vei vor dyrebareste Kronprints fra den 5. Dec. til den 12. Dec. og alt var færdigt til Høistsammes glædeligste Modtagelse, omendskiønt de i Land sendte Breve allerede den 9de opvakte Tvivl, og Vindens fordeelagtige Bestandighed tillige kom dertil. Nu den gode Gud være lovet, at en saa modig Reise paa denne Tid af Aaret blev dog saa hastig fuldendt og med god Lykke,

endog under et saa farligt Stød med Skibet: i Sandhed December-Maaned kunne dog ikke give enten bedre Veir eller lykkeligere Seilads. Mine inderlige Ønsker ere hørte: Gud har ledsaget H. K. Høihed; Han har bevaret Ham: Han har sendt Høistsamme sund og munter og vel hiem. Jeg har takket den Høieste og velsignet denne fortreflige Herre, som Han Selv har givet os og Selv bevaret os. Alt hvad jeg siden Septs. Begyndelse har paa alt dette Tog hørt og spurgt og faaet at vide i Sandhed om denne uskatteerlige Prints, har i et og alt glædet mig lige indtil Sielen.

Men nu Deres Høivelbaarenhed hvor har Deres elskværdige Brev fra Friderichshald glædet mig og frydet mig! Mine vaade Øine saae Dem reise fra Randers: de samme læste Deres Brev, at De med den brave Herre var vel: og de samme have da nu atter læst Efterretningerne om den lykkelige Ankomst til Kiøbenhavn.

Jeg elsker Dem, værdige Ven; thi endog i alt, hvad jeg har sporet og hørt, er De her, der, allevegne, i alt, den samme, Deres Plan troe; det er Dyd, Herren, det Almindelige, Venskab troe. Hvor gierne havde jeg omarmet Dem her, og dog have talt Dem en halv Time! Dog Kielenskab skal tie: Gud være lovet, at jeg veed Dem, hvor jeg veed Dem, og saadan i alt, som jeg veed Dem. De vil unde mig en Afskrift af den sandeste Journal[1]): og hvilken Skat for mig! thi jeg vil finde der Tingene, som de have været. Meget er lært, siger min Ven: og jeg er vis paa, at slet intet, hverken slet eller got; ikke engang i dets Grader, er undgaaet Deres agtsomme Øie. Den faste Arveprints er De fornøiet med, og det vil De stedse; De, som De er;

[1]) Bülows egenhændige Optegnelser fra 21 Sept. — 17 Oct. findes i Manuskriptsamlingen 85. D.

stedse blive. Nu andet, hvormed De er det mindre, lukker De Øine for, da det dog ei kand være anderledes; og Kilden fra N.[1]) af maae dog ikke kunne skiule sig for Dem: overalt skader man aldrig, om man endog kunde, og min ædle Ven ville end ikke, om De kunde.

Nu veed jeg, at De igien fordrer Maaneds Breve, og De skal faae dem; De siger jeg, og ingen og saadanne uden De; thi ingen elsker jeg høiere; men og troer meere, og ville hellere være nyttig. Vi begynde da efter et langt Ophold en nye Brev-Vexling under samme fælles Tilsagn, som sidst. De vil, Kiereste Ven, tie mine Tanker, skiønt bruge dem som Deres egne. De vil taale at jeg skriver efter mit Syns Punkt den Sandhed, jeg føler. De har nu endog ved vor sidste Samtale næsten bebreidet mig, at jeg ikke meldte til Dem i Stilhed, hvad jeg troede at burde rettes eller at burde skee. Dette, fordi jeg nu saa veed min Vens Villie, skal og blive iagttaget. Og derpaa efter denne Fortale til Sagen.

De foresloge mig to Spørgsmaale sidst, og dem vil jeg begynde med at besvare.

1. Hvorfor har man ei ladet Canalen[2]) gaae fra Slie og Slesvig af igiennem det Slesvigske; men valgt den siden fulgte Vei. Herpaa svarer jeg, at jeg for min Person ikke havde ønsket noget hellere, fordi Slesvig er Danmark, og Holstein kunne i Tiden ved en qvindlig Linies Bestigelse paa Thronen tabes for Danmark: hvorfor jeg og med Iver foranledigede en skarp Undersøgelse derover. Men Indberetningen blev, at Canalen da maatte deels have kostet to

[1]) Schlanbusch; mulig og Numsen. Manuskript 86 M. d.

[2]) Den slesvigholsteenske Kanal, der blev anlagt i Tiden fra 1777—1784.

Gange saameget, siden det Land, der skulde giennemskieres, var saameget høiere; deels havde saadan Canal maattet mangle Vand, fordi paa den Kant ei vare de store Indsøer, som man til Canalens Hielp fandt imellem Kiel og Eideren. Saameget troer jeg, at min Hukommelse rigtig har bevaret. Mig synes og, at Sliens forstoppede Udløb var en tredie Aarsag. Hertil kom, som Fierde, at naar Canalen gik den Vei, som blev valgt, kunde Kiel, Rendsborg, Friderichsstad, Tønningen nytte den, da derimod den anden Vei kun viiste Slesvig, og, jeg troer, Husum. Under de da værende Planer og den dertil givne Omhu, var vel og denne Anmærkning rigtig, hvortil kom, at Lubeck og Hamborg, som man stærk havde Øinene paa, vare den Holstenske Canal nærmere, end den Slesvigske. Alt dette veier nu i et andet System intet; men da overmaade, hvor man havde baade kiendte Hensigter med Canalen, og Hensigter, som end ikke de første vidste, fordi meget burde først modnes, førend man kunde ympe igien i Stammen. I øvrigt veed min Ven, at der var en Canal-Commission og den igien under Ober-Skatte-Directionen, hvorfra alleene alt blev forestilt og besørget iværksat.

2. Min Ædle Ven spurgde end videre: Hvad jeg tænkde om Christiansfelds Nytte for Staten; og det uden Tvivl i den Hensigt, at ville vide, om jeg meende, at Regieringen burde fornye det Privilegium, som vel nu snart trænger dertil,

Reent og uden Omsvøb at sige min Meening, saa troer jeg, hvad jeg altid har troet, at Christiansfeld med saadant Privilegium er en stor Statsfeil, fra hvad Side jeg end betragter det. Frie fra Consumption, Indqvartering etc. er dette Sted en naturlig Ødeleggelse for Haderslew og Colding; thi Christiansfelderne kand nu sælge bedre Tøi og Haandværks-Sager end disse Stæder, og derved drage Næ-

ringen fra dem; hvilket Christiansfeldt dagligen giør: endog Skoe, Støvle etc. komme derfra dybt ind i Jylland. Men nu bør en Stat ikke tilstaae et Privilegium, hvoraf den ikke drager Fordeel, og hvorved de Borgere svækkes, som bærer Statens Byrder. Vindskibelighed udbredes i slet ingen Green fra Christiansfeld; thi ikke nogen, som der har lært, setter sig ned paa noget andet Sted i Riget. At forlade Meenigheden, er at forlade Christum. Brødre-Meenighedens Grundsetninger ere aldeles til at svække Borgermod til Krig: derover og ere de for en Stat skadelige. Dens nøieste Sammenheng er med Barby[1]), og ikke med Staten, den er da en sand ***stätus in statu.*** Den maae fra Christiansfeld, skiønt det holdes hemmeligt, aarlig udrede ret store Gaver til Disposition for Hovederne i Barby; hvorover Rigdom og Formue altid bliver jævn og uden mærkelig Tiltagelse i disse filiale Meenigheder. Er dette nyttigt for Staten? Er dette ikke at aabne Døren for erhvervede Penges Udløb til en fremmed Stat i en fremmed Hensigt? Naar man nu hertil føier, at Christiansfelderne ikke sammengifter sig med deres Medborgere uden for at giøre ***proselyter***, og derved i Staten udbrede deres Stat: saa viser da alt, at saadant Selskab er Staten aldeles unyttigt. Man seer derfor, og vil komme til at see, at saasnart Staten giør dem efter al Billighed lige med de andre Medborgere, ophører i saare faa Aar endog Etablissementet selv i det Hele. Til Nød kunde man i en Stat, som laae, som denne Meenigheds Stæder i Lausitz, Slesien etc., langt fra Havet, taale disse Etablissemens, fordi de fortære de ellers alt for lette ***producter***; men hos os, hvor disse ere kostbare og ofte behøves fra Fremmede, ophører endog denne Aarsag. Christiansfeld, som Statssag betragtet, kom-

[1]) By i Chur-Sachsen, hvor Hernhuterne siden 1749 havde deres vigtigste Seminarium.

mer mig da for, som den Svenske Depot, vi i Aarhuus havde, fra det Aarhuus- og Ribe-Regimente. Anseelsen var smuk, Tallet stort; men det vare Svenske, allerede da uartige; og under virkeligt Brudd med Sverrig farlige. Skulde vi da have Svenske i vor Tieneste, ønskede jeg dem fordeelte, som paa Skibene, til virkelig Tieneste i Krig, og ikke som Dukker i Fred, og til Byrder i Krig. Saaledes og Christiansfelderne (dog lad Græve Osten[1]) ikke erfare dette!): skulle vi da have dem, saa vorde de med deres Flid fordeelte: overalt bære de lige Byrder med andre Borgere, skiønt de altid blive Borgere af deres egen usynlige Stat. Som mine Svenske kand i Fred paradere vel i en Bataillon: saa ogsaa de andre vel med deres Søstre- og Brødre-Huse og andre skiønne Indretninger. Den ukyndige roser Bataillonen: og ligesaa den Christianfeldske Orden og Pyntelighed; men min kloge Ven, selvtænkende Ven, vil sige om den Svenske Bataillon: var denne ikke, naar alle Jydske Tropper ginge bort, Mester til at plyndre Jylland og modtage deres Landsmænd? og ere disse ikke privilegerte til at udsue Nabo-Stæderne, berige Barby, og leve alleene deres Meenighed.

Nu vist et langt Brev i Dag: ligesaa langt et eet skal plage Dem om en Maaned. Imidlertid lev vel, lev saa fornøiet, som Deres Hierte vist byder Dem: bliv ikke for feed; thi Arve-Printsen har skrevet mig saa; og naar De har Leilighed, erindre saa hos vor brave Kronprints en sand Tiener til det Gode; men erindre hos Dem Selv altid

den ærlige og trofaste Ven

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 16 Dec. 1788.

---

[1]) Se om ham Hist. Tidssk. III, 5te Bind S. 407.

P. S. Som en Følge af H. K. H. Kronprintsens naadigste Omhu for Landeværn hos os; har jeg til den i denne Sag nedsatte Commission indsendt mine Tanker: jeg ville dog, at min Ven læste dem, og bad mig at sige Dem, NB Dem, noget meere, ifald De ellers synes om, hvad jeg har skrevet.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven,

For Deres Høivelbaarenheds Brev af 29 Dec. takker jeg af det Hierte, som De bør vente og evig skal finde hos mig, og for det talende Ønske, som De havde vedføiet, har min Siel giort de Ønsker for Dem, som jeg saa tit paa en lige Post har giort for mig selv. Den gode Gud høre disse og styrke Deres Siel, Deres Helbred, Deres Mod! Ogsaa ville Han bønhøre de Ønsker, de inderlige Bønner, jeg vist veed med mig selv, at jeg daglig giør, og nu og da skal, og bør giøre den 28 Jan. for vor dydige, retskafne, kiekke og gode Kronprints. Herren ville bevare Hans Liv, Sundhed, Mod, Hurtighed! Han give Ham gode Raad, stor Viisdom, al Velsignelse! og — ja vel — Dem, min Ven, al den Glæde deraf, som min Siel saa under og ønsker Dem!

Nu, min Trofaste Ven, tak endnu eengang for Deres sidste Brev: tak og for, at De fra nu af vil herefter i Deres Breve alleene bruge Vennens Navn, dette for mig hellige Navn. Det andet er fremmedt, og har længe været, som fremmedt, tabt i mine Breve.

De føler, min Ven, Statens Forlegenhed i Henseende til sit nærværende Forhold til Nabo-Magterne, og som gammel erfaren, har jeg kunnet giøre mig af Journalerne Gis-

ninger, som jeg mærker at have nogenlunde nærmet sig til Sandhed: og alt dette har længe opvakt hos mig de fortrædeligste Følelser over Statens og vort Fædrenelands nu værende Tilstand. Penge have vi ikke, og uden Penge er intet at giøre. Danmarks Skiebne er, har været og skal blive, at legge sig øde med Udrustninger: hvad H. K. H. Kronprintsen nu i 4 Aar havde kunnet samlet, fortærer altsammen et eeneste Aars Udrustning: behøves endnu eet Aar, maae Gield giøres, eller Skatter paalegges; og begge Deele ere nu lige ulykkelige. Mig forekom altid denne elendige Skiebne, som Sisyphi Steen i Fabelen.

En elendig Trøst i nu værende Omstændigheder er, at om Engelland og Preussen skulde vedblive deres Bitterhed mod Rusland med samme Hede, som i de sidste 3 Maaneder af forrige Aar, flyder det af sig selv, at om vi endog kunde bringe *fonds* til Veie, eller havde dem, vilde det dog blive os umueligt, at kunne paa eengang modstaae Sverrige fra den Norske og Siælandske Side, og Preussen fra den Holstenske: en Svensk Flode i Østersøen, og en Engelsk-Hollandsk Flode fra Nordsøen, hvilken let kunde spille atter mod Kiøbenhavn Historien af 1700. Der er et Umueligt, hvor al Forbindtlighed ophører. Rusland, om den ønsker os til Allieret, maae dog, og bør dog ikke ville, at dets Allieret i Bund og Grund skal ødelegges. Og sandt er det, at det klæder Rusland overmaade ilde, at det har ikke været fornøiet med, hvad H. K. H. Kronprintsen saa ædelt, saa modigen, saa ærligen har giort, og viist at ville giøre. Vist nok er vor Tilstand nu høist slibrig; thi paa os selv og vor Sikkerhed, helst mod de Svenske Udrustninger, maae vi dog, hvad det end og skal koste, tænke: og det er jeg og vis paa, at vi giøre.

Min hele Opmærksomhed er nu vendt paa den Svenske

Rigsdag[1]), og jeg er vis paa, at naar jeg nu ønsker, at Gustaf maae legge under, saa beder jeg for ham og hans Undersaatter, ligesaa vel som for os; thi naaer han sit Ønske: saa have vi den første Fortred; men han og hans Folk vil faae den lange Svie.

Dernæst staaer min Agtsomhed paa de Berlinske *Negociationer* med Rusland. og vil min Ven høre mine Drømme, for at lee i en stille Time af Deres Jydes Syner. Jeg har et hemmeligt Haab, at den Berlinske drukne Stolthed begynder at blive ædrue, og jeg troer, at det forudseete Fald for det Pittske Ministerium i Engelland skulde give de saa spodske Preusser den første Eftertanke; thi falder Pitt med sine Venner, saa bør jo Fox og hans Venner tænke og handle tvertimod deres Formænds Planer. Preussen kand da vente mindre Hede fra den Engelske Side: og Engelland har det vist værst, som har støbt alle de Kugler, der fra Constantinopel, Stokholm, Berlin ere udskudte imod Rusland; og det alleene i det Øiemeed, at hevne sig paa Rusland, svække Rusland, nøde Rusland at alliere sig med Frankerig, og da om nogle faa Aar, naar Minen er bleven færdig, tilveiebringe en lykkelig Landkrig, hvor Preussen, Sverrig, Holland, Hannover, Hessen, Sachsen, og vi med skal fægte mod Rusland, Østerrige, Frankerige, for at Engelland kand faae Leilighed til at ødelægge de Bourbonske Floder, hevne sig for Nord-americas Tab, og paa alle sine Alliertes Bekostning slutte til rette Tid efter Sedvane en particuliere Fred, og deri beholde enten Ostindien alleene, eller og nogle erobrede Sukker-Øer i Vestindien, samt Herre-

[1]) Denne traadte sammen i Stokholm 2den Februar 1789. Det var paa denne, at Gustav III ved Sikkerhedsakten fik sin Magt stærkt udvidet.

dømmet i Havet. De Tydske og de Andre er det Ære nok, at de have maattet fegte for den første Nation i Verden. Saa var den gamle Pitts System; og saadan er hans store Søns. Jeg beundrer dem; thi intet er rigtigere Engelsk.

Da Holland blev igien bragt i Alliance med Engelland, og Preussen var taabelig nok at træde i samme Alliance[1]): syntes jeg at see, hvor hen skulde. Undre Dem ikke, Bedste Ven, at jeg siger: Preussen var taabelig nok. Jeg troer at kunne bevise det; havde Preussen staaet Fare for at angribes, som 1755, o da var alt en anden Sag, Men i denne Tingenes Tilstand var derfor ingen Fare. Tvertimod da de to Keiser-Hoffer svække sig ved den for Armee og Skatkammer ødeleggende Tyrke-Krig. Naar derfor Preussen indlader sig i at drille Rusland: saa tvinger den Rusland til at knytte sig endnu stærkere til Østerrige, og begge at indgaae det fasteste Forbund med Frankerige og, saasnart mueligt at skille sig af med Tyrkerne. De to Keiser-Hoffers Garantie for Vest-Preussen er da tabt for Preussen: Polen, som Preussen vil have væbnet, har det største Kald til at ønske sig Vest-Preussen tilbage og de to Keiser-Hoffer at hielpe Preussen (Polen) dertil: Garantien for den Teschenske Fred[2]) er da forloren tillige. I Sandhed Hertzberg under Frid. 2dens Veiledning er mig en ganske (anden) end Hertzberg nu.

Da nu alt dette er saa: troer jeg, at man i Berlin kunde maaskee vorde ædrue, aabne Øinene, og ved at tænke alvorlig paa sig selv, og ikke efter Nag, Affect og Engelsk Indskydelse, forlade i Tide den farlige Lovgiver-Myndighed, og forlige sig med Rusland. O! maatte dette

[1]) Trippelalliancen mellem disse tre Stater blev sluttet i August 1788.

[2]) Sluttet 1779 imellem Preussen og Kejseren.

skee, at Norden med os, og vi med Norden kunde nyde Fred! Nu min Comoedie har jeg spilt: og min Ven maae nu lee. Tænk paa min Rhode, som nu staaer Fare ved Compagniets Ende[1]). Elsk altid den, der er til det sidste

Deres egen sande Ven

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 20 Jan. 1789.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk

Elskeligste Ven

Om jeg end ikke havde en Maaneds Skat at betale, skulle dog den Hengivenhed, den Ømhed, som jeg føler for min Ven, give mig Pennen i Haanden, for dog at tale Dem paa den Maade, det er mueligt. Gid De var vel, skiønt det haaber jeg, siden mine Breve ikke ville mangle at sige mig det modsatte! Gid De var munter, og fuld af Got Haab! det kand andres Breve ikke sige mig; og det er mig dog saa vigtigt at vide. Den Svenske Rigsdag og dens Tildragelser ere vel nu Barometret, hvorefter min Vens Glæde enten stiger eller falder: gid denne snart maatte naae bestandigt Skiønt! Oczakovs Erobring og Benders nu næsten uundflyelige Fare har temmelig opdrevet de Russiske og derfor og, tænker jeg, vore Actier. Kunne nu Keiseren engang i Mai eller Junio tage Belgrad, og en Russisk Armee komme over Donau og erobre Varna: saa tænker jeg, at Tyrkerne snart have nok. Maaskee de allerede værende Russiske Fordeele, og de to Keiser-Hoffers stærke Udrustninger, ogsaa mod de Preussiske Grændser, kunne

---

[1]) Da Handelen paa Island osv. var bleven frigivet, blev Pakhusfolk overflødige.

allerede, tilligemed den i Engelland forestaaende Ministerii-Forandring, bringe det saa stolte Berlin til Eftertanke, og drage dog et lidet Sløret tilside fra den tilkommende Tid, at den dog maatte falde i Øinene paa de Kloge, som vist ansee sig selv langt skarpsindigere end Frid. 2. hvis Statsregler, saa klarligen fremlagte i *Histoire de mon tems*, disse saa aldeles ere fravegne, at jeg nu og, i Henseende til den nye Berlinske Viisdom, er en heel Tosse. Men, Kiereste Ven, alt dette Politiske Snak er jeg her kommen til at skrive, blot fordi disse Udsigter give mig et Glimt af Haab, at de Svenske skal i Tide blive kloge, at Stændernes Pluralitet skal dog komme til Ædruelighed; at Gustav skulle dog tænke sig om, og da Danmark komme igien til sin Fred, og vores saa ømmeligen elskede, saa billigen ærede Kronprints undgaae at føre det Sværd, der altid hugger, endog naar det er lykkeligst, dybe Saar; men naar det er ulykkeligt, giver Statslegemet en Svaghed, der saa let kand føre de farligste *convulsioner* med sig. O! hvor ønsker jeg denne Fred! hvor beder jeg idelig Gud om den! De, ædle Ven, ønsker den vist med samme Heftighed.

Jeg ville gierne skrive efter Sedvane til min Bedste udkaarne Ven nogle andre vort indvortes Statsvæsen angaaende Tanker; og Æmne dertil kand i den Mangfoldighed aldrig fattes. Men maae jeg tale med Dem, som med mit eget Hierte? Min Ven har endnu for Tiden valgt for Sig Selv èn Plan, der er som den sikreste, saa og den klogeste, og i Henseende til vor uskatteerlige Herres saa vigtige Personlighed, vist uforbedrelig, og som og har beviist bedre end alle andre Planer de saligste Virkninger. I Statens Sager har De endnu ikke villet tage nogen mærkelig Deel. Jeg har af Deres Breve og vore Samtaler al Aarsag til at være overbeviist om, at de fleste vor Tids Planer ere ikke

Deres, end ikke med nogen Deeltagelse. Da nu saa er: saa har jeg besluttet af bede Dem, Bedste Ven, inderligen om, at De vil fritage mig fra disse Materier, uden i dette eene Tilfælde, naar De Selv vil spørge og kunne lyste efter at vide i eet og andet Deres egen Guldbergs Tanker; da skal med det redeligste Hierte strax al min Viisdom og Daarlighed være aldeles for Dem. Men dette Tilfælde undtaget, og endnu dette, om jeg saae, at noget kunne være nødvendigt; saa ville De ellers tillade, at jeg for Deres og mit Hiertes Skyld skrev Dem maanedligen til, hvad Ven kand skrive til Ven. Materie skal ikke fattes, heller ikke underholdende Materier. Min Ven elsker mig oprigtigen, og jeg Dem. For Dem maae det være uangenemt, at læse Tanker modsatte et nu fulgt System: og for mig er det endog en Samvittigheds Sag at skrive dem. Som Borger og Undersaat, hviler jeg saa gierne i Regieringens Foranstaltninger, og det har jeg altid giort; thi at være *frondeur* har stedse været, og er min høieste Afskye. Nu som Embedsmand, er det min Pligt at iverksette Regieringens Befalinger, og kun undersøge hvordanne de ere, men ikke hvorledes jeg kunne ville have dem. Jeg glemmer da saa gierne al Statssag: endog sielden gider jeg læst sligt. Et vist Stats-system har jeg havt, og det var min Pligt at have eet, og have det med *theorie* og Erfaring befæstet. Alt Stats-system har mange *problemata*, hvor *probabilitet* alleene kand blive Grundvolden: den skarpsindigste opseer den største: den Vittigste den meest glimrende; men den Kloge veed, at *probabilitet* bliver dog aldrig Vished; og nu Lykken, baade den privative og positive, naar den i een af Deelene finder for Got at være imod, hvor bliver da Visheden, jeg taler end ikke om *probabiliteten*? Saadan Natur har hver Stats-Plan. De, derfor, som skal giøre dem, og besørge dem,

ere i min hele Siels Overbeviisning inderligen at beklage, men aldrig at misunde: og disse Poster ere i mine Øine skræksomme og farlige; aldrig at attraae; og derfor er heller ikke at dadle de stakkels Mennesker, som have dem, og der have til Pligt at oversee det Hele, skiønt Mennesker aldrig see uden en Deel, og at skue ind i det Tilkommende, skiønt dette er uigiennemtrængeligt for os, og at fængsle Lykken, skiønt denne leer af vore Lænker, og at trænge nødvendigen til mange Handtlangere, alle troe, driftige, kloge, skiønt saadanne ere saa tyndt saaede, og at behøve sin Tids, i det mindste sin Nations Bifald, skiønt Misundelse, og Dadlesyge og Ukyndighed og indbildt Klogskab siger Nei. Hvor klog da De, Kiereste Ven, som skyer disse Poster! og hvor gierne vil De da lade mig leve ligesaa langt fra hine gamle Tanker, som (den Høieste være evig lovet!) langt fra hin gamle Post? Herren glæde Dem og velsigne Dem! og velsigne Deres! Altid elske De den, der med et reent Hierte, og en skier Høiagtelse er Deres

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 13. Febr. 1789.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk

Allerhøistærede Kiereste Ven

For at betale min Maaneds Skat, tager jeg med Glæde Pennen, i det søde Haab, at dette mit Brev finder min Siels Ven vel, og alt det Store vel, som De er saa nær hos, og naar da dette er saa, at jeg da faaer mit Qvartal; det er et Brev fra Dem, som siger mig, at De er vel, at De er ved got Mod, at De elsker mig, og at De og bifalder, hvad jeg sidst skrev; saa ærlig og saa ligefrem, som det sig burde til min elkværdige Bülow. Imidlertid Tak og

megen Tak for den kierlige Helsen ved den ærlige Malling, der oprigtig saa høit skatter og bifalder Dem. Ved ham lod De kun, min Ven, mig give saare lidet Haab om Fred; og hvad nu gaaer sig for i Stokholm, beviser, hvad De da sagde: thi dersom Kongen og de, der vil som han, skal og kand faae Overhaand, saa kand jeg da nu læse, hvad Klokken er slagen. Imidlertid handler og Kongen saa voldsomt og besegler en Usandhed med en endnu større, og bøder paa et Feiltrin med et andet endnu farligere, at han efter de Menneskelige Tings næsten aldrig svigende Gang nærmer sig efter min ringe Indsigt til det Punct, hvor Mennesket, være sig Konge eller Tiener, staaer saa indviklet og omsnæret, at han ikke meer kand redde sig uden ved det vovsomste Foretagende, hvor alt voves, og alt gierne forspilles. En Mand, som jeg, der nogenlunde kiender Verden af Historien, og vel og af Erfaring, og er saa lykkelig, kun at være Tilskuer, tilstaaer, at min hele politiske Philosophie er nu fæstet paa Gustaf, paa hvad han giør; paa de Midler, hvormed han opretter det allerede giorte; paa Udfaldet af et hvert Middel og endelig af dem alle. Stokholm er nu min Skole: der boer min Siels stilleste Opmærksomhed. Ogsaa Mordbrænderiet[1]) ved Kiøbenhavn, hvor imod Gud alleene vaagede og kunde vaage er og eet af denne Forfængeliges Midler; jeg venter, at han nægter det, giør det til en Dansk Digt, og fører bittre Klager derover. Sandelig han er nu kommen saa vidt, at om ham kand baade intet troes og alt troes: hvor intet Middel ekler, der kand alt frygtes, og derfra er ingen Sikkerhed meere. Kiender min

---

[1]) Der menes herved den Plan til at opbrænde den russiske og om muligt ogsaa den danske Flaade paa Kiøbenhavns Rhed, der var bleven lagt af en svensk Søofficeer Benzelstjerna. Gustav III havde utvivlsomt givet sin Bemyndigelse til denne Plan.

Ven den i Korstogenes Tid saa berømte *le Vieux de la montagne*; hvorfra Frantsoserne fik det Ord: *assassin, assassiner?*

Keiserinden maae nu blive end meere vred paa sin Fætter; og Kongen af Preussen, der Selv er en ærlig Mand, maae dog ei heller kunne bifalde sin Fætter. Dog Staterne spørge ei om, hvad der er anstændigt, men kun om det, der tiener til deres Hensigter. Jeg forlader og disse Monarker og deres Statskonst, for at komme til min Ven Selv. Her er alt rede og ligefrem for Forstand, ligesom for Hierte. Jeg har da noget, just om Dem Selv, som jeg i Dag vil tale med Dem om, og anvende det øvrige Papir om.

De veed kiereste Marskalk, hvor aldeles jeg bifalder den Plan, som De har lagt Sig for i Deres Embede, og som De saa urokkelig hænger ved. De har kunnet vælge den, og De har giort vel i, ikke at afvige endnu fra den. Eet eeneste ville jeg alleene, at De skulle føie til; og omendskiønt De virkelig tildeels af Smag og Indsigt har giort det, saa synes mig dog, at De endnu kunne giøre det meere: jeg siger, at jeg saa synes, fordi det er mig, der ikke kiender *tous les êtres de la maison*, umueligt, at skiønne eller dømme det fuldkommen.

Dette Eene er Omsorg for Lærdoms og den egentlige Konsts Frembringelser, at hielpe dem til Verden, at besørge dem fremviste, opmuntrede, formeerte, styrte og udbredede. Disse Væxter ere saa spæde, saa trængende til Pleie, og til viis Pleie: og dog have de hverken hos os, ei heller andensteds noget andet velgiørende Tilsyn end Hoffet alleene, og den da ved Hoffet, som har Herrens Tillid. Lidet, ja ret lidet hielper her, og qvæger her. Naadig Opmærksomhed og naadige Udtryk af Herren, samt passende udmærket Ag-

telse: altid Glæde og Bifald og Opmuntring af Herrens Ven: vis og passende Befordring for slige Genier: Penge-Hielp efter Omstændighederne: upartisk Omhu udstrakt, ogsaa uden Partiskhed til hver Lærdoms og sand Konsts Deel; dette samlet omtrent udgiør det, jeg meener. Jeg sagde, at lidet, ja ret lidet hialp her. I min Tid troer jeg, saavidt jeg kand huske Summen, at 3000 til 4000 rdr. dertil aarligen medgik.

Nu veed jeg ikke faa Exempler paa, at min ædle Ven har *ex nobili officio* heri hiulpet, opmuntret, fostret. Men skulde noget hindre min saa planstrænge Ven, heri at udvide sig fuldkommen, og handle aldeles fri? Jeg synes, at hverken Patronatet[1]) ved Universitetet eller Commerce-Collegii Chef[2]) kunne skrække eller afholde, fordi fra ingen af disse Sider (og disse ere dog de eneste) kand noget Kald her til paaskydes.

Min Ven ville jeg saa gierne unde denne Ære og denne Fornøielse, og det saa meget hellere, som ingen Deel, der i Staten sørges for, er meere taknemmelig, og snarere bærer Frugt: i ingen Deel er heller mindre Tvetydighed, og større Nemhed. Jeg planter ikke: jeg søger ikke: jeg seer kun med opladte Øine, modtager kun, hvad bliver til, fremkalder den undseelige Fortieneste, beskytter den tilsidesatte skiønner den virkelige Værd, bemærker dens sande Forhold, holder mig upartisk, og omfatter med min Omhu alle Lærdoms og Konstens Deele. Men det Gode, som herved bliver

---

[1]) Patronus Universitatis var Fried. Christian Arveprinds af Schleswig-Holstein Sønderborg-Augustenborg, en afgjort Fjende af Bülow, der af ham stedse blev behandlet med en fornærmelig Kulde og Ringeagt.

[2]) Statsministeren Ernst Henr. Greve af Schimmelmann, som Bülows Venner angribe saa heftig i deres Breve, at jeg maa antage, de have vidst, Bülow ikke var hans Ven.

til, er stort, endog fraregnet, hvor man menneskeligen feiler, eller hvor haabefulde Forsøg standse, enten fordi Genierne forvildes, eller henfalde til Pralerie og Forfængelighed.

Dette navnløse Departement, som just var Deres ægte Vens Kieledegge, ville jeg saa gierne have aldeles under min Vens fulde Værge. Deres Post er dertil. Deres Siele-Kræfter ere dertil. Hvad jeg havde meere i Lærdom, det har De meere i Konst. Skarpsindighed og den Kraft at gribe det passende besidder De. Men nu er her intet i Veien; det er intet for meget i Veien? dette alleene kand jeg ikke paadømme.

Min Agtbare Ven ville nu holde mig disse Tanker tilgode. Ømt Venskab for Dem og Fædrenelands Kierlighed have født dem, og min uindskrænkede Tillid har bragt dem for Lyset. Maatte de være saa lykkelig, som jeg ønsker! Maatte De see af Deres Ønsker, af Deres Attraa, af Deres Arbeide, endog for sligt uden for, Frugter, der kunde muntre og glæde min Ven! Vidste De, hvor dette Ønske er varmt, ærligt og stadigt! Den gode Gud bevare Dem for H. K. H. og for os! Nu bliv ved at elske en fast Ven, og det vil De; thi saa er De Selv. Jeg omarmer min Bedste, og føler, at jeg er af Deres Høivelbaarenhed

den tro Ven og ærbødigste Tiener

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 17. Mart. 1789.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk

Elskeligste Ven

Frygt for længere hen i Maaneden at blive hindret fra at betale vort Venskab sin Skat giver mig i Dag den Pen i Haanden, jeg aldrig glædeligere tager, end naar jeg skal

fortælle Deres Høivelbaarenhed, at Deres gamle ærlige Ven lever, elsker Dem inderligen, beder Gud daglig for Dem og for den dydige og retskafne Herre, vi elske: den fuldeste Antipode af Gustaf den Tredie. Giv De nu og, Kiereste Ven, Sig Selv den Fornøielse snart at sige mig, hvad jeg fra Dem Selv skatter saa høit at læse, at De er vel, at De er munter, at de beholder Mund[1]) og Lyst, at De elsker mig og gierne læser mine Breve. Gid De kunne sige mig alt dette; og endnu dertil føie, at vi beholde næsten Fred; at jeg i Juni Maaned faaer Dem at see 5 Dage; et Par Timer hver Dag; og at jeg da saaledes kand være rolig, have got Haab, og kun frit længes! See saa er Deres Ven glad, og fornøiet skal nu gaae under alt det Arbeide, som forestaaer ved Anledning af Skatte-Forordningen[2]), der er naadig, ligesom den er fornøden, og der er vel og viseligen og læmpeligen indrettet.

De har, Ædle Ven, tilladt mig forrige Aar at maatte skrive Dem til om saadanne Ting, som jeg kunne agte fornødent at blive hiulpne, og, som Stift-Amtmand, ikke vel ligefrem kunde for et Collegium anddrage. Til saadanne Ting hører aldeles Soldater-Lægdernes saa nødvendige Forandring ved en bedre Fordeeling, og som nu, ja just nu, naar ikke vigtige Aarsager skulde hindre, burde og maatte skee. Aarhuus og Riber-Regiment ere vel egentlig dem, som i Besynderlighed trængte til Hielp.

Min bedste Ven ville betænke Inddeelingens Urimelighed, at Aarhuus Regiment har mange Lægder ved Holstebroe, 16 Mile borte, og at derimod ikke faa Lægder her lige ved

---

[1]) ɔ: Tid.

[2]) Skatteforordningen af 11. Marts 1789 hvorefter der skulde svares ½ pCt. af Formue, og 5 pCt. af Indkomst og Næring (men ikke af Landbrug).

Aarhuus i dette mit Amt høre til Ribe; ligesaa fra Schanderborg Amt. Fordelingen er jo dog saare let giort; thi Lægderne bliver jo ikke fleere: de blive de samme, og tildeeles alleene Regimenterne, eftersom de ere dem nær til. Krigs Commissairerne ere de eeneste, som faae et Par Dages Arbeide, for at afgiøre denne Fordeeling, og siden den Uleilighed af en nye Protocol. De ere da vel og dem, som hindre og sinke denne liden, men nyttige Sags Iverksettelse.

Jeg kalder denne rigtige Fordeeling en nyttig Sag; og det er den i enhver Henseende. Nyttig for Bonden, hvilken, naar Lægderne faae al muelig Nærhed ved Regimentet, savner fra sit Arbeide sin Karl i den nyttige Sommertid færre Marchdage, og betaler mindre March-Penge: en Sag vigtig i det Store: Nyttig for Soldaten, der for denne forlængede Fraværelse har nu Ondt ved at faae Tieneste, og da vil finde dette lættere: Nyttig for Regimentet, der har sine Karle nemmere og villigere; der, naar det hastig befales som sidste Aar, lettere samler dem; der har da med mindre og nærmere Amtmænd at giøre; en Sag meget vigtig: hertil kommer, at Skoe etc. ved en kortere March mindre slides. Føie vi nu hertil, at ligesom der er ved denne forbedrede Fordeeling megen sand Nytte: saa er der ved den anden hidtilværende Indretning aldeles ingen Fordeel, men skier Skade og Spilde: Saa taler jo alt for, at dette Onde burde strax hæves, og de to Jydske Krigs-Commissarier[1]) samle sig for at foreslaae Forandringen.

Jeg meener, Kiereste Ven, at dette burde skee, saasnart muеligt; og min Aarsag er, at denne bedre Fordeeling (hvilket og i Forord. om Stavnsbaandets Løsning er

[1]) Joh. Eschild de Falsen og Søren Thestrup.

sat forud) skulle og maatte gaae forved de Sessioner, der ved den Anledning skal engang holdes. Thi Regimenterne maae have først deres rette naturlige samlede Districter, og dette være fastsat: ellers bliver der Forvirrelse ved og af disse ommeldte Sessioner i Henseende til Lægder og Nummere, og denne Forvirrelse maae ikke være, endnu oven i Kiøbet til alle de store og forviklede Vanskeligheder, som alligevel vil møde under denne store Omstøbning af vore gamle Indretninger.

For at vore to Krigs-Commissairer kunne snart overvinde det Arbeide, som den forbedrede Fordeeling fordrer, og som bestaaer i meget Skriverie, kunne maaskee Kongen med god Grund give dem en skikkelig Douseur, baade til Opmuntring og til at holde imidlertid flere Skrivere. Men, Kiereste Ven, kun at de to Gamle giøre alt af, og bringer alt i Orden førend de nye træde til; thi ellers fortæller en erfaren Mand dem, at her bliver i det hele et *confusum chaos*, som forstyrrer Alt. De nye Commissarier maae fra de Gamle afleveres gandske færdige Protocoller over blivende Districter, med sammes Lægder og Nummere. Nu far vel i Dag; og lev saa lykkelig som nogensinde muelig! og elsk altid den, som er med den sandeste Høiagtelse og det varmeste Hierte

Deres Høi-Velbaarenheds
ærbødigste oprigtigste Ven og Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 3. Apr. 1789.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven

Tak og hiertelig Tak for den venlige Helsen ved den ærlige Malling og alt hvad Deres Høivelbaarenhed ved ham har ladet mig sige, endog for den Bebreidelse, som han fra Dem ordret har giort mig. For da at forsvare mig, skriver jeg egentligen i Dag; thi ei at være ordholdende imod en Ven, dette er dog værdt, om man kand, at reengiøre sig for. Nu uden at bruge imod min gamle Ven mindste Omsvøb, maae jeg reent ud tilstaae, at jeg ikke veed uden en eeneste Sag, hvori jeg har holdt tilbage at opfylde et givet Løfte; og Aarsagen hvorfor, veed min ædle Ven ret vel. Schlanbuschs Brev, som herved følger, er det uædelste og meest ufortiente, og tillige mod den Kongelige Myndighed selv stridigste Stykke, som man kand læse. Jeg har villet skiule det, og jeg har tilgivet det. De, Bedste Ven, veed alt for vel, at hvad enten han med Rette eller Urette kom af hans Post[1]), var det ikke mig, der derom giorde Forestilling, men Chefen for et Hof, hvis Høihed fra første af gav mig den Lov, ikke at flyde ind i dets Bestyrelse. Jeg tiente kun Schlanbusch i hans Ulykkes Tid; og mit Raad ei at stampe mod Braadden er i sin eeneste Forstand tydelig nok, Dog herom ei meere end endnu dette eene: naar min Ven har læst dette kraftfulde Brev, saa for den Ømhed, som min Samvittighed har, hav da den Godhed at couvertere det igien til mig.

Saa nu har jeg jo holdt mit Ord. Er der endnu noget andet: saa ville De reent ud skrive det i saare faa Linier

---

[1]) Schlanbusch om hvem jvfr. Side 231, blev i Begyndelsen af 1783 afskediget fra sin Stilling som Kammerpage hos Kronprindsen (Hist. Tidssk. III, 5, 583 ff.)

til Deres af et fuldt Hierte hengivne Ven. Dersom min Kiereste Ven skulde mindre være fornøiet med mit Brev i Febr: Saa ville De troe, at ingen Aarsag i Verden har bevæget mig, uden alleene den, jeg anførde, og som De heel og fuld maae føle. Men behag og at lægge Mærke til, at jeg tillige erklærede, at hvad min Ven end ville vide mine Tanker om, det skulle jeg med den yderste Oprigtighed sige: og at om noget forekom mig, der kunde synes at trænge til Hielp fra høieste Sted, skulde jeg efter den Tilladelse, som De havde forundt mig, ikke forsømme at anmelde det, hvilket jeg og nu giorde sidst. Har De endnu Ædleste Ven, noget andet at undre over hos mig: da ville De kun fortælle mig det reent ud. Mit hele Hierte er, som De altid har kiendt det: og Deres og mod mig, som jeg altid har kiendt det. Kort: vi ere Venner, vil saa leve, og saa døe. Elsk mig da, som altid: De har ingen, vist ingen, Dem meere hengiven end den, som med de ivrigste Ønsker for vor ypperlige Kronprints og for Hans værdige Ven er af Siel og Hierte

Deres Høivelbaarenheds
ærbødigste Tiener og sande Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 21. Apr. 1789.

Ach! hvilken Crisis, som Raserie, Upolitik og sært Tøi setter for nærværende Tid det kiere Danmark i! Min Ukyndighed i det Hele viser mig kun her Mørke og Mulm.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven.

Skiønt nu paa 5 Maaneder uden Svar, og uden mindste Mærke paa venskabelig Erindring fra Deres Høi-Velbaaren-

hed skriver jeg ligefuldt i denne min Maaned, og skal giøre ligesaa i den følgende, om De bliver i Kiøbenhavn, og jeg med Vished veed, hvor De er: og alt dette skal jeg giøre, fordi vor Aftale er saa, og fordi jeg elsker, som altid, med øm Oprigtighed min Ven, og kand ikke, om jeg end grublede Dage ud, paa nogen Maade udfinde mindste Aarsag til, hvorfor De ikke, Værdigste Marskalk, skulle elske mig. Og dog maae der være noget, hvad det endog kand være, som har studset Dem, og givet Deres Tænkemaade om mig en mig sørgelig Vending. Men dette, hvad det endog maae være, burde De, og bør De, Elskeligste Ven, sige mig, og sige mig reent ud. De fortiener af mig den Hiertets Agtelse, at jeg taler heri reent til Dem; og jeg fortiener af Dem den Hiertets Agtelse, at De taler heri reent til Mig. Vort Venskab overstod eengang den allerhaardeste Prøve. Alt hvad nu er, er et intet, ja (det veed jeg for Guds Ansigt) et aldeles Intet, som ved nogen Misforstand, af hvad egen Natur denne endog kand være, er saare uforskyldt blevet til et Noget. Jeg kiender min Vens sande Værd, og ærer Dem ikke med Munden, men i Hiertet. Den har altid fundet Modstand, som har tordet endog vovet en eeneste Stænk mod Deres mig agtværdige Handlemaade: og fordi man saa kiender mig, tier man enten om Dem, eller nævner Dem med Agtelse. Ikke fordi De er, hvor De nu er, handler jeg saa; men saa har jeg handlet uafbrudt i 16 Aar. De har da, min Ven, den fulde Hiemmel paa mig; bedre Hiemmel, end De i Deres hele Leve-Tid faaer paa nogen. Alt hvad da nu har foraarsaget denne sære Kulde, maae jeg vide; og De skylder mig, at skrive mig den reent ud: ja dette kand De saameget des villigere, som De, Kiereste Ven, maae vide; De, som saa kiender mig, og min hele Tænkemaade, at Falskhed og Nedrighed aldrig

besmittede mig, og at jeg tænker selv, og aldrig har ladet mig lede af anden Mand. Ogsaa Dem Selv skylder De dette: min Værd være hvordan den end er, saa veed jeg dog, at Deres Ven er jeg, var jeg og vil jeg være.

At De kand have stødt sig, fordi jeg skrev min Ven, at det krympede mig at vælge selv til Materie politiske Sager, er mig ubegribeligt; thi anden Aarsag, eller anden Anledning til Modbydelighed end den, jeg anbragde, havde jeg ikke: derom bør De troe Deres Ven; men den anbragte Aarsag var og er mig fuldvægtig, fordi min hele Siel føler fra en Side den største Afskye for den saa gemeene Dadlesyge, og fra en anden den inderligste Overbeviisning om, ei at være ufeilbar, og at flere Veie kand føre til eet Maal. Men med alt dette skrev jeg til min Ven, at hvad De ville forlange mine Tanker om, det skulle jeg med største Villighed udarbeide; og hvad der kunne falde mig selv for som vigtigt og got, det ville jeg med en Vens Frihed indberette.

Hav nu den Godhed skarpt at prøve mig, og med den Aabenhed, som hidtil har havt Sted imellem os, at forkynde mig min Dom: jeg er vis paa, at Venskabet skal intet faae at klage: thi min Ven skal aldrig ville paalegge mig noget, som er blevet tungt for min Grund-Tænkemaade. Ikke Frygt for Posten[1]), ei heller for mine Breves Skiebne i Deres Værge, men eene og alleene den anførte Aarsag, ligefrem og som den lyder, har født og underholder denne moralske Ekkelhed.

Imedens jeg da nu, vist med Længsel, higer efter et Svar; det vort ægte Venskab giør nødvendigt: vil jeg blive ved det, jeg aldrig undlader, at indbefatte Dem, Elske-

[1]) Breve bleve da ofte aabnede paa Posten.

ligste Ven, i mine varmeste Ønsker. Gid De maae blive ved at være vel, være munter, være fremdeles under Guds naadige Varetægt! De forestille sig ikke, hvor jeg elsker Dem, og hvor det glæder mig at høre det, jeg ønsker, fra Dem. Gud hielpe Staten! og hielpe den værdigste og retskafneste Kronprints over alle Viderværdigheder og over alle de Anstød, som vor Tids sære Politik har lagt i Veien, paa det den faste og værdige Handlemaade, som Høistsamme har valgt og vedblevet, maae bære rolige og ærefulde Frugter! Nu jeg omarmer min Ven, og er med den største Høiagtelse og et redeligt Hierte

Deres Høivelbaarenheds

oprigtigste Ven og ærbødigste Tiener

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 19. Jun. 1789.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk

Elskeligste Ven

Artigt, at samme Dag som mit Klynke-Brev allerede var paa Posten, fik jeg fra Deres Høi-Velbaarenked det længe ventede Svar, som fuldkommen tilfredsstillede mig fordi min Vens Brev var i sit hele Indhold Kierligt, og i dets hele Aand et reent Aftryk af Venskab. Jeg er da rolig, fornøiet og sikker om det Venskab, jeg skatter og stedse ville beholde. Hvad jeg da bør, giør jeg strax i Dag og siger min Bedste Ven den ærligste Taksigelse, og jeg siger Dem endnu, at jeg er vis paa, at De ikke med Misnøielse har læst Venskab at klage sig; thi ellers havde jo dette den slemme Ligegyldigheds Syge. Nu alt dette er afgiort, og saameget des behageligere, som min Vens Brev kom af sig selv, og ikke blev et Svar paa det Brev, der var æskende

om Svar. Neppe seer jeg Dem, Kiere Ven, i Aar, og dette giør mig vist ondt; thi jeg synes, at jeg havde Endeel at tale med Dem om; ikke noget Deres Person og Deres Plan angaaende; thi alt dette er snorret og mageløs det samme; men Staten og vores Dyrebareste Herres Stats-Vel betreffende; og det ei heller i Hensende til de udenlandske Sagers Bestyrelse; thi saavidt jeg kand erfare, mærke og slutte, er Gangen heri uforbedrelig; men vores Mønte-Plan, vor Vexel-Cours, og vor Landvæsens Omformelse; vel og vore Videnskabers og vor Skolevæsens: alt dette foruroliger mig for den nærværende Tid, og skrækker mig for den tilkommende. Jeg ville tale med min Ven, og udøse mit Hierte: dette var mig en liden Trøst, hvorvel jeg fuldkommen indseer, at jeg hermed kun bedrøvede Dem, der hverken kand eller bør forlade den vel valgte Plan[1]). Meget er og saa, at Gud veed, hvorledes det skulde hielpes: noget derimod, som ei endnu er skeet, kunne maaskee standses, udsettes og aldeles blive borte, om ei af anden Aarsag, saa dog af denne, at ei en alt for udbredt Forvirrelse skulde slappe for mange Statens Fiedre. Det er dog med Staterne, som med Legemerne, at een *convulsion* at læge, er allerede nok, og at det er høist voveligt, at give dem Kramper i alle vigtige Dele paa eengang. Jeg skriver Dem, Elskeligste Ven, som jeg tænker, og skriver Dem af det ømmeste Hierte for den Fortreflige Herres Skyld og for det Fædrenelands,

---

[1]) Bülows Plan, ikke direkte at blande sig i Statsstyrelsen, men kun indhente Oplysninger, for at kunne raade Kronprintsen, naar denne spurgte ham til Raads, antydes flere Steder. I et Brev fra L. Smith (Pakke 80), som er uden Datum, men henlagt ved Brevene fra 1789, handles om Bülows Forhold til Mennesket (ɔ: Kronprindsen) og der yttres: De bør aabenlyst erklære, at De har giort mere, end deres Pligt, sagt og gientaget Sandheden, men man vilde ikke høre Dem.

som er mig saa kiert: og bagefter siger jeg mig strax: veed Du og med Vished, om ikke dette for Dine Øine Sære er i Guds Haand just Veien til et større Gode og en forbedret Tilstand? Og strax er jeg saa tilbage til mig selv, til mit Embede og til min Forfriskelse: Konsterne og Videnskaberne.

Disse sidste taknemmelige Børn skal erkiende min Elskelige Vens saa ædelmodige Omhu for Dem (dem): nogen vidste jeg, at De havde, og inderlig glad blev jeg, at kiende denne Omhu endnu nøiere, ja saadan netop, som den er; thi den er vist alt det, den kand være, og større, end jeg under alle Omstændigheder formodede. Vidste De, Kiere Ven, hvor jeg under Dem den Glæde, den Løn, den Medvidenhed! Vær kun vis paa, at jeg skal vel tie, saavel dette, som Alt, hvad De betroer mig.

Maatte vi dog kunne, Elskeligste Ven, beholde en anstændig Fred, og ville dog det Preussiske Hof betænke, at de to Keiser-Hoffer have ei stedse en Tyrke-Krig, og Frankerige ei altid sin indvortes Foruroligelse! at den Syv-Aars Krig kand fornyes, og saa meget voves!

Under al vor Svaghed er det en Glæde at see dette Aars Grøde tegne saa vel, og love den mattede Bonde af Guds Naade en rig Høst, et paa saa haard og lang Vinter uventet rigt Haab. Kunne nu Omstændighederne tillade, at de saa fornødne Arme kunne til Høst-Arbeidet komme tilbage! Troe mig, Bedste Ven, at de behøves og virkeligen ville paa de allerfleste Steder uheldigen savnes! De hielpe dertil, om NB vore politiske Omstændigheder tillade det. Nu jeg omarmer Dem, og er med et heelt Hierte

Deres Høi-Velbaarenheds

ærlige Ven og hengivneste Tiener OHG.

Aarhuus d. 23 Jun. 1789.

(paa Randen) See min Ven, saa fuld er jeg af Dem, at jeg

har glemt den deilige Klim[1]), som jeg skylder Dem, og takker inderligen for, og elsker som Deres og Deres Omhu! Lev altid vel.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Aller-elskeligste Ven

Skiønt et Rygte efter et andet har for den forestaaende Holstenske Reise giort mig saare uvis, om det Brev, jeg kunne skrive, forefandt Deres Høivelbaarenhed i Kiøbenhavn, og jeg derfor har udsat at skrive til min Ven: saa siden jeg nu sidst har hørt, at Reisen ei gaaer for sig, førend i Midten af August, vil jeg strax gribe Pennen, for at glæde mig med Dem først og fremmerst over H. K. H. vor dyrebare Kronprintses Helbred efter den uangenemme Forkiølelse, som Høistsamme havde, og som man nu forsikrer mig, at være aldeles overvunden. Mine ivrige Ønsker for Ham kiender De, Bedste Ven: de ere uafladelige; de ere som de, man giør for sig selv; thi al Hans Vel og Lykke er min, fordi og jeg er en Deel af vort Gandske, og ikke derfor alleene, men og fordi jeg har elsket, elsket høit denne Herre fra Barndommen af, og skylder Ham den Tilstand, hvis Værd jeg veed rigtigen at skatte baade i sit Eget og i Sammenligning. Dernæst lykønsker mit Hierte Deres for den Neutralitet, som Staten lykkeligen har faaet[2]), og som var for vort hele Indvortes saa saare vigtig; thi mod Engelland og Preussen hvad kunne vi udrette? Og hvor alt Haab om lykkelig Modstand fordømmer sig selv, der er det uendelig

[1]) Smlgn. Side 216.

[2]) Ved Erklæringen af 9de Juli 1789 udtalte den danske Regering med Ruslands Indvilligelse at ville forholde sig neutral under Resten af den svensk russiske Krig, der endte 1790 ved Freden i Werelä.

bedre at tage uden Sværdslag mod Rolighed, end efter smertelige Tab og Forliis at tigge om den, og dog ikke faae den uden at betale de dyre Omkostninger. Mig synes og, at vi have bevaret Æren under alle disse Fortrædeligheder saavel ved vore Foretagender, som ved vore Erklæringer til disse fremmede Magter; især har den sidste, hvorved vi har modtaget Neutraliteten, særdeles staaet mig an.

Det forstaaer sig, at ærgerligt har det været at see sig truet og bunden; men hvad skal man sige? Hele Europa er syg, og under Febrilske Anfald, ja næsten angreben af den faldende Syge. Hos os skal en Konge tvinges til at frafalde Opfyldelsen af en Tractat, og det af Magter, som ingen Forbund har med Sverrige; og ingen Adkomst da til, med saadan myndig Tone at antage sig Sverrige. Det er da Spydestagens Ret, den Stærkeres Ret, som bliver Folke-Ret. I Sverrige kand en Konge træde uden Skye sit Folkes Rettigheder under Fødder, og det paa en Rigsdag, og det ved de nedrigste Konstgreber og en aabenbar Voldsomhed. I Frankerige, hvor en Konge er god nok for af de Døde at opvække en Fransk Rigsdag, der er denne første Rigsdag dristig nok til at undertræde strax endog den Kongelige Myndighed, som hine i 11 og 12 Aarhundrede holdte Rigsdage endog ikke drømte om at røre, og, hvilket er det yderste, føre Kongen selv med den oprørske Cocarde i Triumph til Paris. Paa samme Tid i Flandern og Brabant ophæver Keiseren ved en Forordning *la joïeuse entrée* og da alle Stændernes Privilegier, ligesom Kongen i Preussen ved nogle 1000de Mand traadde paa Hollændernes Halse, og indsatte Statholderskabet i alle dets Rettigheder. I Polen har det Berlinske Hof ærlig bestræbet sig for at skabe, om det er mueligt, en Stat, da denne Stat, om den faaer Fasthed, har det største Kald til at borttage Vest-Preussen, der er

det Preussiske Monarkies ædle Perle. I Preussen, hvor mig synes, man har nu den sande Øienbliklig Politik, opirrer man Rusland, Østerrige, Frankerige, Danmark, fordi man nu kand, ubekymret om den Tid og den Tilstand, der om faa Aar kand være, naar ingen Krig er med Tyrkerne.

En vis Friheds Aand faaer aldeles Overhaand i Europa og beskyttes, ja fremelskes af Fyrsterne: og denne Friheds Aand snakker, skriver, virker, ja raser: den har betaget alt fra Statens Hoveder til dens nederste og yderste Dele. Og al denne Friheds Aand udbreder sig ved Siden paa Overdaadighed, Vellyst, Nedrighed, *irreligion*, Penge-Mangel, Fattigdom, indbildt Rigdom; men Frihed, nyttig Frihed, salig, ordentlig, lovbunden Frihed, kand ikke tænkes, kand ikke tee sig velgiørende, uden hvor Religion, Dyd, Tarvelighed, *subordination* er Natur, og Sæder. Hvor dette ikke er saa, der har Tingenes Natur soret paa, og har for sin Eed hele Historien til Hiemmel, at Frihed enten ikke kand blive til, eller ikke trives; men skal, maae og bør udarte til Ryggesløshed og rasende Uorden, og dette til Anarchie, og den til Despotisme.

Holland har prædiket; men Frankerige er nu steget paa Tale-Stolen for Europa; og min Ven! hvor er jeg nu lystende efter at see, mærke, agte, lære! Det vil og De: det kunne og alle. Men derfor lære dog de Fleste ikke. Saa meget seer man forud: saa meget kunne afværges: saa store Ulykker havde i Frankerige kunnet være afværgede: men Erfaring, Svie, Ulykken skal bevise, overtyde, afsige endelig Dommen. Overalt synes mig, at vor Verdens Deel bereder sig til Forandringer; men hvilke, hvor store, af hvad Natur, dette seer intet dødeligt Øie; men frugtbar Sæd i giødsket Ager mærker man ufeilbar. O! Ædle Ven! vort

Danmark, vort Fædreneland! Men her tier jeg, baade fordi det er Pligt, og det er Lyst.

Nu har De læst Grillenfængerie nok, og bør nyde Lov. Bliv under vor hele bevægelige og flyttende Verden min uforanderlige Ven. Tænk paa min Rhode[1]), naar De kand nogenlunde: og tænk ofte paa den, der elsker og ærer Dem, og er med saadant Hierte og under de bedste Ønsker

Deres Høivelbaarenheds
troeste og ømmeste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 6 Aug. 1789.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Elskeligste Ven

Det var mig kiert, og kiert som det er for en sand Ven, at erholde et Brev fra Deres Høi-Velbaarenhed; men ved denne Glæde var ikke en liden Bekymring; thi min Ven havde været svagelig, var det endnu, og skulle dog reise. Neppe har jeg derfor Tid at takke Dem for det sidste Brev, førend De maae læse mit Tiggerie om et Nyt, som ikke behøver at indeholde uden dette alleene, at min Ven er vel: o maatte jeg snart ved Dem Selv faae denne Efterretning! Maatte det gaae, som forrige Aar, at Reisen styrkede, gav Kræfter, og bragde alt i Orden! Kunne mine Ønsker hielpe! de ere saa ivrige, som en Vens og som en en god Dansk Mands. Mit Hierte er saa bange for Dem, min Oprigtige[2]): det ville saa gierne beholde Dem, og be-

---

[1]) See S. 197 og næstfølgende Brev af 9de Oct.

[2]) See Noten Siden 260.

holde Dem der; hvor De er saa nødvendig. Gud spare og bevare Dem!

Og i det, jeg da tænker paa Dem, tænker jeg og paa H. K. H. Kronprintsen. Gud være lovet, at Høistsamme er bedre! Maatte nu den frie Luft og det daglige Arbeide bekomme denne brave og dydige Herre vel, og de kolde, fugtige Nætter ikke skade Ham: det første er jeg næsten vis paa; men det sidste er jeg bange for. Dog noget langt haardere holdte Herren ud forrige Efteraar: gid De da og, min Bedste, der er mig saa ofte *Reconvalescent*, maatte udholde det! De nævner mig allersidst i Deres Kiere Brev, at De til Afskeed var paa Fredensborg[1]): og der havde De tilføiet ét Men . . . .

Dette ville jeg forklare paa den Maade, som jeg selv saa ofte har erfaret, og som De da og forrige Aar nævnede mig: herved er da ei andet at giøre, end vi alle giøre i et Torden-Veir, der er ¼ Miil borte og heftigt: vi beklage dem, der har det over Hovedet, men selv, skiønt det er ubehageligt, beholde vi Rolighed, fordi vi ikke frygte, og vide at ingen kand ændre det. Saadan havde min Forklaring blevet, og den havde tilfredsstillet mig, naar ikke min Ven aldeles i Sammenheng dermed havde tilføiet, at De ønskede at tale mig blot en Time. Dette Tillæg lader efter hos mig en Tvivlsomhed, at Deres Men foran betyder noget andet; og hvad dette dog kunne være, vover jeg ikke at giette paa, og ville dog saa gierne vide. Uden Fare kunne min Ven med to Linier styre mine Tanker til det Rette: jeg brænder ærlig Brevet, naar De siger mig det. Ellers hvor gierne saae jeg Dem, hvor gierne talede jeg Dem? Men hvor skal det skee? Vi to tabde meget for hinanden,

---

1) Hos Enkedronningen: see Brevet 20/7 90.

og maaskee Staten med, da vi skildes ad. De elsker mig, og jeg Dem: derfor skriver jeg saa, der ellers ikke ombyttede min Tilstand med nogen anden i Verden, og aldrig gyser for noget saa meget.

Omendskiønt jeg har glædet mig med min Elskte Ven over vor *Neutralité*: saa kand jeg dog ikke andet end giøre det igien. O! at have Krig med de langt mægtigere, og det hvor alt indvortes er saa svagt, hvad kand tænkes vovéligere og til Ulykke sikrere? Trøst forud i Indbildningen hielper kun lidet, hvor de mindre Batailloner ere, og den svagere Casse. Den store Gustav giør nu Prøven. Kand han med Ære komme fra, hvad han har kastet sig i, da er han Gustaf den Lykkelige. Hans Flode under hans saa tapre Broders Anførsel har nu krøbet ind til Carlscrone, og Lilienhorn faaer nu at lide, fordi han ikke tog de 5 Russiske Skibe. Ligger Kongen under i Finland: bliver nu de Svenske Kyster skiændte og brændte: saa er det General Siegroths Skyld, der har trækket sig tilbage, og ikke Kongens. Vi have nu Øieblikket, at vi kand vente de store Nyheder fra Finland, Sverrige, Donau.

Men Frankerige! hvilke Optog! hvor aldeles værdige det 18 Aarhundrede, den Philosophiske Tidsalder, og dens Aufklärung! Den Kongelige Myndighed traadt under Fødder ved Armeens Forførelse, Pøbelens Oprør, Ministres Forræderie: National-Forsamlingen at kand tænke, at i Sæders Fordærvelse, Vellysters Herredømme, Overdaadigheds Raserie 24 Millioner Mennesker kand med eet faae den Dyd, den Romerskhed, som kand bære Frihed og giøre en saa stor Stat lykkelig. At Sværmerie har begyndt, seer jeg, og at den har besat National-Forsamlingen, viser dens *decrets ou arretés*. Men eet er at begynde, et andet at

vedligeholde og befæste: det første er altid let, men det sidste .... I Sandhed som jeg aldrig havde tænkt at skulle see saadan Tragicomoedie: saa er jeg nu og idel Øie; kun Opmærksomhed. Neckar, jeg hidtil efter min Maade har ikke dømt om, bliver nu min Beskuelse; thi har han Stats-Dygtighed, som jeg endnu er usikker om, saa maae den nu vise sig, og har den allergyseligste Leilighed.

Imidlertid er det vist, at skal *la régéneration de la France* gaae for. sig, og dette Barn komme til Verden: saa bliver det ikke borte af Mangel paa Fødsels Veer. Men Mirakel paa Mirakel maae til, om her ikke skal fødes Misfoster og et græsseligt Uhyre.

Maaskee jeg, der er fød under en Monarkisk Regiering, har soret den, og elsker den, anseer den Europæiske Friheds Syge fra en alt for sort Side. Jeg har i denne Tid ofte overtænkt de bedste og af de bedste Folk antagne Grundsetninger: jeg har kaldt den sande Historie af ældre og nyere Tider, det er Verdens Erfaring, til Hielp; men jeg kand ikke andet finde, end at for de Europæiske Riger ingen Forfatning skikker sig uden den Monarkiske, og at ingen staaer uden den. Men det seer jeg og af Europæ nu værende *situation*, af dens Sæders Forfald, af den(s) Finantsers Tilstand, af dens Tænke-Frihed, af dens Forlegenhed, at urolige Tider, Optør, Selvraadighed, kort sagt, hvad vi i Frankrige seer, kand ventes, vel under forskiellige Skikkelser, men dog i Grunden det samme Stykke. Ogsaa dette synes jeg at see, at Monarkerne maae lade sig advare af det rædsomme Exempel, nu at bruge den yderste Klogskab og den største Forsigtighed og tillige det fasteste Mod, om ikke for deres egen Skyld, saa dog for deres Folkes, at ikke ogsaa hos dem Stæder skal plyndres, Skatters

Erlæggelse ophøre, og den talrige Almue paa Landet og i Stæderne skiende, brænde, forstyrre; og Enden da blive, at Folkets eget Blod maae udgydes ved Folket, de allerede svage Stater i Bund og Grund ødelegges, og noget Nyt omsider komme frem, som Gud veed, hvad bliver.

Almue som Almue bekymrer sig lidet om, hvad Regierings Forfatning den lever under; men det, den lyster efter, er at være fri fra Skatter, fra Leverancer, fra Soldater-Hold, fra Byrder. Det er det, den kalder Frihed: det er nu og det, som den Franske Almue har sat sig i Besiddelse af: og hvad der er nu værdt at see, det er, hvorledes det lykkes Demagogerne at berøve Almuen disse sande Herligheder, og legge den igien under Loven, under Skatter, under Orden: ogsaa er det værdt at see, hvad Committenterne vil sige til deres faa Committerte i National-Forsamlingen, som i det sværmende Drukkenskab have skienket alle ældgamle Rettigheder bort, og det een Eftermiddag, og paa eengang. Men Haanden dog engang fra Papiret! See nu, værdigste Ven, et langt Brev. O! var De dog frisk! og vidste den det, som er med det hele Hierte, ja endog med sin hele Forstand

Deres Høivelbaarenheds
ærlige Ven og oprigtigste Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Aarh. d. 1. Sept. 1789.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Allerhøistærede og Kiere Ven

Med sand Bekymring saae jeg min Ven reise fra Kiøbenhavn, halv frisk, og neppe kommen fra Sengen og Kammeret: min Frygt fulgde Dem, og jeg længdes inderlig efter

de første Efterretninger fra de Venner, som tiente mig til Spioner paa min Elskedes Udseende, Helbred, Munterhed. Er det en Glæde at have frygtet forgieves: Saa dømme De nu min Glæde, da hvert Brev var over mit Haab, paa eet nær, der forkyndte mig, at De to Dage havde havt en smertefuld Tand-Pine. Nu haaber jeg, at min Ven er vel, og det fordi mine Venner intet modsat fortæller mig; nu haaber jeg, at De Selv snart betaler mig Deres Gield i et Brev, der giver mig som megen anden Hierte-Fryd, saa og fuld Beroligelse, og dette Brev venter jeg, naar Høst-Manoeuvren er forbi; thi da just kand jeg faae den sidste Underretning, jeg behøver. Maatte De da, Kiereste Hr. Marskalk, kunne sige mig, at De endog i denne nu vaade, stormende og kolde Luft havde holdt ud, og seet Hans K. Høihed Kronprintsen holde ud. O! hvor har min Glæde været stor, at denne utrettelige og fortreflige Herre med det bedste Helbred og fornyet Styrke har fuldendt saavel sin Reise, som sit Arbeide! Mine Ønsker ere stedse for Ham, og da og i Ham for os selv. Nu fra dette Store til min lille Person.

Jeg har nu i 3 Uger havt Extra-Sessionen i mine Amter, og da bivaanet den fra Kl. 8½ om Morgenen ud i Eet til Kl. 3¾ om Eftermiddagen, først i Horsens, og saa her for dette Amt. G. K. C. Wildenrath[1]) og Etatsraad Colbiørnsen[2]), to i Sandhed kyndige, dygtige, retskafne, og for Kongens Tieneste ivrige Mænd, have været fornøiede med Ordenen i mine Amter, og mine Amter fornøiede med disses Retsindighed: end ikke paa nogen Proprietaires Ansigt har

[1]) General-Krigs-Commissær C. H. Wildenrath, Deputeret i Generalitets- og Commissariatscollegiet.

[2]) Christian Colbiørnsen f. 1749 † 1814 som Justitiarius i Høieste-Ret; han spillede som bekjendt en Hovedrolle i den store Landbocommission, der blev nedsat 1786.

man seet mindste Spor paa Vrangvillighed; tvertimod de har redebon gaaet til Værks med al Underretning til Forordningens fulde Iverksettelse og Stavnsbaandets Løsning og den dermed forbundne Soldat-Udskrivning. Det glædede mig inderlig at see, at de tænkde, som jeg: naar Kongen **har** sat en Lov, saa er nu den Grund-Vold lagt; og nu ingen Snak, intet Skraal, ingen Konst meere. Stavnsbaandet er nu løst: den talrigste Stand har faaet af Lovgiveren sin Grund-Frihed tilbage; og vee den, der nu torde hemmelig eller aabenbare krænke en Ret, som Naturen gav, og Lovgiveren har kaldt tilbage! Eet er, hvad kunne raades i en urørt og gammel Sag: et andet er, hvorledes bør tænkes, naar Retfærdighed selv har faaet denne Sag under sin erklærte Beskyttelse.

Ikke mindre har det glædet mig for Kongens Krigs-Tieneste og Landets Forsvars Væsen at see nu med aabne Øine og fuld Vished af de fuldstændige Ruller, der nu affattes ikke alleene over det Mandskab, som har Krigs-Alderen, men og tillige over det, som opvoxer dertil, at Jylland kand forsyne sine 5 Infanterie- og 2 Cavallerie-Regimenter, og endda afgive til de andre Corps, hvad dertil er bestemt. Her ligger Syn for Sagen, og Rullerne ophæve al Tvivl og giendrive hver Indvending.

Det er en Glæde saare sød for en Patriot, som Dem, min Ven, at vide med uimodstaaelig Vished, at Landet kand levere disse Folk, og blive ved at levere dem: at følgelig Armeen kand regne paa en varig Tilgang; at det Danske Forsvars Væsen kand hvile paa saadan Styrke af Landets egne Børn, der ikke løbe, som de Fremmede, naar de skulle bruges uden for; at disse egne Børn dannes under deres egen Herres ypperlige Tilsyn Aar efter Aar til gode øvede Soldater, hvilket endog Krystere som jeg kand følende skiønne;

at den Gevorbne Stamme opnaaer kiendelig sin Hensigt at forme de nationale, og at disse Fremmede, ved at ligge i Kiøbstæderne, holdes til Skikkelighed og blive ordentligere, end det i store Garnisoner var muеligt; at disse saaledes fordeelte Regimenter ikke alleene have og faae den beqvemmeste Beliggenhed i deres Districter, men at hele Forordningen om Stavnsbaandets Løsning er ypperligen i dens hele Dannelse afpasset dertil og knyttet dertil med et Baand, der aldrig uden den skadeligste Forrokkelse kand løsnes; at man, naar denne hele saa viseligen udtænkte og af Hans K. Høihed Selv saa omhyggeligen forbedrede Plan og ved bemeldte Forordning endog til en Grundlov ophøiet Indretning bliver staaende uryggelig, ikke Alleene seer et herligt Heelt, men og for Hans K. Høihed Selv, som jeg saa inderlig elsker, den glade Forhaabning, at denne Deel af Statsvæsenet, som har faaet Fasthed, sand Fasthed, kand nu groe paa sin Rod, og om 20 Aar bære Sin Stifter, sin saa ærligen arbeidende Stifter, de ærefuldeste Frugter, ogsaa denne Frugt, at have i det blotte Jylland om 20 Aar foruden de virkelige i Tieneste værende Soldater 10,000 øvede Veteraner; thi de da udtientes Tal ville være saa. Henrykt af Glæde over alt dette, maae jeg endnu føie til, at de 150,000 rdr, som de Syv Regimenter omtrent fortære i Jylland, er en ypperlig *finants*-Anstalt for Landet til at formeere Kongens Consumptions-Intrader, befordre den indvortes Circulation i Statens Hierte, og sette Borger og Bonde i Stand til at udrede Skatter. De, som har overtænkt *finants*-Væsen, og Penge-*reproductionen*, føler vist her som jeg.

Men hvor er jeg bleven vidtløftig, og hvor let bliver man det til en Ven, og endmeere over en Sag af det Værd, og som man i 21 Dage har stedse beskuet? og ikke kunnet

andet end saare ofte betragte fra alle de Syns-Puncter, hvori Tankerne sette os naturligen over et Formaal, der længe svæver os for Øinene.

Men nu ned fra dette Store til et saare lidet. Deres Høivelbaarenhed veed, hvormeget min stakkels Rhodes Velfærd ligger mig paa Hierte. Han, der nu ved det Islandske Compagnies Forandring frygter at komme paa Pension, søger en Comsumptions Controlleur[1])-Tieneste i Kiøbenhavn paa omtrent 400 rdr: han har 300 rdr. See nu, Gamle Ven, mit Ønske, og hans Haab. Opfyldelsen vil inderlig glæde mig, og særdeles forbinde mig: og begge Dele vil De, og vil det virkelig. De ville nu hielpe mig til at kunne takke Dem og herfor, og De veed og føler, hvor sødt det er at takke en Ven, og atter see sig i hans Gield. Taknemmeligere Skyldner kand De dog ikke have, og som sikrere hører Dem til, og det med sit hele Hiertes Hengivenhed og den ømmeste og stadigste Høiagtelse; thi saaledes er heel

Deres Høivelbaarenheds
oprigtigste Ven og trofaste Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Aarh. d. 9. Oct. 1789.

Høi-Velbaarne Hr Marskalk
Allerhøistærede Elskeligste Ven

Jeg skriver i Dag, for at sige Deres Høi-Velbaarenhed, hvad De desuden veed, at jeg, som hver Dag i Aaret, saa og nu ved dets Ende, uafladeligen giør de inderligste Ønsker for Hans Kongelige Høihed vor Dyrebareste Kron-Prints, for Høistsammes Liv, Lyksalighed, Ære og Ønskers

[1]) Overskrevet Casserer-.

Opfyldelse, der ikke ere Andre, end Statens Vel til Hans Glæde. Maatte dog det Gode opnaaes, som denne brave, retskafne, dydige og utrettelige Herre attraaer og fortiener! Han der vil alle vel, og ingen ilde! Han, der har giort mange lykkelige, og ikke en eeneste ulykkelig! Han, der altid er ligedan, og holder sig selv i en Ligevægt, der har opvakt og vedligeholder min høieste Ærbødighed! Ingen veed bedre end min Ven, at her er skier Sandhed, og at jeg end ikke skriver af Smigrerie til Dem Sandhed. Saa har jeg i fortrolige Samtaler talt med Dem: saa taler jeg aabenbare altid, og hvor dertil er Leilighed. O! maatte dog denne fortreflige Herre nyde og erholde og beholde den eeneste Glæde, Han attraaer! Dette er mit Nyt-Aars Ønske hver Dag. Gud opfylde det!

Nu og Dem, mit Hiertes Ven, hvis Glæde og ikke Glæde er saa uadskillelig fra Deres og vores Herres, tænker jeg og, som saare ofte, saa og nu med megen Følelse paa. De har været længe syg, og meget i Deres Sygdom plaget: Alt dette har jeg vidst, og lidet med Dem oprigtigen, og ønsket for Dem, som Ven ønsker for anden. De er nu bedre: De er aldeles vel: mine inderlige Ønsker ere hørte, og jeg er glad: og nu hvad ønsker jeg Dem i Dag? at dette Helbred maae blive varigt; at disse Anstød maae blive borte, disse saa meget dessmerteligere Anstød, som de angribe Hovedet, - Deres gamle Smertested. Maatte De da, Kiere Ven, nu længe, hele det nye Aar og de mange følgende, jeg ønsker Dem, være fuld frisk, fuld munter: og da De ikke (thi jeg kiender Dem) kand være dette, uden Kronprintsen er og vel, og ogsaa lykkelig, saa Gud give, at De maatte være stedse munter; i dette Ønske er jeg vist egennyttig, og skammer mig ikke derved; men troe mig, Bedste Ven, at jeg og er det, naar jeg ønsker Dem

Huusglæde; thi jeg deeler vist med Dem Deres Glæde, og saa heel og ærlig som Faa. De elsker og mig, jeg veed det; og det kand De sikker blive ved; og det vil De og, og det ønsker jeg og.

Skiønt et Brev saadant som dette, og af det Indhold er for Venner af høi Værd og trænger ikke til anden Vegt: Saa ikke desmindre er min Vane til Dem, Elskelige Ven, saadan, at jeg synes ikke at kunne ende, uden dog at skrive noget andet, og da det, som jeg vist allerførst ville nævne, om jeg havde den Glæde, at see Dem og tale Dem nogle Øieblikke. Hvad meener De vel dog, at det Nye Aar vil bringe for Frankerige, hvis Optrin jeg seer paa med samme lærbegierlige Nysgierrighed, som jeg læste de første politiske Systemer, jeg studerte; thi saa fremmedt som da alt dette var for mig, saa nyt og sært og ukiendt af Verden er alt, hvad jeg der læser og agtsom mærker: Aldrig, aldrig har Verden endnu havt en Rolle som denne. Den i Polen er løielig; men Statens Form tillader den, og ofte har man seet sligt: Den i Holland, som Preussen meere qvalte, end endte, har man endog der, med smaae Forandringer, tilforn seet: Den i Brabant og Flandern ventede jeg, og fortiente Keiseren, og har vor Klode ofte havt: Ligesaa den store Gustafs sidste Rigsdag var ikke nye i Verden, og det ligesaa lidet, som om Sultan Selim nu af sin Pøbel bliver afsat, og, da han er ulykkelig, giør Plads for en anden ligesaa uheldig. Nei! Frankerige er min Forundring; og dens Nationale Forsamling min Professor, der læser for mig et Collegium, jeg aldrig havde ventet at høre, og giør for mig saadanne forskrækkelige Experimenter, jeg gyser ved at see paa, og med en rædsom Nysgierrighed seer de Aar imøde, hvor Machinen skal settes i Bevægelse og vise sin Virkning. Skal jeg ønske, at den maae gaae vel? 25 Millioner fordre

det. Eller skal jeg ønske, at den maae til Gysen for hele Europa springe? 75 Millioners Vel synes at raabe høit derom. Dog jeg ender, omfavner min Elskede, og er med den allerstørste Høiagtelse

Deres Høivelbaarenheds
ærbødigste Tiener og ærlige Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 21. Dec. 1789.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Allerhøistærede Ven,

Jeg maae skrive nu først i denne Maaned, omendskiønt jeg saa mange Maaneder er uden Svar. Længe har jeg savnet nogle faa Linier fra en elsket Vens Haand: længe har De, Kiereste Hr. Marschalk, været bedre undskyldt, end jeg vilde: De var syg, meget syg: pinefuld syg, og jeg vidste det og ængstedes, og giorde en Vens, ja en Borgers Ønsker for Dem, og disse ere, Gud være lovet, blevne hørte; min Ven er igien til min største Glæde vel, og det har jeg nu hver anden Uge længe havt forsikrende Underretning om; og dog fra Dem, min gamle, min tro befundne Ven, intet Brev, intet Svar, intet Ord. De er dog ei paa Reiser: De er hiemme: De har vel meget at giøre, og især megen Adspredelse: men jeg veed af lige Erfaring, at Tid til at skrive et Par Sider finder man ligevel, og unegteligen. Her er da for mig et Særsyn, og som det gaaer med saadant, Anledning til allehaande Tanker; men efterat have ladet min Siel lede rundt om, finder den dog intet at hefte sig ved; og derfor sin gamle Grundsetning tro, at hvad der er ugranskeligt, skal man ei martre sig med at randsage, har den befalet mig at opbie

denne 5te Martii[1]), og saa med en 16 Aars Vens Frihed spørge Dem reent ud og æske Svar paa, om jeg i det sidste halve Aar har ved Ord eller Handling fortient saadan Taushed, saadan Forandring. Jeg veed mig aldeles fri; fri endog for Gud. Talt, handlet mod min Ven har jeg ikke, fordi jeg dog tænker ved begge; og det veed jeg, at jeg om Dem, Kiereste Ven, har aldrig tænkt anderledes til denne Stund, end De har kiendt og været fornøiet med. Neppe gider jeg bevidnet dette, fordi jeg deels troer, at De ikke behøver det, deels veed, at jeg ei heller behøver det. Som De omgaaes med Mennesker, der ikke ere maaskee mig gode: saa kand jeg af og til treffe paa saadanne, der ei ere Deres Venner, men som De vist, hvor jeg røres, har altid erindret sig vort Venskab, saa har mit Venskab og viist sig fuldt følsom, hvor det har gieldt Deres mig ærværdige Tænkemaade. Med alt dette kand der være Løgn og Bagvaskelse; men har noget saadant hos Dem, Gamle Ven, stænket sig paa mig, saa er det Deres Pligt at sige og skrive mig saadant, og skiule Personerne; thi jeg skiøtter aldrig om Nag: og da hvor let er den retfærdiggiort, der ikke har syndet, ei engang følt sig fristet dertil! men De maae i saa Fald dog sette mig i Stand til at tage Dækket bort, og vise Sagen, som den er.

Mit Hierte er ømt for Venskab, og altid var jeg det tro. Venner have forladt mig; men aldrig jeg dem; og jeg skulle da have kunnet forskyldt, at De, elskeligste Ven, skulle være bleven kold, og hiertekold mod mig? Nei! dette er mig umueligt at have engang en rimelig Formod-

[1]) Hvad der er passeret 5. Marts 1774 har jeg ikke kunnet finde; men fra den Dag synes Venskabet mellem Guldberg og Bülow at maatte dateres; $^{6}/_{10}$ 73 blev Bülow anden Kammerjunker hos Kronprindsen og $^{16}/_{10}$ 75 første.

ning om. Jeg vil derfor igientage, hvad jeg tilforn sagde: det urandsagelige skal man ei pønse paa: jeg er i et Mørke, hvori jeg intet seer, førend De setter mig et Lys. Nu har jeg været alvorlig nok, og har Lyst at ende med Spøg.

Jeg opdager i dette Øieblik, hvorfor De, Bedste Hr. Marskalk, er i med at unddrage sig fra Deres Ven. Guldberg har De aldrig før kiendt: men denne Vinter har den Danske Marquis d'Yves[1]) aabnet Dem og alle den fulde Udsigt over denne usle, krybende, nedrige, intrigante, uduelige Mands hele Væsen; afklædt nu og stillet i sin fulde Nøgenhed for Verdens Øine, staaer han da saa beskiæmmet, at De og ingen dydig og ærekier Mand bør meer vedkiende, mindre agte ham. Dette er da nu saa: at jeg og selv baade i dette og i de dertil hørende foregaaende Anecdoten har og allerførst lært at kiende baade denne Guldberg og den Herre, som deri kaldes Erb-Printz; men da jeg tillige med Vished veed, at De ei heller tilforn har nogensinde kiendt enten denne Herre eller denne Tiener: saa, Kiereste Ven, veed jeg og, at da disse Personer ere Dem aldeles fremmede, holder De derfor ikke op at skrive til den rette og gamle Guldberg, forhen Stats-Secretaire og nu Stiftsamtmand; ham, som her skriver sig at have været, og stedse at skulle være med Sielens fuldeste Høiagtelse og Hiertets ømmeste Hengivenhed

Deres Høivelbaarenheds
ærbødigste Tiener og trofaste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 5. Mart. 1790.

---

[1]) Geheime Hof- und Staatsgeschichte des Königreichs Dänemark. Germanien 1790.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Allerkiereste Ven,

Med en Glæde, stor som den, man føler, naar man med eet kommer over et vigtigt Document, man har giemt for vel, modtog og læste jeg min Elskeliges sidste Brev, fandt i Deres aabne Tilstaaelse og kierlige Undskyldning den fulde Tilfredsstillelse, omfavnede min Ven med det ømmeste Sind, og glædede mig ved at vide, at jeg eiede som altid, hvad jeg aldrig havde tabt. Og nu herefter vil De dog hver tredie Maaned (thi meere vil jeg ei fordre, men altid glæde mig ved) unde mit Hierte en af sine sødeste Fornøielser; thi Venskab er mig en Helligdom, og dets visse Nydelse en af mine første Skatter.

Saa tænker jeg; og hvor elsker jeg da det faste Hierte hos vor virkeligen dyrebare Kronprinds, der veed at holde ved en Ven, det allersieldneste at finde for en stor Herre; en Ven ikke af Herrens ophøiede Stand, men af Hans egen Person! Ja! hvor elsker jeg H. K. H., at Han i Vinter, da De var syg og en af de sedvanlige Hof-Renker skulle have forvoldt ham det meest uoprettelige Tab, Herren da Selv saae, skiønnede, stod fast og blev Sig Selv troe. Saa almindelige som disse Efterstræbelser[1]) ere, saa sære ere de dog for den Tænkende, da de attraaede Pladser neppe beholdes uden af den Redelige og Dydige; og denne saa dyrt kiøber den Agt og Vægt, han besidder; men de fleste Men-

[1]) Hvilke Bülows Efterstræbere og Fjender her menes, véd jeg ikke; L. Smith advarer ham for Bodendick, (om hvem see Side 228), der udbreder Ondt om Bülow, og Professor Abildgaard, ogsaa mod Prinds Carl og Gurkenborgeren (Augustenborgeren), v. d. Lühe advarer mod Bodendick, Riegels, L. Reventlow og ham med de store Næseborer (Overhofmarschallen Numsen) og saa fremdeles. Bülow betragter Prindsen af Augustenborg som sin uforsonlige Fjende.

nesker ere som de, der ivrig attraae Gouverneur-Posten paa den Guineiske Kyst, fordi der handles med Guld, skiønt dette Guld, naar man er retfærdig, maae kiøbes, og det bedre Kiøb er saa dyrt, at den høist usunde Luft dræber endog i kort Tid de Fleste.

De store Herrer i Verden ere altid i mine Øine af alle Mennesker de beklageligste, endog derfor, at de af mange Aarsager har allerværst ved at finde en Ven; og næsten maae de finde ham, for at faae ham; og naar de da har truffet en saadan, har de endnu al Møie for at beholde ham, saa at hvad der hos os andre er en simpel Dyd at holde fast ved en Ven, det bliver hos saadan Herre en ophøiet Egenskab. At vide dette Gode om H. K. H. og vide det sikkert og bestyrket, dette er mig en saare kier Bevidsthed; men, Elskeligste Ven, at vide dette anvendt paa Dem, det er mig en Kilde til megen Glæde, fordi jeg elsker baade Ham og Dem.

Jeg kunne nu ønske engang igien at see Dem; men skulle dette skee i Sommer, da unde De mig saa tidlig Efterretning derom, som De kand: jeg kand tie, og hvad der kommer fra Deres kiere Haand eller ved vores Malling, dette ville De troe, at være endog fortiet.

Jeg har med en Vens Tillid anbefalet Dem min Rhode; og jeg kand ikke føre det over mit Sind at anbefale ham derfor til nogen anden. Han er nu gaaen af med de andre fra det Islandske Compagnie, havde 200 rdr., har Kone og tre Børn, skal paa Vart-Penge, kand intet undvære, og behøver en Tieneste ved Tolden. Men dette nu i Deres Hænder.

Herfra til noget andet. Jeg er, jeg den gamle Statsmand, nu blot Nysgierrighed over Europa, og er det, Bedste Ven, roligen, fordi jeg setter forud, da ingen Udrustninger skee ved os, at vi ere sikre. Nu seer jeg da hen efter den

store Gustaf, hvor han er, hvad han udretter, hvad hans forfærdelige Magt denne Sommer skal tilveiebringe: er han i Berlin, og hans Statskonsts Art foreener sig virksom med den nu saa beslegtede Preussiske, da vil deraf opstaae et sært endnu meere underfundigt og forstukket Væsen; men og, om denne Kongelige Underhandler er lykkelig, Friderich Wilhelms fulde Udbrud, og da et uoverseeligt Onde. Jeg, der kun dømmer efter de offentlige Blade, gider dog seet, om og den Preussiske Monark slaaer til, og om han da af de saa slette og forunderlige Grunde skulle ville tænde en Ild, han aldrig veed, hvorledes slukkes. Hertzberg spiller denne sin første Hoved-Rolle ubegribelig slet: jeg setter forud, at han har den.

Men nu Rusland for sin Erobre-Syge mod Syden og foregaaende Stolthed, hvor drillet og trodset i disse sidste Tider! Kand Keiserinden med sedvanlig Held her selv komme ud og udbringe Rusland, da setter hun Kronen paa det øvrige: jeg under hende dog helligen langt hellere Frid. den andens end Ludvig den 14des sidste Skiebne: Vor nye Leopold[1]) er nu min Beskuelse: hans lykkelige Dage forlod han i Toscana; men om han i det Store kand være den, han var i det mindre, det maae herefter vises: Arbeide er der nu for ham; thi hvilke Krige! og hvilken indvortes Bevægelse som en Følge af Josephs store Omveltninger! Nu Frankerige saa aldeles til al Ulykke borte af den Europæiske Vægt, og hos sig selv dødsyg af *miserere*, for at blive ikke frisk alleene, men nyfødt. Dog

---

[1]) Keiser Lepold II, der blev tydsk Keiser efter sin Broder Joseph II i Aaret 1790. Han havde tidligere været Storhertug i Toscana.

jeg ender, omarmer min Ven, ønsker Dem af inderste Hierte en Gichtfrie Sommer, og er med det hele Hierte

Deres Høivelbaarenheds

ærbødigste Tiener og sande Ven

Aarhuus d. 16. Apr. 1790. O. Høegh-Guldberg.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk

Elskeligste Ven

Dersom Deres Høi-Velbaarenhed vidste, hvor meget Deres sidste Brev glædede mig, saa vilde dette inderlig fornøie Dem; dog dette veed De; thi De føler Selv, hvad det er at elske, og vide sig elsket af den, man har den gamle Hengivenhed til. Med alt dette er et Brev fra Dem mig endnu fra en anden Side altid glædeligt, ja høist ønskeligt: Min Vens Helbred har længe været svag og min Frygt for Dem saare øm; nu at vide Dem vel, og hvad meere er at see mig Vished derom fra Dem Selv, dette giør, og maae giøre Følelse paa et Dem aldeles hengivet Hierte; og endnu er hos mig for min Ven en sær egen Fornemmelse; den meener jeg, som en ærlig Søemand har for en Ven, han fra Havnen af seer tumle sig imellem de Bølger, som han selv slap lykkelig fra. Ja! saa er det, Ædle Ven, og saa bliver det. Stedse svæver mine Ønsker over Dem, og den Herre, som vi begge tilhøre; og troe mig, at det ikke er Mode-Sprog eller tomme Udtryk, der her besmitte min Pen. Jeg føler her altid og det inderlig og kun som Faa, fordi lang og gammel Erfaring har aabnet mit Hierte langt anderledes og meere, end det hos de Fleste er mueligt.

Blandt andet kiender jeg saa fuldkommen, deels hvor lidet de U-Indviede kand dømme, deels hvor aldeles blind den Menneskelige meest skarpe Forstand er til at udregne og bestemme Følgerne, og deels hvor lidet det Glimrende

og for dette Nu tilsyne Fordeelagtige bør forvilde den, som veed, at dette ofte har foranlediget, ja stiftet de største Ulykker. Tit falder mig ind Marie Antoinettes Ankomst til Frankerige: hvad skiønnere, statsklogere og bedre passet? og dog troer jeg med Vished, at dette Giftermaal har født Frankeriges nu værende Ulykke; idet mindste været den sande Opfostrerske. Og igien kommer mig for Tankerne Stanislas Datters Ægteskab med Ludvig 15; et Parti, Europa da studsede ved; og dog hvor lykkeligt og velsignet for det samme Frankerige! Min Slutning er, at Gud er Verdens eene virkelige Regent, og ham er det, der fremkalder de Aarsager, som skal virke paa de følgende Tider, og knytte sig til tusende andre. Ere vi da, Bedste Ven, kloge: saa hvile vi i denne høie Bestemmelse, bifalde Viisdommens egne Vink, holde os tause for den, og agte rolige paa den derfra styrede Tingenes Gang.

Saa er jeg meget omhyggelig for at giøre, og altid kalder jeg mig alvorligen tilbage til denne mig saa hellige Grundsetning. Ogsaa nu, da hele Europa er saa oprørt; oprørt uden fra, og inden til; da det er for mig under tykkeste Mørke, hvor Tingene vil hen, og hvad det nye *Seculum* skal skue? Her er det mit eeneste Arbeide at agte nøie og opsamle alt, men slutte hartad intet: og min sande Glæde, at see mit Fædreneland roligt og med noget got Haab om at beholde Fred, ja ofte at tænke og glad at betragte Kronprintsens ædle Hierte og reene Dyd. Heri er meget at paaskiønne og taknemmelig at erkiende; og slettænkende blive de, der altid oplede Misnøielses Aarsager, glemme det Gode, de nyde, og for at skabe det bedre, fordærve det Gode.

Saa har den store Gustaf giort, og dyre kand komme til at betale. Jeg skriver dette, førend Posten kommer:

den min Ven har giort mig saare længselsfuld efter, især hvad hans Flodes Skiebne angaaer; thi stærk Svækkelse der er, synes mig, vigtig for os, fordi lange Tider kand her alleene oprette. Ville Preussen dog ikke ogsaa løbe efter det Større og bedre; og det ukaldet og utvungen!

Men nu om smaae Ting. Hiertelig Tak for al min Vens eiegode Omhu for min Søn[1]). At han ved Dem har havt den Naade at sees for Hans K. H. Kronprintsen, og fundet noget Bifald, det veed og føler De, at have glædet en Faders Hierte. Naar Leilighed gives, da ville De, min Elskeligste, bevidne denne Vores Herre min allerunderdanigste Taknemmelighed. Nu lev vel, Bedste Ven, og vær lykkelig, og nyd Helbred, og altid eier De dens allerfuldeste Høiagtelse, som er

Deres Høivelbaarenheds
ærbødigste Tiener og tro Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 30. Mai 1790.

Høi-Velbaarne Hr. Marskalk
Kiereste Ven,

Med en Vens ømme Erkiendtlighed og sande Fornøielse modtog og læste jeg Deres Høivelbaarenheds venskabsfulde Brev af 13 Jul., hvori De fra Begyndelsen til Enden meddeeler Deres Tanker fra Hierte til Hierte; og troe mig, Ædle Ven, at som jeg skiønner derpaa, som jeg bør; saa veed jeg, hvad jeg skylder et Venskab, som Vores; helligt er det mig, og uvurdeerligt; og som det er mig, skal det blive lige til Graven. Men jeg vil følge dette kiere Brev.

Saa inderlig som min Siel tager Deel i alt, hvad der rører

[1]) Frederik Høegh-Guldberg, født 1771, blev 1797 Lector ved det blaagaarske Landalmuelæreseminarium, 1803 Lære hos Prindsesse Caroline, 1830 Lærer ved den militaire Høiskole † 1852.

vor elskværdige og retskafne Kronprints: saa hiertelig har det fornøiet mig, at Høistsamme Selv har bestemt sit Valg for en Printsesse, H. K. Høihed saae, kiendte, bifaldte, fandt overeensstemmende med Sin egen Tænkemaade, Sindelav, og Ønsker, og derfor kunne med al den Grund, som Mennesker kand have, vente af dette Sit eget Valg den huuslige Lyksalighed, der er for Jordens Fyrster ligesaa vigtig som for Deres Undersaatter. Mærkeligt er det, at saa fræk critisk som vor Tid er, har jeg dog kun hørt een eneste Stemme om denne vor Kronprintsesses Dyd, Beskedenhed, Godhed, Venlighed, Ligefremhed. Høistsamme maae da være i høi Grad retskaffen, siden vor Tids Bidskhed aldeles sparer Hende. Saa meget som jeg da fra første Ungdom har kiendt, og elsket Hans Kongelige Høihed: saa glad er jeg, at denne allerdyrebareste Herre har Selv fundet en Printsesse efter Sit Hierte: og jeg skulle dog tænke, at den Ret, enhver af os tilegner sig, og enten har udøvet eller vil udøve, maae og Landets tilkommende Herre besidde og bruge. Desuden maae man være saare fremmed i Historien, for at vente megen politisk Fordeel af de saa kaldte Stats-Partier: Hverken retter Staterne sig derefter, ei heller kand de. Alt kommer da an paa, at en Herre bliver lykkelig; dette er vigtigt, saare vigtigt for ham og for hans Stat: og om dette har Hans K. H. nu al den Vished, som en *particulier* nogensinde kand have, og en Fyrste næsten aldrig har. O! min Ven, Gud velsigne nu disse bedste Udsigter, og krone alle Retskafnes Haab med den gladeste og stadigste Opfyldelse! Naar De har Leilighed, da ville De legge disse Hiertets uafladelige Ønsker for den Bedste Herres Fødder.

Hans Durchl. Prints Carl skriver jeg denne Dag til, og legger for denne gode Herre mine Lykønskninger, som mit

Hierte meener dem, og i et Sprog, som jeg troer, at Han helst seer. Jeg har, siden jeg forlod Kiøbenhavn, skrevet hans Durchl. til snart til Nyt-aar, og snart til hans Geburts-Dag, og altid har han værdiget at svare mig særdeles Naadigen; men ved denne Tid 1788 fik jeg intet Svar. Jeg troede da, Bedste Ven, at den Beskedenhed, som er Deres egen Dyd, befoel mig, at spare en saa arbeidsom Herres Tid. See der, at sige Dem alt og kun for Dem, den uskyldige Aarsag, hvorfor jeg blot eengang har ladet Leiligheden gaae over.

Glædeligt har det været mig at see i Deres Hænder, Kiereste Ven, disse Mærker paa Hans K. Høiheds Naade for Dem; ikke for Gavens større og mindre Kostbarhed, men for det Hierte, den kom fra; og det endnu mindre for Deres egen Skyld, end for Herrens Skyld, der har Dem, Sig eene tilhørende, og vist ikke faaer Deres Lige. Til Lykke da med dette Hierte, denne Tiltro, dette bestandige Venskab, som er Deres eeneste Løn, og det eeneste, der letter og forsøder alt, baade Byrder og Bitterheder! Ellers endog ved denne Leilighed har jeg vist beundret min Vens Beskedenhed, som ikke har villet modtage et høiere, Dem nu saa tilkommende, Ære-Navn: sært skulle det være mig, om enten Herren eller hans Marskalk skulle ikke kunne føle, at ikke lige umueligen kand blive ved at være lige. Dog indtil videre er det saa, at denne min Vens Handlemaade ligner sig, og om den ikke fortiener mit hele Bifald, fortiener den dog min fulde Ærbødighed.

En af Deres sande og saare agtværdige Fortienester, Ædle Ven, bliver i mine Øine den ivrige og smukke Omhu for Eenigheden i Huset. Jeg mærker længe, at den er høist ønskelig, er det og her ved denne Leilighed til min allerstørste Fornøielse; der nemlig, hvorfra jeg veed noget vist[1]).

[1]) Arveprindsen.

Paa et andet Sted glæder det mig altid, at min Ven bliver ved stedse at have for Alder og Temperament Deres gamle Ærbødighed[1]). Men eet Sted er der, hvor jeg nu lader Teppet falde, og krymper mig endog ved at tænke: i een Hensigt er og jeg vred, og i en anden svier det mig lige til Sielen[2]).

Det Aar, Hans K. H. gifter sig, har og Danmark et Aar saa frugtbart, som ikke i 17 Aar: Jeg har i denne Maaned ei giort andet end Stifts-Reiser, og ikke seet andet end Agre bovne af Korn, og Enge af Græs. Den store Gustaf, siges der, har faaet sin Flode ud af den Wiborgske Fælde; men hans Skiær-Flode skal være bleven ilde tilredet. Og Frankrig, det sære Frankrig, bliver ved at spille for Europa gratis, jeg veed ikke hvad, vel rettest ***Tragico-Comœdier***. Men jeg bør ende, omarme min Ven,, tilønske Dem Sundhed og Glæde, og sige Dem, at ingen er med større Ærbødighed og Hierteligere Hengivenhed

Deres Høi-Velbaarenheds
sande tro Ven og ærbødigste Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Aarh. d. 20. Jul. 1790.

Deres Excellence[3])
Elskeligste Ven

Af et glad Hierte skriver jeg i Dag, og kalder min gamle Ven første Gang Excellence, et Navn; De saavel fortiener, fordi De ypperligen har brugt vores fortreffelige

---

[1]) Vistnok Enkedronningen.
[2]) Her maa man sandsynligviis tænke paa Prindsen af Augustenborg.
[3]) Bülow blev Geheimeraad $^{31}/_{7}$90.

Kronprintses Fortrolighed, styrket Høistsammes retskafne Tænkemaade og over Ungdommens farlige Lyster ophøiet Siel, og derfor nu med Glæde seet H. K. H. bringe Sin Kongelige Brud et ubesmittet Legeme. De har, Elskeligste Ven, heri handlet fortrefligt, og bærer derfor dette Ære-Navn værdigen. Min hele Siel lykønsker derfor Deres Excellence, og har inderlig frydet sig, fordi Deres Beskedenhed som heri gik forvidt, er af vores Kiere Herre Selv blevet overrasket, tvungen, og paalagt at hedde det, De burde, og ikke maatte ved en saa høitidelig Forandring, som angik Deres brave Herre Selv, undgaae, uden at De havde villet paanøde Ham Anseelse af en U-Opmærksomhed, som ikke har Sted hos Denne Retskafne Fyrste. Ingen uden De har denne Post: ingen uden De dette Forhold til Herren: ingen uden De denne sande Fortieneste. Hvad derfor burde skee, er skeet, og det til det rette Øieblik; ja intet er skeet, uden hvad altid er skeet, og med Rette maae skee med Dem (dem), som Gud setter i lige Forhold, naar de vise sig agtbare og troe. Jeg er da glad; jeg omarmer min Ven, og velsigner Deres og min Herre: og om jeg maae sige det, jeg er stolt over, at den Mand, som jeg i et critisk Øieblik gav det frimodige Vidnesbyrd at være en ærlig Mand og Fyrstens Person alleene hengiven Tiener, er nu i fulde Sex Aar befunden paa en glat Post at være saadan.

Nu vores duelige og retsindige Kronprints er da gift, og Mand, ogsaa i den Meening. Mine Ønsker ogsaa i saadan Hensigt for H. K. Høihed og Hendes K. Høihed vil jeg ikke her udføre: Gud hører dem, og min Ven kiender dem: jeg er Dansk, og har (De veed det) endog den Fædrenelands Kierlighed, som man kalder overdreven; og hvad maae jeg da føle for disse To Høie, Begge Danske, Begge, mine elskede Kongers Afkom, Begge (det jeg haaber af Gud) elsk-

værdige Kongers Stam-Forældre? Gud giøre dette! Han velsigne Dem!

Naar min Ven har Leilighed, da hav den Godhed at forsikre Hans Durchl. Prints Carl om min dybeste Taknemmelighed for det aldeles naadige Svar, som Høistsamme værdigede mig, og hvori idel Sandhed herskede og idel Naade for mig. Jeg er rørt ved at læse det, og jeg taber aldrig dette Indtryk.

Man har sagt mig, at Deres Kongelige Høiheder vende tilbage over Colding, og derfra igiennem Jylland. Men Dagen! og endnu om D. K. H. blive paa Slottet Natten over! Disse to Ting ere mig vigtige at vide, mig selv, der har lært at tie. Naar derfor min Ven kand sige mig det med Vished, da ville De giøre det med 4 Linier, paa det jeg kunne dog legge mig for mine naadigste Herskabers Fødder, og vide, hvor jeg i en fyldt Bye skulle søge Natte-Qvartier. Da seer jeg og Dem, min Dyrebare; og dog at see hinanden er vigtigt for vore Hierter.

Nu ikke et Ord meere uden dette eene: Gud bevare Dem, og styrke Dem! Elsk altid den, der med et heelt Hierte er

Deres Excellences
oprigtigste Ven og ærbødigste Tiener
O. Høegh-Guldberg,

Aarhuus d. 10 Aug. 1790.

P. S. Min Kone har befalt mig at sige Deres Excellence sin bedste Lykønskning; og een Ting kand jeg virkelig ei bare mig for at fortælle Dem. Kronprintsen har ret giftet sig efter hendes eeneste Villie. En Engelsk Printsesse maatte han ikke faae, og ei heller en Preussisk; men just netop Hendes K. H. Kronprintsesse Marie, som min Kone siden 1773 har bestemt Høistsamme, og derfor stedse

erkyndiget sig siden om Hendes K. H. Alt er da her saa got, at endog den mindste Tvivler i Selskaber har været ilde deran. Jeg skriver dette, ikke uden for at De skal lee; thi selv har jeg ofte leet, fordi det er i Sandhed den eeneste Politik, hun nogensinde har rørt.

Deres Excellence
Kiereste Ven

For at takke Deres Excellence for sidste venskabsfulde Brev, for at tale med Dem i de Øieblikke, De læse dette, og for at see igien i Deres Hænder tilbage disse artige Zoëgaske Efterretninger[1]): derfor skriver jeg i Dag. Det kiere Brev var som alle Deres: et ømt Hierte havde ført Pennen, og et ligesaadant læste det. Bliv kun ved, Bedste Hr. Geheimeraad, at elske mig, og at lade mig rolig glæde mig over Hans K. Høiheds Kron-Printsens Naade og Erkiendtlighed mod Dem: det Navn, De nu har, burde De have, og den, der ei kand indsee dette, eller kunne støde sig, indseer intet. De hedder, hvad De er, hvad De saa ædel har været, og hvad enhver fornuftig Dansk maae ønske, at De, saalænge De lever, maae blive. Kunde egen Fordeel, hvad Deres Excellence angaaer, virke paa mig, da endog derfor kunne jeg ønske, at en af mine bedste Venner maatte leve længe og døe paa sin Post, altid lige elsket og lige agtet af Sin og vores retvise Herre: men Fordeel

[1]) G. Zoëga den bekjendte Archæolog, født 1755 i Daler i Nærheden af Ribe, død 1809 som dansk Generalconsul i Rom. Ved hans Efterretninger menes vist de Indberetninger om Kunst og Oldsager, han indsendte til Kunstakademiet i Kjøbenhavn, og som omtales i Welckers Zoëgas Leben II, 446 ff. Den større Del af disse er i Tidens Løb gaaet tilgrunde, kun en liden Del er trykt i Minerva fra 1798 og 1799.

har nu paa mig ingen spids Braad; dette har derimod en vis indgroet gammel Hengivenhed for Hans K. Høiheds agtbare Person og dydige Tænkemaade: at min Ven derfor bevarer mig denne faste Herres Naade, dette er Fortieneste af Dem lige mod mit Hierte. Ham da og Hendes K. Høihed Kron-Printsessen skal jeg da den 11 Sept. paa Colding beskue, om Gud vil, og da omfavne Dem, Kiere Ven, see Dem, sige Dem i denne Skynding, at jeg elsker Dem, er fornøiet med Dem, bifalder Dem i eet og alt, og høre af Dem noget ligt for mig, og saa meddeele Dem et ømt Farvel, følge Dem med længselsfulde Øine, og endelig vende om tilbage til min Post, mit Huus, og min Rolighed, imedens De, som jeg forhen, drager hen, hvor Møie og Nid og Kummer og Utilfredshed har sin Throne.

Læst har jeg med megen Fornøielse Zoëgas Efterretninger, og deri fundet de tydeligste Mærker af den Alderdoms Forskning, Indsigt, Skarpsindighed, Lærdom, som jeg ærede i ham for 9 Aar siden, og som han siden for Verden har retfærdiggiort ved vægtige Beviis. Disse Blade, han saaledes skriver, vare vist værd at trykkes, og, jeg tør sige, de burde trykkes; thi af den Art ere de. Min Ven, der elsker Videnskaber, og eene tager sig af dem og Konsterne, vil vist mærke sig dette Ønske, og jeg tør sige, denne Dom.

O! hvilken rig Høst har vi dette Aar, dette Hans K. Høiheds mærkelige Aar! lad os spaae os en velsignet Frugtbarhed, af den, vi see og nyde. Rug, Byg, Ærter ere fortreflige: Havre hos os ikke i Forhold til det andet. Landet har solgt til Sverrige Korn og fede Vahrer for store Penge, som jeg vil ønske at det alle maae faae; og til Preussen og Østerrige baade gode og slette Heste, som alt er betalt.

Men Freden nu, Leopolds kostbare Fred[1]), stopper denne Kilde; og Gustafs Fred, der vel nu vil komme, tillukker den anden, saafremt ellers de Preussiske Trusler kand have samme Virkning paa Rusland, som paa Østerrige. Her er nu min Siel heel Nysgierrighed, som den endelig er paa det aldeles sære Europa, der er frugtsommelig, og jeg frygter med saadanne Vanskabninger, som man maatte ønske at have samme Skiebne, førend de voxede til, som alt saadant hos de gamle Romere, der druknede eller levende nedgrove dem, og sang Litanier over dem. Saa ender det forroste 18 *Seculum*, Nu jeg ender med den Forsikring at min Ven eier ingen, som er med stillere Høiagtelse og kraftigere Tilbøielighed

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og trofaste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 31 Aug. 1790.

Deres Excellence
Elskeligste Ven.

Med den inderligste Glæde nød jeg i de tre til fire Timer paa Colding-Slot min agtværdigste Ven, og endelig saae Deres Excellence bortreise under mine bedste Ønsker, uvis om, naar vi igien sees, og om jeg da kunde vente, blot en Time at tale med Dem alleene. Imidlertid bekiender jeg, at hvad jeg nød og saae i Colding, bliver mig en uforglemmelig Erindring: jeg saae med mine Øine vor saa dyrebare Kronprintses huuslige Lyksalighed saa befæstet, som menne-

[1]) Freden i Szistowa imellem Østerrig og Tyrkiet blev vel først endelig underskrevet d. 5te Aug. 1791 men var allerede i Aaret 1790 at betragte som afgjort.

skelig Formodning nogensinde kand slutte. Selv var Hans K. Høihed naadig og munter, og under den Ham egne Anstændighed en kiendelig høist fornøiet Mand. Men hos Hendes K. Høihed fandt jeg Uskyldighed, Godhed, Tækkelighed, Frihed og Anstændighed og sund Tale i en saa fuldstændig Samling, som jeg aldrig hos en ung Person endnu nogensinde har fundet det. Det saae jeg, og det fortælde jeg siden min Hiemkomst til alle, der alle vare saa begierlige efter at vide, hvad jeg havde seet og dømt. Ikke een af de Tilstædeværende har dømt og fortælt anderledes, om de end ikke alle har saa nøie kunnet med Eet skildre denne sær rare Printsesse. I Sandhed Hans K. Høiheds Valg er det fornuftigste og bedste, og Gud krone det nu med den fuldeste Lyksalighed! Meget er her, Bedste Ven, giort, og en god Grund lagt til meget sandt Got. Jeg haaber nu og, at de ubeleilige Meslinger ere forvundne, og at Glæde og Ro uforstyrret skal boe hos dette dydigste Konge-Par, ja i vort hele Konge-Huus.

Min Ven vil nødig have korte og daglige Breve fra mig; og denne Gang er min Siel saa fuld af en vis Materie, at saa nødig som jeg gider skrive om, hvad mig ei vedkommer, befaler dog min Pligt mig at nævne til min Kiereste Excellence vor tøileløse Skrive-Frihed. Folk har tvunget mig til at læse Jule-Mærkerne[1]) og to til tre andre ublue Sager. De første har over al Maade forbauset mig, og de sidste, ligesom tilforn nogle Stykker i Minerva, ærgret mig. Jule-Mærkerne angribe jo lige til *Souveraineteten*, og med en Ondskab, ligesaa underfundig, som stor, anprise de rasende Franske Foretagender, tage disse i Forsvar, hegler løs paa deres Dadlere, og giør Ønsker for deres lykkelige

[1]) Jule-Mærkerne for Landet og Byen af N. D. Riegels. Kjøbenhavn 1790.

Fremgang: derpaa formaster Forfatteren sig til at opvække hos os Tanken om en Rigsdag, og grunde den paa et Par *Publicationer* strax efter *Souveraineteten*, uden at agte paa, at vor sidste Rigsdag, efterat have *annulleret* Kongens Haandfæstning, overlod ved en Act til Kongen at indrette Selv ved en Lov saavel Regieringen som Arvefølgen, saaledes som Han vilde. Kongeloven blev nu denne Lov, og anden Dansk Statslov kiende vi ikke, og til den ere vi baade ved Landets Lov og ved vor Eed tilhobe bundne. Efterat denne Lov er bleven kundgiort, kand aldrig nogen Dansk Undersaat tale om en Rigsdag, uden at angribe *Souveraineteten*, og følgelig, naar han skriver derom, og raader dertil og raaber derom, forfalder han i den Skyld og Brøde, som den Danske Lov ommelder i dens 6 Bog 4 Cap. 2 Art., og 2 Bog 21 Cap. 4 Art.

Men saa klart som dette er: saa trædsk har Forfatteren malet denne sin Rigsdag. For den, siger han, skal Ministerne møde, og giøre Regnskab. Kongen nævner han ikke. Men naar Ministerne ikke ere afsindige, have de vel intet iverksat uden efter Kongelig Ordre. Naar de da skal giøre Regnskab til Rigsdagen, gielde ingen Kongelig Underskrift og Befaling meer: den hele Kongelig Myndighed er da forsvunden, og det Franske *Democratie* er med alle sine Ulykker indført. Da dette Onde brød frem over Frankerige, kom Stødet fra Paris: hos os maae det komme fra Kiøbenhavn. Forfatteren har derfor med beraad Hu anført, at Frid. 3. har tilsagt Kiøbenhavn at være, naar en Rigsdag skulde kaldes sammen, en Rigs Stand; mærk vel en Rigsstand. Her har vi da det, Necker ulykkelig udvirkede, at *le tiers état* fik en *double répresentation*, og som blev siden Hovedkilden til al Ulykken. Thi nu paa en Dansk Rigsdag bleve 5 Stænder; Adelen, Geistligheden, Kiøbenhavn,

den anden Borgerstand og Bondestanden. Min Ven ville nu forestille sig de Kiøbenhavnske Clubber at tænke og overlegge Kiøbenhavn som en Rigsstand for sig selv, og hvilken Ild det kand sette i de hede unge Clubbianer; jeg siger, de Unge, thi de Kiøbenhavnske Borgere, helst de Ældre, ere saare sædelige og agtbare Folk. Men, som i Paris det egentlig var Pøbelen, som giorde Udslaget: saa har Forfatteren for at vinde Pøbelen og blive læst af Pøbelen, ikke aleene kaldet sin Bog med det gemene Navn Julemærkerne, men og viist Pøbelen at kunne blive lindret for Extra-Skatten, naar det fri Hartkorn etc. blev belagt paa Rigsdagen; og for at faae Bønderne i Ledtog med, er og alle de Beregninger giorte, over hvad der trykker Bonden. Ja for at Præsteskabet dog ikke skulle stødes, lader han dem beholde deres Tiende.

Min Ven seer, at jeg med Agtsomhed har læst dette Stykke igiennem, og fundet, at den Aand, der øiensynlig hersker deri, er den samme, som nu forstyrrer det skiønne Frankerige; og just denne Aand regierer, om ikke i alle Dele, saa dog i vigtige Stykker i de fleste af vor Tids Kiøbenhavnske Skrifter. Deres Excellence ville overtænke, hvor Fyrstens Hofstat ved en dygtig Pen var giort latterlig i Minerva[1]), og al Etiquette forkastet, fordi Hofstat og en fornuftig Etiquette er det eeneste sandselige Bolværk om Thronen: man gyser, ved at see næsten i hver Piece Friheden, den lovløse Frihed, anpriist: alle Kongelige Indtægter at kaldes Folkets Penge, og som Kongen ingen Raadighed har over: en Sandhed, Regenten maae sige sig selv hos os, men Folket vist ikke sige ham: Adelen, vor uskyl-

---

[1]) Afhandlingen »Historisk moralsk Skildring af Hofholdningens Indflydelse paa Staternes Fordærvelse» i Minerva for April 1790.

dige Adel, giennemheglet: Bondestandens Rettigheder af vore Smørere drevne indtil al anden lovlig Rets Krænkelse til det Yderste, paa det dog denne store Mængde hos os, der er som 19 mod een, høist 1½, kand staae færdig at bryde frem, naar Batteriet er færdigt, og saaledes synke Danmark, der ikke har en Tyvende Deel af Frankeriges *Ressource*, i al Ulykkes Afgrund, og giøre os til det allerletteste Bytte for vor aldrig tro Nabo. Ved det mindste Udbrud er Norge forloren, der da vist ville være en Republik for sig selv efter den Norsk-Engelske Aand.

Hvad der nu i Frankerig blev forsømt, imedens det var Tid, det ville vi dog ikke forsømme: og at jeg alleene skal blive staaende ved vore Skrifter, saa ville man dog ingenlunde tillade dem at antaste Landets Religion, Landets Regierings Forfatning, Kongens Foranstaltninger og Folkes ærlige Navn og Rygte. Den Danske Lov har i dens 2 Bog 21 Cap. sagt alt, og naar dertil føies 6 Bog 21 Cap. 7. 8 Art. er alt færdig, saa ingen nye Lov behøves; men alt, hvad der staaer, burde settes i fuld Kraft, paa Censuren nær, der vist er det eeneste, der generer de gode Skribenter. Enhver Bogtrykker burde under en fastsat Straf forbydes at trykke anonyme Skrifter, medmindre Skriftet medbragde fra Politiemesteren en Attest, at han i en dertil indrettet Protocoll havde Forfatterens Navn antegnet, og i Provindserne kunde det være Biskopen: af hvert Skrift, stort og lidet, skulle et Exemplar strax indleveres til hvem, helst et Selskab af flere, Kongen ville forordne, som strax skulle læse det igiennem, og om de fandt da aabenbare anstødeligt deri, da strax anmelde det til Cancelliet, som uopholdelig maatte besørge Forfatteren tiltalt og strax afstraffet. *Voilà en gros mes ideés.*

Man har troet, Bedste Excellence, at Genierne skulle

ved saadan Klemme dæmpes: intet mindre: Overvømmelsen af disse ublue Skrifter, der koste lidet og pirre Læserne, hindre alle gode Skrifters Afsettelse: denne Tøileløshed giver unge Folk Pennen i Haanden, førend de have Kundskabs Styrke: den er Midlet til at hevne sig, til at udbrede vrange Meeninger, til at sværte og forgifte alt Got: den er i vor Tids rasende Forandringslyst det store Redskab til at stemme og berede Gemytterne til Omstyrtninger og Skuespil for Ærgierrighed og Herskesyge, og at giøre af det herlige Europa et ynkværdigt *Chaos*. Det 18 Aarhundredes *Super*-kloge Philosophie skal da ende alle vor(e) Goder; men denne Philosophie har mange Tilhængere, endog hemmelige og vigtige, allevegne.

Min Elskeligste Ven ville nu holde mig til gode at have saa vidtløftig skrevet, og vel alt saaledes, som De Selv længe har følt det. Gud velsigne Dem! Glem ikke min Jahnsen til et taaleligt Præstekald: og elsk altid Deres Excellences egen tro Ven og ærbødige Tiener

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 19. Oct. 1790.

Deres Excellence

Elskeligste Ven.

Saa god er De, at De endog ved vores Malling har villet erindre mig om mine Havne-Commissarier i Horsens[1]). Disses Navne ere Kruse, Hiernöe, Winther, Gylling: alle agtbare Mænd i deres Bye, ligesaa gode som vittige, og baade i deres egne og Byens Sager ligesaa driftige, som ærlige og NB af en sielden Uegennyttighed. Deres Excellence ville ligefrem tro dette Vidnesbyrd, og være vis paa,

---

[1]) See Side 200.

at jeg for min liden Deel ville give meget til, at jeg kunne i hver af Stiftets Kiøbstæder oplede Fire af lige Vægt i deres Bye og af lige indvortes Gehalt. Men dette har ikke været mig muueligt, da det skorter enten i det første eller sidste; og begge maae man dog have samlede: hvoraf følger, at jeg paa de andre Stæder saa ofte maae trække Uhrene op, og at jeg der, efterat have engang sat dem i Gang, behøver kun at see og glæde mig, at de gaae.

Saadanne ere disse Fire Mænd, der har megen Fortieneste af deres Bye i meere end een Henseende; men da især af dens Havn, som er, hvad her især handles om. Den er siden 1787, at Hans Kongelige Høihed vores fortrefligste Thronfølger, var saa naadig at tage den i høieste Øiesyn, anseelig bleven forbedret. Canalen eller Aaen er fra Slæbestedet af og ud mod Mundingen bleven mange Alen giort Videre, ved at optage det hele Bolværk, rykke det længere udover mod Boller, og sette det af stærk Eeg nyt igien, hvorved, da Breeden saaledes er bleven større, Virkningen nu er den attraaede, at Skibene kand ligge dobbelt til begge Sider og endda Plads i Midten saa viid, at et ankommende eller udgaaende kand passere imellem de liggende i Midten, hvilket tilforn var umueligt. Hele Aaen er bleven i Midten og til den Sydlige Side opmudret efter de Fods Dybde, det meest drægtige Fahrtøi stikker. Renden ud ad paa Rheden har vi meesten allevegne bragt til Syv Fods Dybde: Aatte til Nie er, hvad vi sigter til, og endnu maae have giort: Ligesaa mangle os endnu et Stykke Bolværk at sette paa den Nordre Side af Eeg, lig det, vi alt har paa den Sydlige Side, og hvilket vi nu samle Materialier, til, for derpaa at legge Haand, om Gud vil, 1792. Naar de 8 til 9 Fods Dybde haves heel ud og dette Bolværk er i Stand, saa er (og Gud give mig at see dette!)

denne Havn for Horsens, og en Egn af 3 Mile til hver Side, og Ni Mile Vester paa ind i Landet forsikret saaledes, som faa. Endnu maae jeg fortælle Deres Excellence, at det overmaade meget Mudder, som er optaget fra Aaen og Renden ud paa Rheden, det har vi anvendt til at opfylde med et betydeligt Stykke langs den sydlige Arm af Aaen over mod Boller, om min Ven kand erindre sig, at Grunden der var siid, hvorved denne Arm, der var saa smal, at ingen Vogn kunde vende, og to Vogne ikke holde ved Siden af hinanden, nu er anseelig udvidet, og derved allerede et got Stykke vundet fra dette unyttige Vand, der med Tiden, naar det setter sig, kand blive til meere end een nyttig Brug. Alt dette Jord-Arbeide med Opmudring og Opfyldning er bekiendt sær kostbart, synes bag efter aldrig, naar alt omsider er jævnt og i stand, at have medtaget enten den Møie eller de Penge, som dertil har været udfordret. Bedste Overlæg, nøie Tilsyn, Omhu som for sit eget, den fuldeste Uegennyttighed, den varsomste Anvendelse af vore faa Penge ere da disse Fire Havne-Commissariers store Fortieneste, og nu det, som Hans Kongelige Høihed naadigst ville ved Fire Medailler paaskiønne. Men, Kiereste Geheimeraad, maatte De nu gunstigst ville udvirke hos den Bedste Herre, at denne udmærkende Gave maatte være fra Høistsamme Selv, og geleides med et Brev til mig ved Dem, hvori Mændene navnligen anføres, og mig fra H. K. Høihed naadigst befales, at overlevere disse Fire Havne-Commissarier dette herlige Beviis paa Hans K. Høiheds egen naadigste Opmærksomhed.

Kun endnu eet for Deres Excellences Venskab. Jeg har mod Enden af November, høit i Begyndelsen af Dec. anden Forretning i Horsens, der kræver min Nærværelse.

Hvad om da denne glædende Forretning tillige kunde skee? Dog dette, om mit Ønske kun ellers er at opfylde.

Jeg er nu i en Havne-Historie, og De, Bedste Ven, elsker mig, og deeler min Glæde. Vist da alleene fra mit Hierte til Deres, og blot fordi De vil fornøie sig med mig, maae jeg sige Dem, at Aarhuus-Havn, jeg tog hartad raadden, har jeg nu i mine Sex Aar næsten heelt faaet forsynet med nyt Bolværk, og den liden Bye-Skov, hvorfra den faaer sine Ege-Pæle, indhegnet, og med levende Gierde Hegnet første Gang beplantet, og Cassen endda, Havnens meener jeg, i langt bedre Stand end for min Tid. For Randers Havns Indløb er en Steen-Revl optaget, saavidt den var til Hinder, og et Pæle-Værk giort ved Udbye-Høi, hvor deres Skibe overvintre 3½ Miil fra Byen mod Gudom-Aaes Udløb, hvor nu Fahrtøiene haabes at kunne ligge sikre for Isgang om Vinteren. Hans K. Høiheds naadigste Ord paa Randers-Raadstue havde den bedste Virkning til den flinke Borgermester nu Justitsraad Caröes Ære. Men nu nok om Havne. I Horsens har jeg mistet min gamle Borgermester Flensburg, og trænger for denne gode Bye til en retskaffen duelig Mand. I min Forestilling til Cancelliet har jeg egentlig andraget paa Byefoged Caröe i Weile, som jeg troer D. Exc. erindrer sig, og uden Tvivl endog H. K. Høiheds gode Hukommelse. O! maatte vi erholde ham!

Nu Ende. Lev altid vel, Bedste Geheimeraad, og elsk som hidtil, den, der saa elsker og ærer Dem.

Deres Excellences egen O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 12 Nov. 1790.

Hav den Naade at huske min gode Jahnsen til en Præstekald, og min Rhode til en Tieneste ved Tolden.

Aarhuus d. 17 Dec. 1790.

Deres Excellence
Elskeligste Ven

Da dette Brev venteligen bliver det sidste, jeg i dette mærkelige Aar har at skrive til Deres Excellence, saa er intet naturligere, end at jeg takker Dem af Hiertet, min Ven, for den Vedvarenhed i den samme Tænkemaade og det samme Sindelav for Deres, vist Deres Guldberg, og at jeg beder Dem saa indstændig, som man kand bede om en hiertekier Sag, at De vil herefter blive ved at elske mig som hidtil, og unde mig hver Fierding-Aar en Igientagelse derom meere til min indvortes Fornøielse, end at jeg behøver nogen saadan Forsikrelse. Hernæst veed jeg mig selv forvisset om, at hvad jeg til det Nye-Aar ønsker Dem, ønsker jeg Dem hver Dag; det at Deres Helbred maae være det bedste mueligt; at Gud vil bevare Dem, styrke Dem, opmuntre Deres Sind, unde Dem nogen qvægende Glæde, og giøre de Lænker, De bærer, de mindst tunge mueligt.

Efterat have sagt Deres Excellence dette om Dem Selv, vil Deres Ven kierligst bede Dem til rette Tid ved Leilighed at nedlegge for Hans K. Høiheds vor ædle og brave Kronprintses Fødder mine ligesaa oprigtige som underdanige Ønsker for Høistsammes dyrebareste Person, Liv, Helbred, Lyksalighed, allervigtigste Forvaltning, og Herrens elskeligste Gemahlinde, vores saa fuld vel valgte Kronprintsesse. Disse Ønsker, der ere Landets og for Landet, hører Gud dagligen af mig, og skal høre dem, saalænge jeg lever; thi saalænge tænker jeg vel at blive ved at være Kongen og Hans Søn og mit Fædreneland af Siel og Hierte hengiven.

Nu efterat Undersaats Pligt og Vens Pligt saaledes er opfyldt, har mit Hierte endnu denne Dag een Pligt, som min Samvittighed vil, at jeg bør tilfredsstille; men samme

Pligt er saadan, at jeg ikke burde, naar jeg et Øieblik kunde tvile om, at hvad jeg skriver til en tro og tro befunden Ven, (ikke) kom for nogen andens Øine. Det er da til min Ven Bülow, og til ham alleene, at jeg aabner mit Hierte i vores saa saare vigtige Landvæsens Sag. Det er nu 4 til 5 Aar siden, jeg sidst skrev derom, og nu nødtvinger min ømmeste Overbeviisning mig at skrive igien.

Min Mening er ikke, at en eeneste af de sidst udgangne Forordninger skal, nu de ere, og den Kongelige Myndighed har bekræftet dem, i nogen Post forandres. De have været den Ædleste Kronprintses Attraae og Ønske; og de bør, og de maae blive uforandrede: Høistsammes Ære, og den er saa saare vigtig for Staten, taaler ingenlunde noget andet. Hertil kommer, at der er himmelhøi Forskiel paa, af Stats-Aarsager ikke at give eller oprette Rettigheder, og naar de ere givne, da at krænke dem og tage dem tilbage. Hver en Tøddel da i de tre Aar udkomne Forordninger bør staae, handhæves og være uryggelige. Alle de Rettigheder da, som Bondestanden har faaet eller faaet tilbage, forblive tilhobe det, de ere.

Men det, som jeg nu troer, Kiereste Ven, at ville være ikke alleene høist Statsnyttigt, men og, om jeg ellers kand skiønne, aldeles nødvendigt, var at sige det, man vist i Staten maae: Nu nok; i det mindste for nogle Aar, og indtil hvad nu er, havde sat sig og var blevet kiendt og foreenet med de øvrige Statens Deele.

Bondestanden har nu faaet sine Rettigheder stadfæstede. Proprietairen har og Rettigheder; Eiendoms Rettigheder, ligesaa hellige i en Stat, som den personlige Frihed. Disse Proprietairens Rettigheder, naar alting ret forstaaes, ere i de ommeldte Forordninger aldeles ikke krænkede. Men saa fremt man gaaer videre til de ømme Materier om Hoverie

og Tiende; saa kommer man netop ind i den saa sygelige Eiendoms Materie, hvor man neppe, neppe undgaaer at støde an, og giøre ubodelig Skade.

Men ville man nu endog standse: maatte det dog blive nødvendigt at giøre efter min allerbedste Indsigt to Ting.

1) at igientage Forordningen af 1773 om Hoveriet, og stadfæste den i alle sine Poster som billig, passende for begge Parter, og nu i 17 Aar tilvant, og dertil føie de i Loven og Forordningen værende Befalinger om Tiender; om Tienestefolk paa Landet; om de i disse Henseender *reciproque* Pligter. I alt dette er intet, som strider mod vore sidste Anordninger. Men ved disse Forordningers fornyede Bekræftelse erklærede Kongen høitideligen, at han vilde have Proprietairens Rettigheder handhævede, og Bønderne begrebe da (hvad de nu ikke vil begribe) at fordi Kongen har givet dem de tabte Rettigheder tilbage, derfor har han ikke betaget Proprietairen hans ligesaa lovlige og ved Lovene bestemte Rettigheder. NB Jeg har nævnet Forordn. af 1773 og ikke den af 1771, der blev befunden at være en Kilde til tusende Stridigheder, altid ødeleggende for Bonden, og høist skadelige for det hele Land-Væsen.

2) Bønderne ere ved de sidste Anordninger blevne Borgere, og de bør være det; men Borgere bør have Øvrighed og agtet Øvrighed; og denne Øvrighed maae i alle Politie-Sager kunde kort og hastigen afgiøre slige Sager NB ikke efter Indfald, men efter Lovgiverens Forskrift, og han maae af Regenten have den Tiltroe, at han i slige Tilfælde gaaer til Værks efter en upartisk Undersøgelse. Saadan Øvrighed for Bønderne er Amtmanden egentlig: han er Kongens Mand imellem Bonden og Proprietairen. Men nu ville min Ven høre den *Procedure*, der er Amtmanden foreskreven, og som jeg helligen følger:

Jens Rasmussen Bonde eller Bondekarl negter noget ham lovligen paalagt Arbeide. Proprietairen indmelder det til mig denne Fredag. Nu sender jeg Klagen til Herredsfogden med Posten og Ordre at undersøge Sagen. Svaret faaer jeg om fire Dage med næste Post. Alt dette er i Orden. Dersom det nu er befundet, at Bonden har Uret, og Arbeidet hører til det Uopsettelige, kand jeg paa min Risico eller Vedkommendes ved Mulct af 1 rd. tvinge Bonden; men jeg skal strax melde Rente-Kammeret det til Bekræftelse. Er dette Arbeide af det mindre trængende, skal jeg først indberette det. Jeg giør da dette den 22 Dec., og faaer Bekræftelsen d. 29 Dec. med Ordre at lade Bonden ved Mulct tvinge til Arbeidet, og at Proprietairen kand ved Lands Lov og Ret indtale Erstatning for det forsømte Arbeide. Jeg tilmelder Herredsfogden dette d. 29, og han Herskabet d. 30. Mulcten giør nu sin Virkning. Men nu er Arbeidet forsømt i 13 Dage. Dommeren kand ei andet end tildømme Erstatning og Rettens Omkostninger. Lad os nu sette den mindste Erstatning, som er 1 ß om Dagen; giør for 13 Dage 13 ß, og nu Omkostningerne til. Dersom nu Amtmanden kunde have afgiort dette, var Bonden sluppet med 6 til 7 ß, og det samme Øiemed var aldeles opnaaet.

Alle disse Sager ere i deres Natur Politie-Sager, og taale ikke anden Behandling. Jeg forsikrer min Ven, at de komme nu saare hyppigen for. Nogle faaer jeg ved Overtalelse dæmpede: andre gaae den lange Vei, og Amtmændene vælge den helst, som den sikreste for dem. Men i den Giæring, hvori den lidt oplyste Bonde er, kand Amtmanden, der eene skulde hielpe, og ikke uden ved disse Omveie kand, ei andet end føle, at her behøves meere Myndighed og hurtigere Hielp. Hvor ville det gaae i Stæ-

derne, om en Byefoged, der er Politiemester, ikke kunde afsige en Mulct, uden slig Correspondance med Cancelliet?

Alt dette skriver jeg ikke for min Skyld; thi jeg giør med Lyst alt hvad der er foreskrevet; og har det for mig let og rede paa den befalte Maade: ogsaa er jeg i høi Grad fornøiet med hver en Rente-Kammer-*Decision*. Jeg skriver da alleene dette, fordi Sagen selv trænger dertil, og fordi Bonden maae lære, nu han har Frihed, at bruge den som en lovbunden Frihed; og nu Proprietairen ikke kand selv tvinge, Kongens Amtmand da er lige Øvrighed for dem begge. Troe mig, Bedste Excellence, at al Klage vilde forsvinde ved de to simple Midler, som jeg har nævnet. Nu veed Bonden ikke, hvad han er, og Proprietairen svæver hver Dag i Frygt for hvad han skal blive: endog de bedste af dem have daglige Chicaner. Mange ønske at sælge, og Kiøbere blive bange og sieldnere. Det svier mig da til Hiertet, at det Sande Gode, som er giort, og som bør og kand staae, at det skal lide, blot for Mangelen af disse To Ting.

Men, Agtbarste Ven, ved Venskabs Hellighed besværger jeg Dem at lade alt dette være alleene for Dem Selv, og blot til en sand og nyttig Underretning.

Hav inderlig Tak for min Rhode og den Udsigt, han har faaet. Kunne nu min Jahnsen faae eet af de ledige Capellanier! Maatte De altid leve vel! og altid elske

Deres Excellences
oprigtigste Ven og ærbødigste Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 17 Dec. 1790.

Deres Excellence

Det er længe siden, at Deres Excellence har seet Brev fra mig, og dog skylder jeg Dem et Svar paa et kiert Brev, der sagde mig fuldkommen det, jeg veed og altid glæder mig ved at vide, at De er min Ven og altid bevarer samme Sindelav for Deres Ven. Dette sette vi paa begge Sider forud, glæde os ved, og holde fast ved, saalænge vi leve: sees vi da end kun sielden, og tvinger jeg mig endog til, kun sielden at skrive, saa have vi dog begge indbyrdes den Overbeviisning, at alt staaer uforandret imellem os, og naar jeg da engang imellem nyder den Glæde at faae fra Dem et Venskabsfuldt Brev, saa har da mit Hierte en Høitids Dag: for al Mellemtiden lader jeg mig nøie med at høre fra min Ven, og har nu længe glædet mig, ikke at have hørt Dem syg, ikke plaget af den fæle Gicht; det er det, jeg spørger om; thi Deres Hof- og Stats-Tænkemaade og Handlemaade holder sin Ligevægt, uden at synke til nogen Side, ligesom Deres og vores uskatteerlige Herre staaer og den samme gode, dydige, retskafne, flittige Prints, værdig til de bedste Kienderes største Høiagtelse, er meget, og lover overmaade meget.

Jeg har nu sagt, Kiereste Ven, hvad der er Hovedsagen i hvert et Brev, og jeg vilde dog skrive noget meere: jeg veed jo, at De vil have noget meere; men dette er ikke let at finde; dette noget meener jeg, som er værdt at læse af Dem og skrives af mig, dette noget, som kand skrives, og kand med Fornøielse læses. Naar min Agtbareste Ven var for at læse lærde Sager, bleve de ofte Indholden, baade fordi de ere de uskyldigste, og at disse Ting eie mine frie Timer, der dog altid overhovedet blive to til tre om Dagen; mindre om Sommeren; men dog altid nogle, fordi jeg aldrig *souperer*, aldrig spiller, er sielden i Selskab,

og endnu sieldnere af Bye, elsker ikke det almindelige Hvas og Fias, og forstaaer længe den Konst at moere mig selv allerbedst. Men Breve om lærde Ting fra mig er De ikke vant til, vente og ikke: dertil kommer, at jeg er kommen i med at skrive andet til Dem; og løierligt nok til Dem, der nu midt i Kilderne, midt i Tingenes nu værende Tilstand seer, hvad jeg ikke seer, veed, hvad jeg ikke veed; og da til Dem har jeg af og til skrevet om sligt; jeg der aldrig gider talt om disse Ting; jeg der har det til en Lov, aldrig i Selskab at bedømme indvortes Operationer, og altid at gribe Discursen, og lede den til Aviserne, og da tale og skaffe talt om Russer og Tyrker, Preusser og Østerriger og Engellænder, og de Franske Omstøbere og den store Gustaf og de Polske Frugtsommelige. Til Deres Excellence derimod er jeg, fordi de (De) saa har villet, kommen i Vane med af og til at skrive om indenlandske Sager, og ofte fortryder jeg det, naar jeg har skrevet; ikke derfor, at det er til Dem; thi til hvem kand det være uskyldigere og uskadeligere? men fordi der er ingen Materie, der enten er vanskeligere, eller mig meere modbydelig. Jeg tør og sige, at der er ingen, der meere af Hiertet beklager dem, som skal her raade, foreslaae, og endelig beslutte.

Det er ikke nok, at man har ved Læsning, stærk Kundskab om allehaande politiske Foretagenders Gang i Europa, skarp Betragtning over saadant hos os og andre, varsom Anvendelse af Resultaterne paa den Stat, man hører til, endelig udbragt sunde og frugtbare Grundsetninger: nu fordres endvidere al mulig Kundskab om Fædrenelandet, hvor disse skal anvendes; og om de Deele, hvor Lægedom skal skee, og disses sande Beskaffenhed, for at vide vist, om og hvorvidt de ere syge, om og hvorvidt de kand taale denne Cur, om og hvorvidt Curen selv kand ventes at virke til Nytte;

om og disse Dele, saadanne som de ere, ikke have tilforn været det samme, de nu ere, og Staten dog været sund og rask; om og disse Deele ikke ere knyttede til andre, der ere sunde, men nu ved Forandringen kand blive syge, matte, svækkede; om Staten ikke derved lider meere, end den forhaabte Fordeel er værd; om man skal, som Keiser Joseph, bruge hastige Curer og stærke, som de Franske Læger, skiære af, omskabe, og vove det Heles Liv; eller om de bedste Curer ere de langsomme, varsomme, ømme; om den Frugt er meest attraaelig, man strax vil nyde, eller den, som langsom og sikker gaaer frem, og først viser sig i tilkommende Slegter. O! Kiereste Ven, hvor ere alle disse Betragtninger svære, indviklede, *problematiske* med et For og et Imod, der ofte staae i en fortrædelig Ligevægt; og staae allermeest deri for den, som kiender dem bedst! De mange Statsdele, deres indbyrdes Forbindelse, deres indbyrdes Meddelelse af Sundhed og Svaghed, af Kraft og Tærelse: Kundskab derom, Iagttagelse dermed, nøie Beregning over Virkning og Tilbagevirkning, skarp Iagttagelse af den Dosis, der kand taales, og i hvilke *portioner*, og hvilke *intervaller*: o min Ven, hvilken rædsom Betragtning!

Og føier man nu til, at de, som styre, ere mange af forskiellige Grundsetninger, forskiellige Kundskaber, forskiellige *caracterer*, forskiellige Hensigter; at de dog skal leve, tænke, arbeide sammen; følgelig rette sig efter hinanden, give efter, og derfor, hver for sig, ei være Mestere af Gangen, Ordenen, Maaden, Tiden; ja betænker man, at fordrer al Sæd, al Væxt, alt Anlæg Tid og stadig Pleie til sin Modenhed, da vil Sæd og Plantning i Staten endnu kræve langt meere Tid og Omhu og Tilsyn, helst man her har allevegne at giøre med Mennesker, de frie og selvraadende og ofte uartige, vrangvillige, tvære, lade, forsømmelige og

fremfusende Mennesker, hvorpaa dog omsider en saa stor Deel af et lykkeligt Udfald beroer: ja legger jeg endnu til, at det vi kalde Lykke og Uheld, raader tilsidst over alle vore Planer, og for de fleste Domstole bedømme deres Værd, ja at Udarbeiderne sielden eller aldrig kand selv komme til at fremlegge deres Grunde i den hele Forbindelse: See saa staaer da hver Statsmand for os paa den allermøisommeligste Post, hvor han vist har min Medynk, min Skaansomhed, min Taushed.

Nu hvor lykkelig D. Exc., der har viselig valgt at være Tilskuer! Nyd denne Lykke, og nyd den med al anden Lyksalighed, og bevar stedse Deres Venskab for den, som er med den største Høiagtelse

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og trofaste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 8. Mart. 1791.

Deres Excellence

Hvormeget jeg end veed, at Deres Excellences Tid er kostbar, kand jeg dog nu ikke bare mig længere for at berøve Dem nogle Øieblikke, og deri fortælle Dem, at jeg lever, elsker min retskafne Ven, glæder mig ved at høre af og til om Dem, at De og lever vel, har nogenlunde Helbred, tænker, virker, handler stedse efter den samme Plan og i samme Orden. At Deres Venskab for mig, da De saa fast er den samme, og jeg ogsaa er den samme, altid bliver uforkrænket, det er jeg saa vis paa, som jeg med Vished kiender min Elskværdige Hr. Geheimeraad Bülow: deraf da den Følge, at om end Tiden ei tillader Dem at glæde mig skriftligen uden sielden, seer De dog gierne, at jeg af og til fortæller Dem, om endog ei andet, saa dog dette, at jeg

lever og døer Deres. Alligevel i Dag har jeg noget endnu vigtigere at tale med Dem om: vist med af det vigtigste jeg kunde skrive om; og det er, at vor Elskeligste og Agtværdigste Kronprintsesse er frugtsommelig. Det tør jeg nu nævne, fordi man derom har givet mig Vished. Min Glæde er stor; er, som den bør være hos hver ærlig Dansk, hos hver god Borger, der elsker Kongehuset og dets Varighed, og der har et følsomt Hierte for Hans K. Høiheds vor uforlignelige Kronprintses ædle, faste, retskafne Siel, Tænke og Handlemaade. Den gode Gud holde nu Varetægt over det høie Foster og den høie Moder, og give til sin Tid Hans K. Høihed den Glæde at see en sund og velskabt Kongelig Arving; Sig glad ved at være Fader, og Hendes K. Høihed glædet ved at være en lykkelig Moder! Min Vens Glæde herover er min.

Vi have nu faaet to fortreflige Forordninger[1]) i vor vigtige Landboe-Sag, der nu knytte de fire Foregaaende aldeles til Staten, og udgiøre med dem et Heelt, som grundfæster Bondens sande Vel og Proprietairens lovbundne Sikkerhed, foreener begges Rettigheder, hæver alt det Svævende, standser Uorden og Forurettelse lige kraftigen, giør Ende paa Klager og Stridigheder, styrer Ryggesløsheden imellem Tienestefolkene, giver en passende og nem og ukostbar Proces-Maade i disse Sager, og kort sagt, skaffer Ret, Tryghed og Orden paa Landet. Jeg har læst og overveiet dem med den fuldeste Opmærksomhed, og fundet dem ligesaa grundrigtige, som velgiørende. Man er da og her i Landet overmaade glad ved dem: Proprietairen at han nu kand vide og nytte sin

---

[1]) Forordningerne af 25de Marts 1791 om »hvorledes god Orden skal haandhæves ved Hoveriet paa Jordegodserne i Danmark« og om »Adskilligt der vedkommer Politie-Væsenet paa Landet i Danmark, fornemmelig i Hensigt til Tieneste-Folk«.

Ret; og Bonden at han kand faae Tømme paa sine balstyrige Tienestefolk. Foruden andet Gode, venter jeg og, at vore Godser derved skal beholde deres Priser, finde Kiøbere og saaledes sikre den almindelige Troe og Tillid. Alt kommer derved i Roe, og det store Gode, som Bondestanden skylder Hans K. Høihed, faaer da nu Fasthed og binder sig efterhaanden i Stilhed, som en vigtig Part, til de andre Statens Deele. Dette er da den saare glædelige Deel af mit Brev, og her burde jeg ende, var det ikke, at det er mig saa sødt at tale endnu lidt længere med min Ædle Ven; og hvad kand jeg da tale uskyldigere om, end om det, vi alle læse om, og alle snakke om: om Engelland, Preussen, Østerrige, Tyrkerne, Rusland, Sverrige, hvad alt dette er, alt dette vil blive, om det kommer til Udbrud; om Europa skal brænde i sin Nordlige og Østlige Deel; hvad da vor Skiebne skal blive; thi man ender altid ved sig selv? Vel er det en Daarlighed herom at skrive til Deres Excellence, der herpaa intet kand eller bør svare: ogsaa en Daarlighed at yttre enten Dom eller Formodning derom til den, der er ved Kilderne; men det er dog en Fristelse, jeg føler, at yttre til en Ven, at efter den Erklæring fra Keiserinden, som den Danske *Negotiation*[1]) saa ærefuld har bragt tilveie og som saa beleiligen just nu stod i Aviserne, er den Engelske og Preussiske Udrustning og Truesel noget saa stivt, stolt og ufredeligt, som nogen af

---

[1]) Under den meget stærke Spænding, som Tyrkekrigen 1787—1792 fremkaldte imellem Rusland paa den ene Side og England og Preussen paa den anden, benyttede de to sidste Magter i Begyndelsen af 1791 Danmark som Mellemled for at faa Rusland til at slutte Fred; Catharina II svarede afslaaende paa de Forslag, der paa denne Maade bleve gjorte hende, men dog saaledes, at en videre Forhandling og mulig Udjævning af Stridspunkterne kunde finde Sted.

Ludvig 14des frekkeste Handlinger; i det mindste er det saa i mine Øine. Meget sært og voldsomt og uhørt myndigt er fra disse to Hoffer i et Par Aar skeet: gid de dog maatte lære Ydmyghed, og saadan *Despotisme* af af Magter mod Magter komme til at svie til dens Stiftere! Europæ Tilstand er underlig; saadant skeer, som man ei skulde vente, og hvad man kunde vente, skeer ikke. Jeg har, Bedste Ven, forlovet at giette om Europa; thi alle gamle Grundsetninger synes at være borte; og *passioner*, der ikke kiende Regler, at have Roeret. Eet Eeneste gad jeg vide, hvad den Store Gustaf vil, om han tager Partie, eller bliver Tilskuer. Men under al denne politiske Uvished staaer den Overbeviisning fast, at Deres Excellence stedse elsker den, der med en ubrødelig Høiagtelse og hiertelig Hengivenhed er Deres

den ærbødigste Tiener og sandeste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 25. Ap. 1791.

P. S. Jeg, der har bedet, bør inderligen takke for min Jansens Ansettelse som Capellan i Schanderborg. Taknemmeligere Ven skal D. Exc. aldrig have. Min Søn[1]) er nu i Kjøbenhavn for at studere Jura: Jeg tør anbefale ham til min Vens Bevaagenhed; ham ligesom hans Fader. Hvor længes jeg efter at see D. Exc. Skeer det dog ikke denne Sommer? Aspecterne mærker jeg vel, ei at være dertil. Lev altid lyksaligere, saavidt det i denne vigtige Post er muneligt!

---

[1]) Se om ham S. 284 og 314.

Deres. Excellence

Elskeligste Ven,

At fortælle Dem, Allerbedste Hr. Geheimeraad, min Glæde over Deres sidste saa venskabsfulde Brev, kunde jeg ikke. De behøver det ei heller; thi Ven som De, saa øm, saa oprigtig, saa standhaftig, kiender alle disse Følelser; og vi vil bevare og kiendes ved dem, saalænge vi ere her. De glæder sig ved at fornøie og styrke mig; og jeg ved at elske og anprise Dem, hvor det behøves, og hvor det er Pligt imod en Mand af større Fortieneste, end de kiende, der ikke vide at skatte Retskaffenheds og Beskedenheds rareste og høieste Prøve. At staae, hvor De staaer nu Syv Aar saa uskyldigen, saa eensdan, saa Deres eengang tagne Plan tro, dette, Ædle Mand, kand de daglige Mennesker ligesaa lidet vurdere, som eftergiøre. Men derfor er De bleven min Forundring til det, at De var min elskte Ven. Den gode Gud holde Sin Haand over Deres Liv, Deres Helbred, Deres Postes stadige Vægt, Deres hele Lyksalighed, hvortil jeg og saa aldeles regner Deres lille Frøken Datter, som Gud ville bevare Dem sund, munter, vittig og tiltagende i alt, hvad der er Forstand og Dyd! Troe mig min Ven, at dette Ønske hører ei til Brev-Ønsker, men til Hiertets daglige og inderlige Attraae.

De Fire Medailler, som Deres Excellence saa bestandig har villet udvirke mig for mine Fire saare fortiente Horsens Havne-Commissarier, og som jeg nu efter Deres kiere Løfte seer med den agende Post i Møde, takker jeg først Dem paa det venligste for, og dernæst beder jeg Dem, Bedste Ven, at nedlegge for vor saa ædle, saa uforlignelige Kronprints min allerunderdanigste og oprigtigste Taksigelse. Jeg bevidner, at min sandeste Glæde heri er, fra denne vor saa værdige Herre Selv, og i Hans Navn at kunne overgive

til vist værdige Borgere dette nydelige Belønnings Tegn for et Værk, der allerede er for Byen og Egnen af en øiensynlig Nytte, og bevarer for Hans K. Høihed og Kongelige Efterkommere en vigtig Havn, der ellers havde været forloren.

Commissariernes, mine Medhielperes Glæde vil blive stor, naar jeg imod Enden af Junii Maaned kommer til Byen, og overleverer dem denne Kongelige Opmuntring; thi før er det mig ei muelígt, fordi Snapsting forestaaer, der altid fordrer tre fulde Uger forud min Forblivelse i Aarhuus. Naar da dette er forbi, saa reiser jeg med min kiere Skat, og da skylder jeg et Brev til Deres Excellence, vor Talsmand.

Hvor er dog Hans K. Høihed naadig, og hvor føler mit Hierte den dybeste Taknemmelighed, at Høistsamme har villet unde mig disse to mig saa kiere Tomer over den Danske *Numismatik*[1])! De ville dog, Ædle Ven, legge mig, og alt hvad jeg er og føler for denne Agtværdigste Herres Fødder: jeg kand ikke høre Ham meere til, end jeg giør; men mit Hierte er Hans, og skal stedse være det. Ogsaa har H. K. H. villet forunde min Friderich[2]) en naadefuld Audience: Faderen er glædet i Sønnen. Og nu Dem Selv, altid ligedan Ven, hvad føler jeg ved alt dette for Dem! Men nu Bøgerne: jeg længes efter dem: o maatte jeg, for Sikkerheds Skyld endog, faae dem med den agende Post! den gaaer nu snart hver Uge.

Tak, Kiereste Ven, at De har forsikret mig om vor herlige Kronprintsesses Velgaaende under Sin høie

---

[1]) Beskrivelse om danske Mynter og Medailler i den kongelige Samling, udgivet af G Nielsen, F. A. Müller, O. P. Kølle og L. Sprengler. Kjøbenhavn 1791.

[2]) See Side 284 og 312.

Frugtsommelighed! Den gode Gud, som har valgt, givet og velsignet, krone nu Enden! Hendes K. Høihed er det, jeg saae, Naade og Anstændighed Selv; et fortrefligt, mig til inderste Siel glædende, og høist nødvendigt Exempel.

Nyelig (jeg kand vist ei andet end sige det) har H. K. H. Arveprintsen givet min Ven B., (thi saa kalder Han Dem) et herligt Vidnesbyrd for at være og blive den Samme, ogsaa i Henseende til Ham. Min Siel kyssede Hans Haand i Tankerne, og omfavnede Dem. Intet kunne skrives mig glædeligere.

Thorkelin er kommen tilbage. Fra Deres Excellences egen Haand engang, naar De husker det, ønsker jeg blot at vide, om han har opfyldt Deres egen Forventning. Han kunne: gid han kun havde giort det! faa have reist meere modne end han, og bedre vidst, hvad de skulle søge og agte.

Tak og for den korte Anviisning, som De, Bedste Ven, har givet mig, til at følge i mine Aviser. Glad er jeg over Fredens Sikkerhed for os; glad og over den Engelske Flodes Udebliyelse fra Østersøen. Det er vist af Skræk for den Store Gustaf, der synes mig ganske at være bleven Russisk. Men see! hvor sikker han er, der nu synes at ville gaae udenlands. Dog hvo kan maale de overordentlige Siele? Naar alt var her galt, reiste Waldemar den Tredie. Europa er forunderlig. Jeg venter allevegne, hvad jeg ei burde formode i Engelland, Sverrig, Østerrige, Preussen, Holland, Brabant og i Frankerige, Europæ *alchymiske Laboratorium.* Hvo skulle ikke have tænkt, at Keiserindens Paastand af en mageløs Billighed havde strax bilagt alt? og hvo skulle have forudseet, hvad nu skues i Polen? Kort sagt: al Po-

litisk Gietning er afviist; Tingene have en sær Gang, og lade til at ville føde i alt Noget Andet. Den, som vel kiender det 15de og 16de *seculi* Historie, troer sig berettiget til saadan Forventning. Men hos os Elskeligste Excellence, hos os to er ei saadant at vente; thi De elsker stedse Deres elskende Ven og ærbødigste Tiener

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 31. Mai 1791.

Deres Excellence

Nei! Kiereste Ven, nu er De alt for god; nu glæder De mig formeget; et Brev igien af 7 Jun og et saa kierligt og venskabsfuldt Brev oven paa det Brev af 17 Mai, da jeg kun ventede et Embeds-Brev, og fandt en Vens Embeds-Brev, da jeg kun ventede Sølv-Medailler, og fandt Guld-Medailler, et saadant Brev er en Tilgift, der vist veier tungt paa mit Hierte. Jeg veed snart ikke, hvormed jeg først skal begynde, men for det alt, og for hvert for sig, er mit Hierte Dem høist taknemmeligt. De finder, Bedste Excellence, jeg veed det, en Sødhed i at fornøie mig saaledes, og vide mig fornøiet: og tro mig, at min inderlige Glæde ved alt dette, er at vide, at min Ven saa fornemmer, saa tænker: vær og, Bedste Geheimeraad, overbeviist om, at De har ingen forbunden, der føler det meere, skal føle det længere, og nøiere være Deres. Jeg ærer Deres sande Fortieneste, fordi jeg kiender aldeles dens Værd og har bekiendt den og skal bekiende den, men jeg elsker den tillige ømmeligen, fordi jeg til sidste Aandedræt elsker H. K. H. vor Fortræflige Kronprints, Hans hele Huus og mit kiere og gode Fædreneland: og hvor sødt nu for mit Hierte, at kunne i den samme Mand ære og elske en fast, standhaftig og

redelig Ven? Jo! alt dette Gode er her ikke alleene, men det er og kiendt og skattet.

De skulle, Elskeligste Ven, have seet min Forbauselse, da jeg aabnede Pakken, ventede at see Sølv-Medaillen *pro meritis*, og fandt den *in quadruplo* i Guld. Kronprintsens Naade ved Deres Godhed har fuldkommen overrasket mig; og nu Deres saa smukke, saa belønnende, saa værdige og tillige forbindende Brev hvor har dette alt lagt mig en Lænke paa, jeg, min Ven, føler, og dog gierne bærer! Jeg brænder af Lyst efter, ved Dem at takke den Ophøiede og Retskafne Herre; men formeligen at giøre dette, kand ikke skee, førend jeg kommer til Horsens; og vor Snapsting og det, jeg dermed, som Directeur med Biskopen over de *publique* Midler, har at giøre; og en vis Orden, jeg med egen Haand holder dette Regnskab i, fylder mig Junii Maaned indtil den 24de saa aldeles, at jeg hver Dag er bunden til Pennen og Papirer. Den 25de, om Gud vil, gaaer jeg til Horsens, og den 27de skal denne Høitidelige Uddelelse og Oplæsning skee; thi et Par af disse fortiente Havne-Commissarier veed jeg maae og for Snapstinget til Wiborg, og kand ei før den 25 være tilbage. Imidlertid holder jeg den Ære og Lykke, som forestaaer disse brave og naadigst paaskiønnede Mænd, saa taus og forborgen, at dog den fulde Overraskelse kand giøre sin rette Virkning. Derpaa bliver det da med Posten d. 28de, at vi i dybeste Underdanighed kand fra Horsens indsende vort rørte Hiertes Taksigelser til vor Elskeligste og værdigste Kronprints. Min Ven veed nu alt, og jeg er vis paa, at De kierligst mod mig vil forklare Sandheden i denne nødtvungne Udsettelse for den Bedste og ædelst tænkende Herre.

Med stor Fornøielse har jeg læst, hvad Deres Excellence har sagt mig om Deres saa ædle Bestræbelser for

Natur-Historiens Fremme[1]). Saa saare vel er Konstkammeret under Deres Bestyrelse[2]): saa rigtig N. H. Selskabet[3]) velfaren med Deres Direction. I høi Grad priser jeg, at Konst-Kamret ordnes: Natur for sig, Konst for sig, og alt igien i sine sande Underdelinger. Vist og got, at med Konst-Kammeret N. H. Selskabet kom i et vist klogeligen bestemt Baand, paa det det første kunne blive almeennyttigt. Den Naturkyndige[4]), som min Ven paa sin Bekostning sender til Marokko, finder der en maaskee aldeles ubrugt Bane: Stedet er derfor fortreflig valgt af min Ven at anvende Deres Godhed for. Paa intet kostes taknemmeligere end paa Videnskaberne: og af intet seer man snarere Frugt. Engang i Julii, naar jeg har en rolig Dag, skal jeg over denne store Videnskabs Deel skrive min Ven nogle Erfaringer og Hiertens Tanker, som, hvordanne de end ere, skal ei aldeles være uværdige til Deres Opmærksomhed.

Jeg seer nu med Glæde vor *Numismatik* i Møde, der er og min Vens Godhed.

Rusland er Rusland. Det smigrer oftest, hvad det hader, men vil nyttes af; er derimod kold, ja uartig mod dets Venner, som det nu ei kand bruge[5]). Heri, som i andet

---

[1]) Bülow blev første Directør i Naturhistorieselskabet 15de April 1791.

[2]) Den 30te Marts 1791 fik Bülow Opsigt med Kunstkammeret.

[3]) Oplysningen om Naturhistorieselskabet findes i Manuskriptsamlingen Pakke 84 C. 1—10 og i Th. Rothes Breve Pakke 43. Breve 1789 $^{26}/_{10}$, 91 og 92 i flere Breve.

[4]) P. K. A. Schousboe, født i Rønne, foretog i Aarene 1791—93, tildeels paa Bülows Bekostning en botanisk Reise til Spanien og Marokko, i hvilket sidste Land han siden blev Consul.

[5]) Rusland kom paa denne Tid Sverige nærmere, medens det viste Kulde imod Danmark, som det mente ikke nok havde staaet paa dets Side under dets Forviklinger i de sidste Aar med England og Preussen.

er en god Samvittighed en god Trøst. Gustav den Store har saare meget af Christina: hendes Ende kiende vi.

Gud velsigne D. E., Frue og lille Datter. Stedse, ja stedse er jeg med skier Høiagtelse

Deres Excellences oprigtigste Ven og ærb. Tiener
OHG.

Aarhuus d. 14. Jun. 1791.

Deres Excellence

Vedlagte allerunderdanigste Taksigelse fra Horsens Fire lykkelige Havne-Commissarier til Hans K. H. vor allerbedste Kronprints viser, at disse redelige og i deres Art sieldne Mænd have i Gaar modtaget paa Raadstuen det dem ligesaa opmuntrende som belønnende Naades og Æres Mærke. Deres Excellence ville være saa god, at nedlegge for Hans K. Høihed dette deres Hierters uskyldige Offer.

Da denne Kongens og Hans retsindige Thronfølgers Naade her var saa stor, saa udmærkende, og saa aldeles faldende paa et værdigt Sted: Saa agtede jeg det for min allerunderdanigste Skyldighed at give denne Overleverelse en for Stedet og Sagen passende Høitidelighed. Til hvilken Ende jeg med Flid havde holdt taus, denne Kongelige Naade, lod Borgerskabet kalde til Raadstuen, og de øvrige Indvaanere af alle Stænder indbyde til Kl. 11, og efter at have forrettet Eet og Andet, Stiftamtmanden ellers vedkommende, traadde jeg frem i denne agtbare Forsamling, der kun var Øie og Øre efter, hvad dog nu skulle gaae for sig. Jeg holdt da just den Tale, som Deres Excellence finder her vedheftet, og som tillige viser Handlingen selv. Jeg for-

sikrer, at Alle vare rørte, og mange, endog af de smaae Borgere, indtil Taarer over Hans K. Høiheds naadigste og livsaligste Opmærksomhed; og det er saa got, naar Fyrsten elsker Folket, og dette Fyrsten.

Maatte nu Alt, hvad jeg har giort og sagt, finde min Ædle Vens mig saa kiere Bifald, og deriblandt og det, hvor De er nævnet, og min Samfund i denne Havne-Sag med Dem. Iver for vor saa elskede Kronprintses Ære giorde mig dette aldeles nødvendigt, for at lede i følelig Sammenhæng Historien om H. K. Høiheds store Naade for os fra 1787 indtil dette herlige og ærefulde Udfald d. 27de Jun. 1791.

Her har jeg vedlagt en Anmeldelse for de Berlingske Aviser[1]) om dette Gode; men da jeg troer det Ret, ikke at lade det indrykke, medmindre min Ven finder baade det og den passende, saa overlader jeg til Deres Exc., enten at cassere den, eller om den finder Deres mig i alt saa kiere Bifald, ved en Secretaire eller Justitsraad Malling at lade den gaae til Bogtrykkeriet.

Endnu eet til mit Hiertes Ven, hvilket er mig det første og sidste. De ville med sedvanlig Ømhed for Deres Guldberg legge mit Hierte med al dets Underdanighed, ubrødelige Troskab, allerhengivneste Taknemmelighed for H. K. Høiheds Fødder: Høistsammes Naade har i dette Altsammen været saa stor, saa rørende for mig og for de Mænd, jeg har den høieste Aarsag at skatte, at jeg her er greben paa min ømmeste Side. Og nu hertil det Prægtige og Kostbare Mønte-Værk, hvis hele Indvortes er det værdigste Arbeide, og hvorved alle Omstændigheder har været

---

[1]) Det er formodentlig denne Anmeldelse, der findes i den Berlingske Avis for 1ste Juli 1791.

saa naade- og agtfulde for mig; ogsaa, ja ogsaa de to mig saa kiere Linier af min Ven foran; Alt dette, Dyrebareste, Hiertekiere Ven, hvad skal jeg sige dertil? Rigets uskatteerlige Arving hører jeg med Siel og Hierte til. H. K. H. kand have mange langt værdigere og nyttigere Tienere end jeg; men Herren har vist ikke Een, Hans høie egen Person meere hengiven end De, min Ven, og saa jeg; Det er jeg følsom overbeviist om. Og nu De, min saa agtbare Ven, Dem omfavner jeg, trykker Dem til mit Hierte, og døer Deres.

Eet eeneste Ord om mig selv: efter at have skrantet 14 Dage, og tillige stærk arbeidet, fik jeg den 14 Jun. Andendags Feber, havde den til den 21de, spiste saa China, blev den qvit, reiste til Horsens d. 25, og gaaer, om Gud vil, i Morgen over Schanderborg til Aarhuus. Nu Himlen skygge over min Ven og alt hvad De har kiert! Altid vil De elske den, som med Sielens hele Høiagtelse og Troskab er

Deres Excellences

ærbødigste Tiener og ærlige Ven

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 28 Jun. 1791.

Tale holden paa Raadhuset i Horsens d. 27de Junī 1791.

Det er mig saare kiert, at see mig denne Dag samlet med min kiere Fødebyes Borgerskab; og det ved en Anledning, som vores Havn har givet: og i en Forretning, der hører med til de angenemmeste i mit Liv, ligesom og til de Ærefuldeste, da jeg har at udføre en Befaling ved Hans K. H. Kronprintsen fra Hans Majestet Kongen.

Vi erindre os endnu med Glæde for fire Aar siden, nogle faa Dage før denne, da Horsens første Gang saae inden sine Porte Kongens Eeneste Søn, Rigets fortreflige Friderich. Vi see endnu, hvorledes Høistsamme med ædel Opmærksomhed besaae vore Kirker og vor Skole; dette vort Raadhuus og Hospitalet; og da ogsaa vor Havn: vor Havn, siger jeg, der da ved den omhyggeligste og raskeste Flid paa tredie Aar med en nye Rendes Opmudring og et got Bolverks Settelse paa Spidserne af begge sine Arme var kommen saa vidt, at den kunde fremvise for Kron-Printsen sin Herre et Skib, tilhørende den gode Borger Mouritz Monberg, nu at ligge i den Aae, der aldrig før havde kunnet modtage dette eller noget af saadan Drægtighed.

Hans K. H. saae Alt; betragtede dette vigtige Foretagende; betragtede det med de statskloge Øine som et Værk, vigtigt for den Stat, Han engang skal regiere. Thi vel saa, at vor Bye er kun en liden Deel af det Hele; dog en Deel er den. Og havde dens Havn med sin gamle ynkværdige Rende forbleven, et Hundredaar til, i sin usle Tilstand: Saa skulde Horsens da ingen rede Seilads meer have havt; Byen havde fundet for denne Grunddeel af sin Næring den skræksomste Besværlighed, og synket ned til den Tilstand, hvori vi desværre! see de kiere Byer Ebeltoft og Grenaa, forhen nærsomme Stæder, men nu for deres her forfaldne, der forsandede Havne ikke uden store Omkostninger og mægtig Understøttelse ophielpelige. Dog ikke vor Bye alleene havde forsmægtet ved en forsvunden Havn, men ogsaa dens hele Opland, alle de Egne meener jeg fra Landet, som til Horsens maae bringe deres Korn og fede Vahrer og hvad andet de vil sælge, og igien fra Horsens have, hvad de uden fra behøve; alle disse Egne, siger jeg,

havde faaet den følsomste Vanskelighed for deres Afsetning, og en ukiendt Byrde med deres Tilførsel. Saaledes er alt i Staten, som i Legemet, ved Led i Led, og Nerv ved Nerv sammenbundet: det eene Lem lider ikke, at jo de andre føle med.

Alt dette overskuede vor værdigste Kronprints, ansaae derfor Havnen som Grundvold for Byens, og Middel til Egnens Velfærd; lod disse virksomme Mænd Havne-Commissarierne forklare, hvad før var, hvad nu var giort, og hvad videre tænkdes at giøre; hørde med Fyrsteligt Hierte det sande Vidnesbyrd, jeg gav disse for Havnen nidkiere Borgere, og Selv naadigst bevidnede dem Sit oplivende Bifald.

Siden den Tid er Havnen aarlig forbedret; Opmudringen i Aaen, i Renden og ud paa Rheden fortsat til større Dybde; det oparbeidede Mudder endog til nyttigst Opfyldning anvendt; Aaen mod sit Udløb anseelig udvidet, givet ligere Løb, og om Vinteren sat i Stand til at favne imellem sine nu brede Arme hvert Byens Fartøi: Skibsfarten lettet betydeligen: Prammene blevne for de større Skibe mindre nødvendige, og for de ei saa drægtige aldeles intet; endog saa I, Veltænkende Borgere, som eie dem, besværede eder aldrig til mig. Dog hvad vil jeg her, hvor alle selv see og nyde, udstykke denne i faa Aar tilveiebragte velgjørende Forandring? Men dette maae, og dette bør jeg sige, at hver Gang jeg siden efter har havt den Naade og Glæde at see Hans K. H. har Høistsamme stedse spurgt om Horsens-Havn, om vort Arbeids Fremskridelse; stedse glædet Sig over, at den samme Flid varede, og med samme Held; stedse ladet Sig af Sin trofaste og redelige Mand og Hofmarskalk Hr. Geheimeraad Bülow med den fuldeste Deel-

tagelse foredrage, hvad jeg af og til om dette Værk indberettede; og derfor og Selv naadigst understøttede for 3 Aar siden Havnens Bøn til Sin Konge, og paa General-Toldkammerets gode Forestilling erholdte Hans Majestets allerhøieste Bifald.

Ei Under da, at denne for vor Havns, som for hele Statens Vel, saa ømt, saa høit tænkende Herre, der fandt Sig rørt af den Berømmelse, som disse vore Fire Havne-Commissarier da begyndte at fortiene og vidste at disse Mænd indtil denne Dag ved den samme stadige Virksomhed, kloge Sparsomhed, rigtige Fordeling af Tid, Arbeide og Folk handhæve den første og saa sande Fortieneste, har giort Egenskaber saa sieldne, Undersaatter saa gode bekiendte for Sin Hr. Fader, vor allernaadigste Konge.

Allerhøistsamme har da villet udmærke disse Mænd, der utretteligen uden mindste Løn have saa vel tient og tiene denne Hans Majestets gode Bye, har derfor leveret til Sin Elskeligste Hr. Søn en udmærkende Belønning for dem, og ved Hans Excellence Hofmarskalken befalet mig at tilstille disse Mænd samme.

(Hr. Borgermester Caröe, De ville lydeligen for det hele Borgerskab oplæse Hr. Hofmarskalkens Brev til mig).

Saa kommer da frem, Fortiente og Retskafne Havne-Commissarier, og annammer af min Haand, hvad Eders og min Arve-Herre har ædelmodigst villet udvirke Eder hos Sin Hr. Fader, Eders og min Konge.

De komme først, min Kiere Kruse! Nu De, Kiere Hiernöe! Saa De, Kiere Winter! Nu De, Kiere Gylling!

Denne Medaille, Denne Medaille i Guld, som med Kongens Brystbillede har og den saa betydende, saa veiende Omskrift: For Fortienester; Denne Medaille, siger jeg, er,

ædle Medborgere, et stort Hæders-Tegn fra Kongen ved Kronprintsen. Jeg lykønsker Eder dermed af mit inderste Hierte, og det saa meget meere, som denne Naade er Eder ligesaa uventet, som den er stor; ligesaa opmuntrende, som fortient. Til Mænd af Eders Nidkierhed og Tænkemaade behøver jeg ikke at sige, at efter saadan, saa naadefuld Opmærksomhed af Kongen, af Kronprintsen ligger eder nu en langt vægtigere Forpligtelse paa, end nogen Tid tilforn, med fordoblet Flid at forfølge vort Øiemed, og efter vore Penge-Kræfter skride frem til dets fulde Opnaaelse.

Men I, gode Horsens-Borgere, som have seet, hvorledes Landets Fader og Landets Førstefødde have belønnet disse vore Medborgere, fordi de have grundet og forsikret Horsens sin Havn, I skiønne deraf, hvad Omhu Thronen bærer for Byen, og hvilken Værd Hans Majestet og Hans K. Høihed sette paa dette vort Havne-Arbeide. Denne ædle, denne ophøiede Tænkemaade staae for eder, staae for mig, som hine helligede og forevigede Mønstre lyse for den hele Menneske-Slegt: og I ere de, den kand lyse for. Fra første Ungdom har jeg kiendt denne Byes gode Tænke-Art, Borgernes indbyrdes Hielpsomhed og sieldne Iver for alt hvad der kunde være til Byens Opkomst og Forbedring og Ære. Holder fast, mine Medborgere, ved dette retskafne Sindelav. Befordrer alle med hinanden denne kiere Byes Bedste. Vor Havn, vort Skole-Væsen, vor Spindeskole, vore Anstalter mod Betlerie, vort Over-Formynder-Væsen ere i disse sidste Aar komne i Orden; og jeg, jeg lover mig af Eder alle, at I, som gode Horsens-Mænd, ville med mig, der og er en Horsens-Mand, ville med Eders agtbare Øvrighed, ville med de retsindige og priselige Forstandere og Opsynsmænd over alt dette Gode ynde, befordre, og hver

for sig hielpe til, at dette Alt, og Orden og Drift i Alt kand rodfæstes, blomstre, bære den langvarige Frugt for Eder, og ikke for Eder alleene, men og for Eders sildigste Efterkommere; thi, Borgere, ogsaa for dem, for dem ere disse Planter satte. Ja, som jeg denne Dag første Gang har Borgerskabet heelt samlet for mig, saa er det og i Dag første Gang jeg er samlet paa dette Sted med Eders nye Indsigtsfulde, redelige og flittige Borgermester: Dem da, Agtbare Hr. Caröe, anbefaler jeg, som saa ofte tilforn de Kiere Raadmænd, Borgerskabet og alt dette Borgerskabets Gode; og Eder, Kiere Borgere, anbefaler jeg at følge og med Tillid følge stadigen eders Øvrighed.

Saa gaaer da hiem, Gode Horsens-Mænd, glade over den udmærkede Ære, som Kongen og Kronprintsen have ladet vores Bye vederfare; en Ære, der sielden paa een Gang er hendet nogen Bye. Fortæller Eders Børn dette: viser dem, hvad Duelighed og Driftighed og Uegennytte have for en Agt og for en Løn hos Kongen, hos hans Søn: fører dem hen at beskue disse Medailler, og legger dem paa Sinde, Hvem der gav dem, og til hvem, og da hvorfor: Elsker Selv og lærer eders Børn inderligen at elske dette vort Eiegode Herskab: Velsigner Kongen, velsigner Hans Søn, velsigner Hans hele Huus, beder Got for Dem og for vort Fædreneland alle Eders Dage! Og Gud velsigne Eder alle!

Horsens d. 27. Jun. 1791.

Deres Excellence.

Det kiere Brev af 19—23 Jul. var mig som alle min Vens usigelig kiert, og Aarsagen er altid den samme; det for Hiertet saa dyrebare Venskab, hvis Udtryk ligger saa naturlig, saa aaben, saa yndig i dette hele Brev: endog det lille sande Vers, som jeg dog ikke skulle miste, og som siger ligefrem, hvad vi begge Aaret igiennem ønsker hinanden, har været mig en kier Skat. Med den sandeste Deeltagelse i hver en Sag, som setter i et angenemt Lys vor Elskeligste Kron Printses personlige Agtværdighed, læste jeg denne nu tilbagefølgende Tale af min Hr. *Collega*[1]), som jeg har fundet værdig og passende. Ligesaa har jeg glædet mig ved al den naadige Omhu, som Hans K. H. saa ædel har viist mod den saa ynkværdige Frue Høegh[2]), der vist har besørget til mig Deres Excellences mig saa dyrebare Helsener, men i de faa Dage, hun var her, ikke saae mig, fordi jeg da laae af min første Feber, og da var hendes Hensigt endnu at blive i Aarhuus; men dette Forset forandrede hun efter de klogestes Raad, fordi Huusleien er her, da vi have et Regiment til Garnison, sær dyre, og Levnets Midler, da Udførselen er fra denne Søestad stærk, i høi Priis: hun gik da ned til Hobroe, i hvilken Egn hun har nogen Slegt, og der hører jeg, at hun skal ville blive, som i al Henseende er da for denne lille uskyldige Enke langt bedre, der ved Hans K. Høiheds rare Godhed kand paa et let Sted komme ud, og da hun ei selv er vant til Huusholdning, finde ved Slegt den Veiledelse, som eene kand forsikre hende og smaa Børn en anstændig Udkomme.

[1]) Stiftamtmand Buchwalds Tale 1/7 91 ved Overleveringen af 3 Medailler til Brahetrolleborgske Skolelærere.

[2]) Knud Giedde v. Hoegh, daglig opvartende Kammerherre hos H. M. Kongen, døde i Mai 1791 i sit 46de Aar fra 2 smaa Børn og sin Hustru Louise v. Hoegh.

Min Ven har været saa god at tage Deel i mine Febre: den sidste in Jul. var en hver Dags og uartig; mattede og meget; men jeg er nu og snart 60 Aar. Lidt Embeds Iver gav mig den sidste; dog Gud skee Lov! den er nu forbi, skiønt jeg lever endnu under China og Diæt.

Tak, Agtværdigste Ven for Efterretningen om vor Thorkelin[1]), som jeg har født, og De aldeles opdragen. At Deres Excellence ville skrive mig Sandhed, vidste jeg, og nu seer jeg. De bitte smaae Pletter, som De saa rører, formørke dog ikke Skilderiet; thi en vigtig Hovedsag bliver dette, at han har erhvervet sig gode Kundskaber og megen Agtelse; og dette hvor inderlig glæder det mig for Deres Skyld, hans Skyld og min Skyld! Min ret ædle Ven omfavner jeg, at De lader ham give os sin Reise[2]); men tør jeg bede Dem, at fraraade ham deri stærk ***Anglomanien***, som vore Kiøbenhavnere og Nordmænd dog have alt formeget af: lad ham giøre de brave Engellænder og Lærde Ret; men det hele Folk, og det hele der, er dog intet ***Extracten*** af Menneskelig Fuldkommenhed; og jeg frygter, at Thorkelin skal skrive i ***Enthusiasme***, komme fra Sandhed, og give Smitte. Der hører meget, meget til at see ret paa en Nation. Maatte dog hans Reise blive meest ***Literarisk***, saa holder han sig i sin sande Styrke, giør sig Ære, og den skiere Sandhed Ret!

Jeg kommer nu til en saare vigtig Deel af min Vens Brev, og allerførst vil jeg sige, at saa sandt Gud er mig naadig, skal ingen Siel vide, enten hvad De har skrevet, eller hvad jeg har svart. Alt angaaer tre store Poster.

a) Kand det nu værende Franske System staae? Jeg troer det umueligt, og har saa troet fra det Øieblik af, at

---

[1]) Jvfr. om denne S. 130 og 139.

[2]) En saadan Reisebeskrivelse blev aldrig udgivet.

de gav *la double réprésentation au tiers-état;* foreenede Stænderne i eet Kammer; ophævede Adelen, indrettede de 83 *Departemens* med de derunder staaende *Municipaliteter*; gave disse den i al Henseende bare Demokratiske Form; giorde Ministrene i hver Hensigt *responsable*, og forvandlede Kongen og dem til *Expeditions Secretairer.* Her er da det bare *Democratie.* Men et saadant har end ikke i en liden Stat kunnet 100 Aar holde sig, og hvor da for 25 Millioner? Hele Verdens Historie i 2300 Aar kiende vi; og jeg vist nøie; men al denne Erfaring, saa græsseligt et Beviis, forkynder, at saadan Form kand ei staae. Om end al Verden overlod dem til sig selv, maatte de forstyrre sig selv; og denne Time bestaae de blot ved *Assignaterne*; men disse maae faae Ende. Overalt er der indvortes Tønder til Brand. Friheds Raseriet maae dampe bort. Ved første Krig og Modgang i Krig er alt i Uorden; thi hvor er den hastig befalende? og hvo tør hastig befale? Hvad min Ven her Selv tænker og skriver, er ugemeen Sandhed.

b) At Rusland, og nu endog Sverrige have, da den kongelige Magt er *suspenderet* aldeles, lagt Taushed paa deres Ministre, det er kun en naturlig Følge af, at disse alleene ere *adresserte* til Kongen, med hvem og alle Tractater ere sluttede. Det Øieblik Keiseren eller Preussen èller Engelland, enten tilhobe, eller to af dem i det mindste gave samme Ordre til deres Gesandter, troer jeg at den Danske Minister kunde med god Sikkerhed have og strax følge en lige Ordre. Jeg synes, at her var en Middelvei baade værdig og sikker; thi som den Franske Nation nu er, er den rasende; og hvad rasende, NB i Henseende til vor Handel, kunde falde paa, kand ikke beregnes. *Gustaf* har en Aarsag langt anden end vi; thi bliver den kongelige Magt ei for en stor Deel oprettet igien i Frankerige, faaer

Sverrig ingensteds fra Subsidier; og uden fremmed Tilskud af 4 til 5 Tønder Guld om Aaret, kand Sverrig ei bestaae: For os synes mig heri at være noget Betænksomhed værdt. Men skulle de Europæiske Fyrster foreene sig for med Magt at dæmpe disse fra Frankerige sig udbredende Pestilentialske Damper, hvis Virkelighed og gyselige Følger min Ven saa rigtig beskriver, da ville jeg krympe mig som Dansk, om vores Konge ikke tog sin fulde *Quotepart* i en saa ærefuld og vel passende *Confédération.*

Men c) Allerbedste Ven, om den Pøbel-*cratie* eller *ochlarchie*, som hos os min Ven skimter og jeg hører af og til om, og af og til læser tydelig, hvad skal jeg skrive? Saa hørde jeg forud en 20 Aar fra Frankerige og saa læste jeg meget, især en 8 til 10 Aar forud. Man foragtede det: Kongen blev forledet først af *Calonne*, siden af *Necker*, *Montmorin* og andre: endelig kom, hvad kunde have været forebygget, og kom, uden meer at kunne standses. Provintserne i Danmark og Holstein troer jeg, at aldrig noget kand begynde fra; men Kiøbenhavn og dernæst Norge, især Christiania, har jeg ingen Tillid til; ikke kand jeg endnu mistænke vort Kiøbenhavnske Borgerskab, hvilket jeg *en gros* taget har fundet meget agtværdigt; men der ere *Clubber* og en Ungdom, ogsaa deriblandt Ældre, i *Clubberne*, om hvilke Rygte og Fortællinger sige intet uden *Gallomanie.* Af disse befængte *Clubbianer* ere en stor Deel i kongelig *Gage* og andre ere tilkommende Embedsmænd, som fordærves og udbrede Skridt for Skridt saare hastigen denne Tænkemaade. Saaledes blev Paris befængt, og siden hele Frankerige indtil Armeen selv. Jeg er langt fra ikke nær nok ved vor *foier*: jeg kand derfor ei bedømme rigtigen Sagen og Storheden: det eeneste jeg kand, er at mærke af visse Folk, der som Reisende forekomme mig, hvad de sige

og hvad de tale og hvorledes jeg i Selskaber maae stoppe Munden paa dem: alle *Gallomaner* nu ere, om de kunne, *Danomaner*. Jeg kunne synes af Jule-Mærkerne[1]), af visse Viser, af andre dumdristige Piecer, at vi have vore *Mirabeaux*, *Barnaves*, *Saïes*, *Lameths* etc. Jeg kunne synes af *Discurser*, jeg har hørt, og hvor Frankerige er Texten, at man endog kunne udpikke sig dem. Endnu er Magten, hvor den bør udeelt være, og hvor den ikke kand rokkes, at jo Staten hos os er aldeles forloren. O! hvor saligt at forekomme, medens alt er saa let! Det var dog ei vanskeligt at have og faae, endog underhaanden Listen paa alle *Clubbers* Medlemmer. Det var dog saare let, at forpligte alle *Gagerte* at passe deres Embeder, og *renoncere* paa *Clubber*. Det var dog saa let at byde alle tilkommende Embedsmænd at passe deres Studeringer og bruge deres Tid, og, under Trusel at blive ubefordrede, at afholde sig fra slige Selskaber. Men det er til min Bedste Ven jeg skriver alt dette; thi hvor ulykkelig var jeg, om jeg faldt i de Rasendes Hænder; og det ere alle *Gallomaner* og *Danomaner*! Men jeg er min Eed tro, min Konge og Hans Søn og Hans Huus og mit Fædreneland tro. Jeg er og min Ven tro, og De mig og derfor skriver jeg til Dem, hvad jeg aldrig skrev til nogen dødelig. Gud velsigne og bevare D. Exc., og elsk altid Deres evig trofaste

O. H. Guldberg.

Aarh. d. 29 Jul. 1791.

P. S. Da jeg var ved at forsegle mit Brev, faldt det mig ind, at min Ven ikke med eet Ord nævner, at De har modtaget mit Brev, skrevet i Horsens d 28 Jun., og som

[1]) Jfr. Side 293.

indeholdte med de 4 Havne-Commissariers allerunderd. Taksigelse til H. K. H. ogsaa min saa skyldige ***Raport*** om alt. Denne Taushed, Bedste Excellence, foruroliger mig noget.

Deres Excellence

Det er mig saa sødt at skrive til en gammel Ven, min hele Siel ærer, at om jeg end ikke havde indgaaet at svare en Maaneds Skat, skrev jeg dog; ja skrev oftere, naar Han havde Tid, og jeg havde Tid. For et retskaffent Hierte er det vist angenemt fra den Stoi af Forretninger og fra en Mængde Samtaler, der have saa liden Værd, fordi de skal synes at have nogen, at kunne sette sin Ven for sig, og en Times Tid fortælle ham, hvad man meener, og hvad man synes, uden at give dette anden Indklædning, end den, Naturen bestemte vore Tanker. Dette er det nu, som jeg Kiereste Excellence, paa dette Par Blade agter at giøre.

De er nu igien i Kiøbenhavn, og Aarsagen er den vigtigste. Gud styrke den gode og fortreflige Kronprintsesse, og give Hendes K. H. og vor Kiereste Kron-Prints fuld Glæde, og os alle i Deres Glæde rig Aarsag til at velsigne den Høieste! Min hele Siel ønsker nu længselsfuld, og skal fryde sig ved det gode forventede Udfald som man fryder sig selv i lige Tilfælde; thi jeg har ei kunnet tabe hin gammel Tænkemaade, at Kongehusets Vel og Befæstelse er hver Mands Vel og Befæstelse. Ved Enden af det høipriste 18de ***Seculum*** er saadan Tænke-Art og saadant Sindelav bleven brændemærket, og det i den Grad, at den ikke alleene er uphilosophisk og det opklarede og forædlede Menneske uværdig, men og stemplet med Hykleries og Nedrigheds Paaskrift. Alt dette bryder mig intet, og kand ikke; thi jeg veed for

meget til at tænke lige med denne svimlende Tids Alder, og alt for lidet til at troe, at kunne sette et Halvhundrede *abstracte* smukt vendte Setninger i steden for To Tusende Aars lange, dyrekiøbte, ofte igientagne Erfaringer.

Ja, Bedste Ven, her ofte, naar jeg kand være eene, eller og naar jeg paa mine Omreiser sidder undertiden 4 til 6 Timer alleene i min Vogn, svæver naturligviis ofte for mig denne vor overordentlige Tid og dens Hovedsvimmel i det Politiske Fag, og alle sammes Deele, være sig det udvortes eller indvortes, og her Grundforfatningen selv og ligesaa de væsentlige Statens Parter: ikke mindre møder mig samme omtumlende og fordrukne Tænkemaade i den hele Theologiske vidt udstrakte Videnskab, og det med samme heftige Giæring og dumdristige Fripostighed som i det Hele Politiske, og paa samme Tid, med samme Fremgang, med samme Udbredelse. I det Eene og i det Andet have visse store *Genier* og undertiden de Samme givet Tonen, anbragt disse vovsomme Setninger, understøttet dem med spillende Grunde, vittige Indfald, nyesmeddede Ord, fundet nogle unge Lærde, der for at tildrage sig Navn og Opmærksomhed grebe dette Nye, antoge disse nye Ord, bragde disse Setninger i System, samlede for dem Grunde allevegne fra, fremsatte dem med en Pavelig Vished, bleve hørte, bleve læste af en Mængde, som det Nye, det Vittige, det Sære har eene Værd for, vandt Aar for Aar flere og flere Tilhængere, antoge nu mod alle *Antagonister* den stolteste Mine, og brugde mod disse langt mindre Beviser, end Magtsprog, Skieldsord, foragtelig Haan. Tusende og Tusende unge Mennesker hørde dette, lærde dette, vennede sig til disse stolte Udladelser, havde til rede denne nye *Jargon*, syntes sig opheiede over Mængden, og ikke over den alleene, men over de agtværdigste Mennesker, over det Helligste og meest opløftede blandt

Mennesker, og saaledes satte sig uden videre Eftertænkning saa fast i Hovedet disse Modens Setninger, at de allevegne fra samlede Føde for dem, og saae langt under sig alt hvad der kunde tænkes, og er sagt imod.

Paa samme Tid som denne Frækhed saa vældigen udbredede sig, havde de fleste Europæiske Stater i Efterabelse af Engellænderne oprettet *Clubber* hos sig, hvis Tal stedse tog til, og som nu bleve et udsøgt Middel let og hastigen at udbrede Modens Tone, Modens Sprog, Modens Udtryk indklædte nu saa, nu saa, som de nyeste Journaler, nyeste *feuilles volantes*, nyeste democratiske Blade angave. Stolte, ærgierrige, herskesyge Mænd saae her overalt store Flokker, dannede til at bruge og lide paa til hvert et Foretagende, som Tid og Leilighed kunde fremvise; thi alle havde de Indbildningskraften ophidset, og vare langt over alle Betragtninger, som Ærbødighed og sund Eftertanke giver Mennesker. Disse Mænd havde nu her for sig en talrig Skare af lette Tropper, hvormed man overfarer i et Øieblik en lang vidt udstrakt Slette.

Nu fattedes kun, at samme dristige og nye Tænkemaade kunne udbrede sig til dem, der ei vare Medlemmer af *Clubber*: nu fattedes kun, at *le gros de la nation, ou du moins de la ville capitale* kunne inddrikke samme Meeninger, og faae bortskyllet alle de saa kaldte Fordomme, som kunne hindre, standse *explosionen*, og giøre den farlig. Vist nok kunne man vente, at naar den talrige Ungdom, der allerede var vundet, blev ansat overalt i Provintserne, kunne Tænkemaaden udbredes; men Provintserne ere noget langsomme og hindres ofte af den fordømmelige Gammeldags Sund Sands: disse unge Folk, der skulle udbrede, blive der ofte beskiæmmede og anseete som *fantaster*. Det gielder da om at *fabriquere* Skrifter, smaa Skrifter, mange

og hyppige Skrifter, periodiske Blade; disse maae angribe nu Religionens Sandheder, nu dens Kilde Skrifter, der giver fast Ærbødighed for den høie Øvrighed; nu Lære-Embedet at svække det giøre det foragteligt; nu Fyrsterne i Almindelighed, deres Handlinger, deres Hof; nu Adelen og dens Anseelse. Nu tale om Folket; dets Rettigheder, dets *Majestet*; om *finantserne* og deres slette Bestyrelse; nu om Menneskers Rettigheder og deres Ligelighed, og saa videre. Alt saadant kand ikke skrives, skrives ofte, uden man har en fuld ubehindret Skrive-Frihed; og den maae man bringe tilveie, og med alle Midler holde fast ved. Thi ved disse Skrifter, der ere smaa og koste lidet, kand man regne paa, at udbrede den Tænkemaade, man vil, Ogsaa til de Ældre, til de Mange, der ei høre til *Clubs*, og ei kand høre der de betydelige Setninger.

Vel sandt! at disse Skrifter komme ei alle, ei heller jævnligen nok til Provintserne, men nogle komme der, og giøre dog efterhaanden en god Forberedelse. Hovedsagen er ei heller at faae meere udrettet i Provintserne. Nei! Hovedstæderne have altid været *le foïer veritable*: og der kand man med største Rimelighed regne paa, at man ved *Clubberne* skal faae Ungdommen, og ved Skrifterne lidt efter lidt de Ældre. Dette da opnaaet, maa man lure paa det Øieblik, der kand give Lunten. Dette Øieblik kand bie længere; det kand og komme snarere. Alt hvad man kand giøre, for at stifte i flere og flere Dele Misnøielse, er altid imidlertid en Gevinst, man kand agte for sin.

See her, Ædleste Ven, mine Tanker; mine Tanker nedlagte i Deres venlige Skiød. Europa, jeg har agtet paa, og den Gang, Tingene har havt i Nordamerika; i Holland, i Brabant; i Frankerige; ja og i Østerrige, hvor den gode *Leopold* nu har tusende Bryderier, have givet mig disse

Tanker. Neppe ere de falske; thi den skiere Erfaring har lært mig dem. De ville læse dem, sukke med mig over vor Tidsalder, og altid elske den, der er med den ubrødeligste Høiagtelse

Deres Excellences
Ærbødigste Tiener og sande Ven
OHG.

Aarhuus d. 26 Aug. 1791.

Deres Excellence

Dette er det første Brev, jeg nogensinde har faaet fra Deres Excellence, som jeg har læst med Taare, og ikke kand besvare uden Taare. Hvilket Haab! og hvilken Skat[1]) for de Høie Forældre og for Landet! og i samme Nat hvilket Tab! Vor agtværdigste Kronprints og Høistsammes ligesaa agtværdige Gemahlinde have efter saa lang en Lidelse og saa bidende en Angest endelig for deres Øine en deilig stor Prints, første Frugt af prøvet Dyd og ædel Kierlighed: faae Ham tilbage som fra Døden, og kort efter see ham igien i Dødens Arme! Sandelig hvo her er ufølsom; hvo her ei lider med, er ikke Menneske, ikke Christen; og nu vor Kronprints, vor Kronpintsesse, Begge vores, Begge saa værdige; ufordærvede Danskes inderligste Kierlighed, Disse saa nær rørte, saa trykte paa føleligste Sted, dette, dette er for mig og mit Hierte saa smerteligt, saa rørende, som for Deres Excellence, og naar jeg siger det, siger jeg alt, og dog kun skier Sandhed. Men, Bedste Ven, Gud er Gud; Herren over Haab, ogsaa over Frygt: Hans Veie forstaae vi kortsynte ikke: under Hans Haand leve vi, og under

---

[1]) Kronprinds Christian f. $\frac{2}{9}$[2]91 død $\frac{2}{9}$[3].

den alting omfattende Viisdom, som eene vælger, hvad der skal leve og hvad der skal døe. Han ville spare os vor dyrebare Kronprintsesse, styrke Hendes Helbred, lindre Hendes Smerte, og lede Hende igiennem en God Barselseng igien til fuld Sundhed og Kraft og Sinds Trøst! Han ville unde vor elskede Kronprints i den Bedste Gemahlindes fulde Helbred den sødeste Trøst og en glædelig Erstatning for saadant Savn og saadan Bekymring! Disse Ønsker, Kiereste Ven, vil jeg nu daglig giøre, og ofte frembære for Gud; og hvor sand og stor skal min Glæde være, naar mine Venner i deres ugentlige Breve kand herom forsikre mig; thi nu er jeg kun Længsel og Haab. Hører da Gud os heri, saa, Værdigste Ven, vil vi ansee dette Beviis paa Hendes K. Høiheds Frugtbarhed som et Pandt for os paa at see til sin Tid oprettet dette Tab, denne Sorg, og de Høie Forældre glædede til Stadighed, som nu saae og ikke saae, fik og ikke beholdte. Kong Frid. 5 tabde sin første Kronprints: Kong Frid. 4 ligesaa: Begge erholdte glædelig Erstatning. Gud skiænke os Kronprintsessen aldeles vel igien! saa see vi det Haab i Møde, vi ønske og love os.

Meget, ja meget er i denne smertende Tildragelse, hvor jeg vender mine Øine, kummerfuldt: ogsaa naar jeg tænker paa Hendes K. Høiheds Høie Forældre, der just begge skulle være tilstede: Deres Sorg, Deres Bedrøvelse maae være og have været usigelig: maatte De nu igien glædes ved at see Dag for Dag den Bedste bedre!

Og nu, hvad man har skrevet mig, at Hans K. Høihed Selv døbde Sit døende Barn: jeg kand ei andet end nævne dette til min Ven, som en Handling, der indtil inderste Siel har rørt mig fra alle Sider. Hvor er dette i mine Øine retskaffent, ædelt, christeligt og Faderligt! Saa vilde kun den handle, der kan tænke fast og rigtigt og gudeligt

endog i Forvirrelse. Gud give Hans K. Høihed ogsaa herfor al den Opreisning, jeg ønsker Ham!

Nu, min Ven, maae jeg bortlegge denne sørgelige Pen, og ende, da Posten gaaer. Tak, at De ville skrive mig i dette Øieblik! jeg skiønner derpaa: De har lidt meget, min Elskeligste: o, maatte dette Brev finde Kronprintsessen i bedste Fremgang til Helbred, og Begge disse Dyrebare nogenledes glade! Saa var og De glad og haabefuld; og dette er mig saa kiert; saa kiert og at haabe. Tak for alt andet i dette alt for vigtige Brev: tak og for Thorkelin[1]); nu for det Sidste for ham, ligesom for alt forrige. Og saa endelig indønsker jeg Dem, Bedste Ven, og Alt Dem kiert under Guds Naade, og er med et oprørt Hierte, men fuldt af ømmeste Høiagtelse for Dem

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og trofasteste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 27 Sept. 1791.

Deres Excellence

De Efterretninger, som tilforladeligen forsikre os, at vor Bedste Kronprintsesse ikke alleene er uden Fare, men og paa den bedste Vei til den ønskeligste Sundhed, ere mig saa frydefulde og saa forønskte, at jeg ikke kand andet denne Dag end derover glæde mig til og med Deres Excellence. Denne dyrebare og for os saa umistelige Printsesse er da reddet, opholdt og sparet til en lyksaligere Frugtbarhed og til Sin elskende Herres Fryd og huuslige Lyksalighed og til alle gode og retskafne Undersaatters sande

---

[1]) Blev Geheimearchivar 1791.

Glæde og Tilfredshed. Jeg veed alt dette; ikke saa omstændelig som De, Bedste Ven; men hvad jeg veed med Vished, er for en gammel Erfarenhed her meere end tilstrækkeligt for at giøre min Glæde nu lige saa stor, som mine Ønsker have i al denne Tid været inderlige og bestandige. Ofte har jeg under dette svævet om Dem, min Ven, seet Deres Uroe, skuet igien Deres Glæde, deelet begge med Dem, og nu igien veed Dem at være tilbage i det forrige Liv, i den vante Gang, hvor hver Dag baade ligner sig selv, og ikke ligner sig, da Uroe er altid den samme, men Fortrædelighederne ikke de samme.

Hvad skal jeg nu denne Dag i vor October tale med Deres Excellence om? Om hvad dog, der kunde være behageligt for Dem at læse, og ikke upassende for mig at skrive? Vore udenlandske Sager ligge uden for min Kreds, og vanskelig bedømmes af den, som nu paa aattende Aar er borte fra det Hele, og med saa stor Fornøielse lever i sit Stift og sine Amter. Herman v. Bremmenfeldt er jeg for gammel, maaskee og for klog til at være; men det Øie, jeg saa let vender fra vore egne Sager, fordi det engang har seet sig fuld tret paa dem, det Øie kand jeg ikke holde borte fra vort nu værende Europa; vist ikke for at spaae om hvad der vil skee; thi endog de, som vide tusende flere *data* end jeg, maae ofte prøve, at de feile; men blot for at skue og knytte det Nærværende til det Forrige, og hvad der nu er, til det, som vil komme. I Øieblikke man kun tænker, og hverken læser, skriver eller taler, er det mig en tankerig Overskuelse, jeg da giør, især over Frankerige, og Europa med sit Baand til Frankerige.

Saa har da nu Frankerige en Statsforfatning erkiendt af Ludvig 16, der selv siger sig fri; en Statsforfatning, som vist Verden har aldrig seet Mage til, enten i Henseende

til Staten, den er bestemt for; eller Maaden den er bestemt paa; eller Bestemmelserne i sig selv; eller Fiedrene i den; eller Hiulenes Tildannelse, som deraf skal bevæges; eller Samlingen af alt dette; eller Haabet, man giør sig, at denne Maskine skal kunne gaae, og gaae baade i sedvanlige og usedvanlige Tider. Det er mig et saa besynderligt Konst-Stykke, at det stedse forekommer mig, som de ***Mechaniske*** Spilleværker, visse vittige Hoveder have opfundet, og i det Smaae giort virksomme, og lovet deraf i det Store den herligste Nytte; og nu blev det da i det Store iværksat, og nu standsede Maskinen, og nu holdte intet, og nu var ***friction*** anderledes, og Kraften mindre, og Virkningen langt under Opfinderens Vente: dog vilde denne ei have Uret, men fandt Skyld allevegne, uden hos sig selv. Saadan er i mine Øine nu denne forunderlige Franske Maskine. Gieldte det ikke 25 Millioner, jeg havde da saa stor Lyst til at see den gaae: jeg ville da ikke, at de Europæiske Magter skulle komme imellem, og betage mig dette rare, sieldne Syn. Naar man ofte har giennemskuet alle de Statsforfatninger, Verden har havt, og kiender deres Sammensettelse og har seet deres Spil: saa er det vist moersomt, at have her et Særsyn; men Fornøielsen bliver at see Maskinen gaae; at see hver National-Forsamling flikke derpaa; nye Fiedre og og Hiul at settes ind og disse at samles anderledes; Nationen at føle, hvor det stokker nu her, nu der; ***Clubber*** at sværge paa enten ja eller nei; ***Professorer*** paa deres ***Collegier*** at bevise Franzosernes Lykke eller Ulykke: Tilfælde at komme, der sette hver Regiering paa Prøve, og fordre klogt Raad og hastigt Raad og uimodstaaelig Virksomhed; de Menneskelige Sindsbevægelser at fordreie og forvirre dette fine Uhr; den Menneskelige, især den Franske, Nyfigenhed ei at taale den Langsomhed, som udkrævedes, om nogensteds,

da her, for at lempe Maskinen til Nationen, og den til Maskinen: de nye National-Forsamlinger at ville det, de bør, ogsaa skabe, ogsaa ***régénerere***, og den regierende Parisiske Pøbel at ville eller ikke ville. See! Ædleste Ven, alt dette ville jeg see, og skue paa i lang Tid; men kommer nu Hans Svenske Majestet i Spidsen af alle Franske Printser, og disse anførte af Russiske, Preussiske, Østerrigske, Spanske, Italienske Armeer til Foraaret, saa faaer jeg intet af dette at see, med mindre alle Frihedens Venner fra alle ***Clubber***, ***Cathedrer***, ***Taverner***, ***Caffé***-Huse i Europa tilhobe med eet setter sig i ***March***, støder til National-Garden, og med Arme ligesaa raske som deres Tunger og Penne angribe disse Soldater og Generaler, og jage dem tilbage til Trældommens Lande, for endog der at forfølge dem, og der at oprette Frihedens Banner. ***Enfin il faut voir et nous verrons.*** Vi have i faa Aar seet meget sært, meget uventet. Hvo tør da giette, hvad et andet Aar endnu skal vise os? Skulle en almindelig ***confédération*** blive til, dette er og et Selsyn. Store ***Tragicomedier*** ere vi Tilskuere af: kun ilde! det er paa Menneskers Bekostning. Nu lev altid vel, Bedste Excellence, og elsk den, der saa i Sandhed er

den ærbødigste Tiener og oprigtigste Ven

O. Høegh-Guldberg.

Aarh. d 18 Oct. 1791.

Deres Excellence

At der fra en Aarhuus-Ven intet Brev kom i November Maaned til vor retskafne Kronprintses retsindige Hofmarskalk, vare Forretninger, Reiser og Skriverie eeneste Aarsag til. Nu skal min Dyrebare Excellence derimod have, om Gud lader mig fuldføre mit Forset, to Breve i Decem-

ber, og saaledes fuld Erstatning. Imidlertid er det mig glædeligt at slet ingen skriver mig andet end got om min ædle Vens Helbred, saa jeg drager den for mit Hierte saa vigtige Slutning, at De er vel, i det mindste taaleligen vel, paa Hovedpinen nær, der vel som tilforn giør Dem mange ubehagelige Timer, og som intet uden Vane giør mindre utaalelig. Naar jeg nu i Enden af Aaret faaer et kiert Brev, saa glemmer min Ven ei at sige mig, hvad jeg meest vil vide, hvordan Deres Helbred nu til Jævns Hold er. Thi alt andet, Deres Personlige angaaende, formoder jeg vist at være det Samme; thi jeg hører slet intet, ikke engang Spaadom; og Kronprintsens Retskaffenhed og Hans Vens stadige Retsindighed kunde desuden saa temmelig forvisse mig. Dette mit kiereste Ønske staaer da endnu stille og fast i sin Opfyldelse; og saaledes staae det, saalænge jeg lever! Jeg veed da, at jeg har ikke alleene selv en sand Ven ved Thronen, men det, der vist hos mig er endnu overveiende, jeg veed, at Thronen har en Ven, der er Sindighed og Uegennytte og Retskaffenhed selv. Gud bevare, styrke og glæde Dem, Ædle Ven!.

Jeg kunde nu ende, men dette vil min Ven ikke; og hvad jeg nu skal skrive meere, det er dog kun i den Afstand, hvori jeg staaer, for en stor Deel Gietteverk og Drømmerie. Men da Deres Excellence dog saa vil, og man og læser ikke med Ubehag en taalelig Fabel og en rimelig Roman, Saa anseer jeg selv de fleste af disse kiere Breve som slige Digter, der meere befalde, fordi man elsker Forfatteren end for Digtets eget Værd.

Sverriges splinter nye Alliance med Rusland anseer jeg for vis[1]), siden den uden Vaklen er bekræftet; men dens

[1]) Den blev afsluttet paa Drottningholm 19. Oktbr. 1791.

Indhold i almindelige og *separate* Artikle veed jeg intet, fordi mine Blade vide det ikke; dog synes de 8te Aar, og 300,000 aarlige *Rubler* og en vis fastsat Hielp i Tilfælde af Angreb at være mig altsammen rimeligt, ligesom og at Frankerige er Hensigten, i det mindste den første Hensigt af denne *Alliance*, og uden Tvivl og dens Anledning. Dette Sidste slutter jeg deraf

1. at Keiserinden, som for sin Regentære er den stolteste Monarkinde paa Jorden, og som saa aabenbare erklærede sig for de Franske Printser og det Franske Monarkie, gaaer vist ikke tilbage, sviger vist ikke sit Ord, men vil søge, her ogsaa at reise sig en Ærestøtte.

2. Den samme Printsesse befandt jeg stedse at være overmaade statsklog, og til at naae sine Hensigter ubegribelig listig. Intet Hof forekom mig at være det i saa høi en Grad.

3. Kong *Gustaf* har og givet ligesaa sit Ord; elsker Eventyr og stærke Roller; har en Uroe paa sig, der giør og fordrer ham virksom, behøver Franske *Subsidier*, uden hvilke han ei kand bestaae: var derfor for Keiserinden baade det rette og sikre Redskab, og maatte følgelig komme i den Forbindelse med hende, som vi nu see

Jeg venter derfor i mine Politiske Syner vist store Optrin, sære Optrin inden Foraaret for at berede dem, vi skal have mod Sommeren. Kongen af Sverrig maae nu have sin Nation stemt til at gaae med, og paa den, der vist selv har en god *Dosis* af dens Herres *Enthusiasmus*, og kiender *Subsidiernes* Fornødenhed, vil han nu veie med dobbel Vægt for den Russiske *Alliance*. Det er da troligt, at den bifalder alt, og haaber i *Gustaf* at see *Gustaf Adolph*, og som da, *Sverrig* paa hin Side Havet at stifte sig igien hin gamle Ære, hvor af *Sverrig* saa længe har været stor. Nu arbei-

der, formoder jeg, ***Rusland*** ved alle Hoffer, og ***Sverrig*** i Legtog med at tilveiebringe Hielpere til dette Foretagende; Velyndere i det mindste deraf, og dog for alting Fiender bort, Modstand bort. Nu maae holdes Mod i Printserne i ***Coblentz***, at man dog kand have dem, man skal understøtte, og dem, som kand, naar man vil bryde ind, drage de mange misnøiede Frantzoser til sig.

Lykkes nu Stødet, og en Omveltning gik for sig i Frankerige, hvilken Glands da uden om al den anden Glands, der omgiver ***Catharine?*** og ***Gustaf*** ville da her voxe i Ære. Men da Sverrig ikke for 300,000 ***Rubler*** kand giøre denne, og holde denne Udrustning, som dog maae være af nogen Klækkelighed: saa nedsynker Sverrige i nye Gield, i nye Forvirring, hvilket Onde maae blive stort, om Frankerige giør god Modstand, og holder Stødet enten ud, eller i det mindste i nogen Tid ud. Sverrig vil og maae og skal da, alt i Forhold til Tidens Længde dette Foretagende varer, lide langt meere, end enten ***Subsidier***, der nydes og haabes kand oprette, eller Æren komme til at eirstatte. ***Catharine*** kand da styrte ***Sverrige*** og dets Konge ved alt dette Smiger i en Forlegenhed, og tage en Hevn maaskee større, end nogen Krig kunde skaffe. hende. Og at hun ikke har denne Hensigt, ville jeg ikke vedde imod.

Danmark er nu, kand jeg formode, Stifbarnet, som ikke sees til, ikke agtes. Vi faae at taale det, og opbie det bedre Veir. At være Spillebold for de store Magter, og kun Redskaber for deres Hensigter, er vist en slet Rolle, der og betales slet. Heller ikke har vi enten ***Sverrigs Subsidie***-Haab eller ***Ruslands*** hastiggivne Løfte at fegte for. Den Franske Konges ***Acceptation*** af ***Constitutionen*** giver og i det mindste et forandret ***Phænomen***. Klogt derfor, at vi skal have svart, at ville opbie Keiserens og det Tydske Ri-

ges Beslutning; det er Kongen kun handle og deeltage som Hertug, hvor Sagen nu ei meere angik ham som Konge. Skulde da det Tydske Rige tage Deel, saa ville da og Hertugen i Holsten lade sit *qvotum* marchere, og ikke ukiert skulle det være mig, at nogle af vore Regimenter kunne med den mindst muelige *Risque* for Landet see den virkelige Krig. Imidlertid er det mærkeligt, hvorledes *Europa* bliver ved at være tumlet, og Politiken forvirret, og Statens Styrere forlegne: en *Crisis* følger paa en anden; og alt er af Lave. Men Kiereste Ven, Frankerige er dog Sædet for alle Ulykker; ulykkeligt vist nok at blive som det er; og ulykkeligt og, at gaae over i en anden Forfatning, og der maae det dog over, om det skal reddes; men jeg valgte før at være Hyrde end Fransk Minister enten i den eene eller anden Tilstand, Og nu dens Øer! O! hvilket rædsomt Mindesmærke staaer der, og staaer i Frankerige af de sidste Halvhundrede Aars Philosophie og *droits de l'humanité ou des hommes, comme on voudra*; og dog tør disse Sværmere lige over for disse *Ruiner* endnu pukke, endnu prædike samme sandsløse Philosophie!

Nu farvel for 14 Dage! Elsk mig for vor Levetid! De eier dens hele Høiagtelse og Kierlighed, som er af Deres Excellence

den ærbødigste Tiener og fasteste Ven
OHG.

Aarhuus d. 9. Dec. 1791.

Deres Excellence

Jeg har lovet, at De endnu i December skulle see et Brev fra Deres *Aarhuus*-Ven, og dette Brevs første Bestemmelse maae strax opfyldes. Den Herre, som vi begge af Hiertet lige saa høit elske, som vi ære, være i det Aar,

vi indtræde, fuld lykkelig! Guds Varetægt være over Hans høie og for halv Tredie *Million* Mennesker saare vigtige Person! Viisdom ledsage Hans Handlinger, og aabne Ham de allerbedste Veie til den Stats Tarv og Flor, som hører Ham til! Viisdom aabne for Ham de fuld vigtige Udsigter over det Heeles Vel; det Heeles siger jeg i dets saare mange enkelte, sammenkiedede og forviklede Dele! Viisdom give Ham den for Fyrster først sidst aldeles nødvendige Menneske-Kundskab, Menneske-Dueligheds, Menneske-Redeligheds Kundskab, og Styrke, og Klogskab til at blive Sin Erfaring troe! Dette give Gud Ham, der gav Ham Dyd og Retskaffenhed og Godgiørenhed! Saa følge Ham endvidere det Hæld, den Velsignelse, som vist intet giver uden Gud! Den følge Hans K. Høihed i Staten og i Hans eget Huus! Den oprette Ham hint for os alle, for os vist bittre Stød! Den glæde Ham; Den glæde Hans Gemahlinde vor fuld værdige Kronprintsesse; Den giøre dette vist ædle Konge-Par til det lykkeligste Konge-Par paa Jorden! Dette, Bedste Ven, er mit Ønske den første, og det er det hver Aarets Dag.

Og nu De, min faste og ædle Ven, hvad ønsker det Hierte Dem, der elsker og ærer Dem? Sundhed, Mod, Taalmodighed, Glæde over Herren, Glæde over Hans Hæld i og for Staten, Glæde over Hans Lykke i hans eget Huus og i det store Huus, som er Staten; Glæde nu i Deres eget Huus, Glæde med Deres naadige Frue, Glæde over Deres elskte Frøken-Datter, og Glæde i hver Forrétning. Ogsaa De trænger til Viisdom og gode Raad. Dette give Gud Dem; disse Raad indgive Han Dem, eller veilede Dem til ved hver Trang dertil, og i de snevre Vendinger, man paa saadan Post saa ofte er, og hvor det saa haardt gielder at treffe det rette! Og saa Deres Liv, o hvor anbefaler jeg det til den Høieste! Nu De ville være lyksalig, og Deres

først sidste Glæde være, at De arbeider sig stedse, uafbrudt frem til at findes for Gud ikke uværdig dertil!

Og saa tage vi da Afsked med det gamle Aar, give hinanden Haand til den gamle Pagts ubrødelige Holdelse, og saaledes med Haand i Haand, vel borte fra hinanden, men dog med foreente Hierter, træde over til et Nyt Aar i en nye Række af ventede og uventede Omstændigheder: af gammelt og tilvant og nyt og uvant; af Tilfælde, der ere daglige og lette, og andre, der ere sære og tunge og bekymrende. Det gaaer enhver klog Mand paa de store Poster, som det gaaer den *Capitaine*, der letter Anker paa Rheden, for at gaae til *China*. Han kiender sit Skib: Han veed, hvorhen han skal: han har det til Reisen vel forsynet: han er Søe-Mand og Søe-vant: han har *Compas*, Karter, *Qvadrant*, *Ast*(*r*)*olab*, Beregninger: han har og fuld Besetning. Nu mønst(r)er han sit Mandskab: Tallet er fuldt; men kiender ham dem? Ja! nogle vel: andre kun halv: en stor Deel slet intet; og dem skal han dog seile den lange Reise bort med. Han overseer sine første og vigtigste Mænd efter sig paa Skibet; og finder ved at overtænke dem, een, to ypperlige; atter een, to ham ubekiendte, men med gode *Attester*; atter et Par andre med Kundskab nok, men ikke Erfaring; andre med Erfaring men ikke med Kundskab; nogle med begge Dele, men sære, urimelige, utilforladelige; andre vovsomme; andre feie (feige); andre tegnende til Got, men endnu uvisse. Og med dem skal han gaae bort; thi *Directionen* har sat dem, og med dem skal han betroe Liv og Ære og Gods til Vinde og Bølger. Han gaaer nu til Seils, og veed kun, hvad han nu veed, og Menneske kand vide. Men det, han ikke veed, er de uvisse Vindes Omvexling, Stadighed, Styrke; og er han endelig kommen til *tropicum*, og de visse Vindes Hiem, veed han og ikke, om han fore-

finder ved *Æquator* den udmattende, dødende Stille, eller og maaskee imellem *tropicos* en uventet græsselig *Orcan*.

Det nu, som den gode retskafne *Capitaine* giør, det vil vi og, Dyrebareste Ven, giøre. Vi have hans Vankundighed om de tilstundende og paakommende Hendelser og Tilskikkelser; ogsaa vi maae, som han, altid gaae bort med en Menneskesamling, vi maae sige os selv om, det han sagde sig. Men han har den Beslutning under alt at giøre Sit, med et reent Hierte giøre sit, med et fast Mod urokket at giøre sit, og den Beslutning er og vores. I øvrigt seer han til Gud, som alleene kiender det, Tingenes Natur skiuler for det svage Menneske-Øie, og alleene har saavel det visse, som det uvisse i sin Magt, og til ham anbefaler han sig og Fart og Skib og Folk og Gods. Det samme, Bedste Excellence, vil vi og giøre: endog vor Forstand, vore Indsigter, vor Erfaring ere langt fra ei heller visse enten i deres Gang eller i deres Yttrelses Maade: ogsaa dette vil vi inderlig befale til Gud. Nu dette ville vi og for hinanden; og derpaa omarmer jeg Dem, takker Dem for alt Venskab og hver Venskabs Prøve ogsaa i dette nu bortflygtende Aar, og forsikrer Dem, at, som vist ingen ærer Dem meere end jeg, elskes De vist ikke ømmere af nogen end af ham, der er

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og ærlige Ven

Aarhuus d. 23 Dec. 1791. O. Høegh-Guldberg.

Deres Excellence

En Vens Ønsker til Nytaar; en Vens, siger jeg, af den sande og prøvede Værd som Deres Excellence, have for mig en Dyrebarhed, som Hiertet føler, og her med en inderlig Taknemmelighed erkiender. Venskab havde valgt det

Trykte[1]); og Venskab giemmer det: min saa elskte Ven havde udtrykt sig i hele Brevet, og vær vis paa, at ikke et Ord blev tabt. O! maatte De, Bedste Excellence, være lykkelig! maatte De have de Dage glade og sorgefrie, jeg tænker paa Dem! maatte Deres Helbred være got, og Hovedpine med Alderen tage af, og tage Afskeed! maatte De nyde den for Dem saa følelige Glæde, at den gode, retskafne, sig selv altid lige Herre, vor fortreflige Kronprints, hvis Fødselsdag er mig og mit Hierte en Fest, maatte med et nyt Leveaar have nye Held, nye Velsignelse for Sig og for os; thi dette for os er aldeles for Ham, ligesom dette for Ham er aldeles for os! Saa ville da Gud glæde, beskytte og lyksaliggiøre Ham og med Ham den saa værdige Kronprintsesse! O! maatte det nye Haab, som min Ven betroer mig, maatte det til Disses ligesaa gode, som Ophøiedes, Glæde blive for Dem og for os frydefuld opfyldet!

Deres Excellence nævner Sverrig og den, som De kalder ham, lykkelige *Gustaf*, der efter et saa heftigt, et saa uforskyldt Angreb paa *Rusland* er nu Keiserindens Ven og Bundsforvandt og *Pensionist*. I Sandhed det er Lykke for ham, som uden Tvivl ved den Leilighed har faaet en formeeret Vægt paa sine Undersaatter, der vist ei have Aarsag at være fornøiet med deres Konges raske Anfald og sammes sviende Følger; thi Pralerie maae sige, hvad det vil, kand det dog aldrig være andet, end at *Sverrige* har føleligen lidt, og seent skal ved egne Kræfter oprette den mangfoldige Skade. Imidlertid er det vel den Russiske *Alliance*, som har givet den snedige *Gustaf* Mod til at holde en Rigsdag. Men hvorfor i *Gefle*[2]), og ei i Stockholm? Hvor-

[1]) Trykte Nytaarsønsker sendtes i de Tider gode Venner. Se Mannskriptsamlingen: Sorø Pk. 145.

[2]) Den 27de Jan. 1792 traadte den sidste Rigsdag under Gustav III's Regering sammen i Gefle og var samlet indtil 23de Febr.

for just nu? Er *Finantserne* Aarsag? Eller ere det Russiske Hensigter paa Polen, eller begges paa Frankerige? Alt dette skal Virkningerne lære mig og Aviser og *Journaler* fra nu af til *Julii* Maaned forklare mig. Eet begriber jeg, at Keiserinden med god Føie og aldeles passende med den fine Politik, jeg kiender, har kiøbt Sverrige, som ellers maatte have solgt sig til nogen anden Magt, der vel ikke tænker, Polen angaaende, som Rusland: og Sverrige kand dog bryde Rusland, naar dette er over andre store Foretagender.

See her, Bedste Ven, mine Drømme. Men at *Gustaf*, i denne Tingenes Tilstand for sig og for Rusland i *Europa*, skulle angribe os, det kand jeg ikke tiltroe ham at tænke paa; heller ei Rusland at ville. Ofte, ofte har jeg i det Sted, siden jeg saae dette sære Forbund, havt et hierteligt Ønske; men tør jeg yttre det? tør jeg begrave det i en tro Vens Barm? Maae det hvile der uhørt, umærket af nogen? Nu det er Ønsket. At mit Fædreneland maatte træde til dette Forbund, og at jeg maatte leve og see de tre Nordiske Magter forbundne. Ingen *Alliance* har været i mine Øine naturligere; ingen, som gav en større og sandere Styrke; ingen som endte og forebygde bedre tusende Uleiligheder. Jeg kunde skrive en Bog derom. *Alliance* med Engelland og dens Venner er (alle Tiders Erfaring har viist det) kun at opofres for *Britternes* Handel; men en *Alliance* med vort Norden selv, som ikke bandt os til *Ruslands offensive* Krige, og som var *defensif* alleene, forsikrede vor Fred; formeerede vor Vægt, der aldrig kunde have Tyngde, saalænge Sverrige var os i Ryggen; og giorde i alle Underhandlinger Norden og os i Norden langt mere veiende. Men hertil kommer en Sag, der er mig saa stor og følelig: vore *finantser* kand aldrig komme i Orden; de bedste Planer aldrig have nogen stadig Virkning, saalænge Uroe for Sverrige

skal forvolde de evige *équipemens* og *armemens*, der forstyrre alt og fortære alt. Fred og Forbund med Sverrige og Rusland tillige giør med eet Ende paa de allerfleste af dem; og maaskee kunde saaledes de to Nordiske Nationer efterhaanden lære at indsee, at fast Baand imellem dem ender begges Nød lidt efter lidt; at de slet ingen naturlig stridig *Interesse* har, og at de vel og fast foreente kunne see stivt alle i Øinene.

Men, Kiere, Ædle Ven, kast nu dette Brev i Ilden: De har nu læst det, og seet en Vens Grille-Ønsker, som hos ham ere saa gamle, som aldrig før nu kunde tænkes at blive virkelige; som endog hos mig vist ikke ere uden Griller, fordi jeg mangler al fuld Indsigt i hvad nu er. Endelig blive De ved, at elske den, der saa elsker og ærer Dem, og der saa sandt er

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og tro Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarh. d. 27 Jan 1792.

Deres Excellence,

Den Aarsag, hvorfor jeg ikke i Febr. skrev, vedvarer endnu: da skrev jeg ikke, fordi det er mig saa tungt at skrive til en Ven, jeg saa elsker og ærer, kun blot det, jeg saa ofte har skrevet, og Deres Excellence saa vel veed, at de eier mig, som man eier den, der ikke vil, og ikke kand komme fra den Hævd, som man har paa ham. Og nu, Ædle Ven, da jeg tager Pennen, fordi jeg vist ikke kand undvære at tale et Par Timer med Dem, har jeg endnu ligesaa lidet at skrive om. Thi det Haab, at Posterne skulle give mig noget, være sig fra Kiøbenhavn,

heller fra Hamborg, har og slaget feil. Tre Poster fra Kiøbenhavn savne vi, og neppe blive vi hiulpne i Morgen. Den Hamborg-Post have vi dog, skiønt hver Gang, silde faaet; thi her have vi havt en vældig Sne, og nu have vi havt en vældig Tøe, og have den, saa jeg haaber, at Vinteren tager Afskeed, og Foraaret lidt efter lidt kommer.

Da er det og, at den Nysgierrighed, jeg som *Europæer* og som Dansk har, skal blive tilfredsstillet, hvad dog de Franske *Emigrertes* og den Franske Konges Venner vil giøre for dem; om den saa Fredhigende *Leopold*, der overalt har hidsig søgt Fred og Roe, skulde her blive sig ulig, hvor der er mindre Bevæggrund til Krig, allerhelst om Frankerige vil give de Tydske Fyrster billig *satisfaction* for deres Fordringer i *Elsas*; om Rusland vil giøre sit givne og saa ofte igientagne Ord virkeligt, og nu det har Fred med Tyrkerne (hvilken *Tractat* jeg længes efter at see) da lade det Nabo-Polen ligge, for at lange med sine Arme hen til det saa fraliggende Frankerige, hvis Skiæbne rører intet Land mindre end Rusland; om den Store *Gustaf*, som vist nok ved sin virksomme Duelighed og ved al sin Ubekymring enten om Midlerne eller om den tilkommende Svie for Landet og *successorerne* bringer formedelst sin Kongelige Indflydelse Rigsdagen til Ende, og de følgsomme Stænder og sit *enthousiastiske* og ham lige Folk, hvorhen han vil, om da denne Store *Gustaf* gaaer med sine Svenske Kæmper mod Frankerige, for at tilfægte *Ludvig* den tabte Magt, som han hialp *Gustaf* til[1]), og for at tilfægte sig de *Subsidier*, som *Sverrige* ligesaa lidet kand undvære, som vi *Öresund*. Ei

---

[1]) Der tænkes herved vistnok paa, at det var med Frankrigs Bistand, at Gustav III gjennemførte Revolutionen af 19de Aug. 1772; men det var dengang Ludvig XV, ikke Ludvig XVI, som regerede i Frankrig.

mindre begierlig er jeg efter at see, om *Friderich Wilhelm*, der saa klogelig har nærmet sig til Østerrige, og taget imod den fredelskende *Leopolds* Favnetag dem begge lige tienlige mod det saa veiende Rusland, skulde alvorlig ville tage Deel mod det Franske *Democratie*; thi det ville blive en gyselig Vægt i Veiskaalen. At det Regierende Parti i *Holland*, at Spanien, Sardinien, vel og Portugal, naar Norden og Østen brøde løs, komme med, derom tvivler jeg ikke. Engelland finder sin Regning ved Frankeriges Afmagt og det øvrige *Europæ* Krige. *Danmarks* Valg vil den Herre sørge for, der sørger i det Øvrige saa vel; og Gud vil give H. K. H. her Naade til at vælge det Rette!

Maae jeg dog ikke, Bedste Excellence, vel længes efter Foraar og Sommer! Thi skeer en saa sær, saa sielden Foreening imellem *Europæiske* Magter af saa stridig *Interesse*, og det for at forstyrre det Franske *Democratie*, der maae, bør og skal forstyrre sig selv; og uden al Fremmed Virkning begrave sig under dette mægtige Riges *Ruiner*; ja det for at redde den ynkværdige Ludvig 16, der ved sine Hielperes Anfald paa Staten løber den største Fare at blive med Dronningen et gyseligt Offer under den rasende *Jacobinske* Pøbels Hænder: Kiereste Ven! hvormeget faae vi da at see, og da at lære af vort Kiøns Tænke-Art, og Handle-Maade? Og skeer ikke hiin Foreening, da have vi at sige os selv meget om store, om ubesindige Løfter; og da have vi endnu fri *Parterre* paa det Franske *Theater*, for at skue alle de sære Optog, og lære, om vi ikke troede, at disse udskregne herlige *democratiske* Foretagender vare, ere denne Dag, og skal nødvendigen blive 25 Millioners kraftige Forstyrrere. Men gaaer dette *Trojanske* Tog for sig, da maae min Elskelige Ven troe, at Deres 19 Aars troe Ven vil ret sætte

sig paa Udkik, og det efter utallige Særsyner; hvorledes disse forskiellige Magter vil foreene sig og paa hvilke Vilkaar; hvordan en saadan, saa vanskelig Plan vil blive; fra hvilke Sider og i hvilken Orden de vil angribe; hvor Krigsomkostningerne vil komme fra; og hvorfra erstattes; om ikke den kloge National-Forsamling og den stridbare *Jacobiner-Club* daarlig begynder Angrebet; hvorledes *Enthusiasmus* vil vise sig i *National*-Garden; thi *pro* og *contra* ere mig lige uvisse; hvor Frankerige vil faae Penge fra, og hvad Virkning denne Mangel vil have; hvorledes de *Allierte* ville kunne brække igiennem den lange Kiæde af Fæstninger; hvordan det vil gaae inde i Frankerige, naar Nødens Time kommer, med Kongen, med hans Parti, med de andre!! O! hvilken Skole! Hvilken Tilvæxt af Kundskab, af Erfaring for Agtpaagiveren ved den jammerligste Anledning! Og al denne Iagttagelse kand Deres Excellence have nogle Postdage for mig: De vil da finde nok at tænke over, nok at grunde paa; og saa kommer jeg at faae det samme Syn, og over det samme Syn lige Tanker, lige rørende Betragtninger. Kort sagt! Det maae gaae saa eller saa, vor forestaaende Sommer vil og maae blive frugtbar. Frankerige, der saa tidt var Brænde-Punctet, er det endnu; forhen og længe til Brand for andre, nu for sig selv.

Naar man da fæster Øinene ikke paa, hvad Veir der kan trække op over Frankerige; thi her maae vi giette; men paa den *Orcan* selv, der er gaaen over dette skiønne Rige, der har berøvet det al sin Vægt i *Europa*; der har forjaget saa mange af dens rige og anseelige Borgere; der har saaet over alt den meest udbredte Ueenigheds Sæd; der har tillige ved at ophæve al gammel *Constitution* og Baand stiftet det ulykkeligste *Anarchie*; der har udfeiet alle rede Penge, og nedtrykt den før 20 til 22 gieldende *Livre* nu

til 10 à 12 *ß*; der har ved Forstyrrelsen og Oprøret paa *St. Domingo* og Øerne berøvet Frankerige *Producter* for meere end 40 Millioner Rdlr., og saaledes forvoldt i alle Grene det forskrækkeligste Tab: naar vi, Kiereste Ven beskue dette, vi see og vist vide; maae vi da ikke med Rædsel see tilbage paa alle de *Philosopher*, *Journalister*, *Clubber*, Selskaber, Skrifter, Blade, som have anpriset de Franske *Régénérateurs*, og forgudet deres Formænd! maae vi da ikke kekiende, at *distilleret* Vittighed og *theorètiske* Erfaringsløse Grundsetninger, og politiske *Bretteurs*[1]) og al Stats-Guldmagerie ere Gift og Pest og ødeleggende Storme for det Menneskelige Kiøn! Men efterat man nu for sine Øine seer lagt og udbredt det *Stygiske* Kart over det ulyksalige Frankerige, maae man da ikke forbauses over deres Forblindelse og Uforskammenhed, der endnu tør sige og skrive og paastaae, at dette saa tilredte Frankerige har en Forfatning, der er den fortrefligste, og et Grundlæg denne Time til en Velstand, *Europa* maae gyse for, og Frankerige være stolt af? *Nero* satte Ild paa *Rom*, besteg sin *Altan*, og med *Citharet* i sin Haand besang *Trojæ* Brand, glædede sig over Luen, der udbredde sig over Qvartererne, lod hindre dem, som ville slukke, og frydede sig over de lige Gader og de skiønne Palladse, der skulde komme frem af denne Aske. *Timon*, Menneskehaderen, havde et Træ i sin Gaard, han saa gierne saae, Folk vilde hænge sig i: da han nu af anden Aarsag skulde fælde det, lod han udraabe, at de, som vilde hænge sig, maatte nu til denne Dag skynde sig. Saaledes og disse til Folkene: Frankerige skal falde; følger dog hastigen dette store Exempel: I kunne ellers bagefter blive forskrækkede: glæder eder ved eders Ulykker, I føle;

---

[1]) Spidsbuber.

af dem skal opstaae en Lyksalighed, som I aldrig seė, saalidet som *Nero* saae sine Palladse!

Nu, min værdigste Excellence, her er Brev langt nok for at tale med Dem længe, og komme til at bede Dem at blive ved at elske inderlig Deres gamle Ven, og at sige Dem, hvor hiertelig jeg ønsker Dem Helbred, Lyksalighed, Glæde i Deres eget Huus og H. K. Høiheds Huus. Saa elsk da stedse

Deres Excellences ærbødigste Tiener og tro Ven

Aarhuus d 5 Mart. 1792. O. Høegh-Guldberg.

Deres Excellence

For at min Ædle Vens Brev Dagen efter at jeg har faaet det, endnu denne 17 Martii kand efter Deres Villie helliges *Vulcano*, og gaae over til en ganske anden Natur, besvarer jeg det strax, og har derved tillige den søde Fornøielse ikke alleene strax at tale med den Mand, jeg har største Kierlighed og Tillid til, men og at sette mig selv i Sikkerhed for de Udsettelser, som mine ikke faa Embedsforretninger saa saare let kand forvolde.

Hav da Tak, Kiereste og Bedste Geheimeraad for Deres Brev, og hvert et Ord deri: vi sees ikke, og Gud veed, om vi sees denne Sommer; men vi elske os, vi giøre hinanden Ret, vi kiende os og derfor troe os, og glæde os ved denne gamle prøvede og usvækkede Tillid. O! min Ven! dette Gode vil vi holde ved; det er en sand Skat; lader os tage den med os til Evigheden: vi have været hinanden troe; og hvor let nu at være det! Sandere og grundfastere Ven har De ikke; og jeg ei heller. Det være vor Overbeviisning, fordi det er det! Jeg er tilvisse 10[1]) Aar ældre end De: De

---

[1]) egentlig 20.

overleve da mig! De være lykkelig, saa lykkelig, som man der kand være; og De nyde kun, Kiere Ven, heel den Lyksalighed at have bevart os den dyrebareste Person, og bevart Ham dyrebar, endog til og for en dyrebar og mig saare agtværdig Gemahlinde! De beholde kun og fuld Smag af alt andet Gode, som De har giort og kand giøre enten ved at afværge eller befordre! Dette, min Ven, er vor Deel, og denne Deel har en sand Værd for Gud, og en lang Værd. I øvrigt ville Han, Tingenes egentlige Bestyrer, give Dem Siels Munterhed, Huus-Glæde, Helbreds Styrke og Forstands Styrke! Troe mig! dette er ei Høfligheds Ønske; nei! jeg skiemter ei med Guds Navn; og Hiertet er her heelt til Deres hele Hierte.

Hav og Tak, Oprigtige Ven, at De har villet erindre mig hos vort Naadigste Herskab. O! hvor naturligt for en Dansk Mand, for en ivrig Dansk Mand, Hans K. Høiheds fødde Undersaat, og som føler for denne Retskafne Herre altid den samme Ømhed, jeg følede for 20 Aar siden, at være i idel Ønske for Ham, Hans Liv, Hans Ære, Hans Glæde, og lige saa for Hans saa ypperlige Gemahlinde: også derfor, at De maatte nyde Ægtestandens sødeste Haab og Fryd; den vi Smaae ønske, der have kun for Afkom de smaae og urede Udsigter!

Gud skal og vil og der føie, glæde og velsigne.

Hav endelig Tak, min Ven, at De ville betroe mig over vore Forhold til Fremmede, hvad Deres forbrændte Brev indeholdte. Hos mig staaer det nu alt, skiult for alle, som en Viser paa Veien, der siger mig, hvor jeg skal lade mine Tanker gaae, og hvad Vei jeg skal følge.

Gustaf havde dog ei med sin Rigsdag[1]) denne Gang al

---

[1]) Rigsdagen i Gefle; jfr. S. 349.

den Lykke, jeg ventede; men det er saa vanskeligt at vide, hvad man kand vente, naar man ei har de *data*, man kand bygge Formodning paa. Er det saa, som man siger, at Kongen har forøget ***Sverriges*** Gield med 15 ***Millioner***; andre paastaae endnu høiere: Saa begriber jeg let, at ***Nationen***, som saae dette, maatte blive yderst vankelmodig; og dens ***Repræsentanter***, hvorledes de endog tænkte, skrækkes af Frygt for deres ***Committenter*** hiemme: Thi jeg, der temmelig husker Sverriges Indtægt og Udgift, kand aldrig indsee, hvorledes dette Rige vil kunne afholde Renterne af denne nye Giæld, da det tilforn end ikke med ***Subsidierne***, saa store fra Frankerige, kunde bære sine Byrder og de gamle Renter. Skal nu nye Skatter eller nye Sedle stoppe de nye Huller: saa maae Sverrig falde immerhen dybere, og Misnøielsen tage til, og Kongen blive yderst forlegen; Det vil være saare lærerigt for min Ven, nær hos at følge nøie nu de Svenske ***Finants - Operationer***, Kongens Konstgreb, Nationens Følelser, Virkningerne af alt dette. Hans ***Majestet***, der vist er ***habil***, vil her finde for sig et saare svært Arbeide. Tærningerne ligge paa Bordet: Hvad Kastet skal vise omsider, seer neppe nogen nu. Men hvad har ikke en ubesindig Krig bragt til Veie? Hvor dyre betaler Kongen nu dette Sværddrag? Og hans Søn, hvilken Eftersmag vil han have deraf! og hans Folk, kommer det i Harnisk, hvad kan da skee? og taaler de, hvad maae de da bære! Dette sidste ønsker jeg saa inderlig; thi vore Tider ere ikke saa, at man maae gierne see denne Brand paa noget nyt Sted. Frankerige er vist nok, meere end nok, saavel til Ulykke, som til Smitte. Skribenterne ere galne nok, blandt andre vor store E.[1]) i sine hellige Tydske Maanedsskrifter, over

[1]) C. U. D. Eggers født i Izehoe 1758 † 1813, Professor i Kameralvidenskaberne ved Universitetet i Kjøbenhavn 1785, Deputeret

den Franske Text, at de ikke behøve endnu eet forstyrret Land til at holde Lovtale over, og spaae Lyksalighed om. Disse Mènnesker ere langt meere *Candidater* til Galnings Hospitalet end de, man setter derind. Jeg ville, at de vandrede ud fra os andre ulyksalige Folk til det lyksalige Frankerige. Til hvad Grad af Ulykke meener De, Ædleste Ven, at Frankerige endnu skal komme, førend disse Aufgeklärte kand blive opklarte?

O! maatte dog paa god Maade den Nordiske *Alliance*[1]) komme i Stand! Lad den koste Møie, Taalmodighed, Overvindelse, naar kun Æren reddes og ei lider, den er og bliver den sande, og jeg tør sige, den rette Grund-Cur for vore *Finantser*; thi uden den er alt, Kiereste Ven, kun uvist og uvarigt. Min hele Siel har sigtet derhen; og nu sigte mine Ønsker derhen; vist med af de bedste, som jeg kand giøre for H. K. H. Kronprintsen og Hans lange Levetid. Imidlertid og i al Fald er det en stor Lykke for os, at Sverrige nu er saa kraftløs; thi det lover os dog for nogen Tid Roe; dog saalænge *Gustafs* Hoved og Uroe er vor Naboe, og han ei lyksalig i Italien, saa er intet Veddemaal at giøre. Ikke Han alleene er *Enthusiast*, men og hans Folk; og for *Enthusiaster* bør ingen blive Borgen.

Men d. 1. *Martii*! Kiereste Ven. Hvilket Tordenslag,

---

i tydske Kancelli 1802, østerrigsk Rigsbaron 1806, optraadte som frugtbar statsvidenskabelig og juridisk Forfatter i moderat frisindet Retning, redigerede Deutsches Magazin fra 1788, ogsaa bekjendt som Forfatter af Denkwürdigkeiten der französischen Revolution, hvoraf 1ste Bind udkom 1794, og af et biographisk Skrift om A. P. Bernstorff.

[1]) Jvfr. Side 342. Hvorvidt det vilde blive Danmark tilbudt at tiltræde dette Forbund, var i Vinteren 1791—92 Gjenstand for Tvivl hos de danske Statsmænd.

at *Leopold* er død[1])! Endnu kand jeg ei komme ud af min Forbauselse. Han var saa klog i *Toscana*, at jeg og troede, at det, jeg om ham i *Wien* ikke kunde indsee helst i Førstningen, at det ogsaa for Omstændighedernes Skyld var fornødent, var klogt, var det Bedste. Meget har han endt, meget har han giort i de to Aar; ogsaa det Store, at nærme sig saa til Preussen. Og nu er denne Retskafne død fra et Monarchie, som og er smittet af Frantsoser; død for sit *Brabant*. hvor der er Lue; død for Frankerige, som maaskee ved ham skulde have været udrevet; død for *Europa*, der lod til at kunne have havt Tillid til ham. Der er nu atter her til vore mange andre sære Skuepladse en nye aabnet. De rasende *Jacobiner* have nu fuld Frydefest; den arme Konge et Dolkestød og hele *Europa* en sand Sorg. Hvad nu vil følge, vil vi skue paa; og imedens andre uventede *Scener* aabne sig, vil jeg daglig velsigne min Ven; og De blive ved at elske

Deres Excellences ærbødigste Tiener og tro Ven

Aarhuus d. 17 Mart. 1792. O. Høegh-Guldberg.

Deres Excellence

Den Godhed, som Deres Excellence havde tiltænkt mig med Deres meget kiere Brev af 24de Mart., og som jeg saa inderlig paaskiønner; havde Beltet ved den saa uhældigen forulykkede Iisbaad paa et hengende Haar berøvet mig; thi dette Brev med flere havde lidt meget; dog Seglet bevaret og Brevet selv paa nogle Linier nær.

Saa skylder jeg da nu min Vens Kierlighed Svar paa to Breve, og det to vigtige Breve. Men det sidste er saa, at det river mig først til sig; thi hvad andet er muligt,

[1]) Den tydske Keiser Leopold II døde 1ste Marts 1792. Han havde tidligere været Storhertug i Toscana.

naar jeg tænker paa den Stokholmske allergyseligste Tildragelse[1]), hvad enten den saa er skeet efter Fortællingen, eller den er digtet? Sandt! at *Essen*[2]) og ingen af de nærhosværende mærkede Skuddet; at Kongen kand blive paa Benene; at han kand gaae; at han seer rolig og uforandret ud; at han kand holde Tale: dette, som er vist, er saa besynderligt, saa ude fra alt sedvanligt, at man mistænker her igien at finde hint græsselige Finlandske Optrin[3]); og det saa meget snarere, som man let begriber, at dersom Kongen overlever dette Anfald, maae han blive i det mindste for en Tid, sit Folkes Afgud, Yndling og ømmeste Omhu; Misnøielsen maae legge sig; de Misnøiede maae tie og skiælve; *Gustaf* bliver meere Herre end nogen Tid tilforn; Adelen, som havde ved Rigsdagen begyndt at vinde Tiltroe tilbage hos de andre Stænder, maae nu falde fra alt, og ved den Mistanke, som er kastet paa Standen, blive afskyet og forladt. Kort sagt: dette Skud maae Kongen regne blandt sine allerheldigste Tildragelser, der endnu oven i Kiøbet setter ham høit op i de største Heltes Tal for det Mod, den Stilhed, den Aands Fasthed, som han i et saa forskrækkeligt Tilfælde viiste, og det saaledes, at om han havde beredet sig dertil, og fattet sig derpaa, kunde han aldrig have naaet høiere. Sandt! her ere Omstændigheder efter Skuddet og ved Skuddet; her ere Statsfordele af Skuddet; her er en Ophøielse for Herren selv, som kunne giøre det

---

[1]) Den 16de Marts blev Gustav III dødelig saaret, den 29de døde han.

[2]) H. H. v. Essen født 1755 † 1824, bekjendt som Feltmarskalk og som den første Statholder i Norge efter dette Riges Forening med Sverige. I Aaret 1792 var han Hofstaldmester.

[3]) Til de falske Beskyldninger, Gustav III's Fjender fremførte mod ham, hørte ogsaa den, at han selv havde staaet bag ved Militæroprøret i Finland Sommeren 1788 for derved at faa Paaskud til at vække Nationens Forbittrelse imod Adelen.

i høi Grad rimeligt, at han, der saa ofte har viist de største *Theater*-Spil, nu har villet viist det allerstørste. Hvad Bestyrkelse der kand komme fra Læge og Læger, er let at faae.

Men nu fra den anden Side ***Anckerstrøm***, Kongemorderen: og han ***arreteret***, fundet end med een Pistol, og endnu en Kniv: han allerede bekiendt sig som Morder, og det med en ***fanatisk*** Frækhed: han udlagt adskillige af de første Slegter; nu ***Liljehorn***[1]), som har skrevet Advarsels Brevet, og maae fortælle sin Anledning: Hvorledes skal man kunne rime dette, Allerbedste Ven, med den første Forudsetning? Verden har Exempler nok paa ***Fanatici***, som have ladet sig overtale til slig Ugierning; paa Ondsindede, forbitrede etc., som have giort sligt; paa gevinstsyge, som have ladet sig kiøbe dertil: men aldrig husker jeg noget Exempel paa en eeneste, som har ladet sig kiøbe til at udgive sig for en Kongemorder. Og dette maatte dog her nødvendigen være Tilfældet med denne ***Anckerstrøm.*** Hvad Betaling skulde han kunne faae, eller indbilde sig at kunne faae? Hvad Taushed kunde man vente af en saa Nederdrægtig? Skulle jeg endog ville overspænde min Indbildning, og troe, at et fortvivlet Menneske gav sig selv bort for at giøre sin Familie lykkelig: saa maatte det og være i ***Accordten***, at han, efter at have bekiendt, hvem man ville have ofret, ogsaa havde betinget sig, Dagen efter at faae Gift, eller i det mindste komme til at rømme bort. Alt dette er foreenet med saa meget voveligt for Forfatteren, om det er et

[1]) Umiddelbart førend Gustav III indfandt sig paa Maskeraden, hvor han blev skudt, havde han modtaget et anonymt Advarselsbrev, der var sendt ham fra en af Deltagerne i Sammensværgelsen imod ham, Oberstlieutenant Liljehorn.

Skuespil, at jeg ville falde i høieste Forundring over denne allerformasteligste Vittighed.

Min Bedste Excellence seer da, at jeg tvivler, at jeg endnu ville troe det meere ligefrem og forklare den styggeste Gierning, som flere af lige Slag; af Had, Hevn, *fanatisme*. Den eneste Tvivl, som er mig tilbage, er den samme, som De Selv har; den nemlig, at Digt, Opfund, *Theatre*-Spil er som hiemme der, hvor dette er skeet. Men skulde saa være, da skal vi erfare, hvor svært, ja jeg tør sige, hvor umueligt det vil blive at forstikke Skielmen, og skiule dette gyselige Bedragerie. Det maae pippe frem, ja jeg tør sige, vise sig frem; og let kand *Curen* blive tusend gange værre end Sygdommen.

Thi har den Ulykkelige udlagt saadanne og saamange Personer, og det efter Aftale blot for at udøve Hevn: saa da disse dog ikke kand nedsables, men maae af en Ret dømmes: saa hvad Skiul jeg end vil udtænke, bliver dog altid det umueligt at holde en saa aabenbar Uret og saa grumt et Tyrannie fordækket. Det maae herfrem, og Stifteren med i sin rette Gestalt: og hvorledes vil det da gaae, naar dette Afskyelige kommer til al foregaaende billig Misnøielse.

Og er nu Historien sand, og er *Anckerstrøm* Kongemorder, og har han Medvidere, og havt Tilpustere, da forestaaer den grueligste Bøddel-*Scene*; da udgydes Blod, og saaes Had; da maae *Gustaf* gyse, om han lever, midt i sin Triumph: Sverrigs *Finantser* bliver ei bedre derfor; Misnøielsen bliver ei ude uden for en Tid; og imedens Kongen med Rette skiælver og bliver usikker paa Liv og Alt, vil saadanne Raad tages og følges, som giøre dette Rige aldeles ulykkeligt. Men under alt dette hvilket Skrig vil reise sig imod *Aristocrater*? Skulle nu alt være, som det foregives, mon

da ei den Franske ***propagande*** skulle være heri; i det mindste faae Skyld for at være heri?

Snart vil min Ven komme til ved flere Omstændigheder og de nøiere Oplysninger, at see klart heri; og noget nær veed De, naar De faaer dette, hvor vi ere, og hvad vi bør troe. Jeg længes og efter samme Kundskab, meere end efter Udfaldet af det Franske Raserie, hvilket dog saa meget fæster sin Tilskuer; men dette er saa nær, saa nyt, saa sært, os saa angaaende. O! ja! Døer Kongen, det vedkommer os: lever han, det er og for os: er det et Spil, det er os vigtigt; og er det Alvor, da ere her Følger, som Danmark vel har Aarsag at see efter.

Men, Kiereste Ven, hvilken Tid dog som vores! vi vide dog ikke, naar vi begynde en Maaned, hvordan den vil ende. Alt er overordentligt og uden for den sedvanlige Gang, og de særeste Tilfælde hyppe sig saa paa hinanden, at al Klogskab studser ved det Nærværende, og tør intet arbeide fremad mod en Tid, han seer saa saare uvis. Jeg tilstaaer Dem, Bedste Geheimeraad, at vor Tidsløb skrækker mig, og synes at forkynde noget Sært Tilkommende; men vi ere her, og skal igiennem. Ogsaa skal vi see, om ***Triple-Alliancen***[1]) maae skee, og kand skee, og bør skee. Naar vi giøre vel, hvad vi bør, saa er vort Regnskab Got, og Gud giøre Resten! Underlig beskytter Han ***Danmark***: Han velsigne fremdeles vor gode Kronprints!

Saa gierne saae jeg min Kiere Excellence denne Sommer, og talede med Dem nogle Timer, men kand det nu ikke skee, saa være Gud med Dem! saa bevare Han mig Dem, og Dem Deres Helbred og alt hvad Dem og mig kiert er! Elsk mig som hidtil: De elsker ingen meere trofast og meere skiønsom.

---

[1]) Jvfr. Side 359.

Maler *Lorentsen*[1]) (sendt) til Norge er vor retskafne Herre til Ære, og Dem, min Agtbare, til Berømmelse. Prof. *Thorkelin*[2]) er nu fra mange Sider lykkelig: hans Giftermaal er og got; og hvormeget skylder han Dem; thi uden Dem var denne min Plante jo gaaet ud. Deres Exc. ønsker min Oversettelse[3]) udgiven, og vær vis paa, at Deres Ønske veier meget. Men derom skal jeg i et andet Brev, om *Europa* ikke vil blive for frugtbar, tale omstændelig.

Nu vil jeg kun af inderste Hierte omfavne Dem, og sige, at vist ingen er med fuldere Høiagtelse og inderligere Hengivenhed

Deres Excellences
ærbødige Tiener og troe Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarh. d. 2 Apr. 1792.

Deres Excellence

Saa er da *Gustaf* død. Dette har man her med sidste Post fra Kiøbenhavn ved saa mange Efterretninger fra forskiellige Hænder faaet stadfæstet, at jeg maae og tør troe Rigtigheden, og derfor ei kand andet end lade mit Hierte, der er saa fuldt, faae Frihed til at udtømme sig til min saa elskte og agtbare Ven.

Han er da død; han som Gud havde givet Forstand, Kraft og Virksomhed til at have giort sit Folk lykkeligt, naar han havde følt, at som det er Regentens første og

---

[1]) Christian August Lorenzen f. $\frac{10}{8}$ 1750, blev Professor ved Maler-akademiet 1801; døde som Historiemaler $\frac{8}{6}$ 1828.

[2]) Jvfr. om ham S. 130 og 315.

[3]) Guldbergs Oversættelse af det Nye Testamente udkom 1794 i 2 Dele.

væsentligste Pligt, saa er det og, hvilket er mærkeligt, gierne den letteste, og altid den meest rolige; thi dertil udfordres kun at legge gode Planer, vælge tilforladelige Folk, vaage over hine og disse, see selv stedse med, see sig overalt omkring, være god mod de Gode, alvorlig mod de forsømmelige, stræng mod de Forurettende, handthæve jævn Regentens Høihed og Vægt, og være saa i det øvrige Fader og agtbar Fader, god Nabo og agtbar Nabo, ærlig Bundsforvant og dog uafhængig Fyrste. *Gustaf* tvertimod havde ved Siden af fortrinlige og ikke udyrkede Naturgaver stor Vittighed, spillende Indbildning, en urolig Siel og en pirrende Begierlighed efter at være stor, sær, forundret; alt tilhobe saadanne Egenskaber, som Historien har viist mig at være sikker Forvarsel for en ulykkelig Regiering og en uhældig Regent, med mindre megen sund Sands og grundfæstet Religions Følelse kand komme til at veie ned paa denne ellers flagrende Siel: ogsaa har jeg fundet, at stor Modgang i de første Regierings Aar kand blive en kraftig Modvægt. Denne sunde Sands, denne ømme Samvittighed havde nu ikke Kongen; heller ikke havde hans Regierings Begyndelse de Anstød, som læge ved at give Agtsomhed og Varsomhed. Tvertimod ung kom han til Regieringen, Aaret efter overtraadte han sin Eed; strax virkede han, just som han nu har endt, ved at *marchere* mod *Norge*[1]), og saae det allerede under sine Fødder: Aaret efter giorde han Mine til at anfalde *Rusland*[2]); men dette blev hindret: *Vergennes*[3]) kom

[1]) Umiddelbart efter Revolutionen den 19de Aug. 1772 var Forholdet imellem Danmark og Sverige meget spændt. I Danmark var man overbevist om, at Gustav III pønsede paa et Indfald i Norge.

[2]) En saadan Plan havde han i Virkeligheden slet ikke.

[3]) Vergennes, der havde været fransk Ambassadeur i Stockholm 1772, blev kaldet tilbage til Frankrig i Sommeren 1774 for der at overtage Stillingen som Udenrigsminister, hvilken han beklædte indtil sin Død 13de Febr. 1787.

til Frankerig, havde Øie med de store ***Subsiders*** Anvendelse til Flodens og Tøihusenes Istandsettelse, kiendte ***Sverrige***, kiendte ***Gustaf***, gieldte hos ham, lod ham afkøle sig ved Reiser og andet saadant, og saalænge han levede, hindrede farlige Udbrud. Men nu er han ikke meere; og Tyrke-Krigen befordrer England af Had til Rusland; og Engelland, som fandt samme Had i Preussen, og kiendte samme Had hos ***Gustaf***, og endnu hos ham Indbildning og Æresyge og Uroe, hidser ham, der saa let lod sig hidse, der saae i sin Indbildning allerede ***Petersborg*** erobret, ***Finland***, ***Ingermanland*** og ***Lifland*** bragt igien under det Svenske Scepter, og sig i Triumph at komme tilbage til ***Stokholm***; og saaledes begynder han da en unødig Krig[1]), og det uden Stændernes Samtykke imod sin Eed. Her aabnede sig nu Kilden til alle følgende Ulykker; til ***Officierernes*** Vægring; til den deraf følgende ***Tragoedie***; til Rigsdagen 1789; til Eedens Brækkelse 2den Gang ved de Kongelige Rettigheders Udvidelse[2]); til Stændernes deels Forførelse, deels Undertrykkelse; til Adelens billigste Misnøielse; til den heftige Krigs-Rustning og vældige Angreb i 1789; til den græsselige Tilvext af Gield; til den hastige Fred; til Rigsdagen nu i ***Gefle*** og hvad dermed var foreenet, og som mødte der, og nu til Morder-Skudet og Døden selv, og alt hvad nu følger paa hans Død. Gode Gud! hvilke hyppede Følger af et ubesindigt Skridt! Dette havde staaet i hans Magt at lade være; men dette eengang giort, stod det ei meere til ham, at styre Tilfældene: Han var nu i denne stridige Strøm, og maatte gaae, som den førde. Vi have seet, hvor han strandede; og nu er han i en Dommers

---

[1]) Krigen fra 1788—1790.
[2]) Ved Sikkerhedsakten af 21de Februar og 3die April 1789.

Haand, hvor ingen Taler-Konst hielper, ingen Maske skiuler og ingen Løgn redder.

Der er han: det kand vi sige, og meere bør vi ei heller sige. Og der er han efter den samme Nødvendighed, hvorefter han blev til, uadspurgt, og enten han saa troede, eller ikke.

Men fordi han er borte, derfor ere Følgerne af hans Handlinger ligefuldt paa Jorden. Den uslukkelige Gield, den ødelagte Flode, de udtømte *Magaziner*, og det, som hart ad er værre, Stand ophidset mod Stand, Familie mod Familie, Ueenighed, Mistroe, Forræderie, trufne Skyldige og anklagte Uskyldige har hans Rige og hans Søn til Arvegods efter ham. Og, Kiereste Ven, hvor skiælver jeg for Efterretninger derfra! og dog længes jeg derefter.

Kunde de Svenske sandse og vaagne op af al den Svimmel, hvori han har kastet dem: saa maatte Partierne legge sig, og Fædrenelandet blive for dem alle Hovedsagen, saaledes som dette blev det 1720; men tør jeg haabe af det forroste 18 *seculi* Ende, hvad man kunde haabe saa omtrendt af dets Begyndelse? Da blev og var *Sverrig* klog omtrendt i 18 Åar[1]); dets Tilstand er nu slettere, kunne det nu og blive klog i 18 Aar? Længere kunde og *Sverrige* ei holde det ud, at være klog; thi siden den Tid har det 1739[2]) og 1756[3]) giort, som dets Konge nu giorde 1788; og det var ei Sverriges Skyld, at de ei med *Peter* 3 angrebe os 1762. Sverrigs Stænder havde dog i disse anførte Aar Magten i Hænderne. Denne Anmærkning er, Ædle Ven, ikke at glemme.

---

[1]) Saalænge de ældre «Huer» med Arvid Horn i Spidsen havde den væsentlige Indflydelse paa Regeringen.

[2]) I dette Aar forlod Sverige den fredelige Politik, det havde fulgt under Horns Ledelse, og begyndte at stille sig i et fjendtligt Forhold til Rusland.

[3]) Der tænkes herved paa Sveriges Deltagelse i Syvaarskrigen.

Imidlertid han er død: og *Rusland* har derved tabt sin nye Bundsforvant, der havde været saa brugbar i hvilke nye Planer *Rusland* end har for. Men *Danmark*, det retfærdige og rolige *Danmark*, har været saa lykkelig at tabe en soren fortvivlet Fiende, og Frygt for at blive som hidtil fortæret, langsom fortæret af de hyppige *armemens* og *équippemens* snart for virkelig, snart for blind Larm.

Hvor ønsker jeg vor gode retskafne Herre denne Roe, denne Sikkerhed, for dog engang at see *Finantserne* ikke alleene vel ordnede, men og denne Orden sat i nogen Tryghed mod Forstyrrelse! Endelig, min Ven, hvilken Tid som denne! Er man og i Dag det, man var i Gaar? Men det ere dog vi nu i 19 Aar; og med det Hierte omarmer jeg Dem, og skriver mig

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og tro Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 10 Apr. 1792.

Deres Excellence.

Nu jeg skriver dette, er Deres Excellence, om vore Efterretninger ellers ere rigtige, paa Reisen; og jeg og hiemme fra i Horsens, hvorfra dette gaaer. Begge ere vi paa sedvanlige Steder, naar dette har den Lykke at komme i de bedste Hænder, og læses af den bedste Mand.

Saa inderlig glæder jeg mig, at H. K. H. vor ædleste Kronprints er igien i det store Haab for Sig og for os at blive Fader. O! maatte den bedste Varetægt nu hvile over den Høie Moder og det Høie Foster, og maatte Begge Deres K. Høiheder nu glemme ved det heldigste Udfald, hvad

der for os saa sørgeligt forhen indtraf. Maatte dette skee! Og hvorfor skulle vi ei haabe, at det skeer?

Sverrige, som forhen tildrog sig vor Opmærksomhed, synes at blive rolig; og hvor ville jeg, at den Franske Galenskab maatte blive langt borte fra Norden. Min Ven veed, at derfor er min største Afskye, fordi jeg kiender intet Middel bedre valgt til at giøre en Stat ulykkelig, og fordi jeg veed af alle Tiders Erfaring, at der i ***politiken*** er en ***fanatisme*** ligesaa smitsom, som i ***Theologien***, men ***fanatiker*** duer jeg ikke til, og denne Syge er jeg, hvori den endog findes, en soren Fiende af. ***Sverrige*** ønsker jeg derfor, vist lidt egennyttig, reddet herfra: og gierne roser jeg Hertug Regenten[1]), at han, maaskee mindre politisk, udleverede til Stats-cassen den hele i reene Midler fundne Efterladenskab, isteden for at have den mod den store Trang som et Tilflugtsmiddel for sig i sit Regentskabs Tid. Men det Ædle, som Handlingen har fra en anden Side, er saa stort, at Politiken kand gierne tie; og naar Regenten kun holder mig ***le mal françois*** borte fra vort Naboskab, og bliver det velgiørende Freds ***Systeme*** tro, saa vil jeg og see med Bifald paa, at den stolte og butte Græve Munck[2]) med Eet faldt fra al sin Høide; kun at jeg vidste, om han havde smittet sig, som man siger, med det skiændige Seddel-Bedragerie[3])! Er han ei deri skyldig, da er det vel stærk at betage ham hans Værdighed.

---

[1]) Gustav III's Broder Hertug Carl af Södermanland, der under Gustav IV's Mindreaarighed styrede Sverige som Regent fra 1792 til 1. November 1796.

[2]) Adolf Fr. Munck f. $\frac{28}{7}$ 1749, Kammerpage 67; steg hurtig fra et Trin til et andet; blev Friherre 78; Greve 88, forvist Apr. 92 † $\frac{18}{7}$ 1831 i Carrara.

[3]) Om hans Seddelbedrageri see Biographiskt Lexikon öfver namnkunnige Svenska Män IX. Side 317 følg.

Med Eet have vi, Bedste Ven, en ligesaa behagelig som uventet Roe. *Gustav* 3 blev ikke til, og vi med hans eget Folk synes at kunne love os mange Aars Fred. O! hvilket Forsyn for *Danmark*! Under Guds Velsignelse kand nu vore *Finants*-Planer have Tid til at udvikle sig; og Roe til at bære Frugt. Hans Død var den sande bekræftende Underskrift.

Det Vidunder, Frankerig, er nu meere end nogen Tid et Formaal for min Nysgierrighed; thi til alt andet er nu denne sære Krig kommen til, vist af ligesaa stærke *theoretiske* Grunde som alt det andet. Jeg skal da nu see, hvorledes disse *Democrater* vil føre Krig fra et *anarchie* med en tugtløs *Armee* under Bestyrelse af en *executif* Magt, som intet gielder, og af en *national* Forsamling, som er for stor til at kunde virke hastig; og for forvirret til at kunne virke vel. Men dette være nu som det vil, saa tør jeg ønske, at Østerrige og dets nye Ven *Preussen* maatte med største Eftertryk strax og endnu denne Sommer gaae løs paa disse *enthusiaster*; thi saare let kand disse Folk fatte sig; kand blive Soldater; og ved en mat Krig dannes til det, som de nu ikke ere. Mennesker af det Slag blive ikke stille, ikke kloge, uden ved et Indtryk endnu lidt stærkere end det, som har rystet deres Hierne. Og jeg i mit lille Rum saae saa gierne dette skiønne Kongerige frelset og *Europa* lægt for en Forvildelse, som ikke har overfaldet faa af dens Medborgere, der endnu, skiønt alt fra alle Sider forkynder Frankeriges Ulykke, ville saa gierne indbilde sig selv og andre, at det er kun et overfarende Tordenveir.

Men jeg vil slippe alt dette Store, og nu kun tænke paa os To; min ædle Ven og mig. De skal i Sommer røre Jylland omtrent 17 Mile fra mig, og jeg dog ikke see Dem,

som jeg saa gierne saae; men kand og bør det nu ikke være, saa ville De dog i et roligt Øieblik skrive mig, hvorledes De lever; om De er frisk, om De er saa fornøiet, som De kand være; om De ikke altid elsker mig, der saa elsker Dem. Dog det giør De; og dette giøre De, saalænge jeg fortiener det; og det tænker jeg stedse at skulle giøre; thi intet er enten meere let, eller meere Pligt.

Jeg i min liden Deel er frisk, og nu til Ugens Ende forbliver her, hvor jeg alt har været siden d. 18. Embedet vil saa; og hvad det vil, vil og jeg. Sommeren er meget adspredende, og derfor af og til byrdefuld. Men Helbred med Lyst letter alt.

Min Ven behagede at troe vel om mine Vinterafteners Frembringelse nu i en deel Aar, og ønskede at bestemme mig til at lade dette mit oversatte N(y) T(estamente) trykke. Deres Villie (De troe mig) veier paa min, og hielper til at nedtrykke Veiskaalen. Mine Indsigter og min Sprogkundskab ville mine Landsmænd vente meget af; og min Alder taaler ei, at dette Haab bliver skuffet. Dette giør, at jeg vaklede længe, og ville saa gierne vakle endnu; saa gierne have kun oversat for mine Børn; dem jeg allerførst har havt i Sigte. Men nu vil De, Kiereste Ven, andet; og vil De nu og, om dette Forsøg vanlykkes, bære Sorgen med mig? De frygter ei derfor; thi De tiltroer Deres Ven for meget; og jeg har giort og vil giøre alt til, at vi ei skal bære for meget. Men nogle Anmærkninger og andet sligt mangler endnu; og Sommeren, jeg før talede om, duer saa lidet for mig til saadant. Imidlertid vil jeg see at forføre ***Gyldendahl*** til at blive Forlegger. Lykkes det, saa er meget lettet.

Her seer nu Deres Excellence alt, som jeg tænker. De leve, være lykkelig, og nyde Helbred! Saa vil De

og altid elske den, som med den inderligste Høiagtelse er af Dem vist

den oprigtigste Ven og ærbødigste Tiener
O. Høegh-Guldberg.

Horsens d. 22 Mai 1792.

Deres Excellence

Det kierlige, tillidsfulde og vigtige Brev af 20 *Junii* er mig, som saa mange venskabelige forhen, et dyrebart Pant paa det Sindelav til mig, som jeg veed at skatte, og stedse vil fortiene at beholde ved det samme Hierte og den samme urokkelige Tænkemaade. De veed alt dette, Bedste Excellence, om mig, ligesom jeg veed det om Dem; og jeg er forsikret om, at den følgende Tid skal ligne den foregaaende. Mine Ønsker (troe mig, min Ven) svæve daglig om Dem og om vor retskafne Kronprints. Ham ville Gud glæde og bevare og velsigne saavel i Hans eget Huus, som i det store Huus Staten! H. K. Høiheds naadigste Erindring om en gammel Ham gandske hengiven Tiener er mig alt det, den bør være, og Deres vennefulde Erindring, Kiereste Hr. Geheimeraad, er mig ligesaa dyrebar som vis. Den gode Gud vedligeholde Dem Mod og Lyst og Velsignelse, hvor De er, har været saa vel, og er saa nyttigen!

Ja vist hørde jeg og, Bedste Ven, dette mig saa uangenemme Rygte om Deres Bortgang. Som erfaren Mand og saare kyndig om de Kiøbenhavnske Rygter og den Kiøbenhavnske Lyst til nye Skuespil og nye *Acteurer*, blev jeg mindre rørt, fordi jeg har meere Vantroe. Men tilsidst skrev en vis høi Person[1]) mig og dette Rygte; og var min

---

[1]) **Utvivlsomt Arveprindsen.**

Ven hos mig, skulle De læse hvorledes han skrev det og med hvilken Følelse og hvilken yttret Mistroe om Visheden, og Misnøielse, om noget vist skulle være deri. Det ville glæde Dem indtil Taarer at see dette klare Beviis paa hans Dom om Dem og Hierte til Dem: mig rørde det ømmeligen. Endnu tvivlede jeg, og det uagtet Forsikringer paa Forsikringer af andre; thi deels troer jeg anderledes om vor Kiere Kronprintses Fasthed, deels var der i Hoffets Tilstand noget for mig saa imod en saadan Forandring, at min øvede Siel fandt Urimelighed. Og hvor glad er jeg, min Trofaste, at jeg nu af Deres eget Brev seer, at jeg sluttede rigtigen, og hvor takker jeg Dem for denne Forvisning, og hvor tager jeg Deel med Dem i de Mærker, som De ved denne Leilighed har havt paa manges Omhu for Dem og Overbeviisning om Dem! Min hele Siel under Dem denne Smag af en rigtig Handlemaade, denne Løn for en ærlig Tieneste, og dette Pandt paa Godes Bifald. Hold ud, min Ven, paa den Post Gud satte Dem, saalænge Han holder Dem der: nyd den ubetalelige Roe, som De har i Dem Selv deraf, at De veed at have retskaffen tient Gud, Kronprintsen, Landet, og at De kand sige Dem Selv, at De have befordret manges Vel, skadet ingen, hevnet sig paa ingen Uven. Skulle da den Tid komme, at Gud kalder Dem fra denne Post, da gaae De med Glæde; da følge De den Beslutning at leve Dem Selv, og som den, der ei behøver Staten, at leve den foruden. Men saalænge som De ei seer Guds klare Vink, da giøre De som jeg: da blive De, da befordre De ei, ved noget forsetligt, Bortgang fra Møie, Kummer, Efterstræbelse, Uroe, Udmattelse, paa det en god Samvittighed endog fra den ømmeste Side kand derefter hver Dag være Dem det Giestebud, som den nu og derfra er mig.

Hvor gierne talede jeg Dem et Par gode Timer, og

hvor skulle vi bruge Dem! Kunne vi dog næste Aar, om vi begge leve, nyde den Lykke! Min Ven giver mig dette Haab: maatte det dog vorde opfyldt! Troe mig Barn nok, for nu at glæde mig dertil.

Hvad *Sverrig* og dens *finantser* angaaer, da maae min Ven holde mig til Gode, at jeg anseer det umueligt for Regenten og for Kongen i mange Aar at kunne ophielpe dem. Det forstaaer sig, at jeg setter det forud, at Gielden er henimod 40 Millioner *Sp*. Min Ven maatte blot giøre mig vis om dette; thi Sverriges *Resourser* har jeg engang saa nøie studeret, og dets staaende Indtægter og Udgifter have vi saa vel trykt opgivne, at man kand lide derpaa: det sande *facit* faaer man saa ud, naar man kun veed Gielden. Vil Regenten drage, som Stænderne fordum, Penge fra Floden, Fæstningerne, Tøihusene; vil han reducere Armeen: saa kand indtil en vis Grad betales meere om Aaret paa Gielden; men saa tiener han os paa en anden Side. Besparelse i Hofholdning etc. har ved Siden et andet Onde, manges Brødløshed og en formindsket *Circulation*, hvilken desuden maae lide gyseligen ved Penges aarlige Udgang til Gieldens Afbetaling. Orden i *Finantserne* kand bringes tilveie, uden at Gielden bliver mindre: denne Orden er et stort Gode, ogsaa i den Henseende, at den befæster *Crediten*; men derfor er Gielden endnu den samme, og har sine trykkende Vanskeligheder. Men de Svenske har en fortreflig Egenskab, som vi aldeles ikke have; det er at rose sig selv, og det saa vel og saa eftertrykkeligen, at alle Fremmede troe dem; da vi tvertimod lyve om os selv, foragte os selv, nedtrykke os selv; og alle Fremmede troe os; men derfor og bedrage sig om begge Folk. Endog de Svenske troe vi om de Svenske.

Kong *G*(*ustav*) *A*(*dolf*) kalder og skriver sig Arving til

Danmark, er min Ven saa god at fortælle mig. Sandt! han er det efter Kongeloven, naar Kronprintsens Mandlige og Qvindelige Afkom og Arveprintsens ligesaa er ikke meere; men først maae da disse Herrers Mandlige og siden deres Qvindlige Linier tilhobe være uddøde, at jeg og ikke skal nævne Pr. *Lovise Auguste* med Hendes. Sandt! at *Frid.* 3 strax efter *Souveraineteten* lod sin ældste *Datters*[1]) Søn, Churprintsen til Sachsen, kalde Arvepr. til *Danmark* med videre. Siden er intet saadant skeet. Skulle ei *Gust.* 3. have døende villet betænke os med dette Mindesmærke? Jeg erindrer mig, at da denne Kronprints var fød, forlangde han efter Kongeloven den deri befalte *Act* til Forsikring om Anmeldelsen. Dette er da en Følge; uartig var Begieringen; ubehagelig Tilstaaelsen; og vanskelig Negtelsen af de foranførte Grunde. *Chicane* er det i det Hele; og vist ligesaa betænkelig at negte, som modbydelig at tilstaae. Torde jeg raade noget, skulde vi aarlig eengang af alle Prædikestole lade af Kongeloven de Artikle oplæse, som angaae Arve*successionen*, og derpaa en Fortegnelse under Kongens Navn af det K. Huses Arvinger i den Orden, som de efter Kongeloven *ascendere* til Thronen. Min Ven kunde maaskee finde, at dette ikke alleene var god og lovlig Betaling for denne Svenske Indtrængelse, men og en viis og velgiørende Indretning til Underretning for Landets Børn til alle Tider. Jeg anseer Tanken vigtig; men den maae være af Dem Selv og ikke af mig.

Hvad Patriotische Gedanken eines Dänen[2]) etc.

---

[1]) Frederik III's ældste Datter Anna Sophie f. 1647 † 1717, gift med den senere Kurfyrste af Sachsen Johan Georg III.

[2]) Dette af Grev W. v. Schmettou i Aaret 1792 udgivne Skrift vakte stor Opsigt paa Grund af de stærke Angreb, det indeholdt paa Ordningen af Danmarks Hærvæsen, og dets Forslag til betydelige Indskrænkninger i Udgifterne paa dette Omraade.

angaaer, da er min Dom om dette ***Schmettauske*** Arbeide i et og alt den samme som min Vens. Der er nemlig noget deri uden Tvivl sandt; men naar dette sande kunde iverksettes i sit rette Forhold, det maae varsom betænkes, og med Øine paa Naboer vælges. Artigt ellers, at i den anden Part, hvor Hovedsagen er sand, har han ved flere Exempler forstyrret, hvad han i første Part har fordret. Urigtigheder og Usandheder endog, ere der flere af; men ingen af dem større, end at vore Bønder havde giort Oprør, naar de sidste Friheder ei vare dem tilstaaede. De tænkde vist aldrig derpaa. Ogsaa denne stakkels ***Piece*** er da til for at giøre os i alle Henseender foragtelige; dette er alle vore Smøreres Heltegierning. O! Bedste Excellence, hvor jeg afskyer dem! O! hvor jeg ønskede disse Usle en National-Forsamling, at de kunde ***regenerere*** os, som hiin har ***regenereret*** det lyksalige Frankerige! Ogsaa i denne viise ***Piece*** er under alt Sukkeret denne Gift.

Jeg maatte feile alt hvad Menneske kand feile, naar ikke de Franske ***Fanatikers*** Fald, om saa oven til er besluttet, bliver eeneste Redning for det øvrige ***Europæ*** indvortes Roe. Naaes dette, saa falde med alle ***Schm***(***ettaus***) og ***Egg***(***ers***) Spaadomme og høikloge Raad. Naaes dette ikke, da behøver det andet ***Europa*** alvorlig Agtsomhed.

Moldenhauers Tempel-Ordens Sag[1]) har jeg endnu ei seet. Tak for al Godhed for den ærlige Hr. ***Reimer***[2]): Min Kone, som vist erkiender D. Exc. venlige Erindring, skal strax skrive ham til. Hvad mit N. Test. angaaer, da saa opmuntret af min saa Kiere og Agtbare Ven, vedbliver jeg nu min Beslutning, og giver de nu faa ledige Timer til

[1]) D. G. Moldenhauer Process gegen den Orden der Tempelherren. Kiel 1792.

[2]) Rimeligvis J. M. Reimer, en Ven af Guldberg, der var Præst i Agerskov i det Slesvigske.

sidste Tilfiling og Polering. Det er forunderligt, hvor man over de 60 Aar blive skye for ***Publicum.***

Maatte De nu, inderlig elskte Ven, blive ved at have Helbred; at holde al Strapats ud; at nyde dog nogen Glæde, Opmuntring og Vederqvægelse! O! maatte De! Gud styrke og glæde Dem! Saa vil De vist elske den, der saa ærer og saa sandt elsker Dem, som

Deres Excellences
ærbødige Tiener og sande tro Ven
Aarhuus d. 25 Jun. 1792. O. Høegh-Guldberg.

Deres Excellence

Uden endnu at vide til visse, om Deres Excellence er kommen tilbage til Hovedstaden, skriver jeg i Dag, og saaledes afbetaler den behageligste Gield til Forfalds Dagen, og hæver, men for mig selv ***Quart pro centen***, den Angenemhed at tale med min Udkaarne Ven, og da sige Dem allerførst mit Hiertes Taksigelse for den megen Kierlige Helsen, som Hr. Oberst ***Harbou***[1]) gandske rigtig bragde mig fra Leiren, ligesaa varm som den var kommen fra Dem, min Ven. Gierne havde jeg en Deel af Dagen deelt Arbeidet med Obersten; naar jeg en anden Deel havde kunnet tale og tale ud med Dem. Begge skulle vi ei have fundet Tiden for lang, og saameget havde der været, som jeg havde ønsket at erfare af Dem med den Vished, som da ingen uden Dem kunne give mig. Dog hvad nytte Ønsker? De er, hvor Pligt fordrer Dem, og hvor mine Ønsker holde Dem; og jeg er, hvor Pligt har mig og hvor mine egne Ønsker aldeles have søgt

---

[1]) Andreas Harbou f. $\frac{16}{9}$ 1726 † $\frac{2}{11}$ 1798 som Generalmajor og Kommandant i Frederiksort, var 1792 Oberst og Chef for 1ste jydske Regiment.

deres Hvile. Maatte De, min Ven, leve saa fornøiet, som jeg ønsker Dem; og maatte jeg leve og nyde, som De ønsker mig! De tænke aldrig, at naar man er fra Solen og har sit Speil ude fra Brænde-Punctet, saa lever man i den friske Kiølning: O! nei! *Atmosphæren* maae endnu være ei dunstefuld, og man maae ei staae, heller boe over en *Aetneisk* Grund. Den, der, som min Ven, gaaer frem i Retskaffenhed, og endnu har kunnet indknibe sig, saa meget som De, og som De, med Roe kand see hen mod al Forandring, har i sig selv en Hvile, som Baade nu, og ligesaa for det herefter, holder ham stille; og føier han nu dertil det faste Forset, ei selv at flytte sig fra sin Kreds, men lade sig flytte[1]), saa vaager han endog forud over den Samvittighed, som siden skal være hans Glæde. Jeg elsker Dem, min Ven; ei som Hoffolk elske; ei som Yndlinge elske; ei som Egennyttige elske: men fordi jeg har elsket Dem, kiendt Dem, erfaret Dem, i forrige Tilstand taget nogle ubedragelige Mærker af Dem, og i den følgende Tilstand seet Dem med Vished at være den samme mod mig: ogsaa elsker jeg Dem inderlig, fordi vi i een Tilstand have med al anden Ulighed havt de to samme uryggelige Grundsetninger. Jeg veed derfor, og føler i mig, at ingen reenere end jeg vil min Ven, hvor Han er, og vil Ham der, saaledes som Han er, og ikke vil, at Han maae letsindigen, og fordi Han utrængende kand, gaae bort. Inderlig overbeviist om, at Gud Selv satte Dem, hvor de hidtil har staaet som ærlig Dansk Mand, maae jeg, min Ven, til min Rolighed for Dem, bede Dem, ingenlunde at træde fra, medmindre De ligesaa grandgiveligen veed, at Gud ei vil nu have Dem længere

---

[1]) Bülow havde lovet den 1789 afdøde Statsminister Stampe ikke at tage sin Afsked, men have Mod til at holde ud, til man gav ham den.

paa denne Post. Fra en Plads, som den jeg nu beklæder, kand man med god Samvittighed gaae, fordi Indflydelsen endog fra det bedste Hierte og den klogeste Hierne er i Følge af vor Forfatning saare liden og saare indskrænket paa Kredsens Vel: man kand, siger jeg, gaae derfra, naar man vil: men fra en Post saa nær Fiedren i Stats-Uhret derfra at gaae, maae føleligt, *absolut* Kald til, om man skal kunde bestaae for Gud, og blive i Stand til at have Sikkerhed for sildigere Bebreidelser. Min Ven ikke alleene taaler, det veed jeg, men endog elsker disse Tanker fra en erfaren Mand. De maae ikke tænke, at jeg skriver Dem her, fordi jeg har anden Bevæggrund dertil end blot denne, at tale med Dem; ei engang har noget nyt Rygte foranlediget dette; thi var saa, skrev jeg det. Men deels ere disse Tanker en Virkning af Deres eget sidste Brev, deels har jeg ei i Dag noget bedre at skrive; og hvad kand jeg bedre skrive, og hvad læse De hellere? Det var dog, hvad jeg ville sige, om jeg havde den Glæde at see Dem; det er dog det samme, som jeg havde i lige Stand levende for mine Øine, og aldrig fortrød at have helligen fulgt; ogsaa er det en sand, ja herlig Grundsetning just for Deres Exc. som hverken holdes tilbage af Fattigdom, ei heller af en stor Families Omhu. De kand giøre hvad De vil; men des skiønnere er det, ei at giøre uden hvad De bør.

Nu maae jeg dog tale og lidet med min Ven om *Europæ* Nyheder. Hidtil synes det i *Sverrige* at gaae stille; det jeg saa gierne seer. Men hvor meget jeg og ønsker det, er jeg dog altid bange for et uformodentligt Udbrud; thi de indvortes Omstændigheder ere trange; og Gielden forskrækkelig; og *Ressourcerne* kun faa. At Hertug-Regenten vil, om han kand, holde Tingene i stille Gang, og skye de svære *Curer*, det begriber jeg; maaskee dette og i

de fire Aar bliver muueligt, som Regentskabet varer. Kongen, som da alt giemmes til, vil saa komme til at føle, hvad den store *Gustaf* har efterladt ham.

Rusland har rigtig vendt sig mod Polen, som sit Nabo-Rige for at nedsette det til hin gamle Afhængighed, og tvinge det til at være som tilforn Grændse-Provints, Magazin, Fortoug for Rusland. Det skiær mig i Hiertet for de arme Polakker, der, langt anderledes end Franzoserne, have givet sig Forfatning; en sand god og klog Forfatning[1]), viseligen indympet i deres gamle Grund-Tilstand. Ikke skulle det fortryde mig, om vor store Bundsforvant her strandede. Men, Men! Alt er saa ulige, ulige i hver Henseende. Og Polen staaer nu eenlig, forladt af Preussen: *Hertzbergs* sære Plan ligger der ved Siden af saa mange andre strandede. Inderlig forlanger det mig og at see, om Keiserinden, der saa har lovet til de *emigrerte* Franske og til Paven og, skulle holde sig tilbage fra sit Løfte: ei mindre lyster jeg efter at erfare, om maaskee det er en Aftale, at Preussen og Østerrige skal ydmyge Frankerige, og *Rusland* Polen.

Frantsoserne eie ellers min største Opmærksomhed. Deres Excellence veed, hvorledes jeg i min Krog har anseet stedse dette Franske Spilleværk, denne ziirlige *metaphysiske Constitution*. Og nu! Preusser og Østerriger komme, for ogsaa at sette saadan Prøve paa Linie-Tropper og *nationale* Tropper; saa bliver nu og dette at see, ja at skue for den stille *Philosoph*, hvorledes saadan Statsforfatning, saadan *executif* Magt under saadanne Omstændigheder vil virke. Jeg spaaer ikke; thi vi svage Dødelige see vist ikke ind i det allerhøieste Raads Beslutninger; men disse og alleene

[1]) Forfatningen af 3die Mai 1791.

synes det at maae være, som skulle frelse en saadan *Constitution* og et saadant Rige; og er dette da Villien her oven fra; da, Ædleste Ven, da maae de øvrige Monarkier skielve; da ville Smitten, som en Pest, udbrede sig, og de meest uventede, men og skræksommeste Optog vise sig. *Europæ* Roe og Vel staaer da paa Spillet; og jeg legger ikke Sorg an, om *Jacobinerne* blive alle klædte i Flor. Imidlertid er dette Riges Exempel for alle Fornuftige gyseligt: endog dets *Finants*-Væsen spaaer *Ruin*. For at betale den umaadelige National-Gield, bemægtigede man sig *Domainer*, Geistlige Godser, og Kloster-Eiendomme; og for at stoppe *Deficit* i de ordentlige Indtægter, som *anarchiet* bød ei at betale, giorde man *Assignater*, som havde til Underpant, hvad National-Gielden skulle betales med. Nu opæder det Manglende i de ordentlige Indtægter, og det store Overordentlige i Udgifter til Armee, Krig, de nye svære *Gager* alle de inddragne Godser ufeilbarlig, om Krigen i sær varer nogle faa Aar. Saa er omsiden National-Gielden tilbage; alle Godserne borte; de rede Penge forsvundne; og *Assignaterne* tilstede uden Underpant. Sligt og Meere bliver at see efter. Meget er at lære; thi intet lærer kraftigere end Ulykker. Det er jammerligt at see paa saadan Skuepluds, fordi Mennesker ere *Acteurerne*; men lære bør vi, og lære bør de følgende Slegter.

Nu legger jeg da Pennen bort; men først ønsker over min Ven Guds Varetægt og Velsignelse; saa omarmer Dem, og beder Dem altid at elske

Deres Excellences
trofaste Ven og ærbødigste Tiener
O. H. Guldberg.

Aarhuus d. 23 Jul. 1792.

Deres Excellence

Jeg kand ikke lade min Vens kierlige Brev længere ligge ubesvaret, da jeg i Dag troer at beholde en rolig Time, og ei veed, om jeg saa let treffer denne de følgende Dage; thi ofte, ja saare ofte, er Tiden mig ved mellemkommende Folk, Forretninger og Adspredelser meere afbrudt, end man letteligen skulde forestille sig. Derfor skal nu disse stille Øieblikke være en Samtale helligede med min Elskeligste og Tilforladeligste Ven; og hvor gierne ville jeg nu uforstyrret og ud i Eet see Dem alleene, og alleene tale med Dem! Og da, efterat have ærligen deelt Glæde og Ønsker med Deres Excellence over alt det Gode, som De siger mig om Hendes K. H. Kronprintsessen; over Hendes og vores Haab; Hendes og den Kiere Kronprintses Glæde, er det nu, at jeg vender mig til min Ven, og af inderste Hierte lykønsker Dem til *Sanderumgaard*, og *Sanderumgaard* til Dem: at heri er alt det Gode foreenet som mit Hierte under Dem med og ved dette Sted, det kiender De, og at De, som De endog selv har bevidnet mig, da vi sidst saaes, at De ville kiøbe sig en Gaard, nu har kiøbt denne, det var mig ligefrem; og at det just blev denne, det forklarede man mig strax paa en Reise, jeg giorde i forrige Maaneds Ende, med samme egne Aarsager, som min Ven har anført. Saa er De da, *salva venia, proprietaire*! og er det da i *Fyhn*, paa Deres første Ungdoms Sted; i en yndig Egn; nær Kiøbstæd; paa en frugtbar Jord; hvor De og har god Skov, med gode Bønder; og alt ei vidtløftigere, end at De kand oversee det og giennemkiende det. Men min Ven maae bygge, og kand ei undgaae det, og har (sagde man mig) betalt denne *prix d'affection* med 10,000 rd. See her, Ædle Ven, hvor nøie jeg er underrettet. Gud give nu Dem al den Lykke og Velsignelse, som min Siel tilønsker Dem! De veed da,

hvor De vil gaae hen, naar Gud ei længere vil bruge Dem, hvor De nu er; og denne Vidskab er behagelig. De kand nu imidlertid uden at overdrive Arbeidet, lade bygge i Mag til større Fasthed og med behagelig Nemhed: De vil nu vist vælge af Provintsernes *oeconomiske* Bygmestere; og De vil, saa er mit venligste Raad, skye og holde borte vore nyemodiske Land-Forbedringer, og skarp følge erkiendte gode, Fyhns egne, Landmænd. Og nu dette sagt, saa ikke et Ord meer!

Min Ven nævner da og det ulykkelige Frankerige og den for alle Fyrster saa skueværdige *Ludvig* 16, og den for hele Menneskeligheden saa foragtelige *Orleans.* Mine Øine staae stedse fæstede paa alt dette. Jeg staaer inde for, at i Verdens Historie er dette Land det eeneste, som ved en Statsforfatnings Forandring har i tre Aar styrtet sig i en saa uoverseelig Ulykke, men er og det eeneste, som har faaet udruget af *metaphysiske Politici* en Statsforfatning, hvis lige Verden aldrig har seet. Hvad der hender og er hendet Kongen, kand hende hver Fyrste i *Europa*, som ikke er klog nok til at opsee, og saa forebygge hos sig de Aarsager, som have i Frankerige havt disse usalige Virkninger; thi allevegne i de *Europæiske* Stater findes meere end Tønder nok, og nok der blæse paa Ilden, og nok, der skyndes til at blæse paa den; og disse, der ere saa beskæftigede til at anprise den Franske Frihed, og skrige mod Fyrste-Magt, og spaae om Fyrsters Fald og opmuntre til al Slags *toleranse* og al Friheds Udbredelse, disse ikke alleene taales, men belønnes og beskyttes af Fyrster og deres Mægtige, og aabnes alle Dørre for. Man seer da ikke, hvorledes *Ludv.* 16 efterhaanden er kommen hen, hvor han nu er; og hans gyselige Exempel er saa lidet nyttigt for de fleste Fyrster, at de gaae den samme Vei, som han gik; uagt-

somme som han; misledte som han; foresmigrede som han; foragtende disse qvakkende Frøer som han; og kand blive tilsidst forraadte som han, og da omringede af alle Ulykker som han. Som saa virkeligt er, har D. Exc. Ret at sige, at alle *Europas* Nationer vil i en lang Rekke af Aar komme til at dele Frankeriges Skiebne. Thi mod denne gyselige Udsigt veed jeg ingen Trøst uden denne altid visse, at vi ere egentligen under den store og eene gode Verdens Regent; og saa, om dog ikke Frankeriges nu værende og endnu kommende Forstyrrelse skulle kunne blive for det øvrige *Europa* et fuldkomment Skrækbillede. Bliver den ei dette, saa er Blindhed og Forstokkelse over *Europa*, og dens Ulykke besluttet. Værdige Frugter af den Opklaring, som pukkes af; og af det 18 *Sec.*, som saa har i dets Ende avlet Sæd for det forstyrrede 19 *Sec.*!

Maatte De, min Ven, under alt dette nyde Roe ved Hoffet, og om saa skal være, paa Deres *Sanderumgaard*; og maatte jeg, saalænge min Gud vil jeg skal leve, her eie dette samme Gode, saa ville vi begge prise Gud, ære hans Regiering, blive Ham og Hans Ord; Kongen og Hans Søn og Huus troe; elske hinanden; og De da, min Ven, Deres trofaste Ven og

ærbødigste Tiener. O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 23 Aug. 1792.

Deres Excellence

Et Brev fra Dem er mig altid kiert og en sand Glæde for mit Hierte; thi faa Venner har man kun, og de vel prøvede, som man har, maae man sette en uvurderlig Værd paa. Saa giør jeg, min Sande Ven, og saa giør De og. Vi ville see, at ende med hinanden, og holde fast ved hin-

anden. Hvad der angaaer Dem, rører mig indtil Sielen; og hvad der angaaer mig, er for Dem føleligt. Saaledes har nu og min 1 Sept. været: Deres venskabsfulde Hierte lod Dem huske Dagen, erindre med den ærlige *Hiorthöy*[1]) om Dagen, og give min Ven de Ønsker, som De giorde for en Ven, der den Dag saae Lyset. Jeg erkiender, min Dyrebare, Dem her, som i saa meget andet, og glæder mig ved at eie og see i Dem det Hierte til mig, som jeg kiender for Dem at slaae hos mig selv. Mine Ønsker have for Dem det Liv og den Kilde, som Deres for mig. Gud høre os for hinanden! og det vil han!

Endog for Dem i Deres nye Eiendom er min Siel sysselsat. Det Begreb, som De har givet mig nu derom, er aldeles tilfredsstillende. Naar Marke, Enge, og hvad der hører til Avlen, ligge endnu i den gamle Søle: saa har Deres Excellence ikke forkiøbt sig; thi da De har Raad til at anvende nogle faa Tusende Rigsdaler jo før, jo hellere paa sande Avls Indretninger og Forbedringer, og ogsaa Mod og Forstand til at lade disse Penge i Tide gaae under en Landklog Mands, virkelig prøvet Landklogs Bestyrelse: saa er jeg vis paa, at om faa Aar skal min Ven have sine fulde Renter, og glæde sig ved at have selv bragt Orden og Grøde og Overflødighed der, hvor før ei saa var, i det mindste ei i den Grad. Min store Regel har da D. Exc. fulgt, at kiøbe ei en Gaard, hvor alt allerede var, som det kand blive; men hvor meget er at giøre, og meget at vente. Disse Landforbedringer først; saa bygge, og imidlertid samle efterhaanden gode *Materialier* og berede dem; dette, dette vil De; og dette er eene klogt. De leve, Bedste Ven! De leve med Helbred! De holde det Mattende og

---

[1]) Conferentsraad M. Hiorthoy, Borgermester i Kjøbenhavn.

Urolige ud! De nyde Glæde af Deres og vores Herre! De nyde og ***Sandrum***-Gaards Tilvæxt og Forbedring!

Min Ven nævner det N. T. endnu, som et Arbeide, De venter fra min Haand. O ja! en Ven formaaer meget, og Deres Ønsker og Paastand har vist sænket Vægtskaalen for Udgivelsens hastigere Beslutning. Med ***Agent Gyllendahl*** er jeg eenig; mod Juul tænker jeg og han, og maaskee med ***December***, at kunne begynde Trykningen; og da det bliver to Dele, vil han lade trykke i to Bogtrykkerier, saa, naar alt gaaer vel, kunne dette Værk vel mod Mikkelsdag derefter være færdigt. De, min Ven, venter da her meget, og andre vil ligesaa af min Alder, Kundskab og Smag. Men aldrig har jeg for noget Arbeide havt større Frygt. Bogens Guddommelighed, som min Siel er overbeviist om; al Oversettelses Vanskelighed af de gode, to ***millennier*** gamle Skrifter, i sær af Philosopherne, og endnu i sær af en guddommelig Philosophie; vore Tiders, som i Andet, saa og her, deels Kræsenhed, deels Dumdristighed, deels al sund Sands fornærmende Forsøg; nu min Alders Forsigtighed og om jeg til en Ven maae reent ud sige det, min Kundskabs og Indsigts Grad, og den Vemmelse, som heraf flyder for vore smaa bitte ***Critiker***: see, min Hierte-Ven, see her nok til at giøre betænksom, og have giort vaklende! Men Tærningerne ere nu udkastede. Pligt har villet, og Venskab har formaaet, og Gud velsigne! En ubetalelig Fordeel har jeg nu i 6 fulde Aar havt. Mine ledige Timer, som Reiser og Embede, i sær om Vinteren, levner mig, have behageligen og for min egen Siel nyttigen været anvendte. Det har været et Arbeide, som man kunde gaae fra og komme til, og det har da herligen holdt Lede og Kiede borte fra en Mand, som ei spiller Kort, giør usigelig sielden Besøg, elsker ei de tomme Selskaber, er stedse ved sin Post og for

sit Embede, og saaledes har vidst at udfylde de tiloversblevne Timer. Maatte nu mine elskede Landsmænd, og mine Venner, hvoriblandt De, Kiereste Geheimeraad, staaer saa fast og saa høit, maatte De tilhobe ved denne Oversettelse glemme Oversetteren, og føle Bogen i sin sande Værd: see! saa er dette den heldende Alders Arbeide saligt for mig, og mig indbringende den eeneste Løn jeg attraaer. Endnu herom en eeneste Bemærkning for Dem, som De føler, fordi De har den rensede Smag og den opklarede Forstand. Der er ved denne Oversettelse saa meget, hvor man med Lærdom og lærde *noter* skulde retfærdiggiøre sig, og ikke en Eeneste saadan har her Plads, fordi Oversettelsen er slet ikke for Lærde: saa staaer da Oversetteren blot for tusende Kritiker, og Oversetteren er 61 Aar. Dette, dette, min Ven, har længe, længe standset min Beslutning om Trykning. Men nu om mig og mit ei et Ord meere.

Jeg har i forrige Uge havt den Glæde at fuldføre med meenige Borgerskab i *Schanderborg* denne Byes Markers Udskiftning saaledes, at hver Gaard og Huus faaer sin tildeelte Lod, og det uden at samme Lod kand eller maae komme fra den Gaard eller det Huus, som samme nu er tillagt; alt med fælles Samtykke. Tænk, min Ven, hvad det er, at bringe 91 Lods Eiere under een Hat. Ved dette er da denne Byes *Existence* og Steders Værd forsikret. Til Foraaret, naar man kand faae de nu vaade Enge og Tørvemoser afpælede, søger man den Kongelige *Approbation*, som ei kand mangle, da alt er eenigt. Ei et Ord denne Gang om de rasende Frantsoser; men nu det kierligste Lev vel fra den, som af Hiertet er

Deres Excellences

ærbødigste Tiener og tro Ven O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 14 Sept. 1792.

Deres Excellence

Ofte har jeg i October villet skrive min Ædle Ven til, og ligesaa ofte er jeg bleven hindret, fordi jeg ei kunde finde Tid nok til at skrive, som jeg ville. Selv er De og den, som saa har indknebet min Tid. Hvorledes? vil Deres Excellence spørge. Jo! Dem er det, som ved mit Embeds Sager har givet mig et Bi-Arbeide; et Arbeide for Trykken, og skiønt dette var udarbeidet nok for mig selv og for mine Børn, saa nu, det skal ud for Verden, behøver det at omskrives, kand og til des større Nytte behøve nogle Anmærkninger og overalt et nyt Eftersyn under Pennen. Men dette til Embedet giør mig Tiden saa knap, og mig saa gierrig efter den, at jeg til Breve har Møie med at finde Øieblikke. Er dette Forsvar ikke, min Ven, klækkeligt, i sær til Dem, som blev Overvægten i Veiskaalen, da De bad mig og vilde? Men da De er Manden, som har bestemt mig, saa bør De og vide, at *Gyldendal*, som jeg overlader det, faaer fra mig den første Sending om 14 Dage, og siden, om Gud sparer Liv og Helbred, saa efterhaanden og strax, ligesom Pressen behøver. Dersom D. Exc. kiender *Agenten*, og traf til at see ham, saa da De deler Skiebnen eller Udfaldet heri med mig, vær da saa god imod os Begge at anbefale ham inderlig smukt Papir, eensdan Papir og for alting, for alt i Verden den omhyggeligste *Correctur*.

Har jeg ikke giort Ret, Bedste Excellence, at jeg har begyndt med os selv og om os selv? Der ligger dog, siger Philosopherne Grundfiederen, hvor forstukken den end kand være, til alle menneskelige Handlinger.

Men det Selv, som vel aldrig er borte, kand dog forædles, ophøies, staae i fuld Forbindelse med Andres, ja alles Vel; og saadant er vel, Ædle Ven, det Selv, som De og jeg har inde under den ømme Hengivenhed, som vi føle for Hans K.

Høihed Kronprintsen og Hendes K. Høihed Kronprintsessen, og som nu er i min Forstand en Kilde til inderlig Længsel, Uroe, Bekymring, Haab, Ønsker. O! da Tiden er nu der, gid da i dette Øieblik alt hos Dem, min Ven, var opfyldt Ønske, Roe, Glæde, fuld Tilfredshed! Snart blev da dette Samme min Lod. Gud giøre dette! Han ville giøre eller have giort endog langt over Haab!

Min hele Siel under og ønsker denne retskafne Herre og denne eiegode og værdige Printsesse al Belønning, al Fryd, al inderlig Lyksalighed; og det er mig ret Sieletungt at være urolig for Dem. Hvor glad vil da mit Hierte være, naar disse To Høie ere glædede!

Dette er i dette Øieblik vort Store Indenlandske Nyt. Gud lade os aldrig hos os kiende af det Nyt, som aldrig bliver gammelt i Frankerige! Aldrig befænge det vore Grændser! Og de Danske Provintser frygter jeg ei for, slet intet for. Kiøbenhavn alleene, de store Stæder alleene, har Surdeien. Alt, hvad man der tør skrive og tør snakke, forbauser os, og hvad disse derfra i Provintserne tør paa deres Lystreiser her om Sommeren udlade sig med, er ægte ***Jacobinsk***, ***Clubberne*** værdigt og værdigt for deres Vankundighed og forvirrede Begreber og ophovnede Siele. Man er dog god, at man taaler dette Onde at æde om sig og blive dristigt; men saa vis og fast kand man være, at man ubedrageligen seer, at, hvad der skabde Frankeriges Ulykke, kand ei skabe vores. Og er det saa, at man ubedrageligen veed det, saa er det Mod og Klogskab og høit tænkt.

Men hvad der ei vedkommer mig, kand jeg hastig gaae fra; og i dette, som i andet, der baade er uden for mig og over mig, er Gud min Tilflugt, og hans sedvanlige Miskundhed mod vort Fædreneland og gode Konge-Huus mit Haab.

Vore Tosser, store og smaae, troe nu, at denne Sommers sære Lykke har befæstet Frankeriges Republik og vil nu ophøie den til en Velstand og Magt, hele ***Europa*** maae gyse for. Jeg bliver ved mit gamle ***System***. Frankerige kand ikke blive en Republik; dette Land kand blive mange Republiker, men ikke een. Frankerige er i høi Grad ulykkeligt. Det har ingen ***Constitution***; og dets første forroste ***Constitution*** er nu forkastet: en anden skal nu giøres, og denne anden maae og skal det gaae som den Første. De rede Penge gaae bort; Agerdyrkning, ***fabriker*** falde; ***Assignater*** fyldes alt med. Svien føles ei nu; men skal føles. Frankerige har en hidsig Feber, er i en overordentlig, overdreven Tilstand; Mængden vil alt, giør alt, giør langt over Kræfterne. Herpaa følger omsider Mathed, Feberens Søttelse, fuld Følelse af den hele Tilstand. Min Ven veed, at jeg har ønsket, at de Fremmede Magter vilde have overladt dem til dem selv; thi selv skal de ødelegge sig selv. Sielden, saare sielden kand Fremmede omkaste, hvad en heel Nation vil. De kand saa let foreene den, saa let give den en ***Energie***, den ellers ei havde. Saadanne Tider føre ***Genier*** frem; Kraft, Vovsomhed, Virksomhed frem. Overalt ere Frantsosernes første ***Campagne*** gierne, ja næsten altid, brusende. Saa var den 1756, 1757, 1742, 1704, 1688, 1689, 1672. Siden ere der Uddunstninger. Imidlertid er alt hvad der skeer, lærerigt; og hvad meere er, Kiereste Ven, overordentligt, uventet, sært. Der er derfor intet for mig at giette eller slutte: ***je vis vraiment au jour la journée.*** Saaledes have nu meesten Fire Aar været, og da ogsaa dette Aar. Keiser ***Leopolds*** Død; Preussens ***Alliance*** med de to Keiser-Huse; Konge-Værdighedens Afskaffelse i Frankerige; Hertugens Indmarche i Frankerige med den største Armee og sammes Udmarche og ***totale Inactivité***, imedens

Tydskland *insulteres*, plyndres, forstyrres. Aldrig, aldrig kand jeg her forklare noget; og dette sidste synes endnu meere indhyllet end alt det øvrige. Der som der ei endnu inden Vinteren skeer noget, som kand afviske og oprette: saa frygter jeg, at nedrige Begierligheder, af hvad Art de og ere, blive Nøglen; thi er det Fred, der skal tigges, da hvilken Fred! I Sandhed Preussens Trusler 1788 faaer de nu Betaling for. Men endnu, Kiereste Ven, en Eeneste Tanke, jeg har, og har havt, og yttret og til Dem. Da Tiden er saa overordentlig, og Gangen aldeles uventelig, saa skulle det være forunderligt, om der ikke forestaaer en stor Deel af *Europa* nogen sær stor Forandring; men hvilken, og hvordan, og hvorhen siden? Det seer intet dødeligt Øie, og slutter ingen menneskelig Forstand.

Gud, den Eene store og Eene Sande Verdens Konge, redde, opholde og Velsigne det kiere Danmark og Danske Konge-Huus! Ogsaa De, min Ven, være under Hans Varetægt, og nyde Hans Naade! Stedse vil De elske den, der inderlig elsker, ærer og agter Deres Excellence, og derfor er af Dem

den faste Ven og hiertelig hengivne ærbødige Tiener

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 9 Nov. 1792.

Deres Excellence

Jeg har to Breve at takke inderlig for, og dog maae det Sidste af 20 Nov. have det første Svar; baade fordi det var mig saa kiert, at min Bedste Excellence i et ligesaa travelt, som glædeligt Øieblik huskede paa mig, og fordi den Tidende, som De ville give mig, var mig den kiereste af Verden, og havde været saa hiertelig ønsket af mig og

min Kone. Vi have begge inderlig takket Gud, at Udfaldet ikke alleene har været det bedste hastigste og lykkeligste, men at dette vort saa elskværdige, følgeværdige, og i høi Grad fra alle Sider agtbare Kronprintslige Par har nu første Løn for ægte Kierlighed, uden alt for stor foreløbig Angst i en lille, smuk, velskabt Printsesse. Guds Varetægt, Velsignelse, og naadige Forsyn hvile over Hendes K. Høihed, at de Dyrebareste Forældre maae en Dag see Hende ligesaa lykkelig som De ere Selv! Hvad kand jeg ønske dette Kongelige Barn enten høiere eller bedre? Gud spare Hende for de Kongelige Forældre, og Disse for Hende indtil den sildigste Alder! Dette er et kiert Pandt nu for de Flere forventede, som et troe og kierligt Ægteskab lader vente. Herren bevare Begge vore kiere Herskaber, saa skeer alt, som Gud vil, og alt til Deres største Glæde. Min hele Siel under Dem Begge saa vel, og min Ven forestiller Sig ikke, hvor min Kone er glad; thi hendes Hengivenhed fra 1773 af vedvarer altid den samme for Hendes K. H. Kronprintsessen.

Naar Deres Excellence nu seer Leilighed, er jeg vis paa, at De vil nedlegge for Hans K. H. mine allersandeste Lykønskninger. Tusendes har Høistsamme modtaget; men ingens af et Hierte meere oprigtigt, og H. K. H. af Grunde og Følelser meere hengivent. Denne store og glade Tidende fik vi ved Postens Udeblivelse een Postdag sildigere, følgelig ei før d. 27de. Een Postdag bragde os derfor dette sieldne Nyt, at Kongehuset havde To Arvinger[1]), fødde saa nær hinanden, og alt vel paa begge Steder. Med Rørelse læste jeg dette, følede en Dansk Mands Glæde og velsignede Gud.

---

[1]) **Marie Louise f. $\frac{19}{11}$92 † $\frac{12}{10}$93. Arveprinds Fred. Ferdinand f. $\frac{22}{11}$92.**

Ja hvor lykkelige ere vi dog, Ædleste Ven, at vi baade undes saadan Glæde, og skiønne paa den! Thi i mine Øine ere de Danske afskyelige, som noget Øieblik kand tænke som de rasende Franske, og have Følelser lige disses. Vi have levet under vore Konger saa lykkelige, som Mennesker i denne Tingenes Orden kand vente; vi leve under og med en Kronprints, der er saa god, saa stadig, saa ordentlig, saa velhandlende, at jeg vist ei veed, hvorledes Han skulle være bedre; vore Byrder (Holsteinerne maae skamme sig) ere saa taalelige, at ingen Nation bærer mildere, og Statens Penge behandles yderst varsom; vor Regieringsform er for os og i vort hele Forhold umistelig. Af disse Aarsager ere alle Sletsindede mig uudstaaelige, saa jeg hverken kand spare dem mundlig, heller skriftlig. Vel er det mig en Glæde, at min Ven roliger mig, og befaler mig ei at frygte; jeg troer Dem og saa gierne, og lider vist paa Deres Øie: thi jeg veed, at det er got og skarpt. Men Konge-Huus og Fædreneland ere mig begge kierere end Livet, og alt mod dem er mig som bidende Støv og Kalk i Øiet. Vor Tid er og saa sværmende; vore Skribenter her og uden for saa forrykte (som nu denne stolte ***Hennings***[1]), der har spillet en god Rolle, og ville en ***Mirabeaus***) at man vist maae frygte, have Øinene aabne, see ud over alt, og qvæle Gnisten, for ei at have Ildebrand at slukke. Ofte tænker jeg, at den skikkelige, for Frankeriges Vel bekymrede, til alt Got færdige Konge er efter den vældigste og lykkeligste Krig nu en Fange og under en Døds Sag, og det alleene fordi han har havt for ømt et Hierte.

---

[1]) Aug. And. Frid. Hennings f. $\frac{1}{7}$9 1746 var Kmh. og Amtmand i Plöen og Arensboeck. Bekjendt politisk og statsoekonomisk Forfatter, om hvem se N. M. Petersen Bidrag til den danske Literatur Historie V, 1. 26 ff.

Men alt dette er under den store Bestyrer, der til det Bedstes Opnaaelse bruger, hvad der findes; og har for de Gode, de mange Gode, som nu ere ulykkelige ved Siden paa de mange slette, som og ere det, en heel Evighed at opveie med; har og for de Onde, i det Eene og det Andet Parti, Middel nok i sin Haand at give dem snart eller seent deres Idrætters fulde Frugt. Og, min Ven, lad os see derpaa, ikke som Tilskuere paa *Theatret*, heller ei som Sværmere, heller ei som Partiske; men som Mennesker, der vil lære; blive kloge; skiønne paa det Gode, vi selv have; og ere begierlige efter at see, hvorhen Gud vil, og hvad han har besluttet til Hevn og til Redning.

Men hvi plager jeg min Ven stedse med slige Forestillinger? fordi det er saa naturligt at deele med sin Ven sin Frygt og sit Haab; fordi jeg troer, at Formaalet for disse Tanker er os begge lige kiert; fordi, da jeg ei kand tale med Dem, maae jeg dog sige Dem lidt af hvad jeg føler; Dem, som jeg veed at tænke ogsaa sundt, stille og ud ad.

Nu Tak, Kiereste Hr. Geheimeraad, for Deres Deeltagelse i mit forestaaende Trykker - Arbeide. De veed ikke, hvor jeg har været Dem lydig. Artigt nok, hvad det nu koster mig at lade mig see: mig som Forfatter; det som for 30 Aar siden kostede mig intet. Men saa er Ømhed for Sagen og for sit Navn. Min Kone har glædet sig over, at D. Exc. har erindret sig hende ved denne kiere Leilighed, og forsikrer sin gamle Høiagtelse. Nu den eier De uafbrudt hos mig. Herren velsigne Dem, hvor De er, og styrke Dem der, som De har været og er saa vel! Altid ynde D. Exc.

Deres sande, ærlige, ærbødige Ven og Tiener

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d 30 Nov. 1792.

Deres Excellence

I hvis Hænder kand jeg bedre end i Deres nedlegge mine inderlige, daglige og trofaste Ønsker for den retskafneste, dydigste og agtværdigste Herre vor Elskeligste Kronprints og Høistsammes Ham i alt saa aldeles lignende Gemahlinde vor Elskeligste Kronprintsesse, og det dyrebareste Pant paa reen Ægtekierlighed Hendes K. H. den lille Printsesse? I Sandhed jeg behøver kun at tænke paa disse vort Fædrenelands Tre, førend mit hele Hierte ønsker, at De maae leve, nyde Sundhed og Helbred, see glade Dage, bevares fra smertende Sorg, smage i Deres eget Huus Huusliglyksalighedens Fylde, og have i det Store uden for Glædes Aarsager og gode Udsigter. For disse høie Forældre er nu dette allerkiereste Kongelige Barn en daglig Fryd; og den gode Gud bevare og velsigne det! Men nu H. K. Høihed Selv, naar han staaer for mig i alt, hvad Han er, og er det alt saa ærlig og heel for os, og nu (jeg) seer Ham med os at træde ind i et nyt Aar, Gud være lovet, til Udseende got og roligt for os, men vigtigt, yderst vigtigt for *Europa*, hvoraf vi ere en Deel, hvor er da min hele Siel i Ønsker for Ham og for os; men alt er sagt i dette Eene: Gud være med Ham og os!

Og nu Dem, Kiere Ven, hvad skal jeg til Nytaar ønske Dem og mig? Mon ikke det Samme? Gud være med Dem og mig! Han seer, hvad os begge skal møde til 1 Jan. 1793, og det er vel, Han alleene seer det, og ikke vi; Han alleene styrer det og ikke vi; med det første vare vi ei tiente; og det sidste er over al vor Evne. Saa kom da, min Ven, jeg omarmer Dem, og giver Dem med mig i Guds Vold. Sikre ere vi der paa Ledsagelse, Varetægt, Hielp, og den Velsignelse vi kand taale. Han være med Dem og mig!

Nu i 20 Aar have vi været kiendte, og i en god Deel af denne mærkelige Tid Venner og sande Venner. Lader os glæde os derved, og hvad end de kommende Dage bringe med sig, saa ville vi som Mænd, holde ved hinandens Hænder, beholde hinandens Hierter, nyde Venskabs Sødhed og Oprigtighed, og finde det igien i Evigheden. Vi ligne hinanden i meget; ikke i det udvortes allene; men i en vis Grund i Tænkemaade og Sindelav. Dette har grebet Leilighederne, og knyttet Venskabet. Jeg veed derfor, at det staaer og lever med os. Ærligere Ven har De ikke havt, og jeg ei heller. Neppe tælle vi vel begge et Par til. Alle øvrige staae i Trapper ned ad; nogle fuld kiendte, andre biende efter Leiligheder for at blive kiendte; thi Dag- og Lykke-Venner regner jeg end ikke for noget.

Jeg har nu ei seet min Ven i to fulde Aar. Gid jeg dog i det Aar, vi nu gaae ind i, maatte see Dem, maatte eie Dem blot 3 Timer. Skulle der dog ei dette Aar dertil være Haab? Naar min Ven kand see det, und mig det da. De veed ikke; dog De veed det, hvor det endog længe forud er mig en Glæde, en Roe, en Nydelse.

Men, Bedste Ven, hvilket Aar gaaer *Europa* over til! og hvilke store, sære Tildragelser forestaae! Maatte dog de forbundne Magter med fuld Kraft, Klogskab, Eenighed og Fyrrighed gaae løs paa disse *Fanatiker*, ondskabsfulde *Fanatiker*, som efter at have tændt den Ild, der fortærer deres eget Fædreenland, arbeider paa at antænde den allevegne! Maatte de dog ei lade sig slaae *en détail*! Maatte de ret føle forud, at *Enthousiasmen*, som Overbruger al Frankeriges Kraft, kand let stille 400,000 Mand i Marken, og at Kornmangelen selv forøger Soldaterne! Franske Vaabens Lykke er *Europæ* Forstyrrelse: kun *Hochstedt* og *Rameliers* kand bringe Forstand tilbage. Engelland, tænker jeg, brækker nu.

Frankerige i saadan Landkrig aabner for den Engelske Søemagt en herlig Leilighed. Sukker-Øerne kand nu blive frie, og Frankerige tabe disse vigtige Eiendomme. Hvad *Rusland* til Foraaret vil giøre for alle sine store Løfter, er jeg begierlig efter at see. Dog vi faae nok at see, nok at undre os over; maatte vi kun ei see for meget at gyse ved. *December* endes vel ei, at jo den græsseligste *Scene* har besudlet *Paris*, og kronet de mange Foregaaende, for at berede Skuepladsen endnu til flere.

Nu jeg legger Pennen bort, og i samme Grad føler Afskye, som jeg føler Kierlighed og Høiagtelse i al sin Kraft ved at kalde mig

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og oprigtigste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 28 Dec. 1792.

Deres Excellence

Jeg kand vist ikke see den 28 Jan. nærme sig uden at sige Deres Excellence, hvad De desuden veed, at Undersaat kand ikke i høiere Grad end jeg føle vor uskatteerlige Kronprintses fortreflige Egenskaber, Omhu for det Hele, Iver for det sande Gode, Standhaftighed i Dyd, Utrettelighed i det eengang valgte Arbeide, og Beredvillighed til alt Got og Nyttigt: heller ikke kand nogen inderligere anbefale denne Bedste Herre til den gode Gud end jeg, ikke alleene mod denne Hans K. Høiheds Fødselsdag, men dagligen. Gud styrke Hans Helbred, velsigne Hans Flid, Lyksaliggiøre Hans Folk, forlænge Hans Dage, og give Ham i Hans eget Huus daglig Glæde, og den Glæde at see den bedste og agtbareste Printsesse Hendes K. Høihed altid lykkelig,

altid saa vel at overvinde Sine Barselsenge, som denne Sidste, og Hendes K. H. den lille Printsesse at opvoxe til Velsignelse og at blive et levende Aftryk af al Sin høie Frue Moders Dyd, Anstændighed og Klogskab. Dersom Deres Excellence treffer et ledigt Øieblik for denne vor Naadigste Herre, da ville De nævne disse mit hele Hiertes Ønsker, og legge mig for Hans K. Høiheds Fødder.

Naar De saa Selv, Ædleste Ven, finder en Time for Sig, lad saa Deres Hierte befale Dem at tage Pennen, for at sige Deres ærligste Ven, at De leve vel, og nogenlunde fornøiet; at De tænke saaledes paa ***Sander(um)gaard,*** som man tænker paa et Alderdoms Sæde; og saaledes paa Deres Post, som man anseer en Plads, Gud satte paa, og alleene maae sette fra. Thi at bede Dem at fortælle mig, De elsker mig: og vil saa blive ved, det giør jeg ikke; thi vel læser jeg dette altid med en frisk Fornøielse, men det veed jeg, tvivler jo ei om, og bliver ved at vide til min Død. Min Kierlighed til Dem er mig Borgen for Deres til mig; og Deres hos Dem for min. Pantet er stort hos Kiendere, og disse bruge ei andet.

Ofte, saare ofte længes jeg efter at tale med min Ven, og forsikrer Dem, at jeg føler Savnet, og ligesaa ofte siger jeg mig, at da jeg saa inderlig vil Dem, hvor De er; og jeg selv vil saa gierne blive, hvor jeg er: saa er dog dette Ønske et Hierte-Attraae, men ikke en Forstands Attraae, og da af samme Art som saa mange andre, vi have, og ville, og maae ikke ville. Ikke des mindre er det ofte, at jeg, Bedste Ven, vist higer efter at see Dem og sladre med Dem, og sært skulle det være, om min Aand ei i Drømme taler undertiden med Deres, helst siden dette Aars Begyndelse. Thi dette Aar forekommer mig at ville blive sær

mærkeligt for *Europa*, og derom ville jeg høre Deres langt koldere Tanker.

Disse Frantsoser ere min Afskye, fordi deres Grundsetninger, jeg meener dem, de følge, ere lige mod alle mine; og da de ere tillige min Frygt, saa afskyer jeg dem endnu meere. Hovederne for dem bruge dette mægtige Riges Formue, Kræfter og Folkemængde uden Skaansel med Herre-Vælde, uden Hensyn paa den Tilkommende Tid, uden Frygt for Ansvar, og aande ud tillige over dette hele forvildede Folk den skræksomme *Fanatisme*, hvis Kraft man ikke siden Korstogene og Mahomeds Tider har kiendt. Nationens hidsige Indbildnings Kraft aabner den aldeles for disse Indtryk, og deres smidige Lemmer giøre dem til hurtige Soldater. Mangelen selv i Frankerige formeerer Armeerne, og sidste Aars Lykke har bragt dem deres Fiender nærmere og giør hver Fordeel nu farligere. Jeg er da, Kiereste Ven, bange for dem, meget bange for dem.

Skulle de være lykkelige nok til at overvinde den Magt, som nu settes mod dem, og der er den Østerrigske, Preussiske og Tydske Styrke: hvad bliver ikke da at frygte af disse *Fanatiker*, som prædiker for ved sig Frihed, det er Oprør, al Ordens Forstyrrelse, al lovlig Herredømmes Ophævelse, al Eiendoms Uvished, og endog ved formelige *Decreter* have opmuntret denne Frihed; og hvor de faae Overhaand, væbne den ringe Almue, som Mængden, imod de øvrige *Classer*, for at regiere den, og indføre det Franske Slaverie allevegne? Fra alle Kanter blive der Flygtlinge og Forjagne; og da dette Uvæsen dog ei kand staae og vil staae, saa legges Landene øde.

Det jeg nu er bange for, er, at disse Forstyrrere skal slaae *en detail*, og oprive een Hær efter en anden; at En-

gelland skal lade sig forsone med Løfter om *Schelde*-Floden og Hollands Sikkerhed, og at de Franske skal faae frie Hænder til at bruge deres hele Magt mod de ***Allierte***, da de siden vil finde god Leilighed til at føre ***Patrioterne*** med Triumph ind i Holland, og med mindre hindret Magt see Engelland under Øine, eller og finde Leilighed til der at stifte Uroe. Kongerne i ***Spanien*** og ***Naples*** røre sig vist ikke, naar Engelland lader sig besnakke: Kongen i ***Sardinien*** overlades da til sig selv; og ligger han under, saa er Kongen i ***Naples*** let siden omkastet, og Spanien og; thi hvad Magt ikke kand giøre, det kand de usle Friheds Løfter til de mange Sværmere og Bedaarede.

See der, Bedste Ven, min Uroe og Frygt. De veed nu, at dersom Engelland erklærer Krig, er jeg fornøiet. De veed nu, at jeg har elsket Landgræven af ***Hessen*** for hans kiække Modstand, og Fyrsten af ***Hohenlohe*** for hans ypperlige Forsvar ved ***Trier***; at jeg bedrøves over hver Fordeel, som disse ***Fanatiker*** faae; og at hver Seir over dem føles af mig som Menneskehedens. Jeg veed, at Frankerige maae, naar den har forbrugt og udtømmet sig, synke i Afmagt; men saadan Stat kand holde det længe, og imidlertid stifte noget uberegneligt Ondt. Lad os tænke, hvad de allerede have giort, og hvorvidt de i to Maaneder kom.

Talede jeg nu med min kolde Ven, saa ville De vist sige mig, at ei alt Ondt skeer, man venter; at jeg giør mig alt dette for farligt: at Frantsoserne vil finde ***à qui parler***; at vi ere langt borte, og med de sidste at have noget at frygte. Og at høre dette af Dem, ville vist trykke lidt mine Syner tilbage. Dog med alt dette tilstaaer De mig, at 1793 lader til at blive et saare vigtigt Aar. For ***Danemark*** og dets Konge Huus, og for Dem og for mig være

det roligt og jævnt, og for *Europas* Vel lyksaligt! Det ønsker den, som er med den ømmeste Høiagtelse

Deres Excellences
Ærbødigste Tiener og sande Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 26 Jan. 1793.

Deres Excellence.

Jeg skiønner med en sand Erkiendelse paa min Vens Godhed, at De i en saa smertelig Tid for Dem[1]) har villet tage Pennen til mig, for at sige en Ven de saa kiere og naadige Helsener fra vores priisværdige Herre, som min hele Siel altid føler, og for at dele med mig en Sorg, vist ingen kand med Dem tage en oprigtigere Part i end jeg. Jeg lider med Dem, Ædle Ven, og smager et saa stort Savn for en øm og følsom Fader, som saae sin Lyst og sit Haab dale bag ved hine mørke Dale. I Sandhed mit Hierte har sat sig i Deres Hiertes Sted, og min hele Siel ud i Deres hele Syns-Punkt. Alt hvad jeg i alle lignende Tilfælde har sagt mig selv, er altsammen indsluttet i dette Eene, som min Ven anfører: Hvad min Gud vil, det skee altid: Hans Villie er den bedste; og det ikke alleene fordi det er den kierligste og eiegode, men og fordi det er den viseste; den, som ikke ved Sin Villie befordrer et enkelt Vel alleene; et Vel i et lidet kort Henseende; men et fuldt Vel for os; et Vel taget i alt hvad vi ere, hvad vi blive, og hvad vi skal være. Jo bedre vi erkiende os selv for de Kortsynede og sande Tosser, vi ere, og jo rigtigere vi føle, at vi aldeles ikke kand beregne, lige saa lidet som styre, Tingenes

---

[1]) Bülow mistede sin eneste Datter i Febr. 1793.

Gang og de Følger paa Følger, som vi svømme i, fra nu af, og ud i Evighedens endeløse *Ocean*: jo klogere tie vi, legge Haanden paa Munden, og sige: Hans Villie er den bedste; og du vil jo ikke uden det Bedste. Overalt, min Kiereste Ven, Deres Lille veed De nu med yderste Vished at være hos Gud: De savne Hende; men Hun er jo, hvor det er meget bedre end hos Dem, hvor Opdragelsen er langt anderledes god og sikker, hvor hendes Lykke er giort, og giort vel og med Vished, hvor Hun ikke er borte, men kun i det bedste Huus hensat for Dem, hvor De om saare kort Tid (thi 20-30-40 Aar til, hvad er det?) skal finde Hende, tages imod af Hende, see Hende som en virkelig Engel, og da leve stedse med Hende. Overvei dette, Ædle Kiere Ven, og De skal være rolig, hvilende, fornøiet. Derom er min Bøn for Dem, og til Dem; og jeg tør love mig selv, at den hos den Forstand og dette af vor allerhelligste Religion giennemtrængte Hierte bliver bønhørt.

Men under disse saa naturlige som smertende, Følelser har De og skullet have det skammelige Opløb[1]) i Kiøbenhavn, og den Uroe, Ærgrelse og Bekymring, som jeg selv har følt, at slig Larm forvolder. Det svier i mig for den gode, velsindede, ypperlige Herre, som skal have disse bidende Uangenemheder, og for Dem, Bedste Excellence, som saa naturligen lider med, og lider, fordi Han bedrøves. Klogt var det, at Herren selv talede til Tømmermændene, jeg er vis paa, at dette har holdt disse Folk rolige den forttrædelige Fastelavns Mandag. Overalt er slige støiende Sammenløb hverken usedvanlige i Kiøbenhavn, heller andre store Stæder: heller ikke enten forbausede eller bekymrede de mig, naar ikke det forroste 18 *Seculi* liderlige Ende forbandt alle

[1]) Posthuusfeiden 2 Febr. 1793.

Regieringer til at hindre dem, forekomme dem, og alvorligen straffe dem, som foranledige dem efter den strængeste Retfærdighed. Thi blive slige Opløb lidt hyppige, kand saa let i denne Selvraadigheds skiændige Tid de vilde, ***fanatiske***, æresyge, Rollebegierlige Hoveder ympe i dem, hvad ellers blev ugiørligt. Min Erfaring lærde mig, at Godhed, skarp Retfærdighed, og klog Forebyggelse, ja Stoppelse af Kilderne blive sande Midler; Eftergivenhed og Skaansel derimod saare tvetydige. Hold mig bedste Ven, disse Tanker tilgode. Jeg veed med Vished, at de ere overflødige; men jeg elsker saa høit Fædreneland, Regiering, Kongens Huus og den allerværdigste Kronprints, at mit hele Hierte er i Bevægelse, naar jeg langt fra blot seer en liden Skye trække op. Dog Gud skal adsprede baade de Smaae og de Store, og bevare os fra dette Onde! Hvad jeg skriver, er kun til Dem; og det er tungt, naar man skriver til en Ven, ei at lade Hiertet tale.

Men, Kiereste Ven, hvilket Aar ere vi traadne ind i! Den 21 Jan. hvilken gyselig Dag, hvilken Mords, hvilken Skiændsels Dag! En Nations ***Repræsentanter*** dømme en Konge fra Livet, og henrette ham uden at være berettigede dertil, uden at have Grund derfor, uden at have Aarsag dertil! Dette er skeet! Men hvad forestaae(r) disse Mordere, dette med saa meget Blod og saamegen Vold besudlede Folk, dette allerede i uoverseelige Ulykker nedsynkede Rige? De have nu Krig med hele Naboskabet til Lands og Vands, eller vel snart faaer den. Og med alt dette er jeg bange for dette Aar, Tildragelserne dette Aar, Følgerne af dette Aar. De onde, mordiske og æreløse Styrere, ubekymrede om Eftertiden og Frankeriges følgende dødelige Mathed, væbne nu alt, vove nu alt, anvende nu alt, og Frankerige

kand endnu et Aar eller to væbne gyselig, anvende grueligen. En Rasende synker vist omsider ned i en dødelig Mathed, men forinden ere hans Kræfter forfærdelige, fordi hverken Klogskab eller Hensigt paa Følger styre dem. Ikke anderledes skuer jeg de Franske. O! maatte de Hære, som nu samles mod dem, o maatte de med Mod staae, og med den fineste Viisdom føres, og med fuld Eenighed stiles paa allerbedste Maade mod disse Menneskelighedens, Selskabelighedens, Sikkerhedens, Rolighedens, Ordenens og al Religions Fiender! Maatte de ei lade sig *en detail* slaae! Staterne sig ikke *en detail* ofre! Maatte Øinene gaae op paa de mange i *Europa* forblindede! maatte de see, at disse Forstyrrere væbne de underste *Classer* mod de Høiere, for at regiere alt, undertræde alt, oprette et Monarkie af alt! Kiereste Ven, min Glæde vil blive stor, om denne Sommer kunde give os et *Hochsted* og *Ramelies*; thi før bliver Frantsosen ei klog, før Frankerige ei reddet, førend en *panisk* Frygt afløser Frihedens *fanatisme.*

Nu vi ere paa Skibet, og, Gud være lovet, kun Tilskuere! Vi faae at see, hvad Beslutningerne ere her oven fra: jeg staaer paa Udkik, og seer begierlig efter, hvorhen vel Verdens store Styrer vil. Alt er sært, besynderligt, uden for det Sedvanlige. Der er noget, som skal blive til; men vist ikke, hvad [ikke] disse rasende Mennesker og deres Venner vente. Men dette er og det Eeneste, jeg veed; og det skal Tiden vise. Hele Verdens Historie har lært mig dette; men den har og lært mig, at ingen Dødelig kand skiønne enten naar, eller hvorledes.

Nu Herren vaage over os! velsigne min Ven, styrke Deres værdige Forset at blive ved at tiene Kronprintsen og Landet, og glæde Dem for Sorg! Dette er dens bestan-

dige Ønske, som er af et heelt Hierte Deres Excellences ærbødigste og troeste Ven

O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 15 Febr. 1793.

Inderlig Tak for Deeltagelsen i mit N. T. Anmærkningerne have voldt Opsettelsen. D. 25 Febr. gaaer den første Sending af til *Gyldendall*, som jeg og i Dag skriver til. Endnu eengang Tak, Værdigste Excellence!

Deres Excellence

Da jeg elsker Deres Excellence, som jeg bør, og er elsket af Dem, som jeg veed: saa længes jeg inderlig efter et Brev fra Dem, for at erfare af Dem Selv, hvorledes De nu lever, og om min ædle Ven har til Beroligelse og Sinds Hvile smagt Kraften af de Grundsetninger, som vi begge bekiende, ære og følge. Jeg er glad, naar jeg veed dette; og en Ven vil De glæde, saasnart De finder dertil en Time. Gid De kunne, Kiere Ven!

Deres Excellences Erindring om mit Nye Testamente frygtede jeg at faae nok engang, brækkede derfor overtvers, satte al Betænkelighed tilside, sendte *Manuscript*, og har alt seet det Første Prøve - Ark. Med Guds Hielp skal nu Pressen for min Skyld ei standse; og dersom *Gyldendall* kand, det han troer, fra to Presser ugentlig levere 4 Ark, saa kunne det Hele dog være færdigt mod Aarets Ende. For dette bør jeg giøre min Ven Rede, da De har villet tage en saa væsentlig Deel i dette Værks Befordring til Lyset, at det uden Dem og Deres hos mig veiende Venskab havde til de Sex Aar, hvori det er blevet til, endnu maaskee biet andre Sex, og da maaskee aldrig seet Dagen. Men!

men maatte det nu og, om De saae det, og naar De engang seer det, være heldigt nok, Bedste Ven, at føles af Dem saadant, at De, uden Hensigt til Venskab, kunde dømme, at det dog har været Deres Ønske, og min Umage værdt! Mænd af Deres rensede Smag, opklarede Forstand og sand Gudsfrygt ere mig Dommere langt agtbarere end de fleste Lærde, som henge i Ord og Taalemaader, og berøve sig selv Fornemmelsen af det Hele.

Naar min Ven engang ved Guds Anviisning ombytter Hoffet mod *Sanderup*-Gaard, da ville jeg, at dette Deres Vens Arbeide, endog naar han længe ei er meer her, maatte glæde Dem, skattes af Dem, og minde Dem om den, der bestandig elskede og elskedes. Mig har det i disse Aar glædet og roet mange Timer; thi den, som ei er til Hove, ikke spiller Kort, ikke bivaaner Aften-Selskaber, bortsnakker den mindst muelige Tid, og spilder ikke paa Besøg 14 Dage noget Aar, har dagligen, Embede og alt besørget, i det mindste Tre Timer tilovers, og saaledes 1000 Timer om Aaret til sin Tieneste. Min Ven finder Regningen rigtig, og den er det for hver den, som lever i Provintsen, og hvis Alder og Mod har beredet ham den Frihed at raade for sin Leve-Art og Selskabeligheds-Maade. Fra første Ungdom af har jeg vant mig til at regne nøie med Tiden, og bruge hvert Øieblik; og denne Vane er nu blevet en Natur og en physisk Grund til et muntert Hierte.

Frantsoserne har dog, Bedste Ven, i de sidste 6 Maaneder ofte prøvet at forstyrre mig den. Den 21 Jan. har jeg havt Ondt ved at faae fra Tankerne; og *Dumouriez* Indfald i Holland gav rig Anledning til Frygt. Men den 1 *Martii* og følgende Dage[1]) have givet en behagelig Mod-

[1]) Den 1ste Marts 1793 leveredes i Nærheden af Aachen den første af de heldige Træfninger, hvorved Østerrigerne erobrede det i 1792 tabte Belgien tilbage fra Franskmændene.

vægt, aabnet en nye Udsigt for Haabet, og spidset nu min og alles Nysgierrighed, paa hvad de følgende Poster vil fortælle.

Min Ven har ofte været plaget med at læse mine Tanker over disse Franske Foretagender, som fra først af har været for mig, der saa elsker at grunde mine Domme paa Erfaringer, et Vilderede af ***theorie*** og ***passioner***.- Altid vidste jeg, at denne politiske Metaphysik vilde føde Frankerige en rig Yngel af Ulykker; men hvo skulde have troet, at dette havde skeet saa hastigen, saa hyppigen og af alle muelige Arter? hvo tænkt, at og fremmede Folkeslag skulde rundt om have deraf faaet saadan Svie? hvo formodet, at disse ***Demagoger***, belæssede inden til med Uordener i alle Statens Dele, skulde have villet bebyrde sig med Krige til alle Sider, og selv opirre mægtige Folk til at ruste sig, ja ved Krigs-Erklæringer udfordre dem, imedens de endnu betænkde sig? Verden har i vor Tid faaet Optrin af en Art, man vist aldrig har havt: en Skole er aabnet for mig saa lærerig, som ingen før. Jo særere alt er, jo mindre gietter jeg, og jo meere skuer jeg paa alt Nærværende og spaaer ikke om det Tilkommende. ***Dumouriez***, og ***Custines*** seer jeg gierne slagne, og Frantsoserne trængt tilbage til deres Grændser. Nu intet Ønske meere, uden dette, at den sunde Deel af Folket maatte faae Overhaand i Landet, og være heldige nok til at redde Levningerne af denne for ***Europa*** altid vigtige Stats Velfærd.

Endnu een Tanke: Verden har aldrig havt Lige til de Franske ***Scener*** samlede tagne, fordi Verden har aldrig havt en Opklaring som vor Tids saa udbredt, saa indbildsk, saa stolt, saa dumdristig. Derfra er baade Anlæg og Udførsel. Frugterne ere Træet værdige. Nu ikke et Ord meere, uden dette eene, at min Ven vil stedse elske den,

som er med den inderligste Høiagtelse og det ømmeste Venskab Deres Excellences

ærbødigste Tiener og oprigtigste Ven

Aarhuus d. 26 Mart. 1793. O. Høegh-Guldberg.

Deres Excellence,

Jeg er saare glad, naar Deres Excellence har den Kierlighed imod Deres Ven at være som den redelige *Debitor*, der til rette Tid betaler sine Renter, og at ligne mig, som med en priselig Nøiagtighed har til den fattige *Biering* besørget den Naadigste Gave betalt, og til Beviis vedlegger herved Qvitteringen.

Min Glæde, Kiereste Ven, er stor, at De, hvilket jeg haabede, hviler i Guds Villie, seer med Tilfredshed Deres Elskte *Friderica* under den bedste Opdragelse paa det sikkerste Sted, og venter at finde hende engang langt bedre forsørget, end enten De eller jeg nogensinde skulde vide at kunne.

Min Ven elsker *Botaniken* og Naturhistorien, og ønsker at see den udbrede sig hos os, ja har derfor, hvilket jeg høist bifalder, udsat en *præmie* i den Hensigt at udbringe for Almuen en *botanisk Cathechismus*[1]). Jeg priser dette, og hver lignende Forsøg og hver saaledes til almindelig Nytte stilende Velgierning. Min Vens *præmie* er derfor og i mine Øine ypperlig, tienlig og til almindelig Bedste veiledende; thi saadan Anførsel behøves, og kand, naar den bliver tydelig, have megen Nytte.

I øvrigt var fordum mit Ønske, at de gode Natur-Historiker vilde lære at lade engang være at troe, at de nytte Verden ved at opdage uophørlig nye og nye Arter i

[1]) 100 Rdl. for den bedste Besvarelse, 30 for den næstbedste. (Berlingske Tidende for 1793 No. 9 p. 142).

de forskiellige Natur-Riger, beskrive disse med deres *Varieteter*, og saaledes formeere Naturens store Ordbog eller *Dictionnaire*. Naar en Stat efter sin Størrelse lønner Een eller To af disse Ordbogs Forfattere og passer paa, at De virkeligen forøge Registeret: Saa har jeg troet, at hermed var giort alt, hvad burde skee i denne Hensigt; thi for blot Pral eller for dette blotte Videnskabelige burde, troede jeg, ikke meere skee. Langt anderledes var det, om disse Naturkyndige vilde styre deres Flid, deres Undersøgelse aldeles hen paa det Nyttige, og arbeide paa at udfinde i alle Natur-Rigets Dele noget Nyt got, noget Nyt bedre for *oeconomie*, for *Medicin*, for *fabriker* og for hvad det end kunde være. En eeneste nye Urt saaledes opfundet, saaledes undersøgt, saaledes anvendt, er mig tusende Gange meere værd end tusende *Linnéiske* eller *Valeriske*[1]) Beskrivelser. Den *Viborg*[2]) derfor, som nu er i *Fridericia* og ved Klæde-*Manufacturet*, var mig kier og blev kraftig understøttet, fordi han som *Chymicus* opfandt mig nogle nye Farver[3]). De andre agtede jeg ikke, fordi de tilhobe vare kun Ordbeskrivere; og dette vil de saa gierne alleene være. En Etatsraad Holt[4]), nu død, var i *Mineral*-Riget mig usigelig kier, fordi han gik lige løs paa det Nyttige. See der Bedste Ven, min *theorie*! De seer da og tillige, hvorfor endeel af disse Videnskabs Mænd ikke syntes vel om mig; men jeg kunde nu ei tænke anderledes. En af dem, som endog De har nævnet mig, lovede jeg, da han kom Hiem, al min Fortale, dersom han blot ville med de Urter, som vil groe

---

[1]) J. G. Wallerius anset svensk Chemiker og Mineralog † 1785.

[2]) Nicolai Christian Viborg Direktør for Klædemanufakturerne f. 1747 † 1801.

[3]) Efterretning om en ny Tinopløsning til Skarlag i Farveriet [1779].

[4]) Andreas Holt Deputeret i Bergverksdirectoriet † 1784.

paa Sandbakker, beplante mig en Sandbakke, som jeg anviste ham. Men han ansaae det langt under sig. Vi ere vist i alt dette langt tilbage. Jeg bød en anden endog kraftigste Hielp, naar han vilde bereise blot vore egne Lande og de allernærmeste Naboers, for at udfritte og optegne nøiagtigen alle Huus-Raad og Konstgreb i *Medicinen*, i Farverie, i Agerdyrkning etc. Men dette var under en Videnskabs Mand: og intet var dog vigtigere og herligere. Thi her gik man lige til Nytten, til Erfaringen, til det, som siden kand hielpes og udføres til det Almindeliges Bedste.

Tak, Bedste Ven, for den *Medaille*, som De tiltænker mig[1]). Opfindelsen kand ei være skiønnere, og de to Linier under hver af Herskaberne ere ligesaa passende, som de ere sande, og næst Guds Hielp stedse blive det. Den vil være mig kier fra Dem, og om disse inderlig Elskte Høie To.

Min Søns *Comoedie*[2]) behager mig, blot fordi den har behaget H. K. H. Kronprintsen og Dem. Hoved har han: hans Sæder ere endnu reene: *Theatèr*-Folket har jeg varet ham for, og hans egentlige Videnskaber beder jeg ham at fuldføre. Lad Deres Yndest være for ham, som en Straale af Deres Venskab for Faderen.

Min Ædleste Ven har da seet Begyndelsen af min Oversettelse og bifaldt den. *Gyllendall* har jeg bedet at lade Dem faae den, som den efterhaanden bliver færdig. Dette er nu et *Privilegium exclusivum* for Deres Excellence,

---

[1]) Herved menes vistnok en Medaille, der af »Repræsentanterne for et Interesaentskab» blev slaaet til Forherligelse af Kronprindsesse Marie Sophie Frederikkes Nedkomst 19de Nov. 1792 med den i Oktbr. 1793 afdøde Prindsesse Marie Louise. De Taler, der af Generalprocureur Chr. Colbiørnsen bleve holdte til de kongelige Personer ved denne Medailles Overgivelse, staae i Minerva for Mai 1793.

[2]) F. Høegh-Guldbergs »Lise og Peter», see om dette Stykke N. M. Petersens Bidrag etc. S. V, 2, 459.

og jeg er vis paa, at intet Menneske faaer den at see hos Dem. Dette Arbeide er aldeles Deres; thi uden Deres Opmuntring og gieldende Ønske kunne den endnu længe have hensovet hos mig. Alle vil dette Værk ikke behage; thi deels er dette umueligt, deels er jeg ligesaa lidet i ***Theologie***, som i Politik, eenig med en stor Deel af vor Tids Lærde; men for disse Mennesker har jeg ei skrevet, og har ikke den mindste Agtelse; de ere mig alt for lette.

De Franske Sager have nu faaet, ved ***Dumouriez*** faaet en ligesaa sær, som uventet Vending. Han er ikke min Helt, og har ikke været det; thi det ***Rolandske*** Partie, hvortil han hører, er ligesaa sundt som det andet: Forskiellen er den samme, som imellem klog Ondskab og gal Ondskab. Gud lade dette nye Optrin udfalde til Fred og Menneskelighedens Bedste! Min Siel er idel Nysgierrighed. Under alt dette er mit Haab, at endog dette synderlige Optog forsikrer os vor Fred.

Nu, Bedste Ven, jeg omarmer Dem, og forsikrer, at De eier vist Ingen, som er med ømmere og større Høiagtelse

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og tro Ven

Aarh. d. 18 Apr. 1793. O. H. Guldberg.

P. S. Der ere To Tienester ledige; en Havne ***Controlleur***-Tieneste i Kiøbenhavn og en ***Controlleur***-Tieneste i ***Helsingör***. Den stakkels ***Rhode***[1]), der er ***Controlleur*** ved Porten med en usel Gage, søger en af disse. Deres Excellence har lovet os Deres gode Understøttelse for ham. Er det mueligt, Bedste Ven, da ville De for vores Skyld see, om her ei kunde blive Redning. Hvor gierne er jeg i Deres Giæld, jeg som nødig vil være i Andres.

---

[1]) Jævnlig omtalt i det Foregaaende, f. Ex. S. 280 og 300.

Deres Excellence,

Mai-Maaned maae ikke komme til Ende, og jeg staae tilbage med den Gield, jeg skylder Deres Excellence, og min Ædle og Faste Ven er saa god at ville have betalt. Thi lad end være, at jeg sielden kand have noget at skrive, der er værdt at læse: saa veed jeg dog, at, om jeg kun skriver, hvor høit jeg ærer og elsker Dem, og hvor inderlige Ønsker, jeg giør for Dem, for Deres Helbred, for Deres Liv, for Deres Varighed paa den Post, Gud har sat Dem, og hvor De har været saa vel, og endnu (ogsaa det veed jeg) er saa vel; at om jeg endog kun skriver dette, læses det med Fornøielse, ligesom endog, naar jeg forsikrer, at jeg altid veed, altid er overbeviist om, at jeg er for Dem stedse den samme, en kier og elsket Ven, Det er, Kiereste Ven, sødt at vide dette, at troe dette om hinanden, skiønt man endog i lange Tider ei seer hinanden.

Ogsaa glæder det mig indelig, at høre af et nu almindeligt Rygte, at Hendes K. H. Kronprintsessen er frugtsommelig. Den hiertelige Deel, jeg af Tilbøielighed lige saa meget som af Pligt tager i alt, hvad denne Priisværdige Printsesse og vores aldrig nok ærede Kronprints angaaer, fylder min Siel med de redeligste og bestandigste Ønsker for Velsignelse her, og Velsignelse i Alt, hvad disse Høieste Personer vedkommer baade i Deres eget Huus og i Staten. Deres Vel og Alles vores Vel er saa fast sammenknyttet, at vi ere lykkelige med Dem. Jeg formoder, at denne høie Frugtsommelighed, vel og *Europas* kritiske Tilstand ere Medaarsager, at vi i vore Egne ikke see i Aar, hvad jeg længdes efter, sandelig længdes efter, vor dyrebare Kronprints, som jeg nu i Tre Aar anden Gang ei faaer at see: Dem da ei heller, Værdigste Ven, som jeg saa gierne saae, saa gierne talede med een eeneste Time. Dog hvad ei er

at ændre, faaer man lade blive: Pennen maae da, som den kand, opfylde Savnet; vist fattig nok; men opfylde Savnet maae den.

Jeg faaer at see, min Ven veed det, om faa Dage H. K. H. Arveprintsen med Gemahlinde: At dette Besøg er mig kiert, vil Deres eget Hierte sige Dem meere end fuldkommen; thi Deres Hierte kand føle, hvad det er for mig, efter 8te Aar at see igien min Elskede og Faste Herre, jeg fra Ellevte Aar i 20 Aar daglig saae. Ogsaa veed jeg, saa vist som jeg veed noget, at Printsen skatter og ærer Dem. Naar Vind og Veir føier over Beltet, bliver De hos os i *To* Dage; ellers vil den Eene kortes hos os; thi den 1 Jun. gaaer man igien fra Aarhuus. Det vil meget komme an paa got Veir, hvorledes det vil blive os mueligt at fornøie.

Under *Europæ* Jordskælve staaer vort Fædreneland trygt, nyder sin Roe, og synes mig endnu at kunne regne paa *at* beholde den. I Sandhed min Ven skrev med Rette eengang: Fred nærer; Krig fortærer: Jeg begriber, hvad der hører til, og har hørt til, under denne alle Magters Foreening imod det rasende Frankerige, at styre og lede saa, at vi have kunnet beholde Fred. Dette Konststykke seer jeg paa med Forundring, men og med en inderlig Taknemmelighed til vor gode og fortreflige Kronprints. Dette Gode, denne Lyksalighed er da vor Deel, og Gud bevare os den fremdeles! Der spilles et høit Spil i *Europa*, og det endelige Udfald seer intet Øie endnu. Polens Skiebne er gyselig fra Monarkernes Side, ligesom Frankeriges fra de afskyelige *Democraters*. Hint Land er blevet nu et Bytte for dets *Republicanisme*; og dette prægtige Rige i sine *finantser*, *manufacturer* og indvortes Sammenhæng ødelagt for dets *Republicanisme*: een Aarsag har ved saare forskiellige Redskaber havt paa begge Steder lige Virkning til at giøre Ulykke,

og svække det Hele. Forskiellen er alleene, at Polen er adsplittet; Frankerige henger endnu sammen; Polens Skiebne veed man; Frankeriges veed Gud: i Polen troer jeg, *que le gros de la nation gagne au change*, og at de faa *Magnater* alleene tabe; i Frankerige derimod er Tabet og Ulykken, hvordan det end gaaer, for den hele *Masse.*

Der er endnu meget, over al Maade meget, tilbage i mine Tanker, førend de foreente Magter komme til at give Frankerige Love; medmindre indvortes *Rebellion* kunde vinde Styrke. Men saalænge som disse *Democrater* endnu staae, og *Nationens fanatisme* endnu usvækket varer, da er den Kiede af Fæstninger, som omgiver Frankerige en rædsom Formuur, og *Europas* Rolighed ei forsikret mod den fordømmelige *Democratiske* Aand, som saa hersker i Hovedstæderne, saa taales, saa fænger Ungdommen, saa lurer paa Staternes Roe. Min Ven veed, hvorledes jeg i denne Sag har tænkt og tænker. Frankeriges Ulykker, saa synlige, saa haandgribelige, *curere* jo ikke endnu; Dette Rige maae, troer jeg, i Bund og Grund forstyrres, førend disse *Fanatiker* i *Europa* kand see. Gud forbarme sig over det Menneskelige Kiøn, og standse dette Onde, hvilket jeg aldrig uden med Rædsel tænker paa, fordi det groer af Forblindelse og den for mig altid skræksomme *Fanatisme.*

Deres Excellence vilde holde mig, som saa ofte tilforn, disse Linier tilgode, og endnu tillade mig, som til en Ven, en fortrolig og ærlig Ven, at bede om et reent Raad i et for mig lige saa ubehageligt, som tvivlsomt, Tilfælde. For to Dage siden allerførst hørde jeg af en Reisende Hændelseviis, at min vittige Søn[1]) havde ikke alleene af Hofmar-

---

[1]) Frederik Høegh-Guldberg (om hvem jfr. S. 411) havde den 31te Januar 1793 faaet sit Syngestykke »Lise og Peter« opført første Gang paa det kongelige Theater.

skalken[1]) forlangt, men og uanstændigen forlangt Betaling for sin *Comædie.* Det første har eklet mig, og det Sidste indærgret mig. Min Ven veed, at jeg skriver Sandhed. Nu vilde jeg have Pengene betalt tilbage til *Theatre-Cassen.* Kand dette skee? og kand det ikke, hvorledes skal jeg da blive af med dem, disse mig afskyelige Penge? og hvorledes kand jeg undskylde, og faae udslettet denne vor smukke Tids *Etourderie*?

Som Ven, spørger jeg min Ven om en Sag, der angaaer min Søn; og De vil vist heri give mig det til alle Omstændigheder passende Raad. Min Søn kommer i Sommer hiem at besøge mig, saa tales han og jeg ved; thi saa længe lader jeg mig ei mærke for ham, at jeg herom er bleven uforvarende underrettet. Bedste Ven, i Deres Skiød har jeg nu nedlagt denne min Ærgrelse: Deres Raad er jeg vis paa, og heelt følger jeg det. Gud velsigne og bevare Dem! Jeg er med et sandt Hierte

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og tro Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 21 Mai 1793.

Brev fra Fr. Höegh-Guldberg til Johan v. Bülow[2]).

Deres Excellence

Den udmærkede Godhed og Blidhed, med hvilken Deres Excellence i Gaar anhørte mig, giver mig allene Mod til at anbefale Dem min Sag. Hermed følger en Kopie af det Brev,

---

[1]) Grev F. A. C. Ahlefeldt, Hofmarskal hos Christian VII var 1792 bleven sat i Spidsen for det kongelige Theater. Om den Strid, han i Anledning af Syngestykket «Lise og Peter» havde med Fr. Guldberg, se Overskou: Den danske Skueplads, 3die Del S. 541. f. (Kjøbenhavn 1860).

[2]) Dette og det følgende Brev findes vedlagte Brevet af 21. Mai 1793.

Grev *Ahlefeldt* i Dag fra mig har faaet. Jeg har forandret, hvad Deres Excellence saa viist bød mig forandre. Maatte jeg nu have opnaaet den rigtige Middelvej!

Jeg klager ikke over Grev *Ahlefeldt*; thi jeg klager ikke over noget Menneske, da jeg selv er ung, og, som ung, kan og maae fejle i meget. Jeg anbefaler kun min Sag til Deres Excellences viise Forsorg og Forestilling til Danmarks Friderik, en Herre, som, i hvad end mine Fjender, om jeg har nogle slige, maatte ville paadigte mig, mit heele Liv skal være opofret. Min Begjering, og — tør jeg sige det — Paastand er 400 Rdr. for mit Stykke, og mine Grunde behage Deres Excellence at see af Indlagte. Jeg begjerer ogsaa fri Entree paa Parterret for Fremtiden, og mine Grunde haaber jeg ikke kan modbeviises. Hvad Hans Kongelige Højhed, Kronprindsen bestemmer i denne Sag, skal være min Lov, som jeg med Glæde skal lyde. Hvorfor jeg ønsker Penge har jeg taget mig den Frihed at sige Deres Excellence, som jeg skylder al min Tillid. Wedel[1]), min Med-Arbejder, være ogsaa Deres Excellence anbefalet paa det bedste! Rolig, fuldkommen roelig kan jeg nu gaae det, efter syv Ugers Ophold, afgjørende Øjeblik i Møde. Var det mueligt, at Grev *Ahlefeldt* ej fik at vide, hvad jeg i denne Sag har gjort, skjøndt været nødt til at gjøre, var det mig yderst vigtigt. Vel frygter jeg ikke, naar jeg handler efter Overbeviisning rigtigt; men, faaer han det at vide, er jeg naturligviis udelukt fra Theatret, og Stykkers Antagelse i Fremtiden. Alt være Deres Excellences viise Omsorg fortroet.

underdanigst

Kjøb. d. 19 Martii 1793. Guldberg.

Brev fra Fr. Høegh-Guldberg til Hofmarskalk Grev F. A. C. Ahlefeldt.

Deres Højvelbaarenhed,

Hr. Greve!

Hvad Wedel angaaer, da troer han, at, da han har havt lige Deel af Arbejd som jeg, han ogsaa, som jeg bør betales

[1]) Søren Wedel, Regimentsqvarteermester, havde skrevet Musiken til «Lise og Peter».

Jeg troer, at jeg ikke kan modtage ringere, end 400 Rdr., og at jeg før maae forære mit Stykke til det Kongelige Theater, end lade mig det betale mindre. At Deres Højvelbaarenhed ikke skal troe, jeg handler blindt hen, uden Aarsag, saa tillade De mig, at anføre følgende Grunde:

1. Hejberg har faaet 400 Rdr. for Indtoget[1]). Og, da han i egne Hænder har faaet dem, og det er bekjendt, at Schultz, som Kapelmester, intet faaer, saa kan man, ej uden Aarsag, formode, at disse 400 Rdr. ogsaa virkelig vare til ham allene.

2. Alle Digtere, som hidtil have arbejdet, endog kun simple Prologer, for nogen Fest, Kongehuset vedkommende, have aldrig gaaet ubelønnede fra sit Arbejd.

3. Da mit Stykke blev bestemt til at opføres Kongens Fødselsfest, maatte jeg først udslette de Tanker, som Følelsen over Negernes Frigivelse, hvorom min Lise og Peter handlede, havde betroet Papiret; thi Deres Højvelbaarenhed sagde mig, at Kronprindsen ikke elskede, selv at høre sin, dog saa fortjente, Roes. Dernæst maatte jeg gjøre adskillige Forandringer endnu, for at gjøre Stykket passende til den Dag. Men, alt dette krævede Tid, Umag og, en Dagen selv passende Flid.

Kan det nu bevises, at mit Stykke, og mine Følelser snarere have vanhædret, end hædret, Kongen, saa giver jeg efter for alt; men — jeg haaber, dette turde blive vanskeligt!

Med 400 Rdr. er jeg aldeeles fornøjet, og jeg er vis paa, at, naar Deres Højvelbaarenhed forestiller, som De har lovet, Kronprindsen min Sag, og mine Grunde, vil han vist ikke, at jeg skal savne de Fordeele, som ere faldne i alle andres Lod.

Jeg tør da paa Torsdag, som Deres Højvelbaarenhed ogsaa har lovet, vente Udfaldet paa denne Sag. De forestille den saa vel, som De kan, saa vil Udfaldet ogsaa blive glædeligt!

Fri Entrée paa Parterret tør jeg vel ogsaa vente for Fremtiden; da deels alle andre, som have været i samme Omstændighed som jeg, have faaet den, endog *Thaarup,* hvis Høstgilde var kuns i een Akt; deels Deres Højvelbaarenhed vist selv vil finde det ubilligt, at den, der har Anlæg til at skrive for Thea-

[1]) P. A. Heibergs Syngestykke »Indtoget« blev første Gang opført 26de Febr. 1793.

tret, skal paa sin Regning udklække og uddyrke dette Anlæg, der dog er og bliver Theatrets egen Fordeel. Den Kongelige Instrux siger og byder det ogsaa derfor selv.

Saaledes vise nu Deres Højvelbaarenhed, efter gunstigst Løfte, Sagen frem i sit eene rette Lys!

ærbødigst
Guldberg

Kjøb. d. 19 Mart. 1793.

Til
S. T. Deres Højvelbaarenhed, Hr. Greve *Ahlefeldt.*

Deres Excellence

Kiert var det mig, at faae et Brev fra en Ven af den ædle Værd, skrevet endog under en slem Hovedpine, men kiert var det mig ikke, at Deres Excellence, med Smerte for Dem Selv, vilde glæde mig; og endnu ubehageligere er det, at man veed en kier Ven at være syg, og veed kun dette, og veed ikke at faae at vide, om det er bedre. Blandt andre Fraværelsens Ubehageligheder er og denne, ikke at kunne spørge til en elsket Ven; dog Gud sparer de Mange Dem, og deriblant mig, for hvis Hierte De er, min Elskeligste, saa dyrebar. De veed dette: De troer dette; og nu nu ei meere derom.

Inderlig Tak for den smukke *Medaille* i Præg og *Idée*[1]), som er mig kier for sin Gienstand, og kier for den Haand, jeg eier den af. Jeg føler meget ved at see den og have den. Inderlig Tak og for den Venskabsfulde Raadførelse i en mig saare ubehagelig Ungdoms Overilelse af min Søn; Overilelse fra alle Sider. Jeg føler og følede, at Giort staaer ei til at ændre, og at bedre Udvei kand ei udtænkes end den, som

---

[1]) Om denne Medaille jfr. Side 411.

Deres Excellence saa vel og klogeligen har opgivet mig. Jeg følger den, og skal see den jo før, jo hellere, iværksat; men Dem, Ædle Ven, skylder jeg derfor min Siels bedste Tak.

Deres K. Høiheder[1]) havde paa Beltet d. 28 en haard Overfart af 7 Timer, Modvind, haardt Veir og Kulde. Den 29 Kl. 2½ ankom De til ***Palaiet*** i ***Horsens***, spiste til Middag, og toge derfra 5½. Til ***Aarhuus*** kom De Kl. 9¾, og saae slet ingen samme Aften. D. 30 og 31 var Veiret stedse koldt, haglede, sneede, frøs om Nætterne og tilsidst gav d. 31 en stærk, frugtbargiørende Regn. Men Veiret forstyrrede Fornøielserne uden for. Den 30 da et Bal paa Raadstuen af ***militaire*** og ***civile***, som Herskabet bivaanede fra Kl. 6 til 10. Den 31 besøgde De ***Baron Güldencrones Mosgaard***[2]), og modtog en ***Collation***. Kl. 9 kom De derfra, og saae en ***Illumination***, der var, at jeg selv skal sige, ret smuk i min ***Allée*** i Haven. Den 1 Juni Kl. 10 var De fra ***Aarhuus***, kom Kl. 2½ til ***Palaiet*** i ***Horsens***, og tog derfra lidt over Kl. 6, da Hans K. H. alleene saae Skolen, Kirken og Havnen, ligesom Han og saae tilforn ***les environs d'Aarhuus*** og Domkirken. Til ***Weile*** kom Herskabet Kl. 10. At tale min Ven om Æden, Drikken, ***Cour***-machen etc. er ei Umagen værdt. Min Vens Ærbødighed for denne Gode Prints har jeg strax anmeldt, og faaet fra ham den udtrykkelige Befaling at forsikre Dem om hans ubrødelige Venskab og Høiagtelse. Deres Excellence staaer høit hos Ham: Deres fulde Værd erkiender Han, og giør Dem heel Ret. Saa kiert som dette var mig, saa var her dog intet, slet intet, der var mig uventet; thi jeg har længe vidst det.

---

[1]) Arveprinds Frederik og Arveprindsesse Sophie Frederikke.

[2]) F. J. C. Baron v. Güldencrone til Wilhelmsborg, Marselisborg og Mosgaard f. 1763, død 1824 som Geheimeconferensraad.

Men det som inderlig glædede mig, var, at H. K. H. talede om H. K. H. Kronprintsen med megen Deeltagelse og sand Hengivenhed ofte; ligesom om Hendes K. H. Kronprintsessen. Denne indbyrdes gode Forstaaelse var nu, som De, Bedste Ven, veed, aldeles i min Smag. I øvrigt var hver ***Audience*** ved dem Begge først, sidst, og fra alle Hiørner om Deres kiere Børns Opdragelse, og i sær Prints Christ. Friderichs. Dette Eene var Dem en Hovedsag af hver Samtale og uden Tvivl en vigtig Medaarsag til dette naadigste Besøg; thi dette ligger ***Begge*** overmaade paa Hierte. I øvrigt skiønner og føler min Ven, med hvad Glæde jeg har modtaget og seet denne retskafne og gode Herre, som jeg skylder al Taknemmelighed og inderlige Høiagtelse.

Nu jeg anbefaler mig i min Vens vedvarende Kierligste Erindring, ønsker Dem Sundhed og al Lyksalighed og er med den allerstørste og venskabsfuldeste Høiagtelse

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og oprigtigste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 4 Jun. 1793.

Deres Excellence

Uden at besvære mig noget Øieblik over, intet Svar at have faaet fra Deres Excellence, er og bliver jeg for Dem, Ædle Ven, den, jeg i de mange Aar har været, og De er og bliver det og for mig. Dette veed jeg, om jeg end ikke vidste andet om os To; men jeg veed end meere, at min Ven venteligen for at giøre Ende paa megen Brevvexling har slet ingen Breve besvaret; og da De nu har valgt denne Maade, har jeg fundet mig deri, saare vis paa Deres Hierte, skiønt jeg saare ofte ønsker at vide blot dette, hvorledes

De lever; og dette mig saa vigtigt, og vigtigt for mit Hierte, kand jeg end ikke erfare med den Vished, jeg vilde.

Denne Pakke, som her medfølger, indeholder en Bog, som De elsker, hvis Tilblivelse skyldes for endeel min Ædle og Elskte Vens Opmuntringer, og som har for os alle den allerstørste Vægt, og nu kand roligere, end forhen, læses af min Ven[1]. Engang, naar Deres Excellence har læst den, hav den Godhed at skrive mig, hvorledes De har fundet den, og hvorledes De lever. O! var det, Kiere Ven, med den Fornøielighed, jeg ønsker Dem, og med det Helbred, som jeg ville, ô da kunne De troe, at der vist ingen lever, som deri tog saa levende Andeel som jeg. Imidlertid ere mine brændende Ønsker for Dem, og de opfyldes, naar De er vel, naar De er stærk i Sind og Siel, naar De skatter Rolighed, naar De hviler, ligesom jeg, i Guds Villie, og giør Dem Deres Tilstand kier og dyrebar, og da og, som et lidet Tillæg, bliver ved at elske den, som har været og stedse er med den samme fuldkomne Høiagtelse og Hiertets sande Vedhængenhed

Deres Excellence,
Min Ædle Vens
ærbødigste Tiener og tro Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 25. Mart. 1794.

---

[1]) Den her omtalte Bog maa være Guldbergs Oversættelse af det Nye Testamente, hvor om see Side 365. Naar Guldberg siger, at Bülow nu roligere kan læse den end forhen, sigter han til det ufrivillige Otium, Bülow havde faaet, siden han den 2den Juni 1793 pludselig var bleven afskediget fra sin Stilling som Hofmarskal hos Kronprindsen. Han levede fra den Tid paa Sanderumgaard.

Deres Excellence,

Tak, Kiereste Ven, for Tre Breve, alle som fra Dem, og hvoraf jeg skylder Dem Svar paa To; thi det eene krydsede mit. Jeg burde have allerede for lang Tid siden svart; men Deres Excellence veed, at jeg skulde reise, og da jeg kom til *Sorgenfrie* d. 16 Mai, hvor jeg forblev til d. 3 Jun., var jeg saa adspredt, at jeg ei kunde skrive, og nu jeg er kommen Hiem, er jeg saa overvældet, og for Snapsting bliver det, at af Frygt for at blive længere ude med Svar, vælger jeg hellere at skrive kort i Dag, end udsette en kier Pligt. Ædle Ven, læs da med Skaansel et flygtigt Brev, og som blot Postviis svarer.

Allerførst maae jeg sige, at jeg hen og tilbage har taget Veien over Callundborg, saa nem for os i *Aarhuus*; har derfor ikke rørt *Fyen*; thi skulle jeg vel have kunnet kommet derigiennem, og ikke seet, ikke omarmet Dem?

Til H. K. H. Arveprintsen har jeg giort min Vens saa meente *Compliment*: den er bleven modtagen med det Hierte, vi begge kiende. Han lader ei af at giøre Dem Ret.

Inderlig glæder det mig, ja ret indtil Sielen, at min Ædle Ven nyder Sin Lykke, og mig lig, veed at skatte og føle Livets Værd uden for Hoffet: ô dette er ei at misunde; og den, som derfra har bragt den gode Samvittighed, og kand leve foruden dette, ô han er, Søde Ven, lykkelig! Vær da stedse det, De er!

Tak for det *Supplement* til de Danske Mønter[1]). Dette Foretagende er priseligt, og min Ven vil vist lade det fuldføre.

Min Reise til og fra var aldeles ønskelig: Alle Herskaberne særdeles naadige; H. K. H. Arveprintsen mit Hiertes

[1]) Tillæg til de danske Mynters og Medaillers Beskrivelse udkom 1794 in folio 36 Sider Text og 12 Tavler.

Glæde; hans Børn, jeg nu først saae, min hele Fornøielse; mange gamle Venner og Bekiendte glade ved mig og jeg ved Dem; kort sagt, alt ret got, paa det nær, at H. K. H. havde Ondt i Fødderne, som vare hovnede; dog Hævelsen faldt ganske, førend jeg reiste, og i Dag har jeg Brev, at han er fuld kommen sig. En Forkølelse havde foraarsaget dette; kun at ikke her bliver et Arvegods efter Hans Frue Moder, og den *Brunsvigske* Familie.

Af Nyt fandt jeg intet, der forundrede mig, uden de Kiøbenhavnske Hyrevognes Ziirlighed, og intet, der stærkt rørte mig, uden *Christiansborg*-Slot[1]).

Jeg kom hiem d. 4 Jun., fandt alt vel, og var inderlig glad; thi her er jeg min egen, nyder mit, og har alt om mig, hvad jeg ønsker. H. K. H. alleene er alt, hvad jeg savner.

Min Ven finder et Par Linier paa den Anden Side: Hav den Godhed formedelst lidet fint i Vand rørt Meel at hefte dem foran i mit N. Test. Nu jeg er med den ømmeste og hierteligste Hengivenhed

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og gamle tro Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Aarhuus d. 10 Jun. 1794.

Deres Excellence

Vist var jeg forsikret om, at Deres Excellence baade tog Deel i min Første *Sept.*[2]) og i min Datters Giftermaal[3]);

---

[1]) Afbrændt 26. Febr. 1794.

[2]) 1 Sept. Guldbergs Fødselsdag.

[3]) Guldbergs Datter Juliane Marie (født 1779) blev 1794 gift med Baron A. Güldencrone f. 1768 død 1806 som Major og Bataillonscommandeur ved 2det jydske Infanteri Regiment.

thi De har jo stedse ømmeligen deeltaget i Alt, hvad mig angik. Dette have vi længe anseet som afgiort om os begge, og ved saadanne Prøver, som ere upaatvivlelige. Tak da, Ædle Ven, at De nu ogsaa ved disse Leiligheder have villet sige mig det: thi De veed, hvor gierne man læser det, der fornøier vort Hierte, om man endog forud veed hele Indholdet. Men De ville og være vis paa, at vort 21 Aars Bekiendtskab og Venskab har følt sig fuldkommen i den Efterretning, som De har givet mig om Deres Beskæftigelser og om det lykkelige Liv, De fører paa Deres *Sanderum*. See der mit Ønske opfyldt! See der min første Frygt, foranlediget ved Tidender, forsvunden! See der den af sin Samvittighed bevidnede Mand at nyde i sin Tilfredshed sig selv!

Til Lykke, Kiereste Ven, med dette Gode; af Hiertet til Lykke! Besid det stedse, og foreen dermed Guds Velbehag og Omhu derfor, saa veed jeg Dem lyksalig og velsignet. Paa denne Grund skal det Liv, som blev Dem ved Forsynets egne Omveie forundt, henglide i sød, velsmagende og hver Dag fornyet Roe. De lever da i fuld Sandhed for Dem Selv, og er død for hin store Verden, den man kand gierne unde Dem, som saa attraae den, og henge i den. De leve og ligesaa beskæftiget som forhen; kun med den Forskiel, at her er De Herren, og have Sagerne langt anderledes under Deres Magt. Grøfter og Jordvolde, Tuer og Vandledninger, Træ-Plantninger og Udflytninger, Gaard-Bygninger og Mølle-Bygning give baade for Tanker og Overlæg og Overregning og Legems Bevægelse, i al denne til allehaande nødvendige Iagttagelser saa oplagte Forretning, ligesaa mange og idelige og hyppige Omsorger, som det meest sysselsatte Hof- eller Minister-Liv. Forskiellen er, at her raader jeg, langt anderledes end Fyrsten; kand selv

see i det Smaae, selv bivaane og følge Iværksettelsen, selv vaage over min Frembringelse, selv skytte og rygte den, selv nyde dens Fremvæxt, selv skue og nytte dens Modenhed. Saa gierne saae jeg nu min Ven, og med Dem giennemvandrede Deres Arbeider, og hørde Dem forklare mig Deres Plan og hvorlédes dens Dele foreenede sig til Landmandens væsentlige Øiemeed. Gud veed, om dette i min Alder bliver mueligt; thi nu i mit 64de Aar er ei at regne paa Liv og Reise-Muelighéder. Men mine Ønsker for Deres Excellence og for Deres Foretagender, og for al Deres Held og for varig Lyksalighed skal aldrig mangle, men blive ved med den ubrødelige Hengivenhed og sandeste Høiagtelse, hvormed jeg stedse er

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og oprigtigste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 5 Sept. 1794.

Deres Excellence.

Hvert Øieblik har jeg de kiere Postdage tænkt at skrive min Ven til for at sige Dem de Ønsker, som jeg af mit inderste Hierte giør for Dem i dette og alle de Aar, som Gud sparer Dem Livet, og som jeg ønsker at maae blive mange; og stedse har jeg været hindret deels af Amtmændenes uendelige Forretninger, og deels af min Kones alvorlige Sygdom for det meeste af Jan. Maaned, hvilken Bekymring er ikke liden, og deels af min Høire Hoftes tiltagende Svagelighed, som giør, at jeg saare ofte maae halte, og saaledes føle alt for mærkeligen hine Dages lange Stade, da jeg deels hørde, deels blev hørt. Under alt dette faaer jeg min Kiere Vens Brev af 21 Jan. som ei kom mig

til Hænde førend d. 6. Febr., hvilket Ophold jeg ei kand begribe, og derfor troer at bør melde Dem[1]).

For hvert et got Ønske deri og al dets Indhold takker jeg med den ømmeste Vens Oprigtighed: jeg veed af mit Hierte, hvad Deres vil mig; og De veed af Deres, hvad mit vil Dem. Gud opfylde det efter sin naadige Villie for os Begge! Vi leve nu langt fra Hoffet for os selv; De vist meere end jeg afsondret derfra og for saa vidt meere Deres egen. De har, ligesaalidet som jeg, Samvittigheds Bid at taale derfra: Avind og Misundelse ere uden fra og onde Ting for dem, som deraf drives: Bagtalelse og Opdigtelser ere kun et Onde for deres Stiftere, og aldeles ikke for os, naar end ikke *Publicum* troer dem. At tabe hine Poster under allehaande Foregivender; thi noget maae jo foregives, har været, saalænge jeg har kiendt Historien, er saa og vil saa blive saalænge der ere *Monarchier* og *Republiker* til. *Ephesierne*, (Tænk mig: et *Democratie*!) joge *Heraclitus* af Staden og Staten, og det: Fordi det ei behagede dem, at nogen skulde frem for andre kaldes en dydig Mand.

---

[1]) Af et Brudstykke af Bülows egne Optegnelser, som jeg skylder Conferensraad Ingemann, veed jeg, at Kronprindsen med Mistænksomhed saae paa Bülows Correspondence med Guldberg. Bülow fortæller nemlig, at da Kronprindsen engang i Mai Maaned 1793 en Eftermiddag sad sammen med ham i Cabinettet og hørte ham forelæse noget, udbrød han med en usædvanlig snar og betydende Mine: Nu da min Onkel reiser til Aarhus, kan De faae sikker Leilighed til at sende Brev med til Guldberg. Bülow blev forundret og svarede: Mine Breve kan sendes med hvilken Leilighed det skal være til Guldberg; da jeg aldrig skriver andet til ham, end hvad enhver maa læse, og det skal giøre mig ondt, om D. K. H. troer andet. Det har jeg heller ikke sagt, svarede han, men hans Mine viste det modsatte. — Dette var i Aaret 1793 kort før Bülows Fald. At hans Breve efter hans Fald ere blevne aabnede, tør jeg ikke sige; men jeg har dog faaet det Indtryk af de mange Breve fra den Tid, jeg har læst, at Adskillige ikke ansaae Brevhelligheden for meget sikker i de Tider.

Sligt var ærligt og reent ud. Men om nu saa skier en Aarsag ei kand anføres, er det os jo dog nok, at vi vide, at man og om os burde sige ligesaa; og giør man det nu end ikke, burde man jo dog.

Min Ven har da, seer jeg, kommet over *Lethe*-Floden; og lad det kun være *Lethe*-Floden, den De er kommen over; Nyd kun i Roe paa Deres anden Side af Beltet Deres *Elisæiske* Marke, og priis med mig daglig den Høieste, at De kand nyde Dem. De have vundet, ikke tabt: De var, ligesom jeg, hvor De var, for at vinde, hvad De nu har og er; og nyd det med al den Helbred og Glæde, som mine Ønsker tilbede Dem. Deres Excellence giør nu, hvad De giør for Dem Selv. Deres Udskiftninger og Bygninger; Deres Gierder og Steenes Henførsel; Deres Afledninger og Udtørringer, alt dette er heel og holdent for Dem Selv. Det er Deres Sæd; det er og Deres Høst. Sparer Gud Dem Livet, kand De see selv, nyde Selv Frugten af Deres Flid. Deri have De Fordelen for mig; og havde jeg ingen Børn og følgelig samme Raadighed, men og samme Alder som De, saa giorde som De den, der altid har fundet Dem handle klogeligen. Men naar man har Fem Børn, har man Love; og naar man har 63 Aar paa Bagen, saa heder det: Begynd ikke.

Deres Exc. har følt med mig H. K. H. Arveprintsens Sorg[1]), som har været stor. Denne Herre har i dette, som i alt, været det, han burde. Jeg frygtede, at Han neppe slap dette uden Sygdom: den har han og havt, og Gud være lovet, at Han slap, og ligesaa at D. K. Høiheder Kronprintsen og Kronprintsessen have i alt dette viist mod

---

[1]) Arveprindsesse Sophie Frederikke † 29. Nov. 1794.

Deres *Oncle* den Ømhed og Omhu, som endog ere rare hos os andre!

Min Ven har vel nu givet Frantsoser og *Russer* og alt det øvrige en god Dag. Det har jeg ikke kunnet og kand ikke, fordi jeg ei kand høre op at ansee mig for *Europæer*.

Saa glad som jeg er over, at vi ere uden for, hvilket jeg og aldrig havde ønsket anderledes, naar *Rusland* holdte sig borte: saa frygtsom er jeg og for *Europæ* Skiebne, langt mindre for Krigen og dens Følger, end for Tænkemaadens Fordærvelse i eet og alt. Jeg frygter for dette Feldttog, og for *Europa*. Frankerige er, afgiort, ulykkelig, og bliver det endnu meere; men kand tillige giøre hele *Europa* ulykkelig.

Nu lev vel, Ædle Ven; elsk den, som med den høieste og varmeste Høiagtelse er

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og oprigtige gamle Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Aarhuus d. 10 Febr. 1795.

Deres Excellence
Elskeligste Ven,

Den Deel, Deres Excellence bliver ved saa uforandret at tage i mit Vel, at baade min 1ste *Sept*, og endog min *Buste* er og bliver ved at være Dem af Værd, har noget saa opbyggeligt og for mig saa rørende, at jeg vælger hellere, skiønt Postens Afgang er mig over Hovedet, at skrive lidet, end at udsette at svare, og vove mig for under de indstrømmende Forretninger at bie for længe. De ville da, Ædle Ven, modtage min varmeste Taksigelse for hver en

Erindring, for hver en Deeltagelse, og stedse troe, at jeg lever og døer Deres.

Med Glæde læste jeg, og med Glæde har jeg ofte spurgt, at De lever vel og nyder med Følelse en smuk Egn og et skiønt Landgods, stedse beskæftiget og arbeidende hen til Forbedringer: Denne Nydelse ville De holde ved, og fryde Sig over det bestyrende Forsyn, som Selv langt kraftigere har besørget Deres Lyksalighed, end nogen Fyrste kand giøre det. De har, ligesom jeg, medbragt den gode Samvittighed, og denne indvortes Rolighed er langt overstigende hine uundgaaelige Uvisheder og Uangenemheder. De ville, værdige Mand, indslutte Dem til Dem Selv og til hvad De eier i Dem og uden for Dem, og Selv hænge et Dække over Resten.

Hvad mig angaaer, saa er jeg, Gud være lovet, frisk, paa den høire Hofte nær, som har fra sin lange Staaen en Slaphed, der ofte byder mig at sidde. Kongen har da været saa naadig at skille mig ved Amterne[1]), èn Lettelse, der er mig betydelig, naar engang ved Mikkelsdag min *Successor* kand komme.

Min Datter[2]), gift med Baron *Güldencrone*, har den 13 Jul. faaet en Søn, som nu er med sine Forældre i Besøg hos os: og just min Fødselsdag fik *Güldencrone*, der stod som Stabs-*Capitaine*, *Compagnie*.

H. K. H. Arveprintsen, der vist agter og elsker D. Exc., ville see mig: jeg var da 14 Dage paa *Jægerspriis*, og nød den store Glæde at see denne gode Herre af saa got et Helbred og saa friskt et Udseende, som nogen Tid før.

---

[1]) Guldberg var foruden at være Stiftamtmand i Aarhus tillige Amtmand i Haureballegaards og Stjernholms Amter, som nu fik deres egen Amtmand i Casp. Munthe Morgenstjerne.

[2]) Om hende se S. 424.

Denne Glæde er vist og for Dem, ogsaa denne, at det bedste Venskab er mellem det regierende Hof og Ham.

Nu maae jeg ei skrive meere, end dette alleene, at mine Ønsker svæve over og om Dem, og at jeg er med den inderligste og største Høiagtelse

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og tro Ven
Aarhuus d. 4 Sept. 1795. O. Hoegh-Guldberg.

Deres Excellence
Elskeligste Ven,

Et Brev fra Dem, Kiereste Excellence, har jeg længe ønsket, for strax at sige Dem igien, at mit Venskab er som Deres fast og det samme. Og nu modtager jeg fra Dem en kier Skrivelse til en Dag, som intet uden Deres Hierte kand holde Dem i Erindring[1]), og denne Skrivelse indeholder de varme Ønsker for mig af lige Oprigtighed med dem, jeg stedse giør for Deres Excellence, og skal giøre saa længe jeg lever. Maatte De nyde saa megen Sundhed og saa stor Lyksalighed, som jeg vilde; ô, Ven, da skulle Dage og Aar henglide for Dem i den ønskeligste Virksomhed og en stille Tilfredshed, og da skulle De Selv længe høste Frugterne af det store Arbeide, som De har i saa faa Aar allerede paa Deres Gods udrettet; da skulle De see Deres Bønder ved de alt fuldbragte Udskiftninger blive det, som Deres Hierte ville, og Selv skulle min Ven paa Sin Gaard og af Sin Gaard nyde rig Rente af anvendt *Capital*!

Thi det begriber jeg, at endnu er kun udsaaet og rigelig udsaaet: med meget giør man kun i saa kort Tid meget: og saadan Dige, og saadanne Grøfter og slig Beplantning

---

[1]) Guldbergs Fødselsdag d. 1ste Septbr.

fordrer Penge, men disse og saaledes anvendte have for følgende Tider, naar Ejeren vaager over Vedligeholdelsen, en uskatteerlig Nytte. Det er artigt, at en gammel Hofmand og forhen Soldat er saadan Landmand: sligt ærer min Ven, ligesom det morer Dem, og tillige efterhaanden vil bære Frugt. Nu vil De og, hvis Overlæg er saa rigtigt, vide, naar De skal sige: Nu Nok for det første; thi dette er i Landvæsenet, som i alt andet, undertiden vel vanskeligt baade at sige og at følge.

Under saadanne Arbeider lever Deres Excellence ligesaa lykkelig, som jeg; og savner ligesaa lidet som jeg, hvad andre tungt har savnet, og hidsigen have attraaet at faae tilbage. En god Samvittighed og idelig Beskæftelse forekommer Kede, og holder Længsel borte, og viser dette Aar for Øiet og for Tankerne Vexten af det, jeg Aaret forved giorde. Tilforn var det ei saa; man kand ei det, man ville, og vil ei af stærke Aarsager, hvad man kunde; og det, man baade ville og kunne, maae man ei. Her derimod styrer man selv, og som man kand, og som man vil. Saa bliver da for hint gamle kun den gode Borgers Ønsker, varme Ønsker tilbage, og en altid varm Taknemmelighed for Gud, der igiennem saadan Vei førde os til den Roe og Lyksalighed, man nu nyder.

Det er, Ædle Ven, Deres, det er mine Følelser; og hvor lykkelige ere vi med dem! Maatte de og deres Kilder vare, saalænge vi her ere, hvad have vi To da andet været end Formaale for Guds Barmhiertighed? Jeg, som i Gaar gik ind i mit 66de Aar, har Siels og Legems Kræfter gode og raske, paa min Hofte nær, som, dog uden Smerte, vil ikke, at jeg maae gaae meget; og et siddende Menneske har jeg desuden altid været.

Som Medlemmer af Staten, see vi denne under alle

Ulykker og alle mørke Udsigter for det arme *Europa* at nyde Fred og have Ære og dette Aar den rigeste Høst. Saa er det, og det Tilkommende for os og for alle veed ingen; men Han veed det, som eene og kand styre alt: og Han hielpe, som hidtil! og vi frygte Ham, og blive Ham troe! Men, De, Ædleste, De ville altid elske den, som saa elsker og ærer Dem og saaledes er

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og oprigtigste Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 2 Sept. 1796.

Deres Excellence

I samme Øjeblik, som jeg modtager Deres Excellences meget kiere Brev, og deri de mig og mit Hierte saare ønskelige Forsikringer om Deres vedholdende Venskab med de kierlige Lykønskninger over mig, setter jeg mig strax til at svare for at bevidne Dem de Følelser for Dem, som De saa længe kiender, og den Hengivenhed, som staaer urokkelig, og de ønskefulde Attraaer for Deres Liv, Sundhed, Tilfredshed og Lyksalighed, som Gud ville dette og alle følgende Aar opfylde!

At vide Dem, Ædle Ven, fornøiet og i dette eensformede Liv beskæftiget og stærk nok til at bære uden Længsel og uden Kiede denne stille Rolighed, dette er min Glæde, ligesom det er mit varende Ønske. Til Borgen for mig heri har tient mig alt Deres Arbeide med Gaard og Gods, og det har glædet mig, naar jeg enten ved Dem Selv eller af andre har erfaret, at De stedse, og det med rigtige Anlæg var sysselsat, og af saadanne kand Jord stedse, i det mindste saare længe, blive ved at foranledige et paa et an-

det; kun at man gaaer langsom frem og efter sikre Regler, og stedse regner med sin *Casse*. Med Gaard og Gods synes Deres Excellence nu snart færdig; og da, ja da tænker De at ville *parcellere*! Dette undrer mig; vist nok ikke, at jeg skulle troe enten at dette ikke var smukt, eller for Deres *Casse* voveligt; men fordi at jeg ei kunne, naar jeg saa meget havde arbeidet for en Jord, dertil, uden nødtvungen, beslutte mig. Ingen *Parcellering* er saa i min Smag, som den, hvor Ejeren forbeholder sig selv Skov, Jagt Herligheden og af nærmeste Jord ved Gaarden høit 100 Tønder Land; *parcellerer* det øvrige ud i Dele, passende efter Egnens Smag og Brug; sælger Bønderne til dem selv, om de har Lyst og vil betale, enten strax eller lidt efter lidt, som Lyst og Exempel kunne muntre; og ligesaa overlader dem Tienderne. Derpaa ville jeg have en smuk Bopæl, om den ei allerede var for mig, og saa boe der, lykkeligere end alle Printser, nydelig, men ikke prægtig, dyrke min Jord til Fuldkommenhed, opelske mig den meest frugtbringende Have, pleie min Skov, og giøre den mig høist nyttig, og saaledes fri fra Bønder og alt om Bønder nyde Land-Livets meest uforstyrrede Lyksalighed.

Dette ville blive min visse Plan, naar jeg, som min Ven er, var min egen, endog i den Grad min egen, at jeg ingen Børn havde. Betænk dog, om denne Plan har ikke for Godseieren Behageligheden, og ei Byrden. Man skal dog boe et Sted, og hvor boer jeg da bedre, yndigere og mindre tvungen?

Hvad Hovedgaardes Udstykning i øvrigt angaaer, da er det i mine Øine et *Problem*, som jeg troer at kunne forsvare og angribe med lige Styrke; dog det første med Seir, saafremt Regieringen engang kand udvirke, at megen *Industrie* kunde udbrede sig blandt Land-Almuen; *Industrie*

af flere Arter. Vor Folkemængde har været for liden, og derfor og for liden Tryk til Flid.

At en vis god Mand altid er velsindet mod Deres Excellence, tvivler jeg aldrig om. Nu med de bedste Ønsker, og den Forsikring, at jeg er med den ømmeste Høiagtelse

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og gamle Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Aarhuus d. 13 Jan, 1797.

Deres Excellence,

Forvisset om, at Deres Excellences Hierte mod mig er altid min Ædle gamle Vens, vidste jeg, at om De end ikke fandt Tid at skrive mig til den Dag, De venskabeligen pleie, vare mig ligefuldt Deres Ønsker sikre, og Deres Deeltagelse mig ligesaa vis, som min er og bør være Dem i alt, som nogensinde kand røre Dem.

Det er da med øm Erkiendtlighed, at jeg denne Dag læste en æret gammel Vens Brev, og det var mig umueligt at lade nogen Dag gaae forbi med ikke at bevidne min Ven den oprigtigste Taknemmelighed, og ligesaa min Glæde over, at De lever paa Deres Gaard og ved Deres Landvæsen fri og lykkelig.

Ingen Tilstand i Livet er bedre, og ingen Beskæftelse uskyldigere, og ingen Løn sødere. Det have alle bevidnet, som have havt reen Forstand og frit Hierte nok for at skiønne dette Levnets Værd, og veie det mod alle andre Vilkaar. Hvad den store Verden har paa glimrende Poster havt for os og flere, er kun tungt for et Øjeblik at forlade; men dets Møie og dets Intet var skarpt nok følt, for rolig

at kunne undværes og aldrig sukkes efter. Een Erindring derfra glæder alleene, og det er en god Samvittighed; og Een Naade uendelig, og det er, at paa saadan Vei skulle de kierere Dage forberedes. Men nu Ende paa disse alvorlige Betragtninger.

Deres Excellence har vel nu Gaard og Gods indrettede, og kun nu det Arbeide tilbage at vedligeholde, og hielpe de Enkelte Dele: men af disse finder Landmanden altid nok, som kan muntre og skiærpe hans Flid: endog Forsøg i Smaat moere usigelig, og udvide vore Indsigter. Jeg kunne vist lyste at kiende Dem som Landmand, efterat have med sandt Bifald skuet Dem i Deres tre andre Livets Roller[1]).

Frugtbarheden har i *Fyhn* været vel saa stor, som hos os, skiønt og her kun, som man, i sær om visse Egne siger, manglende i Rugen, der har Spring i Axet og vist svangt Korn tillige. Prisen paa denne Sæd vil da vist blive god nok, men for de andre Korn - Arter uden Tvivl maadelig, saafremt Udførsel ei aabner sig, og dette vel neppe, om *Europa* faaer den Fred, der vakler stedse, fordi det Folk, som har, i Savn af al anden Lykke, kun Krigs - Lykken, synes mig at frygte Freden, maaskee og med Føie som værste Fiende. Overalt bliver *Europa* ved at ligge endnu, som før, i en Sygdom, der forunderligen stedse holder sig svævende og truende og ynglende og sær.

Nu, Agtbare Ven, De leve fremdeles fri og lykkelig, og undertiden tænke De paa den Mand, som med den ømmeste Høiagtelse er Deres Excellences

ærbødigste Tiener og tro Ven

Aarhuus d. 8 Sept. 1797. O. Hoegh-Guldberg.

---

[1]) Som Lieutenant ved Livgarden til Fods, som Kammerjunker og siden som Hofmarskal hos Kronprindsen.

Deres Excellence,

Stedse staaer det Venskab, Ædle Ven, som knyttede os, og derfor og den Hierte-Attraae, som De har for mit Liv, Helbred og Lyksalighed, og De saa venskabsfuld yttrer mig i Deres sidste kiere Brev. Min Erkiendtlighed derfor er saare øm, da jeg kiender det Hierte, som føder og underholder disse Ønsker, og kiender tillige mit eget, der saa glæder sig over Deres Excellences Velgaaende og saa takker Dem, fordi De denne Gang har villet fortælle mig, at De med Rolighed og Landluft har vundet og nyder fuld Helsen, endog Befrielse fra hin gamle Hovedpine. Munterhed og Raskhed, som deraf er en Følge, er nu og til min inderlig Fornøielse bleven min Vens Andeel, og den være Deres til sildigste Alderdom!

De har da, min Ven, med fuld Deeltagelse kunnet saaledes giøre den behagelige Reise igiennem vore deilige Øer; en Reise jeg ofte har attraaet at ville giøre, og nu ei meer kand tænke paa; thi at skue denne skiønne Deel af Fædrenelandet i den gode Aarets Tid, og besee *Møens* sære Klint har baade noget fristende og tillige hvad der lønner Umagen.

Min Ven, for hvem jeg er stedse ligesaa vigtig som kier, nævner med Ømhed mit Helbred, som lidende af Smerte i Siden. Det er, Gud være lovet, ikke saa. Min høire Hofte har, og har længe havt en Slaphed i Seenerne, som ei tillader mig at gaae langt, dog uden Smerte: i øvrigt er jeg frisk og munter og nyder endnu Siels og Legems Kræfter, som i hine Dage. Denne Slaphed er en Følge ikke af mit Stillesiddende, men af den lange Staaen i de 12 fulde Aar, som min Ven erindrer.

Høsten hos os har et Udfald aldeles som det, hos Dem. Alt er vel inde paa Boghveden nær, der er meget rig; kun

tør Veir ville endnu i Tide komme! I Laden fylder det kun lidet, ventelig bedre i Skieppen, saa at stor Forsigtighed maae bruges med ei at indbinde for mange Creature. For Sæde-Rug forlanges 5 rd. og derover.

Deres Excellence nævner *Europas* politiske Forfatning, og behager at ville høre mine Tanker. O! Kiere Ven; jeg har slet ingen, jeg har længe ingen havt. Alt hvad et Statskyndigt Øie for 12 Aar siden kunde enten see, eller skimte, ligger nu bag ved et Teppe; thi stedse skeer, hvad ingen kunde formode, og i saadanne Tingenes vedholdende Gang bliver end ikke Gietning for mig tilbage. Det Nærværende er kun da for os; og her er det aabenbart, at Frankerige har den Romerske Republik til sit Mønster, opretter Republiker i Italien for at regiere ved dem Italien, i *Schweitz* og Holland ligesaa for det samme, beholder Kongen i *Sardinien* som en *Vasal*, har Kongen i Spanien paa samme Fod, de Tydske Fyrster en lige Skiebne bestemt, ligesom og Kongen i *Naples*, anlegger Krig paa nye mod Keiseren, for at bringe ham til samme Orden, og udstrækker sig nu (til min yderste Forundring, vel tidlig) til *Egypten*. Naar jeg seer, hvad der i 10 Aar er skeet, og i sær i de sidste 6 Aar, svimler jeg, og naar jeg betragter de hemmelige og aabenbare Franske Hielpere overalt, som endnu ikke kand see, og skuer meget andet af lige Art; see, Gamle Ven, saa synker jeg ned i mit Intet. og øiner kun Gud, som har *Europa* i *Cur*, og vist bereder et Tilkommende igiennem endnu sværere og særere Tildragelser, et Tilkommende, der maaskee giør Frankeriges Overvælde forfærdeligere, voldsommere og meere udbredt, for siden hastig at styrte det, og under og ved disse gyselige Omveltninger at frembringe, hvad ingen formoder. Deres Ønske

Ædle Ven, er mit. Gud redde Danmark! Han velsigne og Dem, som eier i mig

Deres Excellences

ærbødigste Tiener og oprigtigste Ven

Aarhuus d. 14 Sept. 1798. O. Høegh-Guldberg.

Deres Excellence,

Den Deel, som Deres Excellence stedse tager i en gammel Vens Tilstand, og de oprigtige Ønsker, som De ogsaa ved denne Leilighed giør for mit Vel, har den samme Behagelighed for mig, som den, man altid føler, naar andens Tænkemaade mod os svarer aldeles til vores mod ham: og her, Ædle Ven, er just Tilfældet. Som De er sindet mod mig, veed jeg at være det imod Dem; mine Ønsker for Dem ere ganske, som Deres for mig: Deres Helbred, Rolighed, Tilfredshed og Lyksalighed udgiøre hos mig en saa øm Deel af min Attraa, at hver en Gang, Deres Exc. enten Selv glæder mig med Førsikring derom, eller jeg af andre vist kand erfare dette, ville jeg, De, Kiere Ven, saae min Fornøielse. Maatte dette Deres Gode vedvare og tiltage, og jeg stedse have fra Dem og om Dem, saalænge vi her skal være, saadanne Sielen glædende Efterretninger!

Men Deres Excellence og jeg, vi ere saa vante til at see længere hen end paa os selv. Vi have et Fædreneland, vi elske, og hvis Vel er uadskilleligt fra vores. Det gielder her om indvortes Roe først og fremmerst. Lad os haabe den, som hidtil. Fra vore Bønder troer jeg aldrig, den forstyrres; thi og her have de drømt ligesaa om 1800[1]);

[1]) Ved Forordningen om Stavnsbaandets Ophævelse af 20de Juni 1788 blev det vel strax hævet for de Bondefødte, der vare under

men man har saa forklaret dem dette Aar, at de meere frygte end vente det, fordi, sladre de, vore Karle, nu allerede slemme, løbe da Landet om, skiønt det *militaire* Baand vil for de værst sværmerske Aar træde i Steden for Fødestavnens. Hos de Fyhnske, haaber jeg, at samme Overbeviisning snart vil virke, og at vi fra den Side vil ingen Fare staae. Kiøbenhavn er, som alle Hovedstæder, det ret fængelige Sted: naar man vaager derover, er vel det øvrige sikkert; thi der alleene er Mængden af Halvkloge, som have intet at vove, og i Indbildningen meget at haabe: disse ere der hinanden saa nær, at de varmes af hverandre og antændes, ligesom Lunterne og Løbekrudet i Minerne. Provindserne derimod føle nærmere Roligheds Værd og Tabets Vished, see sig kun paa hvert Sted faa, og frygte i samme Grad det Værre, som de see klarligen det Bedre, de allerede have. Saaledes, Ædle Ven, haaber jeg, og De og, og Gud bestyrke vort Haab!

Men Fred uden fra og Sikkerhed for Verdens Forstyrrere dette er, hvad vi begge med største Føie ønske, da Landkrigen nu er atter udbrudt, skræksom for mig fra alle Sider. Vant aldeles fra at giette om det Tilkommende, og det saa meget mindre, som her stedse skeer, hvad ingen skulle formode, skuer jeg kun paa Tildragelserne, og venter intet sedvanligt.

Vinteren lader at blive alvorlig, og her, som hos Dem, frygter man for Fodertrang, i fald Foraaret skulle og medføre Frost-Dage. Havre er i Forhold det dyreste Korn 11 ℔ Td.: Rugen leverer af Traven paa somme Steder meget vel; paa andre lidet; 22—23 ℔ er Prisen: Byget er got hos os, og 14 ℔ Tønden.

---

14 eller over 36 Aar, men for dem, der vare imellem disse Alderskiasser, skulde det først falde bort den 1ste Januar 1800.

Saa staaer Kornet her i Priis: Udførsel vente vore Handlende ikke. Jyden ønsker kun Afsetning for sine Heste og Stude, og længes efter Kiøbmænd til dem.

Dette er alt mit Nyt. Min Ædle Ven leve og være lykkelig, og stedse elske De, som hidtil, den Gamle, som med største og ømmeste Høiagtelse er

Deres Excellences
oprigtigste Ven og ærbødigste Tiener
O. Hoegh-Guldberg.

Aarh. d. 4 Jan. 1799.

Deres Excellence,

Jeg er inderlig overbeviist om, at Deres Excellences Hierte og Ønsker ere uforanderligen de samme for mig, og saadanne som De have udtrykt det ved Anledning af den 1ste *Septb.*, som Deres Venskab finder en Glæde i stedse at ihukomme, og min Siel en sand Glæde i at læse; thi Fraværelse ere vi vante til, men ei til Kulde. Deres Ven har da nu fyldt det 68de Aar, og kand ei uden inderlig Følelse see sig med Helbred, Munterhed og Siele-Styrke af Gud velsignet. Min Ven bevidner mig sin Deeltagelse deri, og De ville troe, at Deres Helbred, Liv og Lyksalighed lade aldrig af at være dyrebare for mit Hierte.

Under *Europæ* ulyksalige Krig, den meest forstyrrende, vi nogensinde have kiendt, nyder vort Fædreneland endnu den dybe Roe, skiønt Keiser *Paul* fnyser og lader os føle sin Misnøie [1]). Jeg haaber, deels at man finder Middel til

[1]) Den bekjendteste Yttring af Keiser Pouls Uvillie over Danmarks Holdning er hans Vrede over Pressefriheden herhjemme og det Tryk, han udøvede for at faa denne formindsket, et Tryk, der utvivlsomt havde væsenlig Del i Forordningen af 27de Septbr. 1799, hvorved Pressefriheden blev indskrænket.

at rolige ham, deels at Krigen selv matter ham, og opfordrer al hans Anstrængelse, saa at han enten glemmer os under de langt vigtigere Omsorger, eller selv vil føle den Krig, han har, saa fuldkommen, at han ei forslaaer til Meere. Saalænge Preussen, Sachsen, ja den Engelske Konges *Hannover* med *Hessen* vedblive deres valgte *Neutralitet*, synes jeg ikke at frygte Krig; og disse tvinger dog *Poul* ikke, og deres Rolighed bliver, tænker jeg, for os et got Paaskud. Men i øvrigt hvor seer det ud i *Europa*! Hvilken Uvished bliver ved at hvile over Udfaldet! hvor umueligt for nogen Dødelig at beregne Udfaldet! Stedse staaer Spillet saadant, at Freden er i en uopøinelig Frastand. Jeg gietter da intet, ei engang fra Postdag til Postdag; jeg læser kun, og husker. Eet seer jeg, synes jeg, at Frankerig er under en grulig Dom, og *Italien* med, og gid ei Strækningen gaaer endnu videre langs *Donau*: det Hele langs Rhinen er det alt for kiendelig!

Vinteren, vi havde, var haard, og Sommeren har indtil nu været saare vaad og kold; men Grøden her god; i sær af Rug: Boghveden er det maadeligste. Men i Jylland er meget Korn ude, ja endnu uhøstet. Vinteren som forestaaer, frygter mange at blive haard; vi faae nu at see. Oftest følge de hinanden; og vi kand ei andet, end erindre os 1770 og 1771, og slige 30 Aars Vintre have vi flere.

Gud vaage over Fred uden og inden fra, saa bør vi med ømmeste Taknemmelighed finde os i alt øvrigt. Men De, Dyrebare Ven, De ville, som i de 27 Aar, blive ved at elske den, der med største Høiagtelse og varm Hengivenhed er

Deres Excellences

ærbødigste Tiener og oprigtigste Ven

Aarhuus d. 19 Sept. 1799. O. Hoegh-Guldberg.

Deres Excellence,

Det Venskab, der staaer og bliver imellem os, vedligeholder og yttrer de hiertelige Ønsker for hinanden, som Deres Excellence kierligst nu tilskriver mig, og som jeg nu fremlegger for Dem, bedende den gode Gud at lade Dem og Deres være under Sin Varetægt til al Velsignelse. Alt det Gode, som bliver for Dem, Ædle Ven, og formeerer sig, har været mit Ønske og en Glæde, som vi vil deele med hinanden, om vi leve, og vi næste Sommer skulle omarme hinanden. Haabet derom er mig kiert. og hvad vil ikke Opfyldelsen blive?

En stærk Forkølelse har jeg havt, som vel lakker til sin Ende; men dog holder mig inde; i øvrigt er jeg vel, og Gud være lovet, ved Siels og Legems Kræfter; men det 69de Aar kræver Varsomhed og ønsker roligere Dage. Dog Gud unde vort Fædreneland Fred, og et tidligt Foraar, som man vist i Fyhn attraaer med samme Begierlighed som mine Jyder, der, hvormeget de end for Spotkiøb udtømmede sig til Efteraaret for Creature, dog, om Frosten skulde, som forrige Aar, først tage Afskeed i Mai, har al Aarsag at frygte Virkningen af Foertrang.

Tilstanden i *Europa* er den samme mørke og farlige som hidtil: Freden ligelangt borte, og Krigens Sværd det eeneste, som vil kunne, overhugge de mange haarde Knuder, som vil forekomme allevegne fra. Kiere Ven! Frankerige maae synke; maaskee Østerrige med, førend Fred kand blive muelig; Gud veed, hvilken af disse Magter først. Frankerige har nu givet sig en Forfatning, hvis konstige Forbindelse har moret mig: Virkningen deraf vil være næste Foraar forfærdelig for de *Allierte*. Men om kort eller længe maae dette Konststykke forstyrre sig selv, ligesaa vel som de andre meere plumpe.

Nu De leve og nyde al Lyksalighed, og stedse elske De den, som med største og kierligste Høiagtelse er

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og gamle tro Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarhuus d. 3 Jan. 1800.

Deres Excellence

Min Glæde at see D. E. behøver jeg ei at bevidne. Stiftamtmanden har nu for dette Embede den travleste Tid, som er vor *Termin*. Paa Løverdag har jeg en rolig Dag: strax igien samme Tummel. Nu Løverdag, men, Ædle Ven, dog tidlig om Formiddagen, ventes De af

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og sande Ven
O. Høegh-Guldberg.

Aarh. d. 18 Jun. 1800.
i største Hast.

Deres Excellence

Jeg saae Deres Excellence som en kier Ven; og som saadan viser De Sig nu i Deres Venskabsfulde Brev, det jeg, da jeg har været paa mit *Hald*[1]) alt for silde besvarer. De værdiger at erindre min 1 *Sept.* nu, som tilforn, med en Vens ømme Deeltagelse; da traadde jeg i mit 70de Aar, og saae tilbage paa Guds mange Velgierninger: Han, Vore Dages Bestyrer, unde min ædle Ven, samme Naade, og, om

---

[1]) Guldberg havde, formodentlig i Aaret 1800, kjøbt Herregaarden Hald, hvor han tog Ophold i Aaret 1804, efterat han 1802 var bleven entlediget fra sin Stilling som Stiftamtmand i Aarhuus.

det er Hans Villie, samme Alder! Dette er et Hierte-Ønske for Dem, ligesom Deres var det for mig

Høsten hos os, nu, saavidt jeg hører, overalt fuldbragt, er, som og i *Fyhn*; Rugen, skiønt lidende hist og her af Tørke, temmelig god; Byg og Havre almindelig vel kornsat, men kort-straaet; Ærterne sær gode; men Boghveden giver neppe nogensteds Sæden, og paa de fleste Marker slet intet. Efteraar og Foraar vil bestemme, om Foderet vil slaae til.

Dog vi beholdt Fred, skiønt jeg aldrig kunde troe, at vi skulde have Krig; thi dertil var den sendte Magt for liden, og Engellands svære Krig med det overmægtige Frankerige en ilde valgt Tid. Neppe erindrer jeg mig fra 200 Aar et særere Tog og af en slettere Aarsag og værre valgt Tid[1]). Denne underlige Tildragelse staaer da nu ved siden paa de flere ukloge og ulyksalige Indfald og Personligheder, som have forvirret og forvirre *Europa*, og hvorpaa vi endnu ikke see Ende. Stedse skeer, hvad man ei kunde vente, fordi man ei kand beregne Virkningen af de menneskelige *Affecter*.

Imidlertid hvor lidet ligegyldig Tingenes Gang i *Europa* end er for os, maae vi inderlig takke Gud for vor Fred og dens gode Haandhævelse. Vi kand da, saa mange af os der følge Deres Excellence, plante og forbedre vore Jordlodder, og nyde i Roe det mindre og meere, vi have.

Men under dette og andet Arbeide ville De, Ædle Ven,

---

[1]) Herved maa tænkes paa den af 7 Linieskibe og en Del mindre Krigskibe bestaaende engelske Eskadre, der den 20de August 1800 ankrede paa Helsingørs Rhed for at give Englands Forestillinger imod det danske Konvoyeringssystem forøget Vægt. Jfr. H. G. Garde Den dansk-norske Sømagts Historie 1700-1814. (Kjbhvn. 1852) S. 338.

altid bevare mig Deres dyrebare Venskab, og være forsikret paa, at jeg med den inderligste Høiagtelse er

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og tro Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Aarh. d. 19 Sept. 1800.

Min Kone anbefaler sig i bedste
Erindring.

Deres Excellence

Et saa kiert Brev, som det af 3 Jan. og fra en saa prøvet og vedholdende Ven, som Deres Excellence, kand ei andet end oplive et Hierte saa ømt for Dem som mit, og som føler et sødt Ønske opfyldt, naar De nyder med et got Helbred og et muntert Sind (vor vigtigste Lykke i Livet) Dem Selv, Deres stille Roe, Deres mangfoldige Arbeiders Frugt, og en stille Erindring af hine fremfarne Dage. Gud Selv, som mærkelig, og for mig, en sand Ven, ofte med Glæde overtænkt, forberedede Dem en herlig Tilflugt og en god Havn, være altid, og saadan, som Han i Sit Ord har lært os, Deres Gud, og bevare Dem til sildigste Alderdom dette sande Gode, som De har af Hans egen Haand. Det Nye Aarhundrede, som min Ven efter Guds Villie kand leve en god Deel hen i (og De leve hver Dag i Hans Naade, og under Hans Varetægt!) kommer jeg vel kun til at helse; ikke at jeg jo har (Han være lovet!) endnu de samme Siels og Legems Kræfter; men jeg har det 70de Aar, og i enhver Tilstand bør fornøjet gaae over til den Evige, men som *Europa* nu i mine Øine seer ud, vist med Glæde skulde giøre den store Flytning.

Jeg troer med D. E., at Keiseren maae slutte sin Fred

saadan, som Frankerige vil give den; ogsaa troer jeg med Dem, at da Engelland saa faaer en Eenekamp med Frankerig, Holland og Spanien, maae *Britterne* forlige sig med Rusland, og da indgaae hvad *Paul* vil. Vist nok saaledes, om der ellers er sund Sands tilbage; men naar jeg betænker, hvor gyselig de To *Allierte* i hele Krigens Gang har handlet mod sund Sands, saa lider mit Haab, og helder sig alleene til Gud, *Danmarks* saa sedvanlige Formynder. Lad os da, Dyrebare Ven, her vente det Bedste.

At Fred imellem Frankerige og Engelland bliver let muelig, skiønner jeg ikke. Dersom Frankerige vil paa det faste Land have Rhinen til sin Grændse, og beholde Nederlandene og alle sine nybagede Republiker; og da paastaae, som den uden Tvivl vil, at Engelland skal give tilbage, hvad det har erobret i Middelhavet, i Africa, i Ostindien, i Vestindien; men Frankerige beholde Egypten: saa er da denne Fred ikke tænkelig, og der Sæd nok til uberegnelige Ulykker.

Men dette er endnu ikke nok. Min Ven tænke sig nu hele Tydsklands Omskabning; thi *Preussen*, som burde nu have *Jülich*, *Berg* med sit *Cleve*, *Meurs*, *Geldern*, hvilket alt Frankerig vil beholde, skal have fuld Erstatning sig nærmere, og visse andre tabende Fyrster og: dermed er da Tydskland opløst. Og saa tænke vi Frankeriges Overmagt; hos sig selv; i Spanien, i *Italien*; i Tydskland; thi der og i samme Grad, som det Østerrigske Huus er svækket: og alt dette see *Preussen* og *Rusland*, og endog vil understøtte ved at lade Engelland ofres med.

Denne endelige Fred paa det faste Land vil blive yderst vanskelig og tvivlsom, om Øjnene gaae op paa Rusland og Preussen; og skeer dette ikke, saa er da Frankerige *Europas*

erklærte Herskerinde: her er da rig Sæd til nye Ulykker; thi Overherredømmet bliver snart utaaleligt.

Endnu formoder jeg, at Frankerige paa *Congressen* vil sette igiennem visse Forslage, og paastaae dem almindelig antagne.

Legge vi nu til, hvor uvis den Franske *Constitution* selv er, hvor angreben *Bonaparte* bliver, hvor nødvendig Krig er for denne Regiering, hvor vanskelig indvortes Roe bliver: saa synes vel deri at ligge noget Haab for *Europa* til Fred og Frihed engang. Men *Europa* vil først have svære Stød at lide med af hver væsentlig Fransk Forandring: og fuld got bliver det ikke, førend denne *Vulcan* har faaet Plads imellem de slukte *Vulcaner*.

Her seer min Ven min hele Politiske Drøm; Drøm vistnok som alle vore Gisninger om det Tilkommende; og helst i denne Tingenes Gang, hvor sund Sands seer ikke, fordi sund Sands styrer ikke ved de sværeste *Europæiske* Roer.

Nu Gud velsigne Dem og Hendes Naade! Deres Exc. ville stedse elske

den gamle Ven og ærbødigste Tiener
O. Hoegh-Guldberg.

Aarh. d. 13 Jan. 1801.

Deres Excellence,

Saaledes kiendte jeg Deres Excellences usvigelige Erindring af Deres nu fyldte 70 Aars gamle Ven, at jeg med Posten ventede og med Posten fik det kiere Brev, som siger mig, at De stedse elsker mig, tager lige Deel i mig, og har for mig det samme Hierte, som jeg føler saa varm hos mig. Tak, Ædle Ven, derfor og for hvert et Ønske derfra, og

dette ville De troe, at jeg kiender Deres Værd, erkiender Deres Venskabs Fasthed, og lever, saalænge disse Aarer slaae, Deres sande Hengivne.

I *Europæ* nu værende og saalænge vedvarende Stilling er vel intet andet for os at giøre, end give vort *accessit* til den ikke os, men det store Rusland vanærende *Tractat*[1]). Gud (gid vi ville alle paaskiønne det!) har i dette Aar lært os meget:

a) *Alliertes* skændige Utroskab, og ubegribelige liden Agtelse for Dem Selv.

b) Hvorledes Havnen for Kiøbenhavn kand forsvares endog mod den største Overmagt. Endog denne haarde Prøve har vist os det Manglende, ligesom alt hvad der var, og i den korte Tid var blevet, kroner Kronprintsen med Ære, og Forsvarerne med Hæder.

c) Gud frelsede fra den voldsomme, og for os ved hans Fremfusenhed yderst farlige *Paul*.

d) Han gav og vore Stridere en yderst mærkelig Fasthed og Tapperhed, og en snar Ende paa blodige Optrin.

I øvrigt, Ædle Ven, ligge Tærningerne for *Europa* paa Bordet, som de har ligget i disse mange Aar: Frankerige Hersker paa det faste Land, og Engelland Hersker paa Søen: overalt Vold, Magtsprog, intet Baand imellem dem, som allermeest burde holde sammen.

Ligesom hos Deres Excellence og i *Fyhn*, saa og her er avlet ypperlig af Byg og Havre, skikkelig af Rug, som meenes at blive givtig, sær vel af Ærter og Boghvede; men disse to Kornsorter raabe om Tørveir. I min *Aarhuus*-Have have vi havt al Slags Frugt i Mængde: paa *Hald*

[1]) Den 17de Juni 1801 sluttede Rusland en Traktat med England, hvorved det opgav Sætningen «Frit Skib, frit Gods»; denne Traktat tiltraadte Danmark den 23de Oktbr. 1801.

have Orme i Foraarets Skiønne Dage næsten fortæret alt; ogsaa andensteds ulige. Jeg skriver dette just paa *Hald*, hvor jeg agter at være til 19 *Sept.* for at ordne og foranstalte meget. Dette moerer mig, og Stedet er kiønt.

Nu, Allerhøistærede, De nyde Dem Selv, og Deres Roe og *Sanderumgaard* med Helbred og Glæde! De være stedse, hvad De i de mange Aar har været, dens Ven, som i fuldeste Høiagtelse urokkeligen er

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og sande Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Hald d. 7 Sept. 1801.

Deres Excellence,

Altid er jeg i den Ædle Vens Erindring, og Han vist og i min: som Hans Ønsker for mig ere, saa ere mine for Ham i dette og alle de Aar, vi her skal leve, og naar Gud behager at opfylde dem, ô saa leve vi begge lykkelige; saa have vi Landfred og Huusfred; Held til vore Gierninger; Held paa vore Marker; Sundhed og med vor Nøjsomhed Glæde; god Helbred og Deres Excellence saare sielden den slemme Hovedpine, og Begge den fulde Glemsomhed af hine Øjeblikke.

Dobbel bliver og vor Glæde, nu da Freden er os vis, at hele *Europa* maatte see den samme for sig befæstet. Men Tydskland skal omskabes; Frankerige har attraaet for meget baade der og i *Italien*; Frankerige har i sig selv en rig Sæd til Omveltninger: Kongelige og Fyrstelige Huse ere oprykte; alt dette ere mig ikke gode Forvarsler paa et tilkommende blodigt Onde, som alle Staters Armod og Ud-

mattelse og *Bonapartes* Liv holder borte, saalænge alt staaer som nu og ved de samme Virkende.

Imidlertid ville vi haabe i vores lille Kreds, at vort Fædreneland, som nu ei meer af en *Poul* skal styrtes med ind i de Store Vovespil, kunne undgaae, og holde sig til sig selv; og saa frugtbare Aar igien og læmpet Tingenes Gang hos os selv kunne lade os haabe saa megen Lykke, som er nøisomme Mennesker nok.

Deres Excellence har følt som jeg ved H. K. H. Arveprintsens Angreb: det har fuldkommen viist sig, at det var den slemme Arvede *Rose*, der forhen har voldt H. K. H. de to svære Sygdomme, som denne Gang med sin skarpe Materie kastede sig paa den venstre Side; thi saa snart denne Materie brød ud paa venstre Been, saa var alt i Bedring, og det saare Hastigen.

O! hvor forfængelig al Lykke! hvor pludseligen forsvinder den! Den *Badenske* Arveprintses Fald[1]) er et sørgeligt Beviis.

Nu, Ædle Ven, De leve og lide vel! De elske altid den, som har været og er med største Høiagtelse

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og gamle Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Aarhuus d. 8 Jan. 1802.

---

[1]) Under et Besøg i Sverige væltede Gustav IV's Svigerfader Arveprindsen af Baden den 14de December 1801 med sin Vogn og forslog sig saaledes, at han døde den følgende Dag.

Deres Excellence,

Et Brev fra en Vens Haand kand aldrig komme for silde, og saa vis var jeg paa et Brev fra denne saa faste og elskværdige Ven, at dersom det ikke var kommet, havde jeg været overbeviist om, at min Ven var syg, og bekymret havde jeg inden Mitten af Oct. spurgt Deres Excellence om Deres mig saa dyrebare Helbred. Men nu til min inderligste Glæde seer jeg af det kiere Brev, at min Ven er vel, og alt vel om Dem. Dette er min Hovedsag; thi at De elsker mig og erindrer mig, det veed jeg: at De vil huske min 72 Aars 1 *Sept.*, dette er en Vens Tillæg, som fortiener min ømmeste Taksigelse; men Glæden er at see et Brev fra Deres Excellence, og at vide Dem vel, og Ønsket er, at De stedse maae nyde bedste Helbred og Guds gode Velsignelse.

De har da havt Slegt og Venner denne Sommer hos Dem, indtil neppe at kunne rumme; og jeg havde og langt fra ikke kunnet rumme, naar jeg havde boet som De eenlig. Alt er nu forbi for os begge; og vel fôr os, at vi og vide at leve Eene!

Deres Excellence skriver mig, at De har Deres Korn inde, og altsammen under Tag, og at hos Dem, som her, Klever- og Høe-Avlen særdeles slog fejl i Aar. Men De har ikke husket at fortælle mig, hvorledes Kornavlen har været, og om Græsningen har været god for de saa vigtige Mejerier: dette har jeg da til Gode. Min Pligt bliver det nu at giøre Rede for min Jydske Egn. Rugen har her i Landet paa nogle Steder været meget god: paa mange andre lidt meere og mindre; paa nogle har taget stor Skade. Byg og Havre har, endog i Sand-Egnen, givet den rigeste Høst: Ærter ere groede alt for vel, har Korn nok, men naaede ei den fulde Modenhed: Boghvede har slaaet næsten overalt feil.

Saa er det i Jylland paa denne Side Limfiorden. Græsningen har været god.

Min Ven spørger om mit *Hald.* Mit Rug er taalelig god: Havren fortreflig, og det Byg, 4 td, som jeg havde saaet, gav 36 stærke Traver; Boghveden synes at love 3 Fold. For Sæde-Rug betales 8 rd og derover. Brød-Rug hartad ikke at faae: Byg bydes 3 rd for. Disse Priser ere mig ubegribelige, og neppe troer jeg, at de staae; thi Engelland og Frankerige og Nord-America have avlet vel, og Landene ved Østersøen synes ikke at have glippet. Jeg troer da, at disse Priser kun staae, til den fulde Tærsknings Tid begynder, og kun nu ere høje, fordi Frankerige og Holland have faaet alt Forraad, som fra sidste Aar var tilbage. Saalænge til *Hamborg* og *Lübeck* ere mettede, vil jeg og troe, at den slette Vexel-*cours* befordrer de stærke Priser. Landmanden finder sig lige saa vel derved, som de andre klage og jamre sig ilde. Vist bliver det vel og, at den lange Krig har endnu Følger, som den nyelige Fred ikke saa hastig kand hæve.

Nu, Allerhøistærede Hr. Geheimeraad. De leve lykkeligen, og stedse ville De elske den, som med den hierteligste Høiagtelse er

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og gamle Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Aarhuus d. 28 Sept. 1802

Deres Excellence,

De kierlige og oprigtige Ønsker, som min gamle Ven værdiger at giøre for mig, ere paa Veiskaalen saa aldeles ligevægtige med mine for Dem. Gud høre os begge! Deres

Liv, Helbred og Lyksalighed være under Hans Varetægt og Velsignelse! Dette, dette at attraae for Deres Excellence, er Hiertets eget Hæld; og at vide det opfyldt, er min inderlige Glæde. Saa tænke, saa ville vi for hinanden; og hvad naturligere, da 30 Aar nu snart have stadfæstet vor Kundskab om hinanden, og mange Aar bekræftet vort Venskab. H. K. H.[1]) skrev da sandt om mig; en Sandhed ingen vidste bedre end Han, og skiønt De og jeg vide Selv dette, er det dog altid kiert at vide det samme fra en saa sund Kilde.

Denne gode Herre, nu 50 Aar, er vel svag, og har sit venstre Been ei fuldkommen i Sin Magt op og ned af Trapper; men Badet har, sagde han Selv og hans Folk bevidne, utrolig hiulpet og bedret. Hjerte, Indvolde og Mave ere i god Stand; følgelig frisk, og paa jævn Jord gaaer Han endog med en lille Stok stærk, og uden Stok baade staaer og gaaer han inde. Hans rigtige Øje fandt jeg som altid, og Hans Hjerte det gamle trofaste; Alle Sandser fuldkomne, og blot Hans Udtale for mig, der ei hører grandt, og nu var uvant, i de første Dage utydelig. Dette sande Skilderie veed jeg at være for min Vens Hjerte. At see denne vores ejegode Herre igien efter 8 Aar, var mig en Fest; men at see Hans to Herrer Sønner og have Tid til at giennemsee Dem, var mig saare kiert. Begge ere velskabte, og have megen Forstand, og ere vel opdragne. Den Ældste maaskee et Par Tommer højere end Deres Excellence, er alt hvad man kalde en smuk Karl og i det Hele en anstændig Prints. Han taler vel for Sig, har det bedste Anlæg, stor Lære-lyst, megen Beskedenhed, ædel Frihed, ingen Forlegenhed, for sin Alder god Kundskab, stor Varsomhed og Taus-

[1]) Arveprinds Frederik.

hed; følgelig er Han en Herre af stort Haab; thi og skriver Han gierne, og skriver vel for sig; kun at Fornøjelser, Lyster, Forførelser ikke fordærve os denne sieldne Plante, endnu saa sund! Den yngre Prints kun 11 Aar, og følgelig endnu mindre at bedømme, har jeg sagt alt om, hvad denne Alder tillader. Dette alt er ret Siele-Føde for min indsigtsfulde Ven; men lad den og være det for Dem alleene.

Nu til os selv. ***Fyhn***, og vist ***Sanderumgaard*** har uagtet forrige Sommers Tørke avlet sær vel, Jydland saare forskielligen, endog i de bedste Egne; alt som Torden-Regn faldt til; her koster Rugen 6 rd. Byg 25 ß. Havre 13-14 ß. Jydland trænger efter hartad 4 mavre høit til et frugtbart Aar. Deres Exc. er en stor Jord og Egn-Forbedrer; hvad Arbeide er uskyldigere, og, naar man lever noget, snarere triveligt? Hvorfor skal jeg nu for gammel ei skue min Vens lykkelige, men og vel førte og forstandigen styrte Haand i alle Deres Anlæg? Ogsaa jeg paa, mit ***Hald*** planter og hielper; tænker nu, om Gud vil, engang nærværende at giøre det raskere; noget seer jeg at lykkes, andet paa en mig uvant Grund at maae tages anderledes; varsomt og i det smaae føler jeg mig frem. ***Sanderums*** Udsigter kiender jeg ikke.

Deres Exc. vil høre en gammel Vens Drømme om ***Bonapartes*** store Foretagende[1]). Jeg tillader mig ikke engang at giette, enten det kand lykkes eller ikke; thi det er den Eene heroppe, som Eene afvejer ikke disse to store Staters, men og her hele ***Europæ*** Skjebne, der Eene vil bestemme Udfaldet. Vi alleene see et Kiæmpe, ja næsten et rasende Forsøg; thi utvunget at sette vovsomt en stor Stats Vel og

---

[1]) Utvivlsomt dennes navnkundige Planer til en Landgang i England.

Roe paa Spil, blot for at herske, for at hevne, for at legge Lænker fast om *Europa*: dette, dette er mig Hovedsvimlende, og alt her et tykt Mørke. Det Eeneste, jeg synes at see, er, at hvad enten ham lykkes, heller Han strander, ere Følgerne uberegnelige: ikke at prøve, er at vove sin Ære og sit Alt, at prøve og vanlykkes, er det samme; at blive heldig, er Varslet om de blodigste Krige paa det faste Land. Nu, min Ven, Gud velsigne Dem! Altid elske De

Deres Excellences
ærbødigste Tiener og tro Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Aarhuus d. 6 Jan. 1804.

Deres Excellence,

Hvor kjert det af Mester Haand stukne, en gammel kjer Ven saa lignende Kobber[1]) blev mig og stedse vil blive mig, dette kand Hjertet alleene forklare; jeg ventede det ikke, vidste ikke at det var til (thi jeg havde da for længst udbedet mig det) og blev derfor sær rørt ved at see det, elsker det og skal have det paa *Hald* imellem mine Kjere. Tak, Ædle Ven, tak! Men ogsaa ville Deres Excellence troe, at de saa nydelige, saa mesterlige Udsigter, af *Sanderumgaards* Udsigter[2]), af Udsigterne over Deres nu saa forandrede Virkekreds glædede, og skal glæde mit Øje, skal faae en kjer Plads hos mig, og ofte sige mig, her arbeidede omskabede og forskjønnede min Ven; her var Morads; her nu canaler; her ufremkommelig Dynd og et fordømt Øde, men nu endog Gran og for Øjet frodige Væxter; her gik ingen;

[1]) Bülows Portrait stukket af J. Clemens 1802 efter Juels i 1797 udførte Maleri.

[2]) Stukne i Kobber af Clemens, 12 i Tallet.

men der gaaer nu min Ven, og der staaer Han og klapper sin tro Hund. I Sandhed for Øjet er her det Smukke; for Forstanden det lærerige; men for Hjertet megen Følelse,

Altid har jeg, der saa nøie kjender min eftertænksomme Ven, formodet, at De efter bestemt Regel gik frem med Deres Forbedringer; og jeg seer, at min Formodning er Vished: bedre kunde de 200 rd. aarlig ikke anvendes. Der sees ved *Sanderumgaard*, at den indsigtsfulde Mand der lever.

Hvad har jeg, Ædle Ven, at vide opstilt hos Dem af den Art, som Deres hos mig? Naturen har paa mit *Hald* de yndigste Udsigter af mangfoldige Slag; men Konsten har der ei engang en Lærling værd *Clemens*. Hvor Bakker og Dale, Søe og Søebugter, Skov samlet og Skov sig slyngende om Gaardens Marke, bevoxte Høje med Træer og andre uden for egen Mark med Lyng skjulte, dette Mørke modsat Lyset: slette Marke og igjen sær dybe Dale, hvoraf een med Skov omgiven, og nok en anden tildeels: alt dette viser en Natur, ligesaa tillokkende, som besynderlig: ogsaa der omtrendt 2400 Skridt fra Gaarden har jeg en med Grøfter af mig gjennemskaaren stor Mose, hvor jeg har udrettet noget, men kunde meere, naar Vandet kunde faae større Affald. Ogsaa ved Gaarden og om den er meget gjort, meget plantet, kand blive smukt, men jeg maae være der, og derefter udsettes meget. Nu min Ven leve med fast Helbred og stedse ville De elske den Dem med al Højagtelse hengivne

Deres Excellences
ærbødigste Tjener og gamle tro Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Aarhuus d. 27 Jan. 1804.

Deres Excellence,

Lykønskning fra en Ven, som Deres Excellence, er Hjertets, ikke Pennens. den blev læst med Hjertet, følt af Hjertet, og erkjendt i Hjertet. Fælles Vel, det er Fornøjelighed, er Begges Glæde: Deres over min Tilfredshed, og min over Deres. Hvad De nu, ædle Ven, i Elleve Aar har prøvet, begynder nu jeg, og om Gud velsigner, forventer jeg, det nemlig, at Landlivet skal blive for mig, hvad det er for Dem, mine sidste Dages stille Roe i landlig Beskæftelse.

Som De anseer Kjøbenhavn, føles den og af mig; og hvad De der saae nu i Foraaret[1]), var min Øjnelyst, og at De, der seer og vejer, har fundet min Vurdering rigtig, var jeg vis paa. Man har og seet Dem med Glæde, fordi man saae Dem glad.

At Deres Høst af Rug og Byg har været ønskelig er mig et Ønskes Opfyldelse: i ***Sjæland*** og ***Fyhn*** paa mange Steder skal det være anderledes, ligesom og i Jydland har Rugen særdeles lidt hist og her: Hos mig paa ***Hald*** var Rugen taalelig; nogle Stykker havde svangt Korn, andre det meget bedre: Havre og Boghvede sær gode, ligesaa mit Byg: Boghveden er endnu ude; men Vejret tegner got: mine Bønder have avlet got.

See, Ædle Ven, i et kort Begreb Udfaldet hos os. Var jeg kun i Orden med mit Bibliothek! og i Orden maae jeg have det. Dette skriger om hver Time, lader mange Breve henligge ubesvarte, og gjør nu ogsaa her baade Brevet kort og slet, saa at jeg maae bede min Ven denne eene Gang om Overbærelse, og tillade, at jeg ender med Hjerteligste Ønsker for Dem til al Lyksalighed og med den For-

[1]) Jfr. Side 454—55.

sikring fra mig, at jeg er med den ømmeste Højagtelse og den fulde Hjerte-Hengivenhed

Deres Excellences
ærbødigste Tjener og gamle Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Hald d. 10 Sept. 1804.

Deres Excellence,

Ønsker kand ei være hjerteligere for Deres Excellences Helbred, Liv og Lyksalighed end Deres Jydske Vens ere det; thi han kjender Deres hele Værd og har vidst at skatte Deres ædle Hjerte; ogsaa takker jeg inderlig for Deres kjere Brev; thi at læse Dem og vide Dem vel og i Deres Eensomhed lykkelig, er mit Hjerte vigtigt; og bør være det; thi saa længe have vi kjendt hinanden, at vort Venskab baade er og bør være fast. Tak da, Agtbareste Ven, for hver Linie i Deres Brev.

Vinteren kom Deres Excellence for hastig, ligesom den ogsaa kom mig, og kom Os Begge i Henseende til det Samme: vi havde Begge Kornet i Jorden; men Plantningen, som var saa ønsket, blev hindret for os Begge. Der ere Nyere, som paastaae, at til Plantning er Foraaret den rette Tid, og de mangle ikke paa talende Grunde; men om end saa er, gjelder det, naar kommer Foraaret, og hvad Tid faaer man fra andet dertil: imidlertid om *Martii* Maaned bliver gunstig, tænker jeg dog, at ville bruge den for en Deel. Hvilken fortreflig Frugthave har Deres Excellence beredet Sig, og hvor indrentende? I Sandhed De har tænkt, De har arbejdet, og endog heri er De kommen vidt. Gid De maae leve og see disse Træer i fuldeste Vext. Det er 12 til 16 Aar i god Grund, at man har dem frodigst. En

Slegt af mig plantede en Have i sit 30 Aar, og i sit 60de, efterat at have i flere Aar solgt over for 200 rd., maatte han for en god Deel fornye sin Plantning. Min sandige Jord vil ikke blive mig for Kjern-Frugt den villigste. Dog nu jeg er her, kand meget prøves; og her er meget at forske, og sindigen at forsøge.

Det gjør mig hjerteligen ondt, at Deres Exc. ved en fejlende Kjøbmand har havt saa stort et Tab[1]); altid smerteligere, naar det voldes ved Bedragerie. Vel, at ikke alt var solgt. Maatte dette Forliis ved bedste Grøde oprettes.

Vi tænke lige i Henseende til gamle Old-Bygningers Nedbrydelse, helst hvor historiske ærværdige Mindesmærker tillige forstyrres. Verden har stedse ligesom opbygt, saa og nedbrudt; men at Kirkerne nu ere for mange, er mig vanskelig at troe; dog *Odense* kjender jeg ikke; at de hist og her staae tomme, er vist og Tidens bedrøvelige Mærke, ligesom et sørgeligt Varsel. Dog hvad nytter det at jamre sig? Hellere takker jeg min ædle Ven for den mærkelige Efterretning om de Kongelige Lig i Graabrødre-Kirke[2]); men at forbigaae de andre, hvor besynderligt, ja uforklarligt det Mords Kjende paa Kong *Hanses* i al Histories dybeste Taushed og al den Leve-Alders Forbitrelse mod Eftermanden! Her er en uopløselig Gaade, naar ikke af Tidens Overtroe Konge eller Monke har hommelig flyttet Kong Knud den Hellige til Graabrødre Kirke for ved hans Hellighed dessissere at naae Himmelen; slige stjaalne Helgene har Munke-

---

[1]) Maaskee sigtes herved til 1500 Rdlr., som Bülow havde tilgode i en Kjøbmand Gotschalks Bo.

[2]) Kong Hans's, Dronning Christinas, Prinds Franciscus's og Christian den andens Lig bleve 1804 flyttede fra Graabrødre Kirke, der skulde nedbrydes, til St. Knuds Kirke, see Werlauffs: Monument over Kong Hans og Dronning Christina. Kjøbenhavn 1827. Om det af Gulberg saa kaldte Mords Kjende paa Kongens Lig taler Werlauff anf. St. S. 8 ff.

tiden mange Exempler paa; og omtrent saaledes blev Knud myrdet.

Hvert Ord, min Ædle Ven skriver om den fra ***Napoleons*** Keiserlighed for ***Europæ*** inderlige Rolighed udstraalte Virkning er sandt og følt: vilde han kun lade ***Europa*** sikker og Volds Handlinger fare! Saa kunde man lade Ham hans Keiser-Rolle, endog hans sære Pragt-Smag.

Nu Hvor stærk er min Højagtelse og hvor inderlig den Hengivenhed, hvormed jeg stedse skal være

Deres Excellences
ærbødigste Tjener og trofaste Ven
O. Hoegh-Guldberg.

Hald d. 3 Jan. 1805.

Deres Excellence,

Som vort Venskab er, saa ere og vore Ønsker for hinanden, de inderligste og oprigtigste, og Han, der eene kand, opfylde dem, at Deres Excellence maae leve, leve med Helbred, glæde Sig ved Deres Virksomhed, nyde Velsignelse, og see Landets Rolighed og Fred.

Vist har vi tabt den gode Arveprints[1]), og Tabet, naar man ikke kjendte Gud og tilbad, dybt saarende. Jeg beder og haaber, at Hans Fire maae være under Guds Varetægt og Vejledelse. Deres Excellence erindrer min Sal. Broder[2]) med Ære. Ikke havde jeg tænkt at overleve ham.

Saa vil De da endnu, Ædle Ven, formeere hos mig med Fire Nye de deilige ***Sanderum-prospecter***; den første rare Gave henger ganske alleene i vor bedste Gjestekammer, og vil Glæde sig ved de nye, der da med de andre stedse vil fortælle mig, at jeg paa ***Sanderum*** har en kjer Ven.

---

1) **Arveprinds Frederik døde 7de December 1805.**
2) **H. J. C. Høegh, Broder til Guldberg, født 1737 død 10de December 1805 som Præst i Gjentofte.**

Deres Excellence, ligesom jeg, er Forundring over ***Napoleons*** overordentlige Fremgang, alt er og sært, men paa den eene Side i Schvaben en efter en gal enten befalt Plan eller selvvalgt Fremgangs Maade adsplittet Armee imod Krigsvante Tropper, store Generaler og en indsigtfuld Keiser; paa den eene Side en ***defensions*** Plan og det mod Franske; paa den eene Side en ubegribelig Troskyldighed, paa den anden tvert imod meer end overlegen Styrke, Angrebs Krigen, rigtig Plan, hurtig Iverksettelse, den Franske Politik af lige Værd med den Franske Magt. I Sandhed Sejren er ligesaa overordentlig som Modpartiets Handlemaade. ***Frants*** slutter Fred, den Fred, ***Marie Theresia*** ei vilde slutte 1742: dette da Enden, ligesaa klog som Begyndelsen. ***Preussen*** hinker paa begge Been, og har og forsømt det rette Punkt. See, Kjere Ven, de ***allierte*** nu i Neder-Sachsen; alt er for silde og intet værd: bie de endnu lidet, ere de alle Krigsfanger. Østerrige og Tydskland ere da nu under Frankerige. Jeg troer næsten, at man har snart Fred paa det faste Land. Udsigten paa Fremtiden er rædsom.

Nu det Nye-Aar og mange følgende blive lyksalige for min Ven! Højagtelse og Kjerlighed ere Dem helligede i dens Hierte, der er

Deres Excellences

ærbødigste Tjener og tro Ven

Hald d. 6 Jan. 1806. O. Hoegh-Guldberg.

i dette Øjeblik modtager jeg de kjere skjenkte Stykker.

Deres Excellence.

Det gamle Venskab, som ***Begges*** Hjerter oprigtigen holde over, bevæger aarligen Deres Excellence at erindre den 1ste

Sept.: Saa kjert som dette er mig, fordi jeg kjender Kilden, og saa inderlig som min Sjel paaskjønner det: saa glad føler jeg den Sødhed at see et Brev fra min Ven, og af Dem selv at forfare, hvorledes Deres Helbred er (hvilket De aldrig maatte glemme) og hvordan alt er om Dem.

Det bedrøvelige Tab, Deres Excellence har havt, og med Grund frygter at have, smerter ogsaa mig for Deres Skyld, der er Elsker og Kjender, og for den gamle og nye Konst, som altid lider med; thi mesten altid er der imellem saadant et og andet Enkelt. Man føler sær meget ved slig Forliis: Hjertet helder dertil, længes, og har ondt ved at glemme; og glemme maae man dog. Jeg kjender alt dette, har prøvet ligt, og endte med at overskjænde mig selv.

Høsten hos Deres Excellence hører dog til et got Middelaar, da Byg og Havre ret vel bøder paa Rugen: besynderligt, at denne gode Kornart mesten overalt i endeel Aar slaaer fejl. Adskillige her troer, at dette Uheld kommer fra en slet Sæd, hvorover nogle, og det med god Lykke dette Aar, har herovre prøvet at saae nogle faa Tønder Østersøisk Rug, og seer deraf en herlig Vext; thi de lode sig overbevise, at denne Rug ikke, i det mindste ej almindeligen, er tørret paa Ovn, men kun ved en Røg, der, som i de Holstenske Bøndergaarde, driver gjennem Laden fra Skorstensstedet. Rug fra Meklenborg og Pommeren hører nok alt til denne Art. Maaskee min Ven kunde ville med et Par Tønder gjøre Forsøg! men det maa være af dette Aars Væxt.

Hvad mig her angaaer, saa gjorde *Junii* Kulde og Blæst, at alt Straaet er lidet kortere end forrige Aar, og derfor traver mindre; men Regnen efter Soelhverv hjalp til, at Kjernen er god og Axet fuldt. Travemaalet er en tredie Deel mindre, men Skjeppen lader at blive en Tredie

Deel bedre. Det gjelder da om Foderet; dog vi maae holde Huus, og haabe til et got Efteraar. Rug og Boghvede var her eene Sæden; Rug tre ja 4 gange efter hinanden, og dertil kun eengang gjødsket. Jeg bruger efter 5 Aars stille Iagttagelser kun Jorden 4 Aar, og lader den hvile 4re; først Boghvede, saa Gjødske og Rug, derpaa Rug igjen, og saa Havre. Byg saaer jeg, hvor Jorden treffes nogenledes skikket, kun 4 til 5 Td. Dette er min Brug i Almindelighed. Afvigelser ere kun i det Smaa, hvor jeg for min Fornøjelse og til Prøver, anstiller Forsøg. Haven er dobbel saa stor, som den behøves, saa den halve Deel bliver af mig brugt til disse Prøver, ligesaa et par Tofter hver paa 1½ Td. Land, nu jeg boer her: alt dette er og bestemt til 4 Aars Brug og 4 Aars Hvile. Brugen saaledes: først Havre, saa Boghvede; derpaa Gødske og Byg, saa Kartofle eller Ærter; eller og, som det kand falde: Kartofle først med Gødske, saa Rug, derpaa Ærter, og saa Havre med Kløver og nogen Gødske. Endog i Aar har jeg prøvet paa disse Smaa Steder at have nogen Vinterhvede, der ikke aldeles har fejlet; og som end videre og bedre taget skal prøves.

Dette er den gamle Vens behagelige Fornøjelse. Min Jord er ikke for den største Deel sand, men sand med Muld og smaa Steen.

Frugt er og her kun liden, og af ingen stor Værd. Foraaret begyndte herlig og dertil; men *Junius* var ufordeelagtig.

Vist nok har *Danmark* og det Nordlige Tydskland for *Napoleons* grændseløse Herskesyge en saare kritisk Tid. Almindelig Krig er vel for Døren. Gud alleene kjender hvorhen (han) vil. *Europa* er ulykkelig og bliver det endnu meere. Alt skal om i en anden Form; men ender vist ikke

med den, Franske sigte til; men udfalder til noget langt andet, end Mennesker formode. Hvad vi ikke komme til at see, skal den 10 Aars Dreng erfare. Omstyrtning paa Omstyrtning vil følge. ***Napoleon*** bringe det endnu højere, og sære Ting vil voves: men saa efter gammel og ofte erfaret Gang kantre Tingene for ham eller hans Monarkie, og Faldet der og rundt om bliver grueligt, og det vidt og bredt.

See her, Ædle Ven, hvad jeg troer, og De maaskee med. Nu Ende paa et langt Brev. Min Kone beder sig venligst erindret, ligesom jeg stedse at være elsket som

Deres Excellences
ærbødigste Tjener og gamle Ven
O. Høegh-Guldberg.

Vor Ven Biskop Bloch[1]) skal
faae den kjere Hilsen.

Hald. d. 8 Sept. 1806.

Deres Excellence.

For det kjere, deeltagende og venskabsfulde Brev til min 1 ***Sept.*** skulde jeg for længe siden have takket, men Ædle Ven, endnu denne Dag mægter jeg neppe at skrive disse Linier. Med ***Aug.*** Maaned fik jeg et slemt Tilfælde med ***Urinen***, der tabde sig, bragdes frem igjen, gik nu uvilkaarligen, og forvoldte en Hævelse i Laare og Beene, som betog mig Gangen, og nu først i otte Dage kjendeligen tager af. Men midt under alt dette bliver min saa elskte og saa længe svagelige Kone med eet saa angreben af sin

[1]) J. Bloch født $\frac{27}{6}$ 1760 blev 1804 Biskop i Christianssand og 1805 i Viborg Stift † $\frac{3}{2}$ 1830.

plagende Slim, at hun, saare uventet for os alle, i mindre end 19 Timer ved en stille Død forlod os og Krig og vort arme Fædreland d 5 *Sept.* Hvad Gud har villet, er det bedste; men mat er jeg, kand neppe udholde at skrive disse Linier, og har ej kunnet før. Som Deres Exc. føler det Engelske Angrebs lumske og Ubegribelige skamløse Uretfærdighed, saa føler jeg og: Begge skue vi Landets usigelige Skade og Fare: Gud eene er vort Haab. At flygte er mindre rigtigt: bedst bies i sit Hjem. Dette vil min Ven, og jeg og. Ogsaa her har Høe og Korn været heldige; ligesom Have-Frugter overflødige. Nu Guds Naade og Varetægt og milde Hjelp være med det kjere Fædreland, med Dem, Ædleste Ven, og med os alle! Dette er den sygelige Vens trolige Ønske, som med urokkelig Højagtelse er

Deres Excellences
ærbødige Ven og Tjener
O. Hoegh-Guldberg.

Hald d. 24 Sept. 1807.

Grev v. d. Ostens Gesandtskaber.

Adolf Siegfried v. d. Osten beklædte forskjellige danske Gesandtskabsposter i Udlandet fra 1757 til 1770, da han udnævntes til Udenrigsminister; og han var den eneste af den struenseeske Styrelse, som holdt sig efter Katastrophen den 17de Januar. Den 13de Marts 1773 saae han sig endelig nødt til at udtræde af Conseillet og maatte gaae som Stiftamtmand til Aalborg, men 1781 vendte han tilbage derfra og udnævntes først til Justitiarius i Høieste-Ret og senere til Over-Præsident i Kjøbenhavn. I denne sidste Embedsstilling forblev han i 6 Aar, fra 1788 til 1794, da han tog Afsked, og 3 Aar efter døde han den 2den Januar 1797. Den Plads, han saaledes i en lang Række af Aar indtog i den danske Statsstyrelse, var for betydelig og fremtrædende, til at hans Navn ikke skulde forekomme hyppigt i samtidige Beretninger, men næsten altid indskrænke disse sig til i Almindelighed at fremstille ham som i høi Grad underfundig og upaalidelig[1]). Kun Reverdil har givet en udførligere Beskrivelse af hans Levnetsløb og Characteer, som i flere Henseender er meget mærkelig.

[1]) See saaledes Mémoires de Falkenskjold par Sécretan, Paris 1826 p. 111-112, Gesandtskabsberetninger, anførte af Molbech i Nyt historisk Tidsskrift, 4de Bind p. 678-682, cfr. ogsaa J. K. Høsts Struensee und sein Ministerium, I-II, Kopenhagen 1826.

«Da hans Fader ikke havde efterladt ham nogen Formue», saaledes lyder denne Beretning[1]), «blev han i Frederik den Femtes Dage opdraget ved Hoffet som Page. Han viste tidlig Begavelse men tillige Anlæg til Underfundighed. Ved Grev Moltkes Hjælp opnaaede han en aarlig Understøttelse til at studere i fremmede Lande og det var paa denne første Reise, at han blev bekjendt med Grev Stanislaus Poniatowsky, som senere besteg Polens Throne, og saa stor var deres Fortrolighed, at de endog ofte sov i samme Seng.

Den første Brug, Osten efter sin Hjemkomst gjorde af sine Talenter, var at formaae Kongens Kammerpage til at overlevere en Memoire, som angreb Grev Moltke og hans Embedsførelse samt Baron Bernstorff, der besad Yndlingens og selve Kongens Tillid. Men istedetfor at afskedige sin Yndling og sin Minister, leverede Kongen dem Smædeskriftet, og da de uden Vanskelighed indsaae, at den, der havde overgivet det, ikke selv havde været istand til at skrive det, lykkedes det dem snart at bringe ham til at opgive den virkelige Forfatter. Men maadeholdne og hæderlige, som de vare, toge de ingen anden Hævn over deres unge Modstander end at sende ham i en Skole, hvor han kunde lære Politiken, og de betroede ham i dette Øiemeed til den daværende Gesandt i Petersborg, Molzahn. Han skulde ikke have nogen Deel i Forretningerne, men desuagtet fandt han snart Leilighed til at bemægtige sig dem. Molzahn døde og da Gesandtskabssecretairen var syg, tog Osten det uden videre paa sig at forsegle Archivet, satte sig i Besiddelse af Depescherne og indlod sig paa at forhandle med de russiske Ministre. Bernstorff stadfæstede ham officielt i

[1]) See Struensée et la cour de Copenhague 1760-1772, mémoires de Reverdil, publiés par Roger, Paris 1858 p. 184 fgd.

hans selvtagne Stilling og sendte ham Forholdsordrer, hvori det blandt Andet hed, at han skulde bestræbe sig for at vinde Storfyrstinden, hvis fremtidige Storhed det danske Cabinet allerede dengang forudsaae. Osten efterkom denne Befaling ved at meddele hende Alt, hvad han kunde erfare om den udenlandske Politik, thi den unge Fyrstinde forberedte sig i Stilhed paa at spille en Rolle, hvad enten det nu var, at hun smigrede sig med at vinde Herredømmet over sin Mand eller hun allerede dengang nærede den Plan at træde i hans Sted.

Medens Osten var Gesandt i Petersborg, modtog han Besøg af den unge Poniatowsky, hvem han havde kjendt i Leipzig. Han var først kommet til den russiske Hovedstad uden nogensomhelst offentlig Egenskab, idet han kun ledsagede den engelske Gesandt, Hanbury Williams, hvis fortrolige Ven han var. Men under sit lange Ophold i Petersborg anvendtes han efterhaanden i forskjellige Forretninger af August den Tredie. Han var smuk, kundskabsrig, veltalende, med eet Ord han var skabt for at behage. Storfyrstinden modtog hans Hyldest. Osten blev deres Fortrolige, og hvad enten det nu var for i eet og alt at rette sig efter sit Hofs Hensigter eller han handlede af Venskab for Poniatowsky, han ydede de Elskende sin Tjeneste og bidrog væsentligt til, at deres Forbindelse kunde forblive en Hemmelighed, derved at han laante dem sit Hotel til deres Sammenkomster. Poniatowsky begav sig incognito derhen og Fyrstinden slap ved Hjælp af en Forklædning ud af Slottet og steeg ind i en Hyrevogn, i hvilken Ostens Secretair modtog og ledsagede hende.

Det er ubekjendt, om det var denne Intrigue eller nogen anden Aarsag, som bevirkede, at Osten maatte forlade Petersborg, men i 1762 ansattes han i Dresden.

Senere, da Revolutionen gjorde Keiserinden uafhængig og fjernede enhver Grund for hende til videre Hemmeligheds-holdelse, tøvede hun ikke med at begjære af den danske Konge, at Osten skulde sendes tilbage til hendes Hof. I to Aar tilstod hun ham nu ikke alene en friere Adgang til sig og beviste ham større Gunst end nogen fremmed Gesandt kan gjøre Fordring paa, men hun raadspurgte ham endog om det russiske Riges egne Anliggender og gav ham Sæde i de Conferencer, der afholdtes i hendes Nærværelse af hendes Ministre og Generaler. Men pludselig faldt han fra denne Ærens Tinde ned i den dybeste Fornedrelse. Ved en Rund-skrivelse meddeelte den russiske Minister de fremmede Ge-sandter, at Keiserinden havde berøvet Osten sin Naade og at hun betragtede ham som en uværdig og foragtelig Per-son. Ikke destomindre forblev han endnu i nogen Tid i Petersborg, han indfandt sig ved Hoffet, skjøndt Ingen der vilde indlade sig med ham, og forlangte ikke at retfærdig-gjøre sig. Forretningerne gik ikke længere gjennem hans Hænder, Gesandtskabssecretairen modtog Depescherne fra det danske Hof og besvarede dem uden hans Deeltagelse.

Dette foregik i 1764 henimod den Tid, da den polske Throne blev ledig. Osten havde faaet Ordre til at støtte Dissidenterne, der arbeidede paa Poniatowskys Valg, men han selv nærede andre Hensigter og havde taget Parti mod sin gamle Ven til Fordeel for en Grev Oginsky, som var yngre og smukkere og hvem han søgte at behage ved at sværte sine røde Øienbryn. Denne Hengivenhedsfølelse forblændede ham i den Grad, at han i selve Keiserindens Forværelse og paa en Tid, da hun endnu behandlede ham godt, tilbød Væddemaal om, at Oginsky og ikke Ponia-towsky vilde blive valgt. Forresten betalte Oginsky ham i klingende Mønt for hans virksomme Understøttelse og be-

kymrede sig sandsynligvis kun lidet om hans Øienbryns Farve.

Den skaanselløse Maade, paa hvilken det russiske Hof behandlede ham, var fremkaldt ved en eller anden hemmelig Handling af ham og synes Intet at have havt at gjøre med Kampen mellem de to Medbeilere til den polske Krone. Man har troet, at han, der skyldte den danskfødte Grevinde Bestushew Meget, senere havde gjort sig skyldig i et nedrigt Forræderi imod hendes Mand.

Det var formodentlig, medens han stod i Gunst i Petersborg, at han benyttede Leiligheden til at forskaffe sig et Patent som Greve, thi han havde ikke denne Værdighed fra Begyndelsen af og den tilkom ham ikke i hans Hjem. Det var paa samme Tid, at han bevægede den keiserlig tydske Gesandt, Fyrst Lobkowitz, til gjennem sin Collega i Kjøbenhavn, Grev Dietrichstein, at begjære Dannebrogsordenen for ham. Denne Omvei var slet valgt og det var en unyttig Intrigue, thi der var ingen øieblikkelig Interesse tilstede, som kunde berettige Østerrig til at gjøre en en saadan Begjæring, og Ministeren, af hvem Sagen tilsidst afhang, maatte tage det ilde op, at han anvendte en saadan Mellemmand. Bernstorff svarede, at der var forløbet altfor kort en Tid, siden Osten havde ophørt med at være Page, og Intet har denne nogensinde mindre kunnet tilgive Ministeren end dette Svar.

Saaledes forelaae der kun altfor mange Anledninger til Bitterhed, baade ældre og yngre. Bernstorff vilde hverken hævne sig ved en Unaade eller kalde en Fjende hjem, hvis Talent for Intriguen stedse blev tydeligere, og han sendte derfor Osten til Neapel. Senere da denne ikke ophørte med at beklage sig over en Post, som han kaldte en Forvisning, var Ministeren føielig nok til at udnævne ham

til Gesandt i Paris men paa den første Efterretning derom gav det franske Hof strax sin Gesandt i Kjøbenhavn, Marquis Blosset, Ordre til at protestere imod dette Valg. Bernstorff bestemte ham derefter til Haag, men før denne Tanke kunde blive udført, var Bernstorffs Magt tilende og han saae sig afløst af den Mand, hvis Venskab han ikke havde været istand til at vinde trods al sin Overbærenhed og alle udviste Tjenester».

Saaledes fortæller Reverdil. Var denne Beretning sand i alle sine charakteristiske Enkeltheder, vilde den unægtelig kaste et meget ugunstigt Lyn paa Osten og paa hele den Regering, under hvilken en saadan Personlighed kunde spille en betydelig Rolle. Men allerede indvortes Kjendetegn maae rokke Tilliden til Beretningens Troværdighed. Det er lidet rimeligt, at den russiske Keiserinde skulde have givet en fremmed Gesandt Plads i sit Statsraad, end sige at hun senere skulde have rettet en ærerørende Rundskrivelse om ham til hans Colleger. Men det er fuldstændig umuligt, at Bernstorff, der saa omhyggelig vogtede paa den kongelige Værdighed, skulde have tilladt, at en dansk Repræsentant opførte sig paa en vanærende Maade, taus skulde have fundet sig i, at han stilledes i Gabestokken, og endelig rolig have ladet ham forblive i Petersborg derefter. Der behøves kun ringe Kjendskab til Bernstorff for at indsee, at det er falsk, naar det berettes, at han skaanede Osten, fordi han frygtede ham, eller at han skulde have givet et krænkende Svar, der vilde passe fortræffeligt for Ranzau-Ascheberg, men som sikkert aldrig kunde udgaae af Bernstorffs Mund og mindst til en Mand, der dengang allerede i 8 Aar havde repræsenteret Kongen. Beretningen viser sig tydelig at være et Væv af Overdrivelser og Usandheder, og den synes at bære Præget af et Samar-

beide af Flere, af hvilke enhver har efterladt Sporene af sin egen personlige Tilbøielighed. Den ene tillægger ham at have taget Penge, den anden at sætte alle Midler i Bevægelse for at opnaae en Orden og den tredie lader ham sværte sine Øienbryn, men alle mødes de broderligt i at knytte det ene infame Træk til det andet, saa at der tilsidst foreligger Billedet af en Mand, som fuldkommen egner sig til at kaldes uværdig og foragtelig, uden at dette uhyggelige Portræt formildes ved nogensomhelst god Egenskab eller aandelig Gave.

Man er imidlertid ikke indskrænket til at søge Beviserne for denne Beretnings Upaalidelighed udelukkende i dens egen Beskaffenhed. Den officielle Brevvexling foreligger som det authentiske Vidnesbyrd om Ostens Embedsvirksomhed, saalænge han repræsenterede den danske Regering i Udlandet, og den beviser bedre end alt Andet, hvor falsk hiin Beretning er. Men, om end falsk, eller maaskee rettere, netop fordi den er saa falsk, frembyder Reverdils Beretning en stor Interesse. Forfatteren savnede undertiden Menneskekundskab men aldrig Hæderlighed og subjektiv Sandhedskjærlighed. Ganske vist ansaae han Osten som sin Fjende, og det var denne, der havde nødet ham til anden Gang at forlade Danmark, men der kan dog ikke være nogen Tvivl om, at han ikke selv har opfundet eller udpyntet Beskrivelsen af Osten. Han gjengiver uden Critik, hvad han har hørt, og hans Oplysninger ere ikke samlede hos fjerntstaaende og lavtstillede Personer men i Kongens nærmeste Omgivelser, i Hoffets høieste Kredse, og de stamme ikke fra en Tid, da Osten var ubekjendt og forholdsmæssig ubetydelig, thi han var dengang Statsminister, og det var saaledes ikke letsindig og tankeløs Sladder men systematisk og bevidst Bagtalelse. Der er al Grund til at antage,

at den samme Forening af Ondskab og Lettroenhed, som vi skylde denne Beretning om Osten, ligeledes har øvet sin Indflydelse paa Beretningerne om andre historiske Personer fra den Tid, thi de stamme alle mere eller mindre fra den samme Kreds. For rigtigt at bedømme Personer og Forhold fra den sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede, er det derfor vistnok nødvendigt at tage alle deslige historiske Bidrag med stor Skjønsomhed og Mistro. Reverdils Beretning afgiver et yderligere Bevis paa, hvad der ogsaa bestyrkes ved andre Data, at Hoffet siden Christian den Syvendes Thronbestigelse stadigt var sunket dybere i Fordærvelse, og ligesom Bagvadskelsen af Osten viser os Cabalen i dens Arbeide, saaledes møde vi vistnok overalt i disse Aars Historie dens praktiske Virkninger. Navnlig synes det rimeligt deri at søge Forklaringen af den Forandring, som i de sidste Aar af Bernstorffs Ministerium foregik i hans tidligere saa rolige og selvbevidste Styrelse. Med en næsten feberagtig Uro søger han at faae sit Hovedværk, det holsteenske Mageskifte, bragt til Ende og han, der med saa stor Konst havde vedligeholdt Danmarks Neutralitet under Syvaarskrigen, synes paa eengang for enhver Priis at ville søge Sikkerhed i den størst mulige Forbindelse med Rusland, uagtet han hverken havde synderlig Tillid til Keiserindens Politik eller Hengivenhed for hendes Person. Aarsagen til dette pludselige Omslag ligger rimeligvis væsentligt i Hoffets voxende Indflydelse. I Frederik den Femtes Tid havde Omgivelserne kun lidet blandet sig i den udenrigske Styrelse, thi som Medlem af Conseillet havde Moltke i alt Fald i denne Henseende altid rettet sig efter Bernstorffs Anskuelser. Men nu følte denne, at hver Dag kunde bringe ham en Afsked, som han alene frygtede, fordi den kunde ødelægge 20 Aars møisommelige Arbeide og bringe Magten til Personer, hvis

phantastiske Experimenter vilde kunne forstyrre Danmarks Fremtid. Det var sandsynligvis i Betragtning af en saadan Fare, at Bernstorff ansaae det for en sørgelig Nødvendighed at binde vor udenlandske Politik saa fast som muligt, for paa denne Maade at undgåae endnu større Ulykker.

1.

Da Grev Lynar med uforrettet Sag forlod Petersborg i 1751, udnævntes Molzahn til hans Efterfølger. Den nye Gesandt var Mecklenborger, «havde ingen Erfaring men var en Mand af fornem Familie og en Fætter til de Herrer von Holstein»[1]). Han besad imidlertid ogsaa andre gode Egenskaber, og den danske Regering fandt i ham en meget forstandig og omhyggelig Embedsmand, der ved sin hæderlige og elskværdige Charakteer i høi Grad vandt Alle for sig. Han kunde dog ikke ret trives i Petersborg, og efter nogle Aars Forløb begjærte han saa indstændigt at kaldes tilbage, at Bernstorff, hvor nødigt han end vilde det, dog maatte søge at finde ham en Efterfølger.

Det var dengang ikke almindeligt, at Missionschefer valgtes mellem Legationssecretairerne, der udgjorde en afsluttet Classe, hvis Fremtid var, naar de bleve ældre, at vende tilbage til indenlandsk Tjeneste[2]). Til Chefer tog man derimod Mænd, der ved deres Fødsel, selskabelige Stilling og almindelige Egenskaber antoges at egne sig til den diplo-

[1]) Brev fra Berkentin til Lynar af 27. Marts 1751.

[2]) I den struenseeske Periode fastsatte et Rescript af 12. April 1771, at i Reglen Ingen skulde kunne udnævnes til Gesandt uden først at have tjent som Secretair.

matiske Virksomhed. Saaledes opnaaede Osten[1]) at blive udseet til Molzahns fremtidige Efterfølger, men det var Bernstorffs Villie, at han først skulde uddanne sig til sin tilkommende Stilling, før han endelig overtog den. I November 1755 afgik han derfor til sin nye Bestemmelse og det paalagdes Gesandten at modtage ham i sit Huus, indføre ham i det petersborgske Selskab samt gjøre ham bekjendt med alle Depescher. Uden egentlig at have nogen officiel Stilling, deeltog han i alle Forretninger og det var i Fortrolighed meddeelt det russiske Ministerium, hvad Hensigten med hans Ophold var.

Osten havde saaledes en god Leilighed til i Ro at studere det Terrain, paa hvilket han senere skulde virke, og at gjøre sig nøie bekjendt med alle Sider af den holsteenske Forhandling, der skulde beskjæftige ham under hele hans følgende diplomatiske Embedsbane, og han kunde gjøre det saameget mere uforstyrret, som dette Spørgsmaal for Tiden stod aldeles stille. Syvaarskrigen nærmede sig og det skulde under disse Omstændigheder synes, at Rusland maatte have en forøget Interesse af at forsikkre sig Danmarks Venskab. Den «maritime Union», der d. 12. Juli 1756 var bleven afsluttet mellem Danmark og Sverige, kunde blive Begyndelsen til en nærmere Forbindelse mellem de to

[1]) Ostens Familie var af pommersk Oprindelse og han vedligeholdt en stadig Forbindelse med sin Slægt i Preussen. Hans Fader var Geheimeraad, Amtmand Jacob Frands v. d. Osten. Selv var han født i 1725, (Privatbrev fra ham til Bernstorff af 8. Dec. 1764), og det er saaledes urigtigt, naar Brasch i Vemmetoftes Historie III p. 127 i Noten sætter hans Fødselsaar til 1716. Leilighedsvis omtaler han, at Overceremonimester V. von Pless var hans Beskytter og havde anbefalet ham til Bernstorff. I det Hele synes den Ostenske Familie at have staaet i nær Forbindelse med Hoffet, see Braschs ovennævnte Skrift II p. 47, 123, 152, 155, III p. 37, 25-62, 211 osv.

Lande, som det ikke stemmede med Ruslands Fordeel at forøge ved stadigt at true Danmark i Holsteen. Endelig var det ogsaa lykkedes Bernstorff at drive Prinds Frederiks Valg til Coadjutor i det lübeckske Stift igjennem og saaledes at berøve Gottorperne en Forsørgelse, de havde vænnet sig til at betragte som deres Eiendom. Den danske Regering havde derved givet et yderligere Bevis paa, at det var dens alvorlige Villie at samle hele Holsteen under Kronen, og den havde tillige erhvervet en ny Compensationsgjenstand, som maatte kunne friste Storfyrsten. Men Alt havde været forgjæves. Ufortrødent havde Molzahn søgt at benytte enhver Leilighed til at gjenoptage Forhandlingerne, men Intet havde formaaet at bringe den russiske Regering ud af dens Ubevægelighed.

Allerede beredte Molzahn sig efter Bernstorffs Bemyndigelse paa sin nærforestaaende Afreise fra Petersborg, da Keiserinde Elisabeth i December 1756 pludselig blev meget betænkelig syg og Faren for et Thronskifte saaledes blev overhængende. Under disse Omstændigheder maatte han opsætte sin Afreise og det paalagdes ham at begjære en Forklaring af den russiske Regering om, hvad Danmark havde at vente sig af den nye Keiser, samt med den yderste Opmærksomhed at følge de krigerske Forberedelser, som maatte blive trufne[1]). Skjøndt hans Sundhed var stærkt angrebet, udviklede han dog en ganske overordentlig Virksomhed for saavidt muligt at sikkre Danmark mod at overrumples. Faren overstodes dengang lykkelig, idet Keiserinden ved Nyaarstid befandt sig bedre, men Molzahn havde ikke kunnet udholde Anstrængelsen og var pludselig død. Osten meldte det strax hjem og overtog Forretningerne, indtil der

[1]) Depesche fra Bernstorff af 11. Dec. 1756.

kunde tages fornøden Bestemmelse i Kjøbenhavn. Denne indtraf med første Post og Regeringen havde saameget mindre Betænkelighed ved at udnævne ham som dette stemmede med de Ønsker, der af den russiske Cantsler Bestushew vare blevne udtalte i et privat Brev til Bernstorff.

Det var en vanskelig Post, Osten saaledes overtog. Molzahns Beretninger havde forlængst overbeviist den danske Regering om, at, hvor stærkt og aabent end Keiserinden udtalte sin Misfornøielse med Storfyrsten, vilde hun dog aldrig gjøre Alvor af at berøve ham Arvefølgen og at ligesaa lidet nogen Hof-Revolution ved hendes Død vilde hindre ham i at bestige Thronen. Vel antog Molzahn tillige, at den nye Keiser ikke vilde være istand til længe at holde sig, men om end hans Regeringstid blev kort, kunde den dog altid være lang nok til at tillade ham at rette det Slag mod Danmark, som hidtil havde været hans Yndlings-Tanke og som han neppe vilde være fornuftig nok til at opgive, naar han var bleven Keiser. Danmarks eneste Frelse syntes derfor at beroe paa, hvorvidt det maatte lykkes Regeringen at benytte den korte Tid, som Keiserinden endnu kunde have tilbage, til ved hendes Hjælp at bringe en fredelig Overenskomst istand.

Stillingen var saaledes meget alvorlig og de Midler, som stode til den danske Regerings Raadighed, havde idetmindste hidtil viist sig utilstrækkelige. I og for sig var den russiske Regering vistnok gunstigt stemt for Forslaget om et Mageskifte. Bestushews politiske System hvilede under alle Omskiftelser altid paa Forudsætningen om et oprigtigt venskabeligt Forhold til Danmark og det var mere end en Phrase, naar han kaldte sig «amicus Daniæ»[1].

[1]) Bestushew havde tilbragt længere Tid i Kjøbenhavn, hvorhen han sendtes 1720 som Gesandt.

Dertil kom, at han, der med alle sine Feil dog altid var god Patriot, i høi Grad ønskede, at Storfyrsten skulle skille sig af med sin fædrene Besiddelse, fordi han frygtede for, at de fremmede Holstenere vilde komme til at regere i Rusland og at «Holsteen skulde blive Ruslands Hannover»[1]. Dengang ligesom senere fremhævedes vel Kielerhavnens store Vigtighed og man havde forestillet Keiserinden, at Rusland ikke burde opgive et saa betydningsfuldt Punkt. Men Bestushew blev ikke forlegen, da han mødte denne Indvending fra Keiserindens Side, og forsikkrede hende med stor Dristighed, at «Rusland allerede havde fuldtop af Havne ved Østersøen». Sandheden var, at den russiske Sømagt paa lang Tid ikke havde Udsigt til at kunne maale sig i Østersøen med den danske eller den svenske Flaade og under disse Omstændigheder var Kielerhavn uden virkelig Betydning for Rusland. Een Fordeel erkjendte Bestushew dog ved Holsteens Besiddelse, nemlig den Leilighed, som Rusland derved havde til at blande sig i Tydsklands Anliggender, men den kunde ligesaa fuldstændigt opnaaes ved Besiddelsen af Oldenburg og Delmenhorst.

Disse politiske Betragtninger trængtes imidlertid i Baggrunden af personlige Hensyn. Keiserinden var hjerteligt kjed af det holsteenske Spørgsmaal[2]), men, uagtet et alvorligt Ord af hende sandsynligviis vilde have gjort sin Virkning hos den stortalende men let skræmte Storfyrste, var det dog ikke muligt at fravriste hendes Magelighed dette Ord. Hos hendes Ministre og de øvrige Magthavere var Frygten for at lægge sig ud med Thronarvingen det Alt overveiende Hensyn, og selv Bestushews Iver naaede aldrig ud

[1]) Depesche fra Osten af 1. Febr. 1757.

[2]) Adskillige morsomme Yttringer af Keiserinden i denne Retning anføres i Lynars Staatsschriften, I. p. 393 og 452.

over heftige Taler og endeløse Intriguer, thi til afgjørende Handling manglede han Mod. Alt kom saaledes i Virkeligheden til alene at hvile paa Storfyrsten selv, og han var ikke modtagelig for Fornuftgrunde. Desto modtageligere vare derimod hans Yndlinger og Omgivelser for Penge og den danske Regering havde heller ikke ladet det mangle paa Gaver og Løvter til dem, men hvor stor Skade de end vare istand til at gjøre ved at smigre deres Herres Had mod Danmark, besad dog ingen af dem Indflydelse nok til at vove at bekæmpe det. Kun Een kunde maaskee bringe ham paa andre Tanker og det var Storfyrstinden. Det var hende, som havde bragt Lynars Forhandlinger til at strande, da han allerede troede at have naaet Maalet[1]), og det var bekjendt, at Storfyrsten nærede dēn største Beundring for hendes Forstand[2]). Saaledes antog Osten, at Opgaven egentlig bestod i at vinde Storfyrstinden og medens Ingen tvivlede paa, at det vilde være umuligt at opnaae en Afgjørelse imod hende, haabede han desuden, at det skulde være muligt at opnaae den ved hende.

---

[1]) Storfyrstinden fortalte Osten, at da Lynar meddeelte Storfyrsten sit Forslag i 1750, forlangte han udtrykkelig, at det skulde holdes hemmeligt for Storfyrstinden. Det Første, Storfyrsten havde at gjøre, var naturligviis at meddele hende baade Forslaget og Begjæringen, og Virkningen deraf blev, at hun betog Storfyrsten enhver Tanke om at gaae ind paa en Overenskomst, ikke saameget fordi hun var imod en saadan, thi — som hun selv sagde — hun kjendte dengang kun lidet til Spørgsmaalet, men fordi hendes Forfængelighed var krænket; see Ostens Depesche af 25. Dec. 1759 jfr. Skrivelse til Numsen af 20. Febr. 1773, Hermanns Geschichte Ruslands, V. p. 118, Mémoires de l'Impératrice Catherine II. publiés par A. Herzen, London, 1859, p. 139, 158—60, 182.

[2]) »Stundom siger han, at selv forstaaer han ikke Sagerne men at hans Hustru forstaaer Alt«, see Williams Depesche af 2. Oct. 1755 i La cour de Russie, il y a cent ans, 1725—1783, p. 168, cfr. Mémoires de Catherine, II. p. 239.

Naturligvis var det ikke nogen ny Tanke at søge at vinde Storfyrstinden og Bernstorff havde altid paalagt Gesandten i Petersborg at bestræbe sig for at behage det unge Hof, men Alt kom an paa Graden og Maaden. Bernstorff var ikke meget tilbøielig til at indlade sig for dybt med hende og det Høieste, han ventede af hende, var, at hun ikke skulde modsætte sig en mindelig Overenskomst. «Denne unge Prindsesse», — saaledes skriver han i 1755 — «synes at besidde den Kunst at bringe alle dem, hun giver sig Mine af at raadspørge, til at tænke som hun selv men uden at hun paa sin Side nogensinde forandrer Noget i sine Anskuelser»[1]. Osten derimod ventede sig større Fordeel af hende og meente derfor ogsaa at kunne give Mere for at opnaae hendes Venskab. Det lykkedes ham virkelig at vinde hendes Fortrolighed i en ganske overordentlig Grad, men det Forhold, hvori han efterhaanden kom til Catharine, blev Vendepunktet i hans Liv og medens det er tvivlsomt, om denne Forbindelse kom til at udøve nogen videre afgjørende Indflydelse paa de senere politiske Begivenheder, er det derimod vist, at den i mange Maader blev til Skade for ham personlig. Tiden viste, at Bernstorff havde seet rigtigere end Osten.

Denne havde altid været vel seet af Storfyrstinden, men for at opnaae en saadan Stilling hos hende, som han tænkte paa, maatte han nødvendigvis sikkre sig hendes nærmeste Fortrolige. Af disse havde den engelske Gesandt, Hanbury Williams, hidtil været en Modstander af Mageskiftet og arbeidet imod det. Men saa fuldstændigt lykkedes det Osten at vinde ham, at han ved sin Afreise fra Petersborg i Efteraaret 1757 optog som et særligt Punkt i den politiske Instruktion, han efter Storfyrstindens Begjæring efterlod

[1]) Bernstorffs Depesche af 18. Oct. 1755.

hende som Veiledning for hendes Handlinger, at hun snarest muligt skulde bringe den holsteenske Sag til Ende[1]). Over den glimrende og let bevægelige Grev Stanislaus Poniatowsky, der dengang repræsenterede Polen i Petersborg, forstod Osten ved Hjælp af deres Ungdomsbekjendtskab og væsentligt understøttet ved den store Agtelse, som Bernstorff fra sit tidligere Ophold i Polen havde bevaret hos Czartorisky'erne, Poniatowskys Onkler, at vinde et saadant Herredømme, at han kunde skrive til Bernstorff, «at Poniatowsky arbeidede for den holsteenske Sag, som om det var hans egen». Den tredie og vigtigste af Storfyrstindens Fortrolige var endelig Storcantsleren, Alexei Bestushew, paa hvis gode Villie Osten alt længe havde kunnet stole og hvis Fortrolighed han hurtigt opnaaede i et større Omfang end han selv kunde ønske det.

Bestushew var ganske vist en betydelig Personlighed og besad gode Egenskaber, som Osten lod vederfares fuld Retfærdighed. Han havde et bestemt politisk System, der hvilede paa en rigtig Kundskab til de forskjellige Staters Interesser, og han søgte, i alt Fald hvor det ikke kom i Strid med hans personlige Fordeel, at gjennemføre sit Princip med Standhaftighed, ofte endog med Lidenskab. Men ved Siden deraf havde han ogsaa meget store Mangler. Hans Bestikkelighed og hans Tilbøielighed til endog i smaae Ting at anvende Intriguer, der idelig udsatte ham for Opdagelse, vare endda ikke saa farlige Egenskaber som hans overordentlige Indiscretion.

Det er bekjendt, at han, som tidligere havde været en afgjort Fjende af Frederik den Anden, strax efter Syvaarskrigens Udbrud skiftede Parti og fra den Tid af gjorde Preussen alle de Tjenester, som det stod i hans Magt at

[1]) Ostens Depesche af 30. Aug. 1757.

yde. Engelske Depescher have senere oplyst den ene af Grundene til dette Omslag, at den engelske Regering nemlig havde paataget sig at betale ham en aarlig Pension og at den preussiske Konge lovede ham en betydelig Pengesum[1]). Men Frederik den Anden angiver desuden en anden Aarsag til hans forandrede Opførsel, nemlig at Besættelsen af Dresden i Efteraaret 1756 havde sat den preussiske Konge istand til af de derværende Archiver at fremdrage Breve fra Cantsleren, der i høi Grad vilde blotstille ham[2]). Men det mærkelige er, at Bestushew ikke tog i Betænkning at betroe dette Forhold til den danske Gesandt og at anmode ham om, at den danske Udenrigsminister paa hans Vegne skulde meddele i Berlin, at han forpligtede sig til efter Evne at understøtte Frederik den Anden, naar denne til Gjengjæld vilde love ikke at offentliggjøre de forefundne Papirer[3]). Depescher fra russiske Gesandter, som indeholdt Efterretninger, der ikke stemmede med hans Planer, undertrykte han og for at sikkre sig, at deres Indberetninger kom til at indeholde, hvad han ønskede, antydede han dem, hvad de skulde skrive, i Breve, som vel vare anonyme men hvis Forfatter de dog let kunde gjætte, eller han opdigtede Rygter, som han sørgede for, at de erfarede, for at de da ved at indberette dem skulde understøtte hans Forestillinger hos Keiserinden. Alle disse smaae Kunster betroede han Osten, forsaavidt han ikke endog begjærede, at denne skulde være ham behjælpelig

---

1) See Williams's Depescher af 3. Juli og 28. Sept. 1756 i La cour de Russie, p. 145, 149—150.

2) See l'histoire de la guerre de sept ans i Oeuvres de Frédéric le Grand, 1847, IV. p. 179. Blandt Andet havde han raadet Grev Brühl til at forgive den russiske Resident i Warschau, Castéras, med hvem de begge vare misfornøiede.

3) See Molzahns Depesche af Nov. 1756.

dermed, saasom naar han anmodede om, at hans anonyme Billetter til den russiske Gesandt i Kjøbenhavn maatte blive denne tilstillede gjennem Bernstorff eller at de opdigtede Rygter ved de danske Gesandtskabers Hjælp skulde komme de russiske Ministre ved fremmede Hoffer for Øren. — Paa Grund af disse og lignende fortrolige Meddelelser levede han naturligvis i en bestandig Frygt for, at Ostens Breve skulde falde i den russiske Regerings Hænder. Da derfor Keiserinden engang havde befalet, at alle de fremmede Ministres Breve skulde aabnes paa Posten og afskrives, før de afsendtes, for senere at forsøges dechiffrerede af de dertil ansatte, meget dygtige Embedsmænd, vidste Cantsleren at faae disse Afskrifter i Hænde, før de sendtes til Dechiffrering, og tilføiede da rundtomkring i dem vilkaarlige Tal for at gjøre Løsningen umulig. Selvfølgelig undlod han ikke strax at underrette Osten om Keiserindens Befaling, for at denne kunde vogte sig for at skrive med Posten.

Det var nu ganske vist ret behageligt for Osten saaledes at have Bestushew i sin Magt, men dels kunde det ikke være Andet end at hans egen Værdighed maatte lide ved, at Cantsleren saa fuldstændigt aflagde sin ligeoverfor ham, og dels laae det nær at befrygte, at den, der viste saa liden Tilbageholdenhed med sine egne Hemmeligheder, just heller ikke var den paalideligste Bevarer af Andres, saameget mere som han ikke sjeldent befandt sig i en Tilstand, der tjente til at forøge hans Aabenhjertighed.

Men endnu betænkeligere var det, at Osten ved at indlade sig i Forbindelse med Bestushew, Williams og Poniatowsky paadrog sig og den danske Regering mægtige Fjender baade i og udenfor Rusland. Cantslerens Stilling var meget usikker og en Coalition, for hvilken Schuwaloff'erne og Vice-Cantsleren Woronzoff stode i Spidsen, truede ham

med et Fald, der let kunde drage alle dem med sig, som havde staaet i nærmere Forhold til ham. Fra en anden Side vogtede Frankrigs og Østerrigs Ambassadører, l'Hôpital og Esterhazy, med mistroisk Opmærksomhed paa Ostens Forbindelser. Efterat Krigen var udbrudt, var der kun faae Hoffer, hvor det engelske og de allierede Magters Diplomati mødtes. Dette var imidlertid Tilfældet i Petersborg, thi vel understøttede England Preussen i dets Krig med Rusland, men denne Hjælp ydedes i Henhold til en almindelig og før denne bestemte Krigs Udbrud afsluttet Traktat og medførte altsaa ingen umiddelbar Krigstilstand mellem England og Rusland. Den diplomatiske Kamp førtes derfor med stor Heftighed ved det russiske Hof og det kunde ikke nytte, at Osten i sin Egenskab af en neutral Magts Repræsentant vilde paastaae sig Ret til at bevare et ligesaa fortroligt Forhold til den engelske Gesandt som til de to allierede Ambassadører. Thi om end den danske Regering havde erklæret at ville opretholde sin Neutralitet, var det dog tillige notorisk, at denne Neutralitet ikke gjorde Fordring paa at være ganske upartisk. Den var meget velvillig for Frankrig, thi Bernstorff betragtede stedse en Forbindelse mellem denne Stat og de nordiske Riger som den sikkreste og naturligste Politik, og Danmark var desuden ved Subsidie-Traktaten af 30. Januar 1754 formelig forpligtet til at understøtte Frankrig mod England, om end Ludvig den Femtende paa Grund af Omstændighederne havde givet Afkald paa Danmarks Understøttelse under denne Krig. Derimod var den danske Neutralitet kjølig imod Preussen, der altid viste sig som en hensynsløs Nabo og endmere kunde blive det i Fremtiden. Hvad England endelig angik, var Stillingen spændt og nærmede sig ikke lidet til en bevæbnet Neutralitet, som under givne Forhold hurtigt kunde gaae over til

en Krigstilstand. Dette gjaldt imidlertid kun England, ikke derimod det engelske Kongehuus og endnu mindre Hannover; jacobitiske Planer fandt derfor altid en bestemt Modstand i den danske Regering, og hver Gang Bernstorff skimtede en Mulighed til at neutralisere Hannover, var han altid rede til at paatage sig den utaknemlige Mæglerrolle.

Det var derfor Frankrig og Østerrig, paa hvis diplomatiske Understøttelse Danmark alene kunde regne med Hensyn til den holsteenske Forhandling, og de danske Gesandter havde i den Anledning en almindelig Ordre til overalt at stille sig vel med disse Landes Repræsentanter og at undgaae Alt, der kunde give dem Mistro til vore Hensigter. Men det var netop det, som Osten udsatte Regeringen for, og det ikke blot ved at nærme sig den engelske Gesandt. Ogsaa Poniatowsky var knyttet til England ikke alene ved sin personlige Forbindelse med Williams, hvis Secretair han havde været, men ogsaa ved den czartoriskyske Familiepolitik. Selv Bestushews Venskab gjorde Osten mistænkelig hos Ambassadørerne, der anede Cantslerens Forhold til England og Preussen, om de end ikke havde Beviserne derfor ihænde. Det var umuligt for Osten at overtyde dem om, at han kun arbeidede for den holsteenske Sag, og al Aabenhed fra hans Side vilde Intet have udrettet. Han skjulte derfor sine Forbindelser og søgte med en overordentlig Kunst og Smidighed at holde det gaaende til alle Sider. Det lykkedes ham at dølge sit Forhold til Williams, men det Samme lod sig ikke gjøre med Hensyn til Poniatowsky og Bestushew og den nærmeste Virkning heraf var, at l'Hôpital stadigt førte Klage over ham i Paris og saaledes lagde den første Grund til det Vanrygte for Underfundighed, hvori Osten efterhaanden kom.

Der var endnu en anden Ubehagelighed, som opstod

af Forbindelsen med Bestushew. Osten maatte af al Kraft forsvare de danske Finantser imod de dybe Greb, som Cantsleren var vant til at gjøre i fremmede Magters Kasser til Fordeel for sig og sine Venner. For sit eget Vedkommende lod han sig imidlertid dennegang nøie med Løfter. Derimod vilde han, at den danske Regering strax skulde betale Poniatowsky en betydelig Pengesum, men dette afværgede Osten med den Forsikkring, at Poniatowsky vilde føle sig krænket ved at modtage Penge. Derimod var det umuligt at nægte at understøtte Storfyrstinden. Med en Apanåge af 30,000 Rubler var hun ikke istand til at optræde som det behøvedes i Rusland, end sige paa en Maade, der svarede til hendes Tilbøielighed, og hendes og Storfyrstens Credit var saaledes udtømt, at de ikke kunde faae yderligere Laan i Petersborg. Bestushew havde derfor tænkt paa at forbedre Storfyrstindens Finantstilstand ved Hjælp af Danmark. Han foreslog i den Anledning Bernstorff at sikkre sig hendes Understøttelse ved at forære hende 100,000 Rubler, og Bernstorff lovede virkeligt denne Sum men med den forsigtige Indskrænkning, at den først skulde betales, naar Traktaten var undertegnet. Storfyrstinden erklærede imidlertid, «at hun ikke kunde modtage nogen Betaling for at bringe Mageskiftet istand, thi hun vilde kun anbefale det, forsaavidt det maatte være gavnligt for Storfyrsten, og han vilde sikkert sørge for hende i enhver Henseende, saa at hun ikke behøvede at modtage Gaver af Andre». Men det viste sig snart, at hun ikke havde den samme Ulyst til at modtage Laan, og Osten anmodedes gjennem Bestushew om at forstrække hende med en temmelig betydelig Sum, for hvilken hun udstedte en formelig Forskrivning. Bernstorff fandt sig deri for denne Gang, da han erkjendte, at det nye Venskab maatte medføre nye Pligter,

men hvad han især deleshed frygtede for, indtraf ganske rigtigt, thi neppe var det første Laan godkjendt af ham, før der kom Begjæring om et nyt af samme Størrelse. Afslog han disse Begjæringer, maàtte han frygte for at gjøre sig Storfyrstinden til Fjende og komme i et meget slettere Forhold til hende, end om han aldrig havde nærmet sig hende, og opfyldte han dem, aabnede der sig en Udsigt for ham til en endeløs Række af lidet fordeelagtige Pengeforretninger, thi ligesaa sparsom Catharine blev som Keiserinde, ligesaa ødsel var hun som Storfyrstinde. Osten trøstede sig og Regeringen med, at det dog igrunden var et Tegn paa Tillid, at hun foretrak at henvende sig til den istedetfor til nogen anden Magt: denne Glæde vilde have lidt et Skaar, hvis han havde vidst, at hun siden 1756 modtog 20,000 Ducater om Aaret af England[1]. Bernstorff bestemte sig til endnu engang at betale, men Osten instrueredes til at lade forstaae, at yderligere Begjæringer vilde for det Første være frugtesløse.

Endelig var Osten imidlertid naaet saavidt, at han kunde begynde at arbeide paa sit egentlige Formaal. Han havde to Veie for sig, som begge samtidigt maatte forsøges, den officielle og den hemmelige, men det gjaldt om, at den ene af hans Bundsforvante ikke erfarede, at han støttede sig til den anden, thi saa spændt var Forholdet, at Ambassadørerne utvivlsomt vilde trække sig tilbage, saasnart de fik Mistanke om, at der var nogen Forbindelse mellem ham og Storfyrstinden, og hun paa sin Side nærede en altfor lidenskabelig Uvillie, navnlig mod l'Hôpital, til at hun skulde kunne forsone sig med den Tanke i nogen Sag at

---

[1]) See Williams's Depesche af 3. Juli 1756 i La cour de Russie, p. 145.

arbeide til samme Maal som han. Denne Vanskelighed var dog ikke uovervindelig for Osten, som ypperligt forstod den Kunst paa samme Tid at lade modstridende Kræfter virke, uden at de nogensinde stødte sammen.

Med l'Hôpital og Esterhazy var han bleven enig om, at disse skulde overlevere et Memorandum, samtidigt med at han begjærede et endeligt Svar af Keiserinden om, hvad hun vilde gjøre i den holsteenske Sag. Men da det kom til Udførelsen, havde først den ene og derpaa den anden af Ambassadørerne Betænkeligheder. Sagen var, at de paa samme Tid ogsaa havde andre Forhandlinger at drive, som de frygtede for at skade ved at gjøre et bestemt Skridt i det holsteenske Spørgsmaal, der altid dog kun havde en underordnet Interesse for deres Regeringer, men fremfor Alt, at deres Instruktioner løde paa, at de skulde undgaae, hvad der kunde være Keiserinden ubehageligt[1]), og det antoges, at hun i Virkeligheden ikke ønskede, at Storfyrsten ved et Forlig med Danmark skulde komme i en bedre oeconomisk Stilling, som kunde gjøre ham mere uafhængig af hende.

Ikke bedre gik det med Forhandlingerne gjennem Storfyrstinden. I Marts 1757 naaede Osten endelig saavidt, at hun personlig meddeelte ham de Betingelser, paa hvilke hun var villig til at arbeide for et Forlig. Hun forlangte 1) Oldenborg og Delmenhorst, 2) at hele den holsteenske Gjæld skulde overtages af Danmark, uden at nogen Sum begrændsede denne Forpligtelse, hvis Omfang var uberegnelig, da Ingen kjendte Størrelsen af Gjælden, og endelig 3) at Danmark desforuden skulde contant betale 1½ Million

---

[1]) See Instruktion for Breteuil i Flassan: l'histoire de la diplomatie française, Paris 1811, vol. VI, p. 201.

Daler. I 1750, da man var nær ved en Overeenskomst, havde den danske Regjering kun tilbudt, foruden Grevskaberne, en Sum af 1½ Million til Gjældens Betaling og intet Mere. Der kunde saaledes ikke være Tale om at gaae ind paa disse nye Betingelser, og om Storfyrstinden end lod forstaae, at hun efter Omstændighederne kunde være villig til at slaae Noget af paa sine Fordringer, var det dog utvivlsomt, at hun vilde fastholde Begjæringen om en betydelig contant Udbetaling foruden Overtagelsen af Gjælden; thi hendes Interesse i Sagen bestod væsentligt i at faae en Pengesum i Hænde, som muligviis kunde blive nødvendig for at sikkre hende og Storfyrsten Thronen efter Elisabeths Død. Senere indgav Andre hende den Tanke, at Danmark i Forbindelse med Grevskaberne tillige skulde tilbyde Ostfriesland, som de franske Tropper havde frataget Preussen, og da hun endelig indsaae, at det ikke stod i Danmarks Magt at opfylde denne Fordring, var det umuligt at bringe Storfyrsten til at opgive den, thi uagtet alle Ostens Bestræbelser havde hun allerede talt til ham derom.

Saaledes var Ostens Forsøg altsaa fuldstændigt mislykket baade paa den ene og den anden Maade, og idetmindste foreløbig havde den Forbindelse, som han med saa stort Arbeide havde knyttet med Storfyrstinden, ikke ført til det gunstige Resultat, han havde haabet. Men ikke nok dermed. Det Herredømme, som Catharine hidtil havde besiddet over Storfyrsten, og hvorpaa Osten havde bygget hele sin Plan, var, navnlig efter at hun forgjæves havde forsøgt paa at styrte hans uværdige Yndling, Holsteneren Brockdorff, bleven afløst af Ligegyldighed og Had fra hans Side. Efterhaanden antog desuden hendes hele Stilling en saadan Charakteer, at enhver nærmere Forbindelse med hende, navnlig for en

fremmed Gesandt, der var saa vanskeligt stillet som Osten, maatte medføre de største Farer.

Paa den ene Side tilsidesatte hun al Forsigtighed i sit Forhold til Poniatowsky, som snart var bekjendt i hele Europa. Hun sparede intet Middel for at hindre hans Tilbagekaldelse fra Petersborg og i lang Tid lykkedes det hende ogsaa at trodse Keiserinden og de fremmede Hoffer, som i Warschau forlangte hans Fjernelse. Det var iøvrigt langtfra, at Osten i denne Sag spillede den lidet sømmelige Rolle, som Reverdil tillægger ham. Han siger udtrykkelig i sine Indberetninger, at han med Forsigtighed undgik enhver fortrolig Meddelelse om dette Forhold. Naturligviis kjendte han det, men han lod, som om han var uvidende derom, og selv Poniatowsky og Bestushew troede, at han Intet vidste deraf[1]). Den Medvirkning, som Reverdil tilskriver Osten og hans Secretair, ydedes i Virkeligheden af den engelske Consul Wrougton[2]) og samtidige Beretretninger nævne aldrig Osten i denne Sag.

Paa den anden Side indlod hun sig med Bestushew i Planer af meget betænkelig Natur. Hun kunde ikke længere haabe, at det vilde blive hende, der kom til at føre Regeringen, naar Storfyrsten besteg Thronen, tvertimod maatte hun vente paa en eller anden Maade at blive fjærnet, og hun vilde ikke roligt underkaste sig en saadan Skjæbne. Men hvori hendes og Bestushews Planer egentlig bestod, har hidtil været ubekjendt. Snart har det været paastaaet, at de gik ud paa at støde Keiserinden fra Thronen, snart

---

[1]) See Depesche af 13. Marts 1758.

[2]) See La cour de Russie p. 170. Anderledes berettes Sagen i Mémoires de Catherine II p. 243 fgd., hvor Leon Narischkine nævnes som den egentlige Mellemmand, idetmindste i Begyndelsen.

at Meningen var, naar hun døde, at føre Regeringen, med Tilsidesættelse af Peter, over paa Storfyrst Paul under Catharines Formynderskab[1]). Men den rette Sammenhæng dermed fremgaaer vistnok af en Beretning fra Osten, i hvilken han siger[2]), «at Catharine paastod at have Rettigheder til Thronen, uafhængigt af sit Ægteskab, idet hun var erklæret for Storfyrstinde nogen Tid før sit Bryllup, og at Bestushew ofte havde sagt ham, at hun ved denne Erklæring havde vundet Rettigheder, der kaldte hende til Thronen, umiddelbart efter hendes Ægtefælle og fremfor hendes Søn» [3]). Osten saae i disse Yttringer et utvivlsomt Bevis for, at der var «lagt en Plan, som Tiden og Begivenhederne engang vilde udvikle». Det viser sig saaledes, at Catharine allerede dengang tænkte paa, hvad hun senere udførte, og at naar hun efter Peters Fald besteg Thronen med Tilsidesættelse af sin Søn, havde hun en statsretlig Begrundelse af dette Skridt paa rede Haand, der sandsynligvis vilde være kommet frem, hvis det havde været nødvendigt.

Men medens hun og Bestushew aftalte disse Planer, som Cantsleren formodentlig behandlede med sin sædvanlige Indiscretion, havde ogsaa hans Fjender arbeidet. De to Ambassadører havde forenet sig med Schuwaloff'erne og Woronzoff og med Storfyrstens Hjælp var det endelig lykkedes dem at styrte Bestushew hos Keiserinden. Den 25de Februar 1758 fængsledes han som anklaget for Høiforræderie.

---

[1]) See La cour de Russie p. 156 og Hermann's Geschichte des russischen Staats V p. 145-147 cfr. p. 137.

[2]) See Depesche af 26. Jan. 1758.

[3]) Efter Mémoires de Catherine II p. 315 var Meningen den, kun at Catharine skulde være Peter 3dies Medregent.

2.

Denne Begivenhed kom forsaavidt ikke Osten uventet, som han allerede i længere Tid havde seet, at et Uveir trak sammen over Cantsleren. Men han havde haabet, at det ogsaa dennegang skulde lykkes Bestushew at redde sig, og i alt Fald havde han ikke troet, at Faren var saa nær. For imidlertid at være forberedt paa Alt havde han skrevet til Bernstorff, at det vilde være rigtigst i Tide at sikkre sig en Forbindelse i den modsatte Leir, uden dog derfor at støde de hidtilværende Venner, og han havde derfor bedt om, at der maatte blive ham tilstillet en Depesche, hvori Kongens særdeles Tillid og Agtelse for Woronzoff fremhævedes og som han kunde vise denne[1]). Men forinden denne Begjæring kunde opfyldes, var Bestushew allerede faldet.

Osten bedømte rigtigt den Fare, som denne Begivenhed medførte for ham selv. Det var ikke blot mod Cantsleren, at Slaget var rettet, ogsaa Storfyrstinden var truet, thi deels indsaae Bestushews Fjender, at det vilde være dem lettere at gjennemføre hans Fald hos Keiserinden, naar de fremdrog hans Forbindelse med Catharine og de Planer, som man havde Grund til at antage, at hun havde lagt i Forening med ham, dels forudsaae de ogsaa, at, hvis hun skaanedes, vilde hun ikke undlade at benytte den første Leilighed, der bød sig, til at hævne Cantsleren. Der taltes derfor allerede om at sætte hende i et Kloster eller paa anden Maade at gjøre hende uskadelig.

Vel var det kun lidet sandsynligt, at en Undersøgelse af Ostens Forhold i og for sig vilde tjene til at oplyse noget Væsentligt imod ham, thi han havde altid tænkt sig, at

---

[1]) See Ostens Depesche af 24. Febr 1758.

noget Saadant kunde skee, og derfor indrettet sig derpaa. Han havde hverken givet noget Skriftligt fra sig eller betroet sig til nogen Mellemmand, og han kunde med Sandhed sige, «at han aldrig havde søgt Cantsleren i noget Anliggende, der ikke vedrørte de danske Interesser, og naar denne havde omtalt andre Sager til ham, havde han indskrænket sig til at høre derpaa og kun svaret i almindelige Udtryk.» Hvad der vilde kunne anføres imod ham, indskrænkede sig til, at Cantsleren altid havde udtalt sig paa en meget anerkjendende Maade om ham, samt at han havde forstrakt Storfyrstinden med Laan, men hvis dette sidste var en Feil, var denne i alt Fald af en saa behagelig og tiltalende Natur, at neppe Nogen vilde gjøre ham den til en Brøde og derved afskrække Andre i Fremtiden fra at vise sig ligesaa gavmilde.

Men selv om der ikke fremkom noget Bestemt imod ham, indsaae han dog godt, at hans Stilling vilde blive meget vanskelig, hvis Cantsleren og især deleshed hvis ogsaa Storfyrstinden faldt, og at det rigtigste derfor var, at han blev kaldt tilbage, for at hans Eftermand med fuld Frihed kunde vælge de Forbindelser, som under de forandrede Forhold være gavnligst for de danske Interesser. Han henstillede derfor ogsaa til Bernstorff at vælge denne Udvei, men forudsaae tillige, at Regeringen neppe kunde gjøre dette strax uden at faae Udseende af at erkjende sig selv eller i alt Fald sin Gesandt for skyldig i, hvad Rygtet maatte finde paa at anklage ham for. Foreløbig var der saaledes intet Andet at gjøre end at tage Stillingen, som den var, og at søge at bringe det bedst Mulige ud af den: det var dog altid tænkeligt, at han med lidt Behændighed kunde vende den til sin Fordeel. For Øieblikket gjaldt det nærmest om at vælge sin Holdning med Sikkerhed og Takt.

Paa den ene Side «vilde det være ærelost at forlade gamle Venner, som idetmindste havde beviist deres gode Villie». Det vilde dernæst være overilet, thi om Spillet end stod daarligt for Storfyrstinden, var det dog langtfra endnu tabt. Hun havde for det Første sig selv og sin bestemte og energiske Charakteer at stole paa. Istedetfor at trække sig tilbage som overvunden, viste hun sig tvertimod Dagen efter Cantslerens Fængsling ved en stor Hoffest og «hendes stolte og selvbevidste Optræden imponerede hendes Modstandere saaledes, at hun foraarsagede dem ligesaa me- Uro som de havde foraarsaget hendes Venner» [1]). Endvidere vedbleve de 2 Rasumoffsky'er, saavel Keiserindens Favorit som hans Broder, Hetmannen, at være hende hengivne. Men endelig var der det Eiendommelige ved hendes Stilling, at hvis det ikke lykkedes Schuwaloff'erne fuldstændigt at styrte hende, maatte de for deres egen fremtidige Sikkerhed vælge det modsatte Parti og søge at kjøbe hendes Tilgivelse og Venskab for enhver Priis. Osten havde erfaret, at Planen om at sætte hende i et Kloster ikke havde fundet Bifald, og han havde af forskjellige Tegn sluttet, at Schuwaloff'erne allerede vare betænkte paa at forberede den ovenfor omtalte Vending. Der viste sig altsaa en Udsigt til, at Storfyrstinden ikke alene kunde drage sig ud af de Vanskeligheder, som omgave hende, men endog tilsidst vilde blive fuldstændig Herre over Stillingen. Paa den anden Side vilde det naturligvis være meget uklogt altfor trygt at stole paa en saadan Vending, som afhang af mange uforudselige Omstændigheder, og han maatte derfor indtil videre omhyggeligt undgaae at vise sig som en Tilhænger af Bestushew og at støde det Parti, der i alt Fald for Tiden havde Over-

[1]) See Ostens Depesche af 3. Marts 1758 cfr. Mémoires de Catherine II p. 313 fgd.

vægten. Den rette Mellemvei blev herefter «at søge at stille sig godt med det seirrige Parti men uden at dette dog skeete paa de Overvundnes Bekostning» [1]).

Med tilsyneladende Tryghed betragtede Osten altsaa, hvad der foregik, som om det ikke vedrørte ham mere end enhver anden Tilskuer. Som han havde forudseet, forsømte Schuwaloff ikke Leiligheden til at søge at styrte ham, og Undersøgelsescommissionen fik Ordre til at anstille de nøieste Efterforskninger for at opdage Noget, der kunde lægges ham til Last og give Paaskud til at begjære hans Fjernelse [2]). Men trods alle Bestræbelser kunde de Intet oplyse imod ham. Med stor Aandsnærværelse undgik han ligeledes de Farer, som falske eller taktløse Venner beredte ham. Nogle Dage efter Cantslerens Fald spiste han hos den franske Ambassadør. Denne tog ham tilside og sagde ham, at hans hyppige Besøg hos Bestushew, de Lovtaler, denne havde holdt over ham, og hans Venskabsforbindelse med Poniatowsky havde fremkaldt en stærk Mistanke imod ham, saameget mere som det troedes, at det var efter Cantslerens Anmodning, at han i sin Tid var blevet udnævnt til Gesandt i Petersborg. Han vilde derfor som Ven raade Osten til, uden at tabe et Øieblik, at begive sig til Vice-Cantsleren for at forekomme Følgerne af denne Mistanke. Ostens Svar var, at han ikke kunde nedværdige sig til at søge nogen Forklaring med Vice-Cantsleren, thi han havde Intet foretaget, der behøvede nogen Retfærdiggjørelse, og han havde ingensinde givet sig af med andre Anliggender end dem, der vedrørte hans Hof og hans Embedsstilling. Var der Noget at berigtige i Vice-Cantslerens Dom om hans Opførsel, saa antog han, at

[1]) See Ostens Depesche af 13. Marts 1758.
[2]) See Ostens Depesche af 30. Jan. 1761.

l'Hôpital, der kjendte hans Handlinger og repræsenterede en, Danmark venskabelig Regering, vilde ansee det for sin Pligt at fjerne en saadan Misforstaaelse[1]). Virkningen af denne sikkre Holdning udeblev ikke. Woronzoff gjorde selv det første Skridt til at forsikkre Osten om sit Venskab for Danmark og dets Gesandt i Rusland, og Esterhazy og snart ogsaa l'Hôpital, der var skamfuld over det slette Raad, som han havde givet, gjorde deres Bedste for at fjerne enhver Mistanke, der endnu kunde hvile paa Osten.

Efterhaanden toge Begivenhederne den af ham forudsete, for Storfyrstinden gunstigere Vending. Vel stod Bestushew ikke til at redde og navnlig forværrede han sin Sag ved med den største Frækhed at benegte beviste Kjendsgjerninger. Saaledes tilbød han endog at tage den hellige Nadvere paa, at han ikke havde begjært en polsk Orden for en holsteensk Embedsmand, Baron Stampke, uagtet Commissairerne vare istand til at fremlægge det egenhændige Brev, som han i den Anledning havde sendt til den polske Regering[2]). Men desto vigtigere var det, at Anklagen mod ham stedse bestemtere trak sig bort fra Storfyrstinden. Hun vedblev at opføre sig med stor Klogskab og Ostens Raad havde en ikke ringe Deel deri. Navnlig var det ham, som lagde Baand paa hendes Heftighed og raadede hende til «uden Betænkning at tage imod alle dem, der virkelig vilde forsone sig med hende og hjelpe hende til at beskytte hendes tidligere Venner». Alt kom imidlertid an paa at forsone Keiserinden og endelig lykkedes det Catharine at opnaae en Samtale med hende. I denne Sammenkomst, ved hvilken Storfyrsten var tilstæde, kastede hun sig for Keiserindens Fødder og bad om Tilladelse til at turde forlade

[1]) See Ostens Depesche af 13. Marts 1758.
[2]) See Ostens Depesche af 7. April 1758.

Rusland og leve hos sin Moder, «hun vilde gjerne samtykke i, at man gav Storfyrsten en anden Gemalinde, naar det kun tillodes hende at tilbringe den Levetid, hun endnu havde tilbage, i et andet Land». Dette Sprog og Catharines hele Optræden passede saa lidet til den Forestilling, som Keiserinden havde gjort sig om hendes Ærgjærrighed og Stolthed, at hun glemte sin Mistro til hende. Hun lovede sin Tilgivelse og tilføiede, at hun vilde have en længere Samtale med Storfyrstinden i Eenrum. Catharine havde spillet sin Rolle beundringsværdigt men hun havde ogsaa kunnet aftale den med Keiserindens Skriftefader, hvis mægtige Understøttelse hun havde sikkret sig gjennem Rasumoffsky[1]).

Allerede var Stillingen saaledes forandret til Catharines Fordeel, at Schuwaloff'erne begyndte at ydmyge sig og tilbøde hende deres Tjeneste. Men hun vilde ikke lade sig nøie med en halv Seier og da den udførligere Samtale med Keiserinden udeblev, bevarede hun fremdeles standhaftigt den Holdning, hun havde indtaget, vedblev sit Ønske om at maatte forlade Rusland og nægtede at forsone sig med Storfyrsten, medmindre det skeete under Keiserindens Mægling og Forsikkring. Paa denne Maade lykkedes det hende endelig at opnaae den afgjørende Samtale med Keiserinden. «Uden at bebreide Catharine Noget, lod Keiserinden sig nøie med at gjøre hende nogle Spørgsmaal, som angik hendes Forbindelse med Poniatowsky. Storfyrstinden benægtede Intet men gav for at undskylde sig en rørende Fremstilling af sin sørgelige Stilling i Ægteskabet med

[1]) See Ostens Depesche af 25. Apr. 1758, cfr. Keiths Depesche af 28. Apr. i la cour de Russie p. 176. See ogsaa Mémoires de Catherine II p. 334, hvorefter Aftalen med Skriftefaderen skeete paa en anden Maade.

Storfyrsten. Denne Beretning, som hun aflagde med stor Ydmyghed og idet hun med Behændighed vidste at indblande passende Smigrerier, rørte Keiserinden saaledes, at hun ikke kunde tilbageholde sine Taarer, og hun lovede Storfyrstinden evig Forglemmelse af Alt, hvad der var foregaaet, samt paatog sig at forsone hende med Storfyrsten og at sørge for, at hun for Fremtiden blev bedre behandlet; hun skulde faae et af sine Børn tilbage og der skulde blive viist Mildhed mod de Ulykkelige, som nu led for hende»[1]),

Saaledes var Catharine altsaa forligt med Keiserinden, og hun havde vundet en Stilling hos denne, som hun aldrig tilforn havde havt. Keiserinden behandlede hende med en næsten moderlig Omhu, og viste hende baade i Hoffets Nærværelse og i Eenrum al den Velvillie, som laae i hendes Natur. Men det var næsten ligesaa vigtigt for Catharine at forsones med Storfyrsten og at gjenvinde det Herredømme over ham, uden hvilket hun ingen Sikkerhed havde for Fremtiden, og det viste sig snart, at Keiserinden ikke ilede med at opfylde denne Deel af sit Løvte, som hun i det Hele taget altid ønskede at udsætte, hvad hun frygtede for at have Uleilighed af. Catharine tog da selv Sagen i sin Haand og valgte den eiendommelige Vei at sikkre sig Storfyrstens Elskerinde, Frøken Woronzoff. Ved Foræringer og ved Løftet om en aarlig Pension lykkedes det hende at vinde denne Dame, der hverken udmærkede sig ved Skjønhed eller ved Aandrighed men til Gjengjæld var en godmodig og medgjørlig Person. Virkningen udeblev ikke, thi Storfyrsten, der tidligere havde været skinsyg paa Poniatowsky og paa enhver Maade havde bestræbt sig for at opnaae hans Tilbagekaldelse af den polske Regering, viste

[1]) See Ostens Depesche af 7. Juni 1758.

nu paa eengang ligesaa stor Iver for at beholde ham i Petersborg. Denne gjensidige Overbærenhed fik et endnu bestemtere Udtryk ved en Begivenhed, der kom til at have betydelige Følger:

Poniatowsky befandt sig paa Peterhoff hos Prinds Carl af Sachsen, der aflagde et Besøg hos Keiserinden, og Storfyrstinden beboede Oranienbaum. En Nat, da Poniatowsky som sædvanligt begav sig til sidstnævnte Slot i en lukket Vogn, mødte han paa Veien Storfyrsten, som fik det ulykkelige Indfald at ville see Skrædderen, der efter Kudskens Sigende befandt sig i Vognen. Da Storfyrsten gjenkjendte Poniatowsky under Forklædningen, blev han i første Øieblik meget forbittret men beroligedes snart af sin Elskerinde saa fuldstændigt, at denne Begivenhed netop blev Anledning til en udtrykkeligere Overeenskomst mellem Ægtefolkene. «Betingelserne vare af en meget usædvanlig Beskaffenhed mellem Mand og Kone, thi han ikke alene samtykkede i, at hun vedblev at see Poniatowsky, men lovede endog at lette hende Midlerne dertil og hun forpligtede sig til Gjengjæld til at yde sin Gemal og Frøken Woronzoff samme Tjeneste»[1]). Men dette Eventyr var blevet bekjendt og havde formodentlig ved Schuwaloffs Hjælp naaet til Keiserindens Øren. Hun blev meget vred paa Storfyrsten og Storfyrstinden og, da hun allerede iforveien var ugunstigt stemt mod Poniatowsky, befalede hun nu, at han ufortøvet skulde forlade Hoffet. Keiserindens Vrede var iøvrigt, efter hvad hun selv erklærede til Catharine, især fremkaldt ved «at Poniatowsky ikke var rettroende». En ligesaa væsentlig Grund laae dog rimeligvis hos Schuwaloff, thi uagtet han altid gav sig Mine af i enhver Hen-

[1]) See Ostens Depescher af 18. og 21. Juli 1758, cfr. Hermann's Geschichte Ruslands V p. 154.

seende kun at have til Formaal at behage Storfyrstinden, medførte dog netop denne Bestræbelse, at han tillige ønskede at fjerne enhver Medbeiler til hendes Gunst, og Osten fandt det ikke usandsynligt, at han haabede at fortrænge Poniatowsky for da hos Storfyrstinden at indtage den samme Plads, som han havde hos Keiserinden.

Denne Begivenhed havde meget vigtige Følger for Osten og bragte ham ind i en Stilling, som neppe nogen Gesandt før eller efter ham har befundet sig i. Gjennem Poniatowsky modtog han nemlig en Anmodning fra Storfyrstinden om for Fremtiden at understøtte hende med sine Raad, som hun lovede altid at ville følge, og desuden om at besørge den hemmelige Brevvexling, som hun agtede at vedligeholde med Poniatowsky. Denne Brevvexling skulde foregaae dels ved direkte Breve, der sendtes og modtoges af Osten, dels ved at denne i et særeget Chiffer tilskrev Poniatowsky, hvad Storfyrstinden meddeelte ham til Besørgelse, og omvendt underrettede hende om, hvad Poniatowsky anmodede ham om at bringe videre til Storfyrstinden[1]).

De Fordele, der vare forbundne med at opfylde denne Anmodning, vare øiensynligt meget betydelige. Osten vilde derved sikkre den danske Regering Catharines Venskab og sættes istand til i en væsentlig Grad at kunne indvirke paa hendes Beslutninger, men desuden opnaaede han at faae paalidelig Kundskab om Alt, hvad der foregik af Vigtighed ved det russiske Hof. Farerne vare imidlertid ikke mindre fremtrædende. Storfyrstindens Planer kunde efter Omstændighederne antage en statsfarlig Charakteer, og Brevvexlingen med Poniatowsky var saameget mere udsat for Opdagelse, som det laae nær at formode, at en saadan fandt Sted, og navnlig

---

[1]) See Ostens Depesche af 8. Aug. 1758.

vilde Schuwaloff neppe undlade at anvende ethvert Middel for at erfare, ad hvilken Vei den gik, og opdagedes Ostens Medvirkning, var han utvivlsomt fortabt.

Disse Vanskeligheder afskrækkede imidlertid ikke Osten, fordi han mere end nogen Anden besad den fornødne Forsigtighed og Aandsnærværelse til at overvinde dem. Han bad altsaa Bernstorff om Tilladelse til at gaae ind paa Opfordringen og fik den, naturligvis paa egen Risiko, idet Regeringen maatte være udenfor Sagen, hvis den opdagedes. I mere end 2 Aar fortsatte han nu dette fortrolige Forhold til Storfyrstinden. Correspondancen med Poniatowsky gik igjennem den danske Resident i Warschau, Kuur, og Poniatowsky maatte forpligte sig til aldrig at skrive direkte med Posten. Det charakteriserer Osten godt, at han i længere Tid gjorde Schuwaloff tryg derved, at han lod Storfyrstinden bede denne om at være Mellemmand for en Brevvexling, som hun under Taushedes Løfte vilde betroe ham, at hun havde aftalt med Poniatowsky. Han gik med største Iver i Fælden og besørgede nu en Correspondance, der Intet indeholdt, medens den virkelige Forbindelse uforstyrret gik for sig gjennem Osten[1]). Naturligvis kunde denne ikke, uden at vække Opsigt, søge en Samtale med Storfyrstinden hver Gang, hun ønskede hans Raad, hvad der meget hyppigt skeete. Denne Forbindelse maatte altsaa ogsaa foregaae skriftligt, hvorved Faren for Opdagelse betydeligt forøgedes. Der forløb neppe nogen Dag, i hvilken Osten ikke modtog og maatte besvare et Brev fra Catharine, thi hun besad en usædvanlig Evne

---

[1]) Den ellers saa vel underrettede sachsiske Resident Prasse var meget fornøiet over at have opdaget, at Brevvexlingen foregik gjennem Schuwaloff, see hans Depesche af 28. Nov. 1758 i Hermann's Geschichte V. p. 231.

til at skrive og med sin overordentlige Aandslivlighed havde hun idelig nye Ideer, om hvilke hun vilde vide hans Mening[1]). De vare ofte af den Beskaffenhed, at han maatte gjendrive dem, og dette maatte gjøres med stor Takt, for ikke at krænke hendes Forfængelighed, og i en smagfuld Form, for ikke at støde hendes meget udviklede literære Sands. Det var derfor ogsaa i denne Henseende et meget besværligt Hverv, Osten havde paataget sig og som kun meget Faa vilde have været istand til at udføre, og med Føie anbefalede han sin Efterfølger, Grev Haxthausen, da denne 1761 afløste ham, ikke at overtage denne Arv efter ham.

Catharine havde ingen Grund til at fortryde, at hun havde valgt Osten til sin betroede Mand, thi han raadede hende godt. Selv var hun paa denne Tid væsentligt optaget af den ene Tanke, hvorledes hun skulde faae Poniatowsky tilbage. Hun levede kun i Erindringen om ham, og da hendes øvrige Stilling desuden i det Hele var tilfredsstillende, var hun ikke tilbøielig til at indlade sig paa farlige Planer, om hun end naturligvis stundom til Osten udtrykte sin Utaalmodighed efter at bestige Thronen. Men Fristelsen kom fra Bestushew. Hans Proces trak i Langdrag, saa at den først blev afgjort i April 1759, og han havde fundet Midler til at sætte sig i Forbindelse med Storfyrstinden. Fortvivlet og drevet frem ved Bevidstheden om, at han rimeligviis Intet havde at tabe, søgte han at vinde hende for de vildeste Planer om Oprør og Revolution; men Osten afviste paa Storfyrstindens Vegne engang for alle disse Forslag paa en saa eftertrykkelig Maade, at han

[1]) See Ostens Depesche af 13. Mai 1761.

ikke vovede at fornye dem[1]). Med Storfyrsten raadede Osten hende stadigt til af al Magt at vedligeholde det gode Forhold, og i Almindelighed anbefalede han hende Ingen at støde fra sig og ikke af personligt Nag at forfølge Nogen. Fra sin Side viste hun ham fuldkommen Tillid. Han læste hendes Breve, endog dem, som Schuwaloff tilskrev hende for at indsmigre sig. Saasnart hun erfarede Noget, der kunde interessere den danske Regering, meddeelte hun ham det strax, og den samme Tillid overførte hun paa Bernstorff, til hvem hun henvendte sig i Forhold, i hvilke hun ikke vilde betroe sig til nogen Anden. Saaledes vedligeholdt hun gjennem ham Forbindelsen med sin Moder, der paa den senere Tid førte et omflakkende Liv i Frankrig, hvor hun sandsynligvis var hemmelig gift med en Eventyrer. Sin Erkjendtlighed mod Osten viste hun blandt Andet ogsaa ved, ham uafvidende, at begjære hos Bernstorff, at han skulde udnævnes til Ambassadør, men saasnart Osten fik Kundskab om dette Skridt af hende, skrev han strax til Bernstorff og gjorde selv opmærksom paa alle de Grunde, som modsatte sig Opfyldelsen af Storfyrstindens Ønske.

Det synes ikke, at Catharine vandt det Herredømme over Osten, som hun ellers hurtigt opnaaede over dem, der kom i nærmere Forhold til hende. Hvor naturligt det end havde været, om han efterhaanden havde fattet nogen personlig Interesse for sin Myndling og var blevet rørt over den Tillid, som hun viste ham, tyder dog intet Spor hen derpaa, og da Bernstorff engang havde yttret en saadan Formodning, forsikkrede han «paa sin Ære, at han ikke nærede videre Iver for Storfyrstinden end forsaavidt

[1]) See Ostens Depesche af 27. Marts 1759.

hun kunde og vilde fremme Kongens Interesser» [1]). Hans Raad til hende kom derfor aldrig i Strid med, hvad der var den danske Regering gavnligst; han indberettede uden Undtagelse Alt, hvad han erfarede af Vigtighed ved Hjælp af Brevvexlingen mellem de To, og hvis den ene meddeelte Noget, som Osten fandt det nyttigt, at den anden ikke fik at vide, betænkte han sig ikke paa uden videre at undertrykke det. Hvad man end iøvrigt vil dømme om denne Ostens Opfatning af Forholdet, maa det i alt Fald erkjendes, at den danske Regering paa denne Maade opnaaede at være vel underrettet, og det nøie Kjendskab, som Osten erhvervede til Storfyrstindens Charakteer, satte ham istand til, foruden at meddele Oplysninger, tillige at give fortræffelige Raad med Hensyn til hende. Saaledes erklærede han blandt Andet, at hendes rodfæstede Uvillie mod Frankrig kun kunde overvindes, dersom hun kom til at skylde den franske Regering Poniatowskys Tilbagekomst. Som bekjendt fulgte Choiseul senere dette Raad, der maaskee kunde have havt store Følger, men Keiserinden modsatte sig, at Poniatowsky kom tilbage og Ludvig d. 15de desavouerede sin Minister [2]).

Navnlig i Begyndelsen efter Forsoningen med Keiserinden, var Catharines Credit overordentlig stor. Alle bøiede sig i Støvet for hende. Storfyrsten følte en længe savnet Tilfredsstillelse ved at kunne betroe sig til hende, og hun faldt ham ikke til Byrde ved nogen Skinsyge. Han meddeelte hende derfor Alt, lige til det Løfte, han i sin Tid havde givet Frøken Woronzoff om at ægte hende, hvis

---

[1]) See Ostens Depesche af 23. Marts 1759.
[2]) See Correspondance secrète de Louis XV par Boutaric, Paris 1866 vol. 1 p. 101—2.

det lykkedes ham at blive skilt fra Storfyrstinden. Selv Keiserinden erkjendte hendes Overlegenhed og frygtede hende.

I en væsentlig Grad kunde Osten raade over den store Magt, der saaledes laae i Storfyrstindens Haand, og han var tilfreds med at besidde den, uden tillige at føle Trang til, at Andre skulde vide, at han havde den. Men desuagtet kunde det ikke godt undgaaes, at opmærksomme Iagttagere bemærkede den ganske usædvanlige Fortrolighed, som Storfyrstinden viste ham. Han blev snart Gjenstand for en stor Ærbødighed af de fornemste Russere, og selv Woronzoff udbad sig hans Beskyttelse hos Catharine. Men Modstykket var, at Alle misundte ham, og at Schuwaloff'ernes Had endnu mere opflammedes mod ham. De begyndte at ane, at de vare holdte for Nar, og at den virkelige Forbindelse med Poniatowsky vedligeholdtes gjennem Osten. De klagede uafbrudt til Keiserinden over hans Intriguer og udvirkede en Ordre om, at alle Breve, der sendtes til ham, skulde aabnes paa Posten. Ostens Forsigtighed undgik imidlertid alle Efterforskninger. Det var umuligt at gribe ham, men Mistanken og Hadet voxede og overalt var han omgivet af Spioner. Mod Slutningen af 1758 var hans Stilling derfor bleven saa ubehagelig, at han saae sig nødt til at gjentage sin tidligere Begjæring om at kaldes tilbage.

Men der var netop dengang Udsigt til, at Regeringen vilde faae Brug for hans overlegne Dygtighed, thi det holsteenske Spørgsmaal syntes nu med bedre Virkning end før at kunne bringes frem paany. Ligefra Bestushews Fald havde denne Sag maattet hvile. Cantsleren var den eneste Mand i Rusland, der oprigtigt interesserede sig for Spørgsmaalet, og hvor langsom og ængstelig han end havde viist sig, sagde dog Storfyrsten senere om ham, at hvis han endnu var blevet nogle Maaneder ved Magten, vilde det

rimeligviis være lykkedes ham, trods al Modstand, at føre Mageskiftet igjennem. Men nu var han borte, og Woronzoff manglede ganske den fornødne Interesse og Mod. Storfyrstens gode Forhold til Keiserinden tillod den danske Regering endnu mindre end før at vente sig Noget af hende. Ganske vist havde den nu Storfyrstinden fuldstændigere paa sin Side, men hvor betydningsfuld denne Hjælp end var, vilde hun alene dog ikke være istand til at drive Sagen igjennem. Der behøvedes altsaa et nyt og væsentligt Moment, for at den igjen kunde komme frem, og det syntes nu at være fundet.

3.

Den 4. Mai 1758 var en hemmelig Traktat mellem Danmark og Frankrig bleven undertegnet i Kjøbenhavn. Danmark fastholdt udtrykkelig sin Neutralitet under Krigen, men forpligtede sig til at sammendrage en Armee ved Elben. Dette var i en dobbelt Henseende til Fordeel for de Allierede. Ved sin blotte Nærværelse vilde den danske Hær gjøre en Ende paa de betydelige Tilførseler, som Englands og Preussens Armeer trods alle Udførselsforbud havde vidst at forskaffe sig fra Holsteen, og, hvad der var Hovedsagen, den vilde staae som en Trudsel om, hvad den danske Regering under givne Forhold kunde beslutte sig til. Til Gjengjæld lovede Frankrig, foruden andre Fordele, at ville anvende sine Bestræbelser for ved Freden eller om muligt allerede forinden at bringe det holsteenske Mageskifte istand, uden at Danmark skulde give Andet end de to Grevskaber. Lykkedes det ikke at bringe denne Overenskomst istand, forpligtede Frankrig sig til at skaffe Danmark et passende Vederlag derfor. Denne Traktat havde Østerrig, efter nogle Vanskeligheder, endelig tiltraadt d. 20. Oct. 1758.

Herved havde den danske Regering opnaaet meget væsentlige Fordele. For det Første blev det holsteenske Mageskifte, uden Hensyn til at Danmark ikke havde deeltaget i Krigen, optaget som en fast Artikel i Programmet for de fremtidige Fredsforhandlinger, forsaavidt det ikke allerede forinden maatte være endelig løst ved de to Magters Hjælp. For det Andet skulde Mageskiftet hverken koste Danmark Penge eller Opgivelsen af det lübeck'ske Coadjutorvalg. Endelig lovedes der Danmark i værste Tilfælde et territorialt Vederlag, stort nok til at opveie Tabet af en saadan Overenskomst; hvori dette skulde bestaae, var ikke angivet, men fra alle Sider tænktes der paa Ost-Friesland.

Saaledes var det lykkedes Bernstorff at forberede et nyt og stærkere Tryk fra de Allieredes Side paa Rusland, og der bød sig strax en naturlig Leilighed for dem til at indlede Sagen i Petersborg. Hvor hemmelig end Traktaten af 4. Mai holdtes, kunde dog i alt Fald de danske Troppers Sammendragning i Holsteen ikke forblive en Hemmelighed. I en Note af 19. Aug. 1758 forlangte det russiske Cabinet en Erklæring om, at Hensigten ikke var at angribe det gottorpske Holsteen, og Choiseul meente, at det bedste Svar derpaa vilde være at meddele Traktaten og at opfordre Rusland til selv at tiltræde den.

Osten gjorde altsaa Woronzoff dette Forslag, idet han mindede ham om, at han i sin Tid havde erklæret i Keiserindens Navn, «at hun vilde sætte Priis paa, at Kongen gik ind paa de Forslag, som Frankrig agtede at gjøre ham, og at hun gjerne vilde bidrage, hvad hun kunde, til at de Betingelser bragtes til Udførelse, hvorom man maatte komme overeens.» Paa samme Tid foreslog de to Ambassadører officielt, at Rusland skulde tiltræde Traktaten. Den første Modtagelse var imidlertid ikke meget lovende. Woronzoff

blev yderlig forskrækket, da han gjordes bekjendt med Bestemmelsen om Holsteen, og spurgte, om det ikke var muligt, at Rusland kunde tiltræde Traktaten med Udelukkelse af denne Artikel, hvortil Osten naturligviis ikke kunde give ham nogen Udsigt. Han tog da Forslaget ad referendum og Alt tydede paa, at det vilde have den samme Skjæbne som alle tidligere Skridt i det holsteenske Anliggende og altsaa henlægges.

Esterhazy gjorde ærligt sit Bedste for at holde Liv i Sagen. Det var derimod ikke Tilfældet med l'Hôpital, som ikke lagde Dølgsmaal paa, at det var hans Anskuelse med Hensyn til Danmark, at «man altid maatte have Mistro til en neutral Magt og at man burde benytte ethvert Middel til at bringe den danske Regering til at erklære sig.» Han afgav i det Hele et slaaende Beviis paa, hvorlangt det franske Diplomati var fra, hvad det havde været i Ludvig den 14des Dage. Ligeoverfor det russiske Cabinet bestod hans væsentligste Bestræbelse i at gjøre sig behagelig paa sin Regerings Allieredes og paa sine Collegers Bekostning og hans Indberetninger til Paris vare løse og overfladiske, fordi han manglede Taalmodighed og Alvor til at sætte sig ind i Forholdene. Det gik saavidt, at Esterhazy ikke blot selv skrev til Choiseul for at modarbeide de Vildfarelser, som l'Hôpitals Rapporter maatte fremkalde, men ligeledes anmodede om, at Bernstorff vilde advare den franske Udenrigsminister, «der, som han vidste, nærede en ganske særdeles Agtelse for Bernstorffs Person og Raad.» Men skadeligere end alt Andet virkede Schuwaloffs Uvenskab mod Danmark og personlige Fjendskab til Osten, saa meget mere som han paa samme Tid, han tilfredsstillede disse Følelser, tillige kunde indsmigre sig hos Storfyrsten. Det skyldtes væsentligt ham, at Keiserinden viste en bestemt

Uvillie mod Sagen. Hun lod Woronzoff erklære, «at hun havde ondt i Øinene, saa at det var hende umuligt at læse Traktaten,» og da Osten yttrede, at hun maaskee dog heller ikke ellers pleiede selv at læse deslige Aktstykker men lod sig dem forelæse eller nøiedes med et Referat af Cantsleren, resolverede Keiserinden paa Forhaand og uden hverken paa den ene eller paa den anden Maade at have gjort sig bekjendt med Traktaten, at hun ikke vilde tiltræde den.

Saaledes var Forsøget altsaa mislykket. Osten udvirkede imidlertid, at Afslaget ikke blev ham og Ambassadørerne officielt meddeelt, idet han betænkte, at hvis en uforudseelig Begivenhed forandrede Stillingen, vilde det lette Forhandlingens Gjenoptagelse, at den ikke formelt var afbrudt. Forresten forholdt han sig tilsyneladende meget ligegyldig ved Sagen og baade til Cantsleren og til Ambassadørerne gjorde han gjældende, at den ved Traktaten af 4. Mai var indtraadt i et nyt Stadium, saa at det nu ikke længere var den danske Regering men de to allierede Hoffer, hvem det paalaae at bringe en Overenskomst istand.

Det viste sig snart, hvor forsigtigt Osten havde handlet, da han forhindrede, at den russiske Regering bandt sig ved et endeligt Afslag.

Den 9. Marts 1759 indgik Sverrig og Rusland en Convention, som skulde «sikkre Handelens og Skibsfartens Frihed i Østersøen.» Det var en væbnet Neutralitets-Traktat, som formeente enhver «fremmed» Magt at sende Flaader ind i Østersøen, hvor Krigen ikke maatte hindre Skibsfarten og Handelen, undtagen paa de blokerede Havne. Hvis nogen fremmed Magt skulde ville forsøge paa at overtræde dette Forbud, forpligtede de to contraherende Regeringer sig til med Vaabenmagt at modsætte sig det, og de vilde til den Ende udruste Eskadrer, der skulde forsvare Indløbet

til Østersøen. Som det sees, var Forbudet almindeligt og, om end i Virkeligheden, saa dog i alt Fald ikke i Formen rettet mod England.

I Conventionen var det bestemt, at den danske Regering skulde indbydes til at tiltræde den, og af forskjellige Grunde var Bernstorff villig til at følge denne Opfordring, saameget mere som han ikke frygtede for, at Conventionen skulde føre til noget virkeligt Sammenstød med England, da han holdt sig overbevist om, at det aldrig vilde lykkes Frederik den Anden at bevæge noget engelsk Ministerium til at sende et eneste Krigsskib til Østersøen, saalænge Søkrigen med Frankrig vedblev. Osten fik derfor Ordre til at erklære sig beredt til at tiltræde Conventionen af 9. Marts under Forudsætning af, at Rusland til Gjengjæld tiltraadte Traktaten af 4. Mai. Det var imidlertid langtfra Bernstorffs Mening, at Danmark skulde lade sig drage ind i Krigen, og han skjulte sig ikke, hvor farligt det kunde blive at tiltræde et Forbund mellem to krigsførende Magter, der begge Intet ønskede mere end at gjøre det umuligt for Danmark at vedligeholde sin Neutralitet. Han tog derfor alle fornødne Forbehold. Foruden at Danmark naturligviis kun tiltraadte den Deel af Conventionen, som vedrørte Hovedformaalet, og derimod ikke forskjellige Bibestemmelser, der angik Flaadernes Anvendelse til Troppetransport langs den nordtydske Kyst osv., foreskreves det endvidere Osten udtrykkelig at forbeholde sig: 1) at den danske Escadre skulde indtage en særlig Station og først forene sig med den svensk-russiske, naar en fjendtlig Flaade virkelig gjorde Forsøg paa at trænge ind i Østersøen; 2) at Forpligtelsen kun skulde gjælde, saalænge den svensk-russiske Flaade var i Søen og istand til at understøtte den danske, og 3) at Forbudet hverken angik enkelte fremmede

Krigsskibe, der kun gik til Østersøen som Convoi for Handelsskibe, eller Krigsskibe, der vare udrustede i østersøiske Havne, thi Danmark var ikke i Krig med Preussen og kunde altsaa ikke formene denne Magt at udsende Krigsskibe [1]).

Det kunde stundom hændes Bernstorff, at han udtalte sig for stærkt eller at han i sin Bestræbelse for fuldstændigt og aabent at lægge sine Hensigter for Dagen netop paadrog sig Mistanke for bag sine omstændelige Forbehold at skjule hemmelige Hensigter og Planer. Osten var i denne Henseende forsigtigere. Han mildnede ofte de Udtryk i Instructionerne, der forekom ham farlige, og han undgik helst at røre ved Vanskeligheder, som endnu ikke laae for, i Tillid til, at man nok skulde vide at drage sig ud af dem, hvis de engang bleve virkelige. Ved denne Leilighed undgik det ikke hans Opmærksomhed, at det tredie af de Forbehold, som Bernstorff havde paalagt ham at tage, kunde gjøre Skade, forsaavidt som denne udtrykkelige Hævdelse af Preussens Ret vilde tjene til at bestyrke den Mistanke om en hemmelig Partiskhed for Frederik den Anden, som man allerede i længere Tid, om end med stor Uret, i Petersborg tillagde Bernstorff. Han tog derfor ikke i Betænkning paa egen Haand at tilbageholde dette Forbehold, som han desuden ansaae for unødvendigt, da de fremmede Magter let maatte kunne formaaes til at opgive at convoiere deres Handelsskibe ind i Østersøen, hvor Skibsfartens Sikkerhed tilstrækkelig garanteredes ved Conventionen, og da Preussen aldrig kunde henregnes til de «fremmede» Magter, hvis Krigsskibe ikke maatte findes i Østersøen. Bernstorff billigede fuldkomment, at Osten i dette Punkt havde fraveget sin Instruction [2]).

---

[1]) Bernstorffs Instrux af Juni 1759.

[2]) See Ostens Depescher 29. Juni 1759 og 29. Marts 1760.

Saaledes forelaae det holsteenske Spørgsmaal altsaa paany for den russiske Regering men dennegang i den forandrede Form, at den nu havde at vælge imellem, enten at opgive Danmarks Tilslutning til Conventionen af 9. Marts eller at opnaae dette ved selv at tiltræde Traktaten af 4. Mai.

I Petersborg var der neppe Nogen, som tvivlede paa, at det politisk Rigtige for Rusland vilde være at tiltræde Traktaten af 4. Mai. Man var meget bange for den engelske Flaade, og uden Danmark vilde den svensk-russiske Convention snarere tjene til at udfordre end til at afskrække. Ligeledes kunde den danske Regering dengang regne paa en stærkere og oprigtigere Understøttelse af Østerrig og Frankrig end hidtil, thi det syntes, som om disse Magter endelig begyndte at indsee, at de selv havde en væsentlig Interesse af, at Rusland ikke kom i Besiddelse af Holsteen. Det var ikke muligt at bedrage sig længere med Hensyn til Storfyrstens Tænkemaade og Sympathier. Ligefra Syvaarskrigens Begyndelse havde Østerrig betalt ham en ikke ubetydelig aarlig Subsidie, imod at han i Regensburg skulde understøtte de keiserlige Forslag. Han modtog Pengene, men gav stadigt sin Gesandt Ordre til at stemme imod Østerrig. Længe havde Kaunitz fundet sig deri, men nu havde han endelig erklæret, at for Fremtiden ophørte Subsidierne. Det var klart, at naar Storfyrsten allerede nu tog saa lidt Hensyn til Østerrig og Frankrig, skjøndt de vare Keiserindens Allierede, vilde han saameget mindre lægge Baand paa sig, naar han besteg den russiske Throne, og hindredes det ikke i Tide, at han blev Herre i Holsteen og muligt da ogsaa i Slesvig, vilde Frankrig miste det Støttepunkt, som det hidtil havde fundet i Norden, og Østerrig kunde være vis paa altid at see Rusland ved Preussens Side i de indre tydske Spørgsmaal og paa

Rigsdagen i Regensburg. Det var kun sjeldent, at de tvende Regeringer tænkte saa langt ud i Fremtiden, og Indtrykket vårede heller ikke længe, men for Øieblikket virkede det og de to Ambassadører vare ivrigere end nogensinde.

Intet politisk Hensyn og ingen diplomatisk Opfordring formaaede imidlertid at overvinde Woronzoffs Frygt for Storfyrsten, der netop paa den Tid troede at have fundet et nyt Klagepunkt mod Danmark i Befæstelsen af Frederichsort. I sin Forlegenhed fandt Cantsleren endelig paa at udvirke hos Keiserinden, at Ivan Schuwaloff blev ham tilforordnet som Medcommissair, idet han rigtigt beregnede, at det vilde blive vanskeligere for denne aabent at modsætte sig Sagen, end det hidtil havde været for ham hemmelig at intriguere og underhaanden at lægge Hindringer iveien for den. Virkelig vovede Schuwaloff ikke at modsætte sig, hvad «Conferencen» — et Raad bestaaende af Udenrigsdepartementets overordnede Embedsmænd — eenstemmigt anbefalede, men det lykkedes ham ikke destomindre ad en anden Vei at naae sit Maal. Istedetfor at begynde med at tiltræde Traktaten af 4. Mai og siden meddele Storfyrsten, hvad der var skeet, bestemte man sig nemlig paa Schuwaloffs Anstiftelse til først at meddele Storfyrsten, at Keiserinden agtede at tiltræde Traktaten, og udbede sig hans Mening derom, før man gik videre.

Det sar let at forudsee, hvad Virkningen vilde være af denne Beslutning. Istedetfor at møde en fuldendt Kjendsgjerning, vilde Storfyrsten paa denne Maade faae Tid og Leilighed til at bruge alle Midler, der stode til hans Raadighed, for at hindre, at Keiserinden tiltraadte Traktaten. Foreløbig var der imidlertid den bedste Udsigt til, at han aldeles ikke behøvede at foretage Nogetsomhelst, thi Woronzoff vilde sikkert saa længe som muligt udsætte at

bringe et saa ubehageligt Budskab til Storfyrsten. Imidlertid forløb Tiden. Daglig blev Frederik den Andens Stilling mere fortvivlet og de russiske Vaaben havde en saadan Fremgang, at Krigen kunde blive endt, før Forhandlingen om Ruslands Tiltrædelse til Traktaten af 4. Mai havde ført til et Resultat. Under disse Omstændigheder begyndte Osten at tabe Modet og han raadede indtrængende til, at den danske Regering skulde saa hurtigt som muligt tiltræde Conventionen af 9. Marts uden at forlange, at Rusland samtidigen tiltraadte Traktaten af 4. Mai. Hvad det nemlig kom an paa, var at vinde Ruslands Velvillie og Erkjendtlighed; opnaaedes dette ved, at den danske Regering gav efter med Hensyn til Traktaten af 4. Mai, kunde den vente ligesaa Meget af Rusland ved Freden, som hvis Traktaten af 4. Mai formelig var bleven tiltraadt af Keiserinden, og omvendt vilde den formeligste Tiltrædelse dog ikke kunne hjælpe til Noget, hvis Rusland ikke vilde lægge god Villie i Udførelsen[1]). Men Bernstorff var en seigere Natur end hans Gesandt, han havde desuden, bedre maaskee end nogen anden fremmed Statsmand, det rigtige Begreb om Frederik den 2dens Hjælpemidler og troede derfor ikke paa nogen nærforestaaende Ende paa Krigen. Han fastholdt altsaa uforandret sin engang opstillede Fordring trods alle Ostens Forestillinger.

Endelig i Januar 1760 fandt det længe besluttede Skridt hos Storfyrsten Sted. Det svarede ganske til de Forventninger, som Osten havde gjort sig. Fra Keiserindens Side var det Undskyldninger og Forklaringer om, at hendes Tiltrædelse i Virkeligheden ikke vilde indeholde noget Nyt eller betyde Mere end, hvad hun allerede tidligere traktatmæssigt

[1]) See Ostens Depescher af 31. Aug. og 4. Sept. 1759.

havde lovet Danmark, nemlig at hun vilde interessere sig for, at det holsteenske Spørgsmaal kunde blive løst, og Woronzoff og Schuwaloff vogtede sig vel for mundtligt at tilføie Noget, der kunde lægge mere Kraft i denne lunkne Opfordring. Som det var at forudsee, blev Storfyrsten overmodig ved at see Cantslerens Frygt, og langt fra at føie sig, svarede han tvertimod, «at han ventede, at Keiserinden ved Freden vilde vide at skaffe ham hans fulde Ret[1]).»

Sagen syntes herefter igjen at være endelig tabt, thi Woronzoff vilde aldrig af sig selv faae Mod til at føre Forhandlingen videre, efterat Storfyrsten havde udtalt sig paa en saadan Maade. Men pludselig forandredes Stillingen ved et af de Omslag, som saa ofte indtraf i den langvarige og iøvrigt saa eensformige holsteenske Forhandling. Henimod Foraaret udbredte Rygtet sig stærkere end nogensinde før om, at en engelsk Flaade skulde sendes til Østersøen. Det var ligesaa ubegrundet som tidligere, men den russiske Regering troede det. Paa samme Tid fik man Underretning fra Panin, der dengang var Gesandt i Stockholm, om, at den svenske Flaade befandt sig i den sletteste Tilstand og at Intet kunde gjøres for at forbedre den, fordi der manglede Penge. Under disse Omstændigheder[2]) maatte den russiske Regering nødvendigvis sikkre sig Danmarks Hjælp og, uden endog at ville afvente, at Osten forsynedes med endelige Fuldmagter, paaskyndede det russiske Cabinet nu paa eengang Sagen saaledes, at Ruslands Tiltrædelse til Traktaten af 4. Mai kunde undertegnes d. 10. Marts (1760) og en Uge efter fandt Danmarks Tiltrædelse til Conventionen af 9. Marts Sted. Det russiske

---

[1]) See Ostens Depesche af 22. Jan. 1760.

[2]) Som det senere skal vises, havde det russiske Cabinet rimeligvis dog ogsaa andre Grunde til nu at erklære sig villigt til at tiltræde Traktaten af 4 Mai.

Cabinet føiede til sin Tiltrædelse et Forbehold om, at derved skulde Storfyrstens «Rettigheder og Fordringer» ikke lide noget Afbræk, og det Hele var desuden kun Løvter for Fremtiden og en Indledning til den egentlige Forhandling, hvorved det holsteenske Spørgsmaal skulde endes. Men det var dog umiskjendeligt, at, om end langsomt, arbeidede Sagen sig altid videre frem, og stedse snævrere og fastere blev den Kreds, som Bernstorff havde draget om Storfyrsten.

4.

Ostens Glæde over at have vundet denne diplomatiske Seir blev kun kort. Hans Indberetning krydsedes paa Veien med en Ordre fra Bernstorff om at afholde sig fra alle yderligere Skridt for at fremkalde Ruslands Tiltrædelse, der under de nærværende Forhold ikke længere kunde ansees som en Fordeel for den danske Regering[1]), og, saasnart Efterretningen ankom til Kjøbenhavn om, at Traktaterne vare undertegnede, meldtes det strax Osten, at Kongen indtil videre ikke fandt Anledning til at ratificere dem[2]).

Hvad var Aarsagen til, at Bernstorff, der med saa stor Vedholdenhed havde arbeidet paa Ruslands Tiltrædelse til Traktaten af 4. Mai, nu, da han endelig havde opnaaet den, paa eengang trak sig tilbage, uagtet han derved ikke blot fornærmede Keiserinden paa det Føleligste, men ogsaa gav Frankrig og Østerrig den gyldigste Grund til at tage alle de Løfter tilbage, som de havde gjort Danmark? Sagen var, at det paa eengang var bleven ham klart, at medens han havde havt hele sin Opmærksomhed heftet paa Holsteen, voxede der i al Stilhed et Spørgsmaal op, som

---

[1]) See Bernstorffs Instruction af 29. Marts 1760.

[2]) See Bernstorffs Depescher af 26. April 1760.

truede hele Norden med Undergang og det øvrige Europa med de største Farer.

Allerede i længere Tid havde han næret en ubestemt Frygt for, at det uventede Held, som havde fulgt de russiske Vaaben, skulde fremkalde Tanken hos Keiserinden om at vinde andre Fordele i den preussiske Krig end Tilfredsstillelsen af hendes Had til Frederik den Anden og af hendes Venskab for Maria Theresia. I Midten af 1759 fik denne Mistanke en bestemtere Form ved en Billet, Osten havde modtaget fra Catharine og som han indsendte. Hun fortalte deri, at Alexander Schuwaloff havde raadført sig med hende om Krigen, og hun havde yttret til ham, at det efter hendes Mening vilde være en stor politisk Feil, om Keiserinden fastholdt sin tidligere Hensigt, ved Freden at tilbagegive Kongen af Preussen, hvad hun havde erobret. Rusland burde tvertimod forbeholde sig Kongeriget Preussen, som var i dets Magt; om man vilde, kunde man give Polen de Dele af Landet, der grændsede op til Lithauen, som Erstatning for den Skade, Republiken havde lidt ved Troppernes Gjennemmarsch, men Kystlandet burde i alt Fald Keiserinden beholde, fordi hun derved sikkrede sig Overvægten i Østersøen. Storfyrstinden tilføiede, at Schuwaloff fuldstændigt tiltraadte denne Anskuelse og at han af al Magt vilde gjøre den gjældende i Conferencen[1]). Forskjellige Omstændigheder, navnlig den Maade, paa hvilken de russiske Generaler gik frem i Øst-Preussen, og den lokale Charakteer, som deres Krigsførelse antog, overbeviste Bernstorff stedse mere om, at Catharines Raad var blevet antaget.

Senere fremkomne Oplysninger have beviist, at Bernstorff ikke tog Feil i sine Formodninger. Netop den

[1]) See Ostens Depesche af 7. Sept. 1759.

Opfordring, som de Allierede rettede til Rusland om at tiltræde Traktaten af 4de Mai med Danmark samt en anden Traktat, som de under 30te Dec. s. A. havde indgaaet med hinanden, gav det russiske Cabinet Leilighed til i en Memoire af 26de Oct. og i en Note af 1ste Dec. 1759 at fremkomme med Fordring paa en Erstatning for Ruslands Deeltagelse i Krigen. Frankrig henviste af formelle Grunde til Østerrig som den egentlige krigsførende Magt, men yttrede iøvrigt liden Tilbøielighed til at love Rusland positive Fordele, da Krigen derved rimeligvis vilde blive forlænget[1]). Østerrig derimod søgte først at tilfredsstille Rusland med Løfte om Penge, som Kaunitz haabede at faae Frankrig til at betale, men da dette ikke lykkedes og Rusland vedblev at trænge paa, lod Esterhazy sig bevæge til den 21de Marts 1760 at undertegne en Traktat, hvorefter Rusland ved Freden skulde beholde Øst-Preussen, imod at Østerrig fik Schlesien og Glatz[2]). Bernstorff kjendte vel ikke disse Forhandlinger, der holdtes meget hemmeligt, men hvad han vidste og kunde formode, var tilstrækkeligt til at lade ham imødesee Fremtiden med den største Uro.

Allerede nu udøvede Rusland en betænkelig Indflydelse paa Sverrig og Polen, men lykkedes det Keiserinden at beholde Øst-Preussen, vilde disse to Staters fuldstændige Underkuelse være den første Virkning deraf, og den næste vilde blive, at Danmark og Nord-Tydskland snart kom til at dele samme Skjæbne. Rusland vilde da til Søes i det Høieste være to Dagsreiser fjernet fra Danmarks Kyster, medens til Lands

[1]) See Instruxen for Breteuil hos Flassan l'histoire de la diplomatie française VI p. 207 fgd.

[2]) See Keiths Depesche i La cour de Russie p. 163-164, Prasses Depesche af 22. Juli 1760 i Hermanns Geschichte Ruslands V p. 237. Traktaten af 21. Marts 1760 findes trykt i Koch og Schoell: l'histoire des traités de paix III p. 78.

kun Pommern og Mecklenborg adskilte det fra Holsteen, og Rusland vilde behøve Besiddelsen af Danmark for at kunne blive Eneherre i Østersøen. Var dette engang opnaaet, kunde Ruslands Flaader gaae til Søes med Foraarets første Begyndelse og hele den østersøiske Handel med Korn og Skibsfornødenheder vilde være i dets Hænder, medens paa den anden Side dets Hære truede Tydskland baade fra Nord og fra Øst, den nye brandenborgske Stat vilde forsvinde endnu hurtigere end den var opstaaet, og Ruslands overvældende Magt stod da i Hjertet af Europa. «Saaledes vilde da den preussiske Krig, der var begyndt for at beskytte Europas Frihed og den offentlige Rolighed, kun have havt til Resultat at skabe en Magt, uden al Sammenligning frygteligere end den, som man havde forenet sig for at bekjæmpe og formindske»[1]).

Men uagtet Faren saaledes efter Bernstorffs Mening truede Alle, syntes dog Ingen at see den eller at bekymre sig om den. Frankrig og Østerrig vare saa optagne af Øieblikket og trængte i den Grad til Ruslands Hjælp, at det var altfor sandsynligt, at de ikke vilde finde nogen Priis for høi, som Keiserinden maatte forlange, og Sverige, der var nærmest truet og virkelig indsaae Betydningen af det østersøiske Spørgsmaal, var altfor opfyldt af Forbittrelse mod Frederik den Anden og af Frygt for Rusland, til at det skulde tænke paa, endog kun hemmelig og underhaanden, at modarbeide de russiske Planer[2]). Saaledes var Bernstorff altsaa henvist til alene at søge sin Støtte i sin diplomatiske Erfaring samt i sin personlige Autoritet hos det franske og det østerrigske Cabinet, og dernæst i Danmarks Magtstilling, der netop under de nærværende Forhold

[1]) See Bernstorffs Depesche af 26. April 1760.
[2]) See Asseburgs Depesche af 11. April 1760.

ikke var uden Betydning. I yderste Tilfælde var han nemlig beredt til hellere at kaste sig ind i Krigen end at tillade, at Rusland naaede sit Maal. En Hær paa 30,000 Mand friske Tropper kunde i Løbet af nogle Dage fra Holsteen forene sig med Frederik den Anden, den danske Flaade vilde i kort Tid kunne rense Østersøen for de svenske og russiske Skibe, der blokerede preussiske Havne og understøttede Operationerne tillands, og, afskaaret fra al Forbindelse med Hæren i Pommern, vilde Sverige see sig nødt til øieblikkelig at slutte Fred. Danmark var saaledes istand til at lægge et Lod i Vægtskaalen, som ikke veiede saa lidet, og Frederik den Anden, hvis Undergang nu syntes saa nær, kunde ved denne Diversion blive sat istand til paa Valpladsen at umuliggjøre, hvad det ikke var lykkedes Bernstorff at forhindre igjennem Cabinetterne. Under disse Omstændigheder og da et aabent Brud med Rusland altsaa kunde forudsees som maaske nær forestaaende, maatte det synes unaturligt at stadfæste en Traktat og give sig Mine af at lade sig nøie med Løfter, hvis Opfyldelse Keiserindens Svaghed og Storfyrstens Had kun gjorde altfor usikker, og som, selv hvis de bragtes til Udførelse, dog ikke vilde tjene til at sikkre Danmark mod de større Farer, hvormed Ruslands Erhvervelse af Østpreussen truede dets Fremtid. Det var disse Grunde, som havde bevæget den danske Regering til at tage en saa pludselig og uventet Beslutning og som meddeeltes Osten i Depescherne af 26de April, dog kun til hans egen Efterretning.

Bernstorff skred ufortøvet til Udførelsen af sin Plan. Det første Skridt maatte bestaae i en Henvendelse til de allierede Magter, for om muligt at overtyde dem om Nødvendigheden af, at det ikke tillodes Rusland at sætte sig yderligere fast ved Østersøen. Bernstorff haabede nærmest at finde den franske Regering modtagelig for videre

gaaende politiske Betragtninger, og han benyttede sig af sit personlige Venskabsforhold til Hertugen af Choiseul for i en fortrolig Brevvexling at fremstille ham Spørgsmaalets Betydning.' Med stor Styrke udviklede han, for hvilke overordentlige Farer hele Europa og navnlig Danmark vilde see sig udsat, hvis Rusland opnaaede sin Hensigt, og han endte med at forlange et bestemt Løfte om, at Øst-Preussen ikke ved Freden skulde blive overladt til Rusland. Men var en saadan Tilsikkring ikke mulig, maatte Danmark i alt Fald sættes istand til, bedre end Tilfældet nu var, at kunne modstaae Ruslands fremtidige Overgreb, og dertil udfordredes først og fornemligst, at det holsteenske Spørgsmaals øieblikkelige Løsning fjernede den nærmeste Anledning til Forviklinger, uden at Danmark svækkedes ved nogen Land-Afstaaelse. Kun paa denne Maade kunde det blive muligt for Danmark, i Forening med Sverige og støttet ved et fast Forbund med Frankrig, at sikkre sig og det øvrige Norden ligeoverfor Ruslands Magtforøgelse. Saae Frankrig sig heller ikke istand til at opfylde denne Fordring, vilde den danske Regering være nødt til at slutte sig med hele sin Magt til Preussen. Choiseuls Svar, som var dateret den 12te Mai, var ikke tilfredsstillende. Det viste sig senere, at Bernstorffs Fremstilling ikke havde undladt at gjøre Indtryk paa ham, men foreløbig lovede han intet Bestemt og fremhævede derimod, hvor umuligt det var at tvinge Storfyrsten til at afstaae Holsteen og hvor farligt det kunde blive for Danmark, om det virkelig besluttede sig til at tage Preussens Parti.

Da dette Forsøg saaledes var mislykket, gjorde Bernstorff det næste Skridt ved at henvende sig til Rusland. Han havde ingen Ret til at forlange, at det russiske Cabinet skulde forpligte sig lige overfor Danmark til ikke at beholde Øst-Preussen,

og han maatte derfor indskrænke sig til at tale om det holsteenske Spørgsmaal. Under 26. Juni afgik Ordre til Osten om mundtlig at erklære Cantsleren, at i Betragtning af Storfyrstens «uforsonlige Had og Planer mod Kongen», troede denne at maatte meddele Keiserinden, «at han ikke længere kunde bevare det samme Tænkesæt med Hensyn til Rusland som hidtil, og at det vilde være ham umuligt at bidrage til eller roligt at finde sig i, at Ruslands Magt forøgedes, saalænge Arvingen til dets Throne søgte at bevare Paaskuddet til at angribe Danmark». Kongen anholdt derfor hos Keiserinden om, at hun vilde anvende sin Myndighed hos Storfyrsten for at bringe ham til at opgive sine Fordringer paa Slesvig og overdrage sin Deel af Holsteen til den danske Krone. Skeete dette, vilde Kongen til Gjengjæld ikke alene tiltræde Conventionen om Fredens Opretholdelse i Østersøen men endog forpligte sig til at udruste en større Escadre end der hidtil havde været Tale om endvidere vilde han overtage den Pantegjæld, som hvilede paa Holsteen, og endelig tilbød han at betale Storfyrsten aarlig en Sum af 100,000 Rubler, «indtil denne ved Freden blev sat i Besiddelse af et passende Vederlag eller opnaaede Nydelsen af de Fordele, som ved samme Fred maatte blive Keiserriget tillagte». Derimod vilde Danmark ikke længere kunne tilbyde noget territorialt Vederlag, «da enhver Tanke om Rigets Svækkelse under de nærværende Omstændigheder maatte være uforenelig med Monarkiets Bestaaen». Vægrede Rusland sig ved at gaae ind herpaa, vilde Kongen «see sig tvunget til at tage Raad af Nødvendigheden og til at offre Alt for at fjerne de Farer, for hvilke Storfyrstens Planer udsatte ham». Den 19de Juli afgav Osten denne energiske Erklæring, i hvilken han dog først havde formildet nogle altfor stærke Udtryk.

Overraskelsen i Petersborg var uhyre. Man havde hidtil ikke opfattet den danske Regerings Tøven med at stadfæste Traktaterne som Andet, end som et Forsøg paa at bevæge Keiserinden til at rette en ny og mere indtrængende Opfordring til Storfyrsten, men nu viste det sig, at Danmark officielt vægrede sig ved at ratificere, medmindre Rusland vilde paatage sig nye og meget vidtgaaende Forpligtelser. Paa en Tid, hvor de allierede Magter, og navnlig Østerrig, behandlede Rusland med den yderste Varsomhed og viste en næsten uværdig Ydmyghed ligeoverfor Keiserinden, vovede Danmark altsaa at true med Krig og at forlange Holsteens øieblikkelige Afstaaelse. Keiserinden var yderst opbragt over et saadant Sprog, og Stillingen var i nogen Tid saa spændt, at Diplomatiet i Petersborg endog frygtede for, at hun strax skulde bryde med Danmark, i hvilken Formodning man bestyrkedes derved, at den russiske Hær, istedetfor at fortsætte sine Operationer mod Frederik den Anden, trak sig sammen, som man antog, for strax paa nærmere Ordre at kunne sætte sig i Bevægelse imod den danske Grændse. Det lykkedes dog Woronzoff at udvirke, at Svaret, der allerede afgaves den 2den August, blev affattet med et vist Maadehold. Det fremhævede, hvor liden Grund den danske Regering havde til at nægte Ratificationerne, men viste dog paa den anden Side heller ingensomhelst Tilbøielighed til at gjøre nye Offre for at opnaae dem.

Forsøget, som Bernstorff havde gjort i Petersborg, var altsaa ligeledes, idetmindste foreløbig, mislykket, og han stod nu ligeoverfor den afgjørende Beslutning at forbinde sig med Frederik den Anden og træde ind som krigsførende Magt imod sine tidligere Allierede. Følgerne af en saadan Begivenhed vare uberegnelige for Danmark, men de vilde utvivlsomt i høi Grad svække Udsigterne for de

Allierede til snart at tvinge Preussen til Fred, og Frankrig og Østerrig bestræbte sig ogsaa af yderste Magt for at holde Danmark tilbage. Den danske Regering — saaledes talte de — havde Intet at beklage sig over. Rusland var villigt til at arbeide paa en tilfredsstillende Løsning af det holsteenske Spørgsmaal, og Frankrig og Østerrig havde paataget sig en traktatmæssig Forpligtelse til at understøtte og i en væsentlig Grad at lette en saadan Overeenskomst. Det første Skridt af den danske Regering maatte derefter naturligvis være at forsøge, hvorvidt en Forhandling med Storfyrsten, ført med Understøttelse af de tre Magter, vilde lede til det ønskede Resultat, men Betingelsen for, at en saadan Forhandling skulde kunne begyndes med Keiserindens Bistand, var netop, at Traktaten med hende ratificeredes. Danmark maatte altsaa begynde dermed. Først naar dette var skeet og det da viste sig, at Rusland ikke opfyldte sit Løfte eller at en tilfredsstillende Løsning af Spørgsmaalet ikke kunde opnaaes, vilde Øieblikket være kommet for Danmark til at overveie, hvorvidt det havde større Udsigt til at naae sit Maal ved krigerske Midler, og selvfølgelig kunde Ratifikationen af de nu foreliggende Traktater ikke paa nogen Maade hindre den danske Regering fra, naar Tiden kom dertil, med fuld Handlefrihed at tage sit Parti. Men at Danmark nu, istedetfor at vælge den Vei, der saa tydeligt var givet i Forholdene, vægrede sig ved at ratificere, kunde alene forstaaes som en Følge af, at den danske Regering overhovedet ikke ønskede nogen mindelig Overenskomst men nærede en bestemt Villie til at føre Krig, og man maatte antage, at den Skyndsomhed, hvormed den syntes at ville fremkalde et Brud med Rusland, havde sin Grund i hemmelige Aftaler med England og Preussen. Denne sidste Formodning bestyrkedes ved den

offentlige Menings Tilstand i Danmark, der i Virkeligheden var saaledes, at Choiseul kort tilforn havde kunnet sige til den danske Gesandt i Paris, «at med Undtagelse af Kongen og Ministeriet var hele Danmark engelsk- og preussisk-sindet» [1]).

Medens de Allierede, og navnlig Frankrig, gjorde disse Betragtninger gjældende, advarede Osten ikke mindre indstændigt imod at gaae for stærkt paa og at stille sine Fordringer for høit. Det var naturligt, at den danske Regering søgte at drage Fordeel af de gunstige politiske Forhold, men man kunde ikke «gjøre de samme Forslag til en Fyrste, som til en ødelagt Adelsmand». Hvad Bernstorff nu foreslog, var ikke Mindre end, at Storfyrsten strax skulde afstaae sit Stamland og trøste sig med det usikkre Haab engang ved Freden at opnaae en territorial Erstatning derfor, idet han idetmindste foreløbig skulde lade sig nøie med en aarlig Pengesum. Blev det hans Skjæbne aldrig at bestige Ruslands Throne, vilde han altsaa have Udsigt til intet Andet at besidde end en maaskee usikker Pengefordring. For Rusland var det ganske vist en Fordeel, at Storfyrstens Familielande erstattedes ved Besiddelser, der for bestandigt kunde forenes med Keiserdømmet i en real Union, men Erhvervelsen af Øst-Preussen vilde dog ikke medføre den høit skattede Fordeel at have Sæde og Stemme i Regensburg [1]). Storfyrstinden, hvem Osten havde meddeelt Bernstorffs sidste Forslag, havde svaret, at Storfyrsten ikke uden at vanære sig kunde nedlade sig til at modtage 100,000 Rubler, og Rusland vilde aldrig lade sig paalægge Betingelser. «Hun for sit Vedkommende vilde hellere vove Alt end underkaste sig en saadan Skjændsel».

[1]) See Depesche fra Wedel-Frys den 18. April 1760.

[2]) See Ostens Depescher af 22. Juli og 8. Aug. 1760.

Da Osten troede at smigre hende med at forestille hende, at hun kunde blive Preussens Dronning, dersom en Overeenskomst bragtes istand med Danmark, var hendes stolte Svar, «at Rusland allerede havde Preussen i Besiddelse, og det vilde neppe være nødvendigt at gjøre videre Offre for at beholde det»[1]).

Fra alle Sider mødte Bernstorff saaledes Indvendinger og han miskjendte ikke deres Vægt. Men ogsaa hos ham selv opstod der væsentlige Tvivl. Krigen var en Udvei, som han kun i yderste Nød vilde gribe til, og han lovede sig altid Mere af de diplomatiske Forhandlinger end af Vaabnenes Magt. Men navnlig havde han ingensomhelst Tillid til Frederik den Anden. Det var ikke umuligt, at Rusland vilde vende hele sin Magt mod Danmark, og at den preussiske Konge, glad over saaledes at blive befriet fra sin farligste Modstander, da overlod Danmark til sin Skjæbne, enten fordi han ikke vilde eller ikke kunde forsvare sin Allierede, og skeete dette, havde den danske Regering, i sin Bestræbelse for at undgaae en fremtidig Fare, kun fremskyndet og virkeliggjort den, og langtfra at møde den under gunstige Forhold, vilde den i det afgjørende Øieblik tvertimod staae forladt af Alle, ogsaa sine tidligere Venner. Det synes endelig, at Bernstorff — sandsynligvis mundtligt ved den herværende preussiske Gesandt — allerede havde gjort Tilnærmelser til Preussen i Retning af et Forbund, men at han ikke havde fundet en saadan Modtagelse, som han havde gjort Regning paa[2]).

Under disse Omstændigheder og Alt vel overveiet, maatte det altsaa ansees for rigtigst, indtil videre at stille bestemtere Skridt i Bero og foreløbig at forsøge den Vei,

---

1) See Ostens Depesche af 22. Aug. 1760.
2) See Oeuvres de Frédéric le Grand, V p. 42.

som de Allierede havde angivet og som ganske vist i og for sig var den naturligste. Bernstorff kjendte af Erfaring de Allieredes Lunkenhed, Keiserindens Svaghed og Storfyrstens Stivsind, men han kunde dog paa den anden Side ogsaa haabe, at den sidste Episode havde oplyst alle Parter om, hvad Danmark i yderste Tilfælde kunde bestemme sig til, og at en ny Forhandling altsaa vilde antage en anden Charakteer. Skuffedes dette Haab, vilde Danmark i alt Fald have vundet den Fordeel, at Ingen da kunne fortænke det i at gribe til andre Midler, og det var udtrykkeligt erkjendt af de Allierede, at Ratifikationen ikke kunde afgive en Hindring derfor. Og ligesaa lidet var der Fare for, at Krigen skulde være endt, forinden det nye Forsøg var gjort, thi Bernstorff fastholdt sin Overbevisning om, at trods alle Trængsler var Frederik den Anden dog endnu ikke sin Undergang saa nær, som det i Almindelighed antoges.

Af disse Grunde bestemte den danske Regering sig altsaa til nu at stadfæste de to Tiltrædelses-Traktater. Den 28de Aug. instrueredes Osten til at meddele denne Beslutning til Woronzoff, men med den Tilføielse, at, »naar Kongen hidtil havde tilbageholdt sin Ratifikation, var det alene, fordi han betragtede Ærlighed og en trofast Opfyldelse af sit Ord som det første Grundlag og den ubrødelige Regel for sin Politik. Han havde derfor ikke villet fordølge for Keiserinden, i hvilken Stilling han befandt sig, og til hvilken Yderlighed Storfyrstens Tænkemaade vilde kunne betvinge ham, og han troede saaledes at sikkre sig mod Bebreidelsen for en Dobbelthed, der ikke var ham værdig«. Det var endnu engang udtrykkelig at forbeholde sig sin Handlefrihed. Uden nogensomhelst Indsigelse modtog Woronzoff saavel denne Erklæring som et yderligere Forbehold, hvorved Osten i Modsætning til Keiserindens Reser-

vation af Storfyrstens «Rettigheder og Fordringer», hævdede Kongens «Rettigheder eg Besiddelser, der vare ham tilsikkrede af flere Magter» [1]). Saaledes udvexledes Ratifikationerne endelig den 13de og 14de October i Petersborg.

Denne Eftergivenhed af den danske Regering gjorde et meget godt Indtryk, idet den beviste, at Danmark ikke allerede havde bundet sig ved hemmelige Aftaler til England og Preussen. De Allierede lovede med al Iver at drive paa Forhandlingen, og Keiserinden forpligtede sig til at rette en meget indtrængende Opfordring til Storfyrsten. Rigtigtnok erklærede l'Hôpital og Esterhazy tillige, at Afstaaelsen af Oldenborg og Delmenhorst nødvendigvis maatte udgjøre Grundlaget for enhver Forhandling [2]), og dette var en stor Skuffelse for Bernstorff, thi det var hans Yndlingstanke — hvad han selv kaldte sit coup de maître — at erhverve Holsteen uden at afstaae noget Land. Men han trøstede sig med, at det Held, der netop dengang fulgte de Allieredes Vaaben, hurtigt kunde forandre sig og at Udsigterne for hans Plan da vilde blive bedre. Paa den anden Side havde han den Tilfredsstillelse at see, at Choiseul stedse mere deelte hans Anskuelser om Faren ved at tillade Rusland at beholde Øst-Preussen og af al Kraft arbeidede imod, at der gaves Keiserinden noget Tilsagn i denne Retning.

5.

Det blev imidlertid ikke Osten, som kom til at gjenoptage den holsteenske Forhandling.

Allerede i Juli 1760 havde Bernstorff modtaget et privat Brev fra Woronzoff, hvori denne i Keiserindens

[1]) See Bernstorffs Erklæring af 21. Aug. 1760.
[2]) See Ostens Depesche af 30. Septbr. og 19. Dec. 1760.

Navn begjærede Ostens Tilbagekaldelse, uden dog iøvrigt at fremføre nogen Beskyldning imod ham. Der havde under de daværende Omstændigheder ingen Anledning været for den danske Regering til at tage videre Hensyn til denne Begjæring, men nu fremkom den paany, med Tilføielse af en Trudsel om, at saalænge Osten forblev i Petersborg, vilde man ikke fremme Forhandlingen med Storfyrsten. Ligeoverfor en saadan Erklæring kunde Bernstorff ikke længere holde paa sin Gesandt, uden at udsætte sig for den Bebreidelse, med velberaadt Hu at have umuliggjort en fredelig Overenskomst med Rusland, og saaledes saae han sig, meget mod sin Villie, nødt til at kalde Osten tilbage.

Det var et Uheld for denne, at han ligefra sin første Ankomst til Rusland havde mishaget Keiserinden. Elisabeths Dom om en fremmed Gesandt afhang væsentligt af, hvorledes han saae ud. Molzahn var en meget smuk Mand og derfor i høi Gunst, men Osten var styg. «Jeg har altid været et Offer», skrev han til Bernstorff, «fordi Vorherre ikke raadspurgte Keiserindens Smag, da han skabte mig, og i den Anledning har Hds. Majestæt aldrig værdiget mig et Ord, saalænge jeg har været her». Denne keiserlige Ligegyldighed havde efterhaanden udviklet sig til en formelig Unaade, som væsentlig havde sin Grund i hans Forbindelse med Poniatowsky, hans fortrolige Forhold til Storfyrstinden men fornemmelig i Schuwaloff'ernes uforsonlige Had til ham. Der er noget Gaadefuldt i den Haardnakkethed, hvormed denne mægtige Familie[1]) forfulgte Osten.

---

[1]) Der var 3 Schuwaloff'er, nemlig Ivan Ivanowitch, sædvanlig kaldet «Kammerherren», som var Keiserindens Favorit, Peter, der var General for Artilleriet, og Alexander, Præsident i Inquisitions-Commissionen.

Allerede før han kom til Petersborg, synes de at have fattet en Fordom imod ham og den tiltog stedse mere. Der kan neppe være Tvivl om, at det var sandt, naar Osten sagde, at han havde gjort Alt for at vinde den almægtige Favorits Yndest, og han manglede ellers ikke Evne til at behage, naar han bestræbte sig derfor. Men Alt var her forgjæves; selv siger han derom: «mit Ansigt, Bestushews Lovtaler, den Tillid, hvormed Storfyrstinden beærer mig, Esterhazys Venskab og navnlig den nøiagtige Kundskab, som jeg har til alle Kammerherrens Intriguer, udgjøre min Brøde». Vist var det, at Schuwaloff'erne ingen Leilighed lode gaae ubenyttet forbi til at ophidse Keiserinden mod Osten, som fik Skyld for Alt, der opvakte hendes Mishag. Naar Storfyrsten opførte sig paa en fornærmelig Maade imod Prinds Carl af Sachsen, der beskyttedes af Keiserinden, var det Osten, som skulde have bevirket det, skjøndt Storfyrsten ellers ikke søgte Raad hos ham, og var der Tale om den Forbindelse, Keiserinden mistænkte Catharine for at vedligeholde med Poniatowsky, efter at denne havde forladt Petersborg, paastod Schuwaloff dristigt, at Osten var Mellemleddet, endog dengang han indbildte sig, at denne Brevvexling udelukkende foregik gjennem ham selv. Dette Had var saa stærkt, at det omfattede Alt, hvad der stod i Forbindelse med Osten. Esterhazy, der tidligere havde været Gjenstand for Keiserindens særdeles Naade — hun havde endog hans Portræt hængende ligeoverfor sin Seng — tabte, alene paa Grund af sit Venskab med Osten, saa fuldstændigt hendes Gunst, at han i Løbet af 1760 maatte begjære at kaldes tilbage. Osten havde værget sig saa godt, han formaaede, og med sit overordentlige Talent for Intriguen havde han vidst at sætte alle Traade i Bevægelse for at styrte sin farlige Fjende. Han

havde udført det Mirakel at bringe den ængstelige Woronzoff til at sige Keiserinden, «at hendes Favorit bedrog hende», og Storfyrstinden var ikke bange for at aabenbare hende Schuwaloffs hemmelige Kjærlighedshistorier, men denne behøvede kun at true med at gifte sig, for at Keiserinden strax tilgav ham Alt[1]). Osten havde imidlertid forstaaet at skjule sin Medvirkning i dette mislykkede Forsøg saa godt, at ikke engang Schuwaloffs Mistænksomhed anede den.

Mere end nogensinde før ønskede Osten under saadanne Omstændigheder at forlade Petersborg. Ligesom Bernstorff indsaae han, at hans Tilbagekaldelse var i politisk Henseende bleven en Nødvendighed, men desuden frygtede han for sin egen Sikkerhed. Hvis Keiserindens Begjæring ikke opfyldtes, «vilde dette kunne have ubehagelige Følger for ham selv personligen», skrev han til Bernstorff; thi hans Mod, der var usædvanligt stort, saalænge han kunde vente at overvinde Farerne ved Forsigtighed og Smidighed, sank, saasnart han saae, at disse Egenskaber ikke længere vare tilstrækkelige.

Det var derfor med megen Tilfredshed, at han modtog Efterretningen om at skulle gaae som Gesandt til Warschau, hvilken Post Bernstorff fortrinsvis valgte, fordi Osten derfra lettest kunde følge Begivenhederne i Rusland og, naar Leiligheden bød sig, atter vende tilbage til Petersborg, og det var et Bevis paa, hvor stor Priis man satte paa hans Tjenester, at der tilstodes ham det samme Gehalt i Warschau, som han havde havt i Petersborg, uagtet dette var betydeligt Mere end, hvad hans Formand i Polen havde havt og hvad Bernstorff selv havde oppebaaret, da han i sin Tid beklædte den samme Post.

---

[1]) See Ostens Depescher af 22. Mai og 15. Juni 1759.

I de fire Aar, Osten havde tilbragt i Petersborg som den danske Regerings Repræsentant, havde han vundet Bernstorffs fuldstændigste Paaskjønnelse og denne satte ham øverst i Rækken af de danske Diplomater, næstefter Asseburg. Den Forbindelse, i hvilken han efterhaanden var traadt med Storfyrstinden, havde vistnok foreløbig ikke ført til noget positivt Resultat og den var bleven fortroligere, end Bernstorff oprindelig havde villet, men denne anerkjendte dog udtrykkeligt Forbindelsens Vigtighed og erklærede, at han ikke ønskede den afbrudt ved Ostens Afreise[1]). Hvad Ostens Embedsførelse angik, var det ikke blot med Hensyn til de egentlige Forhandlinger, der havde været ham betroede og som vare de vigtigste, det danske Hof dengang havde, at han havde erhvervet sig Regeringens fulde Tillid. Han havde ogsaa med stor Opmærksomhed og rigtig Critik fulgt Alt, hvad der tildrog sig af almindeligere politisk Interesse, og det skyldtes i en væsentlig Grad hans Indberetninger, at Bernstorff var saa vel underrettet, som nogen Udenrigsminister dengang var det i Europa. Det er et interessant Bevis paa hans Iagttagelsesevne, at han opdagede den hemmelige Correspondance, som Ludvig den 15de førte bagved og tildels imod sin egen Minister og som først den nyeste Tid fuldstændigt har bragt for Lyset[2]). Fra Midten af 1759 indberettede han saaledes fra Tid til anden om en Brevvexling, som l'Hôpitals Secretair, d'Éon, førte med Kongen uden sin Chefs og Choiseuls Vidende, og han udfandt, at Prindsen af Conti og den første Secretair i Udenrigsministeriet i Paris, Tercier, vare de Redskaber, ved hvilke Ludvig den 15de drev dette under-

[1]) See Bernstorffs Depescher af 29 Nov. 1760 og 17. Marts 1761.
[2]) See den ovenfor citerede Correspondance secrète et inédite de Louis XV par Boutaric, Paris, 1866 cfr. Flassan VI. p. 367 fgd.

jordiske Diplomati. Han sluttede deraf, at Choiseul ikke havde Kongens Tillid, og at man derfor ikke kunde bygge paa nogen lang Fremtid for denne Minister[1]). Ved Hjælp af Esterhazy erfarede han Meget, og denne satte saa stor Priis paa ham, at han ved direkte Skrivelser til Choiseul søgte at fjerne den Mistro, som l'Hôpital opvakte imod Osten, og da denne ikke længere kunde forblive i Petersborg, bestræbte Esterhazy sig for, at han skulde blive udnævnt til Gesandt i Wien. Ved Poniatowsky befandt Osten sig endelig i nær Forbindelse med et mægtigt Parti i Polen, og saa stor var hans Anseelse der, at da den unge Adam Czartorisky i Begyndelsen af 1759 sendtes til Petersborg for at virke til Fordeel for sin Families Interesser, var han anvist til at søge Raad og Veiledning hos Osten[2]).

Ligesaa anerkjendende Bernstorffs Udtalelser vare til Osten, ligesaa oprigtigt viste til Gjengjæld denne, at han paaskjønnede den Velvillie, som han mødte fra Ministerens Side. I den Depesche, hvormed han sluttede sit Gesandtskab i Petersborg, skriver han saaledes: «Jeg beder D. E. modtage min ærbødigste og oprigtigste Tak for den Beskyttelse, hvormed De i min Embedsvirksomhed uafbrudt har beæret mig, og for den Overbærenhed, Mildhed og Godhed, hvormed De indtil nu har ledet mig og styret min Optræden. Jeg erkjender Alt, hvad jeg skylder Dem, og jeg føler det altfor levende til fuldstændigt at kunne udtrykke det» [3]).

Som Osten skrev til Bernstorff, havde hans Ophold i Petersborg været saa piinligt og anspændende, at han

[1]) See Ostens Depescher af 8. Juni 1759 o. fl. a.
[2]) See Ostens Depesche af 2. Marts 1759.
[3]) See Ostens Depesche af 30. Jan. 1761.

uden noget Savn forlod Rusland, og han kunde end ikke føle videre personlig Uvillie mod dem, der havde gjort ham et længere Ophold der til en Umulighed. «Men selv om jeg havde været smertelig berørt deraf,» skriver han, «vilde det dog ligge i min Charakteer at skjule min Smerte, og aldrig skal jeg gjøre mine Fjender den Glæde at lade dem see, naar jeg lider. Saaledes vil det ikke engang være nødvendigt for mig at tage min Tilflugt til et saa stort og vægtigt Motiv som Hensynet til Kongens Interesser, for hvilke jeg isandhed altid skal være rede til at offre mine Lidenskaber og mine Ønsker. Det er alene af den Grund, at jeg i hele den Tid, jeg har staaet her som Gesandt, altid har opført mig ligeoverfor l'Hôpital og Kammerherren, som om jeg troede, at de vare mine Venner, og jo mere jeg opdagede deres Falskhed og deres Had, desto større Opmærksomhed og Hensyn har jeg viist dem. Saaledes vil jeg ogsaa ende her, og Kongens Interesser skulle ingensinde komme til at lide under mine personlige Uvenskaber. Kun een Smerte føler jeg ved min Afreise og det er, at jeg efterlader den Forhandling, som har været mig betroet, i den samme Uvishedstilstand, i hvilken jeg ved min Ankomst hertil forefandt den.» [1])

Eet personligt Forhold havde dog Osten bevaret uforstyrret til det Sidste, og det var Forbindelsen med Storfyrstinden, der vedblev med den største Fortrolighed at meddele ham Alt. Men hendes Stilling havde ogsaa forandret sig. Keiserinden havde atter vendt sig fra hende, og kun i vanskelige Tilfælde tyede endnu Storfyrsten til hendes Raad. Hun havde derfor efterhaanden trukket sig tilbage i en mystisk Dunkelhed, i hvilken hun tilbragte Resten af Elisa-

[1]) See Ostens Depesche af 16. Dec. 1760.

beths Regering, ventende paa bedre Tider[1]). De, der som hun tænkte paa Fremtiden, søgte imidlertid fremdeles at sikkre sig hendes Gunst. Schuwaloff'erne vedbleve derfor at staae i Forbindelse med hende, og gjennem dem kunde hun endnu udøve en ikke ubetydelig Indflydelse, men forgjæves havde hun søgte at anvende den til Fordeel for Osten. Det var ikke uden en vis Rørelse, at disse to, iøvrigt saa selviske Personligheder skiltes efter saa længe at have staaet i fortrolig Forbindelse med hinanden. Catharine bad Osten om at vedblive at være hendes Raadgiver ogsaa, efter at han havde forladt Petersborg, og at fortsætte sin Brevvexling med hende. Ligeledes ønskede hun som hidtil at kunne correspondere med Poniatowsky ved hans Hjælp. Osten forudsaae, at han neppe paatog sig nogen stor Byrde ved at love dette, thi, som han sagde, «de Fraværende faae dog tilsidst Uret», og det var ikke undgaaet hans Opmærksomhed, at Schuwaloffs Forsøg paa at fortrænge Mindet om Poniatowsky ved at give denne en Medbeiler i General Tzernyschow havde de bedste Udsigter til at lykkes[2]). Men Osten vilde i alt Fald spare sin Efterfølger i Petersborg de Ubehageligheder, hvorunder han selv saa meget havde lidt, og han ordnede derfor Sagen saaledes, at det for Fremtiden blev det engelske Gesandtskab, der kom til at udgjøre Mellemleddet i Petersborg for denne Correspondance.

Dagen før sin Afskedsaudients hos Storfyrstinden, modtog Osten en af de sædvanlige Billetter fra hende, som fortjener at gjengives i Originalsproget.

«Guillaume III, roi de la Grande Bretagne,» saaledes

---

[1]) See Ostens Depescher af 11. Juni og 2. Juli 1761, cfr. La cour de Russie p. 177—178.

[2]) See Ostens Depescher af 30. Jan. 1761.

lyder den, «n'étant encore que prince d'Orange et mineur, son parti en Hollande se trouva accablé sons celui du grand-pensionnaire de Witt, soutenu par toute la puissance de Louis XIV, qui avait ourdi sourdement la guerre entre la roi de la Grande-Bretagne Charles II et les états généraux des provinces-unies. Ses amis firent, à mon avis, un coup d'état en persuadant sa mère à remettre la tutelle entre les mains des états-généraux et nommément entre celles du grand-pensionnaire, en changeant tout son domestique, même son gouverneur, et en l'éloignant de sa mère, et ce jeune prince, agé pour lors de 15 à 16 ans, joua si bien son rôle qu'il gagna la faction française et qu'elle même contribua à le remettre dans les charges et dignités de ses pères. Vous savez le reste de sa vie.

Quelle que soit l'application que vous jugerez à propos de faire de ce trait d'histoire, je m'y soumets et me tais, et si vous voudriez bien me laisser un testament politique, ce serait une obligation de plus que vous ajouteriez à toutes celles que je vous ai. Votre lettre[1]) m'a fait beaucoup rêver et j'ai conclu que vous êtes excessivement pénétrant. Le comte de Poniatowsky a de l'humeur contre moi mais il a tort, s'il croit, que les obstacles ou tels autres incidens me détacheront de lui. Je fais ma profession de foi entre vos mains et je ne désire que l'instant de le rejoindre et je voudrais qu'il se mît au dessus des minuties du vulgaire. Il y entre trop de composition dans mon rôle présent, pour que je n'aie pas besoin de l'enthousiasme qu'il prétend, que j'inspire quelquefois. L'adversité ne m'abattra pas et si cela doit me faire triompher, le courage ne me manquera pas. J'estime et j'aime le comte de Poniatowsky au dessus du

[1]) Dette Brev findes ikke i Archiverne.

reste du genre humain, il doit en être sûr et si j'ai du bonheur, l'événement parlera.

Au nom de Dieu ne renouvelez pas à votre audience la scène de feu Williams, qui, au lieu de m'haranguer, se mit à sangloter. Vous me verrez vous inspirer du courage et la surface sera riante. Soyez assuré, qu'en quel coin du monde que vous serez, mon amitié, mon estime et ma reconnaissance vous suivront. Je me mépriserais moi-même, si je ne sentais pas tout le prix de votre fidélité. Ecrivez-moi, je vous répondrai et je ne changerai ni pour vous ni pour vos amis. Conservez-moi vos jours qui me deviennent précieux, je ne désespère point de vous revoir, pourvûque vous le vouliez, je demanderai en grâce au roi de vous envoyer ici. Continuez-moi, quoique absent, vos conseils.

J'ai mandé ce matin le peintre danois[1]) et demain je lui donnerai une séance, tant je suis empressée de satisfaire aux moindres attentions, que je puis temoigner au roi de Danemarc et je suis en outre très flattée, qu'il veut de mon portrait. Vous pouvez l'emporter et je crois, que Poniatowsky, auquel il était destiné, le cédera avec plaisir. Je vous prie d'accepter la bague ci-jointe et de la porter à mon souvenir. Je vous enverrai dix zibellines pour en faire usage vis-à-vis de vos amis; à moins de les voler à la couronne, on ne saurait en trouver de plus belles, excusez donc leur médiocrité.

Saaledes kunde Catharine selv ved Afskeden ikke glemme Politiken, og Osten tilføier i den Depesche, hvormed han sendte Bernstorff ovenstaaende Billet: «Denne

[1]) Dette var den danske Portrætmaler Vigilius Erichsen, født 1722, død 1782, som længe opholdt sig i Petersborg og der erhvervede sig et stort Navn See Weinwich: Maler-, Billedhugger-, Kobberstik-, Bygnings- og Stempelskjærer-Kunstens Historie, Kjøbenhavn 1811, pag. 163—164.

Fyrstinde nærer en Plan til Fordeel for sin Søn, som hun agter at udføre efter Keiserindens Død, og Sætningen om Wilhelm den Tredie siger mig Alt.»[1])

I Slutningen af Januar 1761 forlod Osten endelig Petersborg og begav sig over Danzig til Warschau. Hans Forgænger i Gesandtskabsposten i Polen, Grev Haxthausen, blev hans Efterfølger i Rusland.

6.

Forskjellen var stor mellem Petersborg og Warschau. Trods det Barbari, som endnu herskede i Rusland, var dette dog en Stormagt med umaadelige Kræfter, dobbelt betydelige, fordi de vare samlede i een Haand. Europas politiske Skjæbne afgjordes for en meget væsentlig Deel i Petersborg og de russiske Hæres Seire fordunklede dengang de øvrige Allieredes Vaaben. August den Tredie derimod besad vel to Riger, men han havde Intet at sige i noget af dem. Som Churfyrste af Sachsen var han krigsførende, men han havde mistet sit Land og han havde ingen Hær til at tage det tilbage med. Som Konge af Polen var han neutral i Krigen, men russiske Hære marscherede gjennem Landet og mishandlede det, som om det var fjendtligt, og preussiske Tropper betænkte sig ligesaa lidet paa at gjøre Indfald deri, under Paaskud af at ødelægge Russernes Magaziner. Selv var han fuldstændig villieløs og overlod Alt til Grev Brühl, der hører til de udueligste Ministre, Historien kjender. Doven og uvidende, demoraliseret og kun beskjæftiget med sine egne og sin Families Interesser, gjorde han dog Fordring paa at spille en Rolle i den europæiske Politik. Hans Dobbelthed havde paadraget Sachsen Krigen,

[1]) See Ostens Depesche af 30. Jan. 1761.

hans Overmod havde hindret, at man med Fordeel trak sig ud af den, da det endnu var Tid[1]), og nu tilintetgjorde hans klodsede Troløshed alle Udsigter baade for Sachsen og Polen til at faae nogen Erstatning ved Freden. Paa samme Tid han i Wien gav Sachsen Mine af at være Offeret for sin Troskab mod Østerrig, forestillede han i Paris Nødvendigheden af, at det gjordes til en stor tydsk Magt, der kunde holde Østerrigs umaadelige Ærgjerrighed i Tømme. Dette Dobbeltspil blev ikke ubekjendt for Kaunitz[2]) og snart vare Frankrig og Østerrig neppe mere velstemte for Sachsen end Preussen var det. Datidens diplomatiske Sprog var ikke altid fiint, men den Foragt, hvormed navnlig den heftige Choiseul behandlede Brühl, overgaaer al Beskrivelse.

I Polen overlod Førsteministeren Magtens Udøvelse til sin Datter, der var gift med den polske Hofmarskal Mniczeck, og til sin Maitresse, Fyrstinde Lubomirska. Hovedsagen for ham var at bringe saa mange Penge ud af det som muligt, og Fyrstinden solgte Embederne aabenlyst til den Høistbydende, selv om det var en politisk vigtig Post og Kjøberen var en farlig Fjende[3]). . Landet følte

---

[1]) Frederik den Anden paastod, at han i Januar 1757 forgjæves havde tilbudt Fred paa de Vilkaar, at han skulde forlade Sachsen, sætte August i Besiddelse af Erfurth, give Churfyrsten af Mainz Erstatning og betale Sachsen 2 Millioner Daler. See Ostens Depesche af 7. April 1763.

[2]) Brühl sendte en vidtløftig Memoire derom til Choiseul, men denne havde ikke Taalmodighed til at læse dette kjedelige Aktstykke igjennem og gav det derfor ulæst til den østerrigske Gesandt Stahrenberg, som ulykkeligviis for Brühl havde større Taalmodighed end Choiseul og ilede med at gjøre Kaunitz bekjendt med denne Side af den sachsiske Politik.

[3]) Saaledes var Chefs-Posten for Garden blevet ledig og i urolige Tider kunde denne Post faae stor politisk Betydning. Ikke destomindre betænkte Brühl sig ikke paa at udnævne den unge Czartorisky dertil, fordi han bød den største Sum.

bittert Virkningen af at være knyttet til et andet Rige og af at regeres af Fremmede. Efterhaanden havde Partierne samlet sig i to store Leire. Den ene førtes af Prinds Radziwill i Lithauen, der repræsenterede de sletteste Sider af den polske Charakteer og hvis Raahed og Voldsomhed ingen Grændser kjendte. Det var ikke destomindre det Parti, som Hoffet begunstigede, uden dog selv til Gjengjæld i nogen Maade at kunne regne paa dets Understøttelse. Derimod samlede alle fædrelandssindede Polakker sig om den czartorisky'ske Familie, der stedse bestemtere traadte op mod det brühl'ske Regimente. I Spidsen for denne store Slægt stode de to Brødre, Bernstorffs gamle Venner, Michael Czartorisky, Storkantsleren for Lithauen, og August, Palatinen for Røde-Rusland, og af de øvrige Medlemmer vare især Sønnen, den unge Adam Czartorisky, Søstersønnen Stanislaus Poniatowsky og Svigersønnen Oginsky fremtrædende. Ved deres Rigdom og deres talrige Venner og Vasaller, men fremfor Alt ved deres velfortjente Anseelse og store Dygtighed vare Czartorisky'erne mægtigere end selve Regeringen. Deres Planer gik ikke ud paa at berøve August den Tredie Kronen, hvor lidet han end viste sig istand til at bære den, men de vilde ikke tillade, at Thronen, naar den næste Gang blev ledig, atter blev besat med en Fremmed, de vilde af al Kraft værne om Republikkens Udelelighed, thi allerede havde man Forudfølelsen om, at dette Princip var i Fare, og endelig vilde de arbeide for, at Fleertalsafgjørelsen paa Rigsdagen traadte istedetfor det farlige liberum veto. Det var et skjæbnesvangert Program, der, med Undtagelse af eet, indbefattede alle de Punkter, om hvilke Polens Historie fra nu af skulde komme til at dreie sig lige til Rigets Undergang.

Det var vanskeligt at kunne bevare et godt Forhold til en saa upaalidelig Minister som Brühl. Næsten alle de Diplomater, som havde været accrediterede ved det sachsiske Hof — Broglie, Breteuil, Durand, Williams, Esterhazy, Wolkonsky osv. — havde levet i Fjendskab med ham, og Ostens Taalmodighed var ikke større end Andres. Men dertil kom, at Virkningen af Schuwaloffs Had og af Ostens Forbindelser i Petersborg ogsaa havde fulgt ham til Warschau. Brühl saae en Fjende i ham, fordi han var nær forbundet med Czartorisky'erne, og den sachsiske Regering havde endog underhaanden andraget paa, at hans Udnævnelse skulde tages tilbage, før han endnu var ankommet til Warschau. Dette skete imidlertid ikke, men Bernstorff lovede, at Osten omhyggelig skulde afholde sig fra at blande sig i de indre polske Anliggender.

Fra Begyndelsen af var saaledes hans Stilling i Warschau falsk. Brühl var ikke en klar og forstandig Personlighed, hvis mulige Fordomme en aaben Forklaring og en ærlig Optræden formaaede at fjerne. Osten forsøgte ikke desto mindre begge disse Midler, thi han havde modtaget bestemte Ordrer til at arbeide paa et godt Forhold til det sachsiske Huus, der betragtedes som et Familiehof[1]). Af denne Grund begyndte han ogsaa med, saa meget som muligt, at holde sig borte fra Czartorisky'erne. Men dels var dette umuligt at gjennemføre i et saadant Omfang, som Brühls Mistænksomhed forlangte det, dels var det ogsaa udtrykkelig paalagt ham at vedligeholde en nøie Forbindelse med denne Familie. Forholdenes Magt var derfor stærkere end alle hans Bestræbelser. Medens Brühl vedblev at støde ham bort ved Mistro, Fornærmelser og Bagtalelser, modtoge

[1]) See Kønigsfeldts genealogisk-historiske Tabeller, 1856, p. 53.

Czartorisky'erne ham derimod som en gammel Ven, og han kunde ikke forhindre, at det polske Selskab i Warschau viste ham en Opmærksomhed, der ellers ikke blev nogen anden Fremmed tildeel, og behandlede ham som en Landsmand, saameget mere som hans Familie havde den adelige Indfødsret i Polen[1]). Han søgte imidlertid saavidt muligt at holde denne Forbindelse indenfor det selskabelige Forholds Grændser og ikke lade den udstrække sig til Politiken.

Men foruden de Vanskeligheder, som Osten saaledes havde at overvinde paa Grund af sin personlige Stilling, opstode ogsaa andre, ikke mindre betydelige, af de Ordrer, han modtog hjemmefra, og som i visse Maader udtrykkelig paalagde ham at optræde imod Regeringen i Polen. Dette var for det Første Tilfældet med Hensyn til Danzig. Denne Fristad stod under polsk Overhøihed og befandt sig dengang i en meget farlig Stilling. Paa den ene Side truedes den af de russiske Tropper, som flere Gange havde staaet i Begreb med at bemægtige sig dette vigtige Punkt, paa den anden Side laae den i Strid med Regeringen, som vilde gjøre Indgreb i dens Rettigheder og fremfor Alt udpresse Penge af den. Den danske Regering havde altid viist stor Interesse for Byen, saavel paa Grund af de danske Handelsinteresser, som ogsaa fordi den i Tilfælde af en Krig med Rusland vilde kunne være af stor Vigtighed, og Byen stolede fast paa Danmarks Beskyttelse. Det antoges saavel af den som af Polakkerne, at, naar Rusland ikke allerede forlængst havde bemægtiget sig Staden, var Grunden dertil alene den, at Kongen af Danmark havde erklæret i Petersborg, at han ikke vilde tillade noget Saadant. Da Osten paa Gjennemreisen passerede Danzig, modtoges han derfor med stor

---

[1]) See Ostens Depesche af 10. Dec. 1761.

Ærbødighed af Magistraten, og senere takkede den polske Storcantsler ham i Warschau for de Tjenester, hans Regering havde viist Byen og Republiken. Osten hverken modtog eller afslog denne Taksigelse, thi havde den danske Regering end ikke havt Leilighed til at optræde saa energisk til Fordeel for Byen som det antoges, saa var det dog ikke destomindre dens Villie ikke at taale, at Byen undertryktes, og navnlig ikke at fremmede Magter blandede sig i dens Anliggender. Men den Beskyttelse, som Danmark saaledes ydede Byen, maatte af Brühl opfattes som rettet mod ham, og da Magistraten i sine Stridigheder med den polske Regering stadig søgte Raad hos Osten, kunde denne ikke undgaae at faae Udseende af at fremkalde den Modstand, Byen vedblev at gjøre, uagtet Virkeligheden var, at han tvertimod altid raadede den til at søge at komme overens med Regeringen[1]). Men endnu vanskeligere blev Ostens Stilling, da han, i Betragtning af den Vigtighed, som Polakkernes Venskab kunde faae for Danmark, hvis Krigen med Rusland brød ud, fik Ordre til «med Forsigtighed at drage Polakkernes Øine hen paa den danske Konge som en Ven af deres Uafhængighed og Frihed»[2]), thi det var ikke hos Regeringen men netop hos Folkepartiet, at disse Forberedelser skulde træffes.

Saaledes førtes Osten uden egen Skyld stadigt længere bort fra den brühlske Regering. Da han nu tillige modtog nye Creditiver, der befuldmægtigede ham hos Republiken og ikke som hidtil alene hos Kongen[3]), fik hans Forbindelse

[1]) See Ostens Depesche af 3. Juni 1761, Bernstorffs Depescher af 19. Sept. og 10. Oct. s. A., Brev fra Magistraten i Danzig til den danske Regering af 28. Aug. og Bernstorffs Svar af 25. Sept. 1761.

[2]) See Bernstorffs Instruction af 12. Dec. 1761.

[3]) See Ostens Depesche af 4. Jan. 1762.

med Czartorisky'erne, Republikens første Dignitarier, næsten en officiel Stadfæstelse og det hjalp kun lidet, at Bernstorff samtidigt dermed indskærpede ham at stille sig vel med Brühl. Det var iøvrigt kun med denne, at han stod sig slet, med sine Colleger, og navnlig med den franske Gesandt Paulmy, befandt han sig derimod i meget venskabelig Forbindelse.

Imidlertid havde Begivenhederne udviklet sig i Rusland. Efter mange Vanskeligheder og Udsættelser var man endelig naaet saavidt, at Storfyrsten den 27de Juli (1761) erklærede sig om de danske Forslag, som vare blevne ham meddeelte. Svaret havde været af den Beskaffenhed, at Bernstorff maatte ansee Forhandlingerne som endelig afbrudte og Haxthausens Afreise fra Petersborg som nær forestaaende[1]). Forinden Afbrydelsen af den diplomatiske Forbindelse gjorde Krigen uundgaaelig, vilde den danske Regering dog endnu prøve et sidste Forsøg i Paris, hvorhen Andreas Peter Bernstorff sendtes i overordentlig Mission; men før han ankom dertil, var Keiserinde Elisabeth død 25de Jan. 1762 og den i saa mange Aar befrygtede Begivenhed, Peter den Tredies Thronbestigelse, var saaledes foregaaet. I det første Øieblik var man uvis om, hvad Charakteer den nye Regering vilde antage. Navnlig kunde det synes rimeligt, at Catharine vilde blive den egentlig styrende, og Bernstorff paatænkte allerede at sende Osten tilbage til Petersborg[2]). Men det viste sig snart, at hun var magtesløs og, langtfra at kunne beskytte Nogen, tvertimod selv var udsat for de største Farer. Hun vovede ikke længere at skrive og siden Keiserindens Død havde

[1]) See Bernstorffs Depesche af 12. Sept. 1761.

[2]) See Bernstorffs Depesche af 25. Jan. og Ostens Svar af 20. Febr. 1762.

Osten derfor Intet hørt umiddelbart fra hende. Men ad anden Vei erfarede han, at hun havde gjort et Forsøg paa at bringe Peter paa fredelige Tanker. Med Taarer i Øinene havde hun forestillet ham, at «hellere end at føre Krig med Danmark, burde han forene sig med Fyrsterne af sit Huus, ligesom Bourbonerne nyligen havde gjort det»[1]). Men hendes Forestillinger havde været frugtesløse og Krigen syntes uundgaaelig.

Osten havde i Begyndelsen ikke været ganske tilfreds med Bernstorffs modige Beslutning om hellere at vove det Yderste, end give efter for Peter den Tredies Fordringer, der som bekjendt ogsaa omfattede Slesvig. Dersom man havde kunnet besætte Lübeck, aabne Veien for et fransk Corps til at forene sig med den danske Hær, og dersom man havde kunnet være vis paa Sverige, vilde han have stemt for Krigen. Saaledes som Forholdene nu vare, vilde det derimod efter hans Mening være bedre at slutte en Overenskomst, som naturligvis ikke kunde opnaaes uden Offre[2]). Men da Regeringen ikke vilde følge dette Raad, sluttede han sig med rastløs Iver til Krigspolitiken.

Bedre end nogen Anden, saae han sig istand til at give paalidelige Efterretninger om de russiske Troppers Bevægelser og Tilstand. Danzig nægtede at forsyne den russiske Hær med de fornødne Transportmidler, men bad Kongen om ikke at forlange af Byen, at den aabent skulde understøtte ham mod Rusland[3]). Osten havde forvisset sig om, at det vilde være muligt at bringe Tyrkiet til at angribe Rusland, og han foreslog, at den danske Gesandt i Constantinopel, Gähler, skulde beordres til at arbeide der-

---

[1]) See Ostens Depesche af 28. April 1762.
[2]) See Ostens Depesche af 24. Febr. 1762.
[3]) See Ostens Depesche af 8. Marts 1762.

paa[1]). Endelig meldte han, at en Confederation i Polen imod Russerne lod sig bringe istand[2]). Efter Bernstorffs Bemyndigelse satte han sig endvidere i Forbindelse med en Mecklenburger, Petersdorff, som var traadt i Sachsisk Militairtjeneste og nylig havde været i Petersborg i et diplomatisk Ærinde for sit Fødeland. Denne dygtige Officeer havde udkastet en Krigsplan, hvorefter den danske Hær skulde komme Russerne i Forkjøbet med at besætte Lübeck og Mecklenburg. Dersom den danske General i Tide indtog en Stilling ved Malchin og Dömitz, der beskyttedes ved ufremkommelige Moradser, vilde han kunne hindre Fjendens videre Fremrykning og desuden afskjære den russiske Hær fra enhver Udsigt til at proviantere i Landet selv, saa at alle Fornødenheder maatte tilføres den meget langveis fra. Denne Krigsplan synes at have vundet Bifald, og den danske Overgeneral, St. Germain, rykkede virkelig ind i Mecklenburg for at besætte den omtalte Stilling. Osten havde ligeledes faaet den Tanke, at den danske Hær især deleshed vilde føle Savnet af let Cavalleri, som kunde stilles imod Kosakkerne. Han foreslog derfor, at der til Danzig og andre Steder i Polen skulde sendes Officerer for at hverve Husarer, og han meente, at det vilde være muligt at oprette og ad sikker Vei at tilføre den danske Armee en betydeligere Afdeling af polsk Rytteri.

Lykkeligvis bleve imidlertid alle disse Forberedelser ikke satte paa nogen virkelig Prøve, thi den 8de Juli var Peter den Tredie styrtet fra sin Throne og d. 13de Aug. udtalte Korff i Kjøbenhavn paa den nye Keiserindes Vegne, »at hun var fast bestemt paa at gjenoprette og udvikle det

[1]) See Ostens Depesche af 29. Mai 1762.
[2]) See Ostens Depesche af 14. April cfr. Bernstorffs af 23. Marts 1762.

gamle og inderlige Venskab, der gjennem Aarhundreder havde bestaaet mellem de 2 Hoffer»[1]).

Saaledes var Catharine, hurtigere og i et langt større Omfang end man havde kunnet haabe det, bleven sat istand til at gjengjælde de Tjenester, som Osten i sin Tid havde beviist hende. Den første Berøring mellem det danske Cabinet og den nye Keiserinde var imidlertid ikke meget lovende. Medregentskabet og Administrationen af det gottorpske Holsteen under Storfyrst Pauls Mindreaarighed tilkom efter Rigslovene og de i det oldenborgske Huus fulgte Regler Adolf Frederik af Sverige som den nærmeste mandlige Agnat, men ved en hemmelig Artikel af Traktaten af 1750 havde han overdraget sin Ret til Kongen af Danmark. Da denne nu vilde gjøre sin nye Værdighed gjældende, afviste Keiserinden enhver videre Tale derom paa en saa overmodig og anmassende Maade, at der behøvedes hele Bernstorffs Selvbeherskelse, for at det ikke skulde komme til et alvorligt Sammenstød. Sagen udjævnedes derved, at Kongen den 7de October tilskrev Keiserinden et egenhændigt Brev, hvori han «af Venskab for hende opgav sin Ret», men Bernstorff havde gjort den Erfaring, at hun var en Dame, som maatte behandles med stor Vaersomhed og som ikke tog det saa nøie med Andres Ret, naar den kom i Strid med hendes Forfængelighed.

Det var iøvrigt ikke alene Bernstorff, hvis Forventninger skuffedes af den nye Keiserinde. Strax efter Revolutionen havde Catharine gjenoptaget sin siden Elisabeths Død afbrudte Brevvexling med Poniatowsky. Tonen var den samme som før, og med Omstændelighed udtalte hun deri, hvad der laae hende paa Hjertet — et af disse Breve fyldte ikke

[1]) See Bernstorffs Circulære af 14. Aug. 1762.

mindre end 16 Foliosider. Hun lovede ham, at hun skulde gjøre sit Yderste for, at han eller den unge Adam Czartorisky kunde komme til at bestige Polens Throne efter August den Tredies Død. Men ved Siden af disse Løfter og Forsikkringer forbød hun ham tillige paa det Bestemteste at komme til Petersborg, thi «da vilde hun være fortabt og han med», han maatte ikke engang skrive, thi «hun var i en meget vanskelig Stilling og ikke Herskerinde». Ganske vist var hun omgivet af Vanskeligheder, hun maatte omhyggelig undgaae at støde den offentlige Mening, og Orloff kunde blive en ligesaa farlig Fjende, som han havde været en nyttig Ven, men der var ogsaa andre Grunde tilstæde, hvorfor at hun ikke vilde see sin forrige Elsker. Vel spottede hun i disse Breve med tilsyneladende Kulde over Orloffs Lidenskab for hende, som allerede, medens Poniatowsky var i Rusland, havde tildraget sig Opmærksomhed og gjort ham til Gjenstand for almindelig Latter, men hvad end Poniatowsky troede, saa lod dog Osten sig ikke bedrage, og han anede, at den sande Grund til hendes Forbud var, at Orloff i Virkeligheden allerede havde indtaget Poniatowskys tidligere Plads[1]).

Det forblev ikke længe en Hemmelighed for den polske Regering, hvad Catharine havde lovet den czartorisky'ske Familie i Tilfælde af en Thronledighed, thi Bestushew forraadte det i et Brev til Brühl[2]). Samtidigt dermed foraarsagede Besættelsen af nogle betydelige Rigsembeder i Polen en aaben Feide mellem Regeringen og det czartorisky'ske Parti[3]), der understøttedes af Rusland, og da nu

[1]) See Ostens Depescher af 24. Juli, 18. August 8. og 25 Sept. 1762 cfr. La cour de Russie p. 198.

[2]) See Ostens Depesche af 9. Oct. 1762.

[3]) Fremstillingen af denne Strid hos Hermann V. p. 346 maa efter Ostens Beretninger antages at være urigtig og partisk for Brühl.

desuden August den Tredie begyndte at blive sygelig, antoge Forholdene i Polen mere og mere Charakteren af en Opløsningstilstand.

Brühl havde aldrig ophørt at mistænke Osten for at understøtte hans Fjender, og under de nuværende Omstændigheder var han meget tilbøielig til at lade sin Vrede gaae ud over ham. Atter klagede han ved sin Gesandt Volckersham i Kjøbenhavn, og det maa vel antages, at han har gjort det sandsynligt, at Osten i alt Fald ikke havde viist tilstrækkelig Forsigtighed i sin Opførsel. Idetmindste gav Bernstorff et Svar, der saae ud som en Daddel, medens han rigtignok samtidigt tilskrev Osten, at Kongen ikke meente Noget dermed og tvertimod ønskede, at han skulde fortsætte sin Forbindelse med Czartorisky[1]). Men Brühl hoverede og lod i Aviserne bekjendtgjøre, at den danske Regering havde desavoueret sin Gesandt. Dette krænkede Osten meget dybt og han skrev til Bernstorff: «Jeg skal gjøre, hvad De befaler mig, men jeg besværger Dem ved al den Tro, Retfærdighed og Billighedsfølelse, som Gud har givet Dem, ikke at forlade mig i Udførelsen af Deres Ordrer. Det gjælder min Ære og min Anseelse. De veed, hvad disse Goder betyde, og De er for høisindet og ædelmodig til at dadle mig, fordi jeg er fiintfølende. Ved ethvert andet Hof, hvorhen det maatte behage Kongen at sende mig, skal jeg vise, at alle disse Ærgrelser ere en

Langtfra at forlange Embederne for deres Tilhængere, uden at ville gjøre Gjengjæld, lovede Czartorisky'erne tvertimod udtrykkelig at understøtte Regeringen, navnlig ogsaa i det curlandske Spørgsmaal. Men Brühl var som sædvanlig falsk og lod sig kjøbe af Radziwill. I Almindelighed kan det bemærkes, at Hermann baade i Fremstillingen af de polske Anliggender og af Hertug Carls Forhold i Courland har ladet sig meget paavirke af sin Forkjærlighed for Tydsk og Tydskere.

[1]) See Bernstorffs Depescher af 13. og 16. Nov. 1762.

Følge af min Stilling og ikke paa nogen Maade af min Charakteer»[1]). Han bad derfor om snarest muligt at blive forflyttet fra Warschau til London eller til Petersborg.

Grev Haxthausen passede ikke længere paa sidstnævnte Sted. Saalænge Bernstorff troede, at Catharine strax vilde forhandle om en Løsning af det holsteenske Spørgsmaal, foretrak han at sende Asseburg til Petersborg, men da det nu viste sig, at der i alt Fald indtil videre ikke vilde foregaae noget Afgjørende i Sagen, var Osten den meest passende Personlighed, forudsat at Keiserinden ikke havde Noget imod at faae en Mand tilbage, som havde haft Leilighed til saa nøie at kjende tidligere Forhold og Begivenheder. Denne Betænkelighed fjærnedes tildeels ved et Brev fra Bestushew, der begjærede Lynar eller Osten, men endnu fuldstændigere ved et Tilbud, som Keiserinden gjorde Sidstnævnte gjennem Panin om at indtræde i russisk Tjeneste.

Bernstorff overlod Osten frit Valg, om han vilde modtage dette Tilbud eller forblive i dansk Tjeneste. I første Tilfælde kunde han være vis paa, at han altid skulde kunne træde tilbage i Kongens Tjeneste, hvis Lykken i Rusland gik ham imod. Valgte han derimod det andet Alternativ, vilde han blive sendt til Petersborg som Gesandt. Naar man ikke saae sig istand til at udnævne ham til Ambassadør, var det ikke, fordi han ikke skulde være værdig til denne Udmærkelse, «thi Ambassadørtitlen var visselig ikke for høi for ham, og han var i enhver Henseende egnet til at opnaae Alt, hvad en Mand af Stand kunde opnaae i Danmark», men fordi Keiserindens Opførsel imod Danmark ikke havde været af den Beskaffenhed, at Kongen kunde ville gjøre noget saa Usædvanligt ligeoverfor hende[2]). Hele dette Brev

[1]) See Ostens Depesche af 13. Dec. 1762.
[2]) See Bernstorffs Svar af 11. Jan. 1763.

bærer et saadant Præg af oprigtig Velvillie, at der ikke kan være nogen Tvivl om, at Bernstorff ikke alene betragtede Osten som en udmærket dygtig Embedsmand, men tillige — hvad han ogsaa i Brevet gjentagende kalder ham — som sin Ven.

Osten valgte idetmindste for det Første at forblive i dansk Tjeneste, og Ordren til ham om at gaae til Rusland udfærdigedes derfor den 4de April 1763.

7.

Faa Fyrster ere blevne saa eensidigt og forskjelligt bedømte som Catharine den Anden. De franske Ensyklopædister kunde neppe finde Ord til at udtale deres Begeistring for en Keiserinde, der brevvexlede med dem om Oplysning og den menneskelige Frihed, og som forsikkrede dem om, at hun vilde regere Rusland efter Philosophiens nyeste Regler. Til Gjengjæld fremstille senere franske Skribenter hende som det afskyeligste og modbydeligste Væsen, der nogensinde har siddet paa en Throne[1]). Andre Historikere gaae til en tredie Yderlighed og gjøre hende til en politisk Abstraktion uden Lidenskaber og menneskelige Følelser, der som en Maskine ufravigelig arbeidede mod det samme, længe forud afsatte Maal. De beskrive hende som et Vidunder af «daadkraftig Villiesbestemthed og det fuldendteste Mesterskab i skuffende List og forstillelsesfuld Klogskab». Efter deres Mening besteg hun Ruslands Throne med et politisk System fixt og færdigt, som hun strax gav sig til at gjennemføre med «mathematisk Nøiagtighed», og enhver Svingning og Modsigelse i hendes Handlinger søge de med en beundringsværdig Skarpsindighed at føre tilbage til den mest raffinerede og dybsindige Beregning. «Kold

[1]) Saaledes Michelet i historie de France, XVII, p. 45 fgd.

og uberørt af Taknemlighedens og Hengivenhedens Følelser, lykkedes det hende at nære Skinsygen mellem de to Hofpartier, Orloff'erne og Panin'erne, og derved at befæste Kronen paa sit Hoved». Uden at betænke sig, valgte hun med sikker Haand den preussisk-engelske Alliance som den, der alene kunde tjene Ruslands Interesser. Vilde hun, at Poniatowsky skulde bestige Polens Throne, var det alene, «fordi hun kjendte hans Svaghed og vidste, at han kunde bruges som et villieløst Redskab»; begunstigede hun i nogen Tid den svenske Dronnings Planer om en Regeringsforandring i Sverige, var det kun «for at lade Danmarks Uro forøge dets Begjærlighed efter Ruslands Venskab», og naar det holsteenske Spørgsmaal maatte vente Aar, før det løstes, var det, fordi «hun vilde holde Danmark denne Udsigt for Øinene og derved gjøre det til en underdanig Tjener af Rusland». Aldrig var der kort sagt før i Verden seet en saa udspekuleret Politik[1]).

Ganske anderledes opfattede det danske Diplomatie Catharines Charakteer, og det ikke blot i Begyndelsen af hendes Regeringstid, da man endnu ikke ret kjendte hende, men ogsaa senere og efterat det længe og omhyggelig havde fulgt hendes Handlinger. Fra først af udtalte Bernstorff, at han «ikke var ligesaa overtydet om Keiserindens Klogskab, Aandsmodenhed og Fasthed, som han var det om hendes livlige og glimrende Aand», han erkjendte tilfulde hendes «Virksomhed og Lyst til Berømmelse» men han saae ogsaa hendes «Herskesyge, Forfængelighed og Lunefuldhed», og medens Andre kaldte hende en mandig Aand, der kunde maale sig med Peter den Store, saae han derimod altid

[1]) Hermann l. c. V. p. 308, 317, 326 osv. og Tengberg «om Keisarinnan Catharina IIdens åsyftade stora nordiska Alliance», 1863, p. 10, 22, 37, 57 osv.

Quinden i hvad hun foretog[1]). Dette Billede er mindre imponerende men mere menneskeligt og derfor ogsaa langt mere tiltalende, og uvilkaarligt føler man, at det maa være sandere. De følgende Begivenheder ville vise, at det virkelig kun er i dette Lys, at Catharine den Anden maa sees og bedømmes.

Da Osten i Juli 1763 ankom til Petersborg, hvor han tilsyneladende modtoges med udmærket Naade, havde de positiske Forhold endnu ikke antaget nogen bestemt Form. Den nye Keiserindes Stilling var meget usikker og hendes Opmærksomhed maatte i en væsentlig Grad være henvendt paa, hvorledes hun kunde holde sig midt imellem alle de Farer, som omgave hende[2]).

[1]) Depesche fra Bernstorff til Schack af 27. Nov. 1762 og Instruktion for Osten af 7. April 1763. Ostens Bedømmelse indeholdes i Depesche af 8. December 1764, see nedenfor. — En interessant Charakteristik af Catharine findes i et Privatbrev fra A. Schumacher til Bernstorff af 6. Dec. 1763, hvori det hedder: Cette princesse donne par tant d'endroits dans le romanesque et ferait certainement des choses aussi singulières que son malheureux époux, si la crainte de perdre le trône ne l'en retenait. Le grand défaut de cette princesse est de suivre plus ses passions que les vrais intérêts de son empire, d'être fort entière et de se croire assez de lumières et de force, pour suffire elle-même à tout, et c'est aussi là la faiblesse de Mr Panin, qui semble pourtant en être revenu en partie. Cependant toute laborieuse que soit S. M. J., rien ne se fait et de tant de choses, qu'elle a commencées, aucune encore n'a été finie. On l'accable de papiers et on embrouille les affaires à dessein, de façon qu'elle ne sait plus comment s'en tirer. Le sénat a sous elle plus de pouvoir, qu'il n'a eu sous aucun règne et si contre son avis elle veut entreprendre quelque chose, on l'arrête d'abord, en lui disant, qu'elle perdrait par-là l'amour du peuple, et cela va si loin, qu'elle n'ose même pas punir les grands criminels, reconnus pour tels publiquement. Voilà bien des faiblesses et un récit vrai, quoique fort différent des louanges que d'autres, tout-à-fait prévenus en faveur de cette princesse, lui prodiguent. — Cfr. iøvrigt ogsaa andre samtidige Diplomaters Domme i La Cour de Russie p. 225 fgd.

[2]) Ostens Depesche af 20. Juli 1763 cfr. La cour de Russie p. 221 fgd.

Alt Andet traadte imidlertid i Skyggen for Spørgsmaalet om Keiserindens Giftermaal med Gregor Orloff. Denne Tanke var først offentlig fremsat af Bestushew, der var bleven kaldt tilbage fra sin Forvisning og som ikke havde forandret sin intriguante Natur i Siberien. Skjøndt gammel og affældig, higede han dog endnu efter Magten med den samme Iver, som om han ikke havde prøvet dens Forgængelighed. Han saae en Medbeiler i Panin og søgte derfor Orloffs Venskab. Det var imidlertid ikke blot for at vinde dette, at han fremkom med Giftermaalsplanen, thi han var en gammel og meget snu Hofmand, der ikke vilde vove sig frem med en saadan Tanke, hvis han ikke tillige var vis paa, at den behagede hans Herskerinde. Osten kjendte for godt baade Catharine og Bestushew til ikke at indsee, at hvad denne ved en saadan Leilighed gjorde, skeete med hendes Samtykke, og muligvis endogsaa paa hendes Anstiftelse. Det var aabenbart for at gjøre Afstanden mindre mellem Undersaatten og Thronen, at Orloff ved Keiserindens Indflydelse blev gjort til Prinds af det hellige romerske Rige, og der kan vel neppe være nogen Tvivl om, at, naar tolv af de russiske Biskopper vovede at tilstille Keiserinden et Bønskrift om, «at hun vilde beslutte sig til at dele Thronen med den af hendes Undersaatter, som hun dertil fandt værdigst», saa havde de i Forveien forsikkret sig om, at deres Frimodighed ikke vilde mishage[1]). Det var Catharines lidenskabelige Natur, som lod hende glemme, hvor farligt det, navnlig under de daværende Omstændigheder, kunde blive for hende at ville tilfredsstille et saadant Indfald; det blotte Rygte om, at hun tænkte paa at gifte

[1]) Hermann l. c. V. p. 322-323.

sig med Orloff, havde været tilstrækkeligt til at fremkalde alvorlige Uroligheder i Moskau og paa flere andre Steder i Riget. Hun havde imidlertid Besindighed nok til i Tide at indsee, at Panin havde Ret, da han paa det Indstændigste forestillede hende de Farer, for hvilke hun ved et saadant Giftermaal vilde udsætte sig. Men Aar maatte forløbe og bittre Erfaringer gjøres om, hvor løst Kronen endnu sad paa hendes Hoved, før hun endeligen opgav denne Tanke, og uagtet hun med sin Forstand begreb, at de, der havde forhindret dette Giftermaal, havde raadet hende godt, troede Osten dog senere at kunne bemærke, at hun altid bevarede et hemmeligt Nag til dem[1]).

Det var navnlig med Hensyn til den nye Regerings Udenrigs-Politik, at der herskede en fuldstændig Uvished. Frankrig eller England, Østerrig eller Preussen — de første politiske Alternativer henstode endnu uafgjorte. Catharine havde været meget misfornøiet med l'Hôpital og og hun kunde ikke glemme Breteuil, at han i sin Tid forlod Petersborg for at undgaae at understøtte hende ved Revolutionen, men hendes Stemning mod Frankrig var dog ikke anderledes end at hun udtrykkelig begjærede at kunne fortsætte den hemmelige Brevvexling, som Keiserinde Elisa-

---

[1]) Ostens Depescher af 25. Aug. 1763, 2. Marts, 5. og 12. Juni, 24. Juli 1764, cfr. La cour de Russie p. 229. — Hermann l. c. V. p. 323 opfatter hele denne Episode anderledes og mener, at Catharine aldrig alvorligt nærede den Tanke at dele Magten med en Anden. Ganske vist passer hendes Adfærd kun lidet til den phantastiske Catharine, som Hermann tænker sig, men, selv om alle Kjendsgjerninger ikke vare saa overbevisende som de ere, vilde det dog ikke være let for Andre at troe, at hun med Villie opvakte et saadant Haab hos Orloff, som hun baade elskede og frygtede, alene for derpaa at skuffe det, og endnu mindre vel beregnet vilde en saadan Spøg have været ligeoverfor det russiske Folk.

beth havde ført med Ludvig den 15de[1]). Først, da denne Begjæring koldt afsloges, da Kongen ved at gjøre Vanskeligheder med Hensyn til Keisertitlen tilføiede hendes Stolthed en dyb Krænkelse[2]), og da hun overalt, i Stockholm, i Warschau og i Constantinopel, stadigt saae sine Planer modarbeidede af det franske Diplomati, vendte Keiserinden for bestandigt sit Sind bort fra Frankrig. Hvad England angik, skrev hun allerede, før hun blev Eneherskerinde, i Misfornøielse over den Opførsel, som Keith viste mod hende, da han under Peters korte Regering saa at sige var Herre over hendes Skjæbne, «at han havde helbredet hende fra enhver Forkjærlighed for England»[3]), og senere sagde hun til Osten, at «naar kun hun og Kongen af Danmark vare enige, havde den engelske Flaade Intet at gjøre i Østersøen og skulde heller ikke faae Lov til at vise sig der»[4]). Osten antog, at hendes «paastaaede» Venskab for England i Virkeligheden kun havde sin Grund i den Tro hos hende, at Ruslands Handel for Tiden ikke var istand til at undvære England, men denne Tanke kunde, navnlig i hendes Hoved, let vendes om og blive til en Overbevisning om, at England ikke vilde kunne undvære Ruslands Handel. Hvad Osten her forudsaae, indtraf virkelig senere.

Bestushew anbefalede den østerrigske Alliance men rigtignok under Forudsætning af, at Maria Theresia opgav sin Forbindelse med Frankrig. De to Keiserriger vare gamle Allierede, de forenedes ved en væsentlig Fælles-Interesse i Orienten og Keiserinden følte selv en vis Forkjærlighed for denne Alliance, saa at der i nogen Tid var

---

[1]) See Correspondance secrète de Louis XV. p. 108.
[2]) Flassan VI. p. 352 fgd., 530 fgd.
[3]) Ostens Depesche af 13. Juni 1762.
[4]) Ostens Depesche af 25. Aug. 1763.

Rimelighed for, at den vilde seire[1]). Derimod holdt Panin og Kayserlingk paa den preussiske Alliance, Frederik den Anden forsømte Intet for at anbefale sig, og de polske Forhold kunde gjøre en saadan Forbindelse meget ønskelig for Keiserinden[2]). Men vigtigst for den danske Regering var Spørgsmaalet om, hvilken Politik hun vilde følge med Hensyn til Sverige, og hvorledes hun vilde stille sig til det holsteenske Mageskifte.

Under Elisabeths Regering havde Rusland ligesaa bestemt som Danmark modsat sig Kongemagtens Udvidelse i Sverige. Peter den Tredie havde haft nogle Anfægtelser af Slægtskabsfølelse til Fordeel for sin Onkel i Stockholm, men de fik i alt Fald ikke Tid til at føre til noget Resultat[3]). Nu bestræbte Dronning Louise Ulrike sig af al Magt for at vinde Catharine og det syntes, at hendes Bestræbelser skulde lykkes. Den svenske Afsending Duriez modtoges med udmærket Forekommenhed i Petersborg, han forhandlede, men det vidstes ikke ret hvorom. Snart hed det, at en svensk Prinds skulde bestemmes til Thronfølger i Rusland for det Tilfælde, at Storfyrsten døde uden Afkom[4]), snart at der paatænktes et Ægteskab mellem Paul og en svensk Prindsesse, snart endelig paastodes det, at Souveræniteten skulde indføres i Sverige med russisk Hjælp.

---

[1]) Ostens Depescher af 30. Aug., 2. og 13. Dec. 1763.

[2]) Catharines egen Fremstilling om Grundene, som efterhaanden bestemte hende til at foretrække det preussiske Forbund, findes i hendes Depesche af 25. Dec. 1785 til Sergius Rumaenzow hos Fr. de Smitt: Frédéric II, Catherine et le partage de la Pologne, 1861, p. 83-85.

[3]) See Brev fra Frederik den Anden til Ulrike Lovise af 11. Febr. og 4. April 1762 i Axel Fersens historiska Skrifter, udgivne af Klinckowstrøm, Stockholm; 1869, 3. D. p. 323 og 327.

[4]) Saldern paastod, at dette var Dronningens Hensigt, see Brev fra A. Schumacher til Bernstorff af 29. Nov. 1763.

Ganske vist vilde en saadan Regeringsforandring stride mod Ruslands Interesser, men denne Betragtning var neppe tilstrækkelig til at holde Keiserinden tilbage, hvis det iøvrigt tiltalte hende at optræde som Gottorpernes Beskytter, og denne Tanke kunde saameget lettere opstaae hos hende, som Panin antoges at være den svenske Dronning hengiven fra den Tid, da han var Gesandt i Stockholm og stod i et meget intimt Forhold til hende. Senere berettede Rygtet endog om en Forstaaelse mellem Catharine, Frederik den Anden og Lovise Ulrikke, hvorefter Souverainiteten skulde indføres i Sverige, Pommern afstaaes til Preussen og Sverige til Gjengjæld have Norge. Osten vilde ikke fæste Lid til disse, som han paastod det, med Flid udspredte Rygter, og det viste sig ogsaa senere, at de havde været falske, og at Forbindelsen mellem Keiserinden og Dronningen aldrig havde været saa fremskreden, som man havde troet det. Men hvad Osten ikke tvivlede paa og hvad der ogsaa bekræftedes ham senere af Keiserindens Nærmeste, var, at hun dengang virkelig var velstemt for en saadan Regeringsforandring, og at hun nærede stor Interesse for Adolf Frederik, om end just ikke for Lovise Ulrikke[1]).

Ligesom den danske Regering saaledes maatte forudsee, at den snart kunde komme til at staae fjendtligt ligeoverfor Rusland i de svenske Forfatningsforhold, hvis uforandrede Bibeholdelse den ansaae for et Livsspørgsmaal, saaledes begyndte Bernstorff ogsaa at bedømme den nye Keiserindes Hensigter med Hensyn til Danmark ganske anderledes, end han i det første Øiebliks Glæde over Revolutionen havde forestillet sig dem. Dengang troede han, at en fuldstændig Tilnærmelse mellem Rusland og Danmark var bleven mulig,

---

[1]) Ostens Depescher 4, 7, 22. Oct. 1763.

og han havde været villig til ikke blot at fornye den tidligere Alliance-Traktat, som var udløbet 1761, men endog til at gaae det Skridt videre, at Danmark skulde forpligte sig til med hele sin Magt at forsvare Catharine i Besiddelsen af Thronen. Men Betingelsen for en saadan Forbindelse maatte være en endelig Løsning af det holsteenske Spørgsmaal, og Forholdene havde nu forandret sig saaledes, at Danmark ikke længere vilde behøve at give saa Meget derfor, som det tidligere havde maattet være beredt paa. Man kunde nemlig nu være sikker paa, at Catharine ikke vilde gjenoptage den samme holsteenske Politik, som havde givet den nærmeste Anledning til Oprøret mod Peter den Tredie, og der var heller ingen Grund til at frygte for, at den nuværende Storfyrste, som opdroges i russisk Aand og Retning, skulde arve sin Faders Had mod Danmark og Forkjærlighed for det uanselige Holsteen. Men dertil kom endelig, at han var svagelig, og hvis han døde ung eller i alt Fald barnløs, vilde de gottorpske Besiddelser og Rettigheder gaae over til den svenske Linie og altsaa ifølge Traktaten af 25. April 1750 tilfalde den danske Krone.

De Instructioner, som Haxthausen modtog i Efteraaret 1762, gik derfor ud paa, at han skulde afvente, at den nye Keiserinde gjorde det første Skridt til at gjenoptage Forhandlingerne. Skete dette, skulde han tilbyde en Pengesum for Afstaaelsen af det gottorpske Holsteen, enten et aarligt Beløb af indtil 200,000 D. C. eller en Capital af indtil 2 Mill. D. C. Kun i yderste Nødsfald maatte han gaae ind paa at mageskifte Holsteen mod Oldenborg og Delmenhorst, men i saa Fald vilde den danske Regering ikke overtage mere end høist ½ Million af den Hypothekgjæld, som hvilede paa Holsteen, og for Renterne af Resten vilde

den forlange at beholde Domænerne og Toldindtægterne i Grevskaberne som Pant[1]).

Men det var kun kort, at Bernstoff smigrede sig med disse Forhaabninger. Den Maade, paa hvilken Catharine optraadte i den holsteenske Administrationssag, maatte forstyrre enhver Illusion hos ham, om at det skulde lykkes at erhverve Holsteen uden at opgive Oldenborg og Delmenhorst, ja han begyndte endog alvorligt at tvivle, om han overhovedet vilde finde Catharine gunstigere stemt for Danmark end Peter havde været det, medens hun utvivlsomt var meget listigere. Osten fik derfor Ordre til at iagttage Alt med den yderste Opmærksomhed men ikke for Tiden at indlade sig dybere med den russiske Regering[2]).

I Begyndelsen af 1763 opfattede Bernstorff altsaa Virkningen af Thronskiftet i Rusland saaledes: en Magt, større end den, nogen tidligere russisk Fyrste havde besiddet, var samlet i en herskesyg Keiserindes Haand, som, dels af Tilbøielighed dels for at omgive sig med en vis Glands i Undersaatternes Øine, vilde indblande sig i Nabostaternes Anliggender, som rimeligvis vilde begynde med at angribe en dansk Livsinteresse ved at bevirke en Regeringsforandring i Sverige, og som endelig var saa langt fra at vise sig villig til at gaae ind paa en hensigtsmæssig Løsning af det holsteenske Spørgsmaal, at hun tvertimod i Hjertet var fjendtligsindet imod Danmark og ikke usandsynligt vilde gribe enhver Leilighed til at skade det. Han indsaae, at paa mere end een Maade kunde en Krig fremgaae af en saa spændt Stilling, og han lod allerede i al Hemmelighed undersøge, hvormange Tropper og Skibe Sverige vilde kunne stille,

[1]) See Instr. til Haxthausen af 8. Sept. 1762.
[2]) See Instr. til Haxthausen 25. Dec. 1762, Brev til Osten 11. Jan. og Instr. 7. April 1763.

«dersom det blev drevet eller tvunget til noget Foretagende mod Danmark eller Norge[1])».

Under disse Omstændigheder maatte den danske Regering søge i Tide at tilveiebringe en Modvægt mod Rusland, saaledes at denne Magt strax ved sine første Overgreb i Sverige og Polen kunde møde en tilbørlig Modstand. Bernstorff besluttede sig derfor til at fremkalde en Coalition mellem Magterne, som foreløbig kunde indskrænke sig til med Opmærksomhed at følge den russiske Politik og til indbyrdes at meddele hverandre deres Iagttagelser, men som tillige skulde holde sig beredte til, saasnart det behøvedes, at forene sig om en fælles Optræden.

Først henvendte den danske Regering sig i denne Hensigt til Frankrig og forestillede, at «hvis Magterne ikke med Klogskab vedtoge og med Troskab og Standhaftighed udførte en fælles Plan, vilde Ruslands foretagsomme Magt — denne Magt, som Europas største Regeringer hidtil syntes at have villet kappes om at fremme — snart vinde en Overvægt, som de betydeligste Anstrængelser ikke længere vilde være istand til at forandre[2]).» Det skulde synes, at en saadan Opfordring maatte være sikker paa at finde en god Modtagelse hos Ludvig den 15de, der den 9. Februar 1762 skrev til Breteuil, at «det var hans Politik at fjerne Rusland saameget som muligt fra Europas Anliggender, og at der derfor aldrig kunde være Tale for ham om at indgaae nogensomhelst Forbindelse med dette Land[3])», og som desuden uafbrudt fulgte de polske Begivenheders Udvikling med Opmærksomhed. Udenrigsministeren, Hertugen af Praslin, gik ogsaa tilsyneladende med Iver ind paa Forslaget og der begyndte

[1]) Depesche til Schack af 5. Marts 1763.
[2]) Instr. til Wedel-Frys 26. Febr. 1763.
[3]) Correspondance secrète de Louis XV p. 110.

en fortrolig Udvexling af Anskuelser mellem Kjøbenhavn og Versailles, hvoraf Bernstorff i Førstningen ventede sig store Fordele for de Magter, der «havde vidst at bevare deres Uafhængighed og ikke vilde underkaste sig det moskovitiske Aag[1]).» Men det viste sig snart, at der ikke var nogen Handlekraft i den franske Politik, som nok vilde intriguere, men ikke turde lade det komme til noget Alvorligt. Det franske Cabinet begyndte at drage sig bort fra sin traditionelle nordiske Politik og lagde mindre Vægt end før paa at bevare sig Forbundne i Norden. Det viste sig usikkert i Spørgsmaalet om den bestaaende Forfatnings Bevarelse i Sverige og gjorde Vanskeligheder ved at opfylde Forpligtelser, der utvivlsomt paahvilede Frankrig ligeoverfor Danmark. Sandheden var, at Choiseul kun havde eet Maal for Øie, nemlig Hævn over England, og selv Polens fuldstændige Undergang vilde neppe have formaaet at drage hans Opmærksomhed bort fra denne Tanke[2]). Bernstorff saae vel ikke denne Politik i dens fulde Svaghed, men han følte dog, at man i alt Fald ikke kunde vente at finde nogen paalidelig Støtte i Frankrig. Endnu mindre var dette Tilfældet med Wien, hvor den samme Meddelelse var bleven gjort som i Versailles. Kaunitz erklærede sig naturligvis fuldkommen beredt til at høste Fordeel af det danske Diplomaties Iagttagelser, men det var dog tydeligt, at han ikke agtede at forandre Noget i sin ængstelige Opmærksomhed og ærbødige Underdanighed ligeoverfor Rusland. Navnlig gav han et praktisk Bevis paa, hvor bange han var for at paadrage sig Catharines mulige Mishag og hvor lidet han i Sammenligning dermed agtede Hensynet

---

[1]) Depesche til Schack 23. April 1763.

[2]) See Janssen: Zur Genesis der ersten Theilung Polens, Freiburg 1865 p. 42 og de der anførte Citater.

til Danmarks Interesser, da han ikke turde skride til Anerkjendelsen af det lübeckske Coadjutorvalg. Efter denne Erfaring trak Bernstorff sig tilbage og erklærede i Paris, at han «ikke kunde ansee en Regering som nogen Ven af Danmark, der i den Grad sluttede sig til Rusland, som den østerrigske gjorde det[1])». Hvad endelig England angik, pleiede denne Magts Venskab paa Forhaand at være sikkret enhver Stat, der af Frankrig ansaaes som en Fjende, og desuden havde Lord Butes Udtrædelse af Ministeriet kastet Landet tilbage i indre Partikampe, som hindrede enhver virksom Deeltagelse i Fastlands-Politiken[2]).

Saaledes var Bernstorffs Forsøg paa at danne en Coalition mod Rusland altsaa mislykket. Han var gjennemtrængt af den Overbeviisning, at Nordens Fremtid var fortabt, dersom Souverainiteten ved Catharines Hjælp indførtes i Sverige og hvis August den Tredie nødtes til at opgive Polens Throne, og dog rykkede disse Farer daglig nærmere. Russiske Tropper stode allerede i Polen og det sachsiske Hof havde begjært Danmarks saavelsom Frankrigs og Østerrigs gode Tjenester ligeoverfor Rusland. Den danske Regering følte, at dens Stilling hver Dag blev mere betænkelig.

Men uventet indtraadte der en Vending i Forholdene. I den første Halvdeel af September afholdtes der en Række Statsraad i Petersborg angaaende de svenske Anliggender. Med stor Styrke og uden Modsigelse fra nogen af de andre russiske Ministre fremhævede Bestushew, hvor stridende mod Ruslands Interesser det vilde være, om man understøttede en Regeringsforandring i Sverrig. Udfaldet af

---

[1]) Depesche til Bachoff 23. Juli og til Wedel-Frys 13. Aug. 1763.
[2]) Janssen l. c. p. 43.

disse Forhandlinger blev, at Keiserinden ikke alene gav efter, men endog, i Erkjendelse af at Danmark og Rusland havde samme Interesse i dette Spørgsmaal, besluttede sig til i Kjøbenhavn at foreslaae en Fornyelse af Traktaten af 10. Juni 1746[1]) samt en Overenskomst om at optræde i Forening i Stockholm. Dette Omslag kom saa pludseligt, at Osten forudsaae, at man i Kjøbenhavn maatte tvivle, om det ogsaa var oprigtigt ment, og han gjorde i den Anledning opmærksom paa, at det ikke var første Gang, at Keiserinden forbausede Verden ved Omskifteligheden i sine Beslutninger. Senere har man villet forklare sig Forandringen ved August den Tredies pludselige Død, idet Keiserinden nu indsaae, at hun vilde behøve alle de Kræfter, som hun kunde raade over, for at gjennemføre sine polske Planer og derfor maatte have Fred i Norden[2]). Men Beslutningen var allerede taget, før hiin vigtige Efterretning kom til Petersborg, og Osten fremhæver udtrykkelig, at denne Begivenhed vistnok styrkede men ikke fremkaldte Keiserindens nye svenske Politik. Sagen var, at Catharine ikke havde havt nogen bestemt Villie, men kun en almindelig Tilbøielighed til at fremme Kongedømmet i Sverige. Da hun nu mødte en eenstemmig Modstand hos sine Ministre, fandt hun det saameget mindre raadeligt at fastholde dette personlige Lune, som hun ikke kunde fordølge sig, at hun vilde have hele den offentlige Mening i Rusland imod sig i dette Spørgsmaal[3]), og dette Hensyn havde altid særdeles Meget at sige hos hende. Men hvad end Grunden var, saa Meget var vist, at hun fra nu af stillede sig ganske

---

[1]) See Reedtz: Répertoire des traités de Danemarc, p. 196.
[2]) See saaledes Tengberg l. c. p. 22.
[3]) Brev fra A. Schumacher 6. Dec. 1763.

anderledes til Spørgsmaalet om Forfatningen i Sverige, end hun hidtil havde gjort det[1]).

Samtidigt indtraadte August den Tredies Død d. 5 Oct. 1763 og denne Begivenhed udøvede den største Indflydelse paa den russiske Politik i Almindelighed.

Keiserinden var fast bestemt paa at bringe Poniatowsky paa Polens Throne, ikke som man har paastaaet, fordi han var «den sletteste Konge», hun kunde finde, men fordi hun havde lovet ham det og hun satte en Ære i at gjennemføre dette Løfte trods alle Hindringer[2]). Catharines Forhold til sin tidligere Elsker er en interessant psychologisk Episode i hendes Historie. Da hendes Kjærlighed til ham var paa sit Høieste, havde hun høitideligt lovet at gifte sig med ham, hvis hun nogensinde blev fri. Hun var bleven fri, men hverken Tilbøielighed eller Klogskab tilraadede hende nu at indgaae en saadan Forbindelse. Han derimod holdt fast ved dette Haab trods alle hans Slægtninges og Venners Forestillinger; af den Grund havde han afslaaet at gifte sig med Palatinen af Kiews Datter, Potocka, og naar han nu stræbte efter at sætte Polens Krone paa sit Hoved, var det væsentligt, fordi han derved haabede at komme sit Maal nærmere. Den samme Betydning lagde ogsaa Orlow i Poniatowskys Ophøielse paa Thronen, og da han elskede Catharine med en Lidenskab, som havde gjort ham latterlig, da han endnu var en ubekjendt Lieutenant, og som senere næsten gjorde ham afsindig, da hun tilsidst

---

[1]) See Depescher fra Osten 18, 22, 25. Oct., 25. Nov., 27. Dec. 1763.

[2]) Ogsaa Orloff søgte hun senere at forskaffe et Kongerige i Asien, og Rulhière beretter, at hun i et historiskt Værk ved Siden af Elisabeth af Englands Navn skrev disse Ord: «il n'a manqué au bonheur de cette princesse que d'avoir un royaume à donner au comte d'Essex.» See Janssen l. c. p. 51—52.

vendte sig fra ham[1]), gjorde han Alt, hvad der stod i hans Magt, for at hindre Poniatowskys Valg.

Keiserinden var vanskeligt stillet paa Grund af den Enes Forhaabninger, som hun ikke vilde opfylde, og den Andens Skinsyge, som hun ikke vilde ophidse. Hun forsøgte paa at bringe begge til rigtigere at bedømme hendes Hensigter ved gjennem Osten at forbyde Poniatowsky, for Fremtiden at henvende sig umiddelbart til hende selv, og hun gjorde denne Afskedigelse endnu mere stødende ved at tilføie en aarlig Pension af nogle Tusinde Dukater[2]). Men ingen af de to Medbeilere lod sig overbevise ved denne Opførsel, der af begge ansaaes for at være en Maske, som Catharine forbeholdt sig at aflægge, naar Øieblikket forekom hende gunstigt til at udføre sine virkelige Hensigter. Under disse Omstændigheder kunde Intet komme hende mere beleiligt end Efterretningen om, at Porten lod til at ville modsætte sig Poniatowskys Valg, netop fordi den frygtede for et saadant tilkommende Ægteskab mellem den russiske Keiserinde og Polens Konge. Catharine greb strax denne Leilighed. Hun erklærede officielt, at hun ikke nærede nogen saadan Tanke, og, ikke tilfreds dermed, tilskrev hun desuden Poniatowsky, at han ufortøvet maatte gifte sig, hvis han vilde blive Konge. Denne Gang var det umuligt længere at fastholde nogen Illusion. Poniatowsky blev saa fortvivlet, at han erklærede, hellere at ville opgive enhver Udsigt til Kronen end opfylde en Betingelse, der stred saa meget imod hans Tilbøielighed, og hans Modstand var saa bestemt, at Catharine udtrykkelig maatte love, ikke at ville tvinge ham. Men hun havde ikke destomindre opnaaet, hvad hun ønskede, og hun kunde

[1]) See La cour de Russie p. 265 fgd.
[2]) Ostens-Depesche 25. Aug. 1763.

nu haabe, mere uforstyrret at sætte sin Villie igjennem. Det viste sig senere, at det var Bestushew, der hemmelig havde bibragt Porten denne Mistanke, og Osten paastod, at sandsynligviis havde Catharine selv begunstiget dette Forræderi, fordi hun derved fik en længe ønsket Leilighed til at bringe Klarhed i Forholdene. Det vilde unægteligt være et eiendommeligt Træk, om den gamle Cantsler, medens han spandt sine Rænker i det Haab derved at gjøre Poniatowskys Valg umuligt, netop brugtes af Catharine til at fjerne den Vanskelighed, som for hende var den væsentligste.

Orloffs Skinsyge var paa denne Maade blevet beroliget, men den kunde let paany vaagne. Catharine maatte derfor vedblive at vise stor Kulde mod Poniatowsky, hvad der iøvrigt heller ikke faldt hende vanskeligt, da hun ikke længere følte nogensomhelst Tilbøielighed for ham. Da Valget endelig var sat igjennem, anstillede hun sig derfor, som om hun ikke bekymrede sig videre derom. Begivenheden turde end ikke ret omtales ved Hoffet, og dog var hendes Andeel i Valget saa bekjendt, at den engelske Gesandt endog officielt lykønskede hende til Udfaldet. Den samme Ligegyldighed viste hun sin tidligere Elsker i hele den følgende stormfulde Tid. Men ingensinde vilde hun alligevel tillade, at Kronen berøvedes ham [1]).

Det var saaledes langtfra, at Catharines Handlinger ved denne Leilighed ledede af nogen machiavellistisk Dybsindighed. Det var snarere, som Panin udtrykte sig, «en Galskab, som man fandt sig i, til Gjengjæld for at hun opgav det paatænkte Giftermaal med Orloff.» [2]) Men medens han derfor tog dette Lune som en Tilskikkelse, imod hvilken han ikke vilde for-

---

[1]) See med Hensyn til hele denne Fremstilling Ostens Depescher af 3, 10, 14, 17. Aug., 11. Sept. og 9. Oct. 1764.

[2]) See Brev fra A Schumacher 6. Dec. 1763.

søge at gjøre nogen Modstand, var derimod Bestushews Opførsel en ganske anden.

Paa Grund af sin Forbindelse med Orloff kunde han ikke være velstemt mod Poniatowsky. Men hvad der dog blev mest afgjørende for den gamle Cantsler, var, at Rusland hidtil havde fulgt den Politik at begunstige det sachsiske Huus, for hvilket han ogsaa personlig fra gammel Tid nærede stor Velvillie. Hans Forslag gik derfor ud paa, at Rusland skulde understøtte Valget af en sachsisk Prinds; men viste dette sig at være umuligt, vilde han dog foretrække Poniatowsky for A. Czartorisky[1]). Som sædvanligt, optraadte han paa en lidenskabelig og plump Maade for at naae sit Maal. I Statsraadet var han hidsig, indviklede sig i Modsigelser og gjorde sig skyldig i vitterlige Usandheder, og udenfor Statsraadet intriguerede han med det sachsiske og østerrigske Cabinet, forraadte dem Sagens Stilling og aftalte med dem, paa hvilken Maade man bedst kunde modvirke Keiserindens Ønsker. Han blev grebet i dette Forræderi, og kun Erkjendtlighed for, hvad han i sin Tid havde været hende, kunde afholde Keiserinden fra igjen at sende ham i Forvisning. Men hvad der ikke kunde undgaaes, var, at han ved denne Opførsel ikke alene ødelagde den Sag, som han vilde forsvare, men ogsaa sin egen Stilling, og det var den første store Virkning af det polske Thronskifte, at Kampen mellem de to Medbeilere til den russiske Udenrigsstyrelse ved denne Leilighed blev endelig afgjort. Fra dette Øieblik af traadte Bestushew bort fra Skuepladsen, uden nogensinde at kunne gjenvinde en virkelig Indflydelse, hvortil hans Affældighed og øvrige Mangler heller ikke længere

---

[1]) See Geschichte des Falles von Polen, von Ssolowjoff, übersetzt von Spörer, Gotha 1865, p. 15—17.

gjorde ham skikket, og derimod blev Panin fra nu af den anerkjendte Styrer af den russiske Politik[1]).

Herved kom der en bestemtere Gang ind i Forholdenes Udvikling. Panin var mere fredelig end ærgjerrig. Han vilde derfor indskrænke sig til, ved fredelige Midler at styrke Ruslands Indflydelse hos dets Naboer, Sverige, Polen og Tyrkiet, det var i samme fredelige Hensigt, at han lagde Planen til en nordisk Alliance, der skulde hindre Frankrig fra at udstrække sin Magt over Ruslands Naboer, og det var endelig, ledet af samme Tanke, at han vilde holde Rusland udenfor Tydsklands Anliggender, som let kunde inddrage Staten i kostbare og aldrig nyttige Krige[2]). Da Freden nærmest truedes af de bourbonske Hoffer og deres Forbundne, maatte Panin søge Ruslands Alliancer i Berlin og London. Han satte ikke Pris paa at besidde Holsteen, fordi det netop kunde give Anledning til, at Rusland indblandedes i tydske Stridigheder, og han havde ingen Interesse af at holde det slesvigske Spørgsmaal aabent, for at det skulde tjene som Paaskud til en fremtidig Krig. Conseqventsen af hans Politik vilde endog føre ham til, ikke at ønske at bevare Besiddelsen af de tydske Lande, mod hvilke det gottorpske Holsteen kunde blive mageskiftede. Endelig maatte hans Fredsplaner tilraade ham at fastholde Ruslands gamle og naturlige Maal, saavidt muligt at bevare den bestaaende Regeringsform i Sverige, thi derved syntes Freden bedst at kunne sikkres fra denne Side. I begge disse to sidstnævnte Punkter, Forholdet til Danmark og Spørgsmaalet om den svenske Forfatning, paavirkedes Ministeren desuden meget af Holsteneren Casper v. Saldern, som

[1]) Ostens Depesche 1. Nov. 1763.
[2]) Ostens Depesche 8. Dec. 1764.

henimod Slutningen af 1763 kaldtes til Petersborg for at arbeide i de holsteenske Sager. Allerede for flere Aar siden var han hemmelig vundet af Bernstorff, og det lykkedes ham snart ved sin overlegne Dygtighed og Arbeidsevne at erhverve en stor Indflydelse paa den noget ubestemte og langsomme Panin.

8.

Det første Punkt, som under Indflydelsen af den foregaaede Personalforandring i Petersborg og af de polske Forhold klarede sig ud af Forvirringen, var Traktaten med Preussen, der undertegnedes d. 11. April 1764[1]). Foruden de vigtige Bestemmelser, som sikkrede de to Staters Samvirken i Polen, indeholdt denne Traktat navnlig to Artikler, der direkte berørte de danske Interesser. Den anden af Traktatens hemmelige Artikler erklærede det for at være et fælles Formaal at hindre Souverainitetens Indførelse i Sverige, men tilføiede dog, at en ligeligere Fordeling af Magten mellem Kongen, Raadet og Stænderne turde være det sikkreste Middel til at naae dette Maal[2]). I den tredie hemmelige Artikel tilsikkrede Preussen Storfyrsten «hans Besiddelser i Tydskland som Hertug af Holsteen samt lover under de Forhandlinger, der i Fremtiden maatte blive aabnede med det danske Hof angaaende Hertugdømmet Slesvig, at anvende sine gode Tjenester for at forskaffe H. K. H. en fuldstændig Tilfredsstillelse af hans retfærdige Fordringer.»[3])

---

[1]) Martens recueil des traités etc., Gøttingen 1791, vol. 1 pag. 89. Her findes imidlertid ikke de hemmelige Artikler om Sverige og om Slesvig, saalidt som Artiklen om de polske Dissidenter, cfr. Smitt: Frédéric II, Catharine et le partage de la Pologne p. 89—91.

[2]) See Artiklen hos Tengberg l. c. i Bilag A.

[3]) See Brev fra A. Schumacher 4. Mai 1764.

Denne sidste Bestemmelse var i alt Fald i den Henseende ubehagelig, at den gav Preussen en traktatmæssig Adkomst til at blande sig i de tilkommende Forhandlinger, hvad der aabenbart ikke vilde blive til Fordeel for Danmark.

Imidlertid havde Korff, i Overensstemmelse med den ovenomtalte Beslutning, i Begyndelsen af December (1763) erklæret i Kjøbenhavn, at hans Regering var villig til at træffe en Overenskomst om de svenske Anliggender og om Fornyelsen af Alliance-Traktaten af 10. Juni 1746, naar Danmark vilde fremkomme med Forslag derom i Petersborg. Saalænge der kun havde været Tale om at afslutte «en af de almindelige Traktater, der ikke give bestemte Rettigheder men kun Løfter og løse Forhaabninger, og som tilstaae Garanti for de Provindser, for hvilke ingen Garanti behøves, og derimod undtage derfra netop dem, hvis Besiddelse er omtvistet,» havde Bernstorff holdt sig tilbage, trods alle Ostens indstændige Advarsler imod, «af alle europæiske Magter at ville være den eneste, der viste Kulde mod Rusland.» Thi, som Bernstorff sagde, «den danske Regering ønskede Venskab med Keiserinden, men den vilde have Virkeligheden og nøiedes ikke med Skinnet, og Kongen følte ingen Tilbøielighed til at indtage en Plads mellem hendes Hofmænd[1].» Men nu syntes der at være en Mulighed tilstede for, at en Traktat af virkelig praktisk Betydning kunde opnaaes, og Osten fik derfor Fuldmagt til at foreslaae en saadan. Han skulde begjære, at Keiserinden forpligtede sig til at tilveiebringe en Overenskomst med Storfyrsten om Holsteen, den frie Forfatning i Sverige skulde sikkres, den Garanti, som Danmark vilde paatage sig for

[1]) See Ostens Depescher 20. Juli og 4. Oct., Bernstorffs af 10. Sept. og 5. Nov. 1763.

de russiske Besiddelser, maatte ikke gjælde Tyrkiet, og endelig tillodes det Osten, forsaavidt væsentlige Fordele for Forhandlingen derved kunde opnaaes, at love, at den danske Regering vilde understøtte Keiserindens Bestræbelser med Hensyn til det forestaaende polske Kongevalg[1]).

I April overleverede Osten Udkastet til denne Traktat, som Panin modtog med stor Tilfredshed, navnlig fordi Osten strax havde tilføiet Løftet angaaende det polske Kongevalg. Foreløbig fremmedes Sagen imidlertid ikke videre, thi de polske Forhold bleve snart saa vigtige, at de i længere Tid udelukkende optoge hele Opmærksomheden.

Bernstorff havde altid fulgt de polske Anliggender med en stor Interesse, thi han erkjendte Republikens overordentlige Betydning for Vedligeholdelsen af Ligevægten i Norden. Polens Uafhængighed havde derfor ogsaa været et af de Hovedformaal, som han havde villet opnaae ved den Coalition, han i Efteraaret 1763 havde søgt at bringe istand. Denne Plan var mislykket, og han havde foreløbig maattet lade sig nøie med at iagttage Begivenhedernes Udvikling, men han vedblev at betragte «det polske Spørgsmaal som det, der for Tiden af alle fortjente den største Opmærksomhed»[2]).

Saaledes som Forholdene i Polen vare, maatte det ansees som en heldig Begivenhed, at August den Tredie døde i October 1763. Polakkernes velgrundede Misfornøielse med det sachsiske Regimente kunde nu skaffe sig Tilfredsstillelse ad lovlig Vei, og Paaskuddet for den russiske Indblanding maatte bortfalde, efterhaanden som en ny Regering, der kunde støtte sig paa Folkets overveiende Fleertal, saae sig istand til at bringe Ro og Orden tilbage i Republiken.

---

1) See Instruktion af 9. og 12. Marts 1764.
2) See Instruktion af 10. Sept. 1763.

Frankrig og Østerrig ønskede nærmest, at Valget af en ny Konge skulde falde paa en sachsisk Prinds. Rusland, hvortil Preussen sluttede sig, vilde derimod udelukke enhver fremmed Candidat, for at et Medlem af den czartorisky'ske Familie og navnlig Poniatowsky kunde blive Konge. I Begyndelsen stillede den danske Regering sig neutral til disse to Partier. Mestral de St. Saphorin, der strax efter August den Tredies Død var bleven sendt til Warschau, fordi den danske Gesandt i Dresden, Schulenborg, nu ikke længere kunde fungere i Polen, var instrueret til «nærmest at holde sig til den franske Ambassadør, men uden dog derfor at fjerne sig fra Rusland og Czartorisky'erne, for hvem Kongen nærede den største Agtelse»[1]). Da Frankrig og kort efter ogsaa Rusland begjærede at kjende den danske Regerings Anskuelser om Valget, udtalte Bernstorff sig med stor Styrke til Fordeel for Republikens Frihed og Selvstændighed, men uden at erklære sig for nogen bestemt Candidat. Kun i Svaret til Rusland forekom der en betinget Antydning til Fordeel for den sachsiske Familie, men den var dog ikke stærkere, end at den vel kunde opfattes som en høflig Hensyntagen til et beslægtet Fyrstehuus, der ikke havde videre at betyde. Begge Partier vare tilfredse med Bernstorffs Svar, da ethvert af dem selvfølgelig paastod, at det alene havde Republikens Frihed og Selvstændighed for Øie[2]).

Efterhaanden klarede Forholdene sig saaledes ud, at det blev muligt bestemtere at bedømme Stillingen. Hvad der for det Første maatte ansees som utvivlsomt, var, at der ikke kunde være alvorlig Tale om en sachsisk Candidat.

---

[1]) See Instruktion 11. Nov. 1763.

[2]) See Depesche til Gleichen 12. Nov. 1763, til Osten 7. Jan. 1764.

I Landet selv fandtes der kun meget ringe Stemning for en saadan, Frankrigs Interesse for ham var mindre, end man efter Slægtskabsforholdet skulde have formodet, og i alt Fald ikke stærk nok til, at han under nogen Omstændighed kunde regne paa væbnet Understøttelse derfra[1]), og Østerrigs Holdning viste sig at være vaklende. Paa den anden Side stod derimod Catharine, fast bestemt paa at gaae til det Yderste for at sætte sin Villie igjennem og understøttet af Frederik den Anden, der frygtede for, at en fremmed Prinds skulde kunne gjengive Polen dets tabte Magt. Da Bernstorff nu desuden selv maatte erkjende, at Erfaringen ikke talte til Fordeel for en Forening mellem Sachsen og Polen, kunde han ikke Andet end ansee det for en Fordeel, at Frankrigs og Østerrigs Gesandter i April 1764 forlode Warschau, efter at have nedlagt en temmelig intetsigende Protest, og at den sachsiske Candidatur dermed var at betragte som opgivet. Men naar Valget saaledes var indskrænket til de indenlandske Candidater, var der ingen Tvivl om, at man i Polens Interesse maatte foretrække Poniatowsky med Czartorisky'erne for den gamle Kronfeldtherre Branicki, der støttede sig til Radziwill'er og Potocki'er. Endnu vissere var det, at denne Sidste aldeles ingen Udsigt kunde have ligeoverfor den russiske Indflydelse. Men uagtet Poniatowskys Valg saaledes maatte ansees for at være ligesaa sikkert som det under de nærværende Omstændigheder var ønskeligt, stod der dog endnu et vigtigt Punkt tilbage, nemlig at Valget afgjordes med en saa betydelig Stemme-Fleerhed, at det overvundne Parti ikke senere vovede at bestride det, thi en Borgerkrig vilde bedre end alt Andet afgive

[1]) See Correspondance secrète de Louis XV par Boutaric, I, p. 131—134.

et Paaskud for Ruslands fortsatte Indblanding i Polen. Bernstorff var derfor ganske villig til at love i Petersborg, at Danmark skulde gjøre sin Indflydelse i Polen gjældende til Bedste for Poniatowskys Valg. Naar denne Medvirkning ikke destomindre gjordes afhængig af, at Osten derved vilde kunne opnaae nogen Fordeel for sin Forhandling med Rusland, og naar det udtrykkelig paalagdes ham, at Løftet kun maatte optages i en hemmelig Artikel, var Grunden dertil den, at «Danmark dog aldrig vilde faae Deel i Fortjenesten og Æren, der med Rette udelukkende vilde tilfalde Keiserinden, men at det til Gjengjæld derimod alene kunde komme til at bære de andre Magters Bebreidelser og Vrede»[1]).

Den 7de September 1764 valgtes Poniatowsky til Konge i Polen under Navn af Stanislaus August, og den danske Regering modtog Efterretningen derom med Tilfredshed. Men desto betænkeligere maatte Bernstorff finde Maaden, hvorpaa Valget var foregaaet, og den store Rolle, som Rusland havde spillet derved. Ganske vist havde Keiserinden ved sin hensynsløse Opførsel stødt de andre Magter, og hun havde kastet sig ind i et Foretagende, der kunde komme til at koste Rusland uberegnelige financielle og militaire Offre. Heri laae en ikke ringe Fordeel, forsaavidt det derved blev hende saameget vanskeligere, i alt Fald i den nærmeste Fremtid, at udvikle nogen betydeligere Virksomhed paa andre Punkter, hvor den kunde være endnu farligere for Danmark, navnlig i Sverige. Men selv om hendes hele Ærgjerrighed indskrænkede sig til Polen, vilde Nordens Fremtid dog ligefuldt være udsat for store Farer, hvis det lykkedes hende at sætte sig fast i dette Land. Ligesaa overbeviist Bernstorff var om, at Frederik den

[1]) See Instruktion for Osten 12. Marts 1764.

Anden nærede alvorlige Planer imod Polens Integritet, ligesaa lidet troede han, at Catharine tænkte paa at benytte sig af Leiligheden til at bemægtige sig nogen Deel af Republikens Territorium[1]). Men Polens politiske Betydning vilde ligesaa fuldt være tilintetgjort, naar det styredes af Keiserindens Ambassadør i Warschau, som hvis det formeligt underlagdes den russiske Krone. Det virksomste Middel til at fjerne denne Fare vilde bestaae i, at en tilstrækkeligt mægtig Regering opfordrede Rusland til ufortøvet at rømme det polske Territorium, da den i modsat Fald vilde see sig nødt til ogsaa fra sin Side at intervenere. Men hverken Frankrig eller Østerrig var tilbøieligt til at foretage dette Skridt, og Bernstorff havde fuldkommen Ret, da han svarede den svenske Rigsraad, Grev C. F. Scheffer, at selv om den danske og den svenske Regering kunde blive enige med hinanden om at stille en saadan Opfordring til det russiske Cabinet, vilde den dog kun have til Virkning «at røbe, hvad en Fyrste sidst

---

[1]) Osten nægtede paa det Bestemteste, at Keiserinden nærede deslige Planer, see hans Depescher af 4. og 22. Oct., 9. og 16. Dec. 1763. De stemme heller ikke med Panins øvrige Politik og fredelige Charakteer og ligesaa lidet med den Ulyst, som det russiske Cabinet i Begyndelsen viste til at gaae ind paa Delingen af 1772. Kurd von Schlözer: Friederich der Grosse und Catharina die Zweite, Berlin, 1859, pag. 160 fgd. og Janssen l. c. pag. 40 have forgjæves søgt at godtgjøre det Modsatte. Naar den sidstnævnte Forfatter imod den overbevisende Behandling, som dette Punkt har fundet hos Smitt l. c. III pag. 18 fgd., anfører en Instruktion af 6. Nov. 1763, hvori Keiserinden baade taler om Incorporationer og andre dybe Planer imod Polen, maa det bemærkes, at dette Dokument, der, saavidt vides, kun findes trykt i den af Fyrst Czartorisky foranstaltede Samling af Aktstykker: Pologne par le comte d'Angeberg (Pseudonym), Paris 1862, pag. 3-11, vistnok tør antages at være uægte. Det angives at være fundet 1794 i det russiske Gesandtskabs Archiv i Warschau, men Formen, Udtrykkene og hele Indholdet gjøre det sandsynligt, at dette Dokument er af moderne og tendentiøs Oprindelse.

af Alt bør lade komme tilsyne, nemlig en afmægtig Vrede»[1]). Der var saaledes intet Andet for den danske Regering at gjøre end at haabe paa Fremtiden og stole paa, at det nok skulde lykkes Stanislaus August og hans Onkler efterhaanden at styrke Polen saa meget, at det ved sin egen Magt kunde see sig istand til at unddrage sig det russiske Formynderskab.

I denne Henseende havde Bernstorff store Forhaabninger, thi han var overtydet om, «at Czartorisky'erne Intet vilde forsømme for at gjøre Republiken lykkelig og for at bevare dens Friheder og Rettigheder»[2]), og han nærede ingen Tvivl om, at Stanislaus August vilde vise sig sin nye Krone værdig[3]). Han kjendte desuden meget nøie Republikens Forfatningsforhold og forstod derfor strax,

[1]) See Depescher til Schack af 7. og 28. April 1767.

[2]) Depesche til Osten 21. Januar 1764.

[3]) Det var ikke alene Bernstorff, der ansaae Poniatowskys Valg som en lykkelig Begivenhed. I en Indberetning, der findes i A. Theiners: Vetera monumenta Poloniæ et Lithauaniæ etc., Romæ 1864, IV, 2, pag. 96, skriver den pavelige Nuntius: «Kongen har Talent, Kundskaber og den mest levende Lyst til at reformere og til, om det lod sig gjøre, paa een Dag at hæve hele Landet og hele Nationen til samme Høide som de andre mere civiliserede Nationer,» men ved Siden deraf antyder han tillige, at Kongen ikke besad Overlæg og Sindighed i tilstrækkelig Grad. Det var denne sidste Mangel, der senere saa stærkt fremtraadte; derimod viste han altid god Villie og stor Fædrelandskjærlighed. Som det sees, nævner Beretningen Intet om den Svaghed i Charakteren, som efter Historikernes Paastand var den meest fremtrædende Egenskab hos ham, og som endog skulde have været den nærmeste Aarsag til hans Valg. Heller ikke Osten kjendte denne Mangel hos sin mangeaarige fortrolige Ven, og senere da Repnin beklagede sig over Kongens Svaghed, tilføier han i en Beretning udtrykkelig, at man ikke længere «i ham gjenkjender den tidligere Privatmand,» see Repnins Depesche af 2. Jan. 1766 hos Ssolowjoff l. c. pag. 40. Da Bestushew betingelsesvis og Frederik den Anden ubetinget anbefalede hans Valg, støttede begge deres Forventning om, at man ikke i ham vilde finde en altfor umedgjørlig Nabo, ikke paa nogen eiendom-

hvor de Reformer bare hen, som Czartorisky'erne havde begyndt at gjennemføre paa den i Mai 1764 sammentraadte Convocationsrigsdag. I Modsætning til Ludvig den Femtende, der i sædvanlig Uvidenhed handlede imod sine egne Hensigter, da han i en hemmelig Instruktion til Breteuil skrev, at «alle Magter burde interessere sig for de Fædrelandsvenner, der forsvarede deres Frihed og Forfatning»[1], indsaae Bernstorff, at Hensigten med disse Forandringer netop var at styrke Kongemagten og at afskaffe det med en ordnet Regering uforenelige liberum veto, hvorfor ogsaa alle de Magter, som ønskede, at Polen skulde blive et livskraftigt Led i det europæiske Statssystem, maatte ledsage disse Bestræbelser med deres oprigtigste Ønsker[2]). Han fulgte derfor med den største Interesse den Række af indviklede Manøvrer, gjennem hvilke Czartorisky'erne søgte uformærket at naae deres Maal, og han frygtede kun for, at den russiske Regering skulde træde hindrende i Veien for Gjennemførelsen.

melig Charakteersvaghed hos ham, men alene derpaa, at han ikke i oeconomisk Henseende var en uafhængig Mand, see Ssolowjoff l. c. p. 16 og 20. Havde de tillagt ham hiin Egenskab, vilde de formodentlig ogsaa snarest have frygtet for, at den skulde bringe ham i Afhængighed af hans tvende Onkler, og senere klager man virkelig netop over, at dette var Tilfældet, see Repnins Depescher af 2. Jan. og 21. Aug 1766 hos Ssolowjoff l. c. p. 40-41, og Frederik den Andens Depesche af Nov. 1767 hos Smitt l. c. I, p. 111. Sandsynligvis er denne meget omtalte Svaghed først kommet frem, da han befandt sig i Forhold, som han ikke kunde magte, og laa maaskee mindre i Charakteren end i den Uvished, som han vistnok deelte med Mange, om hvad der under de vanskelige Forhold var rigtigst at gjøre.

[1]) See Correspondance secrète de Louis XV, pag. 330—331, cfr. Flassan l. c. VI, pag. 134 fgd., 527.

[2]) See Ostens Depescher 16. Oct. 1764 og 4. Januar 1765. Om liberum veto see Hüppe: Verfassung der Republik Polen, Berlin 1867, pag. 146 fgd.

I Begyndelsen gik Alt godt, hvad enten det nu var, at Keiserindens Opmærksomhed udelukkende optoges af Spørgsmaalet om Poniatowskys Valg, saa at hun for Tiden ikke lagde videre Mærke til, hvad der iøvrigt foregik i Polen[1]), eller, hvad der ikke er usandsynligt, at den russiske Regering i Grunden ikke havde Noget imod, at Polen indtil en vis Grad reiste sig af sin Afmagt. Naturligvis kunde denne Eftergivenhed aldrig strække sig saavidt, at det russiske Cabinet skulde finde sig i, hvad Traktaterne af 8de Juni 1762[2]) og af 11te April 1764 udtrykkelig havde erklæret for at være uforeneligt med Ruslands og Preussens Sikkerhed, nemlig at den republikanske Forfatning afløstes af et uindskrænket og arveligt Monarchie. Men derimod kunde det vel stemme med Ruslands Interesser, at den polske Konges Magt styrkedes saa meget, at han sattes istand til at blive en nyttig Bundsforvant ligeoverfor Tyrkiet og saaledes kunde erstatte Tabet af den østerrigske Alliance[3]). Var dette den russiske Regerings Tanke, saa deeltes den i alt Fald ikke af Frederik den Anden, thi det stemmede aldeles ikke med hans Planer, at Polen bragte bedre Orden i sine indre Anliggender og samlede nye Kræfter. Uafbrudt forestillede han derfor Catharine, at disse Reformer havde en langt større Betydning, end hun

[1]) See Ostens Depesche af 19. Juni 1764.

[2]) Denne Traktat er første Gang trykt fuldstændigt hos Smitt l. c. I. p. 157 fgd.

[3]) At dette var det russiske Cabinets Tanke, udtaltes udtrykkelig af Saldern, da han i Foraaret 1766 var sendt til Berlin, see Salderns Depesche af 20. Mai 1766 hos Smitt l c. I. p. 101 fgd. Det Samme synes at fremgaae af Catharines Svar til den polske Afsending Gadomsky i 1763 og af Beretningen om den preussiske Gesandt Rexins Intriguer i Constantinopel, see Smitt l. p. 92-95, 96 fgd. Janssen l. c. p. 38-40 har intet Andet at anføre herimod end den ovenomtalte mistænkelige Instruktion af 6. Nov. 1763.

troede, og at de vilde føre til et militairt Despoti, som kunde blive farligt for Naboerne. Tilsidst lykkedes det ham at bevæge Keiserinden til at modsætte sig Gjennemførelsen af de czartorisky'ske Reformer[1]), men det synes, at hun væsentligst lod sig bestemme dertil af andre Hensyn og navnlig af Frygt for, at Frederik den Anden skulde slutte sig til den østerrigske-franske Alliance og saaledes forstyrre hendes store Plan om et nordisk Forbund[2]). Hendes Modstand mod Reformerne var derfor i Begyndelsen ikke meget bestemt; i alt Fald bevarede hun endnu sin velvillige Stemning uforandret og hun synes snarere dengang at have været betænkt paa at fjerne end paa at fremkalde Vanskeligheder for Stanislaus og hans Regering[3]).

Den danske Regering var ikke istand til, med Virkning at kunne gribe ind i de heftige Kampe, for hvilke Polen

---

[1]) See Ostens Depescher af 18. og 29. Januar, 13. Aug. 1765 cfr. Frederik den Andens Brev til Catharine af 30. October 1764 hos Ssolowjoff l. c. p. 23 og hans Depesche af Novbr. 1767 hos Smitt l. c I. p. 112 fgd.

[2]) See Panins Depesche til Repnin 12. Febr. 1765 hos Ssolowjoff l. c. p. 38-39 og Salderns ovenanførte Depesche 20. Mai 1766 hos Smitt l. c. I. p. 101 fgd.

[3]) Et interessant Bidrag til den polske Konges Charakteristik og til Oplysning om Catharines Tænkemaade haves i et Brev, som hun i 1765 skrev til Panin i Anledning af, at Stanislaus havde beklaget sig til hende over nogle Toldforanstaltninger, som Frederik havde truffet, see Ssolowjoff l. c. p. 25: »Jeg tilstaaer«, skriver hun, »at jeg forskrækkedes over den Ild, hvormed den første Deel af dette Brev er skrevet. Det er herligt affattet men aldeles upassende! Oh, hvor vilde De have skjældet, hvis jeg havde skrevet et saa glimrende men for mine Interesser saa skadeligt Brev! Jeg beder Dem sætte den polske Konge paa samme Fod, hvorpaa De har sat mig. De vil derved berede ham den største Lykke, navnlig en rolig og forstandig Regering. Læg Tømme paa hans Livlighed og tillad ham ikke at vise for megen Aand paa Bekostning af det Nyttige«.

nu efterhaanden blev Skuepladsen. Men Bernstorff greb enhver Leilighed, som frembød sig, til paa anden Maade at være Stanislaus August nyttig. I Paris arbeidede han paa, at den franske Regering skulde anerkjende Kongen og sende et Gesandtskab til Warschau, for i alt Fald diplomatisk at støtte Republiken mod den russiske Ambassadørs Overmod[1]). Men da kort efter Kaunitz foreslog, at de to Hoffer samtidigt skulde anerkjende Stanislaus August, trak Bernstorff sig tilbage, dobbelt tilfreds med, at hans Bestræbelser nu ikke længere behøvedes, thi han var sig vel bevidst, at Keiserinden vilde tage ham det meget ilde op, hvis hun erfarede, at han havde arbeidet paa at indskrænke hendes Overvægt i Warschau[2]).

Der dannede sig endog en fortsat hemmelig Forbindelse mellem Danmark og Polen, kun kjendt af Bernstorff og de to Czartorisky'er, foruden naturligvis af de to Konger. Forslaget dertil kom fra Czartorisky, der udtalte Ønsket om at kjende den danske Regerings «System» og at træde i fortrolig Forbindelse med den. I sit udførlige Svar herpaa sagde Bernstorff, at «det kunde passe sig for tydske og italienske Stater at antage det østerrigske eller det franske eller det engelske System, men Danmark kjendte kun sit eget System og det bestod i saavidt muligt at sikkre de Lande Ro og Uafhængighed, som omgave det eller for hvilke det følte Interesse». «Kongen havde sat sig to Maal, det ene var at ende de lange og uheldbringende Stridigheder, som adskilte de forskjellige Grene af hans Huus, det andet gik ud paa at forøge de danske Stater, dog ikke ved Hjælp af voldsomme Midler og ved Uret men ved fredelige Traktater». Frankrig var en Magt, som ikke kunde undertrykke Europa

---

[1]) See Instruktion til Gleichen 23. Marts 1765.
[2]) See Hermann l. c. V. p. 387 og Janssen l. c. p. 53.

men var bestemt til at bevare Ligevægten og som «efter den Maade, paa hvilken den regeres, kan gjøre meget Godt eller megen Skade». Depeschen ender med disse Ord: «Dersom Hans Polske Majestæt agter at vedligeholde sin Krones Uafhængighed ligesom Kongen vil opretholde sin, dersom han er bestemt paa ikke at tillade nogen anden Magt at foreskrive ham de Principer og Interesser, som han skal følge, men forlanger at kunne lade sig frit bestemme af sin egen Indsigt og sine egne Sympathier — dersom Hans Polske Majestæt dernæst finder det stemmende med sine Interesser og sit System at knytte et sandt Venskab med Kongen, saa byder denne sig med Glæde dertil. Der behøves ingen Traktat eller formelig Alliance; Alt hvad der udfordres, er Tillid, Oprigtighed og Taushed. De to Konger ville indbyrdes meddele hinanden, hvad det kan være dem af Vigtighed at vide, de ville gjøre hinanden alle de Tjenester, som de formaae, de ville i Overensstemmelse arbeide til deres fælles Maal, de ville gjensidigt lette deres Undersaatters Samhandel, de ville med eet Ord opfylde alle Venskabets Pligter imod hinanden — Alt under den eneste Betingelse af den dybeste Taushed, og hele Planen falder sammen af sig selv, saasnart den betroes en hvilkensomhelst anden Magt»[1]). Czartorisky modtog med Glæde dette Tilbud[2]), og fra Foraaret 1765 bevarede Bernstorff saaledes en fortrolig Forbindelse med den polske Regering, uden at lade sig afskrække ved Hensynet til Rusland. De Raad, han ved Hjælp af denne Forbindelse fra Tid til anden gav Czartorisky, bare altid Præget af hans dybe Interesse for Polen, og da Asseburg i Slutningen af 1765 afløste Osten som Gesandt i Petersborg, paalagdes det ham,

[1]) See Instruktion for St. Saphorin 23. Marts 1765.
[2]) See Instruktion for St. Saphorin 18. Mai 1765.

af al Magt at virke for Republikens Vel, «thi Nordens Ligevægt fordrede, at den vedblev at bestaae»[1]).

I een Sag var Bernstorff dog uenig med den polske Regering, nemlig i Spørgsmaalet om Dissidenternes Stilling.

For rigtigt at bedømme den danske Regerings Forhold til denne Sag, der kom til at udøve en saa skjæbnesvanger Indflydelse paa Polens Skjæbne, maa man fremfor Alt erindre sig, hvilken overordentlig Betydning det religiøse Spørgsmaal paa den Tid havde. Minderne fra Trediveaarskrigen og de Forfølgelser og Undertrykkelser, for hvilke Protestanterne ogsaa i den seneste Tid havde været udsatte i catholske Lande, gjorde, at enhver protestantisk Regering følte det som sin Pligt at tage sine Troesfællers Forsvar, hvor de end befandt sig. Paa Grund af sin dybe religiøse Følelse tog Bernstorff rimeligvis denne Pligt alvorligere end nogen Anden. Snart saae man ham derfor optræde hos den franske Konge til Fordeel for de Reformerte i Guienne, snart forsvarede han hos den østerrigske Regering Protestanterne i Nedre-Østerrig; da Arvingen til Hessen antog den catholske Religion, var det Bernstorff, som bragte en Forbindelse istand mellem de vigtigste protestantiske Fyrster for at værne om de fyrstelige Børns og Befolkningens Troesrettigheder, og corpus evangelicorum var i hans Øine endnu fremdeles Palladiet for den rette Tro, som han ikke vilde tillade Frederik den Anden i Syvaarskrigens Begyndelse at misbruge til noget politisk Øiemed. Hvad særligt de polske Protestanter angik, da havde de altid søgt Beskyttelse hos den danske Konge, navnlig paa Grund af den nære Forbindelse mellem Danzig og Danmark, og de sendte derfor ogsaa i Begyndelsen af 1764 Deputerede til

[1]) See Instruktion til Asseburg 5. Septbr. 1765.

Kjøbenhavn for at beklage sig over den Maade, paa hvilken de behandledes i deres Fædreland[1]).

Det var væsentlig fra det religiøse Synspunkt, at Bernstorff antog sig Dissidenternes Sag, men han saae tillige, at den havde en vigtig politisk Side. Det var ikke alene de Par hundrede protestantiske Familier, som beklagede sig. Ogsaa de græsktroende Polakker vare Gjenstand for Undertrykkelse, ikke blot i religiøs Henseende men ogsaa i deres borgerlige og Eiendoms-Rettigheder. Det var maaskee noget overdrevent, naar den russiske Regering selv anslog Antallet af de græske Troesbekjendere i Polen til en Femtedeel af hele Landets Befolkning, men i alt Fald var det meget betydeligt, og ingen fornuftig Regering kunde miskjende den uhyre Fare, der laae i, at en saa anselig Deel af Folket vænnedes til at søge sin Støtte i Rusland og til snarere at betragte sig som dette Lands Undersaatter end som Polakker. Det var allerede kommet saa vidt, at græske Prælater, der vare udnævnte af den russiske Regering, udøvede geistlig Myndighed i polske Provindser og gjorde Paastand paa Sæde i Senatet, som Repræsentanter for den græsk-catholske Befolkning[2]). Det var paa høi Tid, at Regeringen søgte at tilfredsstille denne Deel af Nationen og bestræbte sig for at samle Alle, uden Hensyn til Troesbekjendelsen, omkring Rigets truede Selvstændighed.

Bernstorff antog derfor med saa meget større Rolighed at kunne opfylde sin Pligt mod sine polske Troesfæller, som Tilfredsstillelsen af deres retfærdige Fordringer tillige vilde tjene til at afvende en stor politisk Fare fra Republiken. I Marts 1764 instrueredes altsaa St. Saphorin

[1]) See om Dissidenternes Stilling i Polen: Hüppe l. c. p. 226-32.
[2]) See Hermanns Geschichte Ruslands V. p. 411.

til i Polen at begjære Forbedring i Dissidenternes Stilling[1]), medens Osten fik Ordre til at støtte deres Sag hos den russiske Regering og forlange, at den russiske Ambassadør i Warschau skulde instrueres i denne Retning[2]). Foreløbig fandt denne Opfordring dog kun en temmelig kjølig Modtagelse i Petersborg, og Bernstorff beklagede sig over, at man «tilsidesatte denne saa ophøiede Sag for underordnede Interesser, der ikke engang burde kunne sammenlignes med den»[3]).

Men det var ikke Dissidentersagens Bestemmelse saaledes at skulle skydes tilside. Ogsaa Frederik den Anden fulgte dette Spørgsmaal med stor Opmærksomhed, men med ganske andre Hensigter end Bernstorff. Det var for ham ikke nogen Følelsessag men desto mere en vigtig politisk Interesse. Efterat Sverige havde mistet sin tidligere store Betydning i Europa, var Preussen bleven den første protestantiske Magt paa Fastlandet, og denne fremtrædende Stilling maatte allerede gjøre det til en Nødvendighed for Frederik den Anden at antage sig de polske Protestanter. Men en endnu langt mægtigere Opfordring for ham laae deri, at han forlængst havde indseet, at bedre end noget andet vilde dette Spørgsmaal kunne tjene ham i hans Planer mod Polen.

I den Traktat, som han den 8de Juni 1762 sluttede med Peter den Tredie, havde han indført en Bestemmelse om, at de polske Dissidenter skulde gjenindsættes i deres tidligere Rettigheder, baade religiøse og borgerlige[4]), og denne Artikel var i det Væsentlige gaaet over i Trak-

---

[1]) See Instruktionerne 24. Marts og 15. Mai 1764.
[2]) See Instruktion 24. Marts 1764.
[3]) See Depesche til St. Saphorin 2. Oct. 1764.
[4]) See denne Traktat hos Smitt l. c. I. p. 164-165.

taten af 11te April 1764[1]). Støttende sig herpaa, opfordrede han nu Keiserinden til i Forbindelse med Preussen at gjøre Forestillinger i Warschau. Catharine viste imidlertid kun ringe Tilbøielighed til at tage sig virksomt af denne Sag, og foreløbig havde Frederik den Andens Opfordring ikke større Virkning end Bernstorffs. Men han lod sig ikke afvise. I en udførlig Memoire fornyede han sin Begjæring til Keiserinden, paaberaabte Traktater og Menneskerettigheder og forlangte i Religionens og Philosophiens hellige Navn, at Dissidenterne i Polen i enhver Henseende, og navnlig ogsaa med Hensyn til politiske Rettigheder, skulde sættes paa samme Fod som Catholikerne[2]). Det var vanskeligt at modsætte sig en Fordring, der støttede sig paa den nylig undertegnede Traktat og som desuden i og for sig var vel begrundet, og endnu betænkeligere var det at udsætte sig for, at Frederik den Anden skulde blive fortydelig og nærme sig til Østerrig og Frankrig eller at den græske Kirke, der stadigt androg hos Keiserinden om hendes Beskyttelse i Polen[3]), skulde beskylde hende for Ligegyldighed og Ugudelighed. Saaledes besluttede Catharine sig da til at træde aktivt op i Warschau. Men saavel i den Memoire, der i Ruslands og Preussens fælles Navn overleveredes den 14de Sept. 1764[4]), som ogsaa i Panins Instruktion til Repnin af 13de Oct. s. A.[5]) indskrænkede Fordringen om Dissidenternes Ligestillelse sig dog væsentligst til det religiøse Omraade, og det synes, som

---

[1]) See denne hemmelige Artikel hos Smitt I. p. 89-90.

[2]) See om disse gjentagne Opfordringer af Frederik den Anden hos Smitt I. p. 116-120.

[3]) See Instruktion til Kayserling 1. April 1763 hos Ssolowjoff l. c. p. 14.

[4]) See A. Theiners Vetera monumenta etc. IV, 2, p. 63-64, cfr. Janssen l. c. p. 55.

[5]) See hos Ssolowjoff l. c. p. 29.

om Keiserinden ikkė var utilbøielig til at lade sig nøie med en deelvis Opfyldelse af Fordringerne. De andre ikke-catholske Regeringer opfordredes til at slutte sig til de af Rusland og Preussen foretagne Skridt i Warschau, og selvfølgelig undlod Danmark ikke at efterkomme denne Opfordring[1]).

Bernstorff var tilfreds med denne Vending af Sagen, men Frederik den Anden var det ogsaa og med mere Grund. Thi han havde nu opnaaet, hvad han vilde. Han havde bragt Keiserinden til officielt at optræde i Sagen med bestemte Fordringer, og den var blevet en Æressag for hende. Han trak sig fra nu af tilbage i anden Linie og overlod det til hende at føre Sagen igjennem. Adskilligt synes endog at tyde hen paa, at han underhaanden bestyrkede Polakkerne i deres Modstand[2]), hvad der forresten aldeles ikke behøvedes. Thi det lykkedes snart Geistligheden at fremkalde den voldsomste Gjæring i hele Landet. Det var, som om Statens Tilværelse vilde udsættes for den største Fare, hvis Dissidenterne fik nogle Rettigheder tilbage, som de i tidligere Tid forfatningsmæssigt havde besiddet, uden at Staten deraf havde følt nogensomhelst Ulempe, og det paastodes, at Rusland og Preussen lagde an paa at skabe et ikke-catholsk Parti paa Landdagen, der kunde bruges til at umuliggjøre enhver Regering[3]), ret som om man ikke alle-

---

[1]) See Depesche 1. Dec. til Osten, 8. Dec. 1764 til Saphorin. I Begyndelsen holdt Sverige sig tilbage fra Deeltagelse i Dissidentersagen. Grunden dertil laae imidlertid ikke i nogen politisk Fremsynethed hos det svenske Cabinet men i et Forlangende fra Frankrig, see Schacks Depesche 6. Juli 1764. Da derfor den franske Regering kort efter forandrede Anskuelse, sluttede Sverige sig strax til de andre Magters Forestillinger, see Schacks Depesche 7. August 1764.

[2]) See Smitt l. c. I. p. 121-122, 126-129.

[3]) See Theiners Vetera monumenta, IV, 2, p. 69-71 og Stanislaus Augusts Brev til Rzewusky hos Ssolowjoff l. c. p. 44.

rede med største Lethed og for et Par hundrede Daler kunde kjøbe et Landbud, til at sprænge Landdagen ved sit liberum rumpo, der dog endnu i Polen fastholdtes som en hellig og uantastelig Frihed. Istedetfor altsaa at adskille de religiøse Fordringer fra de politiske, hvortil Rusland selv havde givet Anvisning, eller, hvad der vilde have været endnu bedre, at søge at vinde Keiserindens Samtykke til Forfatnings-reformerne imod selv at give efter i Dissidenterspørgsmaalet, afslog Landdagen med den største Forbittrelse enhver Ind-rømmelse, uden at tænke paa Følgerne[1]).

Alt gik nu, som Frederik den Anden ønskede det. Catharine følte sig dybt krænket over at hun, der meente at have gjort særdeles Meget for Polen og dets Konge, afvistes paa en saadan Maade. Hun erklærede høitideligt, at hun vilde sætte Sagen igjennem, og allerede i Begyndelsen af 1765 talte Panin om at bruge Magt[2]). Fra nu af blev Dissidentersagen Krigsraabet i de blodige Kampe, som førte til Delingen af 1772, og Frederik den Anden kunde med Stolthed skrive, at dette Spørgsmaal «havde lagt Sæden til alle paafølgende Uroligheder og Krige»[3]).

Med dyb Sorg saae Bernstorff denne Sag tabe sin religiøse Charakteer og neddrages i den politiske Strid, for at bruges som Vaaben mod de czartorisky'ske Reformer. Han vilde ikke opgive Dissidenternes Sag, thi han ansaae den for retfærdig, og han frygtede for, at deres Skjæbne vilde blive haardere end nogensinde før, dersom de fremmede Magter nu trak sig tilbage. Han vedblev derfor at deeltage

[1]) See Stanislaus Augusts Brev 20. April 1765 til Keiserinden hos Ssolowjoff l. c. p. 24 og om Czartorisky'ernes Magtesløshed, sammesteds p. 40 fgd.

[2]) See Instruktion til Repnin 12. Febr 1765 hos Ssolowjoff l. c. p. 38-39.

[3]) See Oeuvres de Frédéric le Grand, VI. p. 15.

i de Forestillinger, som de ikke-catholske Regeringer fra Tid til anden gjorde i Warschau[1]), og han søgte desuden ved Hjælp af sin fortrolige Forbindelse med Czartorisky og Kongen at overtyde disse om den politiske Nødvendighed af, snart at bringe dette Spørgsmaal til Ende. Navnlig fremhævede Bernstorff, hvorledes Frederik den Andens Opførsel tydeligt nok beviste, at denne ikke ønskede, at der skulde gjøres virkelige Indrømmelser til Dissidenterne, thi mere end alle andre Grunde maatte denne Omstændighed tilraade den polske Regering, saa hurtigt som muligt, at berøve ham, Polens værste Fjende, et Vaaben, som han øiensynligt ønskede at bevare for sine fremtidige Planer[2]). Paa samme Tid glemte Bernstorff imidlertid heller ikke at indskærpe Dissidenterne, at «deres sande Interesse fordrede, at de inderligt og oprigtigt sluttede sig til deres Konge, overtydede ham om, at deres Fordeel tillige var hans og foretrak hans Beskyttelse for den tvivlsomme og altid hadefulde Bistand, som de kunde finde i fremmede Magters Vaaben»[3]). I Petersborg endelig opfordrede Bernstorff indstændigt til Maadehold og advarede mod en Politik, «der let vilde gjøre Polen til Bytte for en Magt, som muligvis nærede ganske andre Tanker end Rusland, og som stærkt saae ud til, med den Iver, den ved denne Leilighed lagde for Dagen, at forene visse mindre religiøse og uinteresserede Hensigter og Planer, der ikke ganske vare frie for at bære Præget af en betænkelig Kjærlighed til Næstens Gods»[4]).

---

[1]) See saaledes Erklæring, afgivet i 1766, hos Theiner: Vetera monumenta IV, 2 p. 113-114.

[2]) See Depesche til St. Saphorin 14. Sept. 1765.

[3]) See ligeledes Depesche til St. Saphorin 14. Sept. 1765. En Opfordring til Dissidenterne om at indgaae en Confederation fremkom et Aar senere i Panins Instruktion til Repnin 15. Sept. 1766, see Ssolowjoff l. c. p. 31.

[4]) See Depescher til St. Saphorin af 1. Novbr. og til Asseburg

Det var vistnok en uheldig Tanke af Bernstorff at bringe Dissidentersp ørgsmaalet frem under de daværende Forhold i Polen, og dette Feilgreb bliver ikke mindre, om det end med Rette kan siges, at hans Initiativ ikke fik nogen praktisk Virkning, og at Spørgsmaalet alligevel vilde være fremkommet ved Frederik den Andens Bestræbelser. Men Bernstorff handlede af en hæderlig Bevæggrund og hans politiske Blik havde rigtigt ladet ham erkjende, at dette Spørgsmaal maatte løses af den polske Regering, hvis det ikke skulde berede Republikens Undergang. Hans Feil laae deri, at han ikke ret beregnede, hvorvidt den polske Regering dengang var stærk nok til at kunne løse dette Spørgsmaal paa en for Dissidenterne tilfredsstillende Maade. Men i denne Henseende maa det bemærkes, at Osten, der saa grundigt kjendte Polen, gjentagende forsikkrede, at alle Klager let og hurtigt vilde kunne afhjælpes, saasnart Polakkerne saae, at det var Alvor med Magternes Forestillinger. Efter hans Paastand kom Vanskelighederne væsentligt kun fra Storcantsleren af Lithauen, hvorimod Kongen og Palatinen af Røde-Rusland vare gunstigt stemte for Dissidenterne[1]). Senere blev det ganske vist umuligt for den polske Regering med dens bedste Villie at gjennemføre Foranstaltninger til Fordeel for Dissidenterne, men det er tvivlsomt, om det vilde have været ligesaa umuligt, hvis Regeringen strax havde fulgt Bernstorffs Raad og Ønsker. Det synes idetmindste, at Modstanden i Begyndelsen hovedsageligen kom fra den polske Adel, som havde bemægtiget sig en stor Deel Landsbyer og Jordeiendomme, der havde tilhørt

af 8. og 22. Novbr. 1766. — Jfr. om Dissidentersagens videre Gang Denkwürdigkeiten des Freiherrn v. d. Asseburg, Berlin, 1842 p. 147 fgd.

[1]) See Ostens Depescher 1. Jan., 19. Marts og 12. Juli 1765.

den græske Kirke, og som nu frygtede for at blive nødt til at tilbagegive sit Rov[1]). Men denne Modstand vilde det neppe have været saa vanskeligt at overvinde som det derimod blev, efterat den jesuitiske Geistlighed havde faaet Tid til at fanatisere Befolkningen.

9.

Under disse Begivenheder havde Forhandlingen om den dansk-russiske Traktat ganske ligget hen. Det var i April 1763, at Osten havde meddeelt Panin det danske Udkast, men uagtet Cantsleren havde lovet ufortøvet at skulle fremlægge sit Modforslag, nærmede dog Aaret sig stærkt sin Slutning, uden at Sagen endnu var naaet videre.

Bernstorff havde aldrig ret stolet paa, at Keiserinden meente det alvorligt med disse Forhandlinger, og han indskærpede derfor nu ogsaa Osten at forholde sig rolig og ikke at vise nogen Utaalmodighed[2]). Osten forklarede imidlertid Forhalingen ganske naturligt. Det gik ikke den danske Regering værre end alle andre, som førte Forhandlinger i Petersborg, og den russiske Handelstraktat med England skred ikke hurtigere fremad. «Under en saa virksom Keiserinde som den nuværende, kunde en saadan Langsomhed vistnok forundre mere end under den foregaaende Regering, men i Virkeligheden var den nuværende Keiserindes Virksomhed af den Beskaffenhed, at den vel kunde foraarsage ligesaamegen Langsomhed som den afdødes Ligegyldighed. Naar man har altformeget for paa eengang og vil gjøre Alt selv, bringer man sædvanligvis Intet til Ende. Saaledes gik det her, og naar desuden den Minister, som skulde understøtte Keiserinden i hendes Arbeide, uagtet sin naturlige Langsomhed, vilde udføre Alt selv, maatte Forbauselsen høre op». Men

[1]) See Hermanns Geschichte Ruslands V. p. 385.
[2]) See Depescher til Osten af 22. Septbr. og 29. Dec. 1764.

dertil kom, at forskjellige uforudseelige Omstændigheder havde bidraget til end yderligere at forhale Sagen. Keiserindens Reise til, Riga, Opstandsforsøget i Schlüsselburg og Ivans Død, det polske Kongevalg og flere Dødsfald i Panins Familie vare Begivenheder, som hver paa sin Maade havde medført en Standsning i alle Regeringssager[1]).

Dette var efter Ostens Overbevisning den virkelige Aarsag til det lange Ophold, Sagen havde lidt, og Saldern, som havde for Skik at styrke sine Forsikkringer med drøie Eder, svor paa, at der ikke var nogen anden Grund. Men ved Siden deraf havde der ganske vist været forskjellige Vanskeligheder af mere underordnet Natur, som først efterhaanden vare blevne overvundne.

Blandt disse var Preussens hemmelige Modstand mod enhver Tilnærmelse mellem Danmark og Rusland den betydningsfuldeste, om end ikke den virksomste. Frederik den Anden vilde ikke dele den russiske Alliance med nogen anden Magt og bestræbte sig ved alle Midler for at isolere Rusland og saaledes gjøre sit Venskab mere værdifuldt. Han søgte derfor at hindre et Forbund mellem Keiserinden og England, og endnu mere var en Traktat mellem Rusland og Danmark ham imod, thi den kunde danne Begyndelsen til en Familiepagt mellem de forskjellige Grene af det oldenborgske Huus, der nødvendigvis vilde blive skadelig for Preussen[2]). Ved Hjælp af sin private Brevvexling med Catharine søgte han derfor at opvække hendes Mistro mod den danske Regering, men hans Ord nød ikke stor Tiltro, navnlig efter at man havde grebet ham i hemmelige Forhandlinger i Constantinopel, der endog senere gave An-

---

[1]) Ostens Depescher 17. Juli og 20. Nov. 1764.

[2]) Bernstorff til Osten 24. Marts 1764, see ogsaa Oeuvres de Frédéric le Grand VI. p. 15.

ledning til ubehagelige Forklaringer mellem Panin og den preussiske Gesandt, Grev Solms, idet Cantsleren erklærede, at man havde Bevis ihænde for, at de kongelige Forsikkringer vare fuldstændigt usandfærdige[1]).

Større Indtryk gjorde det derimod paa Keiserinden, da den russiske Gesandt i Wien i Løbet af 1764 indberettede, at den danske Regering hemmelig arbeidede paa at faae det lübeckske Coadjutorvalg anerkjendt. Hun saae en Underfundighed af Danmark i, under nærværende Omstændigheder, at ville føre denne Sag videre, da det efter hendes Mening var en Forudsætning fra begge Sider, at Opgivelsen af dette Valg skulde udgjøre en af Betingelserne i den tilkommende Overenskomst om Mageskiftet af Holsteen. Bernstorff vilde meget nødigt give Afkald paa en Erhvervelse, der berørte Holsteen saa nær, og forsaavidt han i Slutningen af 1756 i et Brev til Catharine havde stillet en saadan Afstaaelse i Udsigt, dersom de daværende Forhandlinger for den Priis lode sig bringe til Ende, kunde han nu med Rette betragte dette Løfte som bortfaldet med dets Forudsætning. Han havde imidlertid et endnu bedre Forsvar mod Beskyldningen for Underfundighed, idet han kunde godtgjøre, at Ordren til den danske Gesandt i Wien var givet langt tidligere, end Forhandlingerne vare gjenoptagne med Rusland[2]). Men han kunde dog ikke derved forhindre, at dette Incidenspunkt jo fik en blivende Indflydelse paa Traktatens Indhold.

Endelig var det ogsaa lykkedes Regeringen i Kiel at gjøre stor Allarm over nogle Domænesalg i Slesvig og i den kongelige Deel af Holsteen, idet den mindede om, at for nogle Aar siden havde den danske Konge paaberaabt sig

[1]) See Ostens Depescher 1. Febr., 22. Marts, 16. Aug. 1765, cfr. Smitt l. c. I. p. 96-99.

[2]) Instr. til Bachoff 19. Marts og 26. Nov. 1763.

sin eventuelle Arveret for at forbyde Storfyrsten en lignende Disposition, da denne nemlig vilde reise Penge ved at foretage nogle Hugster i de holsteen-gottorpske Domæneskove. Men ogsaa her var det ikke vanskeligt at bevise, at medens den af Peter i sin Tid paatænkte Mishandling af Skovene opoffrede Fremtiden for at opnaae en øieblikkelig Gevinst, vilde derimod det begyndte Domænesalg forøge Statens aarlige Indtægt af de solgte Eiendomme. Bernstorff oplyste saaledes[1]), at det Domænegods, som hidtil var solgt i Holsteen, tidligere i det Høieste havde indbragt 12,000 Daler om Aaret, hvorimod det nu var solgt for 1,200,000 Daler, hvoraf Halvdelen skulde forblive indestaaende i de solgte Eiendomme paa første Prioritet og, forrentet med 4 pCt., altsaa vilde give Staten en aarlig Indtægt af 24,000 Daler. Kun paa disse Vilkaar solgtes Domænegods, og kunde en passende Priis ikke opnaaes, skeete intet Salg, hvad der navnlig havde været Tilfældet i Slesvig.

Disse og lignende Misforstaaelser kunde i Øieblikket fremkalde en Misstemning, men havde dog ingen væsentlig Indflydelse paa Forhandlingerne, og der er ingen Grund til at antage, at det var med Overlæg og af Mistro til den danske Regering, at det russiske Modforslag lod saalænge vente paa sig[2]). Men endelig fremkom det den 3die Dec. 1764.

Saasnart dette Contraprojekt var ankommet hertil, svarede Bernstorff foreløbigt, at den danske Regering i det Hele var tilfreds dermed, idet han kun forbeholdt sig at foreslaae nogle mindre betydelige Forandringer, og et Par Uger efter afgik de endelige Instruktioner til Osten[3]).

---

[1]) Depesche til Osten 31. Jan. 1765.

[2]) Anderledes dømmer Tengberg l. c. p. 25-26.

[3]) Den første Depesche er af 12te, den endelige Instruktion af 31te Januar. Naar Tengberg l. c. p. 33 i denne Opsættelse af det

Den danske Regering var ikke ganske tilfreds med de tre hemmelige Artikler. Naar den første fastsatte den Hjælp, som Danmark skulde yde Rusland, hvis dette Rige angrebes af Tyrkiet, gjorde Bernstorff i Almindelighed gjældende, at ligesom i det Hele en ubegrændset gjensidig Defensiv-Garanti var en meget ulige Byrde for de to Contrahenter, da Rusland med sine udstrakte Grændser kunde angribes af mange Magter, hvorimod Danmark fornuftigvis kun kunde frygte for Angreb fra Sveriges Side, saaledes vilde ogsaa en Garanti ligeoverfor Tyrkiet kun tjene til at ødelægge den hele danske Handel paa Levanten, uden i Virkeligheden at gavne Rusland det Mindste. Men han vidste tillige, at Keiserinden ikke vilde opgive denne Garanti. Den var allerede optaget i Traktaten med Preussen, den udgjorde en af de russiske Hovedfordringer under Forhandlingerne om den engelske Handelstraktat, og Cantsleren erklærede, at den vilde blive en ufravigelig Betingelse i alle fremtidige Traktater, ikke saa meget for den fastsatte Hjælps egen Betydning, som fordi den contraherende Magt ved en saadan Bestemmelse blev personlig interesseret i, at Tyrkiet ikke af egen Drift eller paa Grund af fremmed Opfordring brød Freden. Bernstorff indskrænkede sig derfor med Hensyn

---

endelige Svar seer et Bevis paa, at den danske Regering forstillede sig ligeoverfor Rusland og vilde trække Tiden ud for imidlertid at see, hvorledes Forholdene udviklede sig i Sverige, er dette en overdreven Skarpsindighed af Forfatteren. Sagen var vel saa vigtig, at den kunde fortjene at overveies et Par Uger, og i denne Mellemtid correspondere̥de Bernstorff slet ikke med Schack, uden forsaavidt han den 12. Jan., altsaa strax efter Modtagelsen af det russiske Modforslag, skrev til Gesandten, at han i Hovedsagen billigede, hvad dette bestemte med Hensyn til Sverige, men at »Kongen ikke pleiede at tage forhastede Beslutninger om vigtige Sager og derfor vilde overveie Sagen omhyggelig, før han svarede«.

til denne Artikel til at forlange, at Rusland forpligtede sig til at holde den meget hemmelig, for at den ikke skulde komme til Portens Kundskab. Den anden hemmelige Artikel havde sat Sagen om det lübeckske Coadjutorvalg i Forbindelse med det holsteenske Spørgsmaal og forlangte, at den danske Regering skulde lade Sagen henstaae i dens nuværende Stilling. Herimod indvendte Bernstorff, at selv om det maatte blive det endelige Resultat af de tilkommende Forhandlinger om det holsteenske Mageskifte, at Danmark opgav den ved hiint Valg erhvervede Ret, kunde Rusland dog i alt Fald ikke forlange, at man nu skulde handle, som om denne Opgivelse allerede var skeet. Alt hvad Rusland kunde ønske, var, at Danmark ikke uden Nødvendighed og frivillig førte Sagen videre for Tiden, men kom Stadfæstelsen fra Wien, kunde man ikke nægte at modtage den, og døde Biskoppen, maatte Arveprinds Frederik idetmindste foreløbig blive hans Efterfølger, selvfølgelig uden at man derved foregreb en senere Overenskomst. Endelig havde den tredie hemmelige Artikel, der handlede om Sverige, faaet en ny Affatning, som ikke var uden Betænkelighed. Men af Grunde, der i det følgende Afsnit skulle fremstilles, troede Bernstorff dog at burde modtage den, som den forelaae. Kun misbilligede han, at Artiklen udtalte en Dadel over Raadet, fordi det havde ladet Sverige deeltage i Syvaarskrigen, og han gjorde gjældende, at dels var denne Bemærkning ikke paa sin Plads i Traktaten dels passede den i alt Fald ikke i den danske Konges Mund, da han ikke i sin Tid officielt havde gjort nogen saadan Betragtning gjældende hos det svenske Rigsraad.

Det var disse Forandringer, som Osten fik Ordre til om muligt at opnaae. Lykkedes det ham ikke, skulde han dog ikke derfor nægte at undertegne Udkastet, som det var;

kun skulde han i dette Tilfælde, samtidigt med at undertegne, lade en Erklæring tilføre Protokollen, hvorved han nærmere fastsatte Meningen af den anden hemmelige Artikel, saavelsom et Forbehold med Hensyn til den for det svenske Rigsraad stødende Sætning i den tredie hemmelige Artikel. I samme Aktstykke skulde han endvidere omtale den svensk-danske Traktat af 25de April 1750, for saaledes middelbart at faae en Anerkjendelse af denne Overenskomst, som Rusland havde vægret sig ved at nævne i Traktaten selv.

Osten kom snart til den Overbevisning, at det maaskee nok lod sig gjøre at opnaae den ønskede Forandring i Artikel 2, men da Keiserinden selv havde affattet Artikel 3, vilde hun ikke høre Noget om, at den skulde undergaae nogen Forandring. Han vilde imidlertid ikke give efter før i yderste Nød og erklærede derfor til Panin, at at han ikke havde Fuldmagt til at undertegne, hvis ikke de foreslaaede Forandringer antoges. Panin svarede, at Keiserinden i saa Fald vilde see sig i det beklagelige Tilfælde at maatte betragte Forhandlingerne som endte, hvorom Osten næste Dag skulde faae en udførligere Memoire. Osten gik bort, men da han forudsaae, at denne Meddelelse let kunde blive af en saa ubehagelig Natur, at det vilde falde meget vanskeligt for ham, at gjenoptage Forhandlingerne, efter at have modtaget den, vendte han kort efter tilbage til Panin og sagde, at vel overskred han derved sine Instruxer, men han vilde dog tage paa sig at undertegne Artikel 3, hvis Artikel 2 blev forandret efter hans Ønske, og idet han iøvrigt forbeholdt sig at gjøre sin Regerings Anskuelse med Hensyn til Artikel 3 gjældende i en skriftlig Erklæring. Panin blev saa fornøiet over denne uventede Afgjørelse, at han strax indrømmede Artikel 2 og uden mindste Vanskelighed modtog Erklæringen, der endte med en Udtalelse

om, at «Traktaten af 1750 confidentielt var meddeelt Keiserinden» [1]).

Saaledes undertegnedes Forsvarsforbundet mellem Danmark og Rusland den 11. Marts 1765 [2]).

De contraherende Magter lovede at forsvare hinanden gjensidig i Besiddelsen af deres Lande i Europa. Til den Ende forpligtede de sig, i Tilfælde af Angreb, til indbyrdes at understøtte hinanden med 8 Linieskibe og 4 Fregatter, istedetfor hvilke Danmark dog, hvis det var den Angrebne, kunde vælge, af Rusland at forlange en Hjælp til Lands af 12000 Mand. Den russiske Garanti skulde imidlertid ikke omfatte den tidligere gottorpske Deel af Slesvig, forsaavidt Storfyrst-Thronfølgeren gjorde sine Fordringer derpaa gjældende, men Keiserinden forbandt sig til at anvende alle sine gode Tjenester, for at de Stridigheder, som angaaende denne Deel af Slesvig bestode mellem Kongen og Storfyrsten, kunde blive bilagte ved en Convention (Art. 3). Af de tre hemmelige Artikler fastsatte den første, at Danmark, i Tilfælde af at Tyrkiet angreb Rusland, kunde vælge istedetfor den ovennævnte Sø-Hjælp at betale 400,000 Rubler aarlig. Den anden Artikel angik det holsteen-gottorpske Spørgsmaal og bestemte, at man, uden at afvente Storfyrstens Myndighedsalder, i samme eller næste Aar skulde begynde Forhandlinger om en Provisional-Traktat til Afgjørelse af alle Stridigheder angaaende Slesvig og Holsteen. Iøvrigt vedtoges ingen egentlig Basis for de forestaaende Forhandlinger, idet Mageskiftet kun nævntes som en blandt flere mulige Løsninger [3]).

---

[1]) See Ostens Depesche 4. Marts 1765.

[2]) Denne Traktat er hidtil ikke trykt.

[3]) Denne Deel af Artiklen lyder i Originalsproget saaledes:

Ihro Keiserliche Mayestät — erklären — dass Sie — Sich engagiren und zusagen «mit dem allerfordersamsten und zwar

Sluttelig omhandlede Artiklen det lübeckske Coadjutorvalg, som Kongen med de ovenfor angivne Indskrænkninger lovede at lade forblive in statu quo indtil Videre. Den tredie og sidste Artikel udtalte endelig, at det var begge Regeringer af særlig Vigtighed, at Sveriges Frihed og lovmæssige Regeringsform opretholdtes, men da i den senere Tid fremmed Indflydelse havde forstyrret Ligevægten mellem de tre Statsmagter, saa at Krig var begyndt og nye Skatter vare paalagte uden Rigsstændernes Samtykke, og da herved Forfatningens Aand udsattes for at forvanskes «til den ene eller den anden Side,» vilde de contraherende Magter være betænkte paa at hindre saadant og agtede derfor stadigt at lade deres Gesandter i Stockholm derom pleie Raad og dertil virke med forenede Kræfter[1]). En fjerde paatænkt Artikel om Anerkjendelsen af Kongevalget i Polen, hvortil Kongen, som ovenomtalt, havde erklæret sig villig, bortfaldt, fordi Valget og Anerkjendelsen allerede havde fundet Sted, før Traktaten blev undertegnet.

---

annoch vor der erlangten Majorennitet Sr. Keiserl. Hoheit, durch einige in diesem oder dem nächstfolgenden Jahre, von beiden hohen Contrahenten zu ernennende, mit sattsamen Instructionen versehene Ministres, ein solches arrangement-provisionel zu treffen und errichten zu lassen, dass dadurch alle bisherige obgewaltete Differenzien, es mögen dieselben das Herzogthum Schleswig oder Holstein angehen, auf die allerconvenableste Art und Weise, es sei durch eine Permutation oder sonsten, dergestalt gänzlich applaniret werden mögen, dass, so bald höchstbesagte Ihro Keiserl. Hoheit zu dero Mündigkeit gelanget sein werden, durch die hohe Vermittelung Ihro Keiserl. Mayestät und Anwendung aller bonorum officiorum, die wirkliche Vollziehung desselben bewerkstelligt und solchergestalt alle Gelegenheit zu irgend einigem Missvergnügen oder Irrung zwischen beiden hohen Theilen sogleich jetzt und in Zukunft abgewendet und eine der nahen Verwandschaft gemässe genaue und standhafte Freundschaft unter ihnen auf ewig gestiftet und gesichert werden möge.»

[1]) Texten findes trykt hos Tengberg i Bilag C.

Denne Traktat havde kostet den danske Regering stor Taalmodighed og betydelige Pengeoffre, thi foruden Saldern, som allerede i længere Tid havde oppebaaret en Pension herfra, var der ogsaa Andre, hvis Velvillie havde maattet kjøbes. Saaledes modtog den bekjendte Fyrstinde Daschkow, til hvem Panin troede sig at være Fader og som var det Orakel, han altid raadspurgte, 12000 Rubler for sin Medvirkning, dog uden at Panin havde nogen Kundskab om, endsige Deel i, denne Liberalitet. Men til Gjengjæld vandt den danske Regering ogsaa vigtige Fordele ved Traktaten. Det spændte eller i alt Fald usikkre Forhold til Rusland var bleven afløst af en nær Forbindelse, det holsteenske Spørgsmaal var rykket et vigtigt Skridt fremad mod sin Løsning — som Datidens diplomatiske Sprog udtrykte sig, Spørgsmaalets an var afgjort, dets quomodo stod endnu kun tilbage —, og endelig var en Overeensstemmelse med Hensyn til Grundsætningerne opnaaet i den svenske Forfatningssag.

Den Forbindelse, i hvilken Danmark var traadt til Rusland, skjulte ikke nogen Afhængighed, og endnu mindre tænkte Bernstorff sig en saadan Følge af Traktaten. Men den kunde ganske vist blive det, hvis den danske Regering af Frygt for at støde Rusland og derved fjerne Udsigten til en endelig Overeenskomst om Holsteen, altfor ængsteligt fulgte Keiserindens Politik. Bernstorff var opmærksom paa denne Fare, og samtidigt med at give Ordre til at undertegne Traktaten, skrev han til Osten: «dersom Keiserinden har til Hensigt, under Venskabs Maske at berøve Kongen hans Uafhængighed og at paatvinge ham sine Anskuelser og sine Fjendskaber, som ligge udenfor Alliancen, da vil hun ikke blive tilfreds med os, thi ingen Interesse, ingen Bevæggrund skal bringe Kongen til nogensinde at glemme, hvad han er

og hvad han skylder sig selv»[1]). Osten trøster sig med, at «4 Aar er Grændsen for Storfyrstens Mindreaarighed og altsaa for den provisionelle Traktat, hvis Opfyldelse er Gjenstand for alle mine Bestræbelser. Men jeg haaber tillige, at dette Tidspunkt skal blive Grændsen for al den Føielighed, som Kongen vil komme til at vise det russiske Hof»[2]). At det vilde være nødvendigt at vise nogen Føielighed mod Rusland, var ham klart, thi det var hans Overbevisning, «at der vel maaskee var andre Alliancer, af hvilke Danmark for Tiden tilsyneladende kunde drage større Fordeel end af den russiske, men intet Hof i Europa vilde kunne berede den danske Regering saa store Forlegenheder som det russiske, hvis den havde den Ulykke at komme i Uenighed med det»[3]).

Foreløbig havde Danmark ikke bundet sig videre, end Tilfældet allerede havde været ved den ældre Traktat af 1746, nemlig til et begrændset gjensidigt Forsvar mod Angreb, og Ligheden mellem de to Magter var endog bevaret saa fuldkomment, at den mindre ydede nøiagtigt ligesaa Meget som den større. End ikke under de mundtlige Forhandlinger var der fra russisk Side berørt Noget om Ønskeligheden af, at Danmark tiltraadte den saakaldte store nordiske Alliance, hvortil Keiserinden havde lagt Planen og som Panin havde omfattet med stor Iver. Som bekjendt, skulde den indbefatte Rusland, Preussen, England og Danmark, og Sverige paa den ene Side, Polen paa den anden Side skulde knyttes til dette mægtige Forbund, som var bestemt til at danne Modvægten mod den bourbonske Familiepagt, hvortil Østerrig antoges snart at ville slutte sig. Bernstorff havde stundom tænkt sig en

---

[1]) See Depesche 31. Jan. 1765.
[2]) See Depesche 8. Decbr. 1764.
[3]) See Depesche 5. Febr. 1765.

mere indskrænket Alliance mellem de forskjellige Grene af det oldenburgske Huus, altsaa netop et saadant Forbund, som Preussen frygtede, og hvori Danmark og Sverige tilsammen, baade ved deres forenede Magt og deres Beliggenhed, vilde have kunnet indtage en jævnbyrdigere Stilling ligeoverfor Rusland. Men om Keiserindens Plan sagde han, «at det var et meget indviklet og udstrakt System, der i flere Henseender var forskjelligt fra det, som Kongen hidtil havde anseet for stemmende med sine Interesser. Det var muligt, at Kongen vilde indlade sig derpaa, men vist var det, at hvis han bestemte sig dertil, vilde det først skee, naar han havde opnaaet tilstrækkelig Sikkerhed»[1]). Osten havde derfor med Omhu sørget for at holde Kongens Selvbestemmelsesret fri, og han havde ladet Vedkommende forstaae, at under alle Omstændigheder maatte det holsteenske Spørgsmaal være fuldstændigt ordnet, før der kunde blive Tale for Danmark om en slig Alliance[2]). Saldern sagde til Osten «med sin sædvanlige Naivitet, at han ikke var dum nok til at troe, at Kongen nogensinde vilde gaae ind paa en saadan Alliance, og at det var Grunden til, at han havde forhindret, at den bragtes under Omtale, før den provisionelle Traktat var sluttet, for at Kongen ikke altfor tidligt skulde nødes til at betage Keiserinden hendes Illusioner med Hensyn til en Sag, der laae hende ligesaameget paa Hjertet som Panin»[3]).

Spørgsmaalet om Holsteens Afstaaelse havde efterhaanden gjort betydelige Fremskridt i det russiske Cabinets Omdømme, og det var navnlig Saldern, der med stor Energi og Dygtighed vidste at overvinde alle Vanskeligheder. Panin

[1]) Depesche til Osten 5. Juni 1764.
[2]) Ostens Depescher 11. Mai, 29. Juni og 8. Dec. 1764.
[3]) Depesche fra Osten 8. Dec. 1764.

var efter sine politiske Anskuelser meget tilbøielig til at opgive Holsteen, men, frygtsom og ubestemt som han var, turde han ikke drive derpaa, fordi han frygtede for, at Storfyrsten engang, naar han besteg Thronen, skulde gjøre ham ansvarlig for Opgivelsen af Familiens Stamland. Saldern satte imidlertid Mod i ham, forestillede ham Gjældens Størrelse, de idelige Processer, som førtes og tabtes i Wetzlar, og Umuligheden af Fællesskabet med Danmark[1]), og paa den anden Side sørgede han for, at Storfyrsten aldrig hørte Holsteen omtale uden som en Besiddelse, man snarest muligt burde see at komme af med. Han havde derfor været det danske Gesandtskab behjælpelig med at forsikkre sig hele Storfyrstens Omgivelse, og lige indtil Tjenerne var den kjøbt til at udtale sig i den angivne Retning[2]). Keiserindens Betænkeligheder var det vanskeligst at overvinde, thi hun gjorde den Indvending, at «hun ikke kunde opgive Peter den Førstes Plan, der havde bestaaet i at beholde fast Fod i Tydskland, hvorfor han havde giftet sin Niece med Mecklenborg og sin Datter med Holsteen-Gottorp.» Men Saldern, der kjendte de russiske Archivers Hemmeligheder bedre end nogen Anden, kunde forsikkre hende, at Peters Plan havde været en ganske anden. «Han vilde have hele Finland, give Sverige Norge, lade Danmark til Erstatning faae Holsteen tilligemed Hamborg og Lübeck og endelig gjøre Hertugen af Gottorp til Konge i Sverige. Dette havde været Keiserens Tanke, men den lod sig nu ikke længere udføre»[3]). Endvidere ansaae Keiserinden Danmark for fransksindet, men Saldern beviste hende, at Frankrig altid havde

---

[1]) Brev fra A. Schumacher til Bernstorff 6. Dec. 1763.

[2]) A. Schumachers Brev 24. Jan. 1764.

[3]) Cfr. hermed Carlson: om Fredsunderhandlingarne åren 1709-1718, pag. 125 og 133.

foretrukket Sverige for Danmark, og at den danske Regering nødvendigvis i det svenske Forfatningsspørgsmaal vilde komme i Strid med den franske[1]).

Saaledes var man endelig kommet saa vidt, at Holsteens Afstaaelse var fastsat i Principet, det var endvidere saagodtsom afgjort, at Storfyrsten ikke vilde beholde Æquivalentet, men overlade det til den eutinske Linie, endelig var det bestemt, at Forhandlingerne snarest muligt skulde aabnes i Kjøbenhavn og betroes til den derværende Gesandt Korff i Forbindelse med Saldern. Alt dette var saa fordeelagtigt som muligt for Danmark, og navnlig var det en væsentlig Gevinst at faae en lille tydsk Fyrste til Nabo i Oldenburg og i Eutin, istedetfor at have Rusland der. Instruktionen for de russiske Befuldmægtigede var allerede affattet af Saldern. Den var saa tilfredsstillende for Danmark, som det overhovedet kunde ventes, og der var givet de russiske Underhandlere saa frie Hænder, at de formeentligen vilde kunne slutte Forhandlingerne, uden at behøve at indhente yderligere Samtykke fra Petersborg[2]). Salderns Afreise opsattes imidlertid endnu noget paa Grund af en Misforstaaelse, der opstod mellem de to Regeringer i de svenske Anliggender, men som dog efterhaanden fjernedes.

Det tredie Hovedpunkt i Forholdet til Rusland var det svenske Forfatningsspørgsmaal, og det var, idetmindste efter Ostens Mening, maaskee muligt netop i dette Spørgsmaal at finde en Modvægt mod det Tryk, som Rusland gjennem den holsteenske Forhandling var istand til at øve paa Danmark, forsaavidt nemlig som Keiserinden var skinsyg

[1]) Brev fra A. Schumacher 30. Dec. 1763.
[2]) Ostens Depescher 8. Dec. 1764, 14. Marts og 27. Aug. 1765.

paa den franske Indflydelse i Sverige. Ved at stille sig mellem disse to Medbeilere, kunde den danske Regering maaskee nøde Rusland til at vise sig mere medgjørlig og hensynsfuld mod Danmark.

10.

I en endnu høiere Grad end det holsteenske Spørgsmaal, kan Forholdet til Sverige siges at være Hovedpunktet i hele Bernstorffs Politik, og langt mere end nogen tidligere dansk Minister siden H. Sehesteds og Griffenfelds Dage, var han gjennemtrængt af Overbevisningen om, at en ærlig og inderlig Forbindelse mellem de to Lande var ligemeget i begges velforstaaede Interesse. Det havde været hans Haab, at det skulde lykkes ham at grunde et stærkt og varigt Forbund mellem Danmark-Norge og Sverige, som, mere eller mindre støttet paa Frankrig, kunde sikkre begge Riger mod udvortes Farer og sætte dem istand til i Fred at udvikle deres indre Hjælpekilder. Men Erfaringen havde lært ham at nedstemme disse Forventninger. Hvis hans Bestræbelser allerede i Danmark mødte Vanskeligheder i Erindringen om Fortidens Fjendskab, saa var man i Sverige, med enkelte Undtagelser, blandt hvilke C. F. Scheffer var den betydeligste, endnu saa betaget af Mistro mod og Skinsyge paa Danmark, at en oprigtig Forbindelse mellem de to Rigers Politik havde vist sig at være umulig. Til Gjengjæld for de væsentlige Tjenester, som Bernstorff uafbrudt ydede den svenske Regering, havde han vistnok modtaget de skjønneste Forsikkringer, men overalt og i alle Spørgsmaal, selv i dem, hvor Sveriges Interesse skulde synes at falde fuldstændig sammen med Danmarks, havde han tillige gjort den Erfaring, at det svenske Diplomati, navnlig saalænge det styredes af Høpken, altid underhaanden modarbeidede hans Planer og søgte at udbrede Mistillid til hans

Hensigter. Uden at agte paa hans fortrolige Advarsler imod at indblande Sverige i de store europæiske Krige uden Nødvendighed, havde den svenske Regering kastet sig ind i Syvaarskrigen, der aldrig kunde bringe den nogen virkelig Fordeel og tvertimod med en til Vished grændsende Sandsynlighed, baade udadtil og i Landets indre Forhold, maatte medføre de farligste Følger Men desuagtet havde han efter bedste Evne støttet Sverige. Omvendt derimod, da det gottorpske Spørgsmaal i 1762 truede Danmark med en ulige Krig, var det ikke langt fra, at Sverige endog havde forenet sig med Danmarks Fjender[1]). Dette skete vel ikke, og hidtil idetmindste havde den ydre Fred været opretholdt mellem de to Lande. Men ogsaa denne sidste beskedne Rest af den danske Regerings oprindeligt saa omfattende Program vilde øiensynligt udsættes for den største Fare, hvis den svenske Forfatning forandredes og Friheden afløstes af Enevældet.

Nutildags ansees ikke sjeldent Enevældet som Glandspunktet i Sveriges Historie og Frihedstiden som dets Fornedrelsesperiode. Men dengang, da man endnu havde Carl den Tolvtes Regering og Arved Horns Styrelse i frisk Minde, og Gustav den Tredies Glands endnu ikke havde blændet Nogen, var Opfatningen en ganske anden, og der fandtes neppe en eneste Statsmand i Europa, der ikke ansaae Enevældets Indførelse i Sverige som eensbetydende med Gjenoptagelsen af en ødelæggende Krigspolitik. Der maatte derfor være den største Opfordring for Bernstorff til at søge at forhindre, at den svenske Forfatning forandredes til Fordeel for den kongelige Myndighed, ikke fordi Sveriges Magt i og for sig var

[1]) See saaledes Lovise Ulrikes Journal i Axel Fersens historiska Skrifter, 3die Deel pag. 318, cfr. Brev fra Frederik den Anden til Lovise Ulrike af 4. April og 21. Mai 1762, sammesteds pag. 327 og 329.

farlig, idetmindste at dømme efter de Erfaringer, som man havde gjort under den pommerske Krig, men fordi det kun vilde blive til Fordeel for Naboerne, hvis de to nordiske Lande ødelagde hinanden i en frugtesløs Kamp. Han kunde ikke engang smigre sig med det usikkre Haab, at en enevældig Konge paa Sveriges Throne nu bedre end tidligere vilde indsee, at det var i Sveriges ligesaavel som i Danmarks Interesse, at et godt og idetmindste fredeligt Forhold bestod mellem de to Lande, thi det var ikke ubekjendt for Nogen, at ligesom Adolf Frederik ikke vanslægtede fra sine gottorpske Forfædre i Had mod Danmark, saaledes fortjente ogsaa Louise Ulrike kun altfor vel det Tilnavn, som Bernstorff altid gav hende: «Danmarks uforsonligste Fjende». Hun lagde ingen Dølgsmaal paa, at den første Brug, hun agtede at gjøre af Magten, saasnart hun fik den, skulde være at erklære Traktaten af 1750 om det gottorpske Holsteen for ugyldig, at bryde Prinds Gustavs Forlovelse med den danske Prindsesse Sophie Magdalene og at forsøge paa at berøve Danmark Norge.

Naar Bernstorff saaledes af al Magt søgte at bevare den frie Forfatning i Sverige, handlede han iøvrigt ikke i nogen udelukkende dansk Interesse, men befandt sig i fuld Overensstemmelse med selve det svenske Folks daværende Ønsker. Thi hvor heftigt end Hatterne og Møsserne kæmpede om Magten, var dog ingen af Partierne tilsinds at overdrage den til Kongen, og denne Uvillie mod Enevældet var ikke alene begrundet i egenkjærlige Hensyn, men fremkaldtes hovedsagelig ved Frygten for, at Magten skulde blive misbrugt. Alle Sveriges bedste Mænd vare paa den Tid endnu enige om at ønske Friheden bevaret, om de end kunde strides om Enkeltheder og om de end stundom nærmede sig Hoffet, for ved dets Hjælp at overvinde Modstanderne. Saavist

som man ikke vil frakjende disse Mænd Evne til at bedømme Forholdene eller Kjærlighed til deres Fædreland, saa lidet kan man paastaae, at den frie Forfatning i Sverige øiensynlig maatte føre til Landets Svaghed og Ødelæggelse, og at den danske Regering netop lagde an paa, at dette skulde blive Følgen af den indre Partikamp. Atter og atter kommer Bernstorff i sine Depescher tilbage til at beklage denne ulykkelige Tilstand, og med oprigtig Glæde knyttede han Forhaabninger til ethvert «Pacificationsforsøg», som C. F. Scheffer gjorde. Selvfølgelig kunde han ikke ønske, at Sverige skulde blive stærkt nok til at true Danmarks Selvstændighed, men Intet kunde fornuftigvis ligge fjernere fra hans Ønsker, end at Sverige efterhaanden skulde opløses i indre Kampe, thi det var netop hans første og aldrig ganske opgivne Tanke, at en Forbindelse mellem et stærkt Sverige og et samlet Danmark alene vilde være istand til sikkre begges Fremtid.

Ligesaa lidt som man saaledes kan fordømme Bernstorff for det Maal, han satte sig i sin svenske Politik, ligesaalidt kan man bebreide ham den Maade, paa hvilken han arbeidede henimod det. Han indblandede sig i Sveriges indre Anliggender og anvendte under Rigsdagssamlingerne sin Indflydelse for at støtte Forfatningen, men selv under de mest kritiske Forhold undlod han aldrig at fremhæve til sine Venner i Sverige, at han kun gjorde det saavidt og i den Retning, de selv bestemte det[1]). Blandt de Midler, som han anvendte, var ganske vist ogsaa Penge. Ordentligvis indskrænkede dette sig imidlertid til, at det danske Gesandtskab tilstod et eller andet Medlem af det secrete Utskott (der omtales en Reutersvärd, Ziebeth osv.) en Pension af nogle hundrede

[1]) See Bernstorff til Schack 5. Nov 1763, 25. Aug. 1764, 17. Marts og 22. Sept. 1764.

Daler for at blive holdt i Kundskab om det Vigtigste af, hvad der forefaldt paa Rigsdagen. Kun ganske undtagelsesvis og i særdeles betydningsfulde Tilfælde indlod den danske Regering sig paa at søge at indvirke paa Resultatet ved at bidrage til Kjøb af Stemmer. Men dels har man i høieste Grad overdrevet Størrelsen af de Summer, der af den danske Regering uddeeltes under Rigsdagene, som om Danmarks Finantstilstand ikke af sig selv forbød en saadan Ødselhed, dels maa det ogsaa bemærkes, at Bernstorff kun fandt sig i at benytte dette sidste Middel, naar hans Modstandere allerede anvendte det, og han, saa at sige, var tvunget dertil, hvis han ikke vilde staae værgeløs. Det er saa langt fra, at Bestikkelsessystemet i Sverige i nogen væsentlig Grad skyldtes ham, at han tvertimod altid beklagede denne Kræftskade i det svenske offentlige Liv, og det vilde være meget ubilligt at beskylde de danske Gesandter i Stockholm, for at de viste nogen stor Iver for at anvende Penge, thi de gave sig altid Mine af ikke at forstaae finere Antydninger, som gjordes til dem i denne Retning, og naar det tilsidst ikke længere var dem muligt at fortsætte dette Spil, giorde de uendelige Vanskeligheder, før de betalte. Men naar det svenske Hof selv og naar andre fremmede Regeringer til alle Sider kjøbte Stemmer, var det formeget forlangt, at den danske alene skulde afstaae fra dette Middel, af reen Kjærlighed til Dyden[1]).

[1]) Naar Tengberg l. c. p. 32 bebreider Scheffer, at denne anvendte Bestikkelse ved Rigsdagen 1765, er dette ubilligt. Scheffer, der altid var meget tilbøielig til at gjøre sig Illusioner, hengav sig ved enhver Rigsdags Begyndelse til det glade Haab, at dennegang idetmindste skulde Borgernes Dyd vise sig stærkere end alle Fristelser. Dette var navnlig Tilfældet, da Rigsdagen af 1765 nærmede sig, og Bernstorff var meget tilfreds med denne Udsigt, see Depesche til Schack af 23. April 1763. Men

Saaledes var den danske Regerings Politik i Sveriges indre Forhold ikke mindre forsvarlig end klar og bestemt. Den beskyttede Friheden, der var ligesaameget i Sveriges som i Danmarks Interesse. Den bandt ikke sin Politik til nogen anden Regerings, men arbeidede sammen med dem, der havde samme Formaal som den selv. De andre skiftede Parti og vare snart for snart mod Friheden, den danske Regering alene fulgte ufravigelig den samme Politik, uden at skjule den og uden at vakle.

Saaledes som Forholdene efterhaanden stillede sig i Sverige efter Fredslutningen i Hamborg 1762, havde den danske Regering en særlig Opfordring til, med Opmærksomhed at følge Begivenhedernes Gang.

Endnu vare Hatterne i Besiddelse af Magten. Ekeblad var Cancellipræsident og C. F. Scheffer det betydeligste Medlem i Raadet, hvor ligeledes Hamilton og Flemming sadde, alle fire Danmarks nærmeste Venner i Sverige. Men i Løbet af 1763 blev denne Regerings Stilling stedse mere

---

snart viste det sig, at Borgerdyden dog ikke var stærkere end før. Længe værgede Scheffer sig mod denne sørgelige Erfaring, see Schacks Depesche af 7. Sept. 1764, han afslog 100,000 Livr., som Breteuil tilbød til Kjøb af Fuldmagter, see Depeschen af 18. Sept., og afviste gjentagende Tanken om i det Hele at bruge Penge, see Depesche af 28. Sept. Men i November begyndte den engelske og snart efter ligeledes den russiske Gesandt i stor Maalestok at kjøbe Stemmer, og nu maatte Scheffer, meget imod sit Ønske, gribe til samme Middel, see Depescherne fra Schack af 6., 9., 13. og 30. Novbr. 1764. Endnu mindre velbetænkt er det, naar Tengberg søger at kaste en Skygge paa Scheffer, fordi det af Schacks Depesche 24. Mai 1765 fremgaaer, at den danske Regering paa den Tid »avancerede« ham 4,000 Daler. En saa udmærket hæderlig og høitstillet Mand som Scheffer burde man ikke ville mistænkeliggjøre, som om han kunde lade sig paavirke i sin politiske Færd ved en saa ringe Tjeneste som et Laan af 4000 Daler.

mislig. Ansvaret for den letsindigt begyndte og slet førte Krig hvilede tungt paa dens Skuldre og Finantstilstanden var saa betænkelig, at man end, ikke kunde dække de løbende Udgifter med Aarets Indtægter, men maatte tære paa Fremtiden. Pengenøden udstrakte sig til de private Forretninger, Priserne stege og Fallitternes Antal voxede. Misfornøielsen var derfor almindelig og Møsserne beredte sig til, ved Hjælp af den at styrte det herskende Parti. Lykkedes dette, vilde det gode Forhold mellem Danmark og Sverige lide derunder, thi det beroede i en meget væsentlig Grad paa den personlige Venskabsforbindelse, der i næsten 20 Aar havde bestaaet mellem Bernstorff og Scheffer. Derimod kunde det synes, at Forfatningen Intet havde at frygte af denne Kamp og af Møssernes mulige Seir, da disse ikke vare gunstigere stemte for en Udvidelse af Kongemagten, end Hatterne hidtil havde været det. Men den danske Regering indsaae, at Faren i Virkeligheden var større end den syntes, og Bernstorff dulgte sig ikke, at Regeringsforandringen meget let kunde blive til en Forfatningsforandring og at det ikke var umuligt, at Hatternes Nederlag kunde drage Frihedens Undergang med sig.

I denne Henseende maatte fremfor Alt Dronning Lovise Ulrikes Indflydelse tages med i Betragtningen. Mægtig ved de Fordele, hun havde vundet paa Rigsdagen 1760—1762, og ved de Tjenester, som hun havde gjort Landet, da hun forskaffede det Fred paa saa antagelige Vilkaar, saae hun nu begge Partier beile til hendes Gunst. For at vinde denne, kunde de maaskee lade sig forlede til at gjøre Indrømmelser, hvoraf hun da senere i et beleiligt Øieblik vilde benytte sig, til at omstøde Forfatningen, og det var vel end ikke umuligt, at det Parti, der troede sig sikkert paa hendes Velvillie, kunde samtykke i strax at overdrage Kon-

gen en forøget Magt i det Haab, at det nok skulde være istand til at lede den i en gavnlig Retning. Men endnu betænkeligere vilde dog Virkningen af de fremmede Magters Indblanding i Partikampen kunne blive.

Preussen og Rusland maatte betragtes som Fjender, ikke blot af det herskende Parti men ogsaa af Forfatningen. England, der i flere Aar ikke havde været repræsenteret i Sverige, havde nylig sendt Goderick som Gesandt til Stockholm. Det var naturligt, at han søgte at styrte en Regering, der var saa afgjort fransksindet. Men skjøndt han i og for sig var velstemt for Frihedens Bevarelse[1]), maatte man dog frygte for, at den nære Forbindelse, der bestod mellem England og Rusland, let kunde føre til, at under givne Forhold Englands traditionelle Indflydelse hos Møsserne kom Kongemagten til Gode. Modvægten herimod skulde nærmest søges hos Frankrig. Men allerede længe havde Bernstorff forudseet, at det franske Cabinet paa Grund af de sidste 30 Aars Erfaringer kunde finde, at det egentlig ikke havde nogen Fordeel af Sverige, saaledes som det var, og at man i Paris derfor maaskee vilde beslutte sig til at skifte Politik og begunstige en Forfatningsforandring. Han erkjendte, at en saadan Betragtning ikke vilde være aldeles ubegrundet, navnlig hvis den franske Regering nu, som i Ludvig den Fjortendes Dage, havde Brug for en Magt i Norden, der altid vilde være beredt paa, uden Hensyn til sin egen sande Fordeel, at føre Krigen, hvor Frankrig forlangte det[2]). Det var derfor ingen Overraskelse for ham, at Hertugen af Praslin skulde have yttret, »at det ikke lønnede sig at betale Sverige Subsidier, saalænge dette Land beholdt sin nuværende ubrugelige Rege-

[1]) See Bernstorffs Depesche til Schack af 15. Nov. 1763.
[2]) See Bernstorffs Depesche til Schack af 19. Febr. 1763.

ringsform»[1]), og at det franske Cabinet snart efter lod Gjerningen svare til Ordene, og nægtede at betale Subsidier til et Beløb af c. 12 Millioner Livres, som det skyldte Sverige, uden at bekymre sig om, at det derved i høi Grad forøgede den svenske Regerings Forlegenhed og skadede dens Anseelse i Landet. Men desuagtet opgav Bernstorff ikke Haabet om, idetmindste endnu i nogen Tid, at kunne afholde den franske Regering fra at foretage en fuldstændig Systemforandring i sin svenske Politik. Enevældet kunde kun blive gavnligt for Frankrig, forsaavidt det betroedes til en Fyrste, der var fransksindet. Men det var Lovise Ulrike ikke, og hun antoges ikke at kunne blive det, medmindre Frederik den Anden paany forbandt sig med Frankrig, men dertil var der ingen Udsigt, saalænge Choiseul var den ledende Minister og den preussiske Konge kun tænkte paa en Alliance med Rusland. Den franske Indflydelse i Sverige var desuden sammenvoxet med Hattepartiet og havde ingensomhelst Støtte udenfor det. Saalænge dette derfor stod fjendtligt imod Dronningen og Kongemagtens Forøgelse, var det franske Cabinet nødt til at fastholde sin tidligere Politik i Forfatningsspørgsmaalet, hvor stor Tvivl det end iøvrigt kunde nære om Systemets Rigtighed i og for sig[2]). I Overensstemmelse med disse Forudsætninger søgte Bernstorff at virke i Paris, hvor han navnlig arbeidede for, at de svenske Subsidier snarest muligt og idetmindste deelvis maatte blive betalte[3]).

Saaledes slyngede de to Spørgsmaal sig ind i hinanden og af de to Faktorer, der kunde indvirke paa Afgjørelsen,

---

[1]) See Schacks Depescher af 18. Jan. og 1. Marts 1763.
[2]) See Schacks Depesche af 3. Mai 1763.
[3]) See Bernstorffs Depescher til Gleichen af 10. Jan., 24. Sept. 1763 osv.

vare nogle stemte for begge, baade Rigsraadsskiftet og Forfatningsforandringen, andre vare for det ene men mod det andet, snart det første snart det sidste. Kun den danske Regering var imod dem begge, men dog saaledes at den gjorde en væsentlig Forskjel mellem det personlige og det principielle Spørgsmaal, thi hvor stor Priis den end satte paa at see Scheffer og hans Parti i Spidsen for Regeringen, var den dog ikke i Tvivl om, hvad den skulde vælge, dersom den her saae sig stillet ligeoverfor et Enten-Eller. Det var nyttigt, om man kunde holde paa Hatterne, men det var nødvendigt at bevare Forfatningen.

Foreløbig dreiede Kampen mellem Partierne sig om Tidspunktet for Rigsdagens Sammenkaldelse. Hatterne vilde vente til det lovbestemte Tidspunkt, Efteraaret 1765, Møsserne derimod forlangte, at Rigsdagen skulde fremskyndes til Begyndelsen af 1764, og paaberaabte navnlig Finantsnøden som Grund dertil. Udeblivelsen af de franske Subsidier forøgede virkelig i den Grad Regeringens Vanskeligheder, at selv Scheffer tilsidst maatte erkjende Vægten af Møssernes Betragtninger, og han troede saa meget roligere nu at kunne samtykke i den fremskyndede Sammenkaldelse af Rigsdagen, som han stolede paa, at Hoffet for Tiden var aldeles blottet for Penge[1]).

Men pludselig antog Spørgsmaalet en anden Skikkelse paa Grund af meget foruroligende Efterretninger, der indløb fra Petersborg. Den svenske chargé d'affaires, Jahnke, indberettede nemlig, at russiske Tropper trak sammen paa den finske Grændse, og at Hensigten dermed var at bevirke en Forfatningsforandring i Sverige. Samtidige Meldinger fra de finske Øvrigheder bestyrkede disse Efterretninger. Schef-

---

[1]) See Schacks Depesche af 12. Aug. 1763.

fer satte det russiske Cabinets formeentlige Bevægelser i Forbindelse med Møssernes Bestræbelser for at fremskynde Rigsdagen. Planen gik efter hans Mening ud paa, at Rusland, saasnart Rigsdagen var traadt sammen, ved Hjælp af et Indfald i Finland eller i alt Fald ved Trudsler derom vilde fremtvinge en Rigsdagsbeslutning, hvorved Enevældet overdroges Kongen, og det var saaledes ikke blot den frie Forfatning, der var i Fare, men selve Rigets Uafhængighed stod paa Spil, thi en Kongemagt, der hvilede paa en saadan Grund, vilde ikke være Andet end et mere eller mindre skjult Vasalforhold til Rusland. Under disse Omstændigheder betænkte Scheffer sig ikke paa, ufortøvet at henvende sig til Danmark, for at erfare, hvorvidt man fra den Side kunde regne paa virksom Hjælp[1]. Bernstorff viste sig strax rede til at staae Sverige bi i denne truende Fare. Han svarede Scheffer, at Kongen vilde ansee en væbnet Indblanding af Rusland som et Angreb, ikke blot paa Sverige men paa «hele Norden», og at «Intet skulde kunne afholde Danmark fra at dele Skjæbne med Sverige, med hvis Regering det var beredt til at forene sine Raad og sine Kræfter». Det var meget sandsynligt, at Preussen i denne Sag støttede Rusland, men man turde paa den anden Side ogsaa haabe, at de øvrige store Magter i Europa vilde vækkes af deres Ligegyldighed, naar de indsaae, at der var Spørgsmaal om «Nordens Underkuelse», og at de da vilde komme de nordiske Riger til Hjælp. Men i værste Fald og selv om Danmark og Sverige skulde see sig forladte af hele Verden, vilde dog Nordens forenede Kræfter være istand til «at byde de uretfærdige Voldsmænd en større Modstand, end disse havde ventet at finde». Den danske Regering var derfor

[1]) See Depescher fra Schack af 28. Oct. og 4. Nov. 1763.

villig til, strax med Scheffer at aftale den fornødne Plan for et kraftigt Forsvar mod et Angreb paa Sverige[1]). Saaledes anerkjendte man dengang fra begge Sider Solidariteten mellem de nordiske Riger, og Frygten for Ruslands og Preussens forenede Kræfter formaaede ikke at afskrække Danmark fra at gjøre fælles Sag med Sverige, da dette Lands Selvstændighed syntes at staae paa Spil, selv om det skulde vise sig, at det øvrige Europa overlod Norden til dens Skjæbne.

Aftalen mellem Bernstorff og Scheffer førtes imidlertid ikke videre, thi det blev ikke dengang til Noget med den frygtede Fare, som maaskee endog slet ikke i Virkeligheden havde været tilstede. Idetmindste hørtes der ikke senere Noget om Troppebevægelserne[2]). Derimod syntes Stillingen kort efter i flere Henseender væsentlig at forbedre sig.

Det franske Cabinet besluttede sig nemlig til at betale Sverige en Deel af Subsidierne, og denne Sum i Forbindelse med nogle Forskud, som Banken saae sig istand til at yde Regeringen, gjorde det muligt for denne at dække Udgifterne indtil Videre, hvorved Rigsdagens øieblikkelige Sammenkaldelse altsaa blev unødvendig[3]). Endnu vigtigere vare Efterretningerne om den polske Konges Død og om Keiserindens Hensigt at ville forene sig med den danske Regering om en fælles Optræden til Fordeel for den svenske Forfatning. I Sverige optoges dog denne sidste Efterretning med

---

[1]) See Bernstorffs Depesche til Schack af 15. Nov. 1763. — Tengberg l. c. p. 22 finder, at det var et Forræderi af Scheffer, at han ikke foretrak at see en russisk Hær i Sverige hellere end at »rådpläga med Danmarks Minister om de säkraste medlen att bevara sit fosterlands vanmagt«.

[2]) See Schacks Depescher af 18. og 29. Nov. 1763.

[3]) See Schacks Depesche 7. Juni, Bernstorffs til Schack 5. Nov. og til Gleichen s. D. og 12. Nov. 1763.

stor Mistro, navnlig fordi den svenske chargé d'affaires i Petersborg Intet vidste at melde om et saa betydningsfuldt Omslag i Keiserindens Politik. Ostens Beretninger gjentoge sig imidlertid og udtalte sig stedse med samme Bestemthed, og da den russiske Gesandt i Kjøbenhavn officielt opfordrede den danske Regering til at fremkomme med Forslag i Petersborg om Afslutningen af en ny Traktat, hvori tillige Spørgsmaalet om den svenske Forfatning skulde afgjøres, var det ikke muligt længere at tvivle om en Tilnærmelse fra Ruslands Side. Scheffer, hvem Bernstorff med fuldstændig Aabenhed meddeelte Alt, erklærede, at hvad enten Keiserinden var mere eller mindre ærlig i sine Forsikkringer, burde den danske Regering dog under alle Omstændigheder indlade sig i Forhandling med hende. Det var rimeligt, at hun ikke meente noget Alvorligt med Sagen, men det vilde dog altid være en Fordeel, om muligt, at binde hende ved Løfter, at faae en Leilighed til udførligt at forestille hende, hvormeget Ruslands virkelige Interesse modsatte sig Enevældets Indførelse, og i alt Fald ved en nærmere Forbindelse med det russiske Gesandtskab i Stockholm at blive sat istand til, bedre at kunne opdage dettes hemmelige Planer og Forbindelser. Paa sin Side udsatte derimod den danske Regering sig ikke for Videre, end at Frankrig og det herskende Parti i Sverige paa Grund af disse hemmelige Forhandlinger med Rusland let kunde fatte Mistro til Danmarks egentlige Hensigter. Men denne Fare vilde kunne afværges, naar det fortroligt meddeeltes Breteuil, at der førtes Forhandlinger om den ældre Traktats Fornyelse, og naar Intet foretoges i Sagen, uden at Scheffer forinden var bleven underrettet derom. Det var saaledes efter Aftale med denne, at Bernstorff fulgte Rus-

lands Opfordring og at Instruktionen for Osten affattedes[1]). Den gik ud paa, at han skulde foreslaae en hemmelig Artikel, hvorefter man «med fælles Kræfter vilde forsvare den svenske Forfatning, og til den Ende lade sine Gesandter i Stockholm sætte sig i fornøden Forbindelse med hinanden», men ved Siden heraf forbeholdtes det dog efter Scheffers Begjæring enhver af de to Regeringer «at forfølge det fælles Maal ad den Vei, der forekom den at være hensigtsmæssigst» [2]).

Den dansk-russiske Forhandling var saaledes aabnet, under Forudsætninger, som efter Omstændighederne maatte ansees for ret betryggende for Hattepartiet, og Ruslands Opmærksomhed blev desuden efterhaanden stedse mere hendraget til de polske Anliggender. Der opstod saaledes en foreløbig Rolighed i de indre svenske Forhold. Men den tjente ikke til at styrke den bestaaende Tingenes Orden, tvertimod begunstigedes derved netop den Opløsning, hvortil der laae saa mange Spirer i den hele Stilling. Naar et Parti længe har været i Besiddelse af Magten, bliver den offentlige Mening efterhaanden kjed af det, Modstandernes Tal og Utaalmodighed voxer, Partiets egne Kræfter udtømmes og trættes. Dette var Tilfældet med Hatterne. Siden Arved Horns Fald 1739 havde de haft Magten og mange grundede Bebreidelser kunde gjøres dem i Anledning af den Maade, paa hvilken de havde brugt den. Deres Regering havde nu tabt sin Spændkraft og Førerne savnede Aandsfriskhed og Initiativ. Scheffer hengav sig altfor let til Illusioner og manglede Koldblodighed, Ekeblad var svag og Hamilton var mindre end middelmaadig. Kun Axel

[1]) See Bernstorffs Depescher til Schack af 10. Dec. 1763 og 21. Jan. 1764.

[2]) See Instruktion for Osten af 12. Marts 1764.

Fersen stod mægtig ved den overordentlige Anseelse, som han nød, og ved sin Charakteer og Dygtighed, men han følte, at den nuværende Tilstand ikke længe kunde holde sig uforandret.

Intet fik imidlertid en større Indflydelse paa Begivenhedernes Gang end den aldeles uventede Stilling, som Dronningen efterhaanden indtog til Partierne. Istedetfor at slutte sig til Msserne og hævne sig paa Hatterne, som hun saa længe havde hadet, og istedetfor at søge at vinde Ruslands og Englands Gesandter, for ved deres Hjælp at arbeide paa Kongemagtens Udvidelse, nærmede hun sig tvertimod Hatterne og den franske Ambassadør. Selv den danske Gesandt Schack kunde nu glæde sig ved en Venlighed fra hendes Side, hvortil han ikke var vant. I Begyndelsen var det dog kun enkelte af Hatterne, derimellem Fersen, der besvarede denne Imødekommen, og navnlig erklærede Scheffer, at han for sit Vedkommende aldrig vilde sætte Lid til Dronningens falske Løfter. Men det varede ikke længe, før ogsaa han følte sig tiltrukket, og snart nærede han ikke længer nogen Tvivl om, at hendes Omvendelse var oprigtig. Hun havde efter hans Mening endelig indseet, at kun Hatterne besadde Dygtighed og Kjendskab til Sagerne, og hun vilde hellere opgive sine egne ærgjerrige Planer end see Regeringen i de uvidende Møssers Hænder. Nu, haabede han, var altsaa det saa længselsfuldt ønskede Øieblik kommet, da en virkelig Forsoning mellem Partierne kunde foregaae, og paa en overordentlig Rigsdag vilde man fra alle Sider enes om at vedtage visse Forandringer i Forfatningen, der skulde tjene til yderligere at sikkre Friheden[1]. Det var derimod med ganske andre Følelser, at Bernstorff fulgte Dronningens

[1]) See Schacks Depescher af 10. og 27. Jan. 1764.

nye Politik i de indre svenske Anliggender. For ham var det umuligt at troe, at Kongen skulde kunne vedblive at holde paa Møsserne, hvis Dronningen virkelig oprigtigt havde sluttet sig til Hatterne, og han antog derfor, at det Hele kun var Comoediespil fra hendes Side. Efter hans Overbevisning var det hendes Plan, selv at skaffe sig Indflydelse paa Hatterne samtidigt med at hun gjennem Kongen styrede Møsserne. Paa denne Maade vilde hun forene begge Partier i Indrømmelser, som ethvert af dem troede uden Fare at kunne gjøre til en Kongemagt, om hvis Gunst det holdt sig forvisset. Ved Hjælp af Forbindelsen med Hatterne vilde hun endvidere faae Leilighed til at indvirke paa Frankrig, og det kunde neppe falde hende vanskeligt at overtyde det franske Cabinet om, at Enevældet stemmede med dets Interesser. Lykkedes dette hende, vilde hun have saa meget lettere ved ogsaa at vinde Hatterne for en saadan Forandring, som Bernstorff begyndte at tvivle, om de dog i Grunden ikke hang fuldt saameget ved Frankrig som ved Friheden. Men selv om Intet af alt dette skeete, vilde Dronningen dog i alt Fald have opnaaet den store Fordeel at have dysset Hatterne i Søvn, saa at de forsømte i Tide at træffe de nødvendige Forberedelser for at beskytte sig selv og Forfatningen. Hvor overbevist Bernstorff end følte sig om, at Dronningen bedrog Hatterne, smigrede han sig dog ikke med det Haab, at han skulde være istand til at bringe dem til at see Faren, thi i deres Forblindelse vilde de langt snarere tiltroe det danske Cabinet Hensigten til at forstyrre en lykkelig Enighed mellem Partierne[1]). Schack fik derfor kun Ordre til i Almindelighed at anbefale Scheffer Forsigtighed, hvad denne lovede med det Tillæg, at

[1]) See Bernstorffs Depescher til Schack af 21. Jan. og 11. Febr. 1764, Schacks Depesche af 21. Febr. 1764.

han ikke vilde foretage noget betydeligere Skridt, forinden han først havde raadført sig derom med Bernstorff[1]).

Den samme Svaghed, Hattecheferne viste ligeoverfor Dronningen, traadte ogsaa frem i deres Regeringshandlinger. Ruslands Indflydelse tiltog i en saadan Grad, at snart ingen betydeligere Sag afgjordes uden den russiske Gesandt Ostermanns Samtykke[2]), og han var saa meget bedre underrettet, som Ekeblad ikke kunde holde Noget skjult for sin Fortrolige, Hermansson, der strax meddeelte det til det russiske Gesandtskab[3]). Men det var Bernstorff forbeholdt, snart at skulle gjøre mere personlige Erfaringer om den Fasthed og Hensynstagen, som han kunde vente sig af Hatteregeringen. Scheffer havde gjennem Schack erklæret, at man i Sverige ønskede, at Alliancetraktaten af $\frac{24.\text{ Sept.}}{5.\text{ Oct.}}$ 1749, der var indgaaet paa 15 Aar og altsaa nu var nær ved at udløbe, skulde blive fornyet, men han tilføiede, at man helst saae, at Forslaget dertil kom fra dansk Side. Med Beredvillighed gik det danske Cabinet ind paa at tilfredsstille denne noget smaaelige Forfængelighed, og i April modtog Schack altsaa Ordre til at foreslaae Traktatens Fornyelse. Men nu erklærede den svenske Regering pludselig, at denne Sag maatte vente, indtil Rigsdagen traadte sammen, og snart efter hed det endogsaa, at det var bedst at opgive den hele Tanke indtil Videre. Den svenske Regerings Svaghed indskrænkede sig imidlertid ikke dertil. Ligeoverfor den franske Gesandt, som ønskede Traktatens Fornyelse, turde den ikke ret vedstaae, at den havde afslaaet Danmarks Forslag derom, og den lod ham altsaa forstaae, at Vanskelighederne vare komne fra det danske Cabinets Side. Bern-

[1]) See Schacks Depesche af 27. Jan. 1764.
[2]) See Schacks Depescher af 15. Jan. 1763 og 7. Aug. 1764.
[3]) See Schacks Depesche af 27. Marts 1764.

storff befandt sig saaledes i den lidet behagelige Stilling, først at see Sverige afslaae det Forslag, som han efter dets egen Opfordring havde fremsat, og derefter at modtage Bebreidelser fra Frankrig, som om det var ham, der havde hindret Fornyelsen. Med en næsten urimelig Taalmodighed fandt han sig heri, for ikke at blotstille Scheffer og Ekeblad, og han indskrænkede sig til at erklære den svenske Regering, at «Kongen ikke behøvede nogen Traktat eller gjensidig Forpligtelse for at blive sine Principer og sit Venskab tro». Men til Schack gjorde han den Bemærkning, at forsaavidt Omslaget hos Regeringen skyldtes Hoffets Indflydelse, var det ham et nyt Bevis for, «at Hadet er meget modigere, bestandigere og mægtigere end Venskabet»[1]).

Imidlertid tænkte Scheffer kun paa sine Planer om Forfatningens Forbedring. Han havde meddeelt Bernstorff Grundtanken deri, nemlig at Stændernes Magt maatte lide nogen Indskrænkning, hvis Friheden ikke skulde udarte til Tøilesløshed. Den Myndighed, der som Følge heraf maatte fratages Stænderne, kunde dog hverken heelt tillægges Kongen, der da vilde blive altfor mægtig, eller heelt gives Raadet, og den skulde altsaa deles imellem disse to Statsmagter. Delingen mellem dem var dog langtfra at blive ligelig, thi den langt overveiende Deel af Byttet forbeholdtes Raadet. Bernstorff svarede herpaa i en meget mærkelig Depesche, som udviklede, hvor vanskeligt det vilde være at gjennemføre en saadan Forandring og hvor let Forsøget kunde vende sig imod den, der gjorde det, og føre til det modsatte Resultat af det, man havde havt for Øie. Denne Depesche viser, i hvilken forbausende Grad Bernstorff var istand til at

[1]) See Bernstorffs Depescher til Schack af 28. April, 12 Mai, 19. Juni, 22. Sept. og 6. October 1764.

opfatte Aanden og Charakteren af Statsformer, om hvilke man skulde troe, at de laae ham meget fjærne, og hvor langt rigtigere end Scheffer han forstod at bedømme det indre Spil af Kræfterne i en fri Forfatning[1]). Men Scheffer lod sig ikke afskrække ved disse Forestillinger. Kort efter sendte han sit udførlige Udkast[2]) til Bernstorff, «ikke som Danmarks Førsteminister men som en Mand, for hvem han nærede den største Agtelse og Hengivenhed»[3]). Dette Forfatningsudkast var bestemt til at forelægges Rigsdagen, der skulde træde sammen den 15de Januar 1765, og Scheffer antog det for sikkert, at Hovederne for begge Partier vilde kunne enes om at antage det.

Men medens Scheffer saaledes hengav sig til ubetimelige Reformplaner, syntes der pludselig at trække et Uveir op fra Øst. Kongevalget i Polen optog ikke længere den russiske Regerings hele Opmærksomhed, og Frederik den Anden, der formodentlig havde erfaret Noget om Scheffers paatænkte Forfatningsforandringer, skrev til Catharine, at det franske Parti i Sverige stod i Begreb med at forsikkre sig Besiddelsen af Magten ved yderligere at indskrænke den kongelige Myndighed[4]). Dette var den rigtige Streng at slaae paa til Keiserinden og Panin, der fremfor Alt ikke vilde taale, at den bourbonske Indflydelse gjorde sig gjældende i Ruslands Nabolande. Den russiske

---

1) See Bernstorffs Depesche til Schack af 17. Marts 1764.

2) Vedlagt som Bilag til Schacks Depesche af 24. April 1764 og trykt hos Tengberg l. c i Bilag B.

3) See Schacks Depesche af 24. April 1764. — Tengberg l. c. p. 27 siger, at Scheffer havde maattet love at raadføre sig med Bernstorff om sin Forfatningsplan. Dette er urigtigt, det var frivilligt, at han meddeelte den, og det kunde aldrig falde Bernstorff ind at gjøre nogen saadan Fordring, der vilde stride mod den Forsigtighed, han altid viste ligeoverfor indre svenske Spørgsmaal.

4) See Ostens Depescher af 21. og 31. Aug. 1764.

Gesandt i Kjøbenhavn fik allerede i September Ordre til underhaanden at forhøre sig om, hvorvidt den danske Regering var villig til i Forbindelse med Rusland, England og Preussen at virke hen til, at de Tillæg til Forfatningen af 1720, som vare blevne vedtagne i 1756 og hvorved Kongemagten var bleven yderligere indskrænket, paany ophæves. Bernstorffs Svar gik ud paa, at Kongen Intet vilde foretage mod Sveriges nuværende Forfatning. Gesandten nedstemte nu sit Forlangende til, at Kongen i alt Fald skulde forholde sig passiv paa den kommende Rigsdag og ikke modsætte sig Keiserindens Bestræbelser, og da ogsaa dette afsloges, indskrænkede han sig tilsidst til at begjære, at den danske Regerings Modstand kun maatte skee paa en Maade, der ikke opvakte for megen Opsigt. Dette troede Bernstorff ikke at kunne afslaae[1]).

Hvad var Meningen med dette Forslag? Var Hensigten virkelig kun den at ophæve nogle, ganske vist ikke uvigtige, men dog forholdsviis underordnede Bestemmelser, og forresten lade den frie Forfatning staae uberørt? Eller var det ikke snarere det første Skridt paa Veien mod Enevældet og Sveriges Afhængighed af Rusland? Skjulte der sig ikke bag dette Forslag hemmelige Aftaler, som Dronningen havde truffet med Keiserinden, medens hiin havde skuffet Hatterne og denne Danmark med et tilsyneladende Venskab?

Bernstorff var meest tilbøielig til at antage det Sidste og meddeelte strax hele Sagen til Scheffer, idet han tilføiede, at den danske Regering nøiagtigt vilde bestemme sin Holdning efter, hvad de svenske Frihedsvenner selv ansaae for at være det Rigtigste. Fandt de det hensigtsmæs-

[1]) See Depesche til Schack af 22. Sept. 1764.

sigt at vende tilbage til Forfatningen af 1720 med Ophævelse af Bestemmelserne af 1756, skulde Danmark ikke have Noget at erindre derimod. I modsat Fald var den danske Regering derimod bestemt paa «trofast og standhaftigt at understøtte dem», baade i Sverige og hos de fremmede Cabinetter. Scheffer blev i høieste Grad overrasket ved denne Meddelelse. Han og Ekeblad søgte strax at udforske, hvorvidt Dronningen og Kongen kjendte Noget til Planen, men den Maade, paa hvilken disse modtoge Efterretningen, var af den Beskaffenhed, at Scheffer holdt sig overtydet om, at de begge havde været fuldkomment uvidende om den, og at de i høi Grad misbilligede den. Til Bernstorff erklærede han, at han og hans Venner aldrig vilde gaae ind paa Ophævelsen af Bestemmelserne af 1756, og anmodede derfor om Danmarks Understøttelse derimod. Han ønskede, at Bernstorff skulde holde Rusland i Uvished om, hvad Parti Danmark vilde tage, for derved bedre at blive sat istand til at skaffe sig Kundskab om de russiske Planer og Hensigter. Endvidere anmodede han om, at det danske Cabinet vilde sætte sig i Forbindelse med England og Frankrig, fordi disse Magter snarere fæstede Lid til Efterretningen, naar den kom fra Danmark[1]. Som sædvanlig opfyldte Bernstorff disse Begjæringer.

Fra begge Sider syntes man saaledes at forberede sig paa en alvorlig Kamp. Atter dukkede Rygter op om stærke Troppesamlinger paa den finske Grændse[2], og Ostermann modtog anselige Pengeforsendelser fra Petersborg. Om England hed det, at det var vundet ved Løftet om Eneret til den svenske Jernhandel og om et fast Punkt paa

[1]) See Bernstorffs Depesche af 22. Sept. og Schacks Depescher af 2. og 9. October 1764.

[2]) See Schacks Depescher af 13. og 23. Nov. 1764.

Gotland[1]), og vist var det, at Goderick af sin Regering forsynedes med Penge i Anledning af den forestaaende Rigsdag. Paa den anden Side traf det franske Cabinet Foranstaltninger til en fuldstændigere Betaling af de resterende Subsidier, hvorved den svenske Regering altsaa fik endeel rede Penge til sin Raadighed, og Scheffer indsaae endelig Nødvendigheden af at opgive fjernere Planer for at samle alle Kræfter paa Forsvaret for Forfatningen[2]).

Men efterhaanden foregik der en mærkelig Forandring i den danske Regerings Stilling til de to Partier. Bernstorff overbeviste sig mere og mere om, at han havde taget Feil, da han troede, at Enevældet skjulte sig bag de russiske Forslag og at Keiserinden agtede at fremme Dronningens ærgjerrige Planer. Panins Samtaler med Osten stillede det russiske Cabinets Hensigter i et ganske nyt Lys. Rusland havde to Ting for Øie. For det Første vilde det ikke længere taale, at Frankrig beherskede Sverige ved Hjælp af Hatterne: dette Parti maatte altsaa fordrives og afløses af Møsserne[3]). For det Andet var det nødvendigt, at der foretoges nogle Forandringer i Forfatningen, da man i modsat Fald udsatte sig for at see det hele nuværende System ved given Leilighed styrte sammen. Saaledes som Tilstanden var bleven efter den sidste ulykkelige Krig, maatte der gjøres Noget for at tilfredsstille Befolkningens berettigede Klager og for at forhindre, at den rettede sine Ønsker mod Enevældet. Men det var desuden ikke alene det svenske Folk, der ikke kunde være tjent med, at Raadet vedblev at være i Besiddelse af en saa betydelig Magt som hidtil. Heller ikke Nabolandene kunde taale, at Spørgsmaal om Krig og Fred

[1]) See Schacks Depescher af 9. Nov. og 14. Dec. 1764.
[2]) See Schacks Depesche af 27. Nov. 1764.
[3]) See Ostens Depescher af 24., 25. og 28. Sept. 1764.

afgjordes af 9 Raadsherrer, der maaskee ikke engang handlede efter Overbevisning men kunde være kjøbte af en fremmed Regering. Hvad Rusland vilde, var derfor kun, at Krig og Fred, Paalæg af Skatter og Optagelse af Laan bestemt skulde forbeholdes Stændernes egen Afgjørelse, og for at fjerne de fordærvelige Sammenstød mellem Raadet og Kongemagten var det endvidere hensigtsmæssigt, at indrømme denne en større Ret end hidtil med Hensyn til Embedsbesættelser. Ved Hjælp af disse Forandringer meente Panin, at man kunde redde den frie Forfatning, der var Rusland ligesaa vigtig som Danmark, og foretoges de ikke, medens det var Tid, vilde det maaskee være muligt endnu ved den forestaaende Rigsdag at holde Bevægelsen tilbage, men i alt Fald kunde man være forvisset om, at den vilde bryde løs, naar Prinds Gustav engang besteg Thronen, og at han da med hele Folkets Tilslutning vilde bemægtige sig Enevældet[1]). Saaledes fremstillede Osten det russiske Cabinets Hensigter, og Efterretninger fra Stockholm bestyrkede denne Opfattelse. Ostermanns Instructioner løde paa, at han i sit Forhold til Hoffet skulde lade sig bestemme af den Maade, hvorpaa dette stillede sig til Frankrig og det franske Parti. Ligeledes erklærede den engelske Gesandt, at hans Regering alene havde til Hensigt at fjerne Hatterne, der, saasnart Frankrigs Interesser krævede det, ikke vilde betænke sig paa at forandre Forfatningen, men hverken England eller Rusland kunde nogensinde tillade, end sige selv medvirke til, at Friheden i Sverige afløstes af Enevældet[2]).

Hvis disse Oplysninger vare rigtige, og Meget syntes at tale derfor, viste det sig altsaa, at det russiske Cabinets

[1]) See Ostens Depescher af 2. og 12. Oct. 1764, 14. Marts 1765.
[2]) See Schacks to Depescher af 7. Dec. 1764.

svenske Politik i Grundsætninger og Formaal aldeles faldt sammen med den danske Regerings. Ganske vist var Bernstorff ikke enig med Panin om de Midler, som denne vilde anvende for at sikkre den frie Forfatnings Bestaaen. Han nærede Tvivl, om det ogsaa var det rette Øieblik til at foretage de Forandringer, som Cantsleren paatænkte, thi efter hans Mening var det uberegneligt, hvor langt man kunde blive ført bort af Strømmen, naar man først engang gav den frit Løb[1]). Ligesaa lidet lod han sig skuffe af det Paaskud, hvormed man fra russisk Side søgte at besmykke en Forandring i Udnævnelsesretten til Embeder[2]). Det var og blev dog en Indrømmelse, der gjordes Kongemagten, og som kunde blive et farligt Vaaben i en klog og ærgjerrig Fyrstes Haand, da den største Deel af Adelen var uformuende og derved henviist til Statstjenesten. Men alt Dette var for Bernstorff af underordnet Betydning. Hovedsagen var, at den russiske Regering med Bestemthed vilde modsætte sig Enevældet. Dette Punkt var saa vigtigt, at saasnart det stod fast, kunde der ikke længere være nogen Tvivl for den danske Regering om, at den maatte foretrække i de svenske Anliggender at slutte sig til Rusland, hellere end at fortsætte sin hidtidige Forbindelse med Frankrig. Thi den franske Politik var allerede i Principet vundet for Kongemagtens Forøgelse, og den eneste Betragtning, som endnu afholdt den fra aabent at arbeide for en saadan Forandring, nemlig Hensynet til Dronningens Tænkemaade, blev hver Dag svagere, efterhaanden som hun nærmede sig det franske Parti og Hattecheferne sluttede sig til hende.

---

1) See Ostens Depesche af 12. Oct. 1764.
2) See Ostens Depescher af 21. Mai 1765.

Cantslerens Program omfattede imidlertid desuden Hattepartiets Fjernelse, og dette Punkt kostede det Bernstorff stor Overvindelse at gaae ind paa. Thi baade i politisk og personlig Henseende vedblev han at nære stor Agtelse for de Mænd, der nu saa længe havde styret Sverige, til Trods for de mange Grunde til Klager, som de i den senere Tid havde givet ham. Men han maatte paa den anden Side erkjende, at det var for Meget forlangt af Rusland, at det skulde lade Magten forblive i et Parties Hænder, som var det saa fjendskt, han kunde ikke fordølge sig, at Hatterne ikke længere vare i Besiddelse af de fornødne Egenskaber til alene at styre Sverige, og deres Hengivenhed for Frankrig var ogsaa for Danmark bleven farlig, efterat de havde sluttet sig nær til Dronningen og saaledes nu fra to Sider vare udsatte for Fristelsen til at forsage Friheden [1]). Han maatte altsaa finde sig i at opgive sine tidligere Venner. Dog forbeholdt han sig af al Magt at forsvare dem, hvis de personligen skulde blive angrebne. Hvorledes Rusland end vilde optage en saadan Beslutning af den danske Regering, var denne dog fuldt bestemt paa, ikke at tillade, at de dansksindede Hattechefer offredes for Partihævnen. «Ære og Retskaffenhed skulde ved denne som ved alle andre Leiligheder være afgjørende for Kongen» [2]).

Der var endnu een Betænkelighed, som fortjente at tages i alvorlig Betragtning, nemlig Faren for, at den russiske Indflydelse kunde blive altfor stor i Sverige, og endnu mindre end i Warschau vilde Bernstorff tillade, at Keiserinden middelbart regerede i Stockholm. Men i den Henseende troede han at kunne være rolig, thi der vilde neppe

---

[1]) See Schacks Depescher af 27. Dec. 1764.
[2]) See Depesche til Schack af 29. Jan. 1765.

nogensinde kunne danne sig et egentligt russisk Parti i Sverige. Traditionelt var man der fransk- eller engelsksindet, og det lagdes ingen Mand tillast, at han henhørte til et af disse to Partier, neppe engang at han modtog Pension fra en af disse Regeringer. Men hvis Nogen erklærede sig for at være russisk, ansaaes det og vilde formodentlig altid ansees for at være et Forræderi[1]). Saalænge Rusland kunde benytte Englands Navn og Anseelse, vilde det være istand til at udøve Indflydelse paa Rigsdagen og i Folket, men Bernstorff holdt sig overtydet om, at England vilde skille sig fra Rusland, saasnart dette forsøgte paa at gjøre sig til Herre i Sverige, og da vilde alle russiske Bestikkelser Intet formaae, og Vaabenmagt maatte Rusland dog altid betænke sig paa at bruge.

Det var saaledes efter en meget omhyggelig Overveielse af alle Forhold, at den danske Regering allerede, før det russiske Modforslag til den dansk-russiske Traktat meddeeltes den, havde bestemt sig for at nærme sig Rusland i de svenske Anliggender. Dens Tillid til det russiske Cabinets Hensigter kunde kun styrkes ved den Maade, paa hvilken Modforslagets Udkast til den hemmelige Artikel om Sverige var affattet. Thi medens Forpligtelsen til at vedligeholde den frie Forfatning deri udtaltes med fuld Bestemthed, var Hensigtsmæssigheden af at foretage visse Forandringer kun henstillet temmelig i Almindelighed, og navnlig var en Tilbagevenden til Forfatningen af 1720 ikke angivet som noget fast Maal. Den danske Regering kunde derfor med saa megen større Rolighed modtage denne Artikel, som det ogsaa efter Traktatens Afslutning vedblev at staae som et aabent Spørgsmaal, hvorvidt Danmark vilde følge Rusland, hvis dette

---

[1]) See Schacks Depesche af 19. Marts 1765.

virkelig skred til at udføre sin Tanke om at virke for Ophævelsen af Forfatningstillægene af 1756.

11.

Ved at undertegne Traktaten af 11te Marts 1765 havde den danske Regering i Virkeligheden altsaa forladt Hatterne og Frankrig for desto bedre at kunne sikkre Friheden. Den havde endvidere, om end ikke udtrykkelig saa dog stiltiende, opgivet at blande sig i Begivenhedernes Gang paa Rigsdagen. Kun i tre Tilfælde forbeholdt Bernstorff sig at gribe ind, nemlig dersom, imod al Forventning, den frie Forfatning skulde blive angrebet i sin Grundvold, hvis Rusland skulde ville forsøge paa at anvende voldsomme Midler for at tvinge Sverige, og endelig forsaavidt de tre dansksindede Hattechefer, Ekeblad, Scheffer og Hamilton, skulde blive personlig angrebne[1]).

Rigsdagen traadte sammen i Midten af Januar (1765). Det viste sig snart, at Bernstorff ikke havde feilet i sin Dom om Hattepartiets mislige Stilling. Det havde truffet sine Rigsdagsforberedelser saa slet, at ikke blot de tre lavere Stænder valgte deres Formænd blandt Møsserne, men selv Axel Fersen fortrængtes paa Ridderhuset af Møssepartiets Chef Rudbeck. Ligesaa uheldigt for Hatterne var Udfaldet af Valgene til det hemmelige Utskott, og snart saae de sig saa afmægtige, at de opgave al videre Modstand mod det seirrige Modparti. Paa samme Tid blev deres Forbindelse med Dronningen stedse

[1]) See Bernstorffs Depesche til Schack af 9. Febr. 1755. — Hamilton var en temmelig ubetydelig Person men ansaaes dog værdig til særligen at beskyttes af den danske Regering, fordi han kort tilforn efter sit derom yttrede Ønske havde modtaget Elefantordenen. Dette Bevis paa Kongens Naade var saa meget større, som denne Orden hidtil aldrig havde været tilstaaet nogen fremmed Undersaat.

mere fremtrædende, og hun viste den største Kulde ligeoverfor Mosserne og Ruslands og Englands Gesandter. Var det, som hun selv paastod, at hun ansaae Møssernes Finantspolitik for at være ødelæggende for Sveriges Fremtid[1]), eller følte hun sig fornærmet over, at de to Gesandter ikke raadførte sig med hende og navnlig ikke betroede hende Anvendelsen af de Pengemidler, der vare satte til deres Raadighed[2])? Var hun misfornøiet med det russiske Cabinet, fordi dette vilde indskrænke sig til Ophævelsen af Tillægsbestemmelserne af 1756 og ikke syntes at være tilbøieligt til at tjene hendes videregaaende ærgjerrige Planer, eller havde hun tvertimod opgivet sine tidligere Ønsker om en udvidet Kongemagt, fordi hun selv kunde komme til at lide derunder, naar Magten maaskee snart vilde gaae over til Prinds Gustav, med hvem hun levede i meget slet Forstaaelse? Hvad Bevæggrunden end var, kunde man ikke længere nære nogen Tvivl om, at hendes Venskab med Hatterne i alt Fald nu var oprigtigt, og til Gjengjæld sluttede disse sig stedse fastere til hende. Ogsaa den franske Ambassadør nærmede sig hende, om end langsommere og med en længe bevaret Mistro[3]).

I Begyndelsen af Rigsdagen havde Ostermann og Goderick gjort nogle, om end temmelig ubestemt holdte

---

[1]) See Lovise Ulrikes Breve til Frederik den Anden, hos A. Fersen l. c., III. p. 333.

[2]) See det i forrige Note anførte Brev af Lovise Ulrike, Frederik den Andens Breve, hos A. Fersen l. c., III, p. 330-333, samt de Breve, der vexledes mellem Dronningen og Grev Gyldenstolpe, sammesteds p. 335.

[3]) See Frederik den Andens Brev af 2. Juni 1765, hos A. Fersen l. c., III, p. 332, cfr. Schacks Depesche af 30. Oct. 1764 o. fl.

Tilbud til Hoffet[1]), men efterhaanden som Dronningens forandrede Stemning viste sig tydeligere, havde de trukket sig tilbage. Snart kunde Bernstorff ikke længere nære den ringeste Tvivl om, at det russiske Cabinet jo var oprigtigt i sine Forsikkringer om at ville opretholde Forfatningen i dens Hovedtræk, og da Forhandlingerne paa Ridderhuset om et Forslag, som en Baron Cederhjelm havde gjort til Fordeel for Kongemagten, tydeligt viste, hvor umuligt det vilde være at sætte Planer om Enevældet igjennem paa Rigsdagen, besluttede den danske Regering sig til at opgive al videre Modstand mod en Tilbagevenden til Forfatningen af 1720. I Juli instrueredes Schack altsaa til at erklære Ostermann, at det kun var denne Forfatning, men ikke tillige Tillægsbestemmelserne af 1756, der efter den danske Regerings Mening nødvendigviis skulde bevares uforandrede i Henhold til Traktaten af 11. Marts 1765[2]). Forholdet mellem Dronningen og det russiske Hof var imidlertid nu blevet saa slet[3]), at Panin erklærede Osten, at Keiserinden ikke vilde gjøre Nogetsomhelst, der kunde see ud som en Indrømmelse til Dronningen; langt fra at tænke paa at udvide Kongemagten i Sverige, var Keiserinden snarere tilbøielig

[1]) Trods Dronningens Benægtelse i Brevet til Frederik den Anden, hos A. Fersen l. c., pag. 334, kan det dog ikke betvivles, at saadanne Tilnærmelser havde fundet Sted, see Gyldenstolpes Brev, sammesteds pag. 336 cfr. Schacks Depesche 28. Jan. 1765. Det Samme tilstod Panin for Osten, men rigtignok med det Tillæg, at disse Skridt fra Ruslands Side ikke havde været oprigtigt meente, see Ostens Depescher 30. April og 14. Mai 1765.

[2]) See Ostens Depesche 2. April og Bernstorffs Depesche til Schack 25. Juli 1765.

[3]) See Lovise Ulrikes Correspondance med Frederik den Anden og med Gyldenstolpe hos A. Fersen l. c. III, pag. 330—340.

til at virke for dens Indskrænkning, og der kunde saaledes ikke længere være Tale om at ophæve Tillægsbestemmelserne af 1756[1]). Derimod beskjæftigede Panin sig fremdeles med den Tanke at betrygge Forfatningen mod en pludselig Forandring. Ligeoverfor et Statscoup eller en Revolution kunde Rusland kun sikkre sig ved at bruge Magt, og Panin var beredt til at gribe dertil, hvis det skulde vise sig nødvendigt. En lovlig Forandring ved Stændernes Beslutning vilde være farligere, men den kunde, om end ikke hindres, saa dog vanskeliggjøres, naar Formerne for en saadan Beslutning bleve skærpede. Til den Ende havde Panin først tænkt paa at faae en Bestemmelse vedtaget paa Rigsdagen, hvorefter der til en Forandring i Forfatningen skulde udkræves et overensstemmende Samtykke af Kongen, Raadet og alle fire Stænder, saa at altsaa en enkelt af disse sex Faktorer var tilstrækkelig til at hindre Forandringens Vedtagelse[2]). Senere bestemte Cantsleren sig imidlertid for en anden Udvei, nemlig at en Forfatningsforandring ikke kunde endelig vedtages af den samme Rigsdag, paa hvilken Forslaget dertil var fremkommet, men skulde forblive hvilende til næste Rigsdag, der da efter modent Overlæg og uafhængig af pludselige Indflydelser vilde afgjøre dets Skjæbne. Det var dette Forslag, der vedtoges i det følgende Aar 1766, og som fra den Tid er forblevet en fast Grundsætning i den svenske Statsret.

Men medens den første Deel af det russiske Program saaledes ikke kom til Udførelse i den oprindeligt paatænkte Skikkelse, gjennemførtes derimod dets anden Deel, Hattepartiets Fordrivelse, med desto større Kraft og Hurtighed.

---

[1]) See Ostens Depescher 9. Aug. og 18. Oct. 1765.
[2]) See Ostens Depesche 8. Oct. 1765.

Bernstorff havde haabet, at det russiske Cabinet skulde lade sig nøie med, at de ledige Pladser i Raadet besattes med Møsser, og at der paa denne Maade sikkredes Partiet en bestemt Overvægt i Regeringen, uden at nogen af de nuværende Rigsraader, og navnlig Ekeblad, Scheffer og Hamilton, mistede deres Pladser. Tilsyneladende var Panin gaaet ind paa dette Forslag[1]), men det viste sig snart, at dette ikke var hans virkelige Mening. Han forsikkrede Osten, at Stemningen var saa ophidset i Sverige, at det ikke var muligt længere at beskytte Hattecheferne[2]), og i Juni kom der Efterretning fra Stockholm om, at Angrebet paa Rigsraaderne om kort Tid vilde finde Sted. Scheffer lod desuden Bernstorff vide, at der var al Anledning til at frygte for, at Rusland vilde anvende Magt, hvis det ikke lykkedes at sætte Anklagen mod Rigsraaderne igjennem[3]).

Den danske Regering vidste, at den udsatte sig for et Brud med Rusland, dersom den vilde stille sig mellem Keiserindens Hævn og de truede Rigsraader. Den indsaae, at den gjorde sig det seirrige Parti til Fjender, dersom den tog Hattechefernes Forsvar, thi Møsserne vilde neppe heri see en ædelmodig Bestræbelse for at beskytte fordums Venner, som nu vare overvundne, men snarere et fortvivlet Forsøg paa at fravriste dem selv Seiren. Dertil kom endelig, at den danske Regering stedse fik nye Grunde til at beklage sig over Hatternes og Breteuils Opførsel, thi ikke alene føiede de sig efter alle Dronningens hadefulde Luner og Planer mod Danmark, men Breteuil benyttede ogsaa paa enhver Maade det venskabelige Forhold, som Schack efter Ordre

1) See Ostens Depescher 30. April og 14. Mai 1765.
2) See Ostens Depescher 31. Mai og 4. Juni 1765.
3) See Schacks Depesche 11. Juni 1765.

og Tilbøielighed vedblev at bevare til Hattecheferne, efter at alle de andre Gesandter havde vendt dem Ryggen, til at mistænkeliggjøre den danske Regerings Hensigter hos Ostermann og Goderick. Mere end een Gang havde Bernstorff i den senere Tid lidt under forsætlige Indiscretioner hvorved Rusland havde erfaret, hvad han i Fortrolighed havde meddeelt Danmarks tidligere Venner[1]. Men alle disse Betragtninger kunde dog ikke afholde ham fra at opfylde sit tidligere givne Løfte og at gjøre, hvad «Ære og Retskaffenhed bød».

Schack fik altsaa Ordre til at erklære, at «uagtet Sverige ikke havde villet fornye Forbundet mellem de to Riger, vilde Kongen dog aldrig med Ligegyldighed see paa, at en fremmed Magt, hvilken det end var, angreb Sverige eller søgte at berøve det Uafhængigheden». Endvidere bemyndigedes han til at stille et Beløb af 400,000 Daler Kobbermynt (omtrent 20,000 Daler dansk) til Breteuils og Scheffers Raadighed, dog paa det udtrykkelige Vilkaar, at disse Penge udelukkende skulde anvendes til at redde Scheffer, Ekeblad og Hamilton, og at det Hele skulde forblive den dybeste Hemmelighed[2]. Tilbudet modtoges med stor Erkjendtlighed, og man lovede den ubrødeligste Taushed ligeoverfor Alle og Enhver. Pengene udgaves rigtigt, men før Spørgsmaalet kom til Afgjørelse i Rigsdagen, trak Scheffer og Ekeblad sig frivillig tilbage og begjærte deres Afsked, hvorved videre Forfølgning imod dem bortfaldt. Det var saaledes til ingensomhelst Nytte, at den danske Regering havde bragt Offre og udsat sig for store Farer, som kunde have været undgaaet, hvis Scheffer, istedetfor at begjære Danmarks Hjælp, i Tide havde bestemt

[1]) See Ostens Depesche 29. Januar 1765.
[2]) Bernstorff til Scheffer 1. og 22. Juni, 6. Juli 1765.

sig til at trække sig tilbage. Men heller ikke ved denne Leilighed fornægtede Bernstorffs Taalmodighed sig. Han paalagde Schack fremdeles at bevise Scheffer al den Velvillie og alle de Tjenester, som han formaaede[1]), og virkelig forblev trods Scheffers forandrede Stilling og Grundsætninger det personlige Forhold mellem ham og Bernstorff det samme som før. Den danske Regering forlod ikke en Ven, da Lykken vendte sig imod ham, og selv, da Scheffer syntes at have glemt det fordums Venskab og handlede, som om han var bleven en Fjende, glemte Bernstorff dog ikke det tidligere fortrolige Forhold.

Straffen for at den danske Regering havde betroet sig til Hatternes og den franske Gesandts givne Æresord, udeblev imidlertid ikke. Hvad enten det kom fra Breteuil, der paa denne Maade haabede at kunne forstyrre Forbindelsen mellem Danmark og Rusland, eller det var ved Hjelp af Dronningen, hvem Hatterne havde indviet i deres Forhold til det danske Cabinet, saa viste det sig snart, at man i Petersborg, indtil de mindste Enkeltheder, kjendte, hvad Bernstorff havde gjort for at beskytte Hattecheferne. I og for sig var der Intet skeet, som jo var fuldkomment forsvarligt. Den danske Regering havde aldrig lagt Dølgsmaal paa, at den ansaae sig forpligtet til at forsvare sine Venner. Panin havde lovet at skaane dem, og Schack havde begjært Ostermanns Beskyttelse for dem, uden at den russiske Gesandt havde vedstaaet, at det var hans egen Regering, der forlangte deres Fordrivelse. Endnu mindre kunde det med Rette paastaaes, at den danske Regerings Opførsel skulde være i Strid med Indholdet eller Aanden af

[1]) Bernstorff til Schack 17. Aug. 1765.

Traktaten af 11. Marts. Men ikke destomindre fremkaldte denne Efterretning den største Forbittrelse i Petersborg. Panin rasede over, at, som han sagde, «Blækket neppe var blevet tørt paa den fornyede Traktat, før Danmark handlede aldeles imod dens Aand», og det saae i nogen Tid ud, som om Rusland vilde erklære Traktaten for ophævet og den diplomatiske Forbindelse mellem Kjøbenhavn og Petersborg skulde blive afbrudt[1]). Denne Spænding varede imidlertid ikke længe. Efterhaanden lagde Stormen sig, navnlig ved Salderns ivrige Bestræbelser og muligvis ogsaa noget ved Bernstorffs bestemte Erklæring om, at den danske Regering ikke vilde lade sig bevæge til «uanstændige Skridt» og ikke vilde finde sig i nogen «Afhængighed» af Rusland[2]). Panin gjorde det første Skridt til en Forsoning. Han meddeelte det danske Cabinet gjennem Korff en fuldstændig Udsigt over den russiske Politik, som Bernstorff ganske kunde billige. Til Gjengjæld viste den danske Regering sig nu villig til at gaae ind paa Cantslerens Begjæring om, at ligesom Danmark havde anvendt Penge i Sverige for at beskytte sine fordums Venner, saaledes vilde det heller ikke gjøre Vanskelighed ved at understøtte de nu fælles Interesser med en Sum af 50,000 Rbd.[3]). Paa dette Grundlag afsluttedes Forliget mellem de to Regeringer. Asseburg ankom til Petersborg, og Saldern gjenoptog Forberedelserne til sin forestaaende Sendelse til Kjøbenhavn.

---

[1]) Der var Spørgsmaal om at lade Asseburg, der stod i Begreb med at afløse Osten, udsætte sin Reise til Petersborg, see Bernstorffs Depesche til Osten 14. Sept. 1765, cfr. Ostens Dep. 12., 27. Aug. og 13. Sept. 1765.

[2]) Bernstorff til Osten 14. Sept., til Dreyer 2. Nov. 1765.

[3]) Bernstorff til Asseburg 5. Dec. 1765.

Medens disse Forviklinger saaledes efterhaanden løste sig, var Rigsdagen gaaet sin Gang, uden at den danske Regering iøvrigt havde fundet Anledning til at blande sig i Forhandlingerne. Kun da der et Øieblik var Spørgsmaal om, at Høpken skulde afløse Ekeblad som Cancellipræsident, opgav Bernstorff sin Tilbageholdenhed for at forhindre, at denne — som han charakteriserede ham — «feige men underfundige og altid uforsonlige Fjende af Danmark» paany traadte i Spidsen for Sveriges Politik. Baade Frankrig og Rusland, alle Hatterne og mange Møsser deelte Bernstorffs Mistillid til Høpken, og der blev ikke videre Tale om ham[1]). Ved denne Leilighed vaagnede iøvrigt en gammel Tanke hos Bernstorff, om det ikke vilde være muligt at danne et selvstændigt dansk Parti i Sverige, men paa Schacks Forestillinger om, at Øieblikket i alt Fald ikke var gunstigt valgt for et saadant Forsøg, opgav han fortiden at arbeide derpaa. Det er ikke uden Interesse at see, at Bernstorff i dette Tilfælde ikke formaaede at løsrive sig fra de vante Forestillinger, idet han nærmest tænkte sig, at den danske Regering ved en aarlig Pension skulde sikkre sig en betydeligere politisk Person, hvem det da skulde overdrages at samle et passende Antal Individer til at udgjøre det danske Parti[2]).

Men langt vigtigere var et Anliggende, der lige fra Rigsdagens Begyndelse havde udøvet en væsentlig Indflydelse paa den danske Regerings Holdning og som, skjøndt i og for sig ikke nogen Partisag, dog i en betydelig Grad indvirkede paa Partistillingen og muligvis ikke uvæsentlig bi-

---

[1]) See Bernstorff til Schack 9. Febr. og 2. Marts og Ostens Depesche 30. April 1765.

[2]) See Bernstorff til Schack 2 og 30. Marts, Schacks Dep. 19. Marts 1765.

drog til at afgjøre Rigsdagens endelige Udfald, nemlig Spørgsmaalet om Prinds Gustavs Forlovelse med den danske Konges ældste Datter Sophie Magdalene.

Hvorledes den danske Regering opfattede denne Sags historiske Stilling, fremgaaer af en Fremstilling, som Bernstorff gav Schack og om hvis Nøiagtighed der ikke kan være nogen Tvivl, da den meddeeltes baade Scheffer og den franske Gesandt, uden at nogen af disse, der dog nøiagtigt kjendte Sammenhængen, havde det Mindste at indvende imod den.

«Det er nu 15 Aar siden», saaledes lyder denne Beretning, «og umiddelbart efter, at de bekjendte Stridigheder mellem de to Hoffer i Anledning af det svenske Kongevalg vare blevne endte med en Fornyelse af Forbundet og én Overenskomst angaaende de holsteenske Anliggender, som afsluttedes ved Frankrigs Hjælp og under dets Garanti, at den franske Konges Minister, i den Hensigt at styrke og befæste Foreningen mellem de to Kroner og de to Kongehuse og dermed tillige Nordens Rolighed, fremkom med Tanken om et Ægteskab mellem Prinds Gustav og Prindsessen. Dette Forslag havde en stor Betydning. Prindsessen stod dengang Thronen meget nær. Mellem den og hende var der kun een Prinds, som endnu laae i Vuggen. Ikke desto mindre gav Kongen sit Samtykke, og hans ædelmodige Hjerte, trofast mod det System, som han havde antaget, bestemte ham dertil, trods alle de Betragtninger og de indstændige Opfordringer, der i Mængde modsatte sig. Man miskjendte ikke Beslutningens Vægt og Betydning og alle de, som dengang havde nogen Deel i Styrelsen — og baade i Danmark og i Sverrig ere endnu flere af dem ilive — ville erindre sig, med hvilke Følelser de to Folk modtoge Budskabet om denne Forbindelse og hvormeget den

bifaldtes saavel i Stockholm som i Versailles. Man ilede med at benytte denne Stemning og at gjøre Forbindelsen uigjenkaldelig. Kongen af Sverige, denne ærværdige Fyrste, der, som Alle veed, altid havde befundet sig i den fuldeste Overensstemmelse med sit Raad og Intet foretog uden dets Deeltagelse, tilskrev den 5. Nov. 1750 den danske Konge et Brev, i hvilket han paa den tilkommende Kronprindses Vegne formeligt anholdt om Prindsessens Haand, og i hvilket han ikke taler i sit personlige Navn, men som Sverrigs Konge, og ikke glemmer at paaberaabe Prindsens Forældres Samtykke og Ønske. Kongen svarede herpaa den 14. Dec. s. A. og umiddelbart derpaa skreve den nuværende Konge og Dronning, den første til Kongen den 13. Januar og den anden til den høisalige Dronning den 18. s. M. De vil af disse Breve see, at Intet kan være mere bestemt end deres Udtalelse, og De vil med alle dem, der læse disse Breve, være enig i, at da de Forlovedes Ungdom ikke tillod nogen videre Fuldendelse eller offentlig Erklæring, kunde intet Mere udfordres til fuldstændigere at knytte Baandet. Ikke desto mindre troede man fra fransk Side endnu at burde tilføie en yderligere Formalitet. Baron Flemming, som nu sidder i Raadet, fik Ordre til mundtligt og i høitidelig Audients at gjentage den Begjæring, der skriftlig var fremsat af Kongen, hans Herre, og han udførte denne Ordre i Overværelse af Hans Majestæts Conseil. Fra den Tid af have hverken han eller hans Efterfølgere[1]) nogensinde undladt at betragte Prindsessen som deres tilkommende Dronning, og fra sin Side har Kongen, altid sit Ord tro, hvor gyldige Grunde til Misfornøielse det svenske Hof end maatte have givet ham, aldrig villet tillade, at der rørtes ved et saa

[1]) Nemlig i Gesandtskabsposten i Kjøbenhavn.

høitideligt Løvte, og han har derpaa givet det meest afgjørende Bevis, som er muligt for en Konge og en Fader, idet han har bortgiftet den anden af sine Døttre før den ældste. De vil vide at vurdere hele Betydningen af disse Ord»[2]).

Ligeoverfor disse Kjendsgjerninger lod det sig selvfølgelig ikke paastaae, at Forlovelsen manglede forbindende Kraft, selv om det var sandt, at C. G. Tessin, der 1750 var Cancellipræsident, havde handlet uden iforveien tilstrækkelig at forsikkre sig om Adolf Frederiks og Lovise Ulrikkes Samtykke, og selv om disse havde skrevet de ovenomtalte Breve mere eller mindre mod deres Ønske[3]). Ikke desto mindre havde Dronningen foresat sig, at denne Forbindelse ikke skulde finde Sted, og hun haabede at bringe det derhen, at Stænderne vilde opfordre Kongen til at tænke paa Prindsens Ægteskab, uden at tage nogetsomhelst Hensyn til, hvad der var skeet i 1750.

Forlovelsen var indgaaet, før Bernstorff var indtraadt i Conseilet. Men skjøndt han saaledes ikke havde havt nogen Deel deri, havde han dog i sin Tid knyttet store Forhaabninger til den Indflydelse, som et saadant Ægteskab kunde udøve paa den politiske Forbindelse mellem de to Lande. Efterhaanden havde disse Forhaabninger tabt sig. Han begyndte endog at tvivle paa, at man overhovedet kunde vente sig lykkelige Følger af et Ægteskab, som var Dronningen og sandsynligvis Prinds Gustav selv saa meget imod, og ligesom der allerede havde budt sig andre og lige-

---

1) Depesche fra Bernstorff til Schack af 9. Marts 1765.

2) See om de nærmere Omstændigheder Fryxell: Berättelser ur svenska historien, 37. Deel, p. 257—263 og de der citerede Skrifter: Konung Gustavs efterlemnade papper, utgifna af Geijer, I, p. 29 og Tessin och Tessiniana, p. 125.

saa glimrende Ægteskabstilbud[1]), vilde det neppe heller i Fremtiden vise sig vanskeligt at forsørge Prindsessen paa en passende Maade. Men alle disse Betragtninger kunde ikke gjøre Fornærmelsen mindre. Den vilde ikke alene medføre et endeligt Brud mellem de to Kongefamilier, ogsaa Folkene vilde dybt føle den, «det vilde være en personlig Forhaanelse, som ikke kunde glemmes, saalænge den nuværende Generation levede, og som enhver Dansk vilde føle, som om den var tilføiet hans eneste Datter»[2]). Den danske Regering var derfor fast bestemt paa ikke at finde sig i Dronningens Luner, saameget mere som Bernstorff var overtydet om, at det svenske Folk var langtfra at dele hendes Uvillie mod det danske Ægteskab.

Hatterne og Breteuil erkjendte, at Retten heelt og udelukkende var paa den danske Regerings Side, og de ønskede oprigtigt, at Ægteskabet skulde komme istand, men det var navnlig ved denne Leilighed, at deres Forbindelse med Dronningen øvede sin skadelige Indflydelse, og at Scheffers Charakteersvaghed viste sig i sit fulde Lys. Snart raadede han Bernstorff til, at den danske Konge selv skulde erklære, at Forlovelsen i 1750 ikke kunde ansees for endelig, idet han forsikkrede, at Lovise Ulrikke da ikke vilde betænke sig paa frit at tilbyde, hvad hun »nu ikke nødtvungent vilde opfylde[3]). Snart forestillede han Schack, at en simpel Henvisning af Spørgsmaalet om Kronprindsens Ægteskab til det hemmelige Utskott uden videre Omtale af Forlovelsen sikkert vilde have til Følge, at Utskottet

[1]) Saaledes var der i sin Tid gjort fortrolige Antydninger fra engelsk Side om Ægteskab med Georg den Tredie.
[2]) Bernstorffs Depesche 9. Marts 1765.
[3]) See Schacks Depescher 19., 22., 26. April 1763.

selv vilde erindre om denne[1]). Snart endelig meente han, at det vilde være bedst at udsætte Sagen til næste Rigsdag, fordi den offentlige Mening vistnok i Mellemtiden vilde bevæge Dronningen til at opgive al videre Modstand[2]). Men Bernstorff lod sig ikke vildlede og indsaae, at Scheffer kun talte saaledes af Svaghed, og fordi han ønskede, at den nærværende Rigsdag snart skulde sluttes, saa at en overordentlig Rigsdag om kort Tid kunde blive nødvendig, paa hvilken han da haabede, at Hatterne skulde gjenvinde Overmagten. Kun Eet vilde Bernstorff gaae ind paa, nemlig at udsætte det endelige Skridt, saalænge det var muligt, for saaledes at give Scheffer og Fersen Tid til at overvinde Dronningens personlige Modstand.

Af Møsserne vare de fleste for Ægteskabet, nogle vilde dog maaskee foretrække Dronningens Gunst, andre endelig meente, at Landets finantsielle Tilstand gjorde det ønskeligt, ikke for Tiden at paatage sig de store Byrder, som Kronprindsens Bryllup medførte. Hvad de fremmede Magter angik, synes det danske Ægteskab ikke at have behaget Preussen[3]), derimod udtalte Keiserinden af Rusland sig for det, navnlig da hun paa Forlangende havde modtaget Afskrift af Brevvexlingen af 1750—51[4]), og det engelske Hof var ved Kronprinds Christians Forlovelse med Caroline Mathilde næsten bleven Part i Sagen.

---

[1]) See Schacks Depesche 26. Febr., cfr. Bernstorff til Schack 9. Marts 1765.

[2]) See Schacks Depesche 23. April 1765 osv.

[3]) Ostens Depesche 19. Juni 1765, cfr. Gyldenstolpes Brev til Lovise Ulrike 25. Sept. 1765 hos A. Fersen l. c. III. pag. 341.

[4]) Ostens Depesche 30. April 1765 cfr. Gyldenstolpes Breve til Dronningen af 25. Sept. og af 4. Oct. 1765 hos A. Fersen l. c. III. pag. 342—345.

Hvad Bernstorff navnlig satte Priis paa, var, at Dronningen selv skulde forsone sig med Ægteskabet, og han forlængede derfor gjentagne Gange den Frist, som han havde tilstaaet Scheffer til at opnaae dette Resultat. Med Iver arbeidede ogsaa denne derfor og gik endog saavidt i sine Bestræbelser, at han lovede Dronningen, at den danske Regering i saa Fald vilde understøtte Hatterne paa en kommende Rigsdag til at gjennemføre Forfatningsforandringer, der skulde være «til Gavn for Hoffet» — et Løfte, som Bernstorff imidlertid bestemt fralagde sig[1]). Alle Scheffers Bestræbelser forbleve dog frugtesløse. Derimod bekræftedes det fra flere Sider, at Prinds Gustav havde opgivet sin tidligere Modstand, og at han endog gjentagende havde erklæret sine Forældre, at han ikke vilde ægte nogen Anden end den danske Prindsesse. Dette Omslag skyldtes rimeligviis for en Deel Keiserinde Catharine, der hemmelig havde tilskrevet Prindsen[2]).

Bernstorff maatte saaledes finde sig i at drive Sagen igjennem imod Dronningens Villie. Han vilde imidlertid ikke, at den skulde blive en Partisag og han afviste alle Raad om at kjøbe Stemmer i det hemmelige Utskott[3]). Ligesaa lidet ønskede han, at Sagen skulde føres igjennem i Rigsdagen ved en fremmed Regerings Foranstaltning, om han end efter Omstændighederne blev nødt til at modtage de fremmede Magters Tilbud om at understøtte Sagen hos den svenske Regering.

Den 25. Oct. gaves der endelig Ordre til Schack om ikke længere at tøve med at sætte Sagen i Bevægelse. Han

---

1) Bernstorff til Schack 31. Aug. 1765.

2) See Ostens Depescher 29. Oct. og 1. Nov. 1765.

3) Det eneste Løfte om Penge, der fra dansk Side gaves i Ægteskabssagen, var til Dronningens Yndling, Oberst Sinclair, som forpligtede sig til at søge at bringe hende til at bedømme Spørgsmaalet uden nogen forudfattet Mening.

skulde henvende sig til Breteuil og Hatterne samt begjære Ostermanns og Godericks Understøttelse. Endvidere paalagdes det ham at finde en Møsse, som vilde indbringe Spørgsmaalet i det hemmelige Utskott, og endelig skulde han meddele Regeringens Hensigt til den nye Cancellipræsident, Løwenhjelm. I sidste Øieblik tilbød Dronningen at indgaae paa Forlig, men hun stillede som Betingelse for sin Eftergivenhed, at Traktaten af 1750 om Holsteen skulde ophæves. Svaret herpaa var en Ordre til Schack om at afslaae enhver Betingelse og ikke indlade sig paa nogensomhelst videre Forhandling[1]). Nu forlode Hatterne aldeles den danske Regering og sluttede sig fuldstændigt til Dronningen. Den engelske og den russiske Gesandt lovede deres Bistand, og den sidste fik bestemte Paalæg hjemmefra til af al Iver at understøtte Schack[2]). Løwenhjelm paa sin Side viste stor Beredvillighed til at gjennemføre Sagen, men gjorde dog endnu et Forsøg paa at opnaae en Indrømmelse, som kunde forsone Dronningen, og foreslog den danske Regering at give et eller andet, om endog kun temmelig almindeligt og intetsigende Løfte, saasom at Coadjutorposten i Lübeck efter Prinds Frederiks Død skulde sikkres en eutinsk Prinds. Men Bernstorffs Svar var uforandret det samme: Kongen vilde ikke paatage sig nogen ny Betingelse for at opnaae den Ære at faae sin Datter gift[3]).

Saaledes lykkedes det endelig Bernstorffs bestemte Villie at drive Sagen igjennem. Allerede inden Aarets Udgang kunde den ansees for sikkret, om end den høitidelige Bekjendtgjørelse af Forlovelsen først fandt Sted den 3. April 1766. Foruden Ruslands og Englands Gesandter, skyldtes dette Udfald navnlig Løwenhjelm, Horn og Rudbeck, altsaa Møsserne.

[1]) Bernstorff til Schack 23. Nov. 1765.
[2]) Bernstorff til Schack 3. Dec. 1765.
[3]) Bernstorff til Schack 3. Dec. 1765, 11. Jan. 1766.

Saaledes havde Ægteskabssagens Udvikling altsaa fuldendt den Vending i Danmarks diplomatiske Stilling, som havde fundet sit første Udtryk i Traktaten af 11. Marts. Den politiske Forbindelse med Frankrig bestod ikke længere, men Skylden derfor laae ikke hos den danske Regering, der tvertimod havde ønsket, at den dansk-franske og den dansk-russiske Alliance skulde have vedblevet at gaae jævnsides og saa at sige gjensidig holdt hinanden Stangen. Aarsagen laae derimod i Frankrigs forandrede Politik. Syvaarskrigen havde aabenbaret den franske Regerings Svaghed, og Danmark havde erfaret, hvor lidet man kunde stole paa dens Løfter, da den, til Trods for alle givne Tilsikkringer og de høitideligste Garantier for Slesvig, i 1762 overlod Danmark til sin Skjæbne. Senere syntes den franske Politik heelt at have draget sig tilbage til den bourbonske Familieforbindelse og ikke længere at have nogen Interesse tilovers for sine gamle Allierede i Norden. Paa en lidet hæderlig Maade søgte Hertugen af Praslin at unddrage sig Opfyldelsen af Subsidieforpligtelserne mod Danmark[1]), og han nægtede at fornye Forbundet af 1754, som var udløbet i 1764, medmindre det kunde skee paa Vilkaar, som efter Bernstorffs Mening ikke vilde give Danmark en tilstrækkelig Erstatning for de Byrder, som det paatog sig[2]). Hidtil havde dog een Fælles-Interesse endnu forenet de to Stater, og det var Frihedens Opretholdelse i Sverig[3]), men ogsaa det Baand løstes nu, da Frankrig sluttede sig til Dronningen. Skylden laae altsaa utvivlsomt hos den franske Regering, men ikke destomindre rettede Praslin heftige Bebreidelser til det danske Cabinet, fordi dette ikke vilde

[1]) Bernstorff til Gleichen 31. Dec. 1763.
[2]) Bernstorff til Schack 25. Aug. 1764.
[3]) Bernstorff til Schack 19. Febr. 1763.

følge Frankrig i dets nye svenske Politik, og Forholdet forbedredes ikke ved den derved fremkaldte bittre Correspondance mellem de to Hoffer[1]).

Tabet af Forbindelsen med Frankrig var meget føleligt for den danske Regering, thi derved forstyrredes Ligevægten i dens Politik. Fra den Tid af voxede Faren for, at den russiske Indflydelse skulde blive overmægtig i Kjøbenhavn. Bernstorff indsaae dette og fremhæver derfor i sin Instruktion til Asseburg, da denne afløste Osten i Petersborg, hvor nødvendigt det var med yderste Opmærksomhed at vaage over «vor kosteligste Skat, vor Uafhængighed af Keiserinden»[2]).

12.

Aarene 1763—65 udgjøre saaledes et betydningsfuldt Vendepunkt i Danmarks diplomatiske Historie. Før denne Tid havde den danske Politik søgt sin Støtte i Alliancer først med England siden med Frankrig, men fra nu af blev Forholdet til Rusland det overveiende.

Den Virksomhed, som Bernstorff i disse Aar udfoldede, var overordentlig stor og svarede til Stillingens Alvor, som han fuldkommen begreb, men desto mere overraskende er det at see, at den Deel, som Osten kaldedes til at tage i dette Arbeide, ikke staaer i Forhold til hans store Dygtighed og Vigtigheden af den Post, som han beklædte, og han brugtes egentlig kun i de Spørgsmaal, som nødvendigviis maatte behandles i Petersborg. Grunden hertil ligger

---

[1]) Bernstorff til Schack 22. Juni, til Gleichen 10. Aug. 1765 og 25. Jan. 1766. Det franske Cabinets Opfattelse fremgaaer af Instructionen af 1775 for den franske Gesandt i Kjøbenhavn, Vérac, i D. Mag., 3die Række, IV, 2, pag. 89—99, navnlig pag. 93 fgd., cfr. ogsaa Instr. 1779 for Véracs Efterfølger, de la Houze, sammesteds pag. 99—105.

[2]) Instrux for Asseburg af 5. September 1765.

i et besynderligt Omslag, som pludselig foregik i Bernstorffs Forhold til Osten. Medens han tidligere havde viist sig ligesaa fast overtydet om dennes Paalidelighed som han var det om hans Dygtighed, blev han nu paa eengang mistroisk, og, hvad der var endnu usædvanligere hos ham, han lod sin Mistillid komme tilsyne paa en ofte hensynsløs og stødende Maade.

Det første Tegn paa denne forandrede Stemning viser sig allerede ved Grev Haxthausens Afreise fra Petersborg, da denne medtog alle de Akter, som vedrørte hans Gesandtskab[1]). Denne usædvanlige Forsigtighed kunde imidlertid være begrundet i Hensynet til Saldern, om hvis særegne Forhold til den danske Regering disse Papirer indeholdt Oplysninger, som man skyldte ham, ikke at lade komme til Nogens Kundskab. Men det viste sig snart, at Bernstorff ogsaa i andre Spørgsmaal ansaae det for sikkrest, ikke fuldstændigt at betroe sig til Osten. Kun til en vis Grad lod han denne see, hvor stor Mistillid han i Grunden nærede til Keiserinden, han skjulte for ham sine Forsøg paa, ved Hjælp af andre Magter at holde hendes Ærgjerrighed inden passende Skranker, og han indviede ham ikke i de hemmeligere Partier af Forholdet til Sverige og til Polen. Selv naar Osten forespurgte sig om Punkter, der umiddelbart vedrørte de russiske Traktatforhandlinger, kunde han stundom ikke opnaae et Svar[2]). Bernstorffs Mistillid

[1]) Osten beklagede sig, ikke uden Bitterhed, derover i Depesche af 5. August 1763, men fik intet tilfredsstillende Svar.

[2]) Dette var saaledes Tilfældet med Hensyn til Spørgsmaalet, om Kongen vilde være villig til at opgive Coadjutorvalget i Lübeck, for derved at faae Mageskiftet bragt i Orden, saaledes som Bernstorff i sin Tid havde stillet Storfyrstinden i Udsigt. Gjentagne Gange og med stedse stigende Bitterhed forlangte Osten Oplysning herom, for at kunne indrette sine Udtalelser derefter, men aldrig fik han endog kun et undvigende Svar.

gik saa vidt, at han endog troede at burde gribe til det mislige Middel, at sætte den Underordnede til at passe paa sin Foresatte. Fra Efteraaret 1763 førte Bernstorff nemlig en hemmelig Brevvexling med Ostens Secretair, A. Schumacher, og da denne i Begyndelsen af 1765 paa Grund af Sundhedshensyn maatte forlade Petersborg, fortsattes Correspondancen med hans Efterfølger, Dreyer. Paa denne Maade stod Bernstorff i direkte Forbindelse med Saldern, skjøndt denne ogsaa forhandlede med Osten. Schumacher indmeldte, hvad han kunde opdage om sin Chef, og Bernstorff tog ikke i Betænkning udtrykkelig at paalægge Secretairen, ikke nogensinde at lade Gesandtskabspapirerne komme sig af Syne.

Ostens Indberetninger vare navnlig i Begyndelsen noget korte og tørre, og strax troede Bernstorff, at han med Hensigt vilde holde ham i Uvidenhed om, hvad der foregik[1]). Osten svarede paa de Bebreidelser, han i denne Anledning modtog af Ministeren, at hans eiendommelige Stilling i Petersborg gjorde ham det dobbelt nødvendigt, at være forsigtig baade med at indhente Oplysninger og med at skrive, da hans Breve mere end nogen anden Gesandts vare Gjenstand for Postvæsenets Opmærksomhed[2]). Denne Forsigtighed var vel begrundet, som de Erfaringer, hans Colleger gjorde, tilstrækkelig beviste[3]), og hvor korte og sjeldne end Ostens Depescher vare, idetmindste i Sam-

---

[1]) Bernstorffs Depescher 10. Sept. 1763, 14. Juli 1764.

[2]) Ostens Depescher 1. Nov. 1763, 3. Aug. 1764.

[3]) Da saaledes den franske chargé d'affaires Béranger forlod det russiske Hof 1765, klagede Keiserinden over ham i Paris, fordi han havde skrevet »falske« Indberetninger om hendes Stilling, der af ham var fremstillet som usikker. Han havde nemlig været saa uforsigtig, tildeels at skrive uden Chiffer og at betroe sig til Posten.

menligning med, hvad de tidligere havde været, modtog Ministeriet i Kjøbenhavn dog vistnok fuldt saa paalidelige og udtømmende Efterretninger om, hvad der foregik i Petersborg, som nogen anden Regering. Da Traktatforhandlingen trak i Langdrag og man hjemme kun med lange Mellemrum hørte Noget om Sagen, troede Bernstorff strax, at Osten handlede paa egen Haand og vilde skjule Hemmeligheder for ham, og han gav strænge og gjentagne Ordrer om, at Osten ikke maatte gaae ind paa Noget, men skulde tage Alt ad referendum[1]). Senere viste det sig, at Osten ikke havde ladet sig det Mindste falde tillast i denne Sag, som han tvertimod havde ført med sin sædvanlige Takt og Dygtighed, hvad Ministeren ogsaa bagefter anerkjendte[2]). Saaledes havde han, som ovenfor omtalt, modtaget Bemyndigelse til, hvis det kunde gavne Forhandlingen, at love, at Danmark vilde erkjende den Konge, som maatte blive valgt i Polen paa Keiserindens Anbefaling. Osten benyttede denne Tilladelse med meget god Virkning, men Bernstorff meente, at han for tidligt havde givet dette Løfte, og Osten fik en skarp Irettesættelse derfor. Men der er ingen Tvivl om, at han havde handlet rigtigt ved ikke at vente paa, at Panin stillede en direkte Fordring derom, men derimod selv frivilligt tilbød, hvad der desuden i Virkeligheden aldeles ikke var noget Offer for den danske Regering, men vel en lille Tilfredsstillelse for Keiserindens Forfængelighed[3]).

Overalt træder saaledes Bernstorffs Mistro frem, og den tager sig saameget synderligere ud, som Erfaringen

[1]) Bernstorff 5. Juni, Osten 24. Juli 1764.
[2]) Bernstorff 6. April 1765.
[3]) Ostens Depescher 10., 17. April, 5. Juni 1764.

næsten altid bestyrkede Ostens Beretninger og Formodninger og beviste, at han nu som før bedømte Personer og Forhold med et uhildet og fordomsfrit Blik.

Men hvad var da Grunden til denne udholdende Mistillid?

Det er øiensynligt, at Bernstorff troede, at Osten var Keiserinden mere hengiven end det, navnlig paa den Tid, var tjenligt for Danmarks Interesser. Lige fra det første Øieblik, da Osten traadte i fortroligere Forhold til Storfyrstinden, havde Bernstorff udtalt den Frygt, at han ikke vilde være istand til at vedligeholde sin Uafhængighed tilstrækkeligt ligeoverfor Catharine, og uagtet Intet i Ostens Opførsel dengang havde tjent til at styrke denne Tro, vaagnede den dog paany, da det af hans Yttringer angaaende Administrationssagen i Holsteen, der i høi Grad havde berørt Bernstorff personligt, og ved flere lignende Leiligheder syntes at fremgaae, at han bedømte Keiserinden med større Velvillie, end Ministeren gjorde det. Men navnlig maatte det ganske vist overraske denne paa en meget ubehagelig Maade, at Keiserinden i Efteraaret 1763, altsaa netop paa en Tid, hvor man her hjemme nærede den største Mistro til hendes Hensigter med Hensyn til Sverige og Polen og endog tildeels mod Danmark, fornyede sit Tilbud til Osten om at træde over i russisk Tjeneste, og det netop som hendes Ambassadør i Stockholm. I det Brev, hvorved det tillodes ham at modtage Tilbudet, tilføiede Bernstorff udtrykkeligt, at han holdt sig overbeviist om, at han aldrig vilde glemme sit Fædrelands Interesser, og da Osten i et Brev, der ikke kan Andet end gjøre et meget godt Indtryk paa enhver ikke forudindtaget Læser, meddelte, at han havde afslaaet Keiserindens glimrende Tilbud,

var Bernstorffs Svar koldt og tørt[1]). Der var desuden Noget i Ostens Opførsel, som let kunde støde en Minister, der, hvor forstandig og besindig han end var, dog neppe ganske havde kunnet modstaae Virkningen af den Smiger, som fra alle Sider ydedes ham. Trods Ostens idelige Forsikkringer i sine Depescher om, at han «naturligviis ydmygt underkaster sin beskedne Mening Ministerens overlegne Dømmekraft og selvfølgelig ikke et Øieblik skal fastholde den, hvis den ikke vinder Ministerens Bifald», skinner Critiken dog stundom igjennem, og den var ikke altid ubegrundet, navnlig naar det gjaldt om Enkeltheder og Udførelsesmaaden, i hvilken Henseende Osten ganske vist var stærkere end nogen Anden. Man har ogsaa Vanskelighed ved at værge sig mod den Mistanke, at der er noget Drilleri med i Spillet fra Ostens Side, naar han flere Gange berører den mindre tilfredsstillende Tilstand, hvori de danske Finantser befandt sig, og blandt Andet lader Keiserinden yttre sin Forundring over, at denne ikke var bedre, uagtet Danmark dog saa længe havde havt Fred[2]). Det var at berøre Regeringen paa dens ømmeste Sted.

Men havde Ministeren saaledes allerede paa egen Haand fattet nogen Mistillid til sin Agent, saa maatte den ganske vist i høi Grad næres ved, hvad der fra andre Sider berettedes om ham. Brühls Forbittrelse havde ikke lagt sig, efter at Osten havde forladt det sachsiske Hof, og maaskee havde heller ikke denne ganske glemt sin Vrede mod den sachsiske Minister. Endnu fremdeles lød i Kjøbenhavn dennes Klager over Ostens Intriguer, som efter den sachsiske Gesandts Forsikkringer kun skulde have vundet i Om-

[1]) Ostens Depescher 20. Sept., 28. Oct. og 25. Nov., Bernstorffs 29. Oct. og 28. Nov. 1763.

[2]) See Ostens Depesche 25. Aug. 1763.

fang og Farlighed ved, at han var bleven forflyttet til Petersborg, og det synes, at der anførtes Omstændigheder, som til en vis Grad kunde retfærdiggjøre den Fordring, der stilledes om, at han skulde kaldes tilbage. Dette afslog vel Bernstorff, men han sendte dog Osten en stærk Irettesættelse og skarpe Ordrer om at afholde sig fra al videre Indblanding i Polens indre Anliggender. Ostens Svar paa dette Brev taler til Fordeel for hans Uskyldighed, thi det var hidsigt og uretfærdigt mod Bernstorff, hvem han bebreidede nu «atter at ville opoffre ham, ligesom da han forrige Gang maatte forlade Petersborg». Hellere end altid at see sig mistænkt, vilde han afbryde al skriftlig Forbindelse med den czartorisky'ske Familie. Denne Trudsel udførte han virkelig, indtil Bernstorff forsikkrede ham om Kongens fortsatte Naade og udtalte det Ønske, at han paany vilde knytte Forbindelsen med sine polske Venner men med større Forsigtighed[1]). Ogsaa fra Sverige kom Klager over ham, og Scheffer udbad sig paa det Indstændigste, at han ikke maatte erfare Noget af, hvad der aftaltes mellem de to Regeringer om de svenske Anliggender, da den svenske chargé d'affaires i Petersborg, Jahnke, udtalte sig paa en meget ugunstig Maade om hans Charakteer og Handlinger[2]). Men værst var det, at ogsaa Panin nærede en rodfæstet Mistro til Osten, hvori han sandsynligviis bestyrkedes af Saldern, der ikke kunde lide Osten, uagtet han naturligviis ligeoverfor denne anstillede sig som hans Ven. Først hed det, at Osten intriguerede med Bestushew imod Panin[3]), og senere troedes det, at han i Forbindelse med

---

[1]) See Depesche fra Bernstorff 1 Sept., Osten 4. Oct., og Bernstorff 5. Nov. 1763.

[2]) See Depesche fra Schack 28. Oct., fra Bernstorff 15. Nov. 1763.

[3]) See Brev fra A. Schumacher 6. Dec. 1763.

Grevinde Bruce, en af Keiserindens Damer, arbeidede paa at fordrive Panin og Tzernyschew fra deres Pladser og sætte Olsousieff og Rumänzow i Stedet[1]). Ligeledes beskyldtes han for, under sit Ophold i Warschau at have villet sætte Splid mellem Medlemmerne af den czatorisky'ske Familie og senere i Forbindelse med Bestushew at have søgt at bringe Oginsky paa Polens Throne istedetfor Poniatowsky[2]). Tilsidst erklærede Panin, at han ikke kunde ansee sig for sikker, saalænge Osten forblev i Petersborg. Bernstorff lovede nu, at han skulde blive kaldt tilbage, saasnart Traktaten var bleven undertegnet[3]). Det var disse Beskyldninger, som reistes imod ham fra russisk Side, og det fortjener at bemærkes, at Schumacher i sine hemmelige Indberetninger ikke saae sig istand til at oplyse Andet imod sin Chef.

I et af Brevene fra sit første Gesandtskab i Rusland havde Osten i Anledning af Chétardie[4]) og Poniatowsky mindet om et diplomatisk Ordsprog, hvorefter «Ingen to Gange gjør Lykke i Rusland». Han tænkte dengang ikke paa, at han selv skulde komme til at tjene til Bevis paa Sandheden af dette Ord.

Han vendte tilbage til Petersborg med store Forventninger. Virkelig modtog Keiserinden ham med stor Venlighed, om hun end, formodentlig noget forlegen paa Grund

[1]) See A. Schumacher 22. Juni 1764.

[2]) See A. Schumacher 27. Marts og 22. Juni 1764,

[3]) See A. Schumacher 19. Juni 1764. Bernstorff 21. Juli s. A.

[4]) Marquis de Chétardie var fransk Gesandt i Petersborg 1741 og bidrog væsentlig til Keiserinde Elisabeths Thronbestigelse, hvorfor han i høi Grad nød hendes Gunst. Men da han 1744 atter sendtes til det russiske Hof, vidste Bestushew saa vel at benytte sig af nogle U[illegible]sigtigheder, som Chétardie begik, at der ikke engang gaves denne Tid til at afgive sine Creditiver, men han befordredes ufortøvet over Grændsen. See La cour de Russie p. 97-98.

af sin forandrede Stilling til Poniatowsky, øiensynlig skyede at tale med ham i Eenrum. Men desto opmærksommere viste hun sig i Begyndelsen imod ham offentligt og fremdrog ham endog paa en Maade, som i høi Grad forøgede hans Collegers Misundelse mod ham. Det var kun Skinnet af en Indflydelse, som han i Virkeligheden ikke havde, men det var dog tilstrækkeligt til at gjøre hans Stilling meget vanskelig. Man var skinsyg paa ham og tillige bange for ham. Ingen turde betroe sig til ham eller tale frit i hans Nærværelse, fordi man frygtede for, at han skulde meddele Keiserinden det, thi i Almindelighed antoges han fremdeles at nyde hendes Fortrolighed i samme Omfang, som tidligere. Selv om hans Personlighed ikke iøvrigt havde givet hans Colleger nogen Anledning til at mistroe ham, vilde hans formodede Forbindelse med Keiserinden dog være mere end tilstrækkelig til at forklare, hvorfor det nu faldt ham saa vanskeligt at faae Oplysninger og hvorfor de Fleste, der søgte hans Selskab, vare Intriguanter, der haabede at kunne drage Fordeel af ham. Efterhaanden som han fik Leilighed til nærmere at iagttage Keiserinden, blev hans Dom om hende mindre gunstig, og det er muligt at han i denne Henseende noget lod sig paavirke af sine skuffede Forventninger. «Hendes Mod, hendes Aand, hendes Kundskaber, hendes Virkelyst og den Lethed, hvormed hun arbeider», — saaledes skriver han til Bernstorff den 8de Dec. 1764 — fortjene den største Ros, og De veed, at mere end een Gang har denne Fyrstinde været Gjenstand for min Beundring. Hun er det endnu, naar jeg kun tager Hensyn til hendes Aandsevner, som Thronen vilde have givet forøget Glands, hvis det ikke ulykkeligvis var gaaet hende ligesom Mademoiselle de Montpensier, hvem en altfor uværdig Lidenskab paa en Dag berøvede al den høie

Agtelse, som hun havde forhvervet sig»[1]), og han tilføier, at «med Hensyn til hendes Hjertes Egenskaber finder han hende meget forandret, thi der undslipper hende stundom Træk, der vidne om en Haardhed i Charakteren, som han tidligere ikke havde kjendt hos hende». Den «uværdige» Lidenskab, som han bebreider Keiserinden, var hendes Forbindelse med Orlow, hvorom han udtaler sig med stor Skarphed og Beklagelse i flere Indberetninger[2]), og det er aabenbart, at han ikke var synderlig vel anskrevet hos den mægtige Yndling, hvad der ogsaa er let forklarligt efter det Forhold, hvori han havde staaet til Poniatowsky.

Endnu vanskeligere var han stillet ligeoverfor Bestushew og Panin, som kæmpede med hinanden om Regeringen. Til den Første maatte han føle sig knyttet ved Erindringen om gamle Tjenester og Forbindelser, og Bestushew var endnu, hvad han altid havde været, en virkelig Ven af Danmark, der vilde opgive Holsteen og bevare Forfatningen i Sverige. Panin derimod antoges længe for at være ugunstigt stemt mod Danmark og derimod at begunstige Lovise Ulrikes Forhaabninger. Intet vilde derfor i og for sig have været naturligere end, om Osten havde sluttet sig fast til Bestushew, og selv uden dennes

[1]) Mademoiselle de Montpensier var som bekjendt Datter af Ludvig den Trettendes Broder Gastin af Orleans. Hun giftede sig med Hertugen af Lauzun, som derfor af Ludvig XIV sattes i Fængsel.

[2]) See saaledes Depescherne af 24. og 28. Aug. 1764. I Depeschen af 8. Dec. 1764 siger han i Anledning af Keiserindens Forhold til Orlow: «il y a des momens, où elle en est honteuse, mais la passion étouffe la raison et elle croit, qu'en soutenant ses faiblesses, elles deviendront des vertus. Je me rappelle, qu'elle m'a dit les mêmes paroles une fois, qu'elle voulut me faire l'éloge de la fermeté, mais assurément S. M. J. confond la fermeté avec l'opiniâtreté. Cela la porte à traiter tous ceux qu'elle soupçonne de désapprouver sa passion, avec une hauteur qui offense autant que sa familiarité vis-a-vis du Comte Orlow choque le public.

paatrængende og plumpe Fortrolighed maatte Enhver formode, at Osten gjorde alt, hvad han formaaede, for at sikkre Danmarks Ven Overvægten over dets formentlige Uven. Og dog var det i Virkeligheden ikke Tilfældet, og Panin tog meget Feil i sine Formodninger. Osten dømte nemlig fra Begyndelsen, at Bestushew «ingen virkelig Indflydelse kunde faae», og beskriver ham som «mere falsk end nogensinde, og ikke elsket af Nogen», som «sløvet i Evner og kun endnu stærk i sit Fjendskab»[1]), og i Modsætning dertil siger han om Panin, at han «er dygtigere end de Andre og dertil ubestikkelig»[2]). Det er umuligt at antage, at Osten med et saadant Blik paa de to Medbeileres Egenskaber skulde have sluttet sig til den Førstnævnte. Fra Oct. 1763 opgav han ham endog aldeles og forudsagde med Bestemthed hans Fald[3]). Han vidste, at Keiserinden havde tabt al Tillid til ham paa Grund af hans Forræderi i den polske Sag, og han skrev en udførlig Depesche til Bernstorff, hvori han beklagede, at han maatte see sig nødt til at afbryde al Forbindelse med Bestushew, hvis han ikke vilde udsætte sig for farlige Misforstaaelser[4]). Saa ugrundet var Panins Mistanke imod Osten, at netop samme Maaned, i hvilken Schumacher indberettede, at denne antoges i Forbindelse med Bestushew at arbeide paa at styrte Panin, meldte Osten hjem, hvorledes Bestushew ved Hjælp af den sachsiske Gesandt Sacken søgte at vække Panins Mistro imod ham[5]). I det Hele

[1]) See Ostens Depesche af 20. Juli 1763.
[2]) See Ostens Depesche af 30. Aug. 1763.
[3]) See Ostens Depesche af 25. Nov. 1763.
[4]) See Ostens Depesche af 20. Dec. 1763.
[5]) See Ostens Depesche af 30. Dec. 1763. Det kom saavidt, at Osten personlig maatte forelægge Sagen for Keiserinden, og baade hun og Panin erkjendte, at Bestushews Beskyldninger vare fuldkomment ubegrundede.

forfulgte Bestushew fra nu af Osten paa alle mulige Maader, han bagtalte ham til Panin og han skrev Breve til Lynar for at sværte ham hos den danske Regering. Naar det derfor paastodes, at Osten senere paany skulde have intrigueret med Bestushew til Fordeel for Oginsky, er dette ganske umuligt, da de paa den Tid bestemt havde brudt med hinanden og da Osten desuden bedre end nogen Anden vidste, at den gamle Cantsler var den Sidste, til hvem han skulde henvende sig, hvis han vilde intriguere imod Keiserinden, uden at opdages.

Hvad endelig Ostens Forhold til det polske Thronfølgervalg angaaer, da er det rigtigt, at han i sine Depescher gjentagne Gange erklærer, at Poniatowsky ulykkeligvis var altfor arrogant og ikke besad en tilstrækkelig fremragende Stilling i sit Fædreland til personlig at kunne vinde den fornødne Overvægt over de ustyrlige Elementer imellem den polske Adel. Selv Czartorisky'erne vare efter hans Forsikkring ikke gunstigt stemte for dette Valg og deelte igrunden med ham Ønsket om, at A. Czartorisky maatte blive Poniatowsky foretrukket. Det er øiensynligt, at Bernstorff ikke ret troede ham i denne Henseende, og han bestyrkedes heri ved de Bestræbelse, der fra russisk Side tillagdes Osten, for at ville bringe Splid i den czartorisky'ske Familie. Men ligesom den russiske Gesandt Kayserlingk bedømte Forholdene paa samme Maade som Osten, saaledes viste ogsaa Erfaringen senere, at hans Frygt kun havde været altfor vel begrundet[1]). Men ved Siden deraf, indsaae og udtalte han tillige fra Begyndelsen af med den største Bestemthed, at Keiserinden vilde have Poniatowsky valgt og at hun var

[1]) See Ostens Depescher af 22. Nov., 9., 16., 27. Dec. 1763.

beredt paa at gaae til det Yderste, for at naae dette Maal. Er det under disse Omstændigheder rimeligt, at han skulde have smigret sig med det Haab, at kunne hindre Poniatowskys Valg, og — hvad mere var — føre Valget over paa en Candidat, som Ingen tænkte paa, og som han selv end ikke nogensinde nævner i sine Depescher som skikket til Thronen, hvortil han tvertimod som sagt fortrinsvis anbefalede Czartorisky?

Oginsky var iøvrigt Svigersøn af Czartorisky, meget rig og meget smuk, men uden Charakteer og Dygtighed[1]). Osten kjendte ham nøie fra Warschau og paa sin Reise til Petersborg besøgte han ham paa hans Godser i Lithauen, hvor Osten modtoges med fyrstelig Pragt. I Slutningen af 1763 kom Oginsky til Petersborg, uden at have nogen egentlig Sendelse. Han boede hos Osten, hvad denne ikke undlod strax at indmelde til Bernstorff, og det var derfor meget forklarligt, at han væsentligt levede i Ostens Selskab. I Løbet af Sommeren ankom Grevinde Oginska ligeledes til Petersborg, hvorfra hun og Manden igjen afreiste i Efteraaret 1764. Det er Alt, hvad Akterne oplyse om dem. Det er imidlertid historiskt, at Oginsky som saa mange Andre havde tænkt paa den polske Throne, og det hedder i svenske Indberetninger, at han i Begyndelsen gjorde saa stor Lykke hos Keiserinden, at Orlow blev skinsyg derover og endog skulde have fremkaldt nogle Uroligheder i Petersborg, for at erindre Catharine om sin Uundværlighed[2]). Senere forandrede denne Gunst sig til Kulde, og Osten fortæller, at Orlow drev sin Skinsyge saa vidt, at Keiserinden end ikke turde vise Grevinden den simpleste Høflighed, uagtet det var paa hendes egen udtryk-

[1]) See Hermann V. p. 363, 378, 498 fgd.
[2]) See Schachs Depesche af 10. Jan. 1764.

kelige Indbydelse, at denne var kommet til Petersborg. Er det rimeligt, at Osten, der ellers godt forstod at bedømme, hvad der var muligt, skulde have indladt sig dybt i Planer, som havde saa lidet at støtte sig til, hvis de forresten virkelig vare tilstede?

Men hvad enten det nu var uden eller med egen Skyld, saa kunde Osten ikke forblive i Petersborg. Allerede længe havde han ønsket en anden Post og bedet om at blive sendt til London. Regeringen bestemte ham istedet derfor til Neapel, hvad der af ham og af Andre ikke med Urette opfattedes som en Art Forvisning. Foreløbig var han imidlertid tilfreds, naar han blot kunde komme bort fra Rusland, og modtog derfor med Erkjendtlighed, hvad der tilbødes ham.

Allerede under 31te Jan. 1765 var hans Rappelskrivelse udfærdiget, men han maatte naturligvis for det Første afvente, at Traktaten undertegnedes og at Ratificationerne kunde blive udvexlede. Senere nødtes han til yderligere at udsætte sin Afreise, fordi Asseburg, der var udnævnt til hans Efterfølger, ved Sygdom og andre Aarsager i længere Tid opholdtes paa Veien. Endelig kunde han i Nov. 1765 tage Afsked med Keiserinden, som forsikkrede ham om sin fortsatte Naade, og han forlod saaledes Rusland, hvor han havde lidt saa mange Skuffelser. Hans Rygte var imidlertid gaaet forud for ham til Neapel, hvis Regering stillede en Anmodning til Bernstorff, om at blive fri for at modtage en Gesandt, der var ufordeelagtigt omtalt til den. Bernstorff kunde ikke opfylde dette Ønske, da Udnævnelsen allerede var skeet, men han lovede, at Osten skulde faae saa bestemte Instructioner, at man ikke vilde have Noget at befrygte af hans formeentlige Ufordragelighed[1]).

[1]) See Depescher fra Bernstorff af 28. Dec.. 1765.

13.

Efter et Ophold i Danmark af et Halvaarstid afreiste Osten i Sommeren 1766 til sin nye Post, hvor han ankom i Slutningen af Aaret. Den danske Konge havde tidligere ikke havt nogen diplomatisk Repræsentant i Italien, men han «ansaae det nu for stemmende med sin Værdighed og med Kronens Interesser at tage en saa stor Deel som muligt i Europas almindelige Anliggender»[1]), og den danske Handel i Middelhavet antoges desuden at kunne udvikles betydeligt. Navnlig af denne sidste Grund medgaves der Osten som Secretair og tillige som General-Consul en vis Morin de Héronville, en Englænder, der tidligere havde beskjæftiget sig med Handelen og som Bernstorff temmelig uforsigtigt havde draget til Danmark. Morin var her bleven ansat i det tydske Cancellie og det synes, at han havde indladt sig med den preussiske Gesandt Borck i Planer, der havde til Formaal at afløse den daværende danske Regering af en ny, i hvilken Borck forbeholdt sig selv Finantsbestyrelsen[2]). Disse Planer mislykkedes, paa den danske Regerings Begjæring blev Borck kaldt tilbage og med Morin skilte man sig af, ved at sende ham til Italien. Det saae ud, som om man vilde benytte det nye italienske Gesandtskab til politisk Forvisningssted.

Den politiske Tilstand i Italien var overordentlig slet. I Neapel fandt Osten en ung Konge, der kun beskjæftigede sig med Jagten men aldrig med alvorlige Anliggender, og en Førsteminister Tanucci, som efter Ostens Beskrivelse kun havde den ene Interesse at berige sig selv og sin Fa-

---

[1]) Instr. for Osten af 28. Apr. 1766.

[2]) See Molbech i Nyt hist. Tidsskr. IV p. 576-580, Reverdil p. 68, 100.

milie[1]). Forresten herskede Lovløshed og Uorden i Landet, og Hoffet og de høieste Classer levede i den største Ødselhed, paa samme Tid som de lavere Classer døde af Hunger. Som et Bevis paa den Oeconomie, der førtes, anfører Osten, at da Kongens Bryllup var blevet høitideligholdt med uhyre Bekostninger for Staten og Adelen, udgaves der strax efter et Moratorium paa 6 Maaneder for alle Gjældsfordringer, og den aarlige Hungersnød havde væsentligt sin Grund i de Hindringer, som Lovgivningen lagde i Veien for Kornførselen mellem de forskjellige Dele af Landet. Kornet raadnede som Følge deraf i den ene Provinds, medens Befolkningen i Naboprovindsen sultede. Men dette System bevaredes uforandret af Regeringen, fordi Ministrene havde deres private Fordele deraf. Som Tilstanden var i Neapel, var den det ogsaa i de øvrige Dele af Italien. Kun i Toscana viste der sig en bedre Aand hos Regeringen, og Venedig bevarede endnu i det Indre sin gamle strænge Orden, selv efterat Republikens Kraft udadtil forlængst var brudt.

Bourbonerne og Habsburgerne deelte Italien mellem sig, og der var nu Fred og Venskab mellem de to Huse. Men desto heftigere førtes Kampen mellem den verdslige Magt og Kirken. Regeringerne vilde ikke længere finde sig i Kirkens Overgreb paa Statens Omraade, de modsatte sig den udstrakte geistlige Jurisdiktion, men fremfor Alt var det Spørgsmaalet om Jesuiterne, som beherskede Stillingen. Portugal havde gjort Begyndelsen med at fordrive Ordenen, Spanien og Frankrig havde fulgt Exemplet. I Neapel havde den vundet en særlig social Betydning derved, at den havde organiseret en uhyre Bankierforretning. Den modtog Indlaan

[1]) Den gunstigere Dom, som sædvanlig fældes om den »oplyste« Tanucci, skyldes maaskee for en stor Deel den Omstændighed, at han fordrev Jesuiterne.

af Alle og betalte nogle faae pCt. i Rente, medens den selv med Lethed drog den dobbelte Fordeel af Pengene ved at sætte dem i industrielle og commercielle Foretagender. Den Nøiagtighed, hvormed Renten og paa Anfordring Capitalen udbetaltes, havde gjort denne Anbringelsesmaade meget almindelig, og Udsigten til, at Ordenen pludselig kunde blive nødt til at forlade Landet, fremkaldte en uhyre Pengecrise. Dette hindrede imidlertid ikke dens Fald. I November 1767 forvistes Jesuiterne fra Neapel.

Pave Clemens den Trettende var Ordenen gunstig, og Cardinalsecretairen Torriciani stod i Afhængighedsforhold til Jesuitergeneralen Ricci. Forgjæves havde Pavestolen søgt at hindre Udførelsen af Edikterne om Jesuiternes Fordrivelse ved at nægte de fra Spanien borttransporterede Brødre at lande i Civitavecchia og de neapolitanske Jesuiter at passere ind over Terracina. Angrebet fra den verdslige Magts Side blev stedse almindeligere. I Mailand og Venedig indskrænkede Regeringerne den geistlige Jurisdiktion, forbød Appel til Rom og nægtede religiøse Stiftelser at gjøre Formueserhvervelser. Paven taug. Men da Parma fulgte de ovennævnte Regeringers Exempel, meente han, at her var en gunstig Leilighed for ham til at fornye Erindringerne fra Middelalderen, og han excommunicerede den dristige Hertug. Men Forsøget var ikke heldigt. Modena fulgte uden Frygt Parmas Exempel og, hvad værre var, Frankrig, Spanien og Neapel forlangte ikke blot, at Bullen mod Hertugen af Parma skulde tilbagekaldes, men tillige den geistlige Ophævelse af Jesuiterordenen, og de truede i modsat Fald med at ville besætte Avignon og Benevent, ligesom Modena mistænktes for at have Planer paa Ferrara.

Paven saae sig saaledes paa een Gang truet i sin verdslige og geistlige Magt. Han samlede Tropper, men

det viste sig snart, at han endnu mindre kunde stole paa de legemlige end paa de aandelige Vaaben. Han besluttede sig nu til at gjøre Indrømmelser og erklærede sig villig til at udstæde en Bulle, hvorved han samtykkede i de Forandringer, som vare foretagne i Modena, og denne Bulle skulde antedateres for at faae Udseende af at være udstedt, før disse Forandringer vare blevne udførte. Men Modena vilde ikke engang modtage denne efterfølgende Stadfæstelse af det Skete, for ikke middelbart derved at anerkjende nogen Ret for Paven til at blande sig i deslige Sager. I det Hele var Pavedømmet meget lidet agtet. Udfordredes der en Dispensation, begjærede man den vel i Rom, men kom den ikke saa hurtigt, som man ønskede det, eller gaves den ikke i den Form, som man forlangte, bekymrede man sig ikke videre derom og handlede uden Dispensation. Saaledes indgik Kongen af Portugal og Hertugen af Parma Ægteskab uden den fornødne Tilladelse. Ogsaa med Venedig kom Pavestolen i Strid, navnlig i Anledning af Valget af en græsk Biskop. Senatet lagde roligt Pavens Breve tilside, og gjorde Geistligheden Vanskeligheder ved at adlyde Senatets Befalinger, var Regeringen ikke ængstelig i Valget af sine Midler, thi selv en Biskop udsatte sig under saadanne Omstændigheder for at maatte betale sin Modstand med sit Liv. Senatet mødte derfor altid en meget tilfredsstillende Lydighed af sin Geistlighed.

Osten fulgte alle disse Begivenheder med stor Interesse. Den protestantiske Intolerance viser sig i, at han stadigt taler om «den saakaldte Pave» og «Hans paastaaede Hellighed», og med ondskabsfuld Tilfredshed bemærker han, «at man just ikke kan sige om Vaticanets Lyn, hvad de Gamle sagde om Jupiters Lyn «altiora petunt fulmina», thi Pavens Tordenkile rammer netop fortrinsvis de Svage.

I Bourbonernes fælles Strid med Paven, satte han Parma i Band, men de andre Regenter fik hans Velsignelse».

Ogsaa England kom i Strid med Paven og kunde tvinge ham ved Hjælp af hans Stilling som verdslig Fyrste. Prætendenten Carl Edvard var død og den engelske Regering erklærede nu Paven, at hvis han anerkjendte Sønnen som Konge, vilde en engelsk Flaade vise sig ved Pavestatens Kyster. Denne Trudsel virkede, og Paven viste sig meget tilbageholdende mod «Ridderen af St. George». I det Hele nærede man i Italien stor Respekt for England, og Osten bemærker, at «dette ikke var forunderligt, naar man tog Hensyn til det Gode, som Englænderne gjorde Italien, og det Onde. som de kunde foraarsage det. Italien var opfyldt af dem.. De forbrugte umaadelige Summer der, de alene underholdt Videnskaber og Talenter i Italien, og alle dette Lands Kunstnere erkjendte, at de udelukkende levede af Englænderne, thi Smag for Konst og Videnskab ligesom ogsaa for Handel var næsten udslukket hos det italienske Folk».

Forresten havde Osten Intet at bestille i Italien, og det var tydeligt nok, at han hovedsagelig var sendt derhen, for at være saa langt borte fra Politiken som muligt. Den danske Handel i Middelhavet var og blev ubetydelig, men dog gav den Anledning til det i sine Virkninger for Bernstorff og derved for Danmarks Fremtid betydningsfulde Brud med Algier[1]).

Trods den muselmanske Magts Svækkelse og Malthesernes Krydstog vedbleve Barbareskernes Kaperier i Middelhavet dog uforstyrret. Hvor betydelig deres Magt endnu var, sees af Ostens Beretning om, at Storhertugen af Toscana, da han i 1768 reiste hjem tilsøes fra Kongen af Neapels Bryl-

[1]) See Reverdil p. 166 fgd.

lup, ledsagedes af ikke mindre end 12 store Skibe og 3 Fregatter. Barbareskerne vare saa stærke, at Maltheserridderne hele Sommeren ikke vovede sig med deres Galeier ud i rum Sø, men maatte holde sig nær Kysten, og Algier og Tunis tilsammen sendte aarlig 14 til 15 Fregatter ud paa Kaperi. Saa nærgaaende vare disse Sørøvere, at Kongen af Neapel, naar han tog paa Jagt til Procida, maatte lade sig ledsage af to Garderegimenter, der skulde sikkre Øen mod et pludseligt Overfald, medens alle de Krigsskibe, som havdes udrustede, holdtes krydsende omkring Øen. Danmark havde sluttet Traktater med de forskjellige Barbaresk-Stater, navnlig ogsaa med Algier i Aaret 1746. Men da i 1768 Krigen begyndte mellem Rusland og Tyrkiet, brød Deyen paa eengang Freden med Danmark under det Paaskud, at den danske Regering understøttede Rusland, og at desuden dansk Søpas misbrugtes af Uberettigede. Den første Grund maatte bortfalde, da den danske Regering i Constantinopel udvirkede, at Porten afsendte en høi Officeer til Deyen for at erklære ham, at der var Fred og Venskab mellem Sultanen og Danmark, og som Følge deraf opfordrede ham til at gjenoprette Freden med dette Rige. Ogsaa med Hensyn til det paastaaede Misbrug af dansk Søpas oplystes Deyen om sin Vildfarelse. Men han var ikke tilsinds at tage imod Forklaringer og Osten paastod, at den danske Regerings Feil laae deri, at det danske Orlogsflag aldrig viste sig i Middelhavet, hvilket var Grunden til, at man ikke frygtede det. Resultatet blev, at ved Udgangen af 1769 havde algierske Kapere opbragt 5 danske Skibe og da alle fredelige Midler vare udtømte, afgik i April 1770 en Escadre fra Kjøbenhavn, der under Commando af Commandør Kaas skulde tvinge Deyen.

Osten havde ikke videre at gjøre med denne Expe-

dition, end at han med sin sædvanlige praktiske Sands tog paa sig at rette en urigtig Ordre, som Morin havde givet de danske Consuler i italienske Havne, at de nemlig skulde forbyde danske Skibe at løbe ud. Osten gjorde gjældende, at det indirekte Tab ved at ligge stille og det direkte Tab ved at maatte give Erstatning for Brud paa indgaaede Contrakter langt vilde overstige det Tab, som kunde følge af, at et enkelt Skib var saa uheldigt at blive opbragt.

Osten benyttede iøvrigt sin ufrivillige Frihed til at see Alt, hvad der i Italien frembød nogen Interesse, Konstsager, Oldtidslevninger, Naturmærkværdigheder, videnskabelige Samlinger osv. Pavevalget efter Clemens den Trettendes Død 1769, Joseph den Andens Reise til Rom under Conclavet, og den russiske Flaades Feldttog mod Tyrkerne vare interessante Episoder under hans Ophold i Italien, hvor han ligeledes havde den Fornøielse at træffe sammen med sin fordums Fjende, «Kammerherren», Iwan J. Schuwaloff, der nu ogsaa befandt sig der som en falden Storhed. Men Opholdet i Italien havde tillige sine Skyggesider. Det var lidet tilfredsstillende for ham, der var vant til en omfattende Virksomhed, Intet at have at bestille, han havde stor Vanskelighed ved at komme igjennem med den ham tilstaaede Gage, og han led idelig af Feber og Nervesvækkelse. Han var desuden ingen Helt, og saasnart han troede sig truet af en eller anden italiensk Spidsbub eller han hørte et Rygte om, at der var udbrudt Pest nogetsteds i Italien, var hans Mod strax borte, og han bad indstændigt om at kaldes tilbage[1]). Men endelig var Morins Nærværelse nok for at bringe ham til at foretrække Alt hellere end daglig at leve sammen med en Person, der synes

[1]) See saaledes Ostens Depescher af 17. og 20. Jan. 1767.

at have været et Vidunder af Uforskammethed og Løgnagtighed, og som desuden paa Grund af sin Uvidenhed var aldeles ubrugelig, «uagtet han selv ansaae sig for ufeilbar i Handelsvæsenet, formodentlig fordi han havde gjort Fallit som Kjøbmand»[1]). Ostens Begjæring om at komme bort fra Italien blev saaledes stedse mere paatrængende.

Den Uvillie, som Bernstorff havde næret mod Osten efter dennes anden Sendelse til Rusland, synes efterhaanden at være forsvunden, og ved enhver Leilighed tog han nu Hensyn til Ostens Ønsker. Han havde den frieste Tilladelse til at reise omkring i Italien, og Bernstorff viste sig rundhaandet, hver Gang Osten bad om en Gratification, og til Gjengjæld yttrede denne sig med stor Erkjendtlighed mod Ministeren[2]). Det synes i det Hele, at det ikke havde været Bernstorffs Hensigt for bestandigt at holde Osten borte fra virkelige Forretninger, men snarere at ville lade nogle Aar gaae hen, i hvilke han haabede, at Mistroen mod Osten og maaskee ogsaa dennes egen Ufordragelighed skulde tabe sig. I det Mindste gjorde Bernstorff nu ingen Vanskelighed ved at give ham Posten i Haag og det er ikke usandsynligt, at han, som Reverdil beretter, havde bestemt ham Posten i Paris men hindredes ved den franske Regerings Indsigelser fra at sende ham derhen. Den hidtilværende Gesandt i Paris, Gleichen, blev nemlig Ostens Efterfølger i Neapel, og ligeledes fremgaaer det af Akterne, at det franske Hof udtalte sig heftigt imod Osten, uden at det dog kan sees i hvilken Anledning[3]).

Saaledes var Osten bestemt til at indtage Posten i Haag. I October 1770 forlod han Neapel for at begive

[1]) Da Osten senere blev Minister, afskedigedes Morin.
[2]) See saaledes Ostens Depesche af 31. Jan. 1767.
[3]) See Ostens Depesche af 12. Sept. 1769.

sig til Kjøbenhavn, og den Afskedsforæring, som han modtog ved sin Afreise, var, som Tegn paa Regeringens særdeles Tilfredshed med ham, fastsat efter de samme Regler, der fulgtes med Hensyn til Ambassadører. Men imidlertid havde Bernstorff pludselig den 16de September modtaget sin Afsked, og et Par Maaneders Erfaring havde overbevist Struensee om Nødvendigheden af at finde en Efterfølger for ham, der besad Kjendskab til diplomatiske Forhold. Netop under disse Omstændigheder kom Osten hjem og modtog strax den ham tilbudte Post som Udenrigsminister. Den 22de December 1770 kunde hans Tiltrædelse notificeres Gesandtskaberne.

Det Billede, som de authentiske Aktstykker give af Ostens diplomatiske Virksomhed i Udlandet fra 1756 til 1770, er saaledes meget forskjelligt fra den Beskrivelse, der indeholdes i Reverdils Memoirer. Osten viser sig netop at have repræsenteret Danmark paa en udmærket Maade i Udlandet og i en sjelden Grad at have forenet de forskjellige for en Diplomat vigtigste Egenskaber. Hans Critik var ligesaa skarp som hans Iagttagelsesevne, og han optraadte altid baade med Takt og med Resoluthed.

Han var imidlertid neppe nogen egentlig Statsmand. Hans Evner laae vistnok væsentligst i Retning af de enkelte politiske Spørgsmaals Behandling og i Udførelsesmaaden. I det Mindste viser han sig ikke i samme Grad at have besiddet det større og mere omfattende Blik paa de almindelige europæiske Forhold og at have havt en bestemt og selvstændig Anskuelse om, hvilken Stilling Danmark for sin Fremtids Skyld maatte søge at indtage ligeoverfor de øvrige

Stater[1]). Det var derimod Bernstorffs Styrke, at han i sin politiske Betragtning omfattede hele det europæiske Statssystem, hvis enkelte Dele og indbyrdes Sammenhæng han nøiagtigt kjendte, og at han ved Behandlingen af de foreliggende Spørgsmaal altid søgte at see dem i deres Forbindelse med det Hele og med Fremtiden. Han kunde naturligvis feile i sin Bedømmelse, men han stillede sig et høit Maal for sin Styrelse af Danmarks Politik og han tabte det aldrig af Syne i sine enkelte Handlinger. Denne idealere Retning kunde imidlertid stundom lede ham for meget bort fra de faktisk givne Forhold og bringe ham til at smigre sig med Forhaabninger, der ikke lode sig udføre. Navnlig var han noget vel tilbøielig til at glemme, at Danmarks Hjælpekilder kun vare faae og indskrænkede. Han anspændte derfor over Maade Statens Kræfter, der ikke stode i Forhold til den store Rolle, som han stræbte efter og virkelig tildeels ogsaa opnaaede for en Tid at give Danmark i den almindelige europæiske Politik. Denne Fare undgik Osten. Han gjorde sig ingen Illusioner om Landets Svaghed og han deelte ikke den Anskuelse, at det var nyttigt «at forøge Kronens Indflydelse paa de almindelige europæiske Anliggender». Men til Gjengjæld savnede han ogsaa det høiere Sving, som gav Bernstorffs politiske Styrelse dens eiendommelige Præg.

Det vilde imidlertid være en Misforstaaelse, om man deraf vilde slutte, at Osten var nogen principiel Modstander af Bernstorffs Udenrigs-Politik. Tvertimod sluttede han sig til den, ikke blot i de enkelte betydeligere Spørgsmaal men ogsaa i dens store og blivende Grundsætninger. Han nærede ikke den

[1]) Et Citat hos Molbech i Nyt hist. Tidskr. IV. p. 681 Noten efter nogle utrykte Oplysninger udtrykker dette i følgende skarpe og uretfærdige Form: «il ne faisait pas la moindre attention à ce qui se passait dans les états voisins et ne s'occupait point du tout de l'avenir».

samme Tiltro som Bernstorff til den retfærdige Sags Seir og til de danske Vaabens Magt, og havde derfor i Begyndelsen ikke ret kunnet forsone sig med Regeringens dristige Beslutning, i 1762 at ville optage Kampen med Ruslands uhyre Overmagt. Men med Undtagelse af denne forbigaaende Meningsforskjellighed, der desuden mere angik faktiske end diplomatiske Forhold, var der intet af de mange vanskelige Spørgsmaal, som opstode i Perioden fra 1756 til 1766, i hvilket Osten ikke fuldstændigt billigede Bernstorffs Optræden.

Uden at det her kan være Stedet til at charakterisere Bernstorffs Politik i det Hele taget, hvortil der desuden vistnok endnu mangler de fornødne Oplysninger, navnlig med Hensyn til Tidsrummet fra 1766 til 1770, vil det dog være muligt, af den forestaaende Fremstilling at uddrage visse Hovedpunkter og ved Hjælp af den Maade, paa hvilken Osten stillede sig til disse, at danne sig en Anskuelse om hans egne politiske Principer.

Ingensinde tabte Bernstorff den holsteenske Mageskifteplan af Syne, men han erkjendte tillige udtrykkeligt, at denne Sag ikke maatte koste Danmark for store Offre, thi «skjøndt dens Ordning var vigtig, var den dog ikke nødvendig». Dersom det derfor ikke skulde lykkes fremtidige Undersøgelser fuldstændigt at rense Bernstorff for den Beskyldning, at have bragt Danmark i en altfor stor Afhængighed af Rusland, bør Forklaringen af denne politiske Feil vistnok søges andetsteds end i en Overvurdering af det holsteenske Spørgsmaals Betydning for Staten eller i nogen sorgløs Ligegyldighed for de Farer, som den russiske Magt i Fremtiden kunde berede Norden og hele Europa. Bernstorff maa, i alt Fald i Perioden fra 1756 til 1766, erkjendes mere end nogen Anden at have havt Opmærksomheden henvendt paa dette sidste vigtige Punkt. Navnlig fryg-

tede han, at den skulde blive for stærk i Sverige, men ved Siden deraf ansaae han det tillige for nødvendigt, at den constitutionelle Forfatning der ikke fortrængtes af det personlige Regimente. Den frie Forfatning i Sverige kunde vistnok trænge til Forbedringer, men man maatte vælge et gunstigt Øieblik til at skride til disse Reformer. Bestikkelsen var en stor Ulykke, men den var iøvrigt neppe større i Sverige end i England paa den Tid, og den fremtraadte vel mere aabenbart under den constitutionelle Forfatning men udelukkedes dog heller ikke ved en monarkisk Regeringsform. Kun den offentlige Moral var istand til efterhaanden aldeles at fjerne dette Onde, men det vilde dog væsentligt indskrænkes, saasnart den vigtigste Aarsag bortfaldt derved, at Hoffet ærligt og endeligt sluttede sig til Forfatningen og opgav sine Drømme om Enevældet. Dette var efter Bernstorffs Mening Hovedpunktet, og naar det kunde naaes, vilde den frie Forfatning atter bære ligesaa rige Frugter for Sverige, som Tilfældet havde været under Arvid Horns Styrelse, og han holdt sig overtydet om, at da vilde ogsaa Erkjendelsen af de nordiske Rigers Fællesskab i Interesser gjøre sig gjældende i den svenske Regering.

Følelsen af denne Solidaritet mellem Danmark-Norge og Sverige maatte efter Ostens hele Natur træde mindre frem hos ham, men iøvrigt deelte han ganske Bernstorffs Anskuelser om disse Hovedpunkter, og dette var ikke blot Tilfældet, da han endnu stod som Bernstorffs Underordnede, men ogsaa efter at han selv var bleven Minister. Det taler i en ikke ringe Grad til Fordeel for Ostens politiske Ærlighed, at han, til Trods for Struensees modsatte Mening, med stor Ihærdighed fastholdt disse Principer under sit Ministerium. Gjentagne Gange forestillede han paa det Indstændigste Nødvendigheden af at bevare den samme Politik ligeoverfor Rusland og Sverige, som Bernstorff havde

fulgt, og da han tilsidst maatte bøie sig for Kongens bestemte Villie, fralagde han sig udtrykkeligt Ansvaret for Følgerne[1]). Han var en oprigtig Tilhænger af en forbigaaende Forbindelse med Rusland, men heller ikke Mere. Som han i sin Tid skrev fra Petersborg, at han haabede, at Kongens Føielighed mod Keiserinden vilde ophøre, saasnart det holsteenske Spørgsmaal var bragt til endelig Løsning, og ligesom han dengang ikke ønskede, at Danmark skulde binde sig ved et varigt Forbund til den russiske Politik, saaledes viser det sig ogsaa senere, at det netop var den Overbevisning, man i Petersborg havde om, at han af al Kraft vilde modsætte sig, at Danmark indtraadte i den «store nordiske Alliance», der var Hovedaarsagen til, at Rusland i 1773 saa ivrigt ønskede hans Udtrædelse af det danske Conseil[1]). Det var saaledes langt fra, at Ostens Politik var principløs, men de Grundsætninger, han fulgte, vare i det Væsentlige Bernstorffs.

Derimod kan der ikke være nogen Tvivl om, at Ostens Charakteer jo led af betydelige Mangler. Naar imidlertid Reverdil fremstiller ham som latterligt forfængelig og som uærlig i Pengesager, ere disse Beskyldninger neppe grundede.

Ganske vist var Osten forfængelig. Naar han ved sin Tilbagekomst til Kjøbenhavn i 1766 medbragte en russisk og en polsk Orden, skyldtes denne usædvanlige Udmærkelse rimeligvis særlige Bestræbelser fra hans Side, hvad der formodentlig ogsaa var Tilfældet med den Grevetitel, han under sit Ophold i Neapel modtog fra Stanislaus August. Men Intet antyder, at Osten nogensinde skulde have tilfredsstillet sin

[1]) See Ostens Forestilling til Kongen af 4. Mai 1771.
[1]) See Brev fra den danske Gesandt Numsen til Schack-Rathlow af 21. Marts 1772.

Forfængelighed paa sin Værdigheds Bekostning[1]). Paa samme Maade forholder det sig med den alvorligere Beskyldning, som Reverdil retter imod hans oeconomiske Ærlighed. Det er muligt, at han havde samlet sig nogen Formue, da han i 1773 trak sig tilbage til Aalborg[2]), men det maa erindres, at hans Fader lader til at have besiddet et stort Talent til for sig og sine Børn at erhverve forskjellige indbringende Monopoler[3]), og idetmindste nogle af dem tilfaldt denne Søn. Medens han var i Neapel, synes han ikke at have havt nogen Formue, og det skulde dog netop være under hans andet Gesandtskab i Rusland og i Anledning af de polske Anliggender, at han efter Reverdils Paastand havde vidst at gjøre sig utilladelig Fordeel. Efter Akterne at dømme, har han tvertimod viist stor Redelighed, uagtet de store Summer, som gik gjennem hans Hænder til forskjellige Personer i Rusland, gave ham god Leilighed til at berige sig, og med paaskjønnelsesværdig Uegennyttighed gjorde han Offre, for at formindske Statskassens Udgifter ved Afslutningen af de to Traktater, han i 1760 undertegnede i Petersborg[4]).

---

[1]) Da Reverdil saa vidtløftigt beskjæftiger sig med Ostens Bestræbelser for at opnaae Dannebrogsordenen, kan det bemærkes, at han i 1766 gjorde Bernstorff opmærksom paa, at han var tilsidesat ved de seneste Udnævnelser, og Ministeren erkjendte det Berettigede i denne Bemærkning ved strax at udvirke, at Ordenen tildeltes ham.

[2]) Saaledes beretter i det Mindste Molbech i Nyt hist. Tidsskr. IV. p. 679.

[3]) Ostens Fader havde saaledes Privilegium paa »at indføre, anrette og lade gjøre Porte-Chaiser«, paa at anlægge et Adresse-Contoir og endelig paa at afholde Auctioner for Personer, henhørende til Hofetaten, see Werlauffs: historiske Antegnelser til L. Holbergs Lystspil, Kjøbenhavn, 1858 p. 419-20.

[4]) Det var diplomatisk Skik, at der udbetaltes Undertegnerne af en Traktat en betydelig Pengesum i Foræring af den medcontraherende Magt, og denne Sædvane var vistnok for en stor Deel Aarsag

Men det var fremfor Alt Underfundighed og Intriguer, som man forekastede Osten. Disse Egenskaber havde bragt ham i Vanrygte over hele Europa, og selv i de fjerneste Lande var man bange for ham. Det Samme var Tilfældet her hjemme, og lige til hans Død undgik man helst at komme i nærmere Berøring med ham[1]).

Det Foregaaende har vist, hvor megen Overdrivelse der var i denne Beskyldning, og der fattes ikke udtrykkelige Vidnesbyrd i modsat Retning[2]). Ostens egen omfattende Correspondance med Bernstorff efterlader Indtrykket af en kold, noget egenkjærlig og beregnende Charakteer, men Intet antyder nogen moralsk Slethed. Tvertimod er det et fremtrædende Træk i hans Breve, at han aldrig søger at sætte Ondt for Nogen hos Bernstorff. Selv om Schumacher udtalte han sig altid med stor Paaskjønnelse og Velvillie, uagtet han havde mere end en Anelse om det Spionsystem, der udøvedes imod ham gjennem denne hans Secretair. Men om end Meget maa bortskjæres som Overdrivelser og Bagtalelse, kan der dog ikke være nogen Tvivl om, at et saa almindeligt Rygte for Skjulthed og Underfundighed ikke har været ganske ufortjent. Osten har aabenbart fra Begyndelsen af ikke været nogen aaben Natur. Han manglede moralsk Værdighed, og ligesom hans diplomatiske Begavelse saaledes savnede ogsaa hans Cha-

til, at de fleste Traktater paa den Tid bleve indgaaede paa kort Aaremaal. I 1760 skulde den danske Regering betale 18,000 Dukater til de russiske Underhandlere, men paa Ostens Forslag bestemte man sig til at betale i Rubler istedetfor i Dukater, hvorved der paa Grund af Coursen sparedes en meget betydelig Sum. Selvfølgelig betalte den russiske Regering i samme Mønt, og saaledes led Osten selv et ret anseligt og naturligvis af ham forudseet Tab.

[1]) See saaledes Brasch's Vemmetoftes Historie III p. 127 i Noten.

[2]) I engelske Gesandtskabsberetninger fra 1771 roses Osten endog udtrykkelig for sin Aabenhed og Frimodighed; see Fr. Raumer: Europa in den Jahren 1763-1783, 1 Bd. p. 178 og 185.

rakteer et ædlere Præg. Hans Mangel paa moralsk Mod finder sin Forklaring deri og det hænger sammen dermed, at han, som Reverdil bemærker om ham, ikke vidste at finde den rette Ligevægt i sit Forhold til Personer[1]). Disse naturlige Mangler kunde senere ikke undgaae at udvikle sig under Trykket af den eiendomlige Stilling, hvori han kom ved det russiske Hof. Idelig delagtig i Intriguer og selv Gjenstand for dem, vænnedes han til Mistro og Krogveie, og hans Charakteer maatte nødvendigvis i Længden tage Skade deraf. Selv om han havde villet forandre dette, da den ydre Aarsag faldt bort, var det ham dog saagodt som umuligt, thi hans Rygte var overalt gaaet forud for ham og voxede, altsom det spredte sig. Mere maaskee end i nogen anden Stilling kan det første Skridt paa den diplomatiske Bane blive bestemmende for det hele følgende Liv, thi der er det dobbelt vanskeligt at rette Linien, naar den engang har faaet en skjæv Retning. Dette er imidlertid snarere en Forklaring end en Undskyldning og i ethvert Fald ikke noget Forsvar for hans Listighed og egoistiske Upaalidelighed.

Osten egnede sig neppe selv til at styre, men han var en udmærket diplomatisk Agent i en dulig Chefs Haand og under hans faste Ledelse, og trods alle sine personlige Feil og store moralske Mangler var han dog som Menneske langt bedre end det Rygte, der fulgte ham i levende Live og med hvilket han er gaaet over i Historien.

---

[1]) See Reverdils Mémoires p. 374.

—t—

A. P. Bernstorffs Beretning om hans mundtlige Forhandling med Gustav III i Efteraaret 1787,

med indledende Bemærkninger

meddelt
af
E. Holm

Efterat B. v. Beskow i fjerde Afdeling af sin historiske Skildring: Om Gustaf den tredje såsom konung och menniska (Svenska Akademiens Handlingar 42dra Delen. Stockh. 1867) havde fremstillet den dansk-norske Politik under den svensk-russiske Krig i Aaret 1788 som perfid imod Sverige og som møntet paa, at en Hær, til Trods for givne fredelige Tilsagn, skulde bemægtige sig Gøteborg og derpaa trænge frem igjennem det forsvarsløse Sverige og i «*hufvudstaden föreskrifva de fredsvilkor, om hvilka Ryssland och Danmark voro öfverens* (S. 215), er denne Opfattelse af Danmarks-Norges Politik ogsaa bleven fulgt i det Slutningsstykke af samme historiske Arbejde, der efter Forfatterens Død er blevet optaget i 44de Del af Svenska Akademiens Handlingar S. 165-363. Jeg skal vistnok ikke her paany tage Ordet imod denne Opfattelse i sin Helhed, men kan forhaabentlig nøjes med at henvise til den Fremstilling af Danmark-Norges Deltagelse i nævnte Krig, som jeg har givet i Videnskabernes Selskabs Skrifter 5te Række, historisk og philosophisk Afdeling 4de Bind S. 35-92 (Kjøbhvn 1868). Jeg har der søgt at vise, at dets Politik, hvor pinligt et Indtryk den end gjør, var en nødvendig

Følge af de givne Forhold, at den i høj Grad var maadeholden, og at den isteden for at være perfid imod Sverige tvertimod var aaben og loyal. Naar jeg nu omtaler det fornyede Beskowske Angreb, da er det nærmest, fordi jeg i dette har set en Opfordring til fuldstændig at offentliggjøre et Aktstykke, hvoraf v. Beskow har givet flere Uddrag[1]), og hvorpaa han synes at lægge Vægt til Fordel for sin Bedømmelse af Gustav III og hans Modstandere. Denne er naturligvis her som ved alle Lejligheder ubegrændset Ros over hin og lutter Daddel over disse. Jeg føler mig saameget mere opfordret dertil, som jeg selv under Udarbejdelsen af min ovennævnte Afhandling ikke havde lagt Mærke til, at dette Aktstykke findes i Afskrift i Manuskriptsamlingen i Sorø, og jeg først blev opmærksom derpaa, da det allerede var for silde at tage Hensyn til det. Det har som Titel: Rapport et detail circonstancié des negociations entamées et conduites par S. M. le Roi de Suéde pendant son sejour à Copenhague depuis le 29 Octobre jusqu'aû 5me Novbr inclus. 1787[2]) og er afgivet til Christian VII af A. P. Bernstorff, der som Udenrigsminister ved denne Leilighed forhandlede med Gustav III. Uagtet denne Indberetning hverken viser Gustay III

---

[1]) Paa dette Aktstykke er Opmærksomheden allerede bleven henledt i en Anmeldelse af min ovennævnte Afhandling, som findes i Nordisk Tidskrift för Politik, Ekonomi och Litteratur Maj 1863. (Lund).

[2]) Medens alle andre vigtigere Aktstykker, vedrörende Krigsforholdene 1788, hvoraf den flittige Samler Gehejmeraad J. v. Bülow enten selv har taget eller ladet tage Afskrift, og som findes i Manuskriptsamlingen i Sorø, tillige haves in originali i Udenrigsministeriets Archiv, gjælder det samme ikke om dette Aktstykke, hvoraf der for Tiden næppe findes noget andet tilgjængeligt Exemplar end den soranske, af Bülow selv tagne, Afskrift (Manuskriptsamlingen Nr. 62, D. 6), Beskow nævner ikke, hvorfra han han faaet de Uddrag, som han meddeler; men de

eller den dansk-norske Regering i noget andet Lys end det, hvori jeg selv har stillet dem, giver den dog en saa livlig og fyldig Skildring af den højst interessante Forhandling og indeholder saa charakteristiske Træk, at den utvivlsomt fortjener at meddeles fulstændig.

Idet jeg altsaa lader den følge nedenfor, maa jeg dog gjøre nogle Bemærkninger til den Indfatning, hvori v. Beskow har stillet sine Uddrag af den. Det er saaledes, for at nævne et Par Enkeltheder, mindre heldigt, at han (S. 319) har sammenblandet en saa vigtig Personlighed imellem de danske Statsmænd som Schack-Rathlou med den højst ubetydelige Schack, der tidligere havde været Overhofmarskal hos Christian VII, men var bleven afskediget ved Regeringsforandringen 1784; at han ikke blot lader Kronprinds Frederik følge Gustav III tilbage over Sundet til Landskrona, men ogsaa være en Dag sammen med ham i Gøteborg (S. 327), hvorhen Kronprindsen slet ikke kom ved denne Lejlighed[1]), eller at han fortæller, hvorledes denne «*för att göra konungen ett nøje, gaf, emot*

---

stamme sandsynligvis fra Sorø. — At Bernstorff havde afgivet en saadan detailleret Beretning, blev kort Tid derefter meldt til Gustav III af d'Albedyhll, som dengang var svensk Gesandt i Kjøbenhavn. Han ved at fortælle (Depesche af 20de Dec. 1787 (i det svenske Rigsarchiv)), at Hovedindholdet deraf skal være: *at det wore angeläget för Dannemark at lefwa uti bästa förstånd med Sverige utan at likwäl blottställa sig emot Ryssland: at på denna fot bemälte Negociationer på danska sidan blifwit förde och at man jemwäl warit så lycklig at under denna principes widmagthållande se Eder Kgl. Majt med fullkomligt noye fara härifrån tillbakan sedan man å ömse sidor lemnat sig de kraftigaste försäkringar om den upricktigaste inbördes wänskap, hwarigenom jemwäl freden i Norden och både rikens särskilta bästa blifwit mera än någonsin fastställte och kringhwärfde.*

¹) Se Anteckningar rörande f. d. Ministern G. d'Albedyhlls tjenstgöring under Konung Gustaf III's Regementstid (Stockh. 1855) S. 27 og 28.

hela konseljens afstyrkande, elefanterorden åt den ännu i sitt eget land odekorerade Armfelt» (smstds.). Det var, som bekjendt, først ifølge Anmodninger fra Gustav III, at Kronprindsen gik ind paa at tildele Armfelt denne Orden, og han handlede heri ikke imod Konseilets Raad; men det var enigt med ham i, at efterat Gustav III saa stærkt havde udtalt et Ønske i denne Retning, kunde man ikke nægte ham det, uden at fornærme ham paa det føleligste. Dertil mente man saameget mindre at have Grund, som man nærede den Illusion, at han havde opgivet Tanken om at forstyrre Freden i Norden.

Dog disse Fejl ere af mindre Betydning og kunne særlig undskyldes i et Skrift, der udgives efter Forfatterens Død, uden at han maaske har lagt sidste Haand derpaa. Derimod maa man med Bestemthed afvise det som ugrundet, naar Beskow skriver (S. 326), at den Bernstorffske Indberetning «*kan väl egentligen anses skrifven för kejsarinnan Katarina*» *sans nuire à la confiance*[1]) *due au roi négociateur*». Bernstorff har i Slutningen af Indberetningen udtalt, at han stadig har holdt «*le concert necessaire avec le ministre de Russie pour que sa cour fut informée authentiquement et par courrier de l'essentiel de ce qui se traitoit ici, sans cependant nuire à la bonne foi due à la confiance que le roi negociateur nous temoignoit*». Naturligvis var det vigtigt for den dansk-norske Regering, at Rusland ikke ved denne Lejlighed fattede Mistanke til den. Der havde i den senere Tid flere Gange fundet Sammenstød Sted mellem den russiske Gesandt i Kjøbenhavn Krüdener og Bernstorff, der bestemt modsatte sig Krüdeners Forsøg paa at blande sig i Danmarks indre Anliggender.

[1]) Dette er vistnok en Fejlskrift for «*à la bonne foi due à la confiance du roi négociateur*».

Intet var derfor vissere, end at Tavshed fra den dansk-norske Regerings Side om Forhandlingerne med Gustav III vilde have bragt Krüdener til at opfatte Danmarks Holdning med den største Mistro, saameget mere som man i Rusland naturligvis havde Formodning om, hvad der var Gustav III's Hensigt med hans Besøg i Kjøbenhavn. Men fordi Bernstorff sørgede for, at den russiske Regering blev sat ind i «l'essentiel» af hans Forhandlinger med den svenske Konge, derfor er Beskow ingenlunde berettiget til at insinuere, at Beretningen egentlig var bestemt for Kejserinden, idet han tillige spydig tilføjer Bernstorffs Ord «sans nuire» osv. Det er klart, at det netop i højeste Grad vilde være et Brud paa den «bonne foi», der skyldtes Gustav III's uforbeholdne Udtalelser, naar man meldte Rusland disse i alle Enkeltheder, og det kunde saameget mindre falde Bernstorff ind, som det netop var hans ivrige Ønske paa denne Tid, at det ikke kom til et Brud mellem Sverige og Rusland.

Dette er imidlertid ikke den eneste Insinuation, som Bernstorffs Indberetning giver Beskow Leilighed til at fremsætte imod ham.

Bernstorff udtaler, som det nedenfor (S. 702) vil ses, at Gustav III havde faaet Lejlighed til under Forhandlingerne at forvisse sig om «*qu'il n'existoit point entre la Russie et le Danemarc un traité offensif, destiné à l'accabler dans un moment que la France ne pouvoit où ne voudroit plus le soutenir. Il m'a paru qu'il en avoit été persuadé, et dans ce cas plusieurs de ses inquiétudes seroient justifiées, et ne reviendront plus, parce que leur source est tarie*». Til Trods for disse Ord siger Beskow nu i Anledning af nogle stærke Venskabsforsikkringer fra Gustav III's Side til Bernstorff: «*Gustaf talade sanning till sitt folk, som han älskade, men han trodde sig ej förbunden till samma uppriglighet*

emot en underhandlare, som bar på fickan en traktat «destiné à l'accabler dans un moment où la France ne pouvait le soutenir», hvilket just nu var händelsen. Gustaf var dock i så måtto uppriggtigare an denne, att han erkände, det «le salut des peuples est la première loi des souverains, supérieure à tous les traités», till följd hvaraf «la bonne foi des souverains est subordonnée aux circonstances»[1]*, och han skänkte dermed äfven på förhand sin motståndare aflat för den «punica fides», hvarmed denne ansåg sig bereda sitt lands lycka* (S. 329). Altsaa Bernstorff sigtes her ligefrem for at have sagt grov Usandhed og stik imod sine Ord at have baaret en offensiv Traktat «på fickan». Men er det nu ikke for det første klart af Bernstorffs Ord, der ere bestemte for den dansk-norske Regerings andre Medlemmer, at han selv ikke anerkjender nogen «offensiv Traktats» Tilværelse; og hvorledes kan der tales, som om Gustav III blev angrebet ifølge en saadan Traktat, da det vitterlig var hans eget Angreb paa Rusland, der forpligtede Danmark til ifølge sin defensive Traktat med Rusland at optræde imod ham? Havde Rusland været Angriberen, er det hævet over al Tvivl, at Danmark ikke havde taget Del i Kampen. Bernstorff sagde kun, hvad der var hans oprigtige Mening, og der ses ikke at være Grund til at opfatte Gustavs Udtalelser om Traktaters Gyldighed som mere aabne i Sammenligning hermed. Derimod er det nok værdt at lægge Mærke til, hvor lidt Beskow synes at have Øje for, i hvilken Grad Gustav III ved disse Yttringer har charakteriseret og tillige brudt Staven over sin egen ydre Politik. Det hører til de interessanteste Træk i Beretningen at se Gustav III her udtale, at *le salut des peuples est la*

---

[1]) Disse Steder ere Yttringer af Gustav til Bernstorff, se S. 691.

première loi des souverains, supérieure à tous les traités, og at *la bonne foi des souverains est subordonnée aux circonstances*; de stemme ganske med, hvad han tre Fjerdingaar senere skrev til Kronprinds Frederik, at denne ikke kunde været bunden ved en Traktat, der som den dansk-russiske var afsluttet i hans Barndom, saameget mere som denne Traktats Bud stod i Strid med hans eget og hans Stats Tarv[1]). Hvor nær ligger det ikke, naar man træffer slige Udtalelser, at tænke paa, hvorledes det var ifølge disse Principer, at Ludvig XIV i 17de Aarh. udplyndrede sine Naboer; at det var dem, som det 18de Aarh's mest macchiavellistiske Politiker Frederik II baade theoretisk forfægtede[2]) og trolig fulgte gjennem sin hele Regering, og at det endelig er i Kraft af dem, at Størstedelen af Tydskerne den Dag idag finder det latterligt, naar man vil tale om, at Pragerfreden bør komme Danmark tilgode. Men hvad er tillige mere forbavsende, end at Gustav III gjør slige Grundsætninger gjældende i samme Aandedræt, hvori han vil have Danmark til at slutte en Traktat med sig? Det var en ny Art Motivering at sige: Slut endelig en Traktat med mig, men I maa vel vide, at jeg ikke holder den længere, end jeg anser den for at være til Sveriges Fordel. Dog det var ikke den eneste Gang, at Gustav III forløb sig, hvor stort et politisk Talent han end havde.

Endelig er der endnu en Bemærkning af Beskow, som gjør en Indsigelse nødvendig. Han finder nemlig i den Bernstorffske Beretning «*profetiska ord*» af Gustav «*när han sade, att Danmark skulle en dag fordra redo af dem som försummat detta sista tilfälle att afskudda det ryska förmynderskapet; ty hurudan var under Fre-*

1) Se min ovennævnte Afhandling S. 51.

2) Se hans Fortale til: Histoire de mon temps.

drik VII's tid, intill hans död, danska folkets sinnesstämning? Förutsägelsen visar, att då Gustaf förespådde den fara, som hotade icke blott Norden, utan Europa, såg han i denna punkt längre i framtiden, än den store Bernstorff och flere den tidens berömdaste statsmän» (S. 339). Det kan nu vistnok ikke forlanges af v. Beskow, at han skulde vide, hvorledes Ingen i højere Grad følte det Trykkende ved det saakaldte «ryska förmynderskabet» end netop Bernstorff, eller at han klart skulde se, at Danmark-Norges Grund til i Midten af 18de Aarh. at slutte sig stærkt til Rusland slet ikke laa i Angrebsplaner mod Sverige, men i det vanskelige gottorpske Spørgsmaal og i at Alliancer med andre Stormagter viste sig umulige. Hvad der imidlertid strax maa paatrænge sig Tanken, er at hvis der er Nogen, som ikke har havt Ret til at komme i Betragtning som Profet paa det her nævnte Omraade eller til at tale om Nordens fælles Tarv ligeoverfor Rusland, da er det Gustav III, han som ikke blot faa Aar efter sluttede en Alliance med Rusland uden at ville have Danmark-Norge med, men som i 1783 havde søgt at vinde Catharina II's Samtykke til at overfalde dette. Dog, siger Beskow et andet Sted i sine Afhandlinger om Gustav III[1]), naar denne havde pønset paa at angribe Danmark, da var det efter den ugunstigste Opfattelse kun den samme Politik, som de store Stater dengang alle fulgte, og desuden, det var i Virkeligheden kun Selvforsvar, da det var nødvendigt for ham at knuse en Magt, der som Danmark havde lovet at staa Rusland bi med at svække Sveriges Selvstændighed og ved Traktaten af 1769 havde faaet Ruslands Garanti for, hvad det kunde erobre paa Sveriges Bekostning, naar dettes Regeringsform blev

---

[1]) Tredje Afdelningen. Sv. Akad. Handl. 37de Delen S. 241 ff.

forandret[1]). For da «*att icke blott rädda sig ur den närmast hotande fara, men skänka fäderneslandet trygghet för framtiden, uppfattade Gustaf den Plan som senare gjort Karl Johan odödlig: att bilda ett helt af den skandinaviska halfön*». Jeg skal ingen Vægt lægge paa, at Gustav III ganske sikkert ikke kjendte den her omtalte Bestemmelse af Traktaten 1769, og ikke heller paa, at der

[1]) I et endnu mere hadefuldt Lys er Danmarks Politik nylig bleven stillet i en Afhandling af A. Brücker: Schweden und Russland 1788 i Historische Zeitschrift, herausgegeben von Sybel 22te Band, München 1869, hvor det Side 326 hedder: *Die Erhaltung der Adelsprivilegien war die Bedingung der Theilung Schwedens oder verschiedener schwedischen Provinzen unter die Nachbarstaten. Gelang es den letzteren das Unwesen in Schweden zu erhalten, so musste später oder früher jedem sein Theil zufallen. Preussen hatte Pommern als das Ziel seiner Wünsche schon lange in Auge, Dänemark Schonen und etwa noch andere Provinzen in dem herrlich angebauten, fruchtbaren Süden Schwedens.* Hvorledes man end forresten vil dømme om Traktaten 1769, saa er det en Kjendsgjerning, at den dansk-norske Regerings Grund til at ville sikkre sig mulige Erobringer i Sverige, i Tilfælde af at Kongemagten blev udvidet her, laa i, at den var overtydet om, at den svenske Kongefamilie øjeblikkelig vilde benytte en saadan Magt til en aggressiv Politik, rettet imod Norge. Det kan bestemt benægtes, at den dansk-norske Regering ønskede at benytte Frihedstidens Tilstande i Sverige til at gjøre Erobringer. Ogsaa med Hensyn til den følgende Tid har den samme Forfatter med Urette tiltrot Danmark-Norge Erobringsplaner. Idet han nemlig taler om, at det var umuligt for Gustav III at faa dannet et dansk-svensk Forbund 1787, siger han: *In Dänemark hatte man wohl Kunde davon gehabt, dass Gustaf an eine Vereinigung Norwegens mit Schweden gedacht hatte. Vielleicht bot sich im Bundniss mit Russland die Gelegenheit dar die Sache umzukehren und in Südschweden Erwerbungen zu machen* osv. Forøvrigt gaar han kun meget lidt ind paa Danmarks Deltagelse i Krigen 1788, da det endnu kun er de politiske Forhold før Krigens Udbrud, der behandles i, hvad der hidtil er udkommet af hans Afhandling. Men skjøndt han altsaa overdriver Danmark-Norges Planer, har han et rigtigt Blik for, at Gustav III var tilstrækelig advaret fra dets Side, til at han maatte vide, at det vilde angribe ham, hvis han begyndte Krig med Rusland.

i samtlige danske diplomatiske Aktstykker fra Gustav III's Tid aldrig findes Spor af Antydning til at den dansk-norske Regering havde Tanken henvendt paa mulig at gjøre Erobringer i Sverige; men det maa bestemt hævdes, at hvad der i den dansk-norske Politik havde kunnet kaldes fjendtligt eller truende imod Gustav III, ene og alene var fremkaldt af den Frygt, som Regeringen i Kjøbenhavn havde for at han higede efter at erobre Norge. Hans egne Diplomater ved det dansk-norske Hof havde i deres Indberetninger til ham idelig fremhævet, at dette trods sin nøje Forbindelse med Rusland helst ønskede at staa i et fredeligt Forhold til ham, men tillige hvor stor Mistro det havde til hans Politik[1]). Det er fremdeles en Kjendsgjerning, at de skandinaviske Magter i de sidste Aar havde været forenede som Deltagere i det væbnede Neutralitetsforbund, og at de i Aarene 1781-83 havde forhandlet venskabeligt med hinanden. Man skulde tro, at der under slige Forhold var al Grund for Gustav III til at prøve paa at sikkre sig ved at indtage en fredelig Holdning imod Danmark-Norge. Han valgte imidlertid, siger Beskow, den Politik, som siden gjorde Karl Johan udødelig. Men hvori bestod denne Politik? Netop i at saare Danmark tildøde ved et Forbund med Rusland. Det synes altsaa, som om Staven ikke ubetinget kan brydes over at en skandinavisk Fyrste forbinder sig med Rusland, vel at mærke, naar det er Gustav III eller Karl Johan, der gjør det. Men naar den samme Gustav III i det Øjeblik, da han tænker paa at angribe Rusland, taler om de Farer, hvormed denne Magt truer Norden, da har han det dybe Seerblik i Modsætning til Bernstorff! — Dog det kan være

[1]) Se Depescherne i det svenske Rigsarchiv fra den svenske Gesandt i Kjøbenhavn Sprengtporten og de under ham fungerende Kommissionssekretærer.

nok med Polemik imod Beskows Yttringer i Anledning af Gustav III's og Bernstorffs Forhandling, især da det, som Professor Malmstrøm for ikke længe siden har sagt i Anledning af et andet af de Beskowske Skrifter: *är pinsamt att polemisera mot en författare, som ej längre kan svara — dubbelt pinsamt - då denna författare genom upphöjda tänkesätt, varm fosterlandskärlek, ädel vältalighet, förvärfvat rättmätiga anspråk på vår vördnad och kärlek*»[1]). Altsaa til selve den Bernstorffske Indberetning!

Sire.

Ce fut le 27 Oct. que je fus averti, que le R(oi) de S(uede) étoit parti de Carlscrona, qu'il avoit fait des arrangements pour faire un voyage hors de son pays, que deux Yachts etoient equippés a Ystadt et que le bruit couroit qu'il se rendroit à Berlin, dans l'intention de passer à son retour par Cop(enhague). Ce meme jour ce Prince arriva, sans être attendu à Malmöe, pour y assembler les personnes, qu'il avoit choisi pour l'accompagner, et pour attendre un vent favorable pour le passage du Sund. Cela eut lieu le 29. au matin. Mr. d'Albedyl[2]) vint à 3 heures de sa part chez moi, pour m'instruire de sa venue, et pour y joindre les assurances les pl(us) agréabl(es) des dispositions amicales de son Maitre. Il y ajouta, que Sa M: s'etoit rendu incessamment au chateau: qu'E(lle) avoit voulu se ménager le plaisir de surprendre des amis, et donner par là une preuve non équivoque de sa maniere de penser à leur égard: Qu'il ne faisoit d'ailleurs point de pretentions: qu'il n'exigeoit rien, mais qu'il accepteroit un logement au chateau, et qu'il consentiroit d'etre traité en Roi. Cela se fit effectivement, et en arrivant à Christ(iansbourg), je trouvois S. M. deja établie dans ses appar-

[1]) Svensk Literatur-Tidskrift utg. af H. Forsell 1869 Andra häftet S. 80.

[2]) Svensk Gesandt i Kjøbenhavn.

temens, et toute sa suite logée. Les premieres audiences furent generales: S. M. me fit seulement entendre en peu de môts, qu'Elle venoit pour negocier Elle - même, et qu'Elle me fixeroit le lendemain une heure pour cet effet. C'est ce qu'Elle me repeta en me faisant entrer chez Elle le jour après avant le diner, en remettant cependant toute discussion serieuse jusqu'a l'apresmidi, le tems ne suffisant plus. L'entretien ne roula ainsi que sur la situation generale des affaires de l'Europe, et le R(oi) s'exprima fortement sur la foiblesse et sur la mauvaise foi de la France, qui délaissoit un parti, qui s'étoit sacrifié pour elle, et son mecon(ten)tement de la demarche du R(oi) de Pr(usse) en Hol(lande), qu'il qualifia de violente, en y ajoutant que Lui, ne avec des principes republicains, ne pouvoit voir sans regret employer la force pour donner des chaines à une nation libre, qui avoit le droit de prétendre à des resolutions sans crainte.

A quatre heures de l'apres diner S. M. me fit appeller. Elle commença un très long discours, fort étudié et fort éloquent, ou Elle detailla les efforts, qu'Elle avoit employés depuis près de deux années, et, surtout depuis son entrevue avex S(on) A(ltesse) R(oyale) Msgr. le Pr(ince) R(oyal)[1]) pour etablir et pour consolider une harmonie parfaite entre le Dan(emarc) et la S(uède) qu'il restoit cependant toujours des incertitudes, que cet état ne pouvoit tirer, qu'il falloit des alliances plus étroites, ou renoncer à l'amitié, qu'il venoit nous offrir: Que la demarche peu ordinaire qu'il faisoit de venir négocier et meme solliciter Lui-meme l'amitié du D(anemarc), devoit être justifiée par le succes, ou mettre une barriere insurmontable à toute confiance à l'avenir; qu'il proposoit un Pacte de Famille à l'égard de celui qui unissoit la maison de Bourbon, et qui par les suites essentielles, qu'il avoit eues, établissoit sans contradiction l'utilité de sa proposition: qu'Il prevoyoit l'objection de nos traites avec la R(ussie), mais qu'ils ne devoient

[1]) Denne Sammenkomst fandt Sted i Sommeren 1786.

pas nous gener, que le salut des peuples étoit la premiere loi des souverains, superieure à tous les traités; que la R(ussie) tyrannissoit ses amis, que le moment étoit venu de nous delivrer du joug, qu'Elle nous imposoit; que ses menaces ne devoient point nous effrayer, puisque nous trouverions dans son (notre) alliance avec Lui les ressources necessaires pour etre au dessus de son ressentiment et dans sa présence l'excuse de nos demarches.

Quand je voulus repondre, le Roi exigea d'écouter premiererem(en)t le projet, qu'Il avoit écrit de sa main en Suedois, de ce Pacte de Fam(ille), calque sur celui de la M(aison) de Bourb(on), qu'Il avoit eu sous les yeux en le dressant. Il m'ordonna de lui dire mon sentiment sur chaque article, qu'Il me lut lui-même, en me promettant la discussion la plus libre et la plus impartiale, et à cet égard S. M. a tenu parfaite parole.

Le 1r. Art: contenoit un engagement pour une alliance offensive et defensive illimitée: Ici, je le crus de mon devoir d'arreter S. M., en Lui representant, qu'une telle proposition n'étant pas acceptable, nos engagemts connus de l'Europe entiere y étant absolument contraires, et ne pouvant prevoir, qu'un refus certain, je n'oserois me permettre une plus longue discussion, pour ne pas m'exposer dans la suite à ses justes reproches. Cette remarque fit naitre un entrétien très vif et très varié sur la nature de nos engagemens avec la R(ussie); sur les siens avec la F(rance), sur la bonne foi des souverains, que le R(oi) soutenoit devoir etre subordonné aux circonstances; sur le défaut de sureté dans tout engagement avec un païs, où les revolutions étoient frequentes, sur la necessité où il se trouveroit de nous regarder comme ses ennemis, dès qu'il nous croiroit inséparables de la R(ussie), sur la dépendance peu honorable au D(anemarc) de cet allié superbe et despotique; enfin sur toutes ces matieres, ou ses sentimens toujours combattûs de ma part, quelques-fois avec succès, souvent sans utilité, auroient amené la fin de toute negociation, si S. M.,

voyant ma fermeté, ne s'étoit decidée de vouloir rayer entierem[t] cet article.

2) le sec(onde) Art: stipuloit une guarantie mutuelle des Possessions en Europe. S. M. fit valoir cet Art: comme un avantage décisif pour le Dan(emarc) cette guarantie levant pour l'avenir toutes les difficultés entre les deux Puissances relativement au traité d'echange du Holst(ein) de l'annee 1773. Sur ma remarque, je ne les connoissois pas: Il me repliqua, qu'il les devoit ranger sous deux classes également essentielles: L'une, le defaut de son consentement à l'echange, celui de son Pere ayant eté forcé et par consequent nul, et l'autre, l'illegalité de la cession du comté d'Old(enbourg) au Duc Administrateur par le Grand-Duc, qui n'en avoit pas eu le droit et qui avoit allegué pour le fonder des actes et des conventions de famille, qui n'existoient pas: que tout cela seroit ajusté et applani par cette guarantie. J'y repondis par des argumens tirés de la Saintété indisputable des traités, conclûs non seulement avec le R(oi) son P(ere), mais avec la Suede, et du défaut de toute participation du D(anemarc) aux transactions du Gr(and) Duc: mais je n'y insistois, que legerm[t] parceque je crûs pouvoir affermir, qu'une guarantie reciproque ne trouveroit point d'obstacles de notre coté.

3 §) le 3me contenoit l'engagem[t] de défendre la suréte du Pavillon en tems de guerre contre des Puissances maritimes de l'Europe. Cela étant conforme à l'interêt reciproque et aux transactions des années 1756 et 1780, je n'eus point d'objection á faire.

4 §) Dans le quat[r] article les Puissances contractantes devoient se promettre de faciliter leur commerce reciproque, et de convenir pour cet effet, si cela étoit necessaire, d'un nouveau traité de commerce.

Cette proposition n'étant que génerale, et (n')étant que fondée sur un interêt égal, j'y ai applaudi sans reserve.

5 §) le cinqm Art: étoit destiné a s'assurer reciproquem(en)t la manutention soigneuse de la religion Lutherienne dans les

deux païs, et a engager les deux Souverains, a se promettre d'employer le soin le plus attentif, a elever les héritiers de leu(r) Trône dans les mêmes principes.

Cet art: n'a pu être sujet à des difficultés de ma part, quoiqu'il soit absolument superflu, et qu'il ne puisse etre motivé que par des raisons personelles au R(oi) de S(uede), et relatives soit à son clergé, soit aux reproches, qu'on lui a fait de pancher vers la Rel(igion) catholique, qui ne lui sont pas inconnûs.

6 §) L'art 6me fixoit d'une manière assés obscure differents rapports entre les ministres envoyés reciproquement aux deux cours, qui auroient été presque inintelligibles pour moi, si je ne croyois pouvoir supposer, qu'ils tendoient à établir, qu'ils devoient être toujours d'un rang égal, ce qui étoit sans doute relatif à sa proposition de l'année passée de la nomination reciproque des ambassadeurs.

J'y repondis, que cet Art: moins important, seroit aisé à arranger, si les autres bien plus decisifs le pouvoient etre, et le R(oi) parut content.

7 §) Dans l'art: Sept: on stipuloit que chaque partie contractante seroit obligée d'assister l'autre de toutes ses forces, si elle etoit insultée ou attaquée en haine du présent traité.

J'y repondis, que cette proposition étant non seulement juste mais autorisée par un Article de l'acte de Neutralité, je ne croyois pas qu'on voudroit s'y refuser.

8 §) Ce dernier Art: étoit destiné à repeter et à renforcer le prémier, en annullant et en prévenant tout traité présent et futur contraire au sens de celui-ci. Je fis remarquer à S. M., qu'il devoit avoir le sort du premier, qu'Elle avoit deja consenti à supprimer, a moins qu'il fut reduit à l'engagemt simple et naturel, de ne point conclure dans la suite des traités avec aucune Puissance, que ce fut, contraire(s) à celui-ci. Le R(oi) hésità un moment, puis il me dit: Cela paroit juste, mais il faut que j'y pense, et j'y reflechirai encore.

S. M. ajouta encore tout ce qui pouvoit engager le D(anemarc),

de saisir ce moment de s'unir avec la S(uède), qui ne reviendroit plus, et que la Nation en demanderoit compte un jour aux ministres qui n'avoient pas contribué à le saisir. J'y repliquai par le détail des preuves, que le D(anemarc) avoit données, sans jamais se contredire, et cela dans les momens les plus critiques du Regne du R(oi), de son désir de cultiver la paix et l'harmonie avec lui, d'éviter tout ce qui auroit pu l'inquiéter, et meme de s'unir avec lui dans toutes les occasions, ou l'intérêt politique avoit été commun: que j'etois persuadé, que le R(oi) m(on) Maitre feroit tout ce qui pourroit dépendre de Lui, pour cimenter des liens, qui subsistoient déja, et pour éloigner tout ce qui pourroit les affoiblir; mais que ces sentimens et les offres mêmes de l'amitié de S(a) M(ajesté) S(uedois)e, devoi(en)t Lui faire espérer qu'Elle ne feroit pas dependre la paix et la tranquillité du Nord, du sort des propositions ou il etoit d'une évidence parfaite, qu'Elle ne pouvoit pas entrer: Que c'étoit détruire la base de la proposition, dans le moment qu'on la faisoit, et qu'il étoit de mon devoir de m'expliquer à cet égard de cette maniére, prévoyant la reponse, et reclamant la droiture des vues de S(a) M(ajesté) liées sans contestation à la conviction de notre sincerite et à la suréte de nous voir aller aussi loin, que la ligne du possible pouvoit nous le permettre.

S. M. me congédia alors et ayant fait appeller ensuite S(on) E(xcellence) de Schack[1]), Elle lui repeta une partie des memes argumens, des mêmes menaces, et des mêmes offres. Elle[s] insista surtout sur les explications ajoutées à la discussion de l'article Second, et comme Mr. de Schack lui repondit, comme je l'avois fait, et encore avec plus de détail et de force, surtout sur l'injustice de vouloir reclamer contre un traité, que sa qualité de R(oi) de S(uede), independante de celle du Fils d'un Duc de Holstein, l'obligeoit de regarder comme sacré, Il a paru desister de cet offre, et de cet argument, n'en ayant plus fait mention, et ne le faisant plus valoir dans la suite. Ayant

[1]) Daværende Statsminister Schack-Rathlou.

fait mon rapport de cette conversation et de cette situation je reçus l'ordre de V(otre) M(ajesté) de faire la reponse suivante:

1) Que le D(anemarc) adopteroit sans balancer et sans hesiter le traité d'union, proposé selon la teneur de sept articles exposés, si la Russie [y] étoit invitée d'y accéder, et y accedoit comme troisieme partie principale.

2) Que le D(anemarc) consentoit meme d'accepter ces propositions, quand aussi la R(ussie) n'y accederoit pas, dès qu'on se seroit concerté et arrangé à cet égard avec cette Puissance, avant de signer le traité proposé.

3) Que S(a) M(ajesté) s'engageoit de faire tout ce qui dependroit d'Elle, pour écarter la contradiction de la R(ussie), et de signer sans delai le Traité d'union, des qu'Elle y auroit reussi.

Je portois cette reponse au R(oi) de S(uede) le même jour en y ajoutant tout ce qui pouvoit l'appuyer ou l'adoucir. Je fis surtout mon possible, pour Lui faire sentir, combien ce seroit offenser L'Imperatrice, que de l'exclure d'un Pacte de Famille, pendant qu'Elle en étoit sans doute le membre le plus puissant. Il y repondit par cette réflexion: qu'il ne pouvoit plus admettre, que cette branche appartenoit aussi étroitem[t] à la Tige commune, que la nôtre, depuis qu'Elle avoit renoncé au droit de Succession en S(uède) et en D(anemarc), en embrassant la religion Grecque. Je lui fis sentir ensuite, que Nous supposions, que le désir de la conservation de la paix étoit le principe, d'ou Il partoit: qu'il étoit d'ailleurs impossible de nous rencontrer, mais qu'en admettant cette supposition, il étoit d'autant plus difficile de ne pas convenir, qu'une Triple Alliance étoit le seul moyen effectiv de l'assurer à jamais dans le Nord; que la demonstration d'exclure la R(ussie), suffisoit seule pour l'irriter, et pour mettre cette même tranquillité en danger, qu'on desiroit d'affermir. Tout cela fut inutile. Le R(oi) s'exprima à la vérité avec amitié au sujet de la personne de l'Imperatrice, mais avec une animosité decidée contre la nation dont Elle est la Souveraine. Je fus donc reduit à faire valoir la seconde

alternative, mais ce fut avec un succès égal. Le R(oi) repeta souvent; que communiquer le traité avant la signature, étoi le faire marquer: Que la R(ussie) n'y consentirait jamais: Qu'il n'auroit rien fait alors, qu'échouer avec la certitude, d'avoir offensé sans retour L'Imperat(rice): que cette Princesse admettroit certainement la necessité, ou le Dan(emarc) s'étoit trouvé de faire une démarche extraordinaire, pour reconnoitre celle, qu'il avoit faite de venir solliciter un voisin en personne: Que nous avions tort de nous arrêter à des pointilles: que Lui avoit les mêmes engagemens vis à vis de la France, que nous vis à vis de la R(ussie); qu'il avoit cependant signé l'acte de Neutralité armée sans l'avertir; qu'Elle avoit boudé, mais que bientôt il n'y en avoit plus question: que nous (nous) mettions gratuitement dans une dependance de la R(ussie), qni nous feroit perdre toute notre influence. Il me fut aisé de lui faire sentir, que le(s) dernieres remarques n'étoient pas justes: que l'exemple de l'acte de Neutralité ne prouvoit rien, puisque la France y avoit été fortement interessée, et que l'exemple des Puissances liées par le Pacte de Famille, qui stipule égalem(en)t la condition, de ne point prendre des nouveaux engagemens, sans se concerter, sauvoit la dignite du Dan(emarc), quoique celui de la S(uède), qu'il venoit de citer lui-meme, y suffisoit deja entierement. Enfin le R(oi) cessant d'argumenter, pour se borner à cette expression: que son honneur personnel étoit interessé à ses succès dans les negociations actuelles, se leva pour me dire, qu'il partoit le coeur vivem[t] blessé, qu'il ne vouloit plus me fatiguer de pourparlers inutiles, mais qu'il regardoit la négociation comme terminée, et l'amitié avec le D(anemarc) en danger d'etre interompue. Je me hatois de Lui en exprimer ma douleur et de Le supplier, de ne pas me charger d'un dernier môt si affligeant, mais d'y penser encore; et j'y ajoutois, que s'il ne s'agissoit, que d'avoir une preuve en main de l'amitié et de la bonne foi du R(oi), S(a) M(ajesté) consentoit de Lui dire par écrit, ce que je venois de Lui exposer relativement à la dernière alternative. Cela n'ébranla pas ce Prince, mais cela

l'adoucit, et il me promit de ne donner que le lendemain sa decision finale, à condition, que celle du R(oi) fut aussi pesée une seconde fois au conseil, avant qu'elle lui fut annoncée comme décisive. Il y ajouta, qu'il consentiroit, que le traité fut communiqué à la Russie, après la signature, et même s'il le falloit absolument, qu'on y mit l'article, qu'il ne seroit regardé comme obligatoire, que lorsque la Russie y auroit consenti; qu'il s'obligeoit aussi, si on vouloit adopter l'expedient et signer le traité, de s'engager à le tenir secret aussi longtems, que nous le jugerions necessaire, ou utile. Mes ordres ne me permettant pas de ceder, je le quittai rempli d'inquiétude. Le jour d'après au matin il m'envoya Mr. d'Albedyhl, pour me repeter et pour renforcer, si cela étoit possible, ses argumens. Il y ajouta l'offre de donner une declaration de Sa main, comme quoi, Il ne desiroit pas nous separer de la R(ussie), ni offencer l'Imp(eratrice). Mes reponses ne consolèrent pas Mr. d'A(lbedyhl), qui me quitta fort inquièt. Peu avant table le R(oi) donna à S. E. de Schack cette déclaration[1]), pour qu'elle parvint à notre connoissance authentique, mais comme elle ne pouvoit influer essentiellem(en)t sur nos resolutions, ne contenant rien decisiv, je recus ordre de persister et de porter au Roi la reponse finale, conforme à celle du jour precedent. C'etoit le moment qui devoit décider, et ce n'étoit pas sans emotion, que je m'en acquittois: je me decidois cependant de donner une tournure entierement differente à mes representations pour essayer de faire prendre une route nouvelle aux idées du R(oi). Cela réussit au délà de mes espérances. En abordant ce Prince, je le vis qui tiroit de son sein la déclaration, qu'il nous avoit destinée: mais je ne crus pas devoir l'accepter. Je le suppliois de ne ajouter à mes regrêts, celui de devoir lui rendre un Acte, qui n'auroit point eu d'effet: qu'Il devineroit à mon émotion la reponse que j'avois à Lui donner, mais que ma douleur seroit

---

[1]) Dette er utvivlsomt det Brev, hvoraf jeg har meddelt Hovedindholdet i min tidligere omtalte Afhandling S. 40.

bien plus grande, si je ne me flattois de pouvoir Lui exposer des idées, qui pourroient peutêtre changer celles, qui me paroissoient l'occuper dans ce moment. Que je ne lui parlois plus comme Ministre du R(oi) de D(anemarc) que mon rôle d'office étoit fini, mais que la bonté, qu'il m'avoit témoignée, m'encourageoit de Lui parler comme Son Serviteur devoué, comme un Ministre à Lui. Voyant, qu'il m'écoutoit attentivement je Lui dis: Qu' Il me paroissoit ne pas être dans le chémin de la véritable gloire, qui l'attendoit: qu'Il sacrifioit un objet plus grand, à des vues moins dignes de Lui: Que les circonstances du moment lui offroient un rôle plus beau, que celui, que tous les R(ois) ses predecesseurs avoient joué: Qu'il s'agissoit de sauver la Turquie: que cet Empire ne pouvant plus compter sur la France, étoit sans appuy; qu'il alloit donc succomber selon toutes les regles de la proba(bi)lité, qu'on ne pouvoit donc pas devenir son Allié, et faire cause commune avec Lui, pour ne pas être entrainé dans sa chûte, mais qu'il falloit lui devenir utile: que toute L'Europe le lui demandoit, puisqu'il n'y avoit que la Suède, qui pouvoit le faire, et lui le seul Suedois, qui pouvoit y reussir. Que cela ne se pou(r)roit pas par la voye des armes, par ce que sa situation ne le permettoit pas, que cela ne se pouvoit donc que par une négociation heureuse à Petersbourg: Que le moment étoit très favorable, puisque L'Imper(atriee) ne desiroit pas la guerre, et regrettoit de ne plus avoir dans la France ce médiateur utile à Constantinople, qu'Elle avoit desiré acquerir par les appas de Son traité de commerce avec lui: Qu'il n'auroit donc qu'à profiter de l'ouverture, que nous venions de Lui faire, pour gagner la confiance de la R(ussie), qui seroit flattée de Le voir empressé à la rechercher au moment, qu'Elle étoit dans les embarras d'une guerre. Que l'offre de la Triple alliance Lui seroit d'autant plus agréable, qu'elle la mettoit Elle-même à couvert du coté de L'Europe, et terminoit à la fois toutes les inquietudes reciproques pour la tranquillité du Nord, en déracinant tous les objets, pui pourroient faire naitre l'idée de la troubler: que ses traités avec la Turquie loin de le gêner,

devoient l'encourager, puisqu'Il saisissoit le seul moyen de Lui rendre des services essentiels: Qu'il seroit singulierement glorieux pour Lui de se mettre à la place de la France, et de prouver à cette Puissance, que ce n'étoit plus à lui à la rechercher; qu'il obligeroit à la fois la Porte, la Russie et le Dan(emarc), et repondroit aux voeux de l'Europa entière, qui désiroit la conservation de l'empire des Turcs, et avoit les yeux tournés sur lui. Que le R(oi), mon Maitre seroit charmé de pouvoir Lui faciliter un rôle si brillant, et ne démandoit pas mieux, que de lui remet(t)re ses interêts entre Ses mains, en consentant, qu'il engageât sa parole de vouloir entrer dans ce Pacte de la Famille de Holstein.

Le R(oi) parut vivem^t^ frappé de ce tableau. Toute sa contenance se changea: elle cessa d'être serieuse et solemnelle. Elle devint gaye, douce et même flatteuse. Il me combla de bontés, et me congédia en m'embrassant, et en m'assurant, qu'Il se separoit de nous en ami, et, ce sont ses propres paroles, d'une maniere qui ne me causeroit certainem^t^ pas de peine. En effet cette revolution dans la maniere de penser du Roi, se manifesta sensiblem^t^ et M^ssrs^ de Sprengtporten[1]), de Toll[2]), et d'Albedyl ne cesserent pas de me parler du contentement de leur Maitre. Toutes ces tentatives n'étoient cependant pas epuisées: mais elles changerent d'objet. Il est probable que ce fut plutot une dernière reflexion ou l'effet du conseil d'un de ses serviteurs, qu'un mouvem(en)t propre, puisqu'il y eut un intervalle de près de deux jours, entre cette derniere conversation, et ses nouvelles instances.

Mr d'Al(bedyl) vint de sa part chés moi le Samedi au matin 3 de Novembre, pour me dire, que S(a) M(ajesté) étoit toujours parfaitement contente, mais qu'il lui fallut un document, qui fit preuve de Nos sentimens pour Lui, et qu'il desiroit une déclaration portant: qu'en cas de guerre entre la Russie et

---

[1]) Daværende svensk Ambassadør i Kjøbenhavn.

[2]) Den senere Feltmarskalk J. C. Toll, paa den Tid Generaladjutant hos Gustav III.

la Suede, le Dan(emarc) n'y prendroit d'autre part, que celle de remplir à la lettre les engagem[ts] de ses traités avec la derniere de ces Puissances. J'y repondis, qu'il m'etoit entierem[t] impossible de faire une proposition pareille: qu'elle contenoit plus que le traité qu'Il nous avoit proposé: qu'elle étoit encore beaucoup d'avantage hors des voyes ordinaires, puisqu'elle seroit sans reciprocité, et que les mêmes difficultés pour la signature, sans un concours avec la Russie (qui étoit impossible dans ce cas) y étoient évidem[t] attachées.

Mr. d'Alb(edyhl) ayant fait rapport de cette reponse, revint avec d'autres instructions. Il me dit, qu'il avoit ordre d'agir avec une confiance entiere vis à vis de moi, et de me dire sans détour, ce que le Roi auroit desiré de me dire lui-même Qu'il étoit embarrassé vis à vis de Sa nation, et surtout vis à vis de Son sénat, de donner une couleur à son absence, qu'on lui reprocheroit peut-être; qu'il avoit par consequent un besoin personnel d'un document, qui constatât la necessité et l'utilité de Sa présence à Copenhague. Je crus devoir entrer sans hésiter dans cette situation, qui exigeoit selon le caractère du Roi le plus grand menagement, et je crus y être d'autant plus autorisé, que V(otre) M(ajesté) avoit déja consenti dans le commencem[t] de la négociation à écrire une lettre beaucoup plus importante.

Je dressois donc, et cela en partie en présence de Mr. d'Alb(edyhl) le projet d'une lettre, telle que je devois la supposer la plus agréable au R(oi) son Maitre, et comme des nouvelles discussions sur son contenu auroient été nuisibles et longues après sa signature, je remis sans balancer le projet à Mr. d'A(lbedyhl) pour la soumettre au(x) reflexions du Roi, et pour m'assurer son aveu. Cela me valût aussi des expressions très flatteuses de son contentement parfait: Il adopta tout sans exception, il desira seulement, qu'on y ajouta quelques mots, parfaitement insignifians, et qui se trouvent sousignés dans la copie ci-jointe, et que Mr. d'A(lbedyhl) me remit sur un billet

separé écrit de sa main[1]). Ces differentes explications ramenerent ce ministre plusieurs fois chés moi: mais il n'exprima plus qu'un seul souhait accessoire du R(oi); que S(on) A(ltesse) R(oya)le voulut bien signer aussi la lettre convenue avec V(otre) M(ajesté): mais Il s'en desista, quand je Lui representois, combien cela étoit contraire à nos usages, et par consequent peu necessaire, mais que je proposerois à S(on) A(ltesse) R(oya)le de remettre cette lettre lui-même, et cela sans qu'elle fut fermée, au Roi, en se separant de Lui, en y ajoutant tout ce qui étoit le plus propre à Lui servir de temoignage, que son contenu lui étoit connu, et parfaitement agréable. Cela fut agrée ensuite de tous cotés, et depuis ce moment, jusqu' à celui du depart de ce Pr(ince), Il n'a cessé de m'assurer, et de me faire protester par ceux qui l'entourent, qu'il partiroit parfaitem(en)t content et rassuré, et l'ami le plus sincere du Dan(emarc). C'est ainsi que cette epoque, à jamais memorable dans les annales du païs, a passé sans qu'elle soit devenue le germe des nouvelles inquiétudes. Elle a plutôt affermi la tranquillité du Nord. Elle peut meme conduire à l'assurer entiérement, et Elle a fourni une occasion heureuse à V(otre) M(ajesté) a pénétrer les plans et les vues du R(oi) son voisin, à les derouter, et à donner en même tems à l'Europe entiere et à la Russie en particulier, les preuves les plus brillantes et les plus incontestables, non seulem[t] de Sa fermeté et de sa fidelité à ses engagemens, mais de l'utilité essentielle de son amitié et de ses alliances.

Il est probable que le R(oi) de S(uède) a eu le plan de se rendre d'ici à Berlin, en cas, qu'il n'eut echoué ici. Il a eu certain(emen)t en vue de se lier avec la Turquie, sur laquelle il assure avoir la plus grande influence, et avec les Puissances, qu'il à crû ètre les plus opposées à la R(ussie), et surtout les cours d'Angl(eterre) et de Berl(in). Elle(s) devoi(en)t l'épauler pendant que la Porte donneroit l'argent necessaire, et Lui four-

[1]) Om dette Brev se min ovennævnte Afhdl. S. 41.

nir par là les moyens, si non de se venger de la R(ussie), du moins de lui donner la loi, et de réunir par là la perspective la plus agréable, celle de l'intérêt et de la gloire. Mais il falloit pour cela s'assurer du Dan(emarc), soit en le gagnant soit en l'effrayant. Ce but ayant manqué il ne reste plus d'autre plan essentiel au R(oi), que de se tourner vers la Russie, je crois lui en avoir fait entrevoir la possibilité — Il l'a saisi, et peut-être, qu'il a été aussi consolé en s'assurant, qu'il n'existoit point entre la Russie et le Dan(emarc) un Traité offensiv, destiné à l'accabler dans un moment que la France ne pouvoit, ou ne voudroit plus le soutenir. Il m'a paru qu'il en avoit été persuadé, et dans ce cas plusieurs de ses inquietudes seroient justifiées, et ne reviendront plus parce que leur source est tarie. Il me reste encore à ajouter, que j'ai pris dans tout cet intervalle toujours le concert necessaire avec le ministre de Russie, pour que sa cour fut informée authentiquem(en)t et par courier de l'essentiel de ce qui se traitoit ici, sans cependant nuire à la bonne foi, due à la confiance, que le Roi négociateur nous témoignoit. J'ecrivis pour cet effet entre autres le Billet ci joint s. N. a Mr. de Krudner de ma main, pour éviter tout mesentendu et pour qu'il pût le transmettre en original à sa cour.

J'ose présenter ce rapport à V(otre) M(ajesté) aussi exact, que ma memoire a pu me le permettre, en La suppliant de justifier ma conduite par son approbation, et par l'assurance flatteuse, qu'elle a repondu à Ses intentions.

Ce 9 Novbr. 1787.

Litteratur og Kritik.

Nyere tyske bidrag til den danske middelalders historie. Anmeldte af A. D. Jørgensen.

I.

De hamborgske erkebispers primat over den nordiske kirke.

Dr. K. Koppmann: die ältesten Urkunden des Erzbisthums Hamburg-Bremen 1866 (Zeitschrift des Vereins f. hamb. Gesch. V. s. 483—573).

Dr. C. Grünhagen: Adalbert Erzbischof von Hamburg und die Idee eines nordischen Patriarchats. Leipzig 1854. 228 s.

Erkebispedømmet i Hamborg og Bremen og dets stilling til den nordiske kirke er et af de spørgsmål, der stadig påny fremsættes til besvarelse, både af danske og tyske forfattere. For disse sidste får det sin naturlige interesse deraf at sågodt som alle kilder er tyske, hvorved det knyttes til forståelsen af en række andre forhold; ligesom det er et ikke uvæsenligt led i det mere almindelige spørgsmål om det danske folks politiske og kulturhistoriske afhængighed af vore verdensudviklende naboer, hvad der jo stedse har været et yndlingsemne for deres videnskabsmænd. For os er det selvfølgelig af den største betydning til forståelsen af hele kirkens udvikling, og de ydre vilkår under hvilke kristendommen grundfæstedes og organiseredes i Norden.

Efter Helvegs kirkehistorie, der ikke blot samler hvad der tidligere var fremkommen om dette emne, men tillige giver værdifulde fingerpeg til en klarere opfattelse af mission-

ens fremgang, er der imidlertid neppe ydet noget væsenlig nyt fra vor side, medens der hos Tyskerne i den senere tid synes at være vågnet en fornyet interesse for det. Dette viser sig ikke blot i de ovenanførte monografier af Koppmann og Grünhagen og i det omfangsrige værk af Maurer: „die Bekehrung des norwegischen Stammes", men også i den omstændighed, at flere af Nordtysklands historiske selskaber har forenet sig om at udsætte en pris på 400 thaler for den bedste fremstilling af missionen i Norden (udsat 1000 års dagen efter Ansgars død, d. 3die Febr. 1865). Det kunde derfor måske synes ubetimeligt netop nu at fremdrage spörgsmålet fra dansk side; men hertil må dog bemærkes, at der neppe vil komme nyt materiale for dagen, og det altså må komme an på den rette fordomsfrie benyttelse af det allerede bekendte, ligesom der vel heller ikke kan være tale om, at nogen Dansk skulde ville bejle til den udsatte pris. Det skal derfor forsøges her med de ovennævnte afhandlinger for øje at sammenstille hvad der kan bringes til vished eller idetmindste til afgørende sandsynlighed angående erkebispedømmets stilling til den nordiske kirke før adskillelsen, ligesom anmelderen andensteds har søgt at udrede forholdene efter denne tid („de hamborgske erkebispers forsøg på at generhverve primatet over den nordiske kirke", i kirkehist. samlinger VI s. 593—625).

Enhver undersøgelse af erkebispedömmets stilling må selvfølgelig gå tilbage til de aktstykker der gav den sin retslige form; det er denne side af sagen Dr. Koppmann har givet et særdeles vigtigt bidrag til ved sin granskning af de hamborgske oldbreves ægthed. På den anden side kan vi selvfølgelig ikke blive stående herved, da det som bekendt langtfra altid er tilfældet, at diplomernes ord eller ånd går ind i livet og påtrykker det sit præg, og det især hvor, som her, kun den ene part kommer til orde, medens den anden ikke tages på råd med. I slige tilfælde må historien først og fremmest adspørges, selv om det, — som atter i dette tilfælde —, var den samme part der skrev den, som

også fremkaldte brevenes form og ordlyd. Dette skal her dog kun foreløbig bemærkes, medens vi iøvrigt først henvender opmærksomheden på den ovennævnte undersøgelse, der efter kildernes beskaffenhed må indtage den vigtigste plads.

Den særegne vanskelighed herved er den mistillid, hvormed man nødes til at betragte selve oldbrevene, som de er overleverede os, i afskrifter eller foregivne originaler; der er nemlig ingen tvivl om, at der i den tidligere middelalder er bleven drevet et særdeles vidtgående falskneri med dem, således at hele rækker er lavede længe efter den foregivne udstedelsestid, andre derimod er forøgede og „forbedrede", somtider mere end en gang, alt som de fordringer steg der ved dem skulde støttes. Det lå jo ikke så fjernt for den diplomatiske kløgt i en tidsalder, der måtte tillægge det skrevne dokument så stor vægt, og da det var vanskeligt at kontrollere de ældre breves ægthed, siden de kun var til i en original, og der sjælden eller aldrig havdes afskrifter, at forsøge sin lykke med et falskneri af denne slags. Det kaster ganske vist et meget misligt lys over kapitlet i Bremen, at det ikke en, men gentagne gange, og til forskellige tider indlod sig på sligt for at hævde sin stilling eller rettere tilrane sig en uberettiget plads. Den jydske lov sætter dødsstraf på falsk og jævnfører det med mordbrand og stimandsfærd og det er bekendt nok, at Kristian IV lod Kristoffer Rosenkrans undgælde med liv og ære for et sligt bedrageri; i statslivet har der nu vel altid hersket andre love og andre benævnelser for forbrydelsen, men heller ikke i dette tilfælde blev dog det gamle ord tilskamme, at „falsk slår sin egen herre på hals!"

Mistanken har tidlig været rettet mod erkebispedømmets adkomstbreve; i sammenhæng fremsattes og begrundedes den først af J. Asmussen i „Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogthümer Schl. Holst. Lauenb. I" (Kiel 1833), uden at det dog kunde lykkes ham at få de afgørende momenter for bedømmelsen frem. Lappenberg gjorde et nyt skridt, efterat en del originaler var fundne i Stade, og han skaffede undersøgelsen et fast udgangspunkt ved ud-

givelsen af sit „Hamburgisches Urkundenbuch“, til hvilket han skrev et tillæg (Beilage I) om pavebrevenes ægthed. Heller ikke han kom dog ud over det ældre standpunkt at tage hensyn til en række mindre kriterier, af hvilke intet var afgørende i og for sig, og bedømmelsen kom altså atter til syvende og sidst til at bero på et skøn. Da skaffede Jaffé i sine „regesta pontificum“, ved at sammenstille pavebreve allevegne fra, et rigt materiale tilveje til vurderingen og en bestemt afgørelse af en række tvivlsmål, især ved at gøre opmærksom på, at der ikke i ægte breve forekommer nogen pavelig kansler som datarius før under Gregorius VI (1045—46). Da det nu viste sig at de fleste af de nylig fundne originaler fra en ældre tid foregav at være udstedte af kanslere, var dermed også deres uægthed godtgjort trods pergament og segl.

Der haves ialt 15 buller til erkebisperne i Hamborg angående legationen til de nordiske folk før Innocens II's fra 1133, der atter „efter de gamle pavers privilegier“ underordner den nordiske kirke under erkesædet i Hamborg; et par er desuden rimeligvis gået tabte i tidens løb. Den første er udstedt af Gregorius IV og rettet til Ansgar (o. 831), den sidste af Alexander II til Limar (1073). Af disse 15 er de 6 daterede af kanslere før den tid disse ellers plejer at optræde og altså falske; de foregives at være udstedte af Sergius (846, Lappenberg, Hamb. Urk. nr. 11), Leo IV (849, nr. 13), Hadrianus II (872, nr. 20), Johannes X (920, nr. 29), Benediktus VIII (1022, nr. 64) og Benediktus IX (1044, nr. 71). Men er disse falske, — hvad andre grunde alt tildels lod formode —, da trækker de atter flere andre, der er ligelydende med dem paa de afgørende steder, med sig. Således stemmer de to sidste så nøje med den til Limar rettede og af Alexander II udstedte bulle (1073, nr. 103), der desuden helt igennem viser sig at være et meget uheldigt forsøg, at de alle tre må tilskrives samme falskner; de to af dem er iøvrigt til i (falske) originaler. På samme måde må den af Anastasius III udstedte bulle (912, nr. 28) dele skæbne med Johannes

X's; begge ses at være lavede efter den i 1053 af Leo IX givne; begge er de ligeledes bevarede i original. Endelig er det interessant at se, at af de 6 buller, som Innocens II i 1133 påberåber sig, er de tre til i falske originaler (nr. 11, 13 og 20), medens den ene (af Benediktus) er tabt. Karakteristisk er det endvidere at se, at alle er henførte til en meget gammel tid (den sidste til 872); det bedrageri der dengang skulde foretages var så skamløst, at man ikke vovede at komme med forholdsvis ny diplomer af et sligt indhold. I disse buller opregnes nemlig en hel række folkenavne fra Norden (ligetil Skridfinner og Grønlændere), der underlægges erkesædet i Hamborg under de mest betryggende former. Men den omstændighed at de tre af disse buller er vitterlig falske henleder tillige en bestemt mistanke på de to andre, der er bevarede i afskrifter, og skønt de ikke siges at være udstedte af nogen kansler, dog indeholder de mange folkenavne tilligemed andre mistænkelige træk. Her kommer dog et andet moment med i betragtning: de omtales begge af de ældste forfattere, Rimbert og Adam, og de påberåbes i utvivlsomt ægte buller. Der må altså være udstedt breve til Hamborgs erkebiskop (Ansgar) af paverne Gregorius IV og Nikolaus I, og er den foreliggende text ikke rigtig, da må den oprindelige søges andensteds. Her har nu lykken i høj grad begunstiget granskningen, idet de oprindelige buller uden al tvivl er bevarede indtil vore dage. De findes trykte i en nu meget sjælden bog, udgivet 1642 i Köln af en til katholicismen overgået gejstlig ved navn Cæsar, der til sin tid havde været præst i Bremen. Da han nemlig omgikkes med den tanke at skrive den hamborgske kirkes store missionærers historie fandt han et gammelt håndskrift i Hamborg, indeholdende de tre helgener, Vilhad, Ansgar og Rimberts levned, og dette udgav han nu istedenfor selv at skrive noget der efter hans mening måtte blive ringere. Samme håndskrift var indheftet i et gammelt skindblad, hvorpå der var skrevet flere af kirkens ældste adkomstbreve og andre gamle dokumenter (således Ansgars rundskrivelse til de tyske bisper om missionen i Norden og pave Nikolaus's

brev til den danske konge Erik). Disse trykte han da som et tillæg til sin bog („Triapostolatus Septemtrionis, vita et gesta S. Vilh., S. A., S. R.“), og det er i dem at dr. Koppmann, og det vist med fuld føje, søger den oprindelige uforfalskede form af de forhen nævnte pavebreve. Ved fremdragelsen af denne kendsgerning, og ved dr. K.'s ypperlige kommentar til de to aktstykker, kan man sige at opfattelsen af erkebispedømmets grundlæggelse i Ansgars tid har vundet et fast udgangspunkt og har betrådt den eneste rigtige vej. Foruden disse to bliver der da endnu 5 andre buller tilbage, som dr. K. anser for ægte, nemlig den af Agapitus til Adeldag (948, nr. 35), af Johannes XV til Liavizo (989, nr. 52), og de tre til Adalbert, af Klemens II (1047, nr. 72), Leo IX (1053, nr. 75), begge bevarede i original, og den med den sidste ligelydende af Viktor II (1054, nr. 77). Hvorvidt han imidlertid har ret heri, vil der i det følgende blive lejlighed til at gå nærmere ind på.

Dr. Koppmann knytter, som man kunde vente, sin fremstilling til de enkelte aktstykker, idet han udelukkende sysselsætter sig med de ældste, medens han efter hele sin opfattelse af spørgsmålet kun løseligt og efter Jaffès granskninger berører de senere. Det er ham nemlig væsenlig om at gøre at få konstateret hvad der er ægte og hvad der er falsk, og det er kun som et middel dertil at han indlader sig på en ombyggelig drøftelse af erkebispedømmets første udvikling: forholdet mellem Hamborg og Norden, som det fremstilles af Adam, påvirkes efter hans mening aldeles ikke ved bullernes uægthed. Derimod går han ind på en ligeså nøjagtig prøvelse af adkomstbrevene til klostrene i Turholt og Ramesloh, hvis uægthed han ligeledes (efter Lappenberg) efterviser, og af bispedømmet Aldenborgs forekomst i bullerne og kejserbrevene. Det første af disse spørgsmål skal ikke fremdrages her, da det er af underordnet interesse for erkebispedømmets udvikling og kun viser, at man allerede indlod sig på slige falsknerier før 1012, det andet vil komme frem på et følgende sted.

Fremstillingen skal her holde sig til den historiske ud-

vikling og i den henseende søge at samle hvad der hos dr. K. findes spredt på forskellige steder. Det er en selvfølge at der herved overalt må forudsættes kendskab til de resultater man tidligere var kommen til, således som de fremsættes i Helvegs kirkehistorie efter alt hvad der dengang forelå.

Da kejser Karl var trængt frem over Elbe indsatte han i Hamborg en præst ved navn Heridag, der ikke skulde stå under nogen af de saxiske biskopper, men indtil videre være selvstændig, for at der engang i tidens løb kunde dannes et eget bispedømme i hine egne. De grænser der alt dengang synes at have foresvævet kejseren var vistnok Obotriternes land indtil Pene, og Vagrien op til Ejderen, tilligemed de af Saxerne beboede strækninger nord for Elbe, Stormarn og Ditmarsken. At han derimod skulde have tænkt på at oprette et erkebispedömme her, med det særlige kald at virke for de nordiske folks omvendelse, er der intet der tyder på uden Rimberts ord, der er nedskrevne længe efter dettes oprettelse af Ludvig den fromme; Karl vidste bedre at skelne mellem hvad han formåede at sætte igennem og hvad der lå udenfor hans naturlige område. Det påtænkte bispedømme skulde altså efter Karls tanke væsenlig være vendisk, ligesom idethele Elbe ansås for grænsen mellem de tyske og slaviske stammer; men det blev ikke oprettet dengang, både Heridag og kejseren døde, inden det kom så vidt, og den svage Ludvig måtte lade den ene af sin faders store planer falde efter den anden. Landene nord for Elbe, der imidlertid blev ved at stå i en slags afhængighed af kejserdømmet, deltes mellem de to bispedømmer Bremen og Ferden, således at vistnok kun den vestligste del, Ditmarsken, blev lagt til Bremen, medens de østlige egne, Stormarn og Obotriternes land kom til Ferden, der, især dengang, havde et meget lidet område syd for Elbe.

Således stod sagerne, da erkebiskop Ebo af Rheims, en nidkær og i enhver henseende fremragende kirkefyrste, dertil en ungdomsven af kejser Ludvig, fik lyst til at gå til landene nord for Ejderen for at bringe dem kristendommens lys.

Ved kejserhoffet havde han nemlig gjort bekendskab med flere Danske, rimeligvis kongens udsendinge, og deres ejendommelige nationale kultur har da udentvivl vakt den åndfulde mands interesse i en ganske særegen grad, siden han kunde falde på selv at gå til dem som en evangeliets tjener, han der var så dybt indviklet i tidens store politiske spørgsmål. Ebo søgte og fik da til den ende pavens udtrykkelige beskikkelse til at prædike evangeliet for de nordiske folk (s. Pascalis I's bulle til Ebo og Halitgar af Cambrai hos Lappenberg nr. 6), og han ledsagedes af flere bisper og højtstillede klerke på sine rejser til Danmark, der fandt sted flere somre i træk (o. 822—23). For at have et bestemt udgangspunkt for sin virksomhed, forærede kejseren ham en gård Velanao ved Itzeho. Ebo søgte at få fornemme og begavede drenge fra Danmark i sin klosterskole, og han virkede vistnok med megen iver og myndighed; men efter hele sin personlighed kunde han ikke undgå at blande sig i de tronstridigheder der dengang rystede Danmark, og om han derved end hist og her kunde fremme sin sag, var det dog ikke ad den vej kristendommen kunde eller burde vinde varigt fodfæste. Det faldt dog i hans lod at opnå et tilsyneladende betydningsfuldt resultat, idet han foranledigede den første nordiske konges dåb, og derved tillige et andet, ved første øjekast langt mindre, men i virkeligheden större: Nordens store apostels udsendelse. Da Ansgar i nogle år havde fulgt kong Harald — (Pave Evgenius, 824—27, gentog kaldet til Ebo og Ansgar i forening, L. nr. 18) — og senere gjort en rejse til Mælaren, og da han var nogenlunde orienteret i forholdene nord for Elbe, fattede kejser Ludvig den plan at oprette et erkebispedømme for den del af sit rige der lå hinsides denne flod, for at missionen i Norden kunde få et fast udgangs- og støttepunkt her. Det er altså Karls gamle tanke, men udvidet med det betydningsfulde tillæg: den nordiske mission, der ikke existerede for ham; — thi så langt han kunde nå, udbredte han kristendommen med ild og sværd, iøvrigt lod han den skøtte sig selv. Hvad han havde tænkt sig som et bispedømme bliver tilmed et

erkebispedømme, for at stille det så uafhængigt som muligt og uden al tvivl tillige for at give det den højst mulige glans over for Nordens høvdinger, der satte så megen pris på den ydre værdighed og kongelig optræden. Det stod imidlertid ikke til kejseren at fastsætte noget bestemt i de rent kirkelige forhold, især på steder hvor hans politiske myndighed hørte op; han søgte og fik derfor pavens bekræftelse på erkebispedömmet, medens Ansgars kaldelse til hedningeapostel ved siden af Ebo samtidig stadfæstedes. Det er dette Gregorius IV's stiftelsesbrev (fra o. 831), der senere er bleven forfalsket, og i denne skikkelse påberåbt som hjemmel for Hamborgs fordringer på højheden over den nordiske kirke. I sin oprindelige form omtaler det imidlertid slet ikke noget forhold mellem erkebispedømmet og de nordiske lande; det opfatter dem tvertimod som to aldeles forskellige ting: kejser Ludvig har oprettet et erkebispedømme i Hamborg og udnævnt Ansgar til Nordalbingernes første erkebiskop, — det bekræfter paven; — og paven udnævner denne Ansgar tilligemed Ebo af Rheims, de to katholske erkebiskopper, til evangeliets forkyndere blandt de nordiske folk. Begge dele foretages selvfølgelig i forståelse med hinanden, der er ikke nogen tilfældig, men en bestemt attrået forbindelse mellem dem; men de har deres oprindelse fra to helt forskellige myndighedsområder, og forbindelsen er derfor en foreløbig og personlig. For yderligere at støtte den ny erkebiskop gav kejseren ham tillige klosteret Turholt i Flandern, da det først og fremmest gjaldt om at skaffe ham de nødvendige betingelser for en virksomhed, der var rig på ofre og fattig på løn i materiel henseende.

Erkebispedømmet indrettes til fremdeles af være bærer for missionen, idet der siges, at der for fremtiden skal vælges mænd der egner sig til at forkynde evangeliet for hedningene; men dette var jo en nødvendighed for selve stiftets skyld, siden det omfattede en landstrækning der endnu så godt som helt lå i hedenskabets mørke. „Nordalbingernes land“ kalder paven det, „hvis hovedsæde er Hamborg“,

„på det sted hvor Vender og Danske støder sammen med Saxerne“, det land der forhen „hørte til bispedømmerne Bremen og Ferden“ (s. 491). Der tænkes herved ikke blot på de af Saxer beboede egne nord for Elbe, men også på de vendiske strækninger indtil Pene og Ejder, som erkebispestiftet viser sig i besiddelse af senere. Hertil er det da også paven sigter, når han bestemmer, at kejseren skal afgøre det nærmere angående erkebispens indvielse, „indtil sædet får lydbisper af hedningene“ (donec consecrantium numerus augeatur ex gentibus, s. 495); der kan herved kun tænkes på vendiske, og det er en fejl, når man efterat falskneriet er oplyst vil holde fast ved at der her er ment nordiske biskopper.

Ved siden af Ansgar beholdt Ebo sin myndighed som Nordens apostel. Han var så lidt tilsinds i den henseende at opgive sin ret eller svigte sin forpligtelse at han fik overdraget kaldet til sin frænde Gautbert, siden han ikke selv kunde få tid og ro til at hengive sig til den velsignelsesrige gerning i ordets tjeneste. Gautbert indviedes til biskop af Ebo og Ansgar i forening for at kunne overtage en selvstændig del af missionen, et nyt bevis på at den højeste kirkelige værdighed (paven kaldte sig selv „biskop“) ansås for nødvendig til at kunne varetage en hedningeapostels høje kald. Med Ebos del af missionen overtog Gautbert tillige gården Vellanao i Stormarn. Derefter deltes missionen mellem de to biskopper, Ansgar fik Danmark, og Gautbert Sverig. Denne fastholdt da også sin ret, efterat han forlængst var fjernet fra missionen, efter at Ebo var død (851) og han selv bleven biskop i Osnabrück; da Ansgar anden gang påtog sig at drage til Sverig måtte han derfor først søge Gautberts udtrykkelige samtykke og tage en af ham udpeget klerk med til at forestå den menighed, det måtte lykkes ham at danne i biskoppens navn og under hans højhed. Først efter hans død faldt da også den svenske legation til Ansgar, da ingen anden biskop fik efterfølgelsen i kaldet, og vel heller neppe vovede at søge den ved siden af ham. Strax efter kom derfor præsten i den svenske men-

igbed til Ansgar i Hamborg for at fremstille sig som hans klient (s. 505—10)*).

Imidlertid var det tysk-vendiske erkebispedømme undergået en omvæltning, der dog ingen betydning fik for dets retslige stilling til missionen. Da Hamborg var brændt af vikingerne og Ansgar flakkede omkring uden hjemstavn, siden også Turholt var gået tabt under tronstridighederne mellem kejser Ludvigs sønner, blev bispestolen i Bremen ledig ved Levdriks død, og efter nogen betænkning gav kongen den til Ansgar (847). Hermed ansås da erkebispedømmet i Hamborg for nedlagt, det havde formentlig stået på alt for svage fødder, og som følge deraf indtrådte atter den tidligere deling af stiftet mellem Bremen og Ferden, — hvorved da byen Hamborg blandt andet kom til det sidste, — medens Ansgar blev lydbiskop under Köln**). At kongen og Ansgar kunde blive enige om denne ordning er let at forstå; erkebispedømmet var oprettet under forudsætninger der havde svigtet, Turholt var tabt, Hamborg ødelagt, hedningefolkene uomvendte. Den nordiske mission, der var hovedsagen for Ansgar personlig, led herunder, han havde ingen midler ihænde til at repræsentere kirken på en sådan måde som han måtte anse for nødvendig, og alting gik istå. Efter hele sin karakter kunde han da ej heller lægge sønderlig vægt paa sin rang, han måtte foretrække at være en rig biskop for en fattig erkebiskop.

Men de andre stormænd i den tyske kirke var af en anden mening; en sådan tilbagegang i værdighed var et farligt præcedens som de ikke kunde tilstede, og Ansgar nød desuden sikkert en så stor anseelse at man særlig forarge-

*) Når dr. K. (s. 506 anm.) udtaler, at dette forhold mellem Ansgar, Ebo og Gautbert ikke forhen er opfattet rigtigt, så har han overset at Chr. Kusz (diakonus i Kellinghusen) alt har fremstillet det i det væsenlige på selvsamme måde i sine »Antiquarische Kleinigkeiten, 3 Fortsetzung nr. 8« (Staatsbürgerliches Magazin IX s. 195 ff.).

**) Sml. Lappenberg nr. 12, hvor Ansgar tilligemed bispen af Ferden optræder som lydbisp under Maintz.

des over den hos ham. Kort efter blev den hele ordning da atter forandret. Nu blev erkebispedømmet Hamborg genoprettet i sit gamle omfang (dog undtagen landet mellem Trave og Pene, som Ferden beholdt), men samtidig blev bispedømmet Bremen nedlagt og dets stift delt mellem Hamborg og Ferden. Derved fik dette sidste vederlag for hvad det nu gentagne gange havde tabt hinsides Elbe, medens Hamborg fik rigeligt vederlag for tabet af Turholt. Dette er den korrekte opfattelse af de omordninger der fandt sted efter Levdriks død i bispedømmerne ved Elbe, enhver anden lader de afgørende momenter blive uoplyste. Hvad der især meget har bidraget til at vanskeliggøre den rette forståelse af disse forhold er den omstændighed at de ny erkebispers residens snart flyttedes til Bremen, eller rettere at allerede Ansgar foretrak denne stad, der både var sikrere for vikingernes overfald og havde det apparat af bygninger og institutioner der hørte til et bispesæde. Efterhånden vænnede man sig derfor til at kalde erkebisperne efter Bremen i krøniker og annaler (altså vel også i det daglige liv), i det 11te århundrede gjorde de det alt af og til selv i deres breve, skønt Adam „af Bremen“ endnu ved 1073 kalder sin bog „de hamborgske erkebiskoppers historie“, og efter Nordens udskillelse af enhver forbindelse med denne værdighed blev det almindeligt at anse Bremen for stiftets hovedstad. Det var dog først i 1223, at Hamborgs kapitel efter en lang og hårdnakket strid næsten helt mistede sin ret til deltagelse i erkebispevalget (det beholdt kun tre stemmer), og Bremen erklæredes for det rette erkesæde („ecclesia Hamburgensis recognouit titulum et archiepiscopalem dignitatem apud Bremensem ecclesiam remanere“, Lappenberg, Hamb. Urkund. nr. 470). Herved er erkebispedømmets ældre historiske forhold kommen i en skæv belysning: dengang var Hamborg utvivlsomt erkesædet, det der havde en udtrykkelig pavelig indstiftelse at støtte sig til, og dette blev da også klogeligen fastholdt, sålænge der var nogen tanke om ad den vej at erhverve højheden over den nordiske kirke. Men det er da heller ikke rigtigt at tale om en for-

ening af bispedømmet i Bremen med erkebispedømmet i Hamborg; der kan i det højeste være tale om en forening af de to stifter, af deres landområde, og så må der endda huskes på at Ferden fik sin del af det gamle stift der lå under Bremen. Hvad der sker 848 er derimod som forhen sagt retslig en nedlæggelse af bispedømmet i Bremen og en samtidig genoprettelse af erkebispedømmet i Hamborg, der havde været nedlagt et års tid. Det er derfor heller ikke korrekt, naar de (i Bremen residerende og begravede) hamborgske erkebisper uden videre regnes i tal og række med de tidligere bisper af Bremen, som det sker hos Adam og alt før ham i vers han anfører (I c. 53 o. fl.). Bispedømmet Bremen havde i den tid det bestod såvidt vi ved kun fire bisper: Vilhad, Vilrik, Levdrik og Ansgar; „den hamborgske kirkes ypperstepræster“, som Adam vil skrive om og kalder sin bog efter (gesta Hammaburgensis ecclesiæ pontificum) begynder derimod med den hellige Ansgar. — Jeg fremhæver konsekvenserne af den af dr. K. fremsatte opfattelse så skarpt, fordi det er af betydning at få klaret alle de retsspørgsmål der vedkommer erkebispedømmet i Hamborg, blandt andet for at se hvor snart opfattelsen af dem er bleven påvirket af senere forhold og derved forvansket, hvad der selvfølgelig også bliver af betydning for den rette vurdering af de misforståelser og forsætlige forvanskninger der i tidens løb gjorde sig gældende med hensyn til Norden.

Det hamborgske erkebispedømme genoprettedes på en tid, da erkebispestolen i Köln var ubesat, og da der var valgt en ny erkebiskop, lykkedes det kongen og de tyske prælater der havde deltaget i afgørelsen at få hans samtykke til den gjorte forandring, hvorved jo hans område indskrænkedes noget. Således stod sagen hen i nogen tid; for Ansgar var det rimeligvis nok at være i ubestridt besiddelse af det stift der skuldc skaffe ham de materielle betingelser for missionen. Men den nidkære apostel ældedes tidlig, anstrængelser og spægelser nedbrød hans kræfter og nærmede ham graven; samtidig udbrød der en langvarig og bitter strid

imellem erkebispen af Köln og pave Nikolaus. Da søgte kong Ludvig gennem forhandlinger med denne at opnå bekræftelse på den trufne overenskomst angående de kirkelige forhold i Saxland. Denne kom da også i et brev af 31 Maj 864, 8 måneder før Ansgars død (ikke som efter Adam hos Lappenberg, og hos Helveg s. 70, i 858), et brev, der ligesom Gregors selvfølgelig senere er bleven forfalsket, men som forhen omtalt findes i sin oprindelige skikkelse blandt de af Cæsar opbevarede texter. Der gives i dette en historisk udsigt over erkebispedømmets oprindelse og fremgang, og Ansgar bekræftes som „primus Nordalbingorum archiepiscopus", ligesom også i sin legation til de nordiske, vendiske og andre omkringboende folk. Endelig stadfæstes også kong Ludvigs plan at lægge det ledigblevne stift Bremen under erkesædet i Hamborg som vederlag for det tabte Turholt og den overlast der er sket ved Hamborgs ødelæggelse; erkesædet i Köln skal ingensomhelst fordring have på den del af det nedlagte bispedømme, der er kommen til Hamborg. Hvad missionen til hedningene angår da er den også i dette brev udtrykkelig knyttet til Ansgars person, uden nogen antydning af at den skal overføres på hans efterfølgere, og Adam af Bremen giver derfor enten et unøjagtigt referat af den ægte bulle, hvad der er det rimeligste, eller han har kun kendt den i en forvansket skikkelse (dog mindre forvansket end den nu foreligger), når han siger at Nikolaus gjorde såvel Ansgar som hans efterfølgere til det apostoliske sædes vikarer og legater blandt alle svenske, danske og vendiske folk (I. c. 29). Men på den anden side fastsættes det også her, at der stedse skal vælges efterfølgere som egner sig til at prædike evangeliet, og der er da uden tvivl tænkt på at lade kaldet gå over på dem, dersom de, hvad jo alt deres eget stift udkrævede, skulde vise sig at være skikkede til det. Derimod tales der i dette brev intet om lydbisper der kunde ventes; erkebispedømmet havde jo nemlig mistet størstedelen af de vendiske strækninger, og at bullen derfor udelader den tidligere hentydning er et nyt bevis på at man hverken

dengang eller nu tænkte på de mulige nordiske bispedømmer.

Med dette pavebrev er i det væsenlige erkebispedømmet i Hamborg, som det var gennem hele middelalderen (når undtages landudvidelsen blandt Venderne), endelig grundlagt. Det omfatter de tidligere omvendte strækninger langs Nordsøen, vest for Elbes munding og de helt eller halvt hedenske strækninger nord for denne flod, en rig mark for den kristelige iver der måtte være tilstede hos dets ledende mænd. Hertil er knyttet det ældre kald, der forhen var tildelt Ebo af Rheims og Ansgar i forening, at forkynde evangeliet for de skandinaviske folk, — det rettes nu til Ansgar alene, men det skinner igennem som pavens tanke at lade det gå over på hans efterfølgere, dersom de skulde vise sig værdige til det. Men som den vordende nordiske kirkes rette hoved og bestyrer optræder strax her paven selv, den ypperste biskop, og enhver kirkes selvskrevne herre, der ingen anden herre har, ligesom kongen efter de gamle love ejer alt det herreløse gods. Det er kun som hans udsendte og stedfortræder evangelisten virker, hvis der overhoved skal være tale om, at det her er et menneskeligt hverv der udføres, og ikke et guddommeligt kald der adlydes. Det er derfor aldeles i sin orden at Ansgar, der så ud over øjeblikket og sine personlige interesser, henviste kong Erik i Danmark til paven som kirkens repræsentant, således at denne første regerende danske konge der gik dybere ind på kristendommens lære og fordringer, kom i direkte forbindelse med den hellige fader. Det var den samme biskop Salomon, som overbragte kong Ludvigs bøn om erkebispedømmets stadfæstelse, der også bragte kong Eriks hilsen og gaver til den fjerne kirkefyrste. Pavens svar herpå er til al lykke bevaret på det af Cæsar aftrykte pergamentsblad, og viser os klart hvorledes forholdet opfattedes. Der tales her slet ikke om nogen kirke eller noget kirkeligt bånd, end ikke om nogen pavelig fuldmægtig, men kun om den ophøjede tro, hvis talsmænd havde stået for kongen og bevæget hans sind og om den himmelske herlighed der skal

åbenbares på ethvert menneskebarn (Lappenberg nr. 15. Helveg s. 69). Således måtte paven tale til en hedensk, men verdslig uafhængig konge, som repræsentant for den lære der skal gennemsyre livet, men ikke berøve det sine farver, og således stod Ansgar i Danmark, uafhængig af og ligegyldig for den stilling han indtog i sit hjem, indenfor det tyske riges grænse.

Efter Ansgars død, siger „Rimberts levned", overtog denne hans efterfølger legationen til hedningene som en arv, efterat han alt forhen af Ansgar havde fået det hverv at prædike guds ord for dem. Alligevel synes evangeliets forkyndelse i Danmark at være svækket ved Ansgars død, ligesom den snart døde helt hen; Rimbert foretog vel flere land- og sørejser for at se til de kirker der var grundlagte, også i Sverig, men ved siden af sysselsatte Friserne hans opmærksomhed, ligesom også forholdene herhjemme i det hele synes at være bleven ugunstigere for en påvirkelse sydfra. Det gik da med Ansgars efterfølgelse som med Ebos; det viste sig også her at der er få der vil gå den tornefulde vej, henrevne af tankens storhed følger enkelte efter, men snart vildes stierne, og når de der gik foran er bukkede under for dagens hede, går det som Kristus sagde i den nat da han blev forrådt: jeg vil slå hyrden og fårene skulle adspredes!

Da de nordiske lande var bleven udskilte af enhver forbindelse med erkebispedømmet i Hamborg fremkom prælaterne fra Bremen med gamle pavebuller der skulde dokumentere deres ret til en højhed over dem. Som vi har set tilskreves disse buller 6 forskellige paver, medens de dog alle var rettede til de to erkebisper der var så navnkundige i kirkehistorien, Ansgar og Rimbert. Efter disses forbillede var det da Innocens II udstedte den bulle der var bestemt til at afgöre striden for bestandig, men som efter al sandsynlighed netop gav anledning til en undersøgelse og eftervisning af bedrageriet. Det der ved forfalskningen blev lagt ind i brevene var følgende: Ansgar (Rimbert) og alle hans efterfølgere skal ikke blot have erkebispedømmet

i Hamborg, men tillige ret til at forkynde læren for folkene i Danmark, Norge, Sverig, Island, Færöerne, Grønland, Helsingeland, Skridfinland og Vendland og til at indvi præster og bisper i disse lande, der med deres folk for bestandig underlægges det hamborgske erkebispedømme (f. ex. Hadrianus II: „legatum quoque nostrum te per omnia septentrionalia regna constituimus, omnesque supradictarum nationum episcopos presentes et amplius profuturos, cum subiectis sibi plebibus tibi et omnibus successoribus tuis ad sedem Hammaburgensem perpetua subiectione et obedientia subicimus“).

Ved at overse og gennemskue dette falskneri påtrænger der sig en uvilkårligt det spørgsmål: hvorfor skete dette; var Bremerkirken nødt til at gribe til dette middel for at få sin krig frem, eller havde den med andre ord ingen bedre og fyldestgørende hjemmel for sine fordringer? Det ligger nær at tvivle herom. De tyske forfattere der er gåede så grundig tilværks ved påvisningen af uægtheden går imidlertid hen over dette spørgsmål med en harefod. Lappenberg erklærer i sin undersøgelse, at interpollationerne nærmest er at anse for rigtige interpretationer (s. 786), idet han kun tager hensyn til folkenavnene, men overser de andre langt væsenligere forfalskninger. Alligevel bliver dr. Koppmann stående ved den samme betragtning: „eine Reihe von Fälschungen und Interpollationen, siger han (s. 484), kann nur aus dem Bestreben entstanden sein, das Recht, das man wirklich besasz, als durch eine ausschlieszlich von Hamburg ausgehende missionarische Thätigkeit erworben, und als von Anfang an in ununterbrochener Continuität, und für jeden der bestrittenen Theile ausdrücklich, von den früheren Päbsten anerkannt, darzustellen.“

Men dette forklarer intet. Der må være noget galt ved den sag der jævnlig tyr til uhæderlige midler, og selv om det var nok så almindeligt at forfalske aktstykker i det 11te århundrede (Lappenberg s. 801), bliver det selvfølgelig lige forkasteligt, ligesom f. ex. en mened i vor tid er lige så stor en forbrydelse som nogensinde før, om så der blev

brudt endnu flere eder end der gør; det er nemlig at rokke ved grundlaget for enhver retslig afgørelse og at undergrave den tillid, som hverken små eller store forhold kan undvære. Selv om der derfor intet andet var der talte mod det hamborgske erkebispedømmes primat over den nordiske kirke, vilde alene det faktum, at man i Bremen forfalskede en række aktstykker i denne retning være et meget vægtigt vidnesbyrd mod det og i alle tilfælde begrunde en stærk tvivl og en tilsvarende lyst til nærmere undersøgelse. Dette er nemlig hovedspørgsmålet for os: var den hamborgske kirkehøjhed virkelig nogensinde anerkendt fra alle sider, eller var den kun et krav og et mål, stillet af tidsforholdene og den historiske udvikling, anerkendt helt eller tildels af kirkens overhoved? For det første tidsrums vedkommende ligger svaret herpå allerede i det foregående: der bestod i det 9de århundrede intetsomhelst forhold mellem erkebispedømmet og de nordiske folk, og dette er også tildels indrømmet af dr. K., skønt ikke i den udstrækning og med den klarhed, som det tåler. Vi skal nu vende os til det næste tidsrum, for at følge forholdets videre udvikling; det vil her være nødvendigt at begynde arbejdet forfra, da de tyske forfattere aldeles ikke har indladt sig på en drøftelse deraf.

Det er ikke her stedet at gå nærmere ind på hvorledes kristendommen voxede sin stille vækst i Norden, medens vikingetogene satte hele Vestevropa i skræk for vore fædres vildhed. Vor tids videnskab har tilfulde godtgjort, at disse tog tillige betegner en kulturblanding og udvexling, mellem Nordboerne på den ene og Vestevropas store kulturfolk på den anden side. Det er et moment, som de tyske forfattere lige fra Adams tid kun har havt ringe lyst til at tage med, skønt lærens hurtige udbredelse herhjemme i en noget senere tid bliver uforståelig uden dette. Helveg har da også meget stærkt betonet netop dette forhold (s. 87 ff.), dog vistnok noget ensidigt som en indflydelse fra England (der først senere, i de store erobringers tid, fik den alt overvejende betydning for Danmark), og som særligt kommende øerne tilgode; medens det sande forhold vistnok var, at

alle egne af det danske rige modtog en stærk indvirkning vesterfra, ligesom de alle deltog i de store tog til Thems og Seine, til Humber og Rhin, til Loire og Rhone. Således lod det af Saxe optegnede folkesagn om Gorm, der, dreven af en urolig higen efter det ubekendte, drog op til Nordens nat for at søge guderne og Udgårde Loke, denne konges rådgiver Thorkil ende med tilsøs at komme til Tyskland, hvor han lærte kristendommens forklaring af dødens gåde at kende (Saxo, p. 432).

Den tyske mission blev genoptagen af Unni, erkebisp fra 918—36, den fjerde efter Rimbert. Adam fortæller at det var Henrik Fuglefængers tog der gav anledning til hans rejse, men dette var efter hans mening igen foranlediget ved Gorm den gamles kristenforfølgelser. Herpå kan der ingen vægt lægges, de samtidige kilder ved intet derom, og var der noget der kunde vanskeliggøre Unni fremgangen blandt de Danske skulde det da være den saxiske konges tog. Det er heller ikke rimeligt, at han først i slutningen af sin embedstid skulde være falden på at følge det kald der lå i hans store forgængers navn, dersom han overhoved var tilsinds at følge det, og det viser jo hans store missionsrejse til Sverig. Efter Unnis død ved Mælaren besteg Adeldag den erkebiskoppelige stol, og med ham begynder forholdet til Norden at antage en ny karakter, eller dog at få et nyt moment, nemlig bispevielsen.

Det er nødvendigt atter her først at henvende opmærksomheden på de adkomstbreve, der danner grundlaget for opfattelsen af retsforholdet. Af de bevarede pavebuller anser dr. K., som forhen omtalt, dem af Agapitus og Johannes XV for ægte, da der efter hans mening ingen grund er til at forkaste dem; positive grunde fremføres ikke, da han overhoved ikke indlader sig på en nærmere omtale af dem. For i den henseende at komme til et bestemt resultat vil det være nødvendigt at søge et fast uomtvistet udgangspunkt. Et sådant har vi i Klemens II's bulle fra 1047, der haves i original, og mod hvis ægthed der ikke kan rejses nogen tvivl, især siden den giver adskilligt mindre end en anden 6

år efter udstedt, og der altså fornuftigvis ingen grund kunde være til at lave den bagefter. Klemens II var ikke blot en ven af Adalbert, til hvem bullen er stilet, men han havde endog tidligere været hans kollega i Bremen, og var bleven pave ved hans hjælp. Hvad han derfor tildeler erkebispedømmet kan man være temmelig rolig for idetmindste er ligesåmeget som det meste hvad det før havde havt; det var tilmed uden al tvivl en god del mere. Men nu gentager Klemens de to ældste bullers udtryk om de nordiske folk: „in omnibus (circumquaque) gentibus Sueonum seu Danorum“, og der er da ikke fjerneste grund til at antage at en mellemliggende bulle, der tilmed udtykkelig påberåber sig Nikolaus's, skulde have forandret eller udvidet det. Når derfor det Agapitus tilskrevne brev istedenfor har: (episcopi) „Danorum, Noruenorum, Suonum, necnon omnium septentrionalium partium“, da synes det åbenbart at være en forfalskning efter den senere formel (fra 1053), der medtog de forhen oversete Normænd og iøvrigt reserverede sig hvad der kunde være glemt. Men ikke blot dette, som også dr. K. har antydet, vidner mod bullens ægthed, som den nu foreligger; Adam giver desuden et referat af den som slet ikke passer på dens ordlyd. Medens denne nemlig går ud på at de nordiske biskopper uden videre hører til det hamborgske erkebispedømme, siger Adam, at Adeldag fik et brev fra Agapitus, hvori denne lykønskede ham til hedningenes omvendelse og gav ham alle de rettigheder, de fremfarne paver Gregorius, Nikolaus, Sergius og andre havde givet erkebispedømmet i Bremen. „Ligeledes gav han ham ifølge sin apostoliske myndighed ret til på hans vegne at indvi bisper for Danmark og det øvrige Norden“ (cui etiam sua vice ius ordinandi episcopos tam in Daniam, quam in ceteros septentrionis populos, apostolica auctoritate concessit II 3, sml. Helveg s. 100). Men når vi således må forkaste den i afskrift overleverede bulle af Agapitus som forfalsket i sine enkeltheder, så må den af Johannes XV vistnok forkastes som aldeles uægte. Den nævnes nemlig ikke i Klemens II's brev,

skønt den er aldeles ligelydende med det, og det påberåber sig buller af Nikolaus, Agapitus og Benediktus. Dr. K. bemærker vel herimod, at det næstfølgende brev, det af Leo IX, heller kun nævner de samme tre paver, medens nu dog Klemens II vitterlig havde udstedt sit i mellemtiden; men dette beviser intet. Paven nævner selvfølgelig kun de breve der hver gang forelægges ham, men dem er der heller ingen grund til at forti, idetmindste ikke uden antydninger (ved et „og andre“ e. l.), og det lå da nær nok ikke at forelægge Leo det brev Klemens havde udstedt 6 år tidligere til den samme erkebiskop. Det gjaldt nemlig om at få yderligere indrømmelser af pavestolen, og da man engang havde indladt sig på svig, var det sikkert det klogeste til den ende at skjule det sidste og komme frem med ældre dokumenter, måske endog i forfalsket skikkelse. Havde der derimod existeret et brev af Johannes XV, som det foregivne, da kan det vistnok forudsættes som givet, at det var bleven fremlagt for Klemens, siden hans blev ligelydende med det, medens det afveg betydelig fra de ældre; og selv om man vilde tænke sig det table af Benediktus som et ligelydende mellemled, måtte en henvisning til det upåtvivlelig være gået over fra dette til det nærmest følgende, siden man overalt søgte at føre enhver adkomst sålangt tilbage som muligt. Det er heller ikke enestående, at man på denne måde har søgt at antedatere et privilegium, tvertimod har netop Adalbert strax efter leveret os et håndgribeligt bevis derpå. De to buller af Anastasius III og Johannes X (912 og 920) er nemlig som forhen bemærket lavede efter den ægte af Viktor II (1054), hvad der utvivlsomt fremgår af en sammenligning (dr. K. s. 531). Adalbert har ved disse falsknerier tilsigtet at give de ny indrømmelser han afnødte paverne et skær af fortidens ærværdighed og avtoritet, og hvad han har gjort efter 1054 kan man selvfølgelig uden at træde ham for nær forudsætte om ham efter 1047 *). Vi ser således, at det store bedrageri

*) Det er her uden videre forudsat som det sandsynligste, at Adalbert selv har foranlediget disse falsknerier; det er imidlertid en selvfølge, at dersom der skulde tilvejebringes overvejende sand-

der fører til udstedelsen af Innocens II's afgørelse 1133, har sit mindre forspil i Adalberts velmagtsdage, kun med den forskel at det her er de ægte buller der er forbilled for de uægte, medens det omvendte senere bliver tilfældet. Der står da kun tilbage med få ord at omtale den af Benediktus udstedte, af Klemens og Leo påberåbte bulle. Den er nu tabt og det lader sig ikke med sikkerhed afgøre, hvem der har udstedt den eller hvad den indeholdt. Det er dog sandsynligt at det enten var Benediktus VIII eller IX, siden den Johannes tilskrevne bulle kun påberåber sig Nikolaus og Agapitus, medens den sikkert vilde have taget Benediktus med, dersom denne ikke havde været fra en senere tid. Af disse to paver er det måske igen det rimeligste at tænke på den første der var samtidig med den virksomme erkebiskop Unvan, medens der dog også kunde gættes på den sidste der overlevede Adalberts udvælgelse et år. Om denne bulles indhold kan der selvfølgelig intet sikkert siges, men det vil dog formentlig af den samtidige historie fremgå som sandsynligt at den i alt væsenligt gik ud på det samme som det Agapitus tilstod Adeldag: at indvi bisper for de nordiske folk i pavens navn.

Således står vi overfor det hundredår (936—1043), som Adam behandler i sin histories anden bog; det omfatter kristendommens fuldstændige grundfæstelse i Danmark (og

synlighed for at de nævnte buller bør henføres til en senere tid, (hvad der dog neppe er rimeligt), vilde der ikke være det mindste i vejen for at lade Johannes XV's følge med. Det er, efterat ovenstående var nedskrevet, bleven drøftet i »Jahrbücher f. d. Landeskunde der Herzogthümer Schl. Holst. L.» X 3. hefte, af W. Schröder og K. Koppmann, til hvilket tidspunkt de forskellige forfalskninger rettest bør henføres, den sidste holder især på Limars, den første dels på Adalberts, men for de fleste bullers vedkommende på en langt senere tid; her er det dog af underordnet betydning at komme til et sikkert resultat i den henseende, selv om det overhoved er muligt, thi det synes i intet tilfælde at kunne få nogen indflydelse på opfattelsen af den nordiske kirkes stilling.

Norge). Til vejledning ved fastsættelsen af forholdet mellem den nationale kirke i Norden og erkebispedømmet i denne periode er vi altså henviste t l slutninger ud af den forfalskede bulle efter Adams referat og de historiske forhold i det hele taget.

Agapitus's bulle er dateret d. 2. Jan. 948, og det er rimeligt nok, at den ægte var fra samme tid, da det måtte ligge i forfalskerens interesse at sikre sig mod vitterlige fejl i henseende til pavens opholdssted, skriver osv. Det rimeligste er vel også at antage, at der aldrig har existeret nogen falsk original, men at det kun er afskriveren der har rettet lidt på den, da den skulde sammenstilles med de andre, mod hvilke den stak alt for meget af; nogen praktisk brug har man neppe nogensinde havt for den. Der tør derfor også nok tilskrives en anden mærkelighed ved den nogen vægt. Medens nemlig både de ældre og nyere ægte buller omtaler Venderne ved siden af Nordboerne, nævnes de slet ikke her. Gregorius og Nikolaus gør Ansgar til legat „in omnibus gentibus Suenoum siue Danorum nec non etiam Slavorum vel in ceteris ubicumque illis in partibus constitutis —"; Klemens underlægger erkebispen bisperne „in omnibus gentibus S. seu D., nec non etiam in illis partibus, quæ sunt a meridionali Albia usque ad fluvium Pene et ad fluvium Egidore —". Disse to perioder svarer åbenbart til hinanden, den sidste er en underfundig fortolkning af den første. Thi medens hine paver bekræfter det af kejseren oprettede erkebispedømme indenfor rigets grænser og dertil for erkebispens person føjer den ret at prædike evangeliet for alle de omkringboende hedenske folk, både Nordboer og Vender, — så vil den sidste forklare begge dele som rettede til erkebispedømmet i Hamborg, og den indskrænker derfor Venderne til dem i stiftet (som imidlertid er bleven udvidet til Pene, hvorom mere senere hen), for at kunne insinuere at Svenske og Danske på samme måde ligger og altid har ligget indenfor stiftet. Men mellem begge disse buller står nu den af Agapitus udstedte og nævner slet ikke Venderne. Dette er vistnok mere end et tilfælde

eller en forglemmelse af afskriveren, det er sikkert begrundet i tidens forhold. Netop i hine år oprettedes de vendiske bispedømmer i Havelberg og Brandenborg (1046 og 49) af kong Otto I, og alt landet op til Pene blev lagt under det første af dem. Dermed faldt den ubetingede ret til mission blandt disse folk bort af sig selv for Hamborgs vedkommende: det blev nu de ny indsatte bispers sag at fremme den hver i sit stift. For de Venders vedkommende derimod som boede nord for Pene og Elde var det aldeles unødvendigt at give en sådan ret, da den var selvskreven tilligemed erkebispedømmets oprettelse i Hamborg og dets grænsers fastsættelse. At Agapitus altså ikke omtaler nogen mission blandt Venderne er et bevis mere på den opfattelse af de nordiske landes forhold til Hamborg, der her gøres gældende, det viser at paven (såvel som selvfølgelig erkebispen) var fuldstændig på det rene med forskellen mellem de lande der hørte til stiftet og dem der kun stod i forhold til erkebispens person i sin egenskab af pavelig legat. Adalbert derimod lod Venderne igen komme frem i pavebrevet i den svigagtige hensigt at danne en parallel mellem dem og Nordboerne.

Til den i Agapitus's bulle udtalte opfattelse svarer da også på det nøjeste to andre træk fra samme tidsrum, der er overleverede os fra to meget forskellige sider. Det ene er det sagn hos Saxe, eller rettere den tradition i den danske kirke, at en konge Frode, efter først at være bleven døbt på et Englandstog, sendte bud til pave Agapitus for at bede ham om lærere i den kristne tro. Denne tradition er nemlig i enhver henseende såre let forklarlig. Ansgars virksomhed glemtes selvfølgelig i Danmark; hvad han havde udrettet var ikke af den betydning og af det omfang, at der kunde vedligeholde sig en tradition derom, uafhængig af de skriftlige mindesmærker. Kristendommen hentedes hjem over havet, Thorkil fik den i Tyskland, Frode i England, det måtte blive folkets ældste erindring. Først derefter udgår der bud til Rom for at få ordenlige lærere i hjemmet og bisper til at forestå kirkerne, og dermed begynder da kirkens grundlæg-

gelse. Traditionen har her glemt mellemleddet i Hamborg, der er uden væsenlig betydning, den holder sig til paven som den unge vordende kirkes naturlige formynder, og det er da i alle tilfælde mærkeligt at den har fastholdt det rette navn Agapitus. Hvad iøvrigt Frode angår, da synes han at være født af en misforståelse af et oldengelsk digt, men selv om der aldrig har været nogen regerende konge af dette navn i det 10de århundrede, så er det dog ret vel muligt, at et gammelt kvad kan have overleveret dette navn på en dansk høvding eller kongefrænde, der har henvendt sig direkte til Rom og derved måske endog foranlediget den kraftigere udvikling af missionen der spores fra Unnis tid (sml. Helveg s. 89).

Det andet mærkelige vidnesbyrd fra denne tid er kejser Ottos brev af 26 Juni 965, hvorved han ifølge den myndighed der er given ham ved kejserdømmet — (quum imperatoriæ dignitatis officium esse constat, ut erga divini cultum officii pervigili cura insistant etc. Lappenberg nr. 41) — tillægger bispedømmerne i Danmark den frihed for afgifter af deres jord og personer der var tilstået kirkens mænd overalt i kristenheden. Der forlyder heri intet om den hamborgske eller nogen anden tysk kirkes ret, ligesom det er en sag der ikke vedkommer Otto som tysk konge; han beråber sig kun på Adeldags opfordring og sit kejserdømmes værdighed (interventu dilecti archiepiscopi nostri Adaldagi, ac pro statu et incolumitate imperii nostri). Ligeoverfor dette brev står de kongebreve, ved hvilke Otto opretter bispedømmerne i Havelberg og Brandenborg; her er der kun tale om kongens vilje, og hans mænds, de verdslige såvel som de gejstliges råd; han fastsætter bispedømmernes grænse og udnævner bisperne selv, der er slet ikke tale om pavens stadfæstelse.

Adam af Bremen misforstår, og måtte efter de anskuelser der herskede i Bremen på hans tid misforstå, dette forhold, idet han påstår, at man af „kong" Ottos brev kan se, at han i den grad har været herre over Danmark at han endog har givet dets bispedømmer gaver. Der er nemlig intet i

dette brev der ligner de gaver, som ellers af landets herre blev givne til ny bispestole, nemlig indtægterne af jordegods eller lignende, der er kun tale om det gods de allerede måtte have og de afgifter der kunde kræves deraf. Tilmed er det ikke kongen der udsteder dette brev, men kejseren, og der kan ingen tvivl være om, at der fra først af er lagt en bestemt betydning heri, skønt Otto III senere stadfæster brevet som konge. Det var jo netop det man stadig vilde lægge i kejserdømmet, at det skulde stå over jordens konger, ved siden af pavedømmet, for at hævde kirkens verdslige interesser. Ligesom derfor paven uhindret rådede over de danske biskopper, således kunde kejseren udstede breve om bispestolenes verdslige forhold; hvorvidt de vilde blive tagne tilfølge dersom de kom i modstrid med landets egne love, var selvfølgelig et andet spørgsmål, som efter hele det mørke der hviler over hin tid nu umuligt kan besvares. Men at Otto III efter Adeldags udtrykkelige ønske stadfæster dette brev og udvider det til også at gælde Odense, skønt han kun er konge, vil ikke sige synderligt, da det kun viser hvor vaklende begrebet ofte kunde holdes, der hvor det egenlig kun var formen om at gøre; var Otto end ikke kejser, så var dog ingen nærmere til at blive det end han, erkebispen var en gammel mand der ikke kunde vente længe med at få den stadfæstelse han ønskede før sin død (der indtraf kort efter); blev Otto så engang kejser vilde han neppe gå fra det han som konge havde lovet. — Iøvrigt skal her endnu kun i forbigående bemærkes angående Adam, at hans opfattelse af hvad der skete ved indvielsen af de første danske biskopper i Slesvig, Ribe og Aarhus (ved 948), at nemlig Jylland dengang blev lagt under erkebispedømmet i Hamborg (eo tempore — Judland — Hammaburgensi episcopatui subiecta est, II 3), skønt den er falsk, på det bestemteste viser, at han endnu ikke kendte den senere påstand, at allerede Ansgar og Rimbert havde været Nordens erkebisper; han daterer Jyllands optagelse i stiftet fra Adeldags, øernes altså fra en endnu senere tid; videre gik man altså endnu

ikke i Adalberts dage, og hertil er den moderne tyske videnskab da også med dr. Koppmann kommen tilbage.

Imidlertid udbredtes kristendommen her i riget i Harald Blåtands og Adeldags tid; Jellingestenen med sit billed af den korsfæstede er et enkelt monumentalt, de skriftlige kilder, Vidukind og sagaerne, et fyldigere vidnesbyrd derom (sml. Helveg s. 101 og 118). Derefter kom de store erobringers tid; Sven Tveskæg og Knud den store henvendte al deres opmærksomhed på England og det stolte rige måtte bøje sig under deres spir. Heraf fulgte der da atter en rig vexelvirkning, og ligesom i det 9de århundredes sidste menneskealder fortrængtes den tyske indflydelse af Vestevropas, dennegang vistnok udelukkende Englands. Det var ligesom to forskellige strømninger der skiftedes til at sende deres bølger ind over vort fædreland, og der kan ingen tvivl være om, at jo denne forskellighed bidrog meget til at læren kunde blive selvstændig tilegnet og dybt optaget i folkets bevidsthed. Hvad derfor missionen i Adeldags tid havde levnet, det fuldendtes af engelske og engelsk-danske klerke i Svens mange fredelige år, og under Knuds, ved sin evropæiske glans bedårende regeringstid. Det var i denne periode det kom til det første os bekendte sammenstød mellem erkebispen i Hamborg og en nordisk konge. Vi kender desværre kun de herhenhørende begivenheder af Adams fremstilling, der både er fjernet alt for langt fra dem i tiden, og selvfølgelig ser dem fra et bestemt partistandpunkt; men på den anden side lader hans gode vilje og redelige fortælling af det han har hørt det dog skinne igennem, hvad det var striden drejede sig om og hvorledes den blev bilagt. Knud lod ikke blot præster komme her til landet fra England, han lod også biskopper indvi derovre for at give dem bispedømmer i Danmark. Unvan, der dengang var erkebiskop i Hamborg (1013—29) var mand for at træde op herimod, han var ikke blot en myndig karakter, men tillige beregnende og snild, stadig beredt til at bruge de skatte kirken i tidens løb havde samlet til sine hensigters opnåelse. Det synes at fremgå af Adams ord at ikka så få biskopper efterhånden blev sendte hjem fra

England, uden at erkebiskoppen lod sig forlyde med noget. Rimeligvis har han først søgt pavens fornyelse af det apostoliske kald, der neppe udtrykkelig var overført på Adeldags efterfølgere. Til denne tid må da vistnok netop den tabte bulle af Benediktus henføres, således at det var med den i hånden Unvan endelig vovede at bryde overtvert og uden videre anholde en af Knuds engelske biskopper. Det var Gerbrand, som var bestemt til Roskilde, det gik ud over. Han var indviet af Edelnod, erkebiskop i Canterbury (1020—38), og hertil vilde det svare meget vel, om man kunde antage at den falske bulle der tillægges Benediktus VIII med hensyn til udstedelsestiden svarede til den tabte ægte; den er nemlig dateret 1022, to år før pavens død. Ved denne tid må det i alle tilfælde rimeligvis have været at Unvan troede sig stærk nok til at trodse Nordens mægtige konge. Gerbrand, siger Adam, blev snart vunden af den indsmigrende erkebiskop, han gik endog i spidsen for de mænd, denne sendte til kongen i England for at lykønske ham til de store sejrvindinger og tale Hamborgkirkens sag for ham. Adam fortæller et andet sted, at Unvan vidste at bruge kirkens skatte i rette tid og på rette måde til at vinde lunkne venner og formilde sine fjender: Nordens vilde konger kunde ikke modstå hans gavmildhed og de engelske biskopper bøjede sig for hans guld (II 47, 48). På den måde kom det til et forlig; Knud anerkendte den pavelige legation, og lod bisperne, som han havde valgt, fremstille sig i Bremen for at modtage indvielsen eller, om de var viede i England, vedkende sig det forhold der af kirkens overhoved var oprettet mellem dem; Unvan så på sin side gennem fingrene med den selvrådige konge og anerkendte de bisper han sendte til ham, „og som han fandt skikkede til embedet“, tilføjer Adam forsigtig („alios vero in Anglia ordinatos, pro amicitia regum, cum satisfacerent, ad aedificandam dimisit ecclesiam“ II 47). Det behøver vel neppe at tilføjes, at det stadig var kongen der valgte bisperne og gav dem embedet; der kunde ikke opstå tvivl om hans ret dertil, kun han var konge i Danmark, og han var anerkendt som kristelig konge af kirken; men

kirkevæsenet var på den anden side så lidet ordnet, at ingen anden kunde have nogen af ham uafhængig ret i den henseende.

Før vi slutter omtalen af denne periode af den danske kirkes udvikling i forhold til Hamborg, er der endnu et punkt der i al korthed skal fremdrages, nemlig den især af Helveg på flere steder opstillede modsætning mellem Jyllands og øernes bispedømmer, således at den engelske indflydelse, og dermed den rent nordiske karakter skulde været større her, den tyske hist. Denne anskuelse er kun en affødning af Tyskernes theori om en ældgammel modsætning mellem halvøens og øernes beboere, en theori der blomstrede i Dahlmanns tvedeling af det gamle danske rige, og satte frugt i Fr. Hammerichs tredeling efter de gamle landskabslove. Ligeoverfor denne theori må det bestandig holdes fast at en social forskellighed ikke begrunder en politisk adskillelse eller modsætning, ligeså lidt som en lighed hist begrunder en lighed her. Danmark har ikke blot, tiltrods for sundene og de forskelligheder der holdt sig til den nyere tid i lovgivning og sprog, været et samlet rige sålangt historien går tilbage, men det har også delt politisk og kirkelig udvikling fra de ældste tider. Adam synes rigtignok at opfatte det anderledes, hvad der jo er forklarligt nok, da han hørte hjemme i et rige, hvor stammernes forskellighed og indbyrdes fjendskab spillede en så stor rolle, men han har kun ringe held med sig i de vidnesbyrd han tror at finde for sin anskuelse. Når han således blandt de bispesæder Knud besatte med Engelskmænd særlig nævner Skåne, Sælland og Fyn, da synes der herved ganske vist at foresvæve ham hvad han før har sagt om at Jylland blev underlagt Hamborg; men mere end en løs antydning er det heller ikke, thi han siger selv at dette kun er exempler, men at der kom „mange“, altså vel også til jydske stole. På den anden side siger han udtrykkelig at de først indviede jydske bisper tillige fik øerne under sig, og vi ser da også Otto III tage sig af Odense bispestol med samme kongelige velvilje som af de andre. At den geografiske nærhed iøvrigt selvfølgelig

altid har nogen betydning i slige forhold skal ikke på nogen måde bestrides; ligesom den förste kirke blev bygget i Slesvig og den næste i Ribe, således bidrog vistnok mange ydre forhold til at grundfæste kristendommen tidligere i landets sydlige egne end i de nordlige og østlige; men at den ofte, ja måske i reglen, i politisk henseende har den modsatte virkning, så den gør modsætningerne skarpere og bevidstheden om dem klarere, afgiver ikke blot vore dage et slående bevis på, men det fremgår alt af mange træk i tidligere tiders historie.

Hermed er da vistnok rækken af de kendsgerninger, der kan give oplysning om den danske kirkes forhold i det store og udadtil for dette tidsrum udtømt. Det synes utvivlsomt at fremgå af dem, at der i de første 200 år ikke var tale om nogen afhængighed af erkebispedömmet i Hamborg, men at den nordiske kirke retslig lå umiddelbart under paven, som en „stridende" kirke, der endnu ikke havde kunnet organisere sig ud af sig selv, og altså måtte ty til den apostoliske myndigheds bærer i Vesterlandenes trossamfund, siden den politiske selvstændighed, de nordiske folk levede under, udelukkede enhver anden form. Erkebispen af Hamborg havde i det sidste hundredår været bærer for denne myndighed ved pavens udtrykkelige beskikkelse; han havde indviet de nordiske biskopper, skaffet dem kejserlige privilegier(!) og ladet sig selv indvi af dem som sine lydbisper. Og det må da også siges til ære for disse erkebiskopper, at der fra deres side heller ikke endnu foreligger noget forsøg på at lægge andet eller mere ind i det der var overdraget dem: man synes tvertimod fra alle sider at have været enig om hovedsagen. Det var imidlertid neppe af overdreven samvittighedsfuldhed man hidtil havde undladt at fremme sin sag ved underfundige midler, — thi alt før 1012 antager dr. K. at bullerne vedkommende klostrene i Turholt og Ramesloh er bleven forfalskede —, men fordi fristelsen endnu ikke var kommen. Med Knud viste faren sig for første gang i en truende skikkelse, — og havde han været så djærv en konge for Danmark som han var for England, så havde han sikkert ladet den voxe Bremerklerkene over hovedet —, den danske kirke

begyndte at organisere sig, bispernes nidkærhed havde ingen hedninger flere at vende sig imod, den begyndte at rette sig mod det forældede missionsforhold til Hamborg. Intet var da heller naturligere under de givne forhold end at dette ophørte af sig selv. Enhver ny pave kunde undlade at overdrage sin myndighed over den nordiske kirke til en tysk erkebiskop, eller ved enhver erkebisps død kunde paven undlade at overdrage den til hans efterfølger, og samtidig kunde den overdrages til en dansk biskop; ingen vilde kunne modsætte sig denne udvikling, der i enhver henseende var naturlig og billig, idet den både stemmede med de retslige forhold og med den ny kirkes naturlige krav. Der kan da heller ikke være tvivl om, at dette har foresvævet danske mænd allerede i Knuds tid og at det har været denne tanke der har gjort Unvan så villig til at tåle kongens egenmægtige indgreb i hans myndighed, af frygt for at en større modstand skulde føre til et brud. Således blev det undgået den gang; den tyske erkebiskop kunde håbe på gunstigere tider, da Danekongens vælde var mindre, hans egen eller hans efterfølgeres større, — de danske bisper tog mod Unvans gaver, brød sig lidet om hans højhed, og trøstede sig vel ligeledes med at fremtiden vilde klare forholdene af sig selv. Dengang fik imidlertid Hamborgerne ret, i Adalbert fik erkebispedømmet en repræsentant, imod hvem selv Sven Estridsøn og biskop Vilhelm intet formåede, og den danske kirkes organisation truede med at fuldbyrdes på en for rigets og folkets selvstændighed såre uheldig måde.

Adalbert besteg erkebispestolen i året 1043, omtrent samtidigt med at Sven Estridsøn begyndte kampen for at vinde Danmark tilbage fra den norske Magnus. Det var den mest fremragende karakter i hele rækken, en selsom blanding af verdslige og kirkelige evner og fejl. Han og hans hele livs gerning har fundet en, man kunde fristes til at sige hensynsløs forsvarer i dr. C. Grünhagen, hvis skrift om ham foran er nævnt i forbindelse med dr. Koppmanns afhandling. Dr. G. gør det til sin opgave at lægge den bedste mening i alt hvad Adalbert har foretaget sig, at se hans liv

i en stor ides belysning, og undskylde hans fejl som menneskelige skrøbeligheder. Dette kan nu i og for sig være godt nok, men i historien er det et fejlgreb, thi her gælder det ikke om at være skånsom, men retfærdig, da det er umuligt at hæve en enkelt, selv der hvor han står i skygge, uden tillige at nedsætte andre på en uretfærdig måde. Dr. G. går imidlertid ud fra at alle samtidige har været uretfærdige mod Adalbert, selv Adam af Bremen, der dog ser op til ham som en åbenbaring af noget stort og sjældent, og som kendte ham af daglig omgang. Heri går han dog øjensynligt for vidt; er der nogensteds hvor Adam viser virkelig evne til historisk skildring, da er det tilvisse netop i den tredje bog, der alene omhandler Adalbert; han taler her som den der er vel underrettet og den der har forstået hvad der var det væsenlige i tidens omvæltninger i den kreds han havde sat sig for at skildre; Adalbert, der i mange henseender var disse begivenheders midtpunkt, opfattede han uden fordom, og hans fremstilling af ham er hverken en lovtale eller et angreb, men noget af begge dele, altsom mandens forskellige sider syntes at udkræve det. Således opfattes den også af W. Giesebrecht i hans „Geschichte der deutschen Kaiserzeit“ (hvor dog også de første to bøger af hans historie, der er af ulige mindre værd, roses på sædvanlig måde). Giesebrecht siger nemlig i sin „Übersicht der Quellen und Hülfsmittel“ til 3die del, s. 1054: — „für die hier behandelte Periode ist es (Adams Werk) besonders wegen der vortrefflichen Schilderung Erzbischofs Adalberts wichtig. Adalbert hat keinen Biographen gefunden, doch sind wir durch Adam besser über ihn unterrichtet, als über irgend einen seiner Zeitgenossen. An Adams Urtheil über Adalbert muss man sich halten; denn es beruht auf genauer Kenntniss und ist in einer Weise ausgesprochen, welche der Pietät und Wahrheitsliebe des Autors gleiche Ehre macht.“

Adalberts Karakter er ikke så vanskelig at forstå som dr. G. synes at antage. Han er en af disse mænd som især fødselsaristokratiet ikke sjælden frembringer, ligesom forudbestemt til enten at henrive og fastholde, eller frastøde og

oprøre folk som de er flest. Smuk, rig og gavmild, veltalende og vittig, et klart hoved, beåndet af det ideelle, der griber ham mægtigt hvor det træder ham imøde: som kongelig storhed ikke mindre end som ydmyg selvfornegtelse, synes han skabt til at gå foran i tidens kampe og vise vej i dens gådefulde bestræbelser. Men uden mådehold og selvbeherskelse, uden syn for sine egne brøst, men bidende og skånselsløs overfor andres, med en ustyrlig ærgærrighed og en god del forfængelighed synes han at måtte komme i kollision med alle og at måtte blive hadet af de mange han sårede på sin vej. Deraf kommer det stærke spil af held og uheld i hans liv; går det godt, da hjælper ligesom alt til at bære ham frem; forlader lykken ham et øjeblik, da viser det sig at hans venner var skjulte fjender, og at hans fjender hadede ham som døden, og alt bryder på en gang løs over ham, medens han selv synker sammen i fortvivlelse, — indtil lykken atter smiler, og den næsten opgivne skude sætter det ene sejl til efter det andet og hejser alle sine flag.

Neppe var Adalbert i en ung alder bleven erkebiskop før han vidste at indynde sig således hos kong Henrik III, at han blev hans næsten uadskillelige ledsager og medarbejder i alle rigets indre og ydre anliggender. Han fulgte denne sjældne fyrste på det mærkelige tog til Rom 1046, og var vidne til at tre paver blev afsatte og en fjerde, hans ungdomsven og fælle Klemens II, besteg det hellige sæde efter hans anbefaling. I denne stilling var Adalbert tilfreds og lykkelig; alt gik vel for ham derhjemme i stiftet, hvor en ny ånd snart begyndte at gøre sig gældende, og kejserdømmets store ide, at danne en fast verdslig magt, hævet over de smålige hensyn der gjorde sig gældende blandt hertuger og grever, greb ham med hele det trylleri, som kærligheden til og stoltheden over fædrelandet og dets hæder, tilligemed hengivenheden for kirken og de store tanker den satte i bevægelse kunde udgyde over den. Det Henrik vilde var at rense kirken for det verdslige, og netop derigennem knytte den til kejserdømmet, som udtrykket for den højeste

jordiske vælde, retfærdighedens håndhæver, det kirkelige livs ydre værn og støtte. Han døde uden at opnå varige resultater; hans søn og efterfølger var et sexårigt barn, og inden han havde nået den voxne alder var opgavens løsning umuliggjort; thi imidlertid havde den store Gregorius som almægtig kardinal lagt alting tilrette for gennemførelsen af sin opfattelse af kirkens og statsmagtens reformation: for ham stod kirken som det ypperste, også i verdslig henseende, kun den var istand til at afgive en varig grundvold for freden og retfærdigheden, al verdslig magt måtte derfor i sidste instans gøres afhængig af den.

Da Leo IX, den sidste pave der var valgt og regerede uden Hildebrands indflydelse, og for hvem kirkens reformation var hovedsagen, og kejser Henrik var døde (1054 og 1056), siger Adam, "forlod lykken og besindigheden Adalbert. Vel lykkedes det ham at erhverve en plads i den unge kong Henrik IV's formynderskab, men hans indflydelse på drengen dadles, og det viste sig at han ikke forstod alene at stå i spidsen for et stort riges indviklede anliggender. Hvor arbejdsom, snild og opfindsom han end havde været ved siden af Henrik III, det nyttede ham kun lidt nu, da det gjaldt om at hævde en fremragende plads der var afhængig af manges gode vilje; hvor fortrinlig han end havde været som den anden mand i riget, kun afhængig af den første, så lidt egnede han sig til selvanden at være den første. Erkebispedømmet forfaldt i denne tid, de saxiske fyrsters fjendskab voxede fra dag til dag, og da det lykkedes Adalbert at få Anno af Köln, med hvem han delte den højeste magt, fjernet, og den 15årige Henrik erklæret for myndig, forbedrede det så lidt hans stilling, at han endog blev fuldstændig fjernet fra hoffet og måtte tåle de største ydmygelser i sit eget hjem (1066). Vel lykkedes det ham atter nogle år efter at komme tilbage til sin gamle plads ved kejserens side, men hans livskraft var udtømt, og han døde, opfyldt af planer om hævn og om kongemagtens forøgelse (1072).

Det må indrømmes dr. Grünhagen, at dette liv vel var en omhyggelig undersøgelse værd; selv om slige karakterer

vel neppe er så sjældne som han forudsætter (han sammenligner ham med Alkibiades, s. 50 f.), så er det dog sjældent, at de sættes i forhold, der i den grad egner sig til at udfolde og lade dem komme frem i alle deres konsekvenser. Dr. G. har dog neppe løst sin opgave på en tilfredsstilende måde, selv om han har samlet ikke så lidt stof og utvivlsomt har behandlet sin opgave med stor interesse. Han har ikke tilstrækkelig klart gennemskuet Adalberts handlinger i det enkelte, og han har grebet fejl i den ide han tror at skimte gennem dem som helhed. Dette var, som skriftets titel antyder, efter hans mening ideen om et nordisk patriarkat.

Dr. G. er ikke den første der lægger en ganske særdeles vægt på denne ide. Uden dermed at ville påstå, at den ikke alt tidligere er kommen frem, skal her kun henvises til Lappenbergs udtalelse i fortalen til det hamborgske diplomatarium, hvor han forsvarer den plan han har fulgt, at optage en række oldbreve angående erkebispedømmets ældre forhold netop ved at henvise til dets store bestemmelse: „So möge man es denn billigen, siger han (s. XVI), wenn wir dem Gedanken des grossen Karls folgend, welcher die eigenthümliche Lage Hamburgs zur Förderung des Christenthums und fränkischer Bildung erkennend, diese Stadt so hoch stellte, dass, wenn von den schwachen Nachfolgern unterstützt, sie neben Rom und Byzanz den Sitz eines neuen Papstthumes hätte werden müssen, welches die Entwickelung des Nordens fördernd, zugleich den Kaisern in ihren Kämpfen mit dem Bischofe von Rom die festeste Stütze dargeboten und durch das nordisch-germanische Geisteslicht eine reinere Kirche erbauet hätte, so möge man es wenigstens entschuldigen, wenn der Geschichtsforscher jeden Strahl jenes Gedanken auffangend, jedes Steinchen des nur begonnenen Riesenbaues sammelnd, denselben bis zu seinem letzten Erlöschen verfolgt.“ Her findes igrunden udtalt alt det dr. G. kommer frem med i sin udførligere udvikling, kun at han (efter Rettbergs kritik, s. s. 5 anm.) holder sig fri for den middelalderlige tilbøjelighed at henføre alle store

ideer til Karl. Han ser alt i erkebispedømmets oprettelse ved en „forening“ af Hamborg og Bremen et varsel om dets store betydning: på den ene side at være et midtpunkt for en tysk, på den anden for en international virksomhed. Men varslet er her som det der varsles om: Hamborg og Bremen blev aldrig „forenede“, og Hamborg blev aldrig sædet for nogen verdenskultur, hverken ved sit erkebispesæde, eller, som Lappenberg også antyder, ved sin handel. I den almindelighed, hvormed Lappenberg fremsætter planen, uden egenlig at knytte den til nogen bestemt tid, (han synes at gå ud fra at den foresvævede hele den ældre middelalder), er der imidlertid noget bestikkende ved den; ikke fordi der er noget i selve hin tid den lader sig knytte til, men fordi noget lignende blev fuldbyrdet ved Luthers reformation. Det er da også åbenbart kun tanken om denne der har vakt ideen om et nordisk-tysk patriarkat. Havde Henrik III blot levet noget længere, mener G., da vilde det være bleven oprettet, omfattende de nordiske riger, det saxiske land og Vendland (indtil Pene); kejseren vilde samtidig have flyttet rigets tyngdepunkt fra Sydtyskland og Italien til Nordtysklands slette, — (han byggede sig et slot i Goslar) —, og patriarkatet vilde derved have opnået en overlegen stilling over de andre tyske bispedømmer, og måske ved hjælp af de danske fordringer på England, tillige over dette rige! Det ligner de tyske lærde at udruge en sådan ide 7—800 år efterat den skulde være trådt i live. Hamborg stillet ved siden af Konstantinopel og Rom! Den mindste erkebiskop i Tyskland stillet i spidsen for en udvikling, til hvilken der ikke fandtes og ikke kunde findes de mindste spirer på en tid, da det netop var de sydlige gammelkristne lande der lå i opposition mod pavedømmet, medens de nordlige, nylig omvendte, støttede det og så op til det! Tanken vilde, om den var bleven undfanget i hin tidsalder, ikke have været ophøjet, men tåbelig og urimelig.

Der er da i virkeligheden heller intet der taler for at den har været næret af nogen; Adam kender den ikke, og selv i det han omtaler: et patriarkat, omfattende de to tyske stifter Hamborg og Ferden og de 3 nor-

diske riger, kalder han den en frugt af Adalberts hovmod og tåbelige drømme. Det erkebispen tænkte på var at oprette en egen kirkelig værdighed, der skulde stå i samme forhold til erkebispedømmet som dette står til bispedømmet; han selv vilde dele sit stift (efterat have tilegnet sig Ferden) i 12 små bispedømmer, Danmark skulde have en egen erkebiskop, Sverig og Norge rimeligvis også i tidens løb. Han vilde da have en vis overhøjhed over dem, have ret til at holde synoder o. l.; pavens magt skulde udøves gennem ham, ligesom den udøves gennem erkebiskoppen overfor bisperne; det var kort sagt et nyt mellemled i hierarkiets store organisme, hvis hoved paven var og skulde blive*).

Således tænker Adam sig dette patriarkat, og der er ikke mindste grund til at tro at Adalbert har havt nogen anden forestilling om det, en højere ide kunde ikke passe dertil. Adalbert var overhoved ikke den mand der egnede sig til at være bærer for en ide, ligesålidt som han selv var båren af det ideelle. Med sin høje dannelse og sin rigt udstyrede personlighed greb han ind i begivenhedernes gang, dreven af ærgærrighed og lyst til at handle, beåndet af tidens ideer, men uden at have hengivet sig til nogen af dem med den inderlighed, der ene er istand til at adle et sådant menneskeliv. Hvor skånsomt man end vil bedømme ham, vil det være umuligt at komme bort fra den erkendelse, at det er kejserhoffets glans og kejservældens magtfylde der bedårer ham og lænker ham til de to Henriker. Han havde sans for andet end dette, det skal villigt indrømmes; han toede de fattige pilgrimmes fødder og han var nær ved at gå til Norge og Island som ordets forkynder; men det viser kun hvor let bevægeligt hans sind var, hvor ustadig tankerne søgte omkring efter det usædvanlige, opad, nedad og udad. Der er noget glimrende i hans løbebane, men man søger forgæves noget stort eller endog blot noget fuldbårent og helt. Og allermindst kan tanken om at oprette et patriarkat

*) Sml. Adam III 70: (A.) gloriatus, se duos tantum habere dominos, hoc est papam et regem, quorum dominio jure subjaceant omnes seculi et ecclesiæ potestates.

gøres til dens mål, endog i den grad, at han efter dr. G.'s mening skulde have afslået pavestolen for at sætte den iværk. Det er nok muligt at han i sine senere år har ytret, at han selv kunde være blevèn pave dersom han havde villet, som Adam fortæller, men efter alt hvad vi ved om ham må denne lejlighed enten aldrig i virkeligheden have været budt ham, eller den er under de givne forhold forekommen ham som et ringere vilkår end at følge kejseren og hans lykke.

Dermed må vi da opgive ikke blot dr. Grünhagens opfattelse af Adalbert, men også Lappenbergs opfattelse af erkebispedømmet. Skulde den have nogen sandhed, måtte det da være netop nu, i Adalberts plan om patriarkatet. Det er ikke blot en løs og urimelig hypothes at Karl den store har tænkt på en tysk-nordisk kirke, men der er heller ikke mindste spor deraf i den følgende tid, indtil Adalbert. Og efter hans dage kan de endnu mindre søges; thi fra den tid af gjaldt det kun om ved alle midler at fastholde den usandhed, at de nordiske riger hørte til erkebispedømmet, uden at et glimt af nogen ide, højere end den der endnu den dag idag sender Hamborgs sønner omkring til alle Nordens lande, oplyser hine klerkes færd; det er som en skæbnens ironi, at Lappenberg selv skulde komme til at sammenstille disse to ytringer af Hamborgs „mission“ i Norden.

Vi må da begynde undersøgelsen af Adalberts forhold til erkebispesagen og patriarkattanken forfra på et nyt grundlag. Dette grundlag er pavebullerne, således som de nu efter det foregående må opfattes. Den første af disse buller er, som oftere omtalt, udstedt af Klemens II, d. 24. April 1047, kort før Adalbert i følge med kejser Henrik forlod Italien, efterat have fulgt sin ven, den nyvalgte pave, gennem Syditaliens blomstrende egne. Der kan da ikke være tvivl om at den er bleven således som han ønskede det, ikke blot i overensstemmelse med de buller af Nikolaus, Agapitus og Benediktus som den påberåber sig, men således som de to venner dengang, og vistnok alt tidligere havde tænkt sig forholdene ordnede. Klemens II, — hans tidligere navn var Svidger —, var alt 1032 kommen til Bremen tilligemed Adal-

bert, begge ifølge med den til erkebiskop valgte provst Herman i Halberstadt. Efter hans død vendte de rimeligvis begge tilbage hertil, og senere blev da Svidger biskop i Bamberg (1043—46) for derfra at bestige pavestolen, medens Adalbert efterat have været provst i Halberstadt blev valgt til erkebiskop i Hamborg. Hvad der nu kom til udførelse i pavebullen var da Bremerkirkens kæreste tanke og dristigste håb. Det gjaldt om at bevare forbindelsen med de nordiske riger, og det ikke blot således, at den forlængedes for enkeltmands levetid, men således at den kunde holde for bestandig. Til den ende var det nødvendigt at indlemme dem i det hamborgske erkebispedømme, at gøre de nordiske bisper til lydbisper af erkebiskoppen af Hamborg som sådan. Var dette først sket da kunde man påkalde de kirkelige love til gunst for et stifts udelelighed uden biskoppens indvilligelse. Adam fremfører denne tanke som almenbekendt, den må da vistnok have været gængs blandt klerkene i Bremen. I de anmærkninger Lappenberg har skrevet til Adam (dels under textudgaven, dels og især i afhandlingen om hans kilder i Archiv für ältere d. Geschichtskunde VI s. 803), henviser han til det afrikanske koncil af 397, der besluttede, at der ikke indenfor et bispedømmes område kunde oprettes et andet uden biskoppens samtykke. Hvorvidt imidlertid denne bestemmelse kunde få anvendelse på erkebispedømmet i Hamborg, når man dertil regnede de nordiske lande, måtte vistnok komme til at bero på pavernes fortolkning; skal man tro Adam (III, 32) var den gunstig for Bremen.

Klemens II's bulle bekræfter alt hvad de tidligere paver Nikolaus, Agapitus og Benediktus har indrømmet erkebispedømmet: „også dem der nu ved guds nåde er omvendte til kristendommen, nemlig bisperne blandt alle de Svenskes og Danskes stammer, såvel som i de egne, der ligger øst for Elbe indtil floderne Pene og Ejderen, således at de skal blive under eder og eders efterfølgeres, de hamborgske erkebispers højhed, og alt hvad I ved guds nådige hjælp og ved egen anstrængelse kan udrive af vantroens vildfarelse og vinde for kirken, det skal evigt

og urokkeligt blive eder underlagt, både folk og lande," (— ita ut sub vestra vestrorumque successorum, Ammaburgensis ecclesiæ archiepiscoporum, maneant potestate, — — vobis vestrisque successoribus perpetualiter tenendum, inviolabiliter tenere censemus). For at give denne afgørelse noget af alderens ærværdige støv, lavedes derpå den falske bulle af Johannes XV, med selvsamme indhold, som forhen er eftervist. — Men Adalbert kom snart ud over dette standpunkt; Sven Estridsøn fremsatte åbent sin fordring om at få et eget erkebispedømme oprettet, og det var i sig selv så billigt et ønske, at Adalbert måtte indse det vanskelige, ja umulige i at modsætte sig dets opfyldelse. Hans urolige og stolte sjæl udkastede da planen til at skabe et patriarkat i Hamborg: der skulde bevares et overordnet forhold af det tysk-vendiske over de nordiske erkebispedømmer. Hans forhold til Leo IX, der besteg pavestolen 1049, var særdeles godt; på den store almindelige synode ved Maintz, hvor paven søgte at formå Tysklands gejstlighed til at antage hans reformatoriske grundsætninger, vandt han ham fuldstændig ved sin skarpe dømmekraft og brændende iver for kirkens anliggender. Leo bekræftede da også d. 6. Jan. 1053 det hamborgske erkesædes privilegier efter de samme tre pavers forbilled som Klemens II. Det ligger nær at antage at en eller flere af de gamle buller ved den lejlighed blev forelagte paven i en forfalsket skikkelse, uden at der dog kan tænkes på nogen af dem vi nu har, da de er fra en endnu senere tid. Leo gentager ikke blot hvad Klemens har indrømmet, men føjer til de Danske og Svenske også „Normændene, Island, Skridfinland, Grønland og alle de andre nordiske folkefærd". Dertil gøres Adalbert til pavens legat blandt disse folk, og det tilstås ham og hans efterfølgere at indvi biskopper, såmange og hvilke han vil, til hedningenes omvendelse og til hine kirkeprovinser. Desuden får han tilladelse til at smykke sig med mitra, sidde tilhest ved visse højtidelige lejligheder og lade et kors bære foran sig, ligesom retten til at bruge palliet udvides. Det samme gentog Viktor II kort efter sin udvælgelse, d. 29. Okt. 1054

(Leo døde d. 19. April 54), og Adalbert sørgede for også at få disse privilegier antedaterede ved to falske buller fra 912 og 920*).

Men dermed var da også hans virksomhed i denne retning tilende; efter Henriks død blev han altid mere dragen ind i de politiske forviklinger, og om han end af og til med iver vendte sig til sin gerning i hjemmet og i Danmark, så formåede han dog intet mere at udrette til sine planers fremme; tanken om et patriarkat blev opgiven. Vi skal nu se hvorledes man fra dansk side stillede sig til den skete forandring i retsforholdet mellem den nationale kirke og erkebispedømmet.

Sven Estridsen fuldendte som bekendt rigets kirkelige organisation; til de 2 bispedømmer på halvøen (Slesvig og Ribe, Århus havde længe været nedlagt) føjede han 3 andre (Århus, Viborg og Børglum), til de 2 på øerne (Odense og Roskilde) ligeledes 2 i Skåne (Lund og Dalby). Alle disse bisper modtog indvielsen i Bremen, ligesåvel som de samtidige svenske, og den förste islandske biskop Islejf (1056); Adam siger, at Adalbert i det hele indviede 20. Dette var erkebispens gamle ret, ligefra Agapitus's tid af, og kun den norske konge Harald Hårdråde synes at have sat sig ud over det, ved ligesom fordum Knud den store at tage sine bisper fra England. Men videre var man heller ikke tilsinds at gå i Danmark; da Adalbert vilde holde en stor kirkedag i Slesvig — (han vovede dog ikke at stævne Nordens biskopper til Hamborg) — udeblev de fleste af de tilsagte, og det lykkedes ham ikke at få Ejlbert i Odense til at møde for sin domstol:

---

*) Skønt dette vistnok er det sandsynligste forhold, skal det dog bemærkes at Adams ord om Adalbert (potentiam archiepiscopalem longe lateque in exteras protendebat nationes, III c. 70) tilsyneladende taler for, at forfalskningerne er af senere datum. Adam tænker imidlertid sikkert ikke på privilegierne, som han i reglen gengiver temmelig vilkårligt, og som han senere omtaler særligt for Adalberts vedkommende, men på den faktiske tilvæxt i myndighedsområde som erkebispen fik, især ved bispevielserne til øerne i Nordhavet.

de andre danske biskopper billigede hans vægring. Det er ret betegnende at lægge mærke til de udtryk der i denne tid bruges af og om Adalbert i henseende til hans forhold til Norden. Selv kaldte han sig ikke som hans forgængere „erkebiskop i Hamborg", men „det hellige romerske og apostoliske sædes udsending (legatus) og alle nordiske folks erkebiskop, ligesom også den hamborgske kirkes uværdige forstander" (1059 o. ff. Lappenberg nr. 80 o. fl.). Til Harald Hårdråde skriver pave Alexander II, at han ikke må lade sine bisper vi i Frankrig og England, men af Adalbert i Bremen; paven er nemlig kirkens hoved og styrer, men på grund af den store afstand har han indsat hin erkebisp til sin stedfortræder og udsending (vicarius et legatus, vice nostra fungens). De danske biskopper tiltaler han således: „Alexander osv. — hilsen og apostolisk velsignelse til alle bisper der er ansatte i Danernes rige, og som er undergivne det apostoliske sæde og vor stedfortræder" (Adam, schol. 70 og III c. 70). Det er tydeligt nok, at det gamle forhold her overalt blandes med noget nyt; retten til at indvi biskopper skal udvides til at øve kirkens disciplin og en almindelig tilsynsret, ligesom også til at føre forsædet der hvor rigernes kirkelige anliggender forhandles. Dette mødte imidlertid en bestemt modstand; hvad enten man gennemskuede den svig der var øvet med pavebrevene eller ikke, så var man på det rene med sig selv om at forholdet måtte forandres og ethvert bånd der knyttede den nationale kirke til Hamborg brydes.

Til den ende måtte man, som forhen påvist, først og fremmest holde på rigets retslige stilling i kirkelig henseende, som en kun paven underordnet selvstændig kirkeprovins. At dette skete ved at tilbagevise Adalberts overgreb fremgår af det foregående, men at der også gjordes positive skridt har vi et utvivlsomt vidnesbyrd om i Gregors breve til Sven Estridsen. Af dem ses det nemlig, at Sven har underhandlet med Alexander og til samme tid med Gregor som diakonus, at han har tilbudt at træde i det nøjeste forhold til pavestolen og betale en regelmæssig afgift til den mod at fritages for enhver forbindelse med Bremen. Også

tidligere konger, Knud den store og hans søn, havde efter engelsk skik betalt Pederspenge, men det var under form af en frivillig gave de ofrede paa alteret, og den sendtes paven i ny og næ; nu skulde det være en regelmæssig skat der opkrævedes bestemt. Der var heller ikke noget særegent i at Sven tilbød at tage riget til len af st. Peders stol, for at bruge et middelalderligt udtryk, det var noget man havde set gentagne gange på forskellige steder i Evropa, og Gregorius VII gjorde fordring på en politisk-kirkelig højhed over Spanien, Ungarn, Neapel, Kroatien o. s. v. Pave Alexander satte da også større pris på Adalberts venskab end på Sven Estridsøns tilbud, og som vi har set støttede han idetmindste tildels Bremens fordringer. At Sven imidlertid ikke, som Dahlmann antager, har villet finde en allieret i paven mod den danske bondestand (Gesch. v. D. I 185 f.), men netop har villet hævde pavens kirkelige højhed overfor enhver anden, vil formentlig fremgå utvetydigt af det foregående, ligesom det ligger i Gregors brev, skrevet efterat han var bleven pave og forholdene efter Adalberts død førte det med sig at de danske ønsker fik forøget vægt; heri omtales nemlig udtrykkelig det Sven „forlangte og lovede af hensyn til rigets værdighed, — om erkesædet o. a." (quæ pro honorificentia regni tui, tum de metropolitana sede, tum de quibusdam aliis rebus et postulasti et invicem promisisti, — sml. Helveg s. 179), og omordningen af de kirkelige forhold stilles i nær udsigt. Det er da sikkert også urigtigt når Dahlmann, og efter ham Helveg, antager at den tanke der her så tydeligt kommer frem, blev opgiven enten af Gregor eller Sven, tvertimod den trådte ufortøvet i live. Ikke i form af et nordisk erkebispedømmes oprettelse, men ved en frigørelse fra forbindelsen med Bremen og en umiddelbar udøvelse af den pavelige højhed. Da Adalbert døde 1072 ophørte de hamborgske erkebispers primat over den nordiske kirke, hvis man vil kalde det forhold hvori de stod til den siden Agapitus's tid således. Vel haves der en bulle af Alexander II til Limar med en stadfæstelse af hans værdighed, men den er uægte tillige med de to enslydende der

henføres til de to Benedikter og til årene 1022 og 1044. Og to år efter blev han af Gregorius suspenderet fra sin myndighed og sit kirkelige embede, fordi han havde modsat sig pavens befalinger og negtet at møde for det apostoliske sæde og stå til ansvar (sml. Helveg s. 178 f.). Ved denne tid optog da Gregorius underhandlingerne med Sven, og skønt denne ikke kunde yde alt det paven ønskede, især med hensyn til Normannernes underkuelse i Neapel, så var dog den holdning han viste overfor den tyske konge af så stor betydning, at der ikke er grund til at antage at jo den bedste forståelse har vedligeholdt sig mellem dem.

Adam af Bremen, der afsluttede sin historie lige efter Adalberts død, står ved vendepunktet, uden at ane hvor alvorlig den fare var der truede erkebispedømmet. Hele hans skrift hviler i den forudsætning at det har sin rigtighed med Hamborgs fordringer, og der er ikke mindste grund til at tro at han har skrevet for at begrunde denne ret eller blot give et indlæg i striden. Han var selv en Sydtysker, der kun i få år havde færdedes i Bremen som lærer i kapitlet, og det der havde tiltrukket sig hans opmærksomhed, det der havde hans udelte interesse var den nordiske mission og kirkens fremvæxt i tidens løb nord for Ejderen. At han tildels så denne fra et tysk stade kan ikke undre os, snarere kunde det vække forundring at han er så koldblodig overfor de forsøg der gøres fra dansk side for at løse forbindelsen med Hamborg. Er han derfor partisk og ensidig i sine tidligere fortællinger, da må det tilskrives hans hjemmelsmænd og den mangel på grundig undersøgelse og overvejelse der er et særkende for ham. Vi kan altså ikke hos Adam vente at finde nogen oplysning om de kirkelige forhold efter Adalberts død; ligesom tidligere må vi søge den i tilfældige træk og pavebreve. Det ses da af Gregorius's udtalelser at han har sat sig i umiddelbar forbindelse med den nordiske kirke; Sven opfordrer han gentagne gange til at sende betroede mænd til Rom, ligesom han selv sender breve og bud til Danmark; til Harald Svensøn (Hen) skriver han uforbeholdent om hans faders dyder og laster og til-

skynder ham til at vedligeholde en stadig forbindelse med Rom; både Harald i Danmark, Olaf (Kyrre) i Norge og Inge og Halstan i Sverig opfordres til at sende folk der kan underrette paven om disse nationers sæder og skikke og bringe hans befalinger tilbage eller opdrages til at tjene kirkens interesser; ja han retter endog sine opmuntrende og advarende ord til „de Danskes konge, bisper, høvdinger, klerke og almue“ (Lappenberg, nr. 106—13). Et andet meget talende faktum er det at Islands anden biskop Gissur, Islejfs søn, efterat have været hos Gregorius VII i Rom blev viet af erkebispen i Magdeborg 1082 og ikke i Bremen. Endvidere var det sikkert en følge af at Danmark nu helt unddrog sig fra forbindelsen med Bremen at Limar vilde sætte kong Erik Ejegod i ban, thi ellers ses det ikke hvad der kunde være grund til det, i Saxes tid havde man glemt den. Erik henvendte sig imidlertid til paven og fik medhold hos ham. Denne konge foretog endog en rejse til Rom og udvirkede her det andet skridt der skulde fuldende det første, løsrivelsen fra Hamborg, nemlig overdragelsen af den pavelige myndighed til en dansk biskop. Således fuldendtes da den nordiske kirkes organisation, en menneskealder efterat den højeste myndighed over den havde ophørt at være overdragen nogen fremmed prælat af det apostoliske sæde, og da Islændingene skulde have deres tredje biskop Jon Øgmundsøn viet, sendte de ham til Asger i Lund, 1106. Men i det skatteforhold, hvori Danmark gennem hele middelalderen stod til pavestolen (Helveg II 35 f.) har vi udentvivl et minde fra overgangstiden.

De forsøg der senere gjordes fra erkebispernes side på at generhverve primatet er andensteds bleven fremstillede i sammenhæng. Her skal der endnu kun bemærkes i den anledning at det meget vel er tænkeligt, at den store bullesvig der gik forud for Innocens II's afgørelse 1133 strax efter er bleven opdaget og eftervist af det danske erkebispedømmes ivrige og heldige forsvarer, Herman fra Köln. Det er end ikke utroligt at det gamle fjendskab mellem Köln og Bremen, der atter var luet op i Adalberts tid,

har spillet sin rolle i den henseende og altså bidraget sit til at det ubjemlede og uretfærdige i Hamborgs fordringer blev lagt for dagen og tilbagevist der hvor den sidste afgørelse i alle kirkelige stridigheder hvilede. Og lad Tysklands lærde da længe nok med vemod se tilbage til den stolte tanke om et saxisk-nordisk patriarkat, — vi vil med Saxe glæde os over at vi blev udfriede fra den saxiske højhed og opnåede „frihedens ret"!

For at ikke hovedpunkterne i denne undersøgelse skal stå fare for at tabe sig i de mange enkeltheder der har måttet fremdrages, skal de her til slutning sammenstilles:

I det 9de århundred tildeles der først Ebo, erkebiskop i Rheims, og efter ham Gautbert; senere Ansgar, erkebiskop i Hamborg, og efter ham Rimbert: ret til at prædike evangeliet for de nordiske folk. Der er ikke tale om nogen kirke i disse lande, ej heller om noget forhold til fremmede kirker; paven træder derimod en enkelt gang som kirkens hoved i umiddelbar forbindelse med en nordisk konge.

Agapitus II giver (948?) Adeldag ret til på pavens vegne at indvi bisper for de nordiske folk. Denne ret går (som det synes stiltiende) i arv til Adeldags nærmeste efterfølgere og fornyes udtrykkelig af en pave Benediktus, som det synes for Unvan. De danske konger udøver, efter selv at være bleven kristne, uhindret retten til at vælge bisperne, der da (i reglen) vies i Hamborg. Denne tilstand vedvarer i et hundredår, i den sidste menneskealder dog ikke uden indsigelse fra dansk og anvendelsen af konstige midler (overdreven gavmildhed) fra tysk side.

Med Adalbert og Sven Estridsøn begynder først en alvorlig modsætning at gøre sig gældende. Adalbert vil forandre det foreløbige missionsforhold til et varigt primat og opnår til den ende under heldige ydre forhold pavebreve af Klemens og hans nærmeste efterfølgere, der uden vedkommende kirkes samtykke forandrer hele dens retsforhold. Sven vil derimod udvikle den danske kirke i konsekvens med hele dens tidligere fri og sikre fremvæxt, og søger til den

ende gennem paven som bærer for den højeste kirkelige myndighed over Norden som mellemled, at løse enhver forbindelse med en erkebisp der ikke tilhørte det danske folk. Den nordiske kirke anerkender imidlertid vedvarende (dog ikke uden indsigelse, især fra norsk side) den Adalbert af paven overdragne ret til bispevielse, men modsætter sig bestemt og med held ethvert forsøg på en udøvelse af nogen højhedsret i andre henseender.

Efter Adalberts død overtager pave Gregorius VII selv den øverste ledelse af den nordiske kirke, medens han synes at have ladet bispevielsen foretage af andre erkebiskopper, og Paskalis II sender en legat til Danmark for at overdrage den højeste myndighed over den nordiske kirke tilligemed bispevielsen til den danske biskop Asger i Lund.

Pavebullerne angående den nordiske legation, som de er overleverede os eller påberåbes, er følgende. Ægte er disse:

Paskalis I og Evgenius II, stilede henholdsvis til Ebo og Halitgar, og Ebo og Ansgar.

Gregorius IV og Nikolaus I, begge stilede til Ansgar, (den første dog også vedkommende Ebo); de haves også i en forfalsket form.

Agapitus II til Adeldag, i en forfalsket afskrift; den ægte form kendes dog af Adams referat.

Benediktus, ventelig VIII og stilet til Unvan, er tabt, men var sikkert i alt væsenligt lig den foregående.

Klemens II, Leo IX og Viktor II til Adalbert, de to første bevarede i original, den sidste i afskrift.

(Innocens II til Adelbero, i afskrift).

Falske er følgende:

Johannes XV til Liavizo, lavet efter Klemens II.

Anastasius III og Johannes X, lavede efter Leo IX og Viktor II, og begge bevarede i original.

Alexander II til Limar, og efter den igen Benediktus VIII og IX, de sidste bevarede i original.

Agapitus II, forfalsket af en afskriver, som det synes uden praktisk hensigt.

Gregorius IV, Sergius, Leo IV, Benediktus (III, tabt), Nikolaus I og Hadrianus II, stilede til Ansgar og Rimbert, lavede eller forfalskede for at fremkalde Innocens II's restitutionsbulle.

II.

Kristendommens grundfæstelse i det hamborgske erkebispedømmes vendiske lande.

Laspeyres: die Bekehrung Nord-Albingiens und die Gründung des Wagrischen Bisthums Aldenburg-Lübeck. Bremen 1864. 219 s.

H. Reich: Knud Laward, Herzog von Schleswig. (Jahrb. f. d. Landskunde der Herzogth. Schl. Holst. L. X. H. I. II. Kiel 1869, s. 203—54).

Dr. F. Wigger: Berno, der erste Bischof von Schwerin, und Meklenburg zu dessen Zeit. (Jahrb. des Vereins f. mekl. Gesch. u. Alterthumskunde XXVIII. Schwerin 1863. s. 3—278).

O. Fock: Rügensch-Pommersche Geschichten I. Rügen 1168. Leipzig 1861. 155 s.

Dersom der ikke var nogen anden og dybere forbindelse mellem kristendommens indførelse og grundfæstelse i disse landstrækninger og vort fædrelands udvikling, end den der fremkommer ved Hamborg som mellemled, da var det uberettiget at drage den ind under den danske historie, thi som det i det foregående er nærmere eftervist, stod de nordiske riger aldrig i noget umiddelbart forhold til erkebispedømmet, men kun til erkebispen i Hamborg. Men der er da også et langt nærmere forhold tilstede end dette; Danmark og det danske folk har selv lod og del i kristen-

dommens udbredelse blandt vore genboer over havet, og Vendertogenes tid danner et ikke ubetydeligt afsnit i vor middelalders historie. Som et ydre minde om denne delagtighed i missionen blandt Venderne hørte Femern og Rye (Rügen) indtil reformationen til de danske østifter, Odense og Roskilde, og endnu den dag idag vidner enkelthederne i den gammelkirkelige bygningsstil både der og på fastlandet om den indflydelse, som til sin tid udgik fra Danmark til det nysomvendte land, der længe stod i lensforhold til den danske krone.

Vendernes omvendelse ved de Danskes og Tyskernes forenede bestræbelser er et af de punkter i middelalderens historie vi kan dvæle ved med den mest udelte tilfredshed og glæde. Medens det set fra en side var en billig og vel fortjent gengældelse af de anstrængelser, Hamborgs erkebisper havde ofret på den kristne læres udbredelse her i landet, blev det ikke mindre til held og velsignelse for den danske kirke selv ved at inderliggøre evangeliet gennem forkyndelsen. Thi det gælder ikke blot om kundskaberne hvad et gammelt ord siger, at „man lærer ved at lære fra sig“, at det klarer ens egen opfattelse og forståelse at overvinde andres ukyndighed; det gælder også hele livsanskuelsen og folkekulturen, både hos den enkelte og i hele samfundet.

Der er en bestemt modsætning mellem kristendommens udbredelse og grundfæstelse hos os og hos Venderne og Saxerne; medens den her skred frem ved sin egen styrke, langsomt men sikkert, gennem flere slægtled, også i det ydre fremtrædende med den frihed der er dens læres særkende, blev den påtvungen vore sydlige naboer med våbenmagt: Saxerne måtte bøie sig for Karl den stores, Venderne for Henrik Løves og Albrecht Bjørns, Kong Valdemars og Absalons sværd. Det er derfor væsenlig en række af blodige kampe der betegner dens vej, og alt som våbenlykken skifter udbredes og indskrænkes kirken blandt de halvvilde stammer; det var fremmede der nedrev deres templer, fældede de hellige lunde og nedhug de udskårne guder. En sådan kamp kan dog ikke egenlig beklages, end sige fordømmes, når

ikke de højere ideer tabes af syne i den; den kan være nødvendig som en naturrevolution, thi der gives kræfter der er så vilde og ideforladte, at de ikke kan bøjes og vendes, men må brydes og knuses. Og for vore fædre var kampen da også i mange henseender et selvforsvar, ja en kamp på liv og død, der en tid syntes at være nær ved at ende med deres undergang og rigets opløsning.

Hvorledes det er lykkedes at stanse Venderne på deres første fremtrængen langs Østersøens sydkyst, indtil den „danske skov“ og Femern, derom haves der aldeles ingen efterretninger, de øde strækninger på begge sider af Ejderen og virket foran Slesvig har vel været nok til at bringe den vilde folkebølge til at lægge sig, idetmindste for en stund. Af Karl den stores historie ses det endog, at de danske konger stod i et venskabeligt forhold til nogle af Venderstammerne, således at de sluttede forbund mod den fælles fjende. Men medens fjendskabet mellem Tyskere og Vender forblev uforandret i tidens løb — (hine trængte nemlig til atter at komme ud til havet, som disse havde afskåret dem fra på en strækning af over hundrede mil) — skiftede de Danske parti, samtidigt med at overgangen til kristendommen lod dem træde ind i det evropæiske statssamfund og opgive vikingetogene. Dermed var Vendernes undergang given, med mindre de igen kunde få forbundsfæller på de danske øer. Men dette var kun muligt i et af to tilfælde; enten kunde de selv bryde op og ved en folkevandring oversvømme dem, grundlægge et stort vendisk rige, og med den tapperhed de havde vist i deres gamle hjem fortsætte kampen her, indtil det var lykkedes dem at tiltvinge sig en uafhængig stilling midt imellem de germaniske folkestammer, — eller de kunde væbne sig med den almenevropæiske kultur, ved at modtage den fra Danmark alene, uden at opgive deres selvstændighed, for da ved forsynlige forbund med deres frænder mod øst og de i mange henseender ligestillede naboer mod nord at bevare deres nationalitet og selvstændighed mod de erobringssyge Tyskere, der således aldrig vilde være

trængte frem til Østersøen, som således kunde blevet et nordisk-vendisk indhav.

Begge disse veje prøvedes i det tidsrum der blev afgørende for Vendernes skæbne; der går en ofte afbrudt, men idelig genoptagen kulturstrømning over Østersøen fra de danske lande, og det udtales enkelte gange bestemt nok, at der var en frelse mulig ad denne vej for det hårdt betrængte folk. Men lige utvetydelige er de forsøg, der fra vendisk side gøres på at få fast fod hinsides havet, underkue og udrydde de splidagtige Nordboer og skabe sig et nyt hjem på deres frugtbare øer. Begge dele måtte dog mislykkes således som forholdene havde udviklet sig, men ved Vendernes egen skyld; de havde siddet tidens kald overhørige og det hævnede sig bittert. Rimeligvis af en naturlig forkærlighed for det overleverede og hjemlige havde disse adsplittede stammer, bestandig ængstelige for at miste deres selvstændighed ligesom Saxerne, der var bukkede under efter en række kampe, omhyggelig undgået enhver påvirkning fra Tyskernes side; den store forskel i sprog gjorde forbindelsen endnu vanskeligere. Den ene gang efter den anden blev kristendommen budt dem af mænd, der satte det guddommelige over de verdslige hensyn, Venderne var ikke uimodtagelige; men neppe var det stadige arbejde med dem ophørt, neppe var lidenskaberne komne i røre ved politiske kampe, der idelig fremkaldtes fra Saxernes side, før kristendommen gik med i løbet og det neppe tændte lys atter blev udslukket. Men for hver gang blev disse folk vildere, uforsonligere, og derved atter mere forhadte for de kristne; man sammenlignede dem med Filisterne og de andre hedenske folk der boede omkring Jødeland, og man anså dem snart kun for at være istand til at udrede skatter.

Imidlertid gik kulturen sin stadige gang blandt nabofolkene; kirkens indflydelse, også på de verdslige forhold, voxede og de religiøse ideer blev mere og mere ledende i samfundet: korstogene var den blomst, den tidligere middelalders udvikling skulde udfolde. Samtidig havde samfundene omordnet en hel række af verdslige forhold efter tidens krav.

fyrstemagten voxede, almuen underordnede sig bærerne for de mere ideelle idrætter, krigsførelsen tillands og tilvands udvikledes jævnlig. Alt dette synes Venderne at have ladet gå sporløst forbi deres enemærker; de blev ved at leve i uvirksomhed, uden sammenhold, uden enighed, uden sans for det ny og uden alvorlig vilje til at hævde det gamle med nogenlunde fyldestgørende midler. Deres modstand og vilde energi hviler derfor på et forunderlig skuffende grundlag, deres historie er fuld af de bratteste overgange fra trods til modløshed, fra kamp på liv og død til overgivelse på nåde og unåde. Hvad der kommer frem som glimt af en dybere forståelse af folkets skæbne og de muligheder der kunde være til frelse, er adspredt og som ensomme røster der synes at have lydt forgæves, både til venner og fjender.

Et hensyn må der dog tages netop i den henseende, og det er mangelen på enhver efterretning fra Venderne selv. Det er muligt, ja det er vistnok sandsynligt, at de forskellige synspunkter for en større samlet modstands betydning og øjemed har havt deres talsmænd blandt Venderne; det berettes jo jævnlig, at de holdt thing og at de havde større sammenkomster ved de store helligdomme i Arkon og Rethra, ligesom der ofte spores en helhed i angrebene, der må være mere end tilfældig; havde de havt en historieskriver, der tilfulde forstod deres folkelige ejendommelighed og kendte det der var foregået blandt deres ledende mænd, da vilde vi sikkert få et større indtryk af disse spredte og fortvivlede fejder, som det nu volder os vanskelighed blot at fastholde og adskille tilbørligt. Og så har vi endda det sjældne held, at to af middelalderens største historieskrivere har sat sig til opgave netop at skildre disse kampe, den ene fra dansk, den anden fra tysk side; uden Saxe og Helmold vilde vi fare fuldstændig i blinde med hensyn til et helt folks undertvingelse og deraf følgende undergang som folk.

Efter N. M. Petersens grundige afhandling om „de Danskes toge til Venden“ (i annaler f. nord. oldkyndighed 1837—38) er der ikke fremkommen noget egenlig nyt fra dansk side til belysning af de herhenhørende spørgsmål,

med undtagelse af Schierns værdifulde undersøgelse af de „vendiske stedsnavne på de danske øer“ og de bemærkninger om tidsregningen, der findes i Velschows „notæ uberiores“ til Saxe. Derimod har Tyskerne, eller rettere efterkommerne af de gamle Vender, siden den tid med iver kastet sig over studiet af hint folks oldtid, og der er i løbet af den sidste menneskealder kommen meget for lyset, der bidtil lå upåagtet, både af historiske aktstykker og af oplysninger om stedsforhold, folkeskikke o. s. v., hvad der da atter har lettet forståelsen af de tidligere bekendte kilder. Udbyttet af disse granskninger er især nedlagt i de omfattende tidsskrifter „Baltische Studien“ (fra 1832) og „Jahrbücher f. meklenburgische Gesch. und Alterthumskunde“ (fra 1836), i L. Giesebrechts „Wendische Geschichten“ o. s. v., samt i de meklenborgske og pommerske diplomatarier med deres rigdom af anmærkninger og kommentarer. Hvad således N. M. Petersen giver af geografiske oplysninger, om Vendernes mythologi, sæder og skikke, templer o. s. v. vilde vistnok nu kunne fremstilles i et ikke lidet klarere lys, nu da sprogvidenskabens forøgede område og de talrige sagns og sanges optegnelse i alle de slaviske lande synes at have givet et nyt grundlag for studiet af de undergåede stammers åndelige liv og dets rørelser (se f. ex. „Bausteine zur slavischen Mythologie“ i „Jahrbücher f. sl. Literat., Kunst und Wissenschaft“, 1843 ff.). Men ligeså meget nyt vil man træffe på med hensyn til den pragmatiske historie, selv om den langt overvejende del af de i hine skrifter givne undersøgelser i den henseende selvfølgelig henhører til senere tider, forhold og begivenheder, end der her tænkes på. Det er især de meklenborgske landes historie, der på mange punkter får nyt lys, og jo mere den oplyses, des tydeligere bliver det, at vi ikke kan få nogen fuld forståelse af de Danskes tog til Vendland, uden tillige at henvende opmærksomheden på de samtidige og foregående begivenheder ved Elbe og Elde.

Det skal da forsøges her i korte træk, dels i henhold, dels i modsætning til de ovenfor nævnte bidrag, at samle billedet af Vestvendernes omvendelse til kristendommen.

I den forhen omtalte afhandling af dr. Koppmann om det hamborgske erkebispedømmes ældste diplomer underkastes ogsaa forholdet til det vendiske land en længere undersøgelse; her vil det dog være det nemmeste uden hensyn til den at opstille de resultater, man uden al tvivl må komme til ved en fordomsfri betragtning af de faktiske forhold ved erkebispedømmet. Meningen med Gregor IV's ord om missionen, der sættes ved siden af erkebispedømmets bekræftelse, er da, at Ansgar i pavens navn skal prædike for alle de nordiske og vendiske folk, såvidt han formår, medens de Vender, der ligger under det tyske rige, ligesom tilhører erkebispedømmet og officielt anses for omvendte og lagte under kirken. Såsnart der kunde være tale om bestemte grænser for riget på denne kant, sattes de langs Østersøen til Penefloden (mellem Usedom og fastlandet), og derfra tilbage langs Pene og Elde til Elbe, omfattende altså det senere Lauenburg, det meste af Meklenborg og svensk Pommern, foruden de holstenske lande. Dette område deltes igen dengang Ansgar blev biskop af Bremen, og da han så andengang blev erkebiskop af Hamborg, beholdt Ferden Obotriternes land, mellem Østersøen, Pene, Elde, Elbe, Bille og Trave, medens Stormarn og Vagrien sammen med det tidligere bispedømme Bremen, undtagen den mindre del der faldt til Ferden, også af landet syd for Elbe, dannede det ny erkebispedømme Hamborg. At en sådan deling er indtrådt synes bestemt at fremgå af Ferdens stiftelsesbrev, der vel er falsk i den form det nu fremtræder (udstedt af kejser Karl i året 786, s. Lappenberg nr. 1), men dog synes at tilhøre en temmelig tidlig tid og at opgive den tids grænser rigtigt. Dette forklarer da også, hvorfor pave Nikolaus i sit stadfæstelsesbrev for erkebispedømmet ikke gentager Gregorius's omtale af erkebispens indvielse ved lydbisper: der vilde nu nemlig ikke let kunne blive tale om sådanne; erkebispedømmets område var lige stort nok til at danne et anseligt stift, der ifølge sin biskops kald vel skulde være uafhængigt af alle andre, men netop derfor heller ikke skulde søge sin storhed i verdslig magt og indflydelse, men i missionen;

valget skulde derfor heller ikke falde på en verdsligsindet prælat, men på folk der havde sans for denne.

Om der blev gjort noget for Vendernes omvendelse i det niende århundrede ved vi ikke; rimeligvis skete der intet i den almindelige forfaldsperiode under de svage Karolinger. Da imidlertid de saxiske konger begyndte kampen mod Østens vilde folkestammer, kom der også liv i missionen mod nord; efter Unnis rejse til Danmark og Sverrig oprettedes de 3 jydske bispedømmer af Adeldag i Hamborg som pavens legat, samtidig med at kong Otto I grundlagde bispedømmerne i Havelberg og Brandenborg, øst for Elbe, og Adelvard af Ferden roses for at have prædiket kristendommen for Venderne. Det er ikke ret klart hvorledes Obotriterne efter denne tid igen er komne tilbage til Hamborg, som de engang havde tilhørt. Da Havelberg stiftedes (946) sattes dets nordgrænse langs Pene og Elde, uden at det siges hvilket bispedømme det her grænsede til; i et bestemt ægte dokument forekommer det først 1047 (i Klemens II's bulle) som del af Hamborg stift. Adam af Bremen ved ikke at give nogen forklaring herpå; han siger kun at Otto, dengang han oprettede erkebispedømmet i Magdeborg (968) havde tænkt på at forene alle Vender under det, men at han atter havde opgivet det og henlagt landet nord for Pene til Hamborg, „fordi det var nærmere“. Rimeligere er det vistnok at antage, at kejseren nu da missionen til de nordiske lande havde båret så god frugt, så hans biograf og beundrer Vidukind kunde sige at de Danske alt længe havde været kristne, var betænkt på at give Hamborg vederlag for den afgang i virksomhedsområde, der snart måtte indtræde tilligemed den nordiske kirkes fuldstændige organisation, og derfor gav det en ny mark for missionen og det tilmed en sådan der kunde blive i varig forbindelse med erkebispedømmet. Det var da sikkert også først nu at Adeldag oprettede et eget bispedømme i Aldenborg i Vagrien (det nuværende Oldenborg ved Femern), medens dette forhen var bleven bestyret af biskoppen i Slesvig. Således tror nemlig dr. Koppmann, og vistnok med rette, at måtte forstå

Helmolds forvirrede efterretning at Slesvig en tid havde stået under bispen i Aldenborg; bispedømmet i Slesvig var så lille i forhold til Ribe og Århus, at man også af den grund fristes til at tro på en midlertidig forening af Vagrien med Jylland i kirkelig henseende: for erkebispen blev da kun de rent tyske lande på begge sider af Elbe tilbage. Men da nu hele landet til Pene blev underlagt Hamborg, oprettedes der et bispedømme af alt hvad der var vendisk; sædet blev i Aldenborg, rimeligvis fordi der her var en spire der kunde udvikles videre, medens der længere østerpå neppe var begyndt.

Dette synes at være den simpleste måde at forklare det vendiske bispedømmes oprindelse på; Laspeyres søger i sit ovennævnte skrift forgæves at få rede derpå, da han tror at skulle holde sig strængt til ordene som de falder hos Adam og Helmold; dr. K. gør sig rigtignok fri herfor, men bildes til gengæld i oldbrevenes ordlyd, der er næsten lige så vildledende og tildels ligefrem forfalsket. Når således Klemens II (for at holde os til den ægte bulle, K. går ud fra Johannes XV) i henhold til de ældre paver Nikolaus, Agapitus og Benediktus stadfæster erkebispedømmet i Hamborg tilligemed primatet over de nordiske bisper og landet indtil Pene, da synes deraf dog ikke at følge, at nogen pave forhen netop har nævnt denne grænse, ligesom det er vitterligt at ingen af dem har nævnt den række nordiske folk der kommer frem hos Leo IX der dog også beråber sig på de samme paver. Pavens stadfæstelse vedkom da heller ikke såmeget de lande der lå indenfor rigets grænse som dem der lå udenfor, og det bliver derfor umuligt herefter at bestemme nogen tid for omordningen af landet nord for Pene. Et andet holdepunkt synes der at være givet i kejser Fredriks brev af 18 Marts 1158 (Lappenberg nr. 208), hvorved grænsen ved Pene stadfæstes i henhold til kejser Ottos og hans mænds bestemmelser. Vel haves der intet kejserbrev mere der udtrykkelig bestemmer dette eller noget lignende for Hamborg, men det er ikke umuligt at det har været til, og da rimeligvis har omhandlet bispedømmet Aldenborgs oprettelse, således som

dr. K. og før ham Asmussen har antaget; men det er også tænkeligt at Fredrik ved hine ord kun sigter til det faktum at Otto satte Magdeborgs grænse ved Pene og Elde, og at det var almindelig bekendt at Hamborg fra samme tid af havde ejet landet på den anden side af floderne.

Fra Otto I's og Adeldags tid omfattede erkebispedømmet Hamborg da landet nord for Elbe, Elde og Pene, det samme der 1214 af kejser Fredrik II blev indrømmet Valdemar II til evindelig arv og eje. Det faldt i to dele, det tyske der i forening med det syd for Elbe dannede det egenlige erkestift, og det vendiske der dannede bispedømmet Aldenborg. Laspeyres giver i sit ovennævnte skrift en ret klar, men tillige vel vidtløftig og ordrig fremstilling af dette bispedømmes vilkår. Han hævder bestemt, at det havde præg af at være et missionsbispedømme, at det manglede kapitel og de andre institutioner der følger med et fast bispesæde, og at de stortlydende beretninger Adam har om det efter Sven Estridsøn efter al sandsynlighed beror på en fejlagtig tradition, der jo altid er tilbøjelig til at se den slags ting i forstørrede omrids (s. 88 f.). Ligeså overdreven er Adams skildring af de ødelæggelser, Vendernes oprør efter Otto II's død (som han fejlagtig henfører til Otto III's) anrettede på kirken, særlig i Aldenborg: det var et af de ikke sjældne hærtog Venderne gjorde mod Hamborg eller et andet sæde for den tyske kultur og det tyske tyranni der bestandig truede deres selvstændighed, og det vendte sig som alle de andre både mod kirken og de verdslige, ledsaget af alskens grusomheder, endende med en almindelig plyndring (s. 107 ff.).

Der nævnes vel en række biskopper for Aldenborg fra det 10de og 11te århundrede, men det er ikke rigtig klart, hvorvidt de har udrettet noget for kirken, eller om det kun er en række forsøg der udgik fra dem uden at krones med synderligt held. Adam er den første forfatter der beretter noget om denne mission, og han taler kun om nutidens elendighed og ophøret af ethvert forsøg på at vinde de halvvilde stammer for kirken. Adalbert havde i sit hovmod tænkt på at oprette 12 bispedømmer indenfor sit område; af disse

skulde de 8 ligge i erkebispedømmets tyske del, det ene var Ferden der dog først skulde erhverves, og de tre skulde oprettes blandt Venderne, i Aldenborg, Ratzeborg og Meklenborg. Dette tyder ikke på noget meget fremskrēdet standpunkt for missionen blandt Venderne, og dog blev denne plan undfanget i den heldigste tid, da Gotskalk anvendte al sin flid på at vinde det folk, hvis fyrste han var bleven, for kristendommen. Det er rimeligt nok at Adalbert udsendte nogle af de biskopper han stadig skal have havt om sig til Venderne, og at han har givet dem navn efter de 3 påtænkte bispesæder, men videre kom det heller neppe med missionen eller med bispedømmernes indrettelse, og det må bero på en forvexling mellem en virkelig folkeomvendelse og den rent ydre officielle ramme, når Adam efter Sven Estridsen påstår, at af Vestvendernes 18 stammer var de 15 vundne for kirken. Det skulde snart vise sig hvor løst alting sad; i et eneste stormløb blev Gotskalk dræbt, de kristne fordrevne eller tvungne til frafald, og alle stammer drog jublende til Rethra for atter at dyrke deres gamle folkeguder med blodige ofre. Det var 1066, samme år England blev erobret af Normannerne; medens de vestlige lande således undergik den ene omvæltning efter den anden for at tilegne sig en altid højere kultur, en stedse flersidigere udvikling, kastede disse halvvilde folk den ene kulturbølge tilbage efter den anden, som det bratte fjeld der ikke vil befrugtes, men kaster søen tilbage, indtil den får undergravet dets faste fod og styrter dets tinde i dybet.

Ved siden af den tyske indflydelse går fra første færd en dansk, med væsenlig samme karakter som den bevarer til det sidste, ligesom dén tyske stadig er sig selv lig. Snart optræder vore fædre afgjort fjendlige, for at afværge den overlast Venderne tilføjede dem; snart er deres indflydelse venskabelig, som fra et folk der bedre forstod disse hårdsindede naturbørn end deres nærmeste naboer, der først og fremst søgte at tilegne sig udbyttet af deres sved og berøve dem blomsten af deres frihed. Således er forbindelsen mellem bispedømmet Slesvig og Vagrien vistnok det første

missionsforsøg fra Danmark sydpå, og Gotskalks iver for kristendommen var af dansk oprindelse. I sin første ungdom var han nemlig kommen til Danmark, hvis kongehus alt dengang havde optaget vendisk blod i sig, og havde tjent i Knud den stores hird i England. Senere ægtede han Sven Estridsøns datter Sigrid, der fødte ham sønnen Henrik. Gotskalk vendte senere tilbage til sit fædreland og blev fyrste over Obotriterne, som han selv søgte at vinde for kristendommen og rimeligvis for hele den kultur der ene var istand til at frelse dem for opløsning og underkuelse. Han viste sit slægtskab med de Danske i modsætning til Tyskerne ved at optræde som tolk for præsterne, som ingen forstod i det fremmede mål; kong Sven hævdede på samme måde overfor Adalbert nødvendigheden af at både bisper og præster talte dansk med danske folk, og fik ham til at afstå fra sin eventyrlige plan selv at drage ud for at prædike evangeliet for Normænd og Islændinge, der forlængst havde antaget troen, da det kom an på at forstås, ikke at vise sig i optog. Med Gotskalks fald udslukkedes forkyndelsen blandt Venderne for lang tid, for henved to slægtled; bispedømmet i Aldenborg var nedlagt i 84 år. Denne tid kan man sige afgjorde folkets skæbne; nu stod det ikke mere til at redde. Hvad kunde der ikke være kommen ud af det, dersom man havde fortsat ad den med Gotskalk begyndte vej! dersom hine flåder fra Vendland, der snart skulde bedække Østersøen, havde båret fredelige købmænd istedenfor vikinger mod nord, dersom Venderne selv havde lagt Arkon og Rethra i aske og selv havde grundlagt de byer der engang i tiden skulde beherske Nordens handel: Lybek, Rostok, Vismar og Stralsund! Kunde det ikke være lykkedes deres fyrster, støttede af Danmarks Valdemarer, at bryde de tyske kejseres og hertugers vælde og grundlægge et vesterlandsk slavisk rige, der i forening med Polen, Ungarn og Bømen kunde have holdt Tyskerne stangen i Mellemevropa, Russerne i Østevropa? — Venderne kunde ikke bære en sådan udvikling; de slog Gotskalk ihjel, og da hans søn Henrik kom tilbage fra Danmark mange år efter og fik herredømmet over dem, måtte han

bøje sig for deres bedenskab og være glad ved selv at kunne holde sig til den lille kristne menighed, der blev tålt i Lybek for de tilstedeværende købmænds skyld.

Efter Henriks død gik herredømmet over Obotriterne efter en kort mellemtid, i hvilken hans sønner optrådte og faldt, over til den danske kongesøn Knud Lavard, jarl i Sønderjylland. Denne mærkelige mand er fornylig bleven gjort til genstand for en lille historisk skitse af H. Reich, efter den ny kilde der som bekendt i den senere tid er fremkommen. Det er dog hverken lykkedes forfatteren at komme med nyt stof eller ny synspunkter for Knuds korte heltebane, der dannede udgangspunktet for et kraftigt forsvar af vor sydgrænse. Ved siden af en ombyggelig sammenstilling af „Knuds levned“ med andre danske kildeskrifter fra Valdemarernes tid*), indeholder afhandlingen dog enkelte punkter der ikke er uden interesse. Han kommer således vistnok med rette til det resultat, at Henrik virkelig, som Saxe siger, har bestemt Knud til sin efterfølger, skønt denne bestemmelse ikke strax blev udført, ventelig fordi sønnerne ikke godvillig vilde opgive deres arveret. Men R. fejler dog sikkert i sin formodning om grunden til denne Henriks afgørelse, når han tildels udleder den af en af Knud øvet tvang; han antager nemlig at Knud, dengang det lykkedes ham at få Henrik i sin Magt, sluttede et forlig der gjorde ham til hans efterfølger, medens han til gengæld skaffede Henrik sin mødrenearv i Danmark, der hidtil var bleven holdt tilbage af kong Niels. Det er vistnok langt rimeligere at antage, at Henrik har havt nogen forståelse af sit folks natur, og har ønsket at føre det tilbage til den vej hans fader havde betrådt, men at han har indset umuligheden af at få sine hjemmefødte unge og vilde sønner til at blive i dette spor, og derfor har foretrukket Knud, der var bekendt som en viljestærk, retfærdig og kristelig fyrste, ikke uden det mådehold og den klogskab der var nødvendig overfor de nidkære og mistroiske

*) Denne sammenstilling har iøvrigt en påfaldende lighed med S. B. Smiths indledning til „ludus de st. Kanuto duce“, som forf. dog ikke nævner.

Vender. Der syntes da også virkelig at skulle lyde et nyt og om muligt endnu mere indtrængende kald til Obotriter og Vagrer ved den fornyede danske indflydelse. Året før Henriks død kom munken Vicelin til ham i Lybek for at få tilladelse til i hans land at prædike evangeliet, og Henrik gik med glæde ind derpå. Senere fandt Vicelin selvfølgelig en endnu varmere ven i Knud Lavard, der lod ham fæste bo ved Segeberg, hvis top han begyndte at befæste; men Holstenernes hensynsløse ustyrlighed overfor alt hvad der kunde synes at true deres herredømme over Vagrerne, eller vel endog deres egen sikkerhed, forhindrede en fyldigere udvikling af Knuds neppe begyndte værk, og det danske kongehuses egne medlemmer sveg den danske kongesøn i Haraldstedskov, ligesom de kristne Holstenere svegkristendommens forkæmper ved Segeberg.

Det andet sted, hvor danske mænd allerede ved denne tid søgte at grundlægge kristendommen og udrydde hedenskabet, var Rye. Erik Ejegod gjorde vistnok de første tog hertil i den bestemte hensigt at kristne den; udbyttet af de vilde kampe var, at man for en forms skyld indlemmede den i den danske kirke og regnede den blandt de danske skattelande. Dette blev også senere anerkjendt af den berømte hedningeapostel Otto af Bamberg, der 1128 gjorde sin anden rejse til Pomern, og da han vilde gæste Rye først blev henvist til erkebiskop Asger i Lund for at få tilladelse af ham til at prædike der på øen. Asger gav ikke strax den attråede tilladelse, skønt han modtog sendebudene med stor venlighed og sendte dem tilbage med gaver; han påstod nemlig at kongen og rigets høvdinger burde afgøre denne sag, der vedkom staten ligesåmeget som kirken. Praktisk betydning fik dette skridt imidlertid ikke, og kristendommen blev først prædiket for Ryboerne igen, da Erik Emune gjorde sit sejrrige tog derover, erobrede Arkon og døbte alle der blev grebne. Men det var af kort varighed, som alt hvad der udrettedes blandt Venderne i hin tid, dåbens vand tørredes snart på hedningenes isse, der blev ikke prædiket for dem længere end de selv vilde, og „uden ordet er vandet blot vand alene“ siger selv Luther. Dette var da alt hvad

Erik Ejegod og hans to sønner, Knud Lavard og Erik Emune, virkede til Vendernes omvendelse; han forlod sit fædreland og døde på vejen til den hellige grav, midt i sine bedste manddomsår, disse faldt for morderhånd i fædrelandet. Erik Lam var ikke mand for at fortsætte deres idrætter, — og så kom de ulykkelige borgerkrige.

Imidlertid optog Tyskerne missionen og kampen, eller rettere kampen og missionen, og det blev begyndelsen på enden. Vicelin fik 1136 klosteret Nymønster af erkebispen Adelbero af Hamborg som udgangspunkt for missionen blandt Venderne indtil Pene, og samme år stiftede kejser Lothar klosteret ved Segeberg og overdrog det til den samme nidkære klerk (Lappenberg nr. 152—53). Den holstenske adel begyndte at trænge ind i Vagrien under grev Adolfs energiske ledelse, ligesom den nogle hundredår senere trængte ind i Sønderjylland. Over Vagrerne og Polaberne (i det nuværende Lauenburg) herskede dengang Henriks frænde Pribislav, medens Niklot havde samlet Obotriterne under sig; begge var de ivrige hedninger, men ikke desmindre indbyrdes fjendske, Niklot stod endog stadig i forbund med grev Adolf. Polabernes land blev overdraget den tyske greve Henrik (af Bodvide), og snart trængte tyske og flamske nybyggere frem langs Trave og anlagde det ny Lybek, Germaniseringens fremtidige udgangspunkt mod nord og øst.

Den fornyede kamp mod Venderne fik ligesom en højtidelig indvielse ved at gøres til et korstog med forjættelsen om syndsforladelse. Den hellige Bernhard af Clairvaux prædikede korset, efterat Edessa 1145 var falden i de vantros hænder, han opflammede den tyske konge Konrad til deltagelse, og Nordtysklands fyrster og prælater kunde kun slippe for også at gribe til sværdet for det fjerne land ved at love et tog mod Venderne. Bernhard greb denne tanke med begærlighed, han opfordrede alle til at deltage i dette fromme værk og fik pave Evgenius til i et brev af 11 April 1147 at love syndsforladelse til alle som deltog; biskop Anselmus af Havelberg skulde have den øverste ledelse. Også til Danmark kom kaldet og fandt idetmindste nogle villige øren.

De to modkonger, Knud Magnussen i Jylland og Sven Eriksen på øerne, sluttede forlig og stak i søen med rigets forenede flåde. Det er ikke udtrykkelig afhjemlet hvorledes dette forlig blev bragt tilveje, men det må vistnok kaldes mere end sandsynligt, at det var det den hellige Ketel fra Viborg fik bragt istand. Mærkeligt nok er det dog hverken faldet hans biograf, J. F. Fenger, eller den danske kirkehistories forfatter ind, skønt der neppe kan være tale om, at den fra al politisk færd bortvendte domprovst skulde kunne befatte sig med kongernes strid uden netop for at få en fred sluttet til at fremme det hellige foretagende*). Herpå tyder også hans beslutning et par år efter at gå til Vendland som hedningeapostel, hvad han fik tilladelse til af paven, men ikke kom til at udføre da han døde forinden (27 Sept. 1150).

Korstoget i sommeren 1147**), ved hvilket de to danske konger mødtes med den 18årige Henrik Løve, der nu for første gang satte sin fod på vendisk grund, og erkebiskop Adelbero, løb af uden egenlige følger. Niklot, som havde fået nys om hvad der forestod ham, begyndte selv kampen med et blodigt overfald på Lybek og Segeberg, skibene blev brændte, Holstenerne og de fremmede nybyggere dræbte, de vendiske ryttere drog hærgende gennem landet og kom tilbage med rigt bytte. Forgæves belejrede de Danske og Saxerne i forening Dobin, der lå ved Sverinsøens nordøstlige bred (ikke, som N. M. Petersen går ud fra, et stykke længere inde i landet mod sydost), ikke langt fra Vismarhavn, hvor den danske flåde lå; der var megen lunkenhed og utilfredshed i begge hærene, gensidig mistillid svækkede angrebene, og da dertil kom et rygte om at Ryboerne havde indfundet sig med deres flåde foran havnen og bibragt Skåningerne et føleligt nederlag, medens Jyderne havde set på det uden at komme dem tilhjælp, opløstes al orden, man ilede tilbage til skibene, opsøgte den ny fjende for at hævne

*) Sml. kirkeh. Saml. III 529 f. Helvegs kirkeh. til reform. I 371, 373.

**) Man antog tidligere 1148, forledet af den urigtige henførelse af Erik Lams død til 1147; den indtraf året før.

nederlaget og opgav den frugtesløse kamp, der ved udfald fra fæstningen havde kostet mange menneskeliv og mere syntes at føres for Saxernes verdslige interesse end for korsets ære. Også disse sidste brød kort efter op og nøjedes med at få det løfte af Niklot, at han vilde udlevere de danske fanger og antage kristendommen: en formel indrømmelse, der ingen anden virkning havde end at de ikke arbejdsføre blandt fangerne blev frigivne, medens de andre som sædvanlig holdtes tilbage som trælle. To andre tog der foretoges af andre fyrster og bisper mod Demmin ved Pene og mod Stetin endte ligeledes uden videre følger: i disse egne havde kristendommen alt i det væsenlige sejret.

Bernhard af Clairvaux havde i sin kirkelige nidkærhed udslynget et ord der gik forfærdeligt i opfyldelse på Venderne: „enten, sagde han, skal de omvendes eller udryddes!“ Det var det samme ord der i oldtiden havde lydt til Jøderne; men alle forhold var her anderledes, Venderne var afmægtige overfor de kristne folk der omgav dem fra alle sider, ligesom hedningene omgav Jøderne. Hertug Henrik var opfyldt af had til dem, som alle Saxere, han higede efter at udrydde dem, mere end at vinde dem for den højere kultur han selv var i besiddelse af. „På de forskellige tog, siger Helmold (I, 68), som han gjorde mod dem i sin ungdom, var der ikke tale om kristendom, men kun om penge.“ Grev Adolf for frem i samme ånd, altid mere indsnævredes Vagrernes område, Niklot var tilfreds når han blot kunde hævde Obotriternes uafhængighed fra år til år; han var, som de fleste uciviliserede folkehøvdinger, uden forsynlighed for fremtiden; han gav efter Helmolds ord hertug Henrik alt hvad han forlangte for livet og fædrelandet, han ofrede endog sine stammefrænder.

Da biskop Gerold af Aldenborg nogle år senere (1156) kom til Lybek og talte til de forsamlede Vender for at bringe dem til at tro på Kristus og lade sig døbe, sagde Pribislav, medens de andre syntes at samtykke: „dine ord, ærværdige ypperstepræst, er guds ord og tjener os til held. Men hvorledes skulde vi betræde denne vej, vi der trues af så megen

ulykke? For at kunne forstå vore lidelser så hør tålmodigt på mine ord; thi det folk du skuer for dig er dit, og det er billigt at vi forelægger dig vor nød, siden det blev din ret at lide med os. De høvdinger vi har farer frem mod os med en utålelig hårdhed, så det for alle de skatter og al den trældom kunde være bedre for os at dø end at friste livet. Se, i dette år har vi beboere af denne lille landstrækning svaret 1000 mark sølv til hertugen, mange hundrede til greven, og endda er det ikke nok, men daglig pines og presses vi indtil ødelæggelse. Hvad skulde vi da vel have tilovers for denne ny gudsdyrkelse, at vi skulde bygge kirker og modtage dåben, vi der dagligen trues med at fordrives? Dersom der kun var et sted vi kunde ty hen! Men går vi over Trave, da er tilstanden der som her; selv ved Pene er det ikke bedre. Hvad skal vi da gøre andet end at forlade landet og drage ud på søen og fæste bo over dybene? Eller er det at regne for en forbrydelse, når vi fordrevne fra fædrelandet foruroliger havene og hærger de Danske og kræmmerne der farer hen over søen? Er det ikke tvertimod de høvdingers skyld der gjorde os fredlöse?" (Helmold I, 83). Forgæves søgte bispen at forsvare sine landsmænd med den tale, at der gjaldt en ret for de kristne, en anden for hedningene; Pribislav tog ham på ordet og lovede i folkets navn at modtage troen mod i et og alt at behandles som Saxerne; men der forlyder intet om at tilbudet blev modtaget.

Disse Pribislavs ord indeholder en dyb sandhed og lader os gøre et godt indblik i tidens forhold; det er så sjældent vi får et sligt umiddelbart indlæg fra Vendernes side at vi må lægge megen vægt på det, især da det er opbevaret af en forfatter der ellers deler sine landsmænds opfattelse af Venderne, og kun kan have gemt disse ord, fordi de gjorde et stærkt indtryk på ham og hans ledsagere, da de blev udtalte af den gamle stammehøvding. Gennem dem ledes vi da også til en rigtigere forståelse af det der nu foregik på Østersøens bredder, end både Helmold selv og Saxe kan give os den. Det er ikke sandt, når tyske

forfattere endnu den dag idag efter Helmold fremstiller forholdet således, at Venderne hærgede de danske kyster blot fordi de havde lyst til røveri, og at det ene var Tyskerne med Henrik Løve i spidsen der omsider gjorde ende på dette uvæsen. Forholdet er snarere det modsatte; det var Tyskernes ublu fremfærd der jog Venderne ud på søen og satte Danmark i den allerstørste fare. Efterhånden som Germaniseringen skred frem ved midten af århundredet samledes de mest energiske elementer af det hedenske folk ved kysterne, mellem moser og søer, og på de øer der endnu ydede dem et tilholdssted. Men herfra dreves de ud på havet, og fra havet lokkedes de atter til de rige danske kyster. Vel var vikingelivet noget gammelt og kendt, også blandt Venderne, de danske Jomsvikinger havde vel endog vist dem vej over havet, men aldrig havde man tilforn kendt noget der kunde lignes ved de forfærdelige tog der nu hjemsøgte de danske strande. Det var ikke mere strandhug, men ligefremme erobringstog. Alt hvad der er ejendommeligt for vore fædres færd i England, henimod den tid da den danske vælde begyndte at rette sine hovedslag mod Angelsaxernes trone, det genfinder vi nu i vort fædreland selv. Hele strækninger af landet lå øde, Jyllands østkyst og øerne, rigets blomst og styrke, blev mere og mere folketomme og udyrkede. Og hvad der var værre, Venderne blev her vinteren over, ja bosatte sig og blandedes med den indfødte befolkning. Derved opstod der mistillid og fjendskab mellem de forskellige landsdele; Sællænderne hadede Falstringerne, og disse forrådte hines foretagender til rigets avindsmænd. Lålikkerne var ikke bedre, snart betaltes der en vanærende skat til de fremmede, snart opreves den danske befolkning yderligere i småkampe uden held; vendiske bynavne og betegnelser af farvandene minder den dag idag om en af Danmarks dybeste forfaldsperioder, ligesom de danske navne i Frankrig og England indeholder en erindring om vore fædres idrætter i hine lande. Og ikke blot disse øer var udsatte; Femern var alt tidligere bleven vendisk, Als var nu sågodt som helt blottet for danske indbyggere,

Fyn var ikke langt fra at dele samme skæbne. Forgæves opfordrede de danske konger Tysklands herrer, kejseren og hertug Henrik, til at hindre de utålelige plyndringer, de betalte mere end engang store summer, men ligemeget hjalp det. Kong Sven gik da en anden vej og sendte et sølvbæger til Svantevit på Arkon, hvor det senere fandtes tillige med andre kristne fyrsters gaver — det var en dansk „Vendegæld" i modsætning til den engelske „Danegæld" — og da han 1157 kom tilbage til riget var det ifølge med Venderne. Kun Vedemand og de tapre brødre fra Roskilde holdt endnu liv i Sællands modstand; de tog også danske skibe, hvor man fandt dem, til kamp mod vikingerne: sålidt kunde man gøre regning på sine landsmænds gode vilje.

Hvorledes skulde dette ende? Der kan vel neppe være tvivl om at det var endt med øernes tab, dersom ikke det danske folk havde opmandet sig til djærv og samlet modstand; for Venderne var det den naturligste ting af verden at foretage denne folkevandring. Og fra hvem skulde frelsen komme for den nordiske folkegren; efter hårdnakkede kampe var Sven bleven enehersker, men han formåede intet, det fortvivlede i den idelig gentagne kamp trættede ham og han opgav forsøget. Da han blev fordreven af samkongerne Knud og Valdemar, var det heller ikke hensynet til rigets store velfærdssag der afgjorde striden mellem dem, tvertimod, i de to år de stod i spidsen for styrelsen hører vi intetsomhelst til nogen kamp med Venderne. Hvad kunde man da håbe af Valdemars enevælde? — Da optrådte i den elvte time en mand der var forholdene voxen, en mand der var stærk nok til at vende den truende strøm og frelse land og rige for en så forsmædelig undergang. Fra det øjeblik af da Absalon som bisp i Roskilde var kommen i spidsen for Sællands adel og almue fik modstanden mod Vendernes oversvømmelser det præg af viljekraft og alvor, af ufortrøden udholdenhed og sejghed, der ene var i stand til at skaffe os sejren i hænde.

Det er ikke meningen at genoptage fortællingen om de mangfoldige tog der måtte gøres før man fik fred og det hård-

nakkede folk opgav ånden; det er kun de afgørende synspunkter for en rigtig vurdering af hin tids forvirrede kampe der her skal hævdes. Det er ikke nok i den henseende at blive stående ved Saxes og Helmolds opfattelse, ligesom man ved granskningen af de nordiske vikingers hærtog ikke bliver stående ved de engelske og franske krønikers forbandelser. Og ligesålidt må man blive stående ved de nyere tyske forfatteres opfattelse, der i et og alt kun er en videre udførelse af Helmolds: at de Danske var prisgivne dette rå folks overfald indtil Henrik med sin stærke arm udfriede dem — (således som det f. ex fremsættes med hele en Tyskers hovmodige veltalenhed af R. Usinger i de første kapitler af hans „deutsch-dänische Geschichte 1189—1227") — de historiske kendsgerninger der overalt kan skimtes gennem hin tids fortællinger taler derimod. Det må holdes fast at Danmarks stilling fra først af var meget forskellig fra Tysklands, det er kun mod slutningen at de ved forholdenes udvikling kommer til at gå sammen.

Sven Estridsen angreb i sin fortælling til Adam hårdt Saxernes måde at behandle Venderne på: de søgte deres guld, frugten af deres arbejde, kristendommen og dens kultur beholdt de for sig selv. De forsøg der gjordes på ved forbindelsen med Danmark at drage dem ind i Vesterlandenes kultur mislykkedes imidlertid ved det gamles modstand, og gentagne gange stansede det begyndte værk. Da var det at Tyskernes tryk, opildnet af lysten til landvinding og bytte, godkendt af kirkens fanatisme, lod de spredte vikingetog svulme op til vilde hærtog, hvis halv ubevidste mål det blev at finde ny bopæle hinsides havet. Og først efterat denne bevægelse var vidt fremskreden vågnede modstanden fra dansk side, i begyndelsen vaklende og halv modfalden, snart dristigere og endelig sejrkronet. — Men den anden tanke der går gennem de Danskes forhold til Venderne blev derfor ikke udslukket. Saxe har en fortælling om hvorledes det engang lykkedes Absalons tolk Gotskalk at få Venderne til at fálde fra hertug Henrik, der er meget betegnende i den henseende. Gotskalk drog nemlig over til Pomern og fremstillede sig som Slavernes

gamle ven, der var hidkommen for at advare dem for den blindhed som lod dem slutte fred med deres dødsfjender Saxerne. De måtte dog kunne indse, sagde han, at disse tragtede efter at berøve dem deres fædreland; ikke tilfredse med hæder og bytte opslog de deres bo midt imellem dem; Niklot havde de skilt ved livet, hans søn Pribislav havde de fordrevet, truende borge rejste sig rundt omkring. De Danske derimod mente det godt med dem; de forlangte kun ro og fred i deres eget land, det fremmede brød de sig ikke om. Hvad var derfor rimeligere end at slutte forbund med dem og kaste sig over Saxerne, de Danskes gamle uforsonlige fjender*). Saxe påstår at denne tale kun var et krigspuds, som Absalon ikke fandt på, men kun tilstedte uden at ville binde sig til Gotskalks ord. Fuldt så let var dog vel Vendernes forbund med Tyskerne ikke at bryde, — og det kom virkeligt til et alvorligt brud dengang —, snarere må man antage, at den gamle plan at styrke det vendiske folk til modstand mod Tyskerne, medens de godvillig modtog den kristne kultur, heller ikke var fremmed for Absalon, og at der var øjeblikke i hans statsmandsliv, da han lod den komme frem, med hvor meget håb om at den kunde lykkes ved vi ikke. I alle tilfælde viser den beredvillighed Gotskalk fandt, at tanken om et forbund med de Danske mod Saxerne heller ikke var fremmed for Venderne ved denne tid, om den end ikke mere kunde få magt over den udvikling der nu havde slået så dybe rødder i det forvildede folks vaner og karakter. Også det faktum at Niklots søn Prislav, der gik over til kristendommen, ikke vendte sig til Tyskland, da han måtte forlade sit hjem for troens skyld, men ligesom Gotskalk og Henrik forhen gik til Danmark, hvor han modtog len og blev kong Valdemars svoger, peger i samme retning.

Med hensyn til enkelthederne i Vendernes omvendelse til kristendommen, eller rettere i kirkens grundlæggelse og befæstelse, tilligemed den voldsomme fortyskning, der nu overgik dem, giver de ovennævnte skrifter af Laspeyres og

---

*) Saxo, p. 814—15.

især det af dr. Wigger en række værdifulde oplysninger og sammenstillinger. Den første forfatter holder sig til Vagrerne og deres bispedømme i Aldenborg, senere i Lybek, den anden fremstiller især bispedømmet i Meklenborg, senere Sverin, som det udviklede sig indtil Bernos død (1190); det tredje af de vendiske bispedømmer, det i Ratzeborg, omtales selvfølgelig i begge, forsåvidt som det i det hele deler skæbne med dem, iøvrigt har det heller neppe nogen interesse for os.

Det første punkt der her må fængsle vor opmærksomhed er de tre vendiske bispedømmers endelige oprettelse, og de stridigheder mellem de kirkelige og verdslige stormænd der knyttede sig hertil. Med Gotskalks fald 1066 blev missionsbispedømmet i Aldenborg, der strakte sig fra Kilfjorden til Pene, nedlagt for bestandig; Adalbert havde efterladt den tanke at dele det i tre stifter med faste bispesæder i Aldenborg, Ratzeborg og Meklenborg, i arv til sine efterfølgere på den erkebiskoppelige stol. Det var dog først den femte af disse efterfølgere, grev Hartvig af Stade, der tænkte på at løfte arven. Neppe var da heller Hartvig kommen til magten før han åbent fremtrådte med sine planer at forny erkebispedømmet fra Adalberts dage; i de danske borgerkrige intrigerede han for at få det tidligere forhold til den nordiske kirke genoprettet, i Vendland brugte han strax sine forgængeres myndighed til at indvi bisper og oprette bispesæder. Det var i Oktober 1149 at Hartvig indviede den hellige Vicelin og en vis Emmehard i Harsefeld eller Rossefeld, den første var bestemt til Aldenborg, den sidste til Meklenborg; denne fik dog ingen videre betydning, da landet endnu var i Niklots hænder; til Ratzeborg gjordes der end intet forsøg på at sende nogen. Neppe var Vicelin imidlertid indtrådt i den ny værdighed, før det gode forhold hvori han bidtil havde stået til Saxernes fyrster, veg plads for kulde og ligefremt fjendskab, både hertug Henrik og grev Adolf unddrog ham deres understøttelse og den tiende han hidtil havde nydt. Hertugen vilde ikke lade sig den ret fratage at oprette bispedømmer i sit land; alligevel vilde

han bøje sig for Vicelins ærværdige personlighed og anerkende hvad der var sket, mod at bispen modtog investituren af hans hånd. Således blev dette skridt til at fremme kristendommens sag atter et led i den række af rivninger, der i århundreder sysselsatte de hamborgske erkebisper og Saxernes verdslige fyrster. Begge synes i dette tilfælde at være gået ud fra at Vendland lå udenfor rigets grænse; Hartvig påstod derfor at have ret til at ordne dets kirkevæsen i henhold til pavernes forlening, Henrik ifølge erobringens ret, thi efter konkordatet i Worms tilkom den verdslige investitur fyrsterne. Fredrik I afgjorde imidlertid striden på sin måde, idet han gik ud fra, at Vendland var en del af riget; investituren tilkom altså retslig ham og ingen anden; nu overdrog han den af kejserlig myndighed til hertug Henrik og hans efterfølgere, og det i den udstrækning, at han skulde kunne oprette ny bispedømmer blandt hedningene. Men længe før denne afgørelse på rigsdagen i Goslar 1154 havde Vicelin bøjet sig for den verdslige magt og modtaget bispedømmet af hertugens hånd; og umiddelbart efter den lod hertugen 3 ny bisper indvi, Evermod fra Magdeborg til Ratzeborg, Berno fra Amelungsborn til Meklenborg, og Gerold fra Brunsvig, efter Vicelins død (12 Dec. 1154), til Aldenborg. Også paven føjede sig, for de tjenesters skyld Henrik Løve gjorde den hellige stol, i kejserens afgørelse, og for Hartvig stod der da intet andet tilbage end ligeledes at anerkjende den ny orden. Et øjeblik syntes det endog at denne indskrænkning i magtområde i riget skulde belønnes med generhvervelsen af Hamborgs højhed over den nordiske kirke, idet Fredrik 1158 bekræftede den i samme omfang som fordum Innocens II; men dette håb udslukkedes snart, og 1160 udstedte Hartvig et brev, hvorved han som pavelig legat stadfæstede erkebispedømmet Hamborg de tre lydbisper og landet indtil Pene, samt udtalte den beslutning idetmindste engang årlig at holde et provindsmøde med dem. Dermed var det hamborgske erkebispedømme trådt i række med alle andre i den romerske kristenhed, det havde sit bestemte enkelte område og stod i samme forhold til den verdslige

magt som alle andre; det var over 300 år efter den første stiftelse at det således kom på det rene med sig selv.

Bispedømmet i Aldenborg indbefattede Vagrien indtil en linje fra Kilfjord omtrent lige mod syd, vest om Bornhøved, Segeberg og Oldeslo, syd for hvilken by dets grænse drejede af mod nordøst, i retning med Trave, lidt sønden for denne flod indtil dens munding. Ratzeborg strakte sig langs Østersøen fra Traves munding til (og med) Vismar; dets østgrænse bøjede sig i en bue vest om søen ved Sverin ned til Eldes udløb i Elbe; i syd fulgte det denne flod op til Bille, der dannede grænsen mod erkestiftet*). I hint fremmede som forben bemærket Adolf af Holsten, i dette Henrik af Bodvide fortyskningen på det kraftigste. Ikke blot Saxerne deltog i kolonisationen, også indkaldte Friser, Vestfalere, Flamlændere og Hollændere. Venderne trængtes tilbage til egnen af Altenborg og Lytkenborg, omkring ved Plön lå alt øde som et bredt grænseskel mellem hedninger og kristne. Gerold gik videre; ifølge med sine klerke (blandt hvilke Helmold) drog han op til Aldenborg, hvor der atter byggedes en St. Hans kirke, i Eutin indrettede han sig selv en bolig, og i Segeberg fik han atter oprettet et kloster for at få uddannet de nødvendige præster og forat omgive bispestolen med nogen glans. Således var da hele bispedømmet indordnet under kirkens bestyrelse, overalt bestod der idetmindste en officiel gudsdyrkelse og en offenlig landefred. Gerold tænkte da på at få et værdigt bispesæde, thi i Aldenborg der lå afsides, som på en ø, og ikke kunde hævde sin tidligere overlegenhed, mente han ikke at burde indrette det. Valget var snart gjort, det faldt selvfølgelig på Lybek. Da denne opblomstrende handelstad i 1158 var kommen under hertug Henrik og derved var skilt fra grevskaberne Stormarn og Holsten, varede det ikke længe før overgangen skete, fremmet vistnok ligesåmeget af hertugens lyst til at hæve byen, som af bispens lyst til selv at komme den store verden

*) Se kortet over erkebispedømmet Hamborg i Lappenbergs Hamb. Urkundenbuch I.

nærmere. I Lybek var der desuden vistnok alt dengang en spire til det domkapitel, som det vagriske bispedømme rigtignok hidtil havde undværet, men dog ikke ret vel længere kunde være foruden. Bispedømmet kaldes vel endnu i flere år efter Aldenborg, efterat residensen var flyttet til Lybek — (og det var jo bleven kaldt således i århundreder uden i virkeligheden at have været der, uden vistnok rent undtagelsesvis) — men snart benævnes det dog efter den by der nu uimodsagt i et og alt var dets hovedstad. Snart blomstrede det da også op, fik sin hovedkirke, sit kapitel og sine jordejendomme, grundstammen til det bekendte bispedømme Lybek (Eutin), der først sekulariseredes 1803, og dets bærer blev i den følgende tid, under Lybeks tiltagende storhed, en af de nordalbingiske egnes mest betydende mænd. Som den bestemte dag der fuldendte dets indretning og afsluttede dets gennem århundreder fortsatte indstiftelse sætter Laspeyres d. 12 Juli 1164, da hertug Henrik, få dage efter grev Adolfs død, stadfæstede sine gaver og løfter med erkebispens og alle hans lydbispers samtykke og bekræftelse.

Før vi forlader det vagriske bispedømme må her endnu omtales et nyt indlæg i den gamle strid om Femerns ældre forhold, af dr. Ravit (i Jahrb. f. d. Landeskunde der Herz. Sch. H. L. IX). Forfatteren hævder her atter overfor Velschows gentagne gange fremsatte opfattelse (universitetsprogram for 1854), at der intet foreligger som kunde bevise denne øs erobring af de Danske før Valdemar Sejrs tid (så langt vil han altså dog lægge den tilbage efter jordebogens udtrykkelige vidnesbyrd). Alt beror i denne henseende på opfattelsen af Adams ord. Denne forfatter nævner nemlig som bekendt øen to gange: først mellem de 7 smålande der hører under Fyn (IV 16) — her kaldes den Imbra —, senere som den første af de tre store vendiske øer (IV 18), — her hedder den Fembre. At der nu virkelig ved begge disse navne er tænkt på den samme ø kan der tiltrods for dr. Ravits benegtelse ikke være tvivl om, begge bruges jævnlig i middelalderen om den, og siden det ene, Femern, er af vendisk oprindelse, er vel det andet af germansk.

Derimod turde Velschows forklaring af den dobbelte efterretning være temmelig vilkårlig og usandsynlig, når han antager at den første omtale går på et nutidsforhold, den sidste på noget forbigangent, at øen altså i hans tid var dansk og kristnet, men forhen havde været et vikingebøl ligesom Rye. Man må sikkert gå ud fra begge efterretningers samtidighed indbyrdes og med fortælleren. Adam kunde godt i Danmark høre Imbre nævnt mellem den fynske bispestols underliggende øer, og til samme tid enten i Danmark eller i Holsten høre Femern omtalt som et røverhul. Dette sidste var nemlig øens faktiske tilstand, den lignede Ryø, om end mindre i omfang og betydning, men bispen i Odense regnede den ligesåfuldt med til sine øer som Asger kaldte Ryø en del af sit stift. Det er da en tilfældighed at ingen gjorde Adam opmærksom på den løjerlige modsigelse han gjorde sig skyldig i uden nærmere forklaring; men det er hverken den eneste hos ham, ej heller kan det vække vor forundring at adskillige mindre vigtige ting undslap hans hukommelse eller undgik hans videbegærlighed, da det dog især gjaldt om at fastholde de store og afgørende, der kunde have interesse for samtiden og dem han skrev for. Dette viser sig da også her, idet han rentud glemmer to af de 7 fynske øer (rimeligvis Als og Ærø; han nævner Møn, Imbre, Falster, Låland og Langeland); han huskede tallet, men kunde vel ikke komme på navnene da han nedskrev det. Af Adams ytringer kan da sikkert kun sluttes det ovenfor fremsatte: at de fynske bisper, ubekendt af hvilken grund, regnede den med til deres stift, medens den i virkeligheden endnu var utilgængelig for kirkens påvirkning. Helmold gentager i sin almindelige indledning om de vendiske folk Adams ord om Femern (I c. 2), uden at tilføje noget nyt og uden at henføre den almindelige karakteristik særlig på den eller øerne i det hele. Senere nævner han den slet ikke, heller ikke ved den temmelig detaillerede opregning af de vagriske landskaber og deres gradvise omvendelse til kristendommen. Heraf får man utvivlsomt det indtryk at øen ikke dengang mere hørte til det øvrige Vagrien, ligesom den sikkert aldrig

kan have hørt til bispedømmet i Aldenborg efter dets fornyelse, siden der intetsomhelst er opbevaret om nogen senere overgang til det fynske stift. Også Saxes fuldstændige tavshed om Femerns erobring eller om kampe med dens vilde indbyggere må vække den bestemte forestilling, at øen sålangt han mindedes var indtagen af de Danske og lagt til riget. Til hvilket tidspunkt dette da rettest skal henføres er ikke til at afgøre; man kommer nærmest til at tænke på Knud Lavards tid, da de danske strømme rensedes for ufredsmænd og jarlen satte sin broder Erik (Emune) til herre over „øerne", nærmest vistnok netop de fynske smålande. Som sikkert må det i alle tilfælde anses, at Femersund ligesom Ejderen dannede det hamborgske erkebispedømmes nordgrænse fra det øjeblik af, da de vendiske lydbispedømmer indrettedes af Hartvig.

Til biskop i Meklenborg viedes efter Emmehards død 1155 Berno, en fatttig klerk, hvis levned det er dr. Wiggers fortjeneste at have fået rede på. Han er i grunden den første biskop i disse egne, thi den af Adalbert indviede Johannes og den af Hartvig sendte Emmehard udrettede så vidt vi ved intet. Berno var efter senere, men som det synes troværdige kilder, først munk i Cistercienserklosteret Amelungsborn, der ved året 1125 var bleven oprettet i Weseregnen, da denne munkeorden under den hellige Bernhards ledelse var på sit højeste. Henrik Løve kårede ham til biskop i Obotriternes land til en tid da det for ham gjaldt om at hævde sin ret til bispevalget, og han blev ligesom Gerold indviet af pave Hadrianus i Rom (1155), da Hartvig ikke havde villet bøje sig for hertugens magtbud. Foreløbig var der dog neppe noget at udrette for ham i de transalbingiske lande, thi Niklot hadede al kristendom ligeså dybt som alt tysk. Alligevel gør dr. W. det ved en sindrig sammenstilling af forskellige data sandsynligt, at Berno alt 1158 opnåede ret lidelige vilkår. Helmold har på et senere sted opbevaret et brev, som den ene af Niklots sønner skrev til sin broder og hvori han minder ham om, at de engang udfriede deres fader af fangenskabet i Lyneborg ved at an-

gribe og ødelægge de tyske borge (II 2). Dette fangenskab kan ikke ret vel henføres til noget andet år end 1158, da Pöhlder Annalerne taler om et tog Henrik gjorde mod Obotriterne. Men da nu hertugen samme år i Lyneborg udstedte et vigtigt gavebrev til bispedømmet Ratzeborg, der her blev endelig funderet, medens kirkens vilkår hos Venderne i det hele synes at være bleven drøftede af de forsamlede kirkelige og verdslige stormænd, og da Berno og Gerold netop her første gang kaldes biskopper af Sverin og Lybek istedenfor Meklenborg og Aldenborg, slutter dr. W. heraf, at Niklot, selv om sønnernes hærtog kan have været medbestemmende for hertugen, ikke er sluppet ud af fængslet uden væsenlige indrømmelser, og deriblandt også til kirken. Bispedømmet Ratzeborg får således anvist jordejendomme i Niklots land, og det efter Meklenborg opkaldte stedfæstes første gang. Det er nemlig klart at man ved den første oprettelse af de vendiske bispedømmer har givet dem navn efter vedkommende landes hovedbyer uden dermed at ville have udtalt andet eller mere end en rent foreløbig bestemmelse om det biskoppelige sæde. Dettes endelige fastsættelse måtte i tidens løb blive afhængig af forholdene, som de nu kunde udvikle sig; det var tid nok at tage bestemmelse derom, når man kunde overse alle de hensyn der i den henseende måtte tages. På samme måde var jo det erkebiskoppelige sæde flyttet fra Hamborg til Bremen, og man holdt kun fast ved hint navn, fordi og sålænge som de gamle privilegier lød på det; noget sligt var der ikke engang grund til her. Da nu den nævnte forfatter fører et som det synes fyldestgørende bevis for det Ratzeborgske gavebrevs ægthed, må det altså antages, at Niklot har givet sit minde til et bispedømmes oprettelse i Sverin, der af hertugen var udset til udgangspunkt for fortyskningen, og at denne da samtidigt har taget bestemmelse om det vagriske bispedømmes stedfæstelse i Lybek.

To år senere kunde det næste afgørende skridt gøres til Obotriterlandets underkastelse. Henrik Løve og kong Valdemar kæmpede for første gang i forening med Niklot, og lykken var dem så huld at denne kristendommens svorne

fjende faldt i kampen. For de Danske havde dette vel ingen umiddelbar følge, men hertugen udførte nu uopholdelig sin plan, idet han byggede en borg paa den lille ø Sverin i søen, og lagde en tysk høvding Guncelin von der Hagen i den med tilstrækkeligt mandskab; foran borgen byggede han en stad der blev befolket af tyske nybyggere og fik særlige privilegier: det skulde være et nyt Lybek blandt Obotriterne. Navnet Sverin betyder på vendisk en „dyrehave“; uden al tvivl var der da en hellig lund på øen med det til gudens brug bestemte hellige stod. Som det kunde ventes har der alt dengang været en lille by på søens nære bred; thi nogen tid efter tales der allerede om en „gammel kirkegård“, altsaa en hedensk begravelsesplads. Nu blev øen forbunden med byen ved en dæmning og der rejste sig en borg med saxisk besætning; staden førte senere hertug Henriks billed i sit segl, som den der havde skabt den fra ny af (sml. Saxo p. 796 f. — præfectumque oppidi Sverini, Guncellinum, quod nuper a Saxonibus in potestatem redactum jus et formam civitatis acceperat —). De mænd hertugen satte i spidsen for den ny koloni synes at have egnet sig fortrinlig dertil. Berno var en from og nidkær ordets tjener, men tillige stadig betænkt paa at vinde land og folk for sin verdslige herre og ven Henrik Løve, der ikke yndede kirken uden der hvor den vilde gå hans ærender. Guncelins oprindelse er det ikke lykkedes de tyske lærde at komme efter; han har altså rimeligvis ligesom Berno alene havt hertugens gunst og sin personlige dygtighed at takke for den stilling han kom til at indtage; hans navn findes alt blandt de i Lyneborg forsamlede mænd der 1158 afgjorde den vendiske kirkes sager. Friherre v. Hammerstein har i en omfattende og lærd afhandling („die Besitzungen der Grafen von Schwerin am linken Elbufer und der Ursprung dieser Grafen“ i Zeitschrift d. hist. Vereins f. Niedersachsen 1857) underkastet de forhold, hvorunder Guncelin virkede, en samlet undersøgelse. Der er herefter sandsynlighed for, at en række ejendomme greverne af Schwerin senere havde vest for Elbe, især i fyrstendømmet Lyneborg, men også i

bispedømmerne Ferden, Bremen og Magdeborg, i Altmark og endnu andre steder, alt fra først af har været forenede med det meklenborgske grevskab, og at grunden hertil må søges i den omstændighed at Tyskheden fra først af kun meget betingelsesvis har kunnet få fast fod i Obotriternes Land. Helmolds ord, at hertugen „lagde en vis adelsmand ved navn Guncelin, en kampdjærv mand, tilligemed krigsmandskab“ (cum militia, I 87) i den ny borg, forklares da også i henhold hertil om de lensmænd der fra nu af blev knyttede til landet øst for Elbe og dets vordende greve, medens deres ejendomme lå på den anden, den saxiske, side af floden; det var noget de verdslige fyrster kunde lære af kirken, der jo stadig forsynede (og forsyner) sine missionærer med midler hjemmefra og overlod det til fremtiden, om de ligesom kunde fæste rod i det ny land og hente deres næring af det.

Det varede ikke længe før Obotriterlandets hovedborge kom i Saxernes hænder. Medens Guncelin selv beholdt Sverin og det vigtige Ilov (n. o. for Vismar), satte hertugen Henrik af Skaten paa den gamle Meklenborg; denne førte en mængde Flamlændere med sig og dannede en nybygd midt imellem Venderne; Ludolf af Peine blev sat over Malchow, en borg i nærheden af Müritzersee, Ludolf af Brunsvig endelig fik borgen Cuscin, som dr. W. søger i samme egn, lidt længere mod vest. Niklots sønner, Pribislav og Vertislav (den tredje, Prislav, var i Danmark), sad derimod i Verle, i Kissinernes land, syd for Rostok; deres herredømme strakte sig herfra mod øst henimod Pomern, men de anerkjendte, idetmindste formelt, hertugens overhøjhed (Helmold I 87). Det gik dem nu altså som det forhen var gaaet Vagrerne under deres Pribislav, de fik valget mellem inden føje tid ikke blot at bøje sig for kristendommen og den tyske kultur, men tillige selv at blive Tyskere, eller at vælge ny kampe og gå tilgrunde i dem. Det er jo bekjendt nok, også fra vor tid, hvor hensynsløse og hjerteløse Tyskerne er i den henseende, især overfor de slaviske folk, overalt hvor de har magten, den samme udvikling gentages jo den dag idag i Posen, efterat umådelige strækninger i tidens

løb er fortyskede. Skønt det er en tysk forfatter der skildrer os Obotriternes undertvingelse, genlyder dog hver side i hans bog af det hendøende folks bitre klager, over det overmod og den råhed der gjorde sejrherrerne så utålelige, af den sorg og harme der hvilede over Venderne, medens den ene af deres stormænd efter den anden nedsank i fattigdom og forglemmelse eller søgte sig et nyt hjem der hvor Tyskerne endnu ikke var nåede hen, hvis han ikke foretrak det fredløse liv paa havet i en fortvivlet kamp for tilværelsen. Og samtidigt bredte den ene Tysker sig ved siden af den anden på de forladte gårde, i hvis ejere almuen hidtil havde set sine førere og venner; nu mødte de indfødte kun foragt og hån over deres sprog, skikke og fædrenetro hos de store, og der hvor de før havde fundet en støtte lignedes de nu ved hunde og urene dyr. Det kom derfor også til fortvivlede forsøg på at generhverve den tabte frihed. I året 1164 angreb Pribislav i forening med Kasimir og Bogislav af Pomern de tyske nybygder; Meklenborg blev erobret og jævnet med jorden, henved 100 Flamlændere dræbte, kvinder og børn slæbte bort i trældom; de østlige borge Malchow og Cuscin måtte overgive sig mod mandskabets fri bortgang, overalt hærgedes hvad der var tysk. Da samledes selvfølgelig de tyske fyrster for at hævne nederlaget; ved Verchen, ved den nordlige spids af Kummerow sø på grænsen af det nuværende Meklenburg og Pomern, kom det til en afgørende kamp; grev Adolf af Holsten faldt, men Venderne led et fuldstændigt nederlag ved Guncelins tapperhed; 2500 stridsmænd fandt døden, resten adspredtes. Henrik og kong Valdemar, der til samme tid løb ind ad Penes munding, begyndte at forfølge sejren; men pludselig opgav hertugen det igen og hver gik til sit. Kampen fortsattes derpå i det små i Obotriternes land og endte med Vendernes udryddelse som folk; kun levninger blev tilbage i det ødelagte land og blandedes med de fremmede; mangfoldige forlod det for at søge tilflugt hos deres frænder mod øst, — men her blev de grebne og solgte som trælle, — eller på havet og de fremmede kyster, hvor en ny kamp på liv og død ventede dem.

Det varede dog ikke længe før de altid vaklende forhold bragte hertugen til at attrå et forlig med sine naboer; han indrømmede Pribislav alle sin fader Niklots lande, undtagen grevskabet Sverin, der indskrænkedes til den sydlige del af det nuværende Meklenborg; Kasimir og Bogislav anerkendte derimod ligeledes hans lenshøjhed, og lod deres land nord for Pene optage i bispedømmet Sverin, som det senere i stiftelsesbrevet hedder „bevægede ved den fromme Bernos prædiken". Dermed var da hele det område der fra først af var bestemt for erkebispedømmet i Hamborg med alle vedkommendes samtykke lagt ind under kirken og den saxiske lenshøjhed. Der var kun en undtagelse: Ryø, med sin Svantevit og sin gamle kongeslægt, der nu ikke blot repræsenterede den lille øs stridbare indbyggere, men hele Vendlands underkuede almue og alt det vilde hedenske mod, der endnu ulmede under asken af de afbrændte lunde og borge. Et blik på kortet viser, hvilken betydning denne ø måtte få netop nu; ligesom Als, der er bleven kaldet nøglen til Sønderjyllands fastland, ligger den langs et smalt sund som en stadig trusel, som et tilflugtssted for de forfulgte og et mødested for de misfornøjede. Det var derfor intet under at hertugen først og fremmest ønskede at få hedenskabet knækket på denne ø, og at han til den ende befalede sine lensmænd på enhver måde at hjælpe de Danske til dens indtagelse.

Således stod sagerne da kong Valdemar og Absalon foretog det berømte tog mod Arkon og Karens, Ryøs tvende våbenpladser, et tog der står i den danske historie med en ganske ejendommelig glans, og også i Vendlands er en af de mest epokegørende og dramatiske begivenheder. Om enkelthederne kan der her ikke tvistes, da Saxe er den eneste og fyldestgørende kilde; derimod kan det almindelige synspunkt for denne erobring, ligesåvel som tidspunktet da den fandt sted, endnu ikke siges at være klaret ved de seneste tyske indlæg.

Otto Fock har i sit ovenfor nævnte skrift givet et ret værdifuldt bidrag til Ryøs historie i den hedenske tid, lige-

som han giver ikke få geografiske oplysninger, ledsagede af tvende oplysende kort, et over hele øen, et andet i farvetryk over Arkons volde. Det standpunkt derimod hvorfra han bedømmer begivenhederne betegnes lettest ved den oplysning, at han var en af de fanatiske naturer der i 1848 forlod universitetet i Kiel for at deltage i oprørskrigen mod Danmark; han lader altså ingen lejlighed slippe forbi til at omtale de danske tilstandes uselhed og den tyske kulturs alt overvindende magt. I den henseende danner han en modsætning til dr. Wigger, der vel undervurderer det nordiske øfolks betydning i de vendiske begivenheder, — som også vore forfattere i reglen har undervurderet betydningen af Saxernes bedrifter —, men dog stadig omtaler det med velvilje og agtelse. Medens nu de Danske, og det med fuld føje, stadig har betragtet Arkons fald med ublandet glæde, — hvorom f. ex. Haderslevs gamle stadsret bærer vidne, idet den fastsætter, „at helgd ikke må brydes med nogen hånds gerning uden den dag, da kongen vandt Rye“ — så Saxerne på deres held med onde øjne, og glæden over hedenskabets udryddelse i sit gamle hovedsæde var stærkt blandet med ærgrelsen over at dette store resultat skulde være forbeholdt øfolket. Denne stemning har efterladt sig et dobbelt minde i skriftlige vidnesbyrd fra samtiden, der hver for sig betegner en meget karakteristisk opfattelse. Det første er kejser Fredriks brev, hvorved bispedømmet Sverin stadfæstes på det højtideligste. Her fremstilles Ryes erobring og Svantevits ødelæggelse ganske naivt som biskop Bernos værk, ligesom øen tages til indtægt for det hellige romerske rige. De Danske omtales ikke med et ord, og det er som en gåde at kun den del af øen der tilhører hertugen af Saxland lægges under bispedømmet i Sverin, brevet antyder end ikke hvad for en mystisk magt det er der ejer det andet. Det var dette standpunkt hertugen agtede at indtage i sagen; der var sluttet et forlig, som vi dog kun kende af Helmolds beretning, og hvorved der skal være bleven bestemt, at Saxerne og de Danske skulde dele alle fremtidige erobringer og alt bytte; i henhold dertil forlangte Henrik halvdelen af

tempelskatten og af den erobrede ø. Det må være os tilladt at tvivle om Helmolds ord, om der end ingen grund er til at tvivle om hans sandhedskærlighed; ligesom Saxe var han hildet i sit folks og sit partis synspunkter, og at bruge den ene af dem som et apostelskrift og den anden som en fjendes mistænkelige tale røber en national bornerthed der ikke hører hjemme i videnskaben. Er der 1167, som Helmold påstår, bestemt noget om deling af land og bytte (H. siger „tributa“) må det have gældet det tog man stod i begreb med at gøre og som også kom til udførelse; om der dengang er bleven tilstået de Danske en del af byttet ved vi ikke, at de intet fik af det erobrede land er afgjort. Meningen har da sikkert heller kun været, at hærene skulde underholdes af den brandskat, der blev pålagt de egne der førtes krig med, og som altså skulde deles mellem begge; en varig deling af højheden vilde hertugen vistnok være den sidste til at indlade sig på. Nu derimod da Rye var taget skulde hint forlig gælde i videste omfang; de pomerske fyrster deltog i belejringen af Arkon, men forlod øen, da de så at Valdemar sluttede fred med dens konge Tetzlav, som foretrak underkastelse under Danmark for fortsatte nederlag eller forbindelse med de fortyskede lande: de havde ventet at få den i forlening, siger Saxe. Noget lignende havde sikkert Henrik også gjort regning på, det vilde faktisk have overleveret Rye i hans hånd, selv om højhedsretten formelt var bleven ved den danske konge eller ved dem begge i forening. Det første skridt han derfor gør er at få kejserens brev på halvdelen af øen som en del af hertugdømmet og dets bispedømme i Sverin; det følgende blev en ordre til alle Vender at hærge de danske kyster det bedste de havde lært. Helmold svømmer i krokodilletårer ved den jammer det voldte os, på en dag, har han hørt, skal der have været 700 Danske falbudte på trællemarkedet i Meklenborg! Saxe ved intet om disse forfærdelige ulykker og det er sandt at sige kun lidet sandsynligt at dette var muligt strax efter en så afgørende sejr, efterat de danske kyster var bleven befæstede og flåden idetmindste tildels holdt

søen en stor del af året. Virkningen var imidlertid, efter Helmold, at Valdemar ved en sammenkomst ved Ejderen delte tempelskatten, gislerne og tributen med Henrik, en beretning der, efter alt hvad der ellers vides om forholdene i de år, vistnok beror på en misforståelse og overdrivelse af hertugens venner. Da der ved dette møde blev stiftet et parti mellem de fyrstelige børn, er det rimeligt nok at kongen har givet hertugen en del af tempelskatten, der jo på en måde var hele Vendlands fælles eje, ligesom han kan have indrømmet ham en delagtighed i højhedsretten ved at give ham en del af gislerne; men det er et spørgsmål om der ikke hertil har knyttet sig indrømmelser fra hertugens side med hensyn til det nærmeste fastland, der senere træder i bestemt afhængighedsforhold til øen og netop ved denne tid var bleven genstand for et sejrrigt tog, ligesom både Pomern og Vagrien var bleven hærgede samtidig med den dorskhedstid Helmold udmaler. Et fingerpeg i samme retning er det da vel også, at der netop nu går danske munke ikke blot til øen, men også til fastlandet, så de alt nu anlægger klostrene i Dargun og Belbog (Codex dipl. Pom. nr. 29 og 34), medens Kasimir tillader danske nybyggere at nedsætte sig ved siden af de tyske og vendiske under Darguns højhed (nr. 36, fra 1174).

Et andet punkt der her må optages til fornyet overvejelse, hvor trættende det end kan synes, er året for Ryes erobring. O. Fock kaster sig over det med en lidenskabelighed der er en bedre sag værdig, han synes deri at se et spørgsmål der vedrører den danske og tyske historieskrivnings ære, ligesom det for ham har den „praktiske betydning“ at blive afgørende for jubelfesten! Denne fest er jo nu imidlertid fejret i 1868, og hvad den gensidige ære angår, da kan vi sikkert lade den helt ude af betragtning.

Spørgsmålet er selvfølgelig indviklet og kræver nogen tålmodighed. Der er især to veje man kan gå for at få det besvaret, man kan holde sig til de ligefremme angivelser af samtidige, og man kan drage slutninger af begivenhedernes

gang i forhold til de utvivlsomt fastsatte holdepunkter; begge veje benytter Fock, men som det synes utilstrækkeligt og med en forudfattet mening. Der er nu to opgivelser fra tysk side: Helmold, der ellers så godt som aldrig nævner tal, siger det skete 1168, årbøgerne fra Magdeborg og to andre af dem afledte krøniker har derimod 1169; Fock kasserer imidlertid strax dette sidste vidnesbyrd, da vi ikke kender forfatteren (!), skønt andre tyske lærde dog mener at kunne udtale, at han netop er vel underrettet og selvstændig om de pågældende år (Wattenbach: D. Geschichtsquellen). Fra dansk side haves der efter Fock kun modsigende efterretninger; men havde han kendt vore årbøger noget nøjere vilde han have set, at de så godt som alle henfører Ryes indtagelse til 1169; dette år ligger nemlig i deres opgivelse af 1170, thi på samme måde skydes flere andre begivenheder fra omtrent samme tid et år frem. Herfra afviger kun en dansk kilde med 1169, og Lundårbøgerne, der ved en åbenbar fejltagelse har 1167, 1168 findes derimod ingensteds. Dette år kan kun fås ud af en dansk kilde, nemlig dateringen af den sællandske kirkelov, der blandt andet regner fra Ryes indtagelse; men der er den mislighed herved, at af to gamle håndskrifter det ene regner 1171 for 3, det andet for 2 år efter denne begivenhed, det må vel altså blive uafgjort hvad der her er det oprindelige. Men herefter er det i alle tilfælde klart at så godt som alle årbøger, tyske og danske er enige om året 1169, medens Helmold står alene med sin opgivelse af 1168.

Den anden vej der måske kunde føre os til et sikkert resultat er begivenhedernes rækkefølge. Også her ser Fock imidlertid forvirring overalt; han går nemlig ud på åt gøre alle opgivelser indbyrdes modsigende for at beholde Helmold tilbage som den eneste pålidelige kilde. Det er imidlertid heller ikke her så galt med forvirringen og modsigelsen som han gerne vilde give det udseende af. Vi begynder med de samtidige aktstykker. Dem glider Fock nu let nok hen over, ved at minde om at Alexander III's brev, hvorved Rye

lægges til Roskilde stift mangler årstal, og efter pavens opholdssted at dømme lige så godt kan være fra 1168 som 69. Følgerækken af begivenhederne peger imidlertid afgjort på det sidste, til hvilket det også henføres både af dr. Wigger og codex diplom. Pomeraniæ (nr. 27). Samtidig er nemlig det brev udstedt, hvorved Knud Lavard sættes på helgenlisten og hans skrinlæggelse fandt efter Saxe sted sommeren efter at sendebuddene var kommen hjem, men det var som det fremgår af alle vidnesbyrd i 1170. Det samme fremgår desuden af et andet hensyn. Kejser Fredriks stadfæstelsesbrev for Sverin er dateret i begyndelsen af Januar 1170; men det svarer utvivlsomt til den pavelige afgørelse der netop var 2 måneder ældre, der er ikke fjerneste grund ttl at tro at den iltre hertug skulde tøvet med sin indsigelse i år og dag. Dette sidste tages imidlertid ingensteds med i beregningen.

Fock går nu videre; selv om det kunde godtgøres at Alexanders brev var fra 1169, så vilde det intet bevise, siden der intet står i det om hvor længe før begivenheden fandt sted. Her kommer han dog i modsigelse med sig selv. Han fremhæver netop selv, og med fuld føje, det hastværk kongen og Absalon viste på Rye, i løbet af et par dage ordnede de alle dets anliggender, modtog gisler og hyldningsløfte og begav sig på hjemvejen. Hvorfor skulde de da pludselig lade sig så god tid med at få pavens stadfæstelse på den ny erobring? Og denne havde ingen grund til at betænke sig længe; dels var Rye allerede tidligere anerkendt som hørende til den danske kirke, dels havde kongens bøn en så vægtig talsmand som den ivrige erkebiskop Eskil der stod Alexander nær som ven og tidligere lidelsesfælle. Og udtrykkene i kejserbrevet tyder på det samme; efterat Svantevits ødelæggelse er omtalt fortsætter det nemlig: „efter disse bedrifter begav da hin biskop sig til vor højhed —" (igitur post tantos labores idem episcopus serenitatem nostram adiit —), et udtryk der ligeså lidt går ud fra en længere mellemtid, som denne i og for sig har allermindste sandsynlighed for sig.

Vi kan da ikke på nogen måde blive stående ved det rent negative resultat hvortil Fock kommer efterat have set på alle disse data; tvertimod de vidner særdeles stærkt, for ikke at sige afgørende for året 1169 som det rette. Tilbage står da kun fortællingens gang hos Saxe der ved Velschows undersøgelse er bleven midtpunkt i hele afgørelsen. Denne forfatter går nemlig i sine lærde noter til Saxe ud fra, at vi i hans krønike finder en nøjagtig tidsregning, der formentlig støtter sig til samtidige optegnelser af ham selv eller Absalon. Denne anskuelse er sikkert uholdbar, hvad enten der ses hen til dens sandsynlighed i og for sig, eller til dens faktiske anvendelse. Fock har utvislsomt ret i sin kritik af den skarpsindige note, der søger at bevise at Ryøs indtagelse af Saxe sættes 5 år efter slaget ved Verchen, der fandt sted i 1164; hele denne bevisførelse må indrømmes at være forfejlet og tendentiøs. Men når Fock nu vil bruge den til på engang at angribe Velschows omdømme og Saxes troværdighed, da glemmer han, at den ene af disse må være given for at den anden kan rokkes. Det er da heller kun Velschow der falder for hans slag, Saxe træffer de ikke; det er jo ikke ham der har påstået annalistisk nøjagtighed eller ufejlbarhed i andre enkeltheder; tvertimod han fortæller hvad han ved og som han ved og husker det, og det må være os nok. At han har taget fejl i flere ting er forlængst bleven eftervist, og det kan være temmelig ligegyldigt om flere eller færre vil slå sig til riddere på ham efterat have brugt hans uundværlige hjælp. Morsomt nok er det imidlertid at den skarpsindige Tysker — (og det skal anerkendes at Fock klarer adskillige indviklede spørgsmål med megen skarpsindighed) — langt om længe kommer til at bevise netop sit år ud af Saxe, og endnu morsommere er det at han formelt har ret. Han har kun begået en væsenlig fejl, idet han nemlig kun går ud fra e t fast udgangspunkt; er der tvivl om en tidsbestemmelse er det imidlertid aldeles nødvendigt at have to, blandt andet for at kunne overbevise sig om der overhoved kan

vides noget bestemt. Og intet er da heller lettere end netop på dette sted at få to slige holdepunkter: ved siden af 1164 fremstiller sig ligesom af sig selv 1170, da Knud Lavard blev skrinlagt i Ringsted. Og ved da at gennemgå Saxe med dette for øje vil man komme til det sørgelige resultat, at han kun har 5 år mellem de to begivenheder; O. Fock har selv talt de 4 første, det femte kommer af sig selv, det kan man ikke tage fejl af. Arkons fald ligger imellem de to punkter, det er alle enige om, det finder sted i det fjerde år talt forfra, i det sidste bagfra; altså atter samme uvished, 1168 eller 69! Der er intet andet for: Saxe må have glemt et år; da man ikke er berettiget til at tvivle om at han jo har iagttaget den rette følgerække af begivenhederne, må man antage at han ikke har angivet et årskifte med de sædvanlige udtryk, men at han af sin iver i at fastholde fortællingens tråd har ladet sig forlede til at sløjfe to år sammen. Det er endda ikke det værste der kan hændes en historieskriver; i sagaerne gives der mangfoldige exempler derpå, Olav Trygvesøn siges f. ex. enstemmig at have været konge i 5 år og dog vil sagaen med al sin ombyggelighed for at betegne årskifterne ikke rigtig slå til for mere end 4. Ved fastsættelsen af Rytoget må vi da gå ud fra begge den åbne søs faste bredder så langt isen hænger sammen og kan bære. Går vi da først tilbage fra 1170 får vi Arkons fald i 69 og Norgetoget i 68; dette gav nemlig anledning til hint, da Venderne havde benyttet kongens fraværelse til fornyede hærtog, og S. udtrykkelig knytter dem sammen som tilhørende to påbinanden følgende år (p. 821). Længere kan vi imidlertid ikke gå tilbage, da Norgetoget knyttes til det foregående med et „derefter“ (p. 817: post haec) der ikke siger noget bestemt; kun er det rimeligt at det tidligere tilhører et andet år, siden ellers årstiden plejer at være angiven („hen på sommeren“, „samme efterår“ e. l.). Fra 1164 kommer vi til det følgende år for togene p. 800 og 802, som også F. hævder mod V., der vil have det første norske tog puttet imellem. Derefter følger der

atter et nyt år, men fortællingen strømmer nu en stund med en sådan fylde, at det ikke bliver muligt mere at kontrollere den kronologisk; i dette mellemrum, der formelt kun er et år, må vi da uden al tvivl søge de to savnede 1166—67. Fock siger rigtignok at alle er enige om at de her fortalte begivenheder tilhører et år, men det er ikke nok; der er noget ligefrem urimeligt deri. Efterat der nemlig er fortalt om to tog, et på foråret og et om sommeren, og vi altså er rykket langt frem på året, kommer begivenhederne med Buris og Nordmændene (p. 808) og, efter fortællingen om Absalons borg, en sammenkomst med Henrik ved Krempe (810), det derefter følgende fjendskab med ham, og Vendernes hærtog på hans befaling. Derefter bringer Gotskalk Venderne på vor side, de gør et angreb på Tyskerne, hvad der atter bringer Henrik til at forlige sig med kongen, så de begge gør et tog mod Demmin og Volgast (817). Men at alt dette ikke kan være sket mellem hundedagene og jul kan der da ingen tvivl være om. Der skal tid til at blive uvenner som til at blive venner, og der skal tid til afgørende frontforandringer mellem hele folk, især når bevægelsen skal udgå fra dem selv. Der bliver kun mening i denne fortælling, når Gotskalks agitationer, til hvilke der som før antydet sikkert sluttede sig dybere gående planer end Saxe senere mindedes eller ønskede at lade se, henføres til vinteren mellem 1166 og 67, således at Venderne i foråret brød ind over Meklenborg, hvorpå forliget kom istand i sommerens løb og stod sin prøve i toget mod Volgast. Men antages dette for sandsynligt, da er Saxes fortælling jævnt fremskridende uden altid at iagttage de ydre mærker for årskiftet, og vi føres uden spring fra 1164 til 1170, i den naturligste og mest sandsynlige følgerække af begivenheder der kan tænkes. Men toget til Rye falder rigtignok afgjort til året 1169, hvad der da for enhver som uden fordom har overvejet de før fremstillede indicier kun kan bekræfte denne gangs troværdighed.

For imidlertid ikke at lade noget uomtalt der kunde

bidrage til at kaste lys over det kronologiske spørgsmål skal her endnu gøres opmærksom på et, nemlig de dage Arkons indtagelse fandt sted på. Det var d. 14 Juni volden blev tændt i brand, d. 15, St. Vitus, om morgenen, drog de Danske ind i borgen og ødelagde Svantevits billed, døbte og indviede en kirke. Om aftenen drog Absalon afsted tilsøs til Karens, kongen fulgte efter d. 16 om morgenen, og denne by blev modtaget, kirker og kirkegårde indviede, og d. 17 blev øens vilkår nærmere aftalte, skatten udleveret, og flåden fik hjemlov. Hvad enten man nu holder sig til 1168 eller 69 så falder en af disse dage på en søndag, i det første år var det d. 16, i det sidsle d. 15 Juni. Men af fortællingens gang er det tydeligt, at man langt snarere må antage dette end hint. Kun således synes det at kunne forklares at man opsætter at tage byen i besiddelse strax samme aften, da det ikke var sent (kampen begyndte medens kongen holdt sig inde i middagsheden) og man havde den lyse sommernat for sig; sabathaftenen kunde man derimod betænke sig på at vanhellige ved et så urent arbejde som at tage fat på afgudens billed. Faldt søndagen derimod på d. 16, da måtte det synes besynderligt om Absalon med Eskils samtykke aftenen før stak i søen, istedenfor, som Ryboerne havde bedt om, at give dem en dags tid længere til at betænke sig, hvad der jo ikke kunde vriste sejren af hans hænder, — om ikke for andet, så for at give dem et håndgribeligt bevis på, at det hørte med til „den danske skik“, som de måtte love for fremtiden at følge, at holde søndagen hellig.

Helmold må altså have taget fejl i sin opgivelse af året 1168, det viser sammenstillingen af alle andre data, der er tilstede i så rigt mål, at der ikke kan være tale om at underkende deres betydning. At Fock til slutning udtaler at dette er lige så umuligt, som at en historiker i vore dage kunde tage fejl af 1848, er ligefrem komisk. Vor hele dannelse fører det med sig at vi hænger i årstal, (hvad der er en fordel, thi tal er udtryk for noget bestemt og klart), hele begivenheder og systemer betegnes ved dem. Dengang

var det kun enkelte lærde der syslede med sligt og overalt mødte man uklarhed og modsatte systemer: somme holdt sig til kongernes og bispernes embedsår, der i reglen kom frem i diplomer, andre daterede ligesom folk på Anholt „efter sidste Tyrkerfejde", som almuen jo stadig gør endnu; selv årbøgerne møder op med de selsomste fejltagelser, — hvad skal man da vente af Helmold der så godt som slet ikke befatter sig med årstal? Det skal heller ikke bebrejdes ham at han har taget fejl, men vel hans landsmænd, at de for enhver pris vil have at han skal have ret.

Hermed tager vi da afsked fra Vendland og dets omvendelse til kristendommen. Det er bekendt nok hvorledes de nationale og politiske forhold senere udviklede sig. Med Ryøs erobring havde de Danske fået fast fod ved kysten, efter Henrik Løves fald undertvang Absalon snart fastlandets fyrster, og landet nordfor Pene og Elde kom til at adlyde Knud, de Danskes og Venders konge. Således opfyldtes en tanke der sikkert har været næret langt tilbage i tiden, og det ikke blot af Danske, men også af Vender, om end ikke i den form. Men dens opfyldelse kom for sent, der var flydt for meget tysk blod på Meklenborgs valpladser, og for meget var gået over i de vendiske årer, den danske indflydelse blev vel stor nok for en tid, men den var ikke varig, og efterat Henrik „af Sverin" havde forrådt Danmarks konge og sammen med Saxernes fyrster besejret ham ved Bornhøved, brast atter det bånd der for en tid knyttede de to genboer sammen, — det brast vel ikke uden den smerte enhver stor skuffelse fører med sig, men sikkert nok til held for folk og rige; thi det var ikke mere et vendisk, men et tysk land vi var forenede med.

Hugh Elliot.

Af E. Holm.

A Memoir of the right honourable Hugh Elliot by the countess of Minto. Edinburgh 1868.

Den brittiske Stat har vistnok sjælden her i Norden havt en diplomatisk Udsending med en mere udpræget og ejendommelig Personlighed end, da Hugh Elliot i Tiden fra 1782—1790 var dens Gesandt i Kjøbenhavn. Kun et Par Aar efter at en fjernere Slægtning af ham ved sit tappre Forsvar af Gibraltar havde gjort det Elliotske Navn berømt, bidrog ogsaa han til at styrke Englands Anseelse i Europa*). Det er bekjendt, hvorledes han, uden at være særlig bemyndiget dertil af sin Regering, i September 1788 fra Kjøbenhavn ilede over til Sverige og ved at true med Krig fra Englands og Preussens Side standsede det Korps, der ifølge den dansk-norske Regerings Befaling trængte frem fra Norges Grændse som Hjælpestyrke for det af Gustav III angrebne Rusland. Den Hurtighed, hvormed han ved denne Lejlighed traf sin Beslutning, den ildfulde Energi, han til Trods for store legemlige Lidelser udfoldede, det Held, som fulgte hans Anstrengelser, først for at standse Danmark-Norge, siden for at tøjle Gustav III, der mente at kunne benytte sig af hans Mellemkomst til at hævne sig paa den dansk-norske Regering, Alt dette bidrager til at give denne diplomatiske Episode et eget dramatisk Liv. Ifølge den Interesse, der herigjennem knytter sig til Elliots Navn, er det naturligt ogsaa hos os at lægge Mærke til den Biographi af ham, som hans Datterdatter Lady Minto i den nyeste Tid har udgivet under den ovenfor angivne Titel, for

*) Medens Gibraltars Forsvarer George August Elliot, født 1718 † 1790, nedstammede fra en ældre Søn af Gilbert Elliot, som 1666 var bleven Baronet, var en yngre Søn af denne Stamfader til Greverne af Minto, til hvis Fămilie Hugh Elliot hørte.

en stor Del støttende sig til hans egne efterladte Breve. Selv om Adskilligt i dette Skrift nærmest har Værd for engelske Læsere, fængsles man dog helt igjennem ved Skuet af en Personlighed, hos hvem ypperlige Evner, rig aandelig Dannelse, stærk Følelse og en i sit Grundvæsen ridderlig Charakter vise sig i Forening med noget eget Uroligt og Lidenskabeligt, og med Hensynsløshedens, Pirrelighedens og den bittre Satires skarpe Kanter.

Som Barn fik Elliot en Opdragelse og Undervisning, saaledes som den passede for en Søn af en af Englands mere fremragende Familier. Det skal paa dette Sted kun nævnes, at han i Aaret 1764, da han var 12 Aar gammel, blev sendt til Paris for under David Humes Auspicier at lære Fransk og „l'usage du monde". Han tilbragte her en Del af sin Læretid sammen med en Personlighed, der skulde komme til paa en endnu større Skueplads at udfolde store Evner og stærke Lidenskaber, nemlig Mirabeau. Senere opholdt han sig som et ungt Menneske paa 18 Aar igjen i nogen Tid i Paris, og hørte tilligemed sin ældre Broder Gilbert til Gjæsterne ved Madame du Deffands og Madame Geoffrins æsthetiske „petits soupers"; men den Indflydelse, dette havde paa hans Smag, svækkede ikke hans Selvfølelse som Englænder, han havde stedse høje Tanker om den engelske Litteraturs Fortrin fremfor den franske.

Ifølge et udpræget Hang til det Romantiske og Eventyrlige, som han synes at have arvet efter sin Moder, følte han snart Lyst til at vinde Krigerhæder, og da hans Haab om at faae et Officerspatent som Kapitain i den engelske Hær var slaaet fejl, træffe vi ham kort Tid efter som Rejsende i Wien og Warschau. Begge Steder ser det imidlertid ud, som om den smukke unge Englænder vilde have havt lettere ved at erobre Damehjerter end ved at opnaa en militær Stilling, saaledes som han ønskede den; først i Russernes Hær under Felttoget imod Tyrkerne Aar 1773 fandt han Lejlighed til at vise, hvilket ubetvingeligt Mod han besad, og til det Minde, han efterlod om sin Deltagelse i Kampene ved Donau, knyttede der sig Træk af eventyrlig

Raskhed. Men hans Krigerliv var hurtig endt. Hans var kjed af hans Omflakken, og han maatte vende for at bruge sine Evner i en helt anden Virksomh Aaret 1774 blev han, kun 22 Aar gammel, sendt so gelsk Gesandt til München. Dermed begynder hans matiske Løbebane, under hvilken han var Gesandt i M indtil Foraaret 1777, derpaa i Berlin indtil 1782 og benhavn fra 1782 til 1790.

Han havde nu betraadt en Vej, der syntes at ligge det Romantiske i hans Natur fjern, og Yttringer Breve vise, at det ikke var med et let Hjerte, han gik Det var i længere Tid hans bedste Glæde at lukk Øjne og drømme sig tilbage i den russiske Lejr ved Hvad han oplevede i München og Berlin skulde ik drage til at udvikle Livsglæde hos ham, thi Lykke han intet af Stederne.

München og Berlin, det var saa store Modsæt som vel kunde gives. Paa det første Sted traf El Regering og et Hof, der fuldstændig var gjennemtr Aanden fra Versailles, og syntes at gjøre sig det til gave, i det mindre at vise den samme Udulighed o delighed, hvorved Ludvig XV vanærede Frankrig, o rolig at see paa, at Nationen var nedsunken i Fat kras Overtro og Uvidenhed. Det var en kvalm Luft i for den energiske livfulde Elliot. Han søgte ogsaa sig løs fra dette Liv og at finde en Virksomhed, so tiltalte ham, ved at bede Regeringen om Tilladelse til som Frivillig med i den amerikanske Krig; men d afslaaet ham. Gesandtskabsforretningerne i München var ikjøbet i disse Aar meget ubetydelige; kun en enke blev det ham muligt at vise, hvorledes den hurtige ra slutning var hans Element. Da han saaledes engang en Forhandling med den bayerske Regering havde M om, at Ministrene lode sig paavirke af Hensyn til Ø vægrede han sig uden videre ved at underhandle me ilede til Churfyrsten og forstod under en Samtale ponere ham til at følge en Politik, der var stik imo

strenes Ønske. En anden Gang gav et Tordenvejr ham Lejlighed til at vække Opmærksomhed. Under et voldsomt Uvejr slog Lynilden ned i en Landsby tæt ved Slottet Nymphenburg, hvor Hoffet dengang opholdt sig. Medens Hoffolkene kun med Skræk tænkte paa, at den næste Lynstraale maaske vilde slaa ned i Slottet, ilede Elliot ud og skyndte sig afsted til Landsbyen uden at bekymre sig om Uvejret. Da han kom derhen, fandt han Bønderne grebne af panisk Rædsel; men han søgte strax at sætte Mod i dem, og gav sig til at hjælpe Beboerne i det brændende Hus, medens han tillige tømte sin Pung, hvori der var 10—15 Guineer, i Haanden paa en af de Brandlidte.

De Forhold, der mødte Elliot i Berlin, vare himmelvidt forskjellige fra de bayerske. Han fik her at gjøre med Datidens store Statsmand Frederik „den Eneste“, som netop dengang stod paa sin Navnkundigheds Højdepunkt, og hvis Genialitet var ligesaa beundret af Europas andre Statsmænd, som hans politiske Troløshed var frygtet af dem. Hvor interessant maatte ikke en diplomatisk Virksomhed i en saadan Konges Hovedstad være? Ovenikjøbet nærede Elliot med sine krigerske Tilbøjeligheder en levende Beundring for Frederik II som den store Feltherre. Det lader heller ikke til, at han har følt sig trykket ved, hvad der ellers i hin Tid vakte engelske Rejsendes Anstød, naar de besøgte Preussen, nemlig den umaadelige Monotoni, den despotiske Regering og det militære Snørliv, hvori Frederik II havde spændt sine Undersaatter, og som bragte en Englænder til at sammenligne Preussen med et uhyre Fængsel, i hvis Midte den store Fangevogter sad, beskjæftiget med at passe paa sine Fanger. Var der end i det Hele taget stille og kjedeligt i Berlin og Potsdam, og vare marscherende Soldater end det mest oplivende Element paa Gaderne i disse Stæder, saa fandt Elliot dog Kredse, hvori han følte sig hyggelig og vel tilmode, navnlig hos Frederik II's Broder, den højt begavede Prinds Henrik, og en Forelskelse i en ung preussisk Dame, med hvem han blev gift, kastede en Tid et poetisk Skjær over hans Liv. Men dog endte hans Berlinerophold kun lidet glædeligt.

Allerede hans officielle Stilling som Gesandt havde sine Skyggesider. Samtidig med at hans engelske Hjerte blødte ved at høre om de Ulykker og Nederlag, hvormed hans Fædreland blev hjemsøgt under den nordamerikanske Frihedskrig, maatte det harme ham at mærke Frederik II's fjendtlige Stemning imod England, og hvor stærkt han glædede sig over dets Modgang. Bidsk, som Frederik II var, naar han vilde En tillivs, skaanede han ikke Elliot for personlig at høre Haan og Spydigheder over Englænderne. Navnlig plagede han ham ved at rette nærgaaende Spørgsmaal til ham. Flere Gange fik han imidlertid Svar paa Tiltale, thi Elliot var ikke værgeløs ligeoverfor sligt. Allerede fra hans første Ungdom havde hans Omgivelser maattet mærke, hvor let et skarpt Svar fløj over hans Læber, og denne Evne svigtede ham ikke ligeover for den spydige Konge. Da saaledes Frederik II for at haane den engelske Regering, havde sendt en Gesandt til London, som havde et meget slet Rygte, og han en Dag drillende spurgte Elliot: Hvad siger man i London om min Gesandt, gav Elliot, idet han gjorde et meget dybt Buk, det korte men knusende Svar: *Digne représentant de Votre Majesté.* En anden Gang, da der var kommet Efterretning om, at Hyder Ali i Ostindien havde gjort et ødelæggende Angreb paa de engelske Besiddelser, sagde Frederik II: *Mr. Elliot, qui est ce Hyder Ali, qui sait si bien arranger vos affaires aux Indes?*; men Elliot svarede rolig: „*Sire, c'est un vieux despote qui a beaucoup pillé ses voisins mais qui, Dieu merci, commence à radoter*“. Med Grund kunde han i Anledning af dette Svar sige til En, hvem han fortalte det: Det var en Hævn, som Satan kunde have misundt mig.

Hvor pinligt end Forholdet til Frederik II tidt maatte være ham, havde en Kamp, hvori han kunde vinde slige Sejre, tillige sin pikante Side, og det var heller ikke hans politiske Stilling som Gesandt saa meget som hans private Forhold, der nagede ham. Han havde altid været en slet Husholder, og hans Pengeforhold kom efterhaanden i en fuldstændig Uorden; men, hvad der var det værste, hans

Ægteskab var ulykkeligt. Det havde kun varet faa Aar, førend han mærkede, at der ingen dybere Sympathi eller fælles aandelige Interesser var imellem ham og hans Hustru. Forholdet imellem dem blev meget køligt, ja man begyndte endog at tale om Skilsmisse. Netop paa denne Tid indtraf en ny vigtig Begivenhed i Elliots Liv; han blev afskediget fra sin Stilling som Gesandt, da Ministeriet North i Foraaret 1782 blev afløst af det Rockinghamske Ministerium. Grunden hertil laa i Elliots egen Færd. Han havde ved at byde Frederik II Spidsen grundig vakt dennes Forbittrelse imod sig, og uagtet det ikke lader til, som om Frederik II havde stillet nogen Fordring om, at han skulde kaldes tilbage, maatte det dog forekomme den daværende engelske Regering, der helst vilde staa paa en god Fod med Preussen, at være klogest ikke at lade sig repræsentere i Berlin ved en Udsending, der her saalidt var en grata persona. Men nok saa meget laa Grunden til Afskedigelsen maaske i, at Elliots skarpe Tunge ogsaa havde fornærmet selve de daværende engelske Ministre. At slaa rask til, hvad enten det var med Ord eller Handling, havde han altid følt sig oplagt til; men dette havde den Skyggeside, at han blev hensynsløs, skaanselløs og uforsigtig. Han kom derved jævnlig til at saare Andre. Der havde f. Ex., som en af hans Venner skrev til ham, næppe været Grund for ham til, da han forlod München, at gjøre Afskedsbesøg rundt omkring hos forskjellige Familier for at fortælle dem, at den Dag, da han skulde rejse bort derfra, var den lykkeligste i hans Liv. Under hans Ophold i Berlin havde den engelske Udenrigsminister for det nordlige Departement, Lord Suffolk, fundet sig opfordret til at bede ham om at „*abstain from vivacities of language*“ og til at vogte paa Sproget i sine Depecher, der ikke sjælden ved deres Udtryk vakte Georg IIIs Mishag. Ogsaa bade hans Slægtninge ham idelig om at være forsigtig i sine Udtalelser, da det var en bekjendt Sag, at han yttrede sig om Forhold og Personer hjemme uden at tænke paa, med hvem han talte, og at han jævnlig for Englændere, der besøgte ham i Berlin, paa den hen-

synsløseste Maade brød Staven over forskjellige indflydelsesrige engelske Statsmænd. Men dette synes kun lidet at have frugtet, og da Fox og hans politiske Venner kom til Roret i 1782, følte de ikke Lyst til at beholde en Gesandt paa en saa vigtig Post, om hvem de vidste, at han havde hudflettet dem paa det ubarmhjertigste. Det var altsaa en Slags Unaade, som ramte Elliot; men han slap dog for at ligge længe ledig, hvad der i hans oekonomiske Stilling vilde have været meget misligt; Ministeriet Shelburne, der allerede i Juli 1782 fulgte efter det Rockinghamske, ansatte ham i Septbr. 1782 som Gesandt i Kjøbenhavn.

Hermed komme vi til det Afsnit af hans Liv, som nærmest har Interesse for os; men inden hans Virksomhed i den nye Stilling ret kunde begynde, krævede private Forhold hans spændte Opmærksomhed og bragte ham til et energisk Skridt, der i høj Grad charakteriserer ham. Han havde maattet rejse alene til Kjøbenhavn, da hans Hustru erklærede det for umuligt for hende at foretage den besværlige Rejse fra Berlin hertil, førend det blev Foraar; men da saa denne Tid kom, mødte der ny Modstand fra hendes Side, og Elliot fik et Brev fra hende, hvori hun bestemt afslog at rejse og tillige overvældede ham med grove Beskyldninger. Paa samme Tid fik han ad forskjellige Veje Underretning om, at hun ikke var ham tro, at en Fætter af hende, en Baron Kniphausen, der var „*beau comme Apollon*“, var hendes Elsker, at denne blot arbejdede paa at faa hans Ægteskab med hende opløst, og at han saa skjævt til hans lille Datter, fordi han betragtede hende som den væsenligste Hindring for at han kunde naa sit Maal. Det var Elliot klart, at det var denne Baron, som var den virkelige Forfatter til det omineuse Brev, han havde faaet fra sin Hustru, og han var heller ikke i Tvivl om, at han ikke længere kunde lade sit Barn være i hendes, det vil sige i Baronens Magt. Uden altsaa at søge Tilladelse til at forlade sin Post, skyndte han sig hemmelig bort fra Kjøbenhavn og ilede til Berlin. Da han kom dertil, var hans Hustru tilfældigvis i Aftenselskab, og Elliot kunde strax føre Datteren bort,

uden at det blev bemærket. Mindre end 12 Timer efterat han var kommen til Berlin, var den lille Pige under paalidelig Ledsagelse paa Vejen til Kjøbenhavn. Elliot satte sig tillige i Besiddelse af sin Hustrus Breve, som gave ham fuld Bekræftelse paa hans Mistanke om Forholdet mellem hende og Fætteren; han tilskrev denne et Brev, hvori han udtalte sit Ønske om at faa Lejlighed til at „straffe ham efter Fortjeneste“, og derpaa skyndte han sig tilbage til sin Post i Kjøbenhavn. Men det var ikke hans Agt at lade Sagen være endt hermed. Nu da han havde bragt Datteren i Sikkerhed, bad han sin Regering om Tilladelse til at foretage en Rejse til Berlin „*for the arrangement of his affairs*“, med andre Ord for at faa tugtet Kniphausen og blive formelig skilt fra sin Hustru. Kniphausen, som havde vakt almindelig Uvillie imod sig, var imidlertid rejst til Mecklenburg, hvor han holdt sig skjult; men Elliot opdagede hans Opholdssted, og trængte ind til ham, væbnet baade med Sabel og Pistoler og med en tyk Stok i Haanden. Han krævede strax Satisfaktion af Kniphausen, og da han ikke fik den, blev han ude af sig selv af Raseri, og slog sin Stok, saa tyk den var, itu paa sin Fjendes Skuldre. Nu var en Duel uundgaaelig, hvor nødig Baronen end vilde til den, og den fandt omsider Sted i Begyndelsen af Juli. Kniphausen viste sig ynkelig til det sidste; han gjorde hvad han kunde, for at Duellen skulde blive saa lidet farlig som muligt, og efterat de havde vexlet et Par Kugler, erklærede han, at naar En af dem blev saaret, var han villig til at gjøre Elliot en skriftlig Undskyldning. Dermed var Elliot tilfreds. Da Kniphausens tredie Kugle strejfede hans ene Hofte ganske let, fyrede han sin Pistol af i Luften, og modtog derpaa en Skrivelse af sin Modstander, som heri beklagede „*d'avoir eu des tors envers lui*“ og gjorde ham sin Undskyldning derfor. Dermed var Sagen endt, efter Alles Mening til Ære for Elliot. Naturligvis var det forbi med hans Ægteskab; han benyttede ogsaa sit Ophold i Berlin til at faa det hævet.

Efter disse stormfulde Scener trængte han til Ro, og det stille Liv, han kunde føre i Kjøbenhavn, var ham vel-

gjørende; Stadens venlige Omgivelser forekom ham yndige i Modsætning til den sandede Brandenburgske Slette, han havde forladt, og da han i Sommeren 1783 tog sit Ophold paa det smukke Landsted Christiansholm ved Strandvejen, var det ham, som om han var kommen til „*a haven of peace to a shipwrecked mariner*“. Ogsaa følte han sig meget tiltalt ved den Modtagelse, han fandt i flere af de fornemste Familier, navnlig hos Schimmelmanns og Reventlows, og snart efter i A. P. Bernstorffs Hus. Der udviklede sig igjennem fælles æsthetiske Interesser et Samliv, som iblandt andet fremkaldte en livlig Correspondence imellem Grevinde Bernstorff og Elliot, da han i Aaret 1785 i nogen Tid opholdt sig i sit Fædreland*). Selv da Elliot senere tørnede stærkt sammen med A. P. Bernstorff, ser man ham i sine Breve til denne mindes hans Hustrus Venskab med Varme**).

Det var i Slutningen af Juliane Maries og Guldbergs Styrelsestid, at Elliots diplomatiske Virksomhed begyndte i Kjøbenhavn. Han havde kun været her kort Tid, førend han mærkede, at der var en stærk Opposition imod Regeringen, og allerede d. 14de April 1784 blev han Vidne til den bekjendte Regeringsforandring, der bragte Kronprinds Frederik i Spidsen for Regeringen med A. P. Bernstorff og Schack-

*) Se det charakteristiske, halvt engelske, halvt franske Brev fra Grevinde Bernstorff, som Lady Minto anfører S. 294—95.

**) I et Brev fra Gøteborg af 6te Oktbr. 1788, hvori han truer Danmark med Krig og tydelig insinuerer, at Bernstorff har ført ham bag Lyset ved „*une politique artificieuse et fausse*“, tilføjer han dog: „*je vous supplie de présenter mes plus sincéres hommages à Madame de Bernsdorff, et de lui dire que je ne cesserai jamais de lui estre devoué. Je me flatte qu' Elle me rend à présent justice.*“ I et andet Brev fra Gøteborg af 10de Novbr. sender han Bernstorff Afskrift af et Par lettres secretes, som han havde tilskrevet Kronprinds Frederik og Prinds Carl af Hessen og tilføjer da: „*Si Votre Excellence les approuve je serai charmé qu' Elle les laisse lire à la comtesse Bernsdorff et au comte Schimmelmann sous le sceau de secret. Je suis jaloux d'être connu de ceux que j'aime et que j'estime*“. Disse Breve findes i Udenrigsministeriets Archiv i Pakke Nr. 1 Om Dansk Felttog i Sverige 1788—89.

Rathlou som sine nærmeste Raadgivere. Disse Forholds Udvikling fulgte han med stor Deltagelse. Som Frederik II's personlige Uven havde han havt Mistillid til Juliane Maries Styrelse, thi det var ingen Hemmelighed, at hun nærede stor Hengivenhed og Beundring for den preussiske Konge, hvem Elliot endog ansaa for at være det danske Kabinets „deus ex machina". Ved Regeringsforandringen tilfaldt derimod de udenrigske Sagers Ledelse A. P. Bernstorff, som vitterlig for $3^1/_2$ Aar siden havde maattet vige sin Plads, fordi han havde for stor Sympathi for England; og ligesom andre Diplomater*) mente, at den engelske Indflydelse nu vilde blive meget stor i Kjøbenhavn, saaledes smigrede Elliot sig med Haabet om det samme. Om Kronprindsen selv havde han gode Tanker, fordi han var Søn af en engelsk Prindsesse, han roste hans *„noble and easy carriage"*, og fandt, at han lignede sine engelske Slægtninge. Det synes endog efter Lady Mintos Skildring, som om Elliot har vidst, hvad der var igjærde, inden Regeringsforandringen fandt Sted. Iblandt andet fortæller hun, at Bernstorff havde meddelt ham Planen om at bruge Kronprindsen til at styrte Juliane Marie, hvad der i saa Fald maa være sket skriftlig, da Bernstorff først kom til Kjøbenhavn, efterat Forandringen havde fundet Sted. Lady Minto meddeler overhovedet flere Smaatræk til denne Begivenheds Historie, som fortjene at stilles sammen med vore egne Efterretninger derom. Særlig mærkeligt er det at se, at Elliots Interesse for Planen gik saavidt, at han uden nogen Fuldmagt fra sin Regering bad en af Kronprindsens Fortrolige, der talte med ham om den paatænkte Forandring, sige til sin unge Herre, at han var rede til at træde aabent op til hans Forsvar, hvis Modpartiet vilde prøve paa at forsvare sig ved voldsomme Midler. Da der netop laa nogle engelske Skibe paa Kjøbenhavns Rhed, haabede han i deres Mandskab at kunne finde god Hjælp til en saadan Optræden. Der er efter hele Elliots Personlighed

*) Depesche fra den svenske Kommissionssekretær v. Scheven til Gustav III af 10de Juni 1784 (i det svenske Rigsarchiv).

ingen Tvivl om, at han vilde have holdt Ord; men heldigvis behøvedes det ikke; det vilde unægtelig ogsaa have været et eget Optrin i den diplomatiske Historie. De nærmest følgende Aar gik rolig for Elliot; noget stort politisk Spørgsmaal havde han ikke at forhandle, det vigtigste var en Plan til et Ægteskab imellem Kronprinds Frederik og en engelsk Prindsesse, en Sag, hvorfor han synes at have interesseret sig meget, men som dog ikke blev til Noget, da den mødte Hindringer hos den engelske Regering*). Men medens det var Elliots Ønske, at Danmark-Norge vilde slutte sig nøje til Englands Fane, udviklede Forholdene sig snart paa en saadan Maade, at han maatte komme til at støde alvorlig sammen med Regeringen i Kjøbenhavn, da denne nemlig optraadte imod Gustav III under hans Krig med Rusland 1788.

I den nærmeste Tid, førend dette Sammenstød begyndte, havde Elliots personlige Forhold til det svenske Gesandtskab i Kjøbenhavn ingenlunde været godt. Han følte sig fornærmet ved, at Chefen for dette, Baron Sprengtporten var bleven gjort til Ambassadør af Gustav III og derfor ifølge den almindelige diplomatiske Etiquette nød større Æresbevisninger end de andre Magters Gesandter, der ikke havde saa høj Rang. Sin Uvillie viste han paa en for det svenske Ge-

*) Lady Minto taler ikke herom; men i den Bülowske Manuskriptsamling i Sorø Pakke 68 II og imellem Schack-Rathlous efterladte Papirer, der opbevares paa Ravnholt i Fyen, findes flere Breve derom imellem Elliot, Johan Bülow og Schack-Rathlou. I et af disse Breve af 29/8 1785 skriver Elliot som dengang opholdt sig en kort Tid i London, til Schack-Rathlou: „*Je suis reellement attaché à Votre pays, j'aime mieux être au Danemarc qu'à toute autre cour*". I et andet Brev til Samme dateret London 3/10 1785 hedder det: „*On me scoupçonne un peu ici d'être fort partial en parlant de la belle Zelande. Il est vrai, que je ne scaurois disconvenir, que les bontés de mes amis pour moi n'ont pas été sans effet et que je suis partisan trop zelé de leur pays pour ne pas contredire avec chaleur à toutes les faussetés que plusieurs voyageurs etrangers ont repandu en Europe relativement à Copenhague*". Med Hensyn til Ægteskabssagen jvfr. ogsaa et Brev fra

sandtskab følelig Maade*). Men dette blev naturligvis betydningsløst, da den engelske Regering netop nu nærmede sig Sverige. Fjendtligsindet som den paa denne Tid var imod Rusland, ønskede den Intet hellere end at hindre dette fra de Udvidelser, som det truede med at vinde paa Tyrkiets Bekostning. Da Gustav III derfor under sit Ophold i Kjøbenhavn i Efteraaret 1787 lod sin Kabinetssekretær v. Asp tale til Elliot om, hvorvidt England vilde staa ham bi i hans Planer om at stække Vingerne paa Rusland, udtalte Elliot sig med stor Iver for en Forbindelse imellem England, Danmark og Sverige, der da tillige skulde slutte sig sammen med Preussen og med forenede Kræfter tæmme Ruslands Erobringslyst**). Elliot, som selv tidligere havde kæmpet i den russiske Hær imod Tyrkerne, havde aabenbart nu Ordre til at modarbejde Rusland, hvad han gjorde med Lidenskab, og ligesom hans Udtalelser til v. Asp bidroge til at Gustav III haabede paa at kunne faa Støtte hos England, hvis han brød med Catharina II, saaledes ser det ogsaa ud, som om Elliot i den nærmest følgende Tid har arbejdet paa at drage Danmark-Norge bort fra Rusland. Men dels ansaa den dansk-norske Regering sig for bunden ved Alliancen af 1773, dels satte den endnu Pris paa denne som et godt Værn for sig selv, og det synes derfor, som om A. P. Bernstorff og Elliot allerede nu begyndte at komme paa en spændt Fod med hinanden***). Endnu stærkere fik Elliot Lejlighed til at

Dorothea Biehl til Bülov af 19/1 1786 (Manuskriptsaml. i Sorø Pakke 47).

*) Se flere af Sprengtportens Depescher fra Slutningen af 1787 og Begyndelsen af 1788. Ved Siden af Sprengtporten, men med lavere Rang fungerede D'Albedyhll som Gesandt.

**) Gejer: Gustaf III's efterlemnade papper 3die del. 2 afd. S. 204—206.

***) Se Depesche fra den danske Chargé d'aff. i London Schönborn af 8de April og Bernstorffs Svar herpaa af 23de April 1788. I dette klager Bernstorff over, hvorledes Elliot bidrager til at „*brouiller les affaires. Je m'en plaindrois*, skriver han, *davantage si sa santé absolument derangée n'influoit sur son humeur*". Han er derfor mere tilbøjelig til at føle Medlidenhed med Elliot end Vrede imod ham.

modarbejde Rusland, da Catharina II i Sommeren 1788 opfordrede den dansk-norske Regering til at yde hende den Hjælp, som hun ifølge Traktaten af 1773 havde Ret til at kræve.

Om de Begivenheder, der nu fulgte, Elliots Rejse til Sverige i Slutningen af September og hans Mægling imellem de skandinaviske Riger, har Lady Minto meddelt adskillige Træk, væsentlig hentede fra Elliots Breve og Depescher og hvoraf flere ere i høj Grad charakteristiske. Elliot viser sig her stedse i et meget smukt Lys; men hvor meget man end maa indrømme, at han handlede med stor Energi, at han hjalp Gustav III ud af en farlig Forlegenhed, og at han ene lod sig lede af Iver for at skaffe Fred imellem Danmark-Norge og Sverige, kan man dog næppe fuldstændig stole paa den Fremstilling, der er givet efter hans Papirer*). Man kan ikke værge sig imod Indtrykket af en vel stor Selvfølelse i Elliots Syn paa, hvad han udrettede, naar han f. Ex. i et Brev skildrer Gustav III's Stilling som fuldstændig haabløs, da han den 29de Septbr. traf ham i Carlstad, naar han fremhæver, hvorledes Gustav III sammenlignede sin Stilling med Jakob II's, dengang denne var bleven nødt til at flygte fra England og opgive sit Rige, men hvorledes han da selv tillidsfuldt udbrød: „*Sire, pretez moi votre couronne je vous la rendrai avec lustre*“, eller naar han udtaler, at det ene skyldtes hans egen djærve Optræden, at Sverige ikke blev udsat for at blive delt imellem Danmark og Rusland, en Fare, som kun en heldig Krig fra fremmede Magters Side bag efter kunde have fjernet. En saadan Fare existerede i Virkeligheden ikke; i det mindste er det en Kjendsgjerning, at den danske Regering slet ikke ønskede nogen Formindskelse af Sveriges Landomraade**).

*) En enkelt positiv Fejl begaar Lady Minto ved at lade Elliot paa sin Rejse komme til Stockholm.

**) I min S. 679 anførte Afhandling om Danmarks Politik under den svensk-russiske Krig 1788—90 p. 59—60 har jeg anført Beviser herfor. Det stemmer godt hermed, naar den svenske Gesandt d'Albedyhll i et Brev af 27de November 1788 til Kabinetssekretæren v. Asp (i det svenske Rigsarchiv) omtaler en Samtale, han havde havt med Bernstorff, hvori denne havde fremhævet, at det

Men Elliot bedømte i det Hele den danske Politik under disse Forhold skjævt.

Det hedder saaledes hos Lady Minto (S. 303) at Danmark under de Forhandlinger, der gik forud for Konflikten *„never gave the slightest intimation of those articles in the treaty of 1773 by which she was bound to lend military aid to Russia if attacked in the north, and this concealment gave rise to a charge of treachery which was subsequently brought by the king of Sweden against the Prince Royal, and with some semblance of justice.“* Vistnok er det muligt, at Lady Minto her har brugt sin Kilde unøjagtigt; men man fristes dog til at antage, at det er Elliots Synsmaade, hun gjengiver. Det er derfor nødvendigt at afvise denne Beskyldning som uberettiget. Jeg har allerede andensteds*) fremhævet Vidnesbyrd om, at den dansk-norske Regering ikke havde ladet Gustav III være ubekjendt med, at den maatte hjælpe Rusland, hvis han angreb det, og jeg skal nu hertil føje, at det svenske Gesandtskabs Rapporter fra Kjøbenhavn til Gustav III vidne om det Samme**). D'Albedyhll betoner vistnok stærkt Danmarks Ulyst til at blande sig i Striden, og mener at det heller ikke har Evne til at udfolde nogen Kraft; men allerede først i Maj 1788 fremhæver han, at hvis Sverige angriber Rusland, indtræder Casus foederis for Danmark; han omtaler den 1ste Juni, at det er den almindelige Mening „härstädes“, at Gustav III vil være agresseur og at Danmark maa yde sin traktatmæssige Hjælp; og han gjør den 8de Juni opmærksom paa, at Bernstorff med Hensyn til den Holdning, Dan-

laa i Danmarks Interesse, at der blev sluttet Fred *„då det ej convenerar oss hvarken att ännu vidare upoffra oss för Ryssland, ehuruväl våre Tractater det medföra, eller at bidrage till Sveriges fall, som sent eller bittida skulle entrainera vårt eget ehuruväl icke alla torde tro oss antingen nog klöke at detta inse eller nog hederlige at emot Sverige hysa oegennyttiga tankar och föra ett uprickligt tungomål“*.

*) I min ovenfor anførte Afhandling S. 48 og 62.

**) Disse har jeg først i Efteraaret 1869 havt Lejlighed til at undersøge i det svenske Rigsarchiv.

mark vil indtage, siger det samme som hidtil. „*Blir E. Kgl. Maj agresseur*, skriver han, *då upfyllar Danmark sina bekanta förbindelser, både svagt och ogjerna, det förra emedan förmågan, det sednare emedan goda viljan fattas*“. Han raader stedse til ikke at blotte den norske Grændse. Heller ikke for andre Magter havde Regeringen i Kjøbenhavn skjult sine Forpligtelser. Den preussiske Gesandt Rhode fortalte i Junimaaned Sprengtporten, at den danske Regering havde opfordret Preussen til at mægle mellem Rusland og Sverige, da det truede med Krig „*uti hwilcket Danmark sågo sig tvungen ifall det utbrusto att i anseende till sine med Ryssland ägande förbindelser deltage.*“ *) Hvor lidt endelig selve Elliot var ubekjendt dermed, viser en Depesche fra d'Albedyhll af 20de Juli, hvori han udtrykkelig meddeler, at Bernstorff har sagt til Elliot, at „*Danmarks ägande förbindelser med Ryssland voro mycket vidstracktare än det i allmänhet syntes förmodas och af E. Kgl. M. förudsättes.*“ Ingen kan være i Tvivl om, at d'Albedyhll har dette fra Elliot. Noget blev ganske vist holdt skjult fra dansk-norsk Side, det var, i hvilket Omfang og paa hvilken Maade Traktaten forpligtede Danmark til at hjælpe Rusland; men derom havde Regeringen i Kjøbenhavn heller ikke Ret til at tale, da Traktaten var hemmelig**).

Ogsaa senere, da Elliot rejste over til Sverige for at mægle, skal Bernstorff efter Lady Mintos Fremstilling have „*acted a very insincere part*“ (S. 305); han skal under sine Samtaler med Elliot umiddelbart før dennes Afrejse have ført et Sprog, hvis Maadehold stod i stærk Strid med det norske Korpses Fremrykken i Sverige faa Dage efter (S. 310). At Lady Mintos Fremstilling her nøjagtig gjengiver Elliots Opfattelse, er klart af et andet Bidrag til Mæglingens Historie, der i den seneste Tid er fremkommet, nemlig i en

---

*) Depesche fra Sprengtporten af 26de Juni 1788.

**) Da derfor Sprengtporten i Slutningen af Juli bebrejdede Bernstorff, at han ikke tidligere havde talt om, hvorvidt Danmarks Forpligtelser gik, svarede Bernstorff, at han ikke havde havt Ret til at udtale sig om Traktatens hemmelige Artikler. (Depesche fra Sprengtporten af 31te Juli 1788).

Anmeldelse af min ovennævnte Afhandling, der er undertegnet J. H:s og findes i Nordisk Tidskrift för Politik, Ekonomi och Litteratur. Maj 1869. S. 305—13. Den sagkyndige Anmelder har her meddelt nogle Uddrag af Elliots Depecher, som han har undersøgt i Englands „Foreign Office“. Disse vise dels, at Elliot ansaa sig for bedragen af Bernstorff, dels indeholde de et nyt Vidnesbyrd om hans Mistanke imod den dansk-norske Regerings Hensigter, idet man ser, at han tiltrode den at hige efter at erobre Göteborg. Det fremhæves ogsaa i Anmeldelsen, at Elliot til Trods for sin Højagtelse for Bernstorffs Elskværdighed som Privatmand nærede Mistillid til ham som politisk Personlighed, og at han i den Henseende støttede sig til mange Aars Erfaring. Hvad nu for det første denne almindelige Dom angaar, da kan man vistnok, uden at træde Elliot for nær, slaa en Streg derover. Elliot er altfor stærkt et Stemningsmenneske og Skarphed et altfor gjennemgaaende Træk ved hans Domme om Andre, til at man kan lægge Vægt paa dem, naar de ikke støttes af andre Vidnesbyrd. Det er vel værdt, som et Bidrag til Forstaaelsen af hans forunderlig urolige Personlighed og det Upaalidelige ved hans Udtalelser at lægge Mærke til, hvorledes d'Albedyhll dømte om ham i Slutningen af 1787, da han af Gustav III havde faaet Befaling til at nærme sig til ham. Elliot, skriver han da til Gustav III, er en farlig Mand. Han har alle de Talenter, der formaa at opmuntre os til at vise ham Tiltro; men han gjengjælder denne saa slet, at jeg aldrig vilde driste mig til paa egen Haand at vise ham nogen. Han kan aldrig tie med Noget, som man betror ham. Derimod gjør han sig ikke den ringeste Samvittighed af at fordreje Sandheden, overdrive og endog opdigte, forsaavidt det kan passe med hans eget Syn paa Forholdene i Øjeblikket. Hans Lune skifter med hver Dag, og eftersom det forandrer sig, benytter han den Fortrolighed, der er vist ham, enten til Gavn eller til Skade for den, som har betroet ham Noget, idet han pynter derpaa efter eget Tykke. Ingen i hele corps diplomatique stoler paa ham. Til Nogle siger han, at han

af al Magt har arbejdet for Sverige, til Andre, at h
sin Evne har modarbejdet Eders Majestæts Planer. -
bedyhll fraraader derfor at vise ham nogen Tillid*).

Selv om nu ogsaa Adskilligt i dette lidet t
Billede sandsynligvis er fordrejet, og man ove
maa være varsom ligeoverfor Diplomaternes Udtale
hverandre, saa kan man dog ikke ganske vrage en D
netop i et vigtigt Øjeblik udtales som Motiv for ikk
Elliot Tillid. Ovenikjøbet er der fra de Begivenhed
hvormed vi have at gjøre, stærke Vidnesbyrd om
paafaldende Mangel paa Besindighed i sine Udtalelse
han i Sommeren 1788 talte med de svenske Di
brød han, som tidligere havde erklæret Schack-Rat
han elskede Danmark, fuldstændig Staven over de Da
da han i Begyndelsen af Oktober kom til Hovedkvar
det norske Korps for at forhandle om en Vaaben
talte han her med „Had, Foragt og Afsky“ om det
Folk***); og har han dømt skarpt om Bernstorff,
han talt endnu langt værre om Gustav III, hvem h
i det dansk-norske Hovedkvarter skildrede som „
diabolique“, der kunde falde paa at bruge Dolk
for at rydde Kronprinds Frederik eller Carl af H
vejen †). Hvad Vægt kan man lægge paa en Mands
der bruger en saa saftig Kolorit? Man fristes frem
at spørge, hvad det var for „mange Aars Erfari
skulde have lært Elliot, at Bernstorff manglede pol
lighed. Det var jo først efter April 1784, at de va
i nær Berøring med hinanden. Ogsaa fortjener d

*) Depesche af 23de November 1787.

**) Depesche fra d'Albedyhll af 13de Juli 1788.

***) Brev fra Carl af Hessen til Bernstorff af 9de Oktbr. 1
rigsministeriets Archiv).

†) Brev fra Johan Bülow til Bernstorff, dateret Kongelf
1788 (Manuskriptsamlingen i Sorø 85 A. 33), og fr
Sekretær i Udenrigsministeriet, til Bernstorff af 5te N
dateret Udevalla (i Udenrigsministeriets Archiv).

fremhæves i Modsætning til denne Dom, hvorledes andre Diplomater fra hin Tid have dømt om Bernstorff, baade Elliots egen gode Ven, den tydsk-østerrigske Gesandt Marquis d'Yves*), og de svenske Diplomater, som i Aarene førend Sammenstødet 1788 stedse i de stærkeste Udtryk tale om Bernstorffs Aabenhed, Redelighed og Mangel paa Lyst til at bruge Intriguer, og af hvem i det mindste den ene, nemlig d'Albedyhll, ogsaa senere med Varme har udtalt sin Højagtelse for Bernstorff**). Ja man fristes til at tro, at heller ikke Elliot før Begivenhederne i 1788 har anset dennes politiske Uærlighed for meget farlig. I det mindste ser man ham endnu i December 1787 fremhæve for d'Albedyhll, at omend Bernstorff viste sig temmelig forbeholden i sine Yttringer om Stillingen til Gustav III, saa var han dog den, man bedst kunde stole paa af de danske Statsmænd, da han var den samvittighedsfuldeste og paalideligste af dem***). Der maa utvivlsomt mere til for at fælde Bernstorff som politisk Charakter end en enkelt Udtalelse af Elliot, der formodentlig skriver sig fra en Tid, da de vare komne i Strid med hinanden. Hvad Hr. H:s anfører som Støtte for denne Dom af Elliots Depecher, er næppe istand til at give den Vægt.

Men for at komme til den egentlige Anklage fra Elliots Side, hvorvidt stod Bernstorffs Handlemaade i Strid med hans Udtalelser under hans sidste Samtaler med Elliot, inden denne rejste til Sverige? For det Første, hvad blev der sagt i disse Samtaler? Bernstorff har selv lagt stor Vægt paa dem, saaledes at han baade aflagde et Referat derom for Kongen i Statsraadet, og indgik med en formelig Forestilling i Anledning af dem†). Ifølge dette Referat fandt den første Samtale, hvorpaa man kan tænke, Sted den 16de

*) Geheime Hof- und Staatsgeschichte Dänemarks. Germanien 1790 S. 31 (*Er hält, was er verspricht, und verspricht daher nicht leicht* o. s. v.).

**) Recueil de mémoires etc. par d'Albedyhll tome I. (Stockholm 1798) S. 265—67.

***) Depesche fra d'Albedyhll af 20de Novbr. 1787.

†) Dette Aktstykke findes i Udenrigsministeriets Archiv.

Septbr. 1788. Elliot fremsatte det her som Englands og Preussens Fordring *„dass Dänemark jetzt keine weitere Schritte thun und die Friedens Unterhandlung dadurch nicht erschweren möge, im gegen(ge)setzten falle würde er durch eine oeffentliche Proclamation alle Schweden auffordern den Muth nicht fallen zu lassen, da sie der gewissen Unterstützung von England und Preussen sich getrösten konnten“*. Det kom derpaa til en temmelig skarp Forhandling, hvorunder Bernstorff erklærede *„dass Dänemark gewiss nichts mehr wünsche als den Frieden erhalten zu sehen: dass man aber die Erhaltung und Bestätigung desselben nicht von ihm sondern von den im Kriege begriffenen Höfen als an dem rechten Orte suchen müsse; dass seine bereits am 19 Aug.**) *seinem Alliirten - überlassene Truppen nicht mehr als die seinigen sondern als russische anzusehen seyen, dass nur ein Friede oder ein in Petersburg getroffener Waffenstilstand sie unthätig machen könne“*. Da Samtalen havde varet i nogen Tid, blev Elliot efter Bernstorffs Referat roligere, og han endte med blot at fremsætte *„die allgemeine Bitte, dass soviel möglich Dännemarks Maasregeln nicht übertrieben werden und weder den Plan Schweden von unserer Seite anzufallen noch eine zu grosse Furcht angefallen zu werden verrathen möchte. Ich versprach hiezu das meinige so viel möglich seyn würde beyzutragen, und Herr Elliot neue Instructionen erwarten zu wollen.“*

Den følgende Dag kom Elliot igjen til Bernstorff, men denne Gang sammen med den preussiske Gesandt Grev Rohde *„der den Abend vorher einen Courier von Berlin erhalten hatte“*. De udtalte da begge det Ønske *„dass Dänemarks Theilnehmung aufgeschoben werden möchte, fügten ebenso starke Versicherungen der Freundschaft so wohl für Dänemark als Russland in lebhaften Ausdrücken hinzu . . . . Ich antwortete,* skriver Bernstorff derom, *ohngefär auf gleiche Art als ich dem*

*) Paa denne Dag var den Deklaration udstedt, hvorved den dansk-norske Regering erklærede i Kraft af Traktaten af 1773 at ville stille en Del af sine Tropper og Skibe *„à la libre disposition de l'impératrice de Russie.“* (Eggers: Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Grafen A. P. v. Bernstorff. Aktstykke Nr. XXXIII).

*Hrrn Elliot gethan hatte und setzte hinzu, dass mein Bericht an Ihre Maj. von der gestrigen Unterredung und die darüber eben erhaltenen Befehle mich im Stande setzten Ihnen und Ihren Höfen im Namen des Königes zu antworten: dass Ihre Majestät mit einer wahren und aufrichtigen Vergnügung den Ernst sähe, mit welchem zwey Mächte, die sein ganzes Vertrauen besaszen, sich der Sache des Friedens, die auch die seinige wäre, annähmen, dass er dieselbe aus allen Kräften befördern und unterstützen würde, und dass wenn es gleich nicht in seiner Macht stände und auch nicht stehen könne, den an Russland bereits seit 4 Wochen überlassenen Truppen, solche suspensorische Vorschriften zu geben, die mit seiner bekannten Verbindung, mit allen seinen Erklärungen und mit der Natur der Sache streiten würden, so gäbe derselbe König sein Wort, dass alle Folgen seines Schrittes nicht allein den Frieden nicht aufhalten oder hindern sondern vielmehr befördern sollten, und hatte dieses in seiner letzten Erklärung**) *bereits hinreichend zu erkennen gegeben, da er dasselbe was so völlig wahr sey, selbst an Schweden zu(ge)sagt, dass nämlich Dännemark, so lange es bloss Hülfstruppen gäbe, kein anderes Interesse als eine schleunige Wiederherstellung des Friedens haben könne, da Russland sich bereits erklärt keine Eroberung machen zu wollen also nichts mit Dänemark zu theilen habe, dieses auch kein Recht zu Entschädigung in dem Traktat mit Russland von demselben erhalten. Hiemit schienen die Gesandten ziemlich zufrieden zu seyn. . . .* Samtalen var overhovedet endt ret venskabeligt, og Elliot havde ogsaa udtalt sig „*weit freundschaftlicher als vorher*“, da han om Aftenen tredie Gang kom til Bernstorff og sagde ham, at han nu stod i Begreb med at rejse over til den svenske Konge „*um den Punkt seiner Verhältnisse mit Frankreich aufzuklären und mit Gewissheit zu wissen, wie weit sie* (ɔ: England og Preussen) *auf ihn bauen könnten.*“

Med dette Referat stemmer, hvad Bernstorff ellers i Breve og Depescher har meddelt om Forhandlingerne. Allevegne paastaar han bestemt at have afslaaet Fordringen

*) Den ovenfor nævnte Deklaration af 19de Aug.

paa at standse det norske Korpses Fremrykken i Sverige, og at han kun har lovet ikke at ville gjøre flere Skridt i krigersk Retning, men at ville arbejde for at der blev sluttet Fred saasnart som muligt. Imidlertid Intet er almindeligere, end at Resultatet af en mundtlig Forhandling opfattes forskjellig af dem, der have ført den, og det vilde derfor i og for sig ikke kunne undre, om Elliot og Bernstorff ikke ganske havde det samme Indtryk af, hvad der var sagt. Undersøger man nu, hvad Elliot har meddelt om Samtalerne *), da fortæller han, at Bernstorff under Forhandlingen den 17de Septbr. efter hans og den preussiske Gesandts Begjæring lovede at sende et Ilbud til Prinds Carl af Hessen, der var Chef for det Korps som skulde rykke ind i Sverige, og til Kronprindsen, der som Frivillig opholdt sig ved dette Korps, for om muligt at formaa dem til for Øjeblikket at afholde sig fra alle Fjendtligheder imod Sverige, dog med Tilføjelse af, at han ikke vidste, om Prindsen vilde føje sig efter hans Ønske. Her er en Forskjel i Opfattelsen, der vanskelig kan bortraisonneres; men man kan dog næppe antage, at Bernstorff, som i sit Referat meddeler Statsraadet det officielle Svar, han i Kraft af en forudgaaende Statsraadsbeslutning har givet Elliot og Rhode, i Virkeligheden ikke havde afgivet dette men et andet, som stod i bestemt Strid dermed. Er det dog ikke langt rimeligere at tro paa en Misforstaaelse fra den modsatte Side**)? Der er saa meget mere Grund hertil, som Elliot selv et andet Sted fortæller***), at under hans sidste Samtale med Bernstorff havde denne flere Gange udtalt, at hele Hensigten med de norske Troppers Indtrængen i Sverige paa en saa vidt fremskreden Aarstid og i en saa ufrugtbar Egn var at gjøre en Demonstration, ved hvilken Danmark kunde anses for at have opfyldt, hvad der gjaldt for at være dets Pligt imod Rusland. Der er altsaa ikke mere Tale om noget Løfte fra Bernstorffs

*) I Anmeldelsen i Nordisk Tidskrift S. 310.

**) Det bør maaske ogsaa nævnes, at medens Bernstorffs Beretning er afgivet allerede den 19de Septbr., ere de Depescher, hvori Elliot taler om Forhandlingen, fra November.

***) Nordisk Tidskrift S. 311.

Side om at søge at hindre Indrykningen paa svensk Grund; Elliots Opfattelse af Bernstorffs Standpunkt stemmer her ikke ilde med dennes egne Ord derom.

Idet jeg altsaa maa fastholde, at man er uberettiget til at sigte Bernstorff for at have givet et falsk Referat af sine Samtaler med Elliot, bliver det næste Spørgsmaal, hvorvidt hans Ledelse af den dansk-norske Stats Politik i den nærmestfølgende Tid stemmede med hans Yttringer i disse Samtaler. Jeg har andensteds*) fremhævet, hvorledes han i det Hele søgte at lade Danmarks Deltagelse i Krigen blive saa ringe som vel muligt. Men efter hvad han havde hørt af Elliot og Rhode, maatte Ønsket derom blive endnu mere levende, og man ser ham derfor netop paa Grund af denne Forhandling foreslaa i Statsraadet som det, man havde at gjøre: „*Allezeit seiner bis jetzt beobachteten Mässigung nicht allein treu zu bleiben, sondern dieselbe wo möglich noch in ein helleres Licht zu stellen und nichts zu thun, woraus ein festgesetzter Plan Schweden zu unterdrücken, und von der jetzigen Unbesonnenheit des Königes Gebrauch machen zu wollen, beweisst werden könnte. Zwar die Einrückung des Auxiliair Corps in Schweden zu bewerkstelligen, da die Freundschaft von Russland, die Treue des gegebenen Wortes und die Ehre von Dännemark davon abhängt, aber keine besonders grosse Absicht, die doch ohne wesentlichen Vortheil für Dännemark bleiben würde, durch vieles Blut und durch grossen Aufwand zu erkauffen. Zwar mündlich in Schweden den Einwöhneren ihre wahre Lage, die wahren Verhältnisse und Ursache des Krieges vorzustellen, aber sich darüber aller schriftlichen und oeffentlichen Erklärungen, proclamationen und dergleichen zu enthalten. Bey der grossen Wahrscheinlichkeit des Friedens oder wenigstens eines Waffenstilstandes keine grosse Anstrengung weder zu Vertheidigungs Anstalten noch zu Angriffsplanen anzuwenden*“. Denne Forestilling blev approberet af Kongen; den viser forhaabentlig klart, hvor langt det var fra, at Bernstorff tænkte paa at handle imod sine Ord til Elliot.

*) Min ovennævnte Afhandling S. 59 f.

Det er fremdeles værdt at lægge Mærke til, hvorledes Bernstorff søgte at dæmpe Krigsiveren hos Carl af Hessen og Kronprindsen. Den sidstes militære Lidenskab var almindelig bekjendt, og Prindsen af Hessens hele Holdning tydede paa, at han drømte om at spille en Rolle som Hærfører. Bernstorff havde netop i de første Dage af August faaet et Brev fra Carl af Hessen, som heri udviklede, hvad der efter hans Sigende var Kronprindsens Synsmaade; derefter skulde Danmark, da det ikke kunde undgaa at tage Del i Krigen, gjøre det med sin hele Styrke, men saa ogsaa kræve store Subsidier af Rusland og *„en même tems la guarantie de provinces à conquerir et gagnées sur l'ennemi commun“* *). Hvis Kronprindsen virkelig har havt slige vidtgaaende Tanker, har han maattet opgive dem under Forhandlingerne i Statsraadet i Kjøbenhavn den 18de August, som han overværede, og hvor Bernstorff satte sin Mening igjennem, at der kun skulde ydes Rusland en mindre Hjælp, og at det stred imod Danmarks og Norges Tarv at gaa til det yderste imod Sverige. Men hvorledes Bernstorff dog endnu herefter nærede Ængstelse for, at Kronprindsen og Prindsen af Hessen skulde gaa for vidt, kan man se af et Brev fra ham til Schack-Rathlou **) af 16de September, hvori det iblandt Andet hedder:

---

*) Brev af 29de Juli 1788, hvortil Koncepten findes i den Soranske Manuskriptsamling 85 A. Nr. 11.

**) Dette Brev hører til den interessante Samling af Schack-Rathlous efterladte Papirer, som findes paa Ravnholt i Fyen, og som Pastor Crone i Herrested har den Fortjeneste for kort Tid siden at have lagt Mærke til. Imellem de Papirer af denne, som jeg ved Ejeren, Kammerherre Sehestedt Juuls Liberalitet har havt Lejlighed til at benytte, findes ogsaa en talrig Mængde Breve fra A. P. Bernstorff til Schack-Rathlou. De give et fyldigt Indtryk af, hvorledes disse to Mænd til Trods for den betydelige Meningsforskjel, der vitterlig var imellem dem om flere vigtige Sager, betragtede hinanden med Højagtelse og Tillid. Navnlig efter at Sch.-R. i 1788 var udtraadt af Statsraadet og havde taget stadigt Ophold paa Rathlousdal i Jylland, skrev Bernstorff ham idelig til, naar vigtige Spørgsmaal satte hans Sind i Bevægelse, og for-

„J'avoue que le voyage du Prince Royal en Norvege et l'ardeur militaire de ce prince est tout ce qui me tourmente le plus. Votre Excellence sent ce que je dois penser à cet egard, mais le coeur d'autres n'est pas entre mes mains et je le crois même de mon devoir à derober mes inquietudes au public et même au cercle dans lequel je vis". Derpaa fortæller han om Englands og Preussens Iver for at forhindre Danmarks Deltagelse i Kampen og tilføjer da: *„Rien n'a été plus difficile que de les arreter: je me flatte d'y avoir reussi en partie, mais il a fallu et il faut encore des menagements certains pour cet effet, et je ne suis pas toujours bien secondé pour reussir"*. Efter Samtalerne med Elliot og Rhode maatte det selvfølgelig blive særlig vigtigt for Bernstorff at dæmpe Krigsiveren hos Prindserne, og han skrev dem derfor gjentagne Gange til netop i dette Øjemed. I flere Breve til Kronprindsen hævder han saaledes Nødvendigheden af at tage Hensyn til England og Preussen. *„Je ne parle pas*, skriver han blandt Andet*), *contre une entrée de nos troupes en general, mais contre tout plan etendu et surtout contre des preparatifs si ruineux pour le pays"*. Faa Dage efter hedder det endnu mere indtrængende, at der er *„necessité absolue* for at *mettre le plus grand menagement à nos preparatifs en Danemarc. Le bien evident de l'état doit l'emporter sur toute autre consideration"***). Men mest uforbeholdent udtaler han sig dog i sine Breve til Carl af Hessen, der som Chef for den paatænkte Expedition var ansvarlig for, at denne ikke fik et større Omfang, end der var paatænkt. Det er utvivlsomt bestemte Ord, naar han den 16de Septbr.***) skriver til Prindsen: *„J'ose faire la priere instante à Votre Altesse de ne pas agrandir nos plans et de ne pas presser ceux qui suppo-*

---

talte ham med den største Fortrolighed, hvorledes han opfattede dem.

*) Brev af 18de Septbr. (Udenrigsministeriets Archiv.)

**) Brev fra en af de sidste Dage i Septbr. (smstds). Smlgn Brevet af 27de Septbr. i den Soranske Manuskriptsamling 85 A. 127.

***) Udenrigsministeriets Archiv.

sent que nous avons une guerre ouverte avec la Suède). Je me flatte encore que nous n'en aurons pas, et nos forces ne suffisent absolument point à des mesures trop etendues, mais outre cette consideration qui cependant est très decisive, le Danemarc est certainement exposé à un fort grand danger, si on avoit la moindre defiance dans la verité de nos assertions que la paix est le but de nos mesures. Ce n'est que par la que je desarme les cours d'Angleterre et de Berlin. Le plus grand menagement est necessaire et mon devoir et ma conscience me forcent de m'opposer absolument à tout ce qui y contrediroit*". Ganske overensstemmende hermed hedder det i ét Brev af 30te Septbr.: „*Nous n'avons aucun moyen de prevenir des discussions avec les cours de Berlin et de Londres que par une moderation parfaite et de nos vues et de nos operations militaires. Nous pouvons defendre la mesure d'entrer en Suede par notre devoir, notre honneur et même par la que cela doit faciliter aux mediateurs le succes pres du roi de Suede, mais je suis entierement persuadé que nous n'osons pas aller au dela et que ce seroit aussi peine et depenses perdues puisque cela ne nous procurera rien à la paix et cette consideration est si forte qu'elle me paroit decisive. Mon devoir me force par consequent d'estre dans ce moment de l'opinion que même une entreprise sur Gothenbourg ne seroit plus de saison malgré tous ses cotés d'ailleurs si avantageux et si evidents*".

Hvorlidt Bernstorff i denne Tid gjorde sig store Forventninger om, hvad der skulde kunne udrettes ved Expeditionen, ser man maaske tydeligst af et Brev fra ham til Schack-Rathlou af 20de Septbr. Her skriver han nemlig: „*Je doute que nos trouppes pourront entrer en Suede avant le 1r Octobre . . . Nos succes, s'ils existent seront toujours plus brillants qu'utiles. Le grand but, celui de degager la Russie*

*) Det maa erindres, at naar den dansk-norske Regering kun holdt sig til at staa Rusland bi med et ved en defensiv Traktat fastsat Auxiliærkorps, kunde den efter de Tiders Folkeret gjøre Paastand paa ikke at blive betragtet af Sverige som krigførende Magt.

est déjà obtenue". Giver Alt dette ikke et fyldigt Indtryk af det store Maadehold i Bernstorffs Synsmaade, og af at han med Grund kunde tro ikke at handle i Strid med sine Udtalelser til Elliot og Rhode?

Det er endelig klart, at Elliot selv i Begyndelsen ikke undrede eller forargede sig over det norske Korpses Indrykken i Sverige. De Breve, han efter at have opsøgt Gustav III i Sverige og faaet ham til at modtage den engelsk-preussiske Mægling, tilskrev baade Bernstorff og Prindsen af Hessen*), indeholde ikke et Ord, der tyder paa nogen Harme derover. Han er endog villig til at indrømme Prindsen at maatte holde en Landstrækning i Sverige besat og skriver i en meget venskabelig Tone: „*Si je puis obtenir du roi de Suede d'accorder les memes avantages aux troupes de Votre Altesse pendant la durée de l'armistice que l'imperatrice auroit eu raison d'attendre par des victoires et par l'effusion du sang, l'armee de Votre Altesse aura parfaitement rempli sa tache et n'aura pas moins contribué à soutenir les interets de la Russie que par des combats. Ainsi Monsgr. permettez que je vous demande vos conditions*". Men herpaa fik han et Svar, der overraskede ham. Prindsen bad ham nemlig ikke blot om at oversende et Brev til Bernstorff, hvori Vaabenstilstandsspørgsmaalets Afgjørelse henstilledes til Regeringen i Kjøbenhavn, men skrev tillige til ham, at, da han allerede havde ladet Göteborg opfordre til Overgivelse, tillod „*l'honneur des armes du roi*" ham ikke at træde tilbage derfra, og han maatte derfor kræve, at Byen overgav sig, hvis den ikke vilde udsætte sig for en Storm**). Carl af Hessen var i dette Øjeblik saa langt fra at indse Nødvendigheden af at gjøre Holdt, at han endnu i et Brev til Bernstorff dateret Ström d. 5te Oktbr. spørger, om hvor han skal marschere hen, naar han havde indtaget Göte-

*) af 1ste Oktbr. (Udenrigsm. Archiv) og 30te Septbr. (Soranske Manuskriptsamling 85 A. 22).

**) Breve af 1ste Oktbr., hvoraf Afskrifter findes i den Soranske Manuskriptsamling 85 A. 23 og 24.

borg, eller om politiske Hensyn gjorde det nødvei
ham ikke at trænge videre frem fra denne Stad*)
rede den 30te Septbr. havde Bernstorff, som vi oven
set, tilskrevet ham, at han ikke maatte angribe G
men dette Brev synes han uheldigvis ikke endnu
modtaget.

Det var Prindsen af Hessens paatænkte Ang
Göteborg, der først ret vakte Elliots Forbittrelse
dansk-norske Regering. Han saa deri et Vidnesb
at den nærede farlige Planer mod Sveriges Integı
medens han beslutter selv at deltage i Forsvaret
truede Stad og opmuntrer baade dennes Indbyg
Gustav III ved Udsigten til Englands og Preussen
bliver han særlig opbragt paa Bernstorff som den, d
talt om Danmarks fredelige Ønsker og dog havt
gerske Tanker. Vistnok er der al Sandsynlighed for
dansk-norske Regering, da den ikke kunde holde si
for Krigen, oprindelig har anset det for held
det norske Korps ogsaa kunde naa til at besætte C
ikke blot for at faa gode Vinterkvarterer, men end
for at bringe Gustav III i en saadan Forlegenhed,
nødtes til at slutte Fred; jo vanskeligere hans
blev, desto mere kunde man ogsaa haabe, at Sv
vilde blive forbittrede over hans udenrigske Politik
han saaledes vilde nødes til at foretage Forandringer
ningen, hvorved Danmark og Norge kunde blive, so
storff sagde, satte „*à l'abri des attaques insidieuses de*
Men videre vare de danske Planer ikke gaaede, og
Bernstorff i Strid med sine Udtalelser til Elliot
nogen Plan imod Göteborg, viser hans tidligere omt
af 30te Septbr., som han tilskrev Prindsen, inden hı
havde hørt Noget om Expeditionens Fremgang**). D

*) Soranske Manuskriptsamling 85 A. 27.

**) Naar Bernstorff til Gesandten i Petersborg, St. Sapho
Schönborn i London af 7de Oktober fortæller, at Pı
Hessen havde krævet Göteborgs Overgivelse, og hı

som en af hans Depescher viser, raskere end han havde ventet det*), og han har altsaa rimeligvis formodet, at hans Brev til Prindsen skulde komme tidsnok til at afværge Konflikter med Elliot. Naturligvis indsaa han da ogsaa, saasnart han fik Underretning om Sagernes Stilling og Elliots Trudsler, Nødvendigheden af at tage Hensyn dertil og gaa ind paa Vaabenstilstanden**). Han indskjærper dette i et Brev af 8de Oktbr., som er stilet baade til Kronprindsen og Carl af Hessen. „*Nous conjurons*, hedder det her, *Monsgnr le prince Royal et votre Altesse de ne pas faire davantage. Si Gothenbourg etoit pris à l'arrivée de cette lettre, alors il s'entend de soi même que l'armée s'arrete*"***). Selv om man altsaa ganske vist maa indrømme det naturlige i at Elliot fattede Mistanke, er det dog klart, at hans Anklage imod Bernstorff hviler paa en Misforstaaelse.

Elliot var imidlertid ikke den eneste, der var kommen ind i en Misforstaaelse. Det samme gjaldt om Bernstorff, som ingenlunde var forberedt paa, at Elliots Mægling vilde faa den Charakter, den fik. Hvor stærkt end Elliot og

---

føjer: „*ce qui naturellement n'a pas pu être accepté*", ligger det nær at opfatte dette Udtryk som indeholdende en Opfattelse af, at Prindsen havde stillet en urimelig Fordring. I et Brev til Schack-Rathlou af samme Dato skriver han om Elliots Forslag til en Vaabenstilstand, at dette „*avoit un bon coté, mais le prince qui n'etoit pas autorisé a refusé*".

*) Depesche til Schönborn af 7de Oktbr.

**) Den første Efterretning om Elliots fjendtlige Holdning fik han ved Breve fra denne, daterede Carlstad 2den Okt. og Göteborg 6te Okt. (Udenrigsm. Archiv).

***) Dette Brev, der findes i Udenrigsministeriets Archiv, er maaske Svar paa Prindsen af Hessens Brev af 5te Oktbr.. Det er aabenbart ogsaa et af de Breve, hvortil Avemann sigter, naar han i et Brev af 12te Oktbr. skriver til Bernstorff, at hans sidste Skrivelser ere komne très à propos for at bekjæmpe Prindsernes krigerske Tilbøjeligheder (smstds). Over at have besejret disse glædede Bernstorff sig kjendelig i et Brev til Schack Rathlou af 21de Oktbr., hvor han skriver: „*Nos princes sont graces à Dieu entrés dans mes idées et le prince de Hesse les à manié avec adresse*".

hans preussiske Kollega under deres Samtaler med ham havde fremhævet Englands og Preussens Lyst til at bilægge Striden, havde han dog tillige faaet et bestemt Indtryk af, at Elliot var utilfreds med, at Gustav III ikke blot havde anmodet disse tvende Magter men ogsaa Frankrig om at mægle. Bernstorff mente endog, som vi ovenfor have set*), i Henhold til Elliots egne Yttringer under deres sidste Samtale inden hans Afrejse til Sverige, at han hos Gustav III ikke blot vilde arbejde for Fred i Norden men tillige ganske særlig søge at blive klar paa Gustavs Stilling til Frankrig, som forekom ham mistænkelig**). Det var, skrev Bernstorff til Schack Rathlou den 20de Septbr., heldigt, at Elliot havde faaet denne Mistanke. „*Ces cours alloient devenir des mediateurs fort incommodes pour Nous et leur embarras nous deviendra fort utile.*“ Han var derfor langt fra strax at nære nogen Bekymring for, hvad der vilde blive Resultatet af Elliots Rejse. Da han ønskede at faa Krigen endt, var det ham ikke imod, at der blev mæglet, forudsat, at det skete saaledes, at Krigen endte allevegne i Norden; og den dansk-norske Regering saa, som Bernstorff ogsaa havde udtalt til Elliot***), hellere, at England og Preussen overtoge Mæg-

---

*) Side 812.

**) Jvfr. foruden Forestillingen til Kongen af 19de Septbr. Breve til Kronprindsen (Udenrigsm. Archiv) til Schack Rathlou og Depesche til Schönborn i London af 20de Septbr., hvor det hedder, at Elliots Formaal „*est de travailler à la paix, et je me fie avec plaisir aux assurances solemnelles qu'il m'a données à cet egard. Je crois cependant qu'il entre aussi dans ses vues deson der les veritables dispositions de ce prince devenues douteuses depuis qu'il a sommé de nouveau la France de partager la mediation requise à Berlin et à Londres*“.

***) Bernstorff fortæller, at da Elliot tog Afsked med ham for at rejse til Sverige, „*so entliess ich ihn mit der Äusserung, dass er ja nicht vergessen solle, dass wir viel lieber die Mediation von England als von einer Macht, deren Werk die jetzige Constitution in Schweden sey, erwählen würden.*“ (Den flere Gange omtalte Forestilling til Kongen af 19de Septbr.). Dermed stemmer Yttringer i Depeschen til Schönborn af 20de Septbr. Hr. H:s synes i Nordisk Tidskr. S. 310

lingen, end at Frankrig gjorde det; han trode, at man snarest, naar de mæglede, kunde opnaa en Forandring i Sveriges Forfatning, da de idetmindste hidtil kun syntes at have interesseret sig for Sveriges Integritet.

Men der gik kun faa Dage hen, førend Bernstorff fra Preussen fik Efterretninger, som tydede paa en langt stærkere Interesse for Gustav III end tidligere; derpaa kom Budskab fra Göteborg, om at Elliot havde henvendt sig til Prindsen af Hessen med Vaabenstilstandsforslag istedenfor til Kjøbenhavn, om hvor lidenskabeligt han havde stillet sig paa Gustavs Side, og endelig om, at han ved at true med Krig havde tvunget de danske Prindser til at gaa ind paa en Vaabenhvile*). Et Brev fra Elliot til Bernstorff dateret Göteborg den 6te Oktbr., der var skrevet, inden Prindserne endnu havde givet efter, havde foruden en Hentydning til, at der fra dansk Side var fulgt *„une politique artificieuse et fausse"* tillige udtalt *„il n'est que trop vrai, que le Dannemarque est enfin devenu l'ennemi de l'Angleterre et doit se defendre contre les forces combinées de mon pays et de la Prusse"* **). Naturligvis blev Bernstorff, der var sig bevidst ikke at have havt Erobringstanker, i høj Grad forbittret over Elliots Optræden, om hvilken han med Grund fandt, at den havde en for den dansk-norske Regering ydmygende Charakter. Uagtet han strax fra Begyndelsen trode, at den engelske Regering ikke vilde desavouere Elliot***), var han dog overbevist om, at han havde overskredet sine Instruxer, og hans forbittrede Stemning kunde

---

at forbavses over at „Bernstorff sjelf" raadede Elliot til at rejse over til Gustav III for at faa Klarhed paa hans Politik; men set i den fulde Sammenhæng, saaledes som vi her have kunnet fremstille det, vil det næppe kunne undre.

*) Dette meldtes ham ved en kort Billet fra Kronprindsen, dateret Kongelf 8de Oktbr., og en længere chiffreret Depesche fra Carl af Hessen, dateret Bahus 9de Oktbr. (begge findes i Udenrigsministeriets Archiv; en Afskrift af de første er i den Soranske Samling 85 A. Nr. 31).

**) Udenrigsmin. Archiv.

***) Brev til Kronprindsen og Carl af Hessen af 8de Oktbr. (Udenrigsmin. Archiv.)

kun tage til i Styrke, da han snart fik at vide, hvorledes Elliot mishandlede hans Rygte*).

Krigen imellem de tvende Statsmænd var saaledes i fuld Gang. I den nærmest følgende Tid blev Elliots Stilling til de Styrende paa dansk-norsk Side ret ejendommelig. Vi kunne vel ikke her gaa ind paa de enkelte Træk af Vaabenstilstandsforhandlingerne i Oktober og November 1788**); men det skal dog fremhæves, at da Elliot snart mærkede, hvorledes Gustav III ønskede at benytte hans Mægling ensidig til sin Fordel, kom han stærkt i Strid med denne og derimod paa en venskabelig Fod med den danske Kronprinds og endnu mere med Carl af Hessen***). Hans livlige og overlegne Aand gjorde et uimodstaaeligt Indtryk paa dem, saa meget mere som han tydelig udtalte sin Uvillie imod Gustav III og i denne Tid viste den dansk-norske Regering flere Tjenester†). Der er næppe nogen Tvivl om, at det var hans Forestillinger, som hindrede Gustav III fra i et for det norske Korps uheldigt Tidspunkt at begynde Kampen paa ny; og da Svenskerne til Trods for Vaabenstilstanden havde opbragt 25 store Baade med Levnetsmidler, Hospitalsrekvisiter o. s. v., som tilhørte den dansk-norske Hær, og et Par Jagter, der havde nogle erobrede svenske Kanoner ombord, tog han stærkt tilorde herimod. Medens de tvende Prindser tidligere havde villet gaa langt videre i at hjælpe Rusland end Bernstorff, saa det i denne Tid

---

*) Denne Forbittrelse mod Elliot kommer idelig frem i hans Breve og Depescher fra disse Maaneder.

**) Der findes i de danske Archiver adskillige Bidrag til disses Historie; men en udtømmende Behandling af denne maa, for at faa Interesse, sættes i Forbindelse med en dybere Indtrængen i Englands og Preussens Politik, hvortil der kræves Undersøgelser i de engelske og preussiske Archiver.

***) Bernstorff kalder ham derfor i et Brev til Schack-Rathlou af 18de Octbr. „*champion tour à tour du roi de Suede et du prince de Hesse.*“

†) Charles de Hesse: Memoires sur la campagne de 1788 en Suede (Kjøbenhavn 1789) flere Steder imod Slutn.

ud, som om Elliot skulde vække deres Begejstring for en engelsk Alliance*). Men dette Forhold afholdt ham ikke fra af al Magt at angribe Bernstorff hos dem**). Samtidig med at Bernstorff maatte kjæmpe med den russiske Gesandt Krüdener, fordi der ikke skete nok til Fordel for Rusland, saa han sig hos Prindserne stemplet som altfor russisk sindet. „*Me voila donc entre deux chaises*“, skrev han halvt spøgefuldt til Schack-Rathlou***), „*mais j'avoue que cela ne trouble pas un instant ma tranquillité desque les affaires prennent d'ailleurs un Train supportable*“. Elliots Forbittrelse paa Bernstorff blev ovenikjøbet forstærket, da han hørte, at denne havde ladet den engelske Regering spørge, om han havde havt Bemyndigelse til at true med Krig. Han udtalte sig med en saadan Skarphed til Andre om Bernstorff, at d'Albedyhll indberettede til Stockholm, at Elliot erklærede, han vilde angribe Bernstorff haut [a] la main †). Det var en behagelig Nyhed for Gustav III, da det gav ham Haab om, at det mulig kunde føre til den forhadte Bernstorffs Fald, og han mente, man maatte fra svensk Side gjøre Alt for at fremme en saadan Plan ††). Intet tyder imidlertid paa, at Elliot har gjort noget alvorligt Forsøg derpaa.

Med Brydningerne i Efteraaret 1788 afsluttes den interessanteste Del af Elliots Virksomhed i de nordiske Riger. Der var ganske vist nok af politiske Forhandlinger i 1789; men der er med Hensyn til dem næppe Grund til, at føre Undersøgelsen stort videre, end den allerede tidligere

---

*) Brev fra Avemann til Bernstorff dateret Bahus 12te Oktbr. (Udenrigsmininisteriets Archiv) og fra Bernstorff til Schack-Rathlou af 4de November, hvor han skriver, at Elliot „*a captivé[] à un certain point le prince Royal qui heureusement ignore encore à quel point un homme seduisant et faux peut se cacher sous le marque de la verité et de la Bonhommie.*“

**) Brev fra Avemann til Bernstorff dateret Udevalla 23de Oktbr. (Udenrigsm. Arch. Pakke Nr. 2 etc.).

***) 28de Oktbr.

†) Depesche af 16de Novbr. 1788.

††) Skrivelse af 19de (?) Novbr. 1788.

er bleven ført, da man kun vil opnaa at maatte sætte sig ind i en Række smaalige Kjævlerier, og det er derfor heller ikke noget Savn, at Lady Mintos Skrift aldeles Intet indeholder derom.

Fra Kjøbenhavn rejste Elliot i 1790 med Orlov tilbage til England, og han blev derefter benyttet i en hemmelig Sendelse til Paris i 1790 og 1791. Dog meddeles Intet nærmere herom, naar undtages, at der opstilles den Formodning, at han har skullet underhandle med Mirabeau. I 1792 blev han ansat som Gesandt ved Hoffet i Dresden, hvor han vedblev at virke indtil 1802. Der knytter sig Intet af større Interesse til hans Ophold her, i det mindste ikke, hvad de politiske Forhold angik. Med Hensyn til hans private Stilling bør det maaske nævnes, at han giftede sig anden Gang, og at dette Ægteskab var lykkeligt. Fra Dresden kom han til en mere bevæget Skueplads, da han i 1803 blev forflyttet til Neapel. Han var her Vidne til, hvorledes dette Kongerige kom i en stedse vanskeligere Stilling ligeoverfor Napoleons Overgreb, indtil den neapolitanske Regerings Brud paa den Neutralitet, Napoleon havde aftvunget den, fremkaldte den bekjendte Katastrophe, der i 1806 nødte Kongefamilien til at flygte til Sicilien og gjorde Napoleons Broder Joseph til Neapels Konge. - Elliot stod i disse Aar i et meget venskabeligt Forhold til den neapolitanske Regerings vigtigste Personlighed, Dronning Carolina, og hun spurgte ham tidt til Raads, skjøndt unægtelig ikke sjælden uden at følge hans Vink. Medens Elliot ikke formaaede at standse det politiske Uvejr, der brød løs over Neapel, havde han under sit Ophold i denne Stat den Tilfredsstillelse paa et andet Omraade ved sin ejendommelige Kjækhed og Raskhed at afværge en Ulykke. Han saa nemlig en Dag ved Neapels Havn, at en Mand var falden i Vandet og var nær ved at drukne i den stærkt oprørte Sø. Det var forgjæves, at Elliot opfordrede de omstaaende Lazzaroner til at forsøge paa at frelse den Ulykkelige, og skjøndt han var en Mand paa imellem 50 og 60 Aar, sprang han derfor selv ud og var saa heldig at frelse den Druknende. Faren var

imidlertid saa stor, at han paa det nærmeste havde sat Livet til.

Naturligvis fulgte Elliot den neapolitanske Kongefamilie til Sicilien. Men han var her kun kort Tid, da han allerede inden Aarets Udgang blev kaldt tilbage til England. Hans diplomatiske Løbebane var nu tilende, dog uden at han derfor trak sig tilbage fra Statens Tjeneste. Fra 1809 til 1814 var han Gouverner paa de engelske smaa Antiller, i 1814 blev han udnævnt til Gehejmeraad, og derpaa var han fra 1814 til 1820 Gouverner i Madras. Da han vendte tilbage fra denne Stilling, maatte det Skib, hvorpaa han rejste, paa Grund af Storm ligge bi nogle Dage ved St. Helena, og man opfordrede ham til at aflægge et Besøg hos den store Fange, som dengang tilbragte sine sidste Dage her; men lidenskabelig som han altid havde været, hadede han Napoleon altfor stærkt til at føle nogen Lyst til at se ham, selv da han kun var en falden Storhed. Slutningen af sit Liv levede Elliot i Stilhed i London, indtil han døde den 2den Decbr. 1830, og han skal til det sidste have bevaret det forunderlige livfulde Væsen og det glimrende Talent til Samtale, hvorved han igjennem sit hele Liv havde vakt Beundring. Han ligger begravet i Westminster Abbediet.

Alphabetisk Navneregister til Historisk Tidsskrift 4de Række Bd. I.

Udsigt over den danske historiske Foreni
Regnskab for Aarene 1868—1869.

1868.

Indtægt.

1)	Kassebeholdning	43 Rd.	44 ß	
2)	Medlemsbidrag	959 —	18 -	
3)	Solgte Skrifter	458 —	36 -	
4)	Bidrag fra Universitetet til Udgivelse af Aktstykker til Rørdams Universitetshistorie	300 —	″ -	
5)	Bidrag fra det Classenske Fideicommis	100 —	″ -	
6)	Renter af Foreningens Capital	200 —	″ -	
				2061

Udgift.

1)	Forfatterhonorar	826 Rd.	″ ß	
2)	Bogtrykkerarbejde	825 —	16 -	
3)	Papirregning	196 —	18 -	
4)	Bogbinderarbejde	109 —	26 -	
5)	Budets Løn	45 —	81 -	
6)	Løbende Udgifter	13 —	93 -	
				201

Kassebeholdning ved Udløbet af 1868 4

1869.

Indtægt.

1)	Kassebeholdning	44 Rd.	56 ß	
2)	Medlemsbidrag	2033 —	25 -	
3)	Solgte Skrifter	369 —	7 -	
4)	Bidrag fra Universitetet til Udgivelse af Aktstykker til Rørdams Universitetshistorie	300 —	″ -	
5)	Bidrag fra det Classenske Fideicommis	100 —	″ -	
6)	Renter af Foreningens Capital	200 —	″ -	
				304

Udgift.

1)	Forfatterhonorar	1295 Rd.	″ ß	
2)	Bogtrykkerarbejde	853 —	30 -	
3)	Papirregning	523 —	4 -	
4)	Bogbinderarbejde	153 —	84 -	
5)	Budets Løn	134 —	52 -	
6)	Løbende Udgifter	42 —	31 -	
				300

Kassebeholdning ved Udløbet af 1869 4

Foreningen har siden Aarsmødet den 3die Juni 1867 udgivet:

For 1ste	Halvaar	1867:	Vaupells' Krigen i 1850, 1ste Hefte.
— 2det	—	1867:	Vaupell: Krigen i 1850, 2det Hefte, og Hist. Tidsskrift III., 6te Binds 1ste Hefte.
— 1ste	—	1868:	Hist. Tidsskrift III, 6te Binds 2det Hefte, og Rørdam: Universitetets Historie, 1ste Dels 1ste Hefte, samt et Hefte Aktstykker.
— 2det	—	1868:	Hist. Tidsskrift III, 6te Binds 3die Hefte.
— 1ste	—	1869:	Historisk Tidsskrift 4de Række, 1ste Binds 1ste Hefte, Register til Hist. Tidsskrift 3die Række, og Rørdam: Universitetets Historie 1537—1621 1ste Del, 2det Hefte.
— 2det	—	1869:	Hist. Tidsskrift IV., 1ste Binds 2det Hefte, og Rørdam: Universitetets Historie, 2den Dels 1ste Hefte samt et Hefte Aktstykker.
— 1ste	—	1870:	Historisk Tidsskrift IV., 1ste Binds 3die Hefte.

Paa Aarsmødet den 1ste Mai 1869 gjenvalgtes Professor E. Holm, der ifølge de gjældende Vedtægter udtraadte af Bestyrelsen, til Medlem af denne. Bestyrelsen bestaar nu af Etatsraad A. F. Krieger, Professor F. E. Schiern, Stiftamtmand T. A. F. Regenburg, Etatsraad J. J. A. Worsaae, Professor E. Holm; dens Formand er A. F. Krieger, dens Secretair E. Holm.

Ved den sidste offentlige Meddelelse om Medlemmernes Antal i Januar 1869 udgjorde deres Antal 684. Siden den Tid har Foreningen ved Dødsfald mistet 22 Medlemmer og ved Udmeldelse 28, i Alt 50, men da der i samme Tid er indmeldt 59, udgjør Medlemsantallet i April 1870 693.

Hendes Majestæt Enkedronning Caroline Amalie.

Aagesen, A., Professor.
Aarestrup, Pharmaceut, Kolding.
Aars, J., Skolebestyrer, Christiania.
Aarup, V.
Adeler, Baron, Cand. phil., Allingegaard, Silkeborg.
Adler, D. B., Grosserer.
Adolph, Grosserer.
Agerholm, Capitain.
Aggerup, Etatsraad.
Allen, C. F., Professor ved Universitetet.
Ankjær, E., Adjunkt, Aalborg.
Arlaud, A., Contoirchef.
Arlaud, Oscar, Cand. phil.

Baagöe, Cand. theol., Aarhus.
Bache, Justitsraad, Departementchef.
Bache, Cand. juris.
Bagger, F. V., Sognepræst til Vissenbjerg i Fyen.
Bagger, Cand. juris.
Bang, F. S., Justitsraad, Kasserer i Privatbanken.
Bang, O. L., Conferentsraad og Professor.
Bang, J. H., Overlærer, Sorö.
Bang, Capitain.
Bassöe, Provst i Raade ved Moss.
Barfod, F. Forfatter.
Baumann, Premierlieutenant, Aarhus.
Bay, N. R., prakt. Læge, Brørup, Kolding.
Bechmann, Præst til Fuglse, Maribo.
Bech, O. Malling, Skibscapitain.
Beck, H., Præst.
Becker, P. W., Provst, Præst i Soderup, Roskilde.
Begtrup, I. H., Cand. chir.
Bendixen, Adjunkt, Christianssund.
Bendtz, C. F. W., Præst i Lysabild, Sønderborg.

Bendz, H. C. B., Etatsraad.
Bentzen, L., Cand. juris.
Berggreen, A. P., Professor.
Berling, E., Professor, Bibliothekar, Lund.
Bertelsen, Cand. theol.
Bertouch-Lehn, Kammerherre, Baron til Sønderkarle, Lolland.
Bille, Redacteur.
Bille-Brahe, C., Baron, Kammerherre, Amtmand, Holbæk.
Bing, A., Student.
Bing, F., Cand. polyt.
Bing, H., Fabrikant.
Bing, L., Contoirist.
Bing, L., Fabrikant.
Birch, V., Gouverneur i Vestindien.
Birch-Reichenvald, fhv. Statsraad, Christiania.
Birkeland, Rigsarchivar, Christiania.
Bischof, Lærer, Randers.
Bjelke, Julie, Stiftsdame.
Bjørnshauge, J. J., Cand. mag.
Blache, H. H., Professor.
Blechingberg, O. G., Højesterets-Assessor.
Blechingberg, E. C. P., Etatsraad.
Bloch, H. C., Præst i Hasle, Aarhus Stift.
Bloch, V., Lic. theol., Provst, Præst i Vig.
Bloch, V., Rektor i Fredericia.
Blom, C. H. G., Justitsraad, Overtoldinspecteur, Randers.
Bohr, I. L. S., Provst.
Bojesen, S., Justitsraad, Overinspecteur ved Fattigvæsenet.
Boldt, Fuldmægtig.
Bondesen, I., Cand. theol., Skolebestyrer.
Bondesen, I. M. G., Provst, Præst i Sorterup, Slagelse.
Borch, Dr. med.
Borgen, V., Professor.
Bornemann, J. A., Professor.
Boye, P. H., Cancelliraad, Contoirchef.
Brandt, C. I., Præst i Rønnebæk.
Brandt, Professor, Christiania.
Brasch, Præst i Vemmetofte.
Brasch, Collaborator.
Brask, Cand. jur. Holstebro.
Bregendahl, I. N., Etatsraad, Overretsassessor, Viborg.
Bregendahl, Kammerassessor, Fuldmægtig i det statist. Bureau.
Bretton, F. E., Kammerherre, Baron, Højesteretsassessor.
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron, Helsingør.

Bricka, C. F. Student.
Briem, Præst, Gundsløv. Falster.
Brinck-Seidelin, Overretsassessor.
Brix, C., Professor, Skolebestyrer.
Broberg, C. A., Etatsraad, Grosserer.
Brock, G., Højesteretsadvocat.
Brockenhus-Schack, Grevinde, Giesegaard.
Brummer, N. A., Ingenieurcapitain, Aalborg.
Brünniche, H., Corpslæge.
Bruun, C., Justitsraad, Bibliothekar ved det kgl. Bibl.
Bruun, C., Legationsraad.
Bruun, E., Cand. juris.
Bruun, E., Oberst.
Bruun, M. P., Etatsraad, Jægergaarden, Aarhus.
Bruun, A. E., Hofbager.
Bruun, Lieutenant, Roeskilde.
Bruus, J. C., Capitain.
Bræstrup, C. I. E., Geheimeconferentsraad, Overpræsident.
Brøndsted, Justitsraad.
Buck, I. A., Cand. phil.
Bugge, Præst, Ryde, Holstebro.
Bülow, F., Student.
Bülow, J., Kammerjunker, Herredsfoged, Nakskov.
Børre, Chr. Th., Adjunkt, Frederiksborg.
Børresen, Overlærer, Helsingør.

Carlsen, I. F. S., Præst, Randers.
Carlsen, Frøken, Vallø.
Carstensen, Sagførerfuldmægtig.
Casse, A. L., Etatsraad.
Cathala, Contoirist.
Cederfeld, Præst.
Cederfeld de Simonsen, Kammerherre, til Erholm.
Christensen, Stud. mag., Børglum.
Christensen, R., Cand. philol.
Christensen, Godsforvalter.
Christensen, Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, Skræddermester.
Christensen-Schmidt, C. P., Collaborator.
Clausen, H. N., Professor ved Universitetet.
Cohn, Grosserer.
Cold, Dr. med., Distriktslæge.
Collett, Amtmand, Christiania.
Collin, E., Etatsraad.

Crone, A., Præst, Herrested.
Crone, Exam. jur., Nyborg.

Dahl, F. P. J., Præst, Holbæk.
Dahl, T. C., til Moesgaard, Kammerherre, Aarhus.
Dahlenborg, K., Overlærer, Aalborg.
Dahlerup, C. E., Amtmand, Herredsfoged, Odense.
Dahlerup, C. G., Præst, Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad, Contoirchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst, Præst i Ballerup.
Dahlerup, H. V., Præst, Ørbek, Fyen.
Damgaard, Stiftsprovst, Odense.
Daniels, F. V, Student.
Dannemand, Grevinde.
Danneskjold-Samsø, S., Greve af, General-Postdirecteur.
Davidsen, Candidat.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprokurator.
Djørup, F., Distriktslæge.
Dorph, P., Præst i Øster-Egesborg. Foren. Correspondent.
Drevsen, Ejnar, Cand. polit.
Dreyer, W., Oberst.
Drøhse, F., Boghandler, Tønder.
Dunker, Højesteretsadvokat i Christiania.

Ebbesen, Cand. theol.
Eberlin, A. E., Cancelliraad, Herredsfoged, Randers.
Egholm, H. A., Isenkræmmer.
Ehlers, Etatsraad, Borgemester.
Ehlers, Adjunkt.
Elberling, C. W., Professor.
Elberling, Cand. phil.
Elmqvist, Cand. philol.
Engelhardt, Professor.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Engelstoft, Cand. juris.
Eriksen, V., Cand. mag., Christiania.
Euch, v., Pastor, Fredericia.
Esmann, Cand. theol.
Estrup, I., Godsejer, Geheimeetatsraad.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Consul.

Fabricius, F., Justitsraad.
Fabricius, A., Præst, Dreiø.
Fabricius, I. O., Præst, Langeland.

Falckmann, L. B., General-Directeur for Landmaaling i Sverrig.
Feveile, Capitain.
Fibiger, Oberstlieutenant.
Fibiger, J., Præst.
Finsen, V. Overretsassessor.
Fischer, C., Etatsraad, Borgemester, Randers.
Floor, J. C., Boghandler i Bergen.
Fog, Oberst.
Fog, B. J., Dr. phil., Provst.
Forchhammer, J., Dr. phil., Rector, Aalborg.
Fredstrup, A., Regisseur.
Fredericia, Stud. mag.
Friedenreich, I., Handelsbogholder.
Friederichsen, P., Proprietær, Kjærstrup, Lolland.
Friis, Steen, Justitsraad, Stiftsskriver, Roskilde.
Friis, Stud. mag.
Frijs-Frijsenborg, E., Lehnsgreve, Conseilpræsident.
Frijs-Juellinge, Greve, Stamhuset Juellinge, Nakskov.
Føns, H., Cand. theol.

Gad, G. E. C., Boghandler.
Garde, H. G., Commandeur.
Gamél, A. C., Major.
Gislason, K., Professor ved Universitetet.
Gjede, Cand. philol.
Gjellerup, S., Cand. theol.
Gemzøe, Adjunkt, Randers.
Gleerup, M., prakt. Læge i Holstebro.
Gleerup, Boghandler i Lund. (C. B.)
Gløerfeldt, B. V. W., Kammerraad, Havneskriver i Kjøbenhavn.
Goos, C., Professor ved Universitetet.
Gotschalk, Ritmester, Nestved.
Gram, F. T., Professor ved Universitetet, Etatsraad.
Grove, C. H., Sognepræst til Leirskov ved Kolding.
Grundtvig, N. F. S., Biskop, Præst ved Vartou Hospital.
Grundtvig, Joh., Capitain, Fuldmægtig.
Grundtvig, Sv., Professor ved Universitetet.
Guldbrandsen, H., Cand. phil., Sproglærer.
Gundorph, H., Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.

Haagen, C. W., Conferentsraad.
Hage, Chr., Consul, Nakskov.
Hage, H., By- og Herredsfoged, Stege.
Hage, Johannes, Cand. phil.

Hagerup, H., Boghandler.
Hagerup, Frue, Sorø.
Hald, E., Præst i Snodstrup.
Haldkjær C. B., Boghandlercommis.
Hall, Lieutenant, Udgiver af Folkets Avis.
Hallager, Professor, Christiania.
Hambro, C. I., Baron, London.
Hammerich, Fr., Professor ved Universitetet.
Hammerich, M., Professor, Iselinge, Vordingborg.
Hammerich, J., Cand. phil, Iselinge, Vordingborg.
Hammershaimb, V. U., Præst. Færøerne.
Handest, Lærer, Aarhus.
Hannover, Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
Hansen, A. N., Etatsraad.
Hansen, C. C. L., Præst i Skamby, Fyen.
Hansen, C. P. M., Dr. med., Etatsraad.
Hansen, J. A., Assurancebestyrer.
Hansen, J. F., Professor i Forstvidenskaben.
Hansen, L. C., Præst, Bornholm.
Hansen, N., Præst t. Snedsted, Thisted.
Hansen, Distriktslæge, Hjörring.
Harhoff, C. I. Chr., Conferentsr. Ringsted. Foren. Correspondent.
Hassager, Cand. theol.
Hauch, Adam, Cand. philol.
Haugsted, S. T., Præst i Tønning, Horsens.
Haxthausen, G. M., Baron, Overintendant.
Haxthausen, Capitain, Baron.
Heering, A., Contoirist.
Hegel, F. V., Cancelliraad, Universitets-Boghandler. (Foren. Kasserer.)
Heiberg, C. A., Provst, Præst i Helsingør.
Heiberg, G., Cand. theol., Adjunkt, Sorø.
Hellemann, C. N., Præst i Rye, Sjælland.
Helms, J., Skolebestyrer.
Helweg, L., Dr. phil., Præst i Odense.
Henrichsen, R. J. F., Etatsraad, Rector i Odense.
Henrichsen, Adjunkt, Bergen.
Henrichsen, Højesteretsadvocat.
Herbst, C. F., Justitsraad.
Hermansen, C., Professor ved Universitetet.
Hersleb, C. F., Krigsassessor.
Hertel, Adjunkt, Frederiksborg.
Hindenburg, Th., Cand. juris.
Hjort, P., Professor.
Hjort, J. L. M., Provst, Møen.

Hjort, Lieutenant.
Hoff, Adjunkt, Sorø.
Holbek, Capitain i Artilleriet.
Holck, Capitain.
Holm, C. F., Conferentsraad.
Holm, E., Professor ved Universitetet.
Holm, Dr.
Holmsted, Frøken.
Holmsted, S., Overlærer, Frederiksborg.
Holstein, E. F., Kammerherre.
Holstein, L. H. C. H., Kammerherre, Lehnsgreve t. Holsteinborg (III).
Holsten, A., Geheimeconferentsraad, Lehnsbaron.
Holten, H., Provst, Præst i Skuldeløv.
Hoskiær, D., Præst i Kallundborg.
Hundrup, F. A., Overlærer.
Hvidt, E., Assurance-Mægler, Consul.
Hvidtfeldt, Archivassistent, Christiania.
Høedt, Fr., Professor.
Høegh, H. J. C., Justitsraad.
Høst, A. F., Cancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høst, Oberst.
Høyen, N. L., Professor, Inspecteur ved den kgl. Malerisamling.

Ibsen, E., Overlærer, Sorø.
Ibsen, Th., Fuldmægtig i Gen. Postdirectionen.
Ingerslev, Cand. theol., Vordingborg.
Irminger, C. L. C., Contre-Admiral, Kammerh. og General-Adjutant.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, P. C., Præst i Rødby, Lolland.
Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jacobsen, Capitain, Brygger.
Jacobsen, N., Cand. theol.
Jacobsen, Cand. phil.
Jacobsen, I. S., Cand. theol. Aalborg.
Jantzen, A. T., Cand. theol.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Lethraborg.
Jensen, Godseier til Fredsholm, Nakskov.
Jermin, H., til Ausumgaard, Capitain.
Jespersen, E., Boghandler.
Jespersen, H. A., Præst i Utterslev, Lolland.
Jessen, Forpagter, Berritsgaard, Saxkjøbing.
Jetsmark, J., Etatsraad.
Johnsen, V. F., Geheimeconferentsraad.

Jonquières, H. A. de, General.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Contoir-Chef.
Jonquières, G. C., de, Justitsraad.
Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron.
Junge, Chr., Bogbinder.
Jørgensen, Prokurator, Holkenhavn i Fyen.
Jørgensen, Redaktør.
Jørgensen, B., Professor.
Jørgensen, A., Justitsraad, Odense.
Jørgensen, A. D., Archivassistent.

Kaas, Capitain i Livgarden, Kammerherre.
Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kall, M., Postmester.
Kampmann, H., Etatsraad, Herredsfoged i Randers.
Kaufmann, J. J., Mægler.
Kielsen, O. H., Kammerraad.
Kierulff, A., Secretair.
Kinch, Overlærer, Ribe.
Kjellerup, Godseier, Vesborggaard, Aalborg.
Kjær, Kammerherre, Ritmester.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klein, Etatsraad, Justitiarius i Sø- og Handelsretten.
Klingenberg, K., Assistent.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Eltang og Vilstrup, Kolding.
Knuth, Greve, Postmester i Sorö.
Koch, E. F., Dr. phil.
Koch, Etatsraad. Odense.
Koch, P. F., const. Vicepolitidirecteur.
Koefoed, J., Legationssecretair.
Koefod, Capitain.
Krag, Møller, fhv. Herredsfoged, Odense.
Krag, W., Kammerherre.
Kragh, G. A., Kammerjunker, Amtsforvalter i Aalborg.
Krarup, J. Fr., Cand. mag.
Krebs, J. H. K., Krigsraad, Distriktslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Højesteretsassessor.
Krieger, W., Heinstrupgaard.
Krog, Præst i Dragstrup, Mors.
Kruse, M., Frøken.
Kuntzen, C. F., Conferentsraad.
Købke, J. K., Oberst.
KønigsfeldJt, . P. F., Overlærer, Frederiksborg.

Langball, A., kgl. Fuldmægtig.
Langballe, I. E., Cand. juris, Randers.
Lange, C. V., kgl. Fuldmægtig.
Langhoff, I. H., Boghandler.
Langkilde, Cand. juris, til Juulskov.
Larsen, August, Bogholder.
Larsen, E. F., Assistent.
Larsen, Etatsraad, Borgemester.
Larsen, Capitain.
Lasson, T. O., Grosserer.
Lassen, Provst, Holbæk.
Leemejer, J., Aarhus.
Lehmann, O., fhv. Minister.
Lerche, Greve, til Benzonsdal.
Lerche, Kammerherre, Lehnsgreve til Lerchenborg.
Levin, I., Cand. phil.
Levin, Dr., Distriktslæge, Lerchenfeldt, Hobro.
Levinsen, N., Højesteretsadvocat.
Levinsen, Overauditeur.
Levy, Etatsraad og Bankdirecteur.
Lichtenberg, F., Hof-Jægermester, til Løistrup.
Liebe, Højesteretsadvocat.
Liebe, J., Etatsraad, Stats-Secretair.
Liebenberg, Literatus.
Lillienskjold, Overretsassessor.
Lind, H., Adjunkt, Randers.
Lind, Th., Boghandler.
Lindberg, Overauditeur, Assens.
Linderup, Fuldmægtig, Nykjøbing i Sjælland.
Linnemann, Etatsraad, Bankdirecteur.
Ljunggren, G., Professor, Lund.
Lohse, O. C., Cand. philol., Adjunkt, Aarhus.
Lomholt, Grosserer.
Lund, C. C., Cand. juris.
Lund, C., Cand. mag.
Lund, J. C., Conferentsraad.
Lund, Professor, Dr. phil., Rector, Aarhus.
Lunn, Premierlieutenant.
Lunding, V., Cand. jur., Secretair, Kolding.
Lynge, Boghandler.
Løvenskiold, Lehnsbaron til Løvenborg, Holbæk.
Løvgreen, Fuldmægtig.

Madvig, J. N., Conferentsraad og Professor.
Madvig, J. N. A., Cand. juris.
Madsen, E, Capitain i Generalstaben.
Magnussen, C. W., Boghandlercommis.
Mansa, F. W., Etatsraad.
Mansa, Landinspecteur, Nykjøbing paa Mors.
Mansa, J. H., Oberst.
Mantzius, Cand. phil. Birkerød.
Marstrand, W., Etatsraad, Professor ved Kunstacademiet.
Martensen, Dr. theol., Biskop.
Mathiesen, Capitain.
Mazar de la Garde, Etatsraad.
Mazar de la Garde, G., Stud. jur.
Meding, Skolelærer, Stubbekjøbing.
Melby, J. C. F. V., Præst i Kundby.
Melchior, H. E., Cancelliraad, Institutbestyrer.
Melchior, Grosserer, Landsthingsmand.
Meyer, A., Amtsveiinspecteur.
Meyer, Fr., Etatsraad, Højesteretsassessor.
Milo, F. A., Cand. theol.
Molbech, K., Professor.
Mollerup, Conferentsraad, Höjesteretsassessor.
Moltke, Kammerjunker, Herredsfoged, Sæby.
Moltke, Fr., Lehnsgreve til Bregentved.
Moltke, Grevinde, til Espe.
Moltke-Hvidtfeldt, Geheimeconferentsraad, Glorup.
Moltke, Secretair.
Morville, G., Cancelliraad, Overretsprokurator i Viborg.
Moth, Overlærer, Sorø.
Mourier, C. F. L., Conferentsraad, Højesteretsassessor.
Muhle, F. S., Bogtrykker.
Munck, Præst.
Munck, Ritmester, Aarhus.
Müffelmann, Forpagter, Gram.
Müller, O., Höjesteretsassessor.
Müller, C. P, **Paludan-**, Prof., Rector, Nykjøbing.
Müller, C. L., Dr. phil., Etatsraad.
Münter, F., kgl. Fuldmægtig, Kammerjunker.
Møller, J., Præst i Odense.
Møller, Carl. Aarhus.
Møller, A., Overretsprocurator, Viborg.
Møller, L. B., Bogholder.
Møller, J. O., Regimentschirurg.
Møller, Læge, Nykjøbing paa Mors.

Møller, Cand. phil.
Mørch, B. H., Overlærer, Randers.
Mørch, F. A., Cancelliraad.
Mørck, Provst, Starup ved Kolding.

Nannestad, Cand. theol., Randers.
Nebelong, Professor, Architekt.
Nellemann, Sophus, Høiesteretsadvokat.
Nellemann, Professor ved Universitetet.
Neergaard, J. F., Provst og Præst i Faxe.
Neergaard, de, Lieutenant, til Oxholm, Aalborg.
Newe, Cand. theol., Skolebestyrer.
Nicolaysen, P., Odense.
Nielsen, Forligelsescommissair og Skolelærer i Aarre ved Varde.
Nielsen, Olaf, Dr. phil., Archivar.
Nielsen, C., Provst og Præst i Kallehauge.
Nielsen, G. Redacteur.
Nielsen, H., Cand. theol., Aarhus.
Nielsen, H. J., Cand. mag.
Nielsen, Y., Archivassistent, Christiania.
Nissen, Proprietair.
Nutzhorn, H., Cand. theol.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Blistrup.
Nygaard, Etatsraad.
Nægler, Capitain, Kammerjunker.
Nørregaard, Mønsterskriver.

Odhner, Akademie-Adjunkt, Lund.
Oldenburg, Auditeur.
Olrik, J. B., Etatsraad og Borgemester i Helsingør.
Olsen, Præst i Brande, Ribe Stift.
Olsen, E., Cancelliraad, Prokurator i Randers.
Olsen, J. L., Hofbager.
Olsen, Professor.
Olssen, Cand. theol., Christiania.
Olufsen, H. F. F. M., Major og Kammerjunker.
Ostwald, E. F. A., Dr. jur., Justitsraad.
Otto, Th., Cand. polit.
Oxholm, Student.

Paludan, H., Sognepræst t. Beder og Malling; Aarhus Stift.
Paulsen, Stiftsphysicus. Aalborg.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, Alexis, Cand. polit.
Petersen, A. F., Justitsraad.

Petersen, Einar, Grosserer.
Petersen, H. G., Postinspecteur.
Petersen, H., Præst, Grenaa.
Petersen, Helm, Cancelliraad, Odense.
Petersen, L. V., Professor.
Petersèn, Overauditeur og Overretsassessor.
Petersen, N. R., Etatsraad.
Petersen, Sigv., Cand. phil, Christiania.
Petersen, C. P. N., Lic. jur., Justitsraad.
Petersen, J., Cand. phil., Haderslev.
Piper, Bagermester.
Ploug, C. Redacteur.
Plum, Dr. med.
Pontoppidan, B., Cand. mag.
Poulsen, Justitsraad.
Prehn, G., Cand. juris.
Prytz, F. Kjøbmand.
Puggaard, R., Grosserer.

Quaade, G. I., Kammerherre, Gesandt.

Raben, Chr., Dr. phil., Kammerherre, Lehnsgreve til Christiansholm.
Raben, Josias, til Lækkendegaard, Kammerherre.
Raffenberg, M. K., Etatsraad.
Rasch, Cand. theol.
Rask, Præst. Viskends. Kallundborg.
Rasmussen, Grove, Præst, Slesvig.
Rasmussen, L., Justitsraad.
Rasmussen, R. C., Musicus.
Rasmussen, Provst, Præst i Steenstrup, Odense.
Rasmussen, Kammerraad, Godsforvalter, Gisselfeld.
Regenburg, Stiftamtmand, Skanderborg.
Reiersen, C. F. K., Sognepræst t. Carlslunde, Kjøge.
Reimann, C. F., Cand. pharm.
Reitzel, C., Boghandler.
Reitzel, Th., Boghandler.
Reumert, L. I. A., Professor og Distriktslæge, Oderse.
Reuterdahl, H., Dr. theol., Erkebiskop, Upsala.
Reventlow, Chr. C., Greve, Stud. jur.
Ricard, Etatsraad, Departementschef.
Ric ter, J. C. L., Stud. theol.
Rickmann, Frøken.
Rieffesthal, Cand. pharm., Odense.
Ring, H., Cand. phil.

Rode, Vilh., Overretsprocurator.
Rosen, Kammerjunker, Premierlieutenant.
Rosenberg, Dr. phil.
Rosendal, Lærer, Veile.
Rosendahl, O., Premierlieutenant.
Rosenkrantz, G. E., Baron, Stiftamtmand i Viborg.
Rosenkrone, G. Hoff, Stamhusbesidder til Rosendal i Norge.
Rosenstand, Frantz, Cand. juris, Sagførerfuldmægtig.
Rosenørn, E., Kammerherre, Statsminister.
Rosenørn, Kammerherre, Amtmand, Randers.
Rosenørn-Lehn, E., Baron, Hvidkilde.
Rosenørn-Lehn, O., Lehnsbaron, Kammerherre, Guldborgland.
Rosenørn-Lehn, Baronesse, Rossjøholm i Sverige.
Rosenørn-Teilmann Kammerherre, til Nørholm.
Rothe, L. A., Professor, Sorø.
Rothe, V., Etatsraad, Jernbanedirecteur.
Rothe, Cand. jur.
Ræder, G., Cand. juris.
Ræder, Proprietær, Dyrhaugegaard, Kolding.
Rørdam, H. Dr. phil., Præst i Kornerup, Roskilde.

Sager, H. C., Byfoged i Rudkjøbing.
Sandberg, I. B., Vinhandler.
Scavenius, C., Godseier til Klintholm.
Scavenius, Hofjægermesterinde, til Basnæs.
Schade, J. S., Præst, Samsø.
Schade, A. H., Kjøbmand, Nykjøbing paa Mors.
Schaffalitzsky, Baron og Lieutenant.
Scharling, C. E., Professor ved Universitetet.
Scheel, A. W., Dr. jur., Geheimeconferentsraad, Generalauditeur.
Scheel, Siegfr., Greve.
Scheel, Greve, Hofjægermester, Rygaard, Roskilde.
Schiern, F. E., Professor ved Universitetet.
Schiødte, J. C., Prof., Inspecteur ved det kgl. naturhist. Museum.
Schiødte, Præst, Aarhuus.
Schiøth, H., Cand. mag., Christiania.
Schlegel, Geheime-Etatsraad.
Schmidt, Kammerraad, Voldbygaard, Grenaa.
Schmidt, L. H., Præst.
Schmidt, V., Professor.
Schmidt, W. G., Mægler.
Schmidt, J. L., Overretsassessor, Viborg.
Schmidt, P. J., Boghandler.
Schnipp, A., Boghandler i Helsingör.

Schleisner, Dr. med., Justitsraad, Stadslæge i Kjøbenhavn.
Schrøder, L., Cand. theol., Høiskoleforstander, Askov.
Schrøder, J., Høiskoleforstander.
Schurmann, Professor, Seminarieforstander i Skaarup.
Schwartzbrem, Præst, Vaare, Skive.
Schøler, Kammerherreinde, til Margaard i Fyen.
Schønberg, K., Boghandler.
Sehested-Gyldenstjerne, Kammerherre.
Sehestedt-Juul, Kammerherre, til Ravnholt.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Sigurdson, J., Archivar v. d. Kgl. Nord. Oldskr. Selsk.
Simonsen, A. E. A., Capt., Intendant.
Simony, C. F., Stiftamtmand, Kammerherre.
Skeel, V., Kammerherre, Overretsassessor.
Skibsted, Fuldmægtig.
Skinnerup, Lærer, Randers.
Skrike, Geheimelegationsraad, Colonialdirecteur.
Smidt, Provst, Lunde, Odense.
Smith, E., Præst til Tjustrup, Sorø.
Smith, H., Etatsraad.
Smith, Jægermester, Rudbjerggaard ved Nakskov.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, Chr., Distriktslæge, Vestindien.
Sommersted, A. W., Overkrigskommissair.
Speer, F. F., Universitetspedel.
Stadfeldt, Professor, Dr. med.
Stage, C. S., Justitsraad og Controlleur ved Finantshovedkassen.
Steenstrup, J., Cand. juris.
Steenstrup, M. G. G., Dr. phil.
Stein, T., Billedhugger.
Stenersen, A., Justitsraad, St. Thomas.
Stephens, G., Professor ved Universitetet.
Stremme, Cand. philol.
Strunk, A., Justitsraad.
Stub, C. F., Præst i Glostrup.
Styhr, V., Lic. theol.
Suhr, O. B., Etatsraad, Grosserer.
Svedelius, Professor, Upsala.
Säve, Profesor, Upsala.
Sørensen, Præst i Ulsø.
Sørensen, Stud. theol.

Tang, N., Conferentsraad, Justitiarius i Viborg.
Tang, P., Præst.

Teisen, M. P., Sognepræst til Phanefjord, Møen.
Thestrup, Lieutenant.
Thiele, A., Cand. juris.
Thomsen, Collaborator.
Thomsen, V. L. P., Dr. phil.
Thorkelin, Capitain.
Thorkilsen, C., Sognepræst i Egislevmagle.
Thornam, L., Overlærer, Horsens.
Thorsen, P., Professor og Universitetsbibliothekar.
Thorson, Underbibliothekar ved det kgl. Bibl.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Prof.
Thrige, S., Professor.
Thygesen, J., Cand. juris.
Thyregod, Lærer, Ans.
Tietgen, Etatsraad, Bankdirecteur.
Torm, E., Bankassistent, Flensborg.
Trap, Geheime-Etatsraad.
Trier, Ernst, Cand. theol.
Trier, Cand.
Trojel, O. S., Adjunkt, Nykjøbing.
Trolle-Bonde, Greve, Kammerherre, Skaane.
Tscherning, F. E., Oberst.
Tuxen, Frue, Helsingør.
Tüchsen, E., Toldcontrolleur, Randers.
Tüchsen, C. M., Kammerraad og Toldinspecteur.
Tvermoes, R., Grosserer.
Tønnesen, Kasserer, Sorø.
Törsleff, H., Boghandler, Slagelse.

Ulrich, Dr., Physikus.
Unsgaard, I., Geh.-Conferentsraad, Thisted.
Ussing, T., Algren-, Conferentsraad og Generalprocureur.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Vaage, O., Lic. theol.
Vahl, Underbibliothekar.
Waitz, G., Professor, Göttingen.
Wallich, Kriminalretsassessor.
Vallø, Cand. juris.
Warburg, C. A., Fabrikeier.
Warburg, Præst i Svendborg.
Vaupell, O., Oberst, Odense.
Vaupell, Præst i Harboøre, Lemvig.
Vedel, E., Amtmand, Bornholm.

Vedel, F., Præst, Søllerød.
Vedel, P. A., Geheime-Legationsraad, Directeur i Udenrigsministeriet.
Wedell-Wedellsborg, Baron, Ritmester, Kjøge.
Weeke, C., Bibliotheksassistent.
Wegener, Præst t. Halsted, Nakskov.
Wegener, C. F., Conferentsraad og Geh. Archivar.
Weilbach, Cand. phil.
Weinschenck, G. F., Lieutenant, Løgstør.
Weis, E. M., Etatsraad, Overretsassessor.
Weis, A., Cand. polyt., Møller, Aarhus.
Wengel, H. J., Apotheker i Ringsted.
Werlauff, E. C., Conferentsraad og Professor.
West, K., Stud. theol.
Westergaard, C. P., Fuldmægtig i Krigsministeriet, Justitsraad.
Westergaard, N. L., Etatsraad, Professor ved Universitetet.
Westrup, Premierlieutenant.
Wichfeld, til Engestofte, Kammerherre.
Wiese, Cand. jur.
Willer, M., Varemægler.
Vilster, General, Aarhus.
Winkel-Horn, F., Cand. mag.
Winstrup, L. A., Bygningsinspecteur.
Winther, C. M., Overretsprocurator.
Winther, J., Lærer.
Wissing, Bogtrykker i Viborg.
Worm, R. T., Sognepræst i Gudom, Lemvig.
Worsaae, J. J. A., Etatsraad.
Voss, Sognepræst til Spind, Bergen.
Wrisberg, N., Fuldmægtig.
Wroblewsky, Boghandler.
van Wylich, P. W., Sognepræst i Greve.

Zahle, N., Institutbestyrerinde.
Zahle, J. C. J., Provst, Præst i Stillinge.
Zahle, P. C., Cand. theol.
Zahrtmann, P. T., Geheimelegationsraad.
Zinck, L., Cand. theol.
Zinck, Skuespiller.

Øllgaard, F., Cand. juris.

Aarhus Garnisonsbibliothek.
Athenæum i Drammen.
Athenæum i Kjøbenhavn.
Drammens lærde og Realskole.
11te Bataillons Officeerscorps Bibliothek i Aalborg.
Garnisonsbibliotheket i Fredericia.
Gøteborgske Nat. Bibliothek i Lund.
Herlufsholms Skolebibliothek.
Hofbiblioteket i Wien.
Kjøbenhavns Garnisons Bibliothek.
Kolding Læseforening.
Kongens Haandbibliothek.
Lunds Universitetsbibliothek.
Læseforeningen Japetus.
Læseselskabet Musaion.
Morsø Theologiske Læseforening.
Det militaire Bibliothek i Odense.
Randers Læseforening.
Rigsdagens Bibliothek.
Det kongelige norske Rigsarchiv i Christiania.
Samsø Læseselskab.
Sorø Academis Bibliothek.
Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
Stiftsbiblioteket i Aalborg.

Rettelser.

S. 182, 7de L. f. n.: Ridder af Nordstjernen, læs: Commandeur af Nordstjernen.

S. 658, 13de L. f. n.: Gastin af Orleans, læs: Gaston af Orleans.